
ROMÂNII
ȘI
MUNTELE ATHOS

vol. I

*Culegere de studii și articole,
alcătuită de Prof. Gheorghe Vasilescu
și Ignatie Monahul*

*Apare cu binecuvântarea
Prea Fericitului Părinte Patriarh
TEOCTIST
al Bisericii Ortodoxe Române*

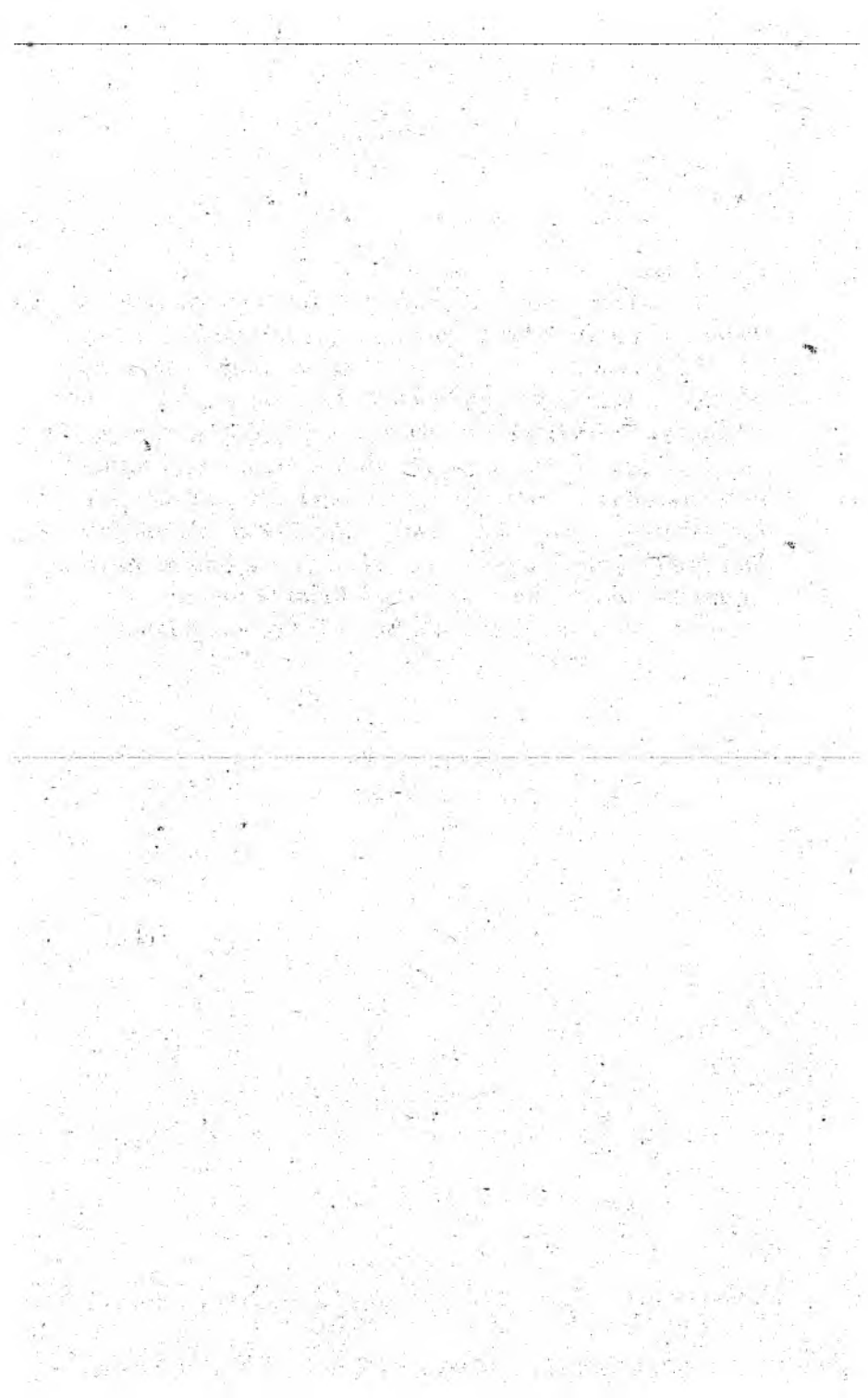
LUCMAN

*Se închină tuturor dăruitorilor și binefăcătorilor
Muntelui Athos ai neamului românesc și tuturor
cuvioșilor noștri monahi aghioriți.*

Motto

Un tărâm așa de apropiat sufletului românesc a chemat nu puțini români, care au ales să viețuiască acolo sau să-și lase urma trecerii lor în aducerea aminte a Muntei celui Sfânt. Și în zilele noastre mulți doresc să îmbrace "chipul îngeresc" al călugăriei la Athos, rămânând acolo, în rugăciune neîncetată, spre slava Bisericii și mântuirea neamului nostru. Bunul Dumnezeu să binecuvinteze cu duhovnicesc dar pe tot cel ce va voi să înseteze după comorile din grădina Prea Curatei de acolo, dar și de la noi, bineștiind că fiecare mânăstire este o grădină a Maicii Domnului.

† Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

PREFAȚĂ

Am răspuns cu multă bucurie solicitării de a binecuvânta apariția acestei cărți și de a-i scrie prefața, conștient de acest loc special pe care-l ocupă Athosul în istoria Bisericii și a poporului român. Mărturiile ajutoarelor de tot felul care s-au îndreptat secole de-a rândul dinspre Țările Române spre Athos sunt omniprezente la Sfântul Munte. Cine citește această carte constată cu ușurință adevărul exprimat de istoricul rus Porfirie Uspenski că “nici un popor ortodox n-a făcut atât de mult bine Athosului ca românii”. Această recunoaștere din partea unui specialist al istoriei Sfântului Munte este pentru noi românii o mare cinste dar și o obligație. Cinstea, desigur, o avem de la înaintașii noștri atât de darnici față de călugării din Sfântul Munte. Domnii și boierii noștri, dar și poporul de rând, au ajutat fără deosebire și fără vreo condiție mănăstirile și schiturile athonite. Totul era făcut din evlavie față de cei ce se nevoiau în “Grădina Maicii Domnului” și din dorința de a fi pomeniți la sfintele slujbe. Așa au fost salvate de ruină multe din mănăstirile istorice ale Athosului sau au fost construite noi locașuri de închinare.

Obligația noastră, a celor de astăzi și a celor de mâine, este aceea de a nu dezminți credința și evlavia înaintașilor noștri față de Sfântul Munte și, în general, față de tot ceea ce este sfânt, cu conștiința că numai prin credință putem dăinui și avea un nume de cinste. Față de Sfântul Munte, în situația de sărăcie în care ne găsim astăzi, suntem datori a veni cel puțin în sprijinul monahilor români stabiliți acolo, pentru a-și restaura schiturile și chiliile în care trăiesc. Desigur, ține de obligația ierarhilor și a mănăstirilor de a nu recomanda pentru Sfântul Munte decât călugări vrednici, care să facă cinste Bisericii și neamului.

Dar cea mai mare datorie a noastră, la nivel de Patriarhie, este aceea de a-i susține pe părinții români de la Prodromu pentru recunoașterea schitului lor drept mănăstire. În realitate, schitul Prodromu este o mănăstire, atât prin mărimea și frumusețea lui, cât și prin istoria lui și a obștii de monahi care au trăit aici. Dar, paradoxal, el nu este recunoscut oficial ca atare. De aceea, Atlasurile cu Sfântul Munte, răspândite pe toate meridianele globului, abia fac pomenire de el.

Aici aș vrea să aduc un smerit omagiu obștii de la Prodromu, care, în frunte cu părintele Petroniu, starețul, și cu părintele Justinian, economul, nu numai că a restaurat capital, în ultimii 20 de ani, biserica și corpurile de clădiri din incintă, ajunse într-o stare de degradare foarte avansată, ci a dat schitului o strălucire duhovnicească deosebită, recunoscută în tot Sfântul Munte. Părintele Petroniu se numără astăzi printre marii duhovnici ai Sfântului Munte. El este căutat atât de români, cât și de străini. Mai cu seamă străinii care vizitează Sfântul Munte au cuvinte de apreciere față de înțelegerea profund duhovnicească și de ospitalitatea părinților de la Prodromu. Dacă în multe mănăstiri din Sfântul Munte, eterodocșilor nu le este îngăduit să participe la sfintele slujbe și să venereze sfintele moaște, părinții de la Prodromu se bucură de fiecare pelerin în căutarea lui Dumnezeu, doritor de rugăciune și de trăire duhovnicească. Tocmai pentru că au găsit înțelegere și compasiune la Prodromu, unii occidentali s-au convertit la Ortodoxie.

Ortodoxia este integratoare și nu exclusivistă. Ea nu se definește prin opoziție față de celelalte confesiuni și nici nu pune limite Bisericii lui Hristos. Căci "Duhul suflă unde vrea". Ortodoxia este viață. Cine o trăiește cu adevărat, acela se identifică cu Hristos, devine ca El: blând și smerit, răbdător și ascultător până la moarte. Acela cuprinde cu inima sa pe toți oamenii, întregă creație. Exemplul Sfântului Siluan de la Athos și al atâtor alți părinți athoniți este pilduitor pentru noi toți.

Athosul este o școală a sfințeniei prin ascultare, nevoiță și rugăciune. Toți cei care ajung acolo în pelerinaj se împărtășesc de sfințenia locului, a sfintelor moaște și icoane, a slujbelor de

noapte, a monahilor îmbunătățiți și se întorc acasă transformați duhovnicește.

Această experiență am făcut-o și eu, încă de la prima vizită la Athos, în 1983. De atunci, am revenit aici încă de șase ori. Zic, am revenit, pentru că inima mi-a rămas în mare parte la părinții și la slujbele de la Prodromu, de la Sfântul Gheorghe Colciu sau de la Simonpetra, la sfintele moaște și la icoanele făcătoare de minuni care împodobesc ca perlele mănăstirile și așezările Sfântului Munte, la potecile care leagă chiliile părinților sau la albastrul mirific al Mării Egee în care cerul și muntele se oglindesc ca într-un basm.

Fie ca această carte să aducă în sufletul cititorilor ei un spor de dragoste față de credința jertfelnică a înaintașilor noștri și să-i îndrume să viziteze Sfântul Munte în căutarea sfințeniei care a rodit aici mai mult ca în altă parte.

† **SERAFIM**

*Mitropolitul românilor ortodocși
din Germania, Europa Centrală și de Nord*

I. MUNTELE ATHOS

1. DESCRIERE

PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA MUNTELUI ATHOS

Athanasie Mironescu

Numele "Athos" sau "Athon", ce poartă muntele, vine după niște tradiții întunecate de la "Athos" un supranume dat zeului Jõe, care avea în vechime o capiște pe vârful muntelui. Dar în creștinism, cu trecerea timpului, Muntele Athos a devenit Monte Santo, Sfetağora, Sfântul Munte, cum se și numește astăzi, și este vatra monahismului grecesc, alătura cu care sporește și numărul monahilor din toate părțile Bisericii Ortodoxe, prin urmare și din țara noastră.

Macedonia cea vestită în vechime și însemnată chiar azi pentru noi, înaintează spre miazăzi din Arhipelag, formând o peninsulă, regiune muntoasă ce se ramifică în trei limbi de pământ, și are dinspre răsărit golful Strimonic, iar dinspre apus golful Salonic; alte golfuri mai mici despart între ele cele trei limbi de pământ, dintre care cea mărginașă dinspre apus se cheamă Casandra, și e lăudată pentru îmbelșugarea de lapte și miere; cea din mijloc se cheamă Calamaria (Buna-Marie) după numele dat de monahi fiicei lui Lazăr, despotul Serbiei, care a întemeiat acolo pe la 1380 mulțime de metocuri și le-a dăruit mănăstirilor din Athon; iar limba cea mărginașă dinspre răsărit, între golful Singitic și Strimonic (sau Contesa), este tocmai Muntele Athos, Sfântul Munte, locul cel renumit, pe care-l vizitează numeroși călători, unii pentru închinarea la mănăstirile de pe el, alții pentru cercetări și investigațiuni științifice.

Frumusețea localității deșteaptă încă și mai mult interes, așa că cel iubitor de frumusețele firii se simte aici atras nu mai puțin decât cercetătorul de manuscrise și arheologul bisericesc. Muntele are o climă favorabilă sănătății, totodată este și roditor; o vegetațiune abundentă, păduri de chiparoși, cedri, dafini, aluni, mersini, lemn de levant; grădini și livezi frumoase, ce răsună de cântecul păsărilor și de bâzâitul albinelor; lămâi, portocali, măslini, viță, smochini, flori mirositoare cu multe vopseli; izvoare îmbelșugate de apă; cu adevărat o grădină a Maicii Domnului, ce umple de admirațiune pe călător și îi înalță pe nesimțite sufletul de la făptură la Făcător. Un loc mai potrivit pentru viața monastică nu se poate afla, după cum asigură numeroșii călători care descriu în culorile cele mai vii Athonul atât în veacurile de mijloc, cât și în timpurile mai noi.

Nu se poate stabili cu acuratețe în ce timp au început a se adăposti monahi pe Muntele Athon. După relațiile din localitate, aceasta s-a întâmplat încă de pe timpul marelui Constantin (324-337), ba chiar în zilele Sfântului Apostol și Evanghelist Ioan (sfârșitul sec.I).

Dar urme sigure despre existența monahismului pe Muntele Athon avem abia de prin veacul al IX-lea, iar despre înființarea de așezăminte monastice, prin veacul al X-lea. Ca începător al obștei și organizator al vieții monastice pe Athon, se consideră ascetul Athanasie, originar din Asia Mică, care a trăit în a doua jumătate a veacului al X-lea. De aici înainte, așezămintele monastice se înmulțiră repede pe acest munte.

La începutul veacului al XIII-lea, latinii, înființând Imperiul Latin, după ce cruciații cuceriră Constantinopole, se arătară foarte netoleranți față eu grecii; cultul lor religios era înlăturat cu forța, clericii și monahii stârpiți cu foc și sabie ca niște rebeli și eretici. Muntele Athon încă nu scăpă de această crudă cercare: Mănăstirile au fost pustiite, odoarele prădate, iar monahii constrânși a se lepăda de cultul lor, arși de vii și supuși chinurilor, ca să arate unde țin ascunse comorile

lor. Astfel de scene sângeroase se văd încă zugrăvite prin mănăstiri și, ca prin instinct, ele de toți monahii sunt atribuite Papei.

Prin veacul al XIV-lea monahii din Athon au jucat un rol însemnat în frământările politice din Imperiul Bizantin și mai ales în certurile dogmatice, cum a fost cea cu isihăștii, care a durat zece ani (1341-1351), fiind dezbătută de 4 Sinoade și definită în favoarea isihăștilor. Apărătorul lor, învățatul Grigorie Palama, arhiepiscop al Tesalonicului, la început monah în Athon, a fost așezat între sfinți și amintirea lui se face până astăzi în duminica a doua a Marelui Post. Aplanându-se cearța în favoarea monahilor din Athon, ea a servit ca un motiv puternic spre a se dărui din nou scule și moșii pe la mănăstirile existente și a se înființa altele noi.

Printre delegații la Sinoadele din Ferrara și Florența pentru unirea Bisericilor (1439) figurează și monahi din Athon, a căror socotință în cele dogmatice se bucură de aceeași autoritate cu a episcopilor, bunăoară cu a lui Marcu Eugenicul, mitropolitul Efesului, drept recunoștință pentru neclătinata lor ortodoxie.

Muntele Athon a fost pepeniera din care, în veacurile XIV și XV, au ieșit mulți patriarhi și episcopi. Dar după căderea Constantinopolei și apunerea Imperiului Bizantin, adevărații sprijinitori și binefăcători ai Athonului au fost domnitorii Țărilor Române. De aci înainte Muntele Athon este pentru noi de însemnătate nu numai religioasă, ci și istorică-națională. În locul împăraților bizantini intrară domni și boieri români, de la care Athonul a primit multe și bogate faceri de bine, care au înnoit mănăstiri distruse prin foc, au zidit din nou altele și le-au făcut numeroase ajutoare pentru a ușura tributul impus monahilor de turci. Un număr însemnat de domni și boieri români și-au legat numele lor, spre eterna amintire, de o mulțime de monumente, vase și odoare din Muntele Athon, în exemplara lor pietate pentru tot ce contribuie la înfrumusețarea templului virtuții, la năzuința după frumos și

bine. Pilda lor cea nobilă se urmează cu sfințenie până astăzi și este o dovadă despre pietatea poporului român.

Actualmente, pe Sfântul Munte se află douăzeci de mănăstiri, cele mai multe așezate pe lângă mare, de amândouă părțile micii peninsule. Pe partea apuseană, plecând de la miazănoapte spre miazăzi, întâlnim în rând mănăstirile: Zograful, Costamonitu, Dochiaru, Xenophon, Rusicu, Xiropotamu; pe partea răsăriteană, plecând iarăși de la miazănoapte spre miazăzi, întâlnim în rând mănăstirile: Hilandári, Esfigmenu, Vatoped, Pantocrator, Stavronichita Ivir, Philoteiu, Caracal; în capul peninsulei dinspre mare, plecând de la răsărit spre apus, întâlnim întâiași dată Mănăstirea Lavra, lângă care, ceva mai înlăuntrul uscatului, cam spre miazăzi, pe o frumoasă așezătură, se află schitul român Prodromul, cu o privire desfătătoare, apoi Sfântul Pavel, Dionisiu, Grigoriu și Simopetra; cam pe mijlocul peninsulei e așezată mănăstirea Cotlomuș. Cele mai mărețe, mai spațioase și mai bogate dintre toate sunt Vatoped, Ivir, Lavra și Rusicul. Acestea seamănă cu niște fortărețe. Pozițiunea cea mai frumoasă o are Ivirul și Xiropotamul, însă celelalte oferă priviri încântătoare peste mare sau peste păduri.

În legătură strânsă cu mănăstirile stau apoi schiturile și chiliile, ce de asemenea ocupă poziții frumoase.

Schiturile sunt niște mănăstiri mai mici, aflătoare pe teritoriul celor mari, și plătesc embatic acestora. Ele seamănă cu niște sate sau case împrăștiate. De toate sunt vreo 14, noi am văzut numai pe cele următoare: Sfânta Ana, Schitul Nou (Neaschiti), Sfântul Andrei sau Sarai, și schitul român Prodromu. Fiecare schit, deși este în legătură cu o mănăstire, dar formează o comunitate aparte, își pune prin libera alegere, numai cu știrea mănăstirii, un igumen, obligându-se apoi a-l asculta fără împotrivire. Locuitorii din aceste schituri își agonisesc mijloacele pentru existență ca zugravi, legători de cărți, psalți, grădinari, țesători de veșminte, fabricanți de linguri și mățanii, etc.

Chiliile sunt niște case mici prin crânguri sau păduri, încăpătoare pentru unul până la trei locuitori și înconjurată de o bucățică de grădină. În ele viețuiesc acei monahi probați, care își pot fi singuri păzitori și legiuitori în ascetism. Ei își arendează chilia de la mănăstirea respectivă și își împlinesc datoriile religioase la paraclisul ce nu poate lipsi din cuprinsul chiliei. Am fost găzduiți și noi într-o chilie din acestea, numită Cireșa.

Pe treapta cea mai de jos în ce privește mijloacele de existență stau colibașii, care viețuiesc în chilii mici și goale, sunt săraci cu desăvârșire și își câștigă pâinea din toate zilele cu munca mâinilor lor; în urmă pusniciei, care viețuiesc în peșteri și în locurile cele mai sălbatice și se întrețin numai din mila altor monahi.

Cele douăzeci de mănăstiri mari, numite și împărătești, cu toate dependențele lor, urmează regulile monastice ale Marelui Vasile, dar în privința modului de cărmuire se deosebesc; unele sunt cărmuite monarhic, de igumeni aleși de comunitate, altele aristocratic, adică de un comitet ales în fiecare an de către monahii cei mai merituoși și mai talentați, și din sânul lor. În această din urmă categorie intră tocmai mănăstirile cele mai mari, ca Lavra, Ivir, Vatoped, Xiropotam. Ele își dau singure ordinea de viață, spre deosebire de cele administrate monarhic. Această deosebire a modului de guvernare, ce datează probabil din timpul certelor isihaste, putea fi vătămătoare pentru buna rânduială a comunității întregi, dacă nu se aplană în instanța cea mai înaltă, care este comună pentru toate mănăstirile și constă dintr-o adunare de 20 delegați, din fiecare mănăstire câte unul, numită Kino (autoritate comună), cu reședința în Careia, un fel de târgușor.

Numărul tuturor monahilor care viețuiesc în Muntele Athon este peste 6000, fără laicii tocmiți ca argați și meseriași pe la mănăstirile de frunte. Pe când în zile de rând mănăstirile

par a fi mai mult deşerte şi părăsite, la hramuri şi sărbători mari, chiar duminica curg închinători cu sutele tocmai de prin interiorul Macedoniei şi din insule, toţi aşteptând adăpost şi hrană, mulţi chiar o deosebită îngrijire şi susţinere. Toate mănăstirile din Athon plătesc statului otoman un tribut, care a variat în scurgerea timpurilor; astăzi se urcă la suma de 70.000 piastri sau 14.186 lei pe an. *

Centrul întregii comunităţi de monahi de pe Athon este oraşelul Careia. Numele Careia vine după unii de la nucă şi s-a dat acestei localităţi pentru negoţul cu alune purtat în ea; dar după alţii mai probabil vine de la cap, adică locul capital unde se adună căpeteniile sau frunţaşii mănăstirilor. Acesta este aşezat cam la mijlocul întregii regiuni a Athonului, aproape de mănăstirea Cotlomuş. Tot acolo este şi reşedinţa autorităţii civile din muntele Athon, condusă de un caimacan, care pentru menţinerea ordinii are sub comanda sa un număr de jandarmi. Careia este totodată piaţa pentru puţinele trebuinţe ale călugărilor; acolo stau expuse de vânzare iconiţe, metanii, cruciuliţe şi alte articole căutate de călători. Acolo călătorii prezintă caimacanelui teşcherelele de drum, iar Kinotitei epistolele de recomandare pentru vizitarea mănăstirilor. Acolo se află şi localul în care cei 20 delegaţi sau epistaţi se întrunesc regulat spre a dezbate şi a pune la cale afacerile comune ale mănăstirilor, precum şi a judeca pricinile iscate între monahi; în contra hotărârilor Kinotitei este drept de apel la Patriarhia de Constantinopol, sub a cărei jurisdicţiune stau toate mănăstirile din Sfântul Munte. Pecetea Kinotitei se compune din patru bucăţi, date în păstrarea a patru dintre reprezentanţi care pot înlocui adunarea generală, când sunt în joc afaceri mai puţin însemnate.

În toate mănăstirile, schiturile şi chiliile domneşte un spirit de seriozitate, pietate, blândeţe şi sinceritate; mai puţină îndeletnicire cu ştiinţa şi mai multă nevoinţă cu postul şi cu rugăciunea, ce se consideră comoara cu care câştigăm Cerul.

Împărțindu-și timpul între serviciul regulat al bisericii și între purtarea de grijă pentru treburile zilnice, cei mai mulți ieromonahi de-abia mai au timp pentru ocupațiuni intelectuale sau chiar științifice. Negreșit, ei se apleacă și la meditațiuni religioase, dar în locul științei vine tot privirea și gustarea în liniște a tainelor ascunse ale Împărăției Cerului, ce se confiază numai biruitorilor trupului. Călătoria pe fiecare an la biserica cu hramul Schimbării la Față a lui Hristos de sub vârful Athonului este pentru toți de mare însemnătate; pe acea înălțime ametoare se suie la 6 august însuși bătrânii, voindestfel a simboliza ridicarea lor la privirea lucrurilor mai presus de fire.

Vorbind despre cultura intelectuală și religioasă în genere, putem afirma că și la Athos civilizațiunea modernă a fost roditoare. Contactul cu lumea din afară se îndesește; în toate mănăstirile găsești jurnale, de asemenea, străinii sunt întrebați despre evenimentele cele mai noi. Între igumeni se află nu numai bărbați venerabili, ci și bine instruiți, care vorbesc cu ușurință mai multe limbi și cu o judecată ageră aștern diferite combinațiuni bisericesti și politice pentru viitor.

Alte însușiri vrednice de laudă ale călugărilor sunt: o purtare omenoasă și prevenitoare cu vizitatorii, care la plecare sunt poftiți a subscrie într-o condică anumită; apoi o strictă observare a regulilor postului și a rugăciunii la toate actele de peste zi pentru care s-a rânduit; ei se nutresc numai cu legume, pește, ouă și lapte, iar la zile anumite gustă și vin negru de o calitate excelentă. Excluderea sexului femeiesc, orânduită printr-o lege încă de la Împăratul Constantin Monomah (1042 – 1056), se păzește cu rigoare și se întinde chiar la animale. Aceasta se privește ca un titlu de glorie pentru locuitorii Sfântului Munte și dă a înțelege că, comunitatea monastică primește în ea numai o jumătate din ființa omească, că acolo viața n-are să răsară, ci să se sfârșească și să afle odihnă, fiind un loc al morții, nu al nașterii trupesti.

Muntele Athos este un adevărat muzeu, cu deosebire pentru arta bizantină veche, cuprinzând o mulțime de zidiri, zugrăvituri, odoare și icoane vechi, care de care mai remarcabile. Nu mai puțin e renumit și pentru bibliotecile sale, care cuprind la vreo 7000 manuscrite, ediții de ale clasicilor antici, de ale părinților Bisericii și de ale scriitorilor bizantini. Toate sunt păstrate și așezate bine, cu deosebire documentele și hrisoavele, care nu se prea arată la fiecare. Multe monumente literare au fost substrase, înstrăinate și jefuite, până când monahii s-au învățat a le prețui și a le asigura, căci este o hotărâre generală a mănăstirilor de a nu se mai vinde nici un manuscris. Aceasta este încă o cauză ce atrage în fiecare an o mulțime de vizitatori și exploratori la Muntele Athon.

(O călătorie în Orient, București, 1896)

CLIMA ȘI VEGETAȚIA ATHOSULUI

Pr. Prof. Teodor Bodogae

Colțul macedonic cel mai plin de vulcani odinioară, lângă care și azi apele egeice se ridică spumegânde și neliniștite, amenințând pe corăbieri, Athosul este degetul de răsărit al Calcidiceii trifurcate. El se întinde pe o lungime de aproximativ 60 km și o lățime ce variază între 8 – 12 km, până la istmul Ierisos, și el lung de vreo 18 km, dar îngust numai de 1,8 km. Athosul propriu-zis cuprinde capătul de sud al peninsulei până aproape de istmul Megali Vigla, unde o linie convențională desparte Muntele Sfânt de restul Calcidiceii. Suprafața întregii peninsule este de 385 km.

După mitologia greacă, numele de Athos vine de la un personaj cu acest nume, pe care în lupta lor cu zeii, giganții l-au aruncat ca pe o piatră ușoară după zei, împlântându-se unde este până azi. După altă tradiție, numele i-ar veni de la un fiu al lui Poseidon, care se chema Athos. Cei vechi, pentru a arăta înălțimea

Athosului, ziceau – după Strabo – că cei ce stau pe vârful Athosului văd soarele răsărind cu trei ore mai iute decât cei de la poalele lui răsăritene.

Ținutul e în întregime muntos, ca de altfel toată Calcidica. Odinioară, spun geologii, cele trei degete ale palmei calcidice erau împreunate și numai izbucnirea unui vulcan puternic – ce și azi mai răbufnește în jurul coastei sudice – le-a despărțit, încrețind în era secundară și terțiară scoarța în formă de masive mari, dintre care cel mai important este Athosul, lung cât e peninsula și înalt, în colțul de sud-est, de 1935 m. De aceea, spre deosebire de celelalte două ramificații ale Calcidicei: Casandra și Longos (împăduritul), la țărnul cărora pot ancora vapoarele, Athosul e scaldat continuu de valuri mari, iar rada portului Dafni (la jumătatea apuseană a peninsulei) e așa de plină de curenți (300 până la 700 m adâncime) încât ancorarea e imposibilă. De aici și numele vechi al Athosului, de țărnm scaldat de ape. Culmea muntelui, pornind de la istmul Ierissos, se lărgeste imediat ce ajunge în Megali Vigla până în mijlocul peninsulei, în dreptul mănăstirilor Pantelimon și Xiropotam, de pe versantul apusean, și Careia, Pantocrator, Stavronichita, Ivir și Cutlumus, de pe versantul răsăritean. În acest ținut dintre istm și mijloc, deși nu e fertil, pământul e acoperit cu păduri, în cea mai mare parte, și doar ici-colo cu pâraie adânci (cum e cel de la Xiropotam), formând câte o râpă prăpăstioasă. Golful de la Vatoped poate adăposti chiar vapoare, fiind marea mai liniștită și țărnmul mai puțin abrupt. Totuși, din cauza sălbăticiei lui, nici acest ținut n-a fost dintru început locuit de călugări, decât puțin în jurul istmului Ierissos. Jumătatea cealaltă a muntelui, de la Dafni-Careia până la capătul lui de sud, este ca o spinare pleșuvă, cu versante prăpăstioase și mult mai sărace, iar colțul de sud și vest este un adevărat deșert.

Clima Athosului, exceptând ținutul de la poalele piscului (din dreptul mănăstirilor Sfântul Pavel și Filoteiu), este acceptabilă. Temperatura variază între 25 și 40°C vara, iar iarna între

4 și 10°C. Primăvara și toamna, cele mai plăcute în Athos, sunt frumoase, dar tulburate uneori de ploi, singurele anotimpuri când plouă. Pe pisc se vede și vara nu arareori zăpadă, care iarna coboară aproape pe întreaga spinare a peninsulei. Pustiul din jurul vârfului Athosului e bântuit însă de veri dogorătoare și de ierni friguroase. Dacă nu ar fi vânturile regulate care bat cel puțin spre coasta dinspre mare, ar fi nelocuibile – sau cu greu – multe din ținuturile acestea. De altfel, toată posibilitatea de locuire a Athosului se datorește mării, care-l scaldă într-o climă așa de dulce, încât mulți vizitatori îl aseamănă cu satele mândre ale Italiei romantice sau cu priveliști din Elveția, iar spre toamnă, când umbra Olimpului se culcă la poalele Athosului, este într-adevăr fermecător în multe colțuri din Sfântul Munte. Pentru poziția lui minunată, fiind la gura Helle-spontului, Gibraltarul Greciei, Athosul, dominând întreaga mare, a fost numit “Farul Egeii”.

Vegetația e tot așa de importantă pentru geografi, ca și șisturile de cuarț, de marmură și depozitele calcaroase pentru geologi. Dar pentru existența omului, în afară de mărăcinișuri și mici păduri de fag, stejar, mesteacăn și alun – și acestea numai în jumătatea nordică a peninsulei – și ici colo câte un cedru, măslin, smochin sau dud, prea puține posibilități oferă solul athonit. Îndeosebi, jumătatea sudică a peninsulei nu hrănește nici puținele semănături sau plantații puse de strădalnica mână a călugărilor. Mici pâlcuri de vii sau câte o grădiniță modestă de legume au putut înjgheba însă călugării și în jurul celei mai sărace mănăstiri sau schit. Acestea din necesitatea de-a avea cu ce trăi, căci în afară de peștele sau caracatița marină, călugării n-au altceva. Desigur, nu mai trebuie să spunem că regimul Sfetagoriților nu permite deloc consumarea cărnii sau unsorii, cel puțin în mănăstirile cu viață de obște.

Din vremuri îndepărtate, din motivele înșirate mai sus, aceste ținuturi au atras numai vieți nepretențioase de călugări. Vechile localități dinaintea erei creștine, înfloritoare mai ales

în timpul războaielor macedo-persice, s-au distrus în primele veacuri după Hristos. Doar la istmul acantic s-au mai păstrat până în vremea primelor înjghebări călugărești (sec. IX) unele mici așezări, iar azi se văd doar urmele unei foste acropolis:

*(Ajutoarele românești la mănăstirile din
Sfântul Munte Athos, Sibiu, 1940)*

PRIMELE AȘEZĂRI LA ATHOS

Pr. Stoica Nicolaescu

La sudul Macedoniei, între golful Salonic și golful Orfano, scăldată de Marea Egee, se află peninsula Chalcidică, din care pornesc departe pe apele arhipieleagului alte trei peninsule mai mici, frumoase și bogate: Casandra, Longos și Athos.

Peninsula Athos, cea mai frumoasă și mai bogată, se răsfață în dreptul insulei Tasos și e scăldată la soare-răsare de golful Strimonului, iar la soare-apune de golful Scingitic. Are o lungime cam de 80 km și o lățime care variază între 8 – 10 km.

Înfățișează peste tot o splendidă panoramă de tablouri pitorești, care de care mai frumoase și mai atrăgătoare în felul lor.

Se desparte de cea Chalcidică prin canalul lui Xerxe, săpat pe timpul războaielor medice dintre greci și perși.

Urmele canalului se văd și astăzi.

Peninsula Athos are aici o lățime de vreo trei km. De la canal înainte, pe o distanță de 12 km, pământul ei de-abia se urcă deasupra mării, e șes. Iar de la stânca cea mare, numită Megali-Vigla (Vigla cea Mare), se tot suie în mijlocul peninsulei un lanț neîntrerupt de munți frumoși, din ce în ce mai înalți, atingând până la o mie de metri, când, la capăt, muntele saltă deodată drept în sus, voinicește, ca o căciulă țuguată, înalt, peste două mii de metri deasupra nivelului mării.

Privit din depărtare, el seamănă cu un uriaș care înoată, sau cu o corabie mare, încărcată cu îmbeșugare, ce plutește în largul mării, ori cu o catredală măreață, a cărei clopotniță înaltă și crucea-i strălucitoare ating bolta cerească.

Clima țării îi dulcea și temperată, iar aerul împarfumat de mirosul miilor și miilor de flori, ce răsar aici iarna ca și vara; e o grădină plină de viață și de cânt de priveghetori. Iarna e ușoară și neaua ceva rar. Numai vârful muntelui, pe lângă haina-i verde, îmbracă ades și mantia de zăpadă. Pe țărmul mării cresc chiparoși, dafini, smochini, măslini, rodii, lămâi și portocali.

Pentru climatul său sănătos și prielnic, cu pădurile sale vesele, veșnic înverzite, cu singurătatea și liniștea netulburată, peninsula Athos a fost de la început căutată și prețuită ca o localitate proprie întru contemplare, reculegere, recreere și rugăciune.

Tradițiile ne grăesc că în locul orașelului monahal de azi numit Careia, una din cele mai pitorești poziții din Athos, înflorea odinioară satul Pentapolis. Aici, adaugă tradiția, venea ades Alexandru cel Mare pentru odihnă, după terminarea expedițiilor sale; aici veneau și vechii înțelepți din Grecia pentru reculegere și inspirație; iar pe locul cel mai înalt și mai pitoresc al peninsulei, pe vârful Athosului, de unde se dezvăluie larg și nemărginit minunata și fermecătoarea priveliște a mării din arhipelag, se înălța templul Zeului Apolon, cu oracolul său.

Athosul, cu vârful lui ades încins de nori, bătut de strașnice vijelii, tunete, fulgere și trăznete, a fost socotit în vechime drept cel mai înalt munte din lume și servea ca punct de orientare pentru iscușii marinari ai Eladei, în frământările lor după câștig, roind pe tot cuprinsul Mării Egee și prin arhipelag. Sus, lângă templul lui Zeus, se afla chiar un far. Iar la cucerirea Troiei, spune legenda, semnalul victoriei, dat printr-un foc mare de pe vârful Athosului, de unde a fost văzut tocmai în Peloponez, vestind pe crăiasa Clitemnestra că-i sosește bărbatul.

Peninsula a fost cunoscută la început sub numele de Apolonia, după Zeul Apolon, iar în urmă după Zeul Athos, sub numele de Acte, Athos și Athon.

Cei dintâi locuitori și cetățile lor

Primii locuitori, spune legenda, au fost îndeobște cunoscuți titani. Pe urma lor au venit, din Tracia și Macedonia: Visaltii, Cristonii, Idonii și Dietidii, la care s-au adăugat apoi Elinii, Halcidicii și Pelasgii.

În epoca păgânismului au înflorit aici cetățile elene, ce au fost, dar nu mai sunt: Acroathos, Olofixos, Dion, Tisos, Cleone, Haradrie, Scolos, Sanis și Acantos.

Despre aceste cetăți ne vorbește cel mai vechi dintre geografi, anume Schilax (în anul 509, înainte de Hristos), apoi istoricii Herodot, Thucidid și Diodor Sicilianul, care, descriind cetățile Acantos și Sanis, spun că au fost întemeiate de coloniști eleni, veniți din ostrovul Andros de lângă Atena. Tot de la acești istorici știm că cetățile Dion, Tisos, Cleone, Acroathos și Olofixos erau așezate înăuntru Muntelui Athos, pe când Sanis și Acantos stăteau la șes, pe locul unde s-a făcut mai târziu canalul lui Xerxe. Cetatea Sanis era cea mai nouă dintre cetăți. În geografia lui Schilax ea nu e trecută. Dar Herodot, scriind istoria lui cu 50-60 de ani după Schilax, vorbește de această cetate și-i arată locul, adăugând că la Sanis s-a început tăierea canalului pe Athos din porunca lui Xerxe. Canalul a fost făcut de inginerii persani Bubaris, fiul lui Megabaze, și de Artacheu, fiul lui Arteu, și s-a lucrat la dânsul trei ani (493-490).

Despre Xerxe se povestește: sosind cu armata la Acantos și văzând greutatea trecerii peste Muntele Athos, ar fi exclamat, după Plutarh, următoarele cuvinte: "O, Athos! Tu trufase înălțime ce susții cerul, nu cuteza a-mi tăia calea, căci altfel eu te voi face una cu pământul și-ți voi azvârli capul tău în mare".

Cetatea Acantos, scrie Eusebiu Pamfil și Ștefan Bizantinul, a fost întemeiată în primul an al Olimpiadei a 31-a, adică în anul 656, înainte de Hristos, de către Andros, căpetenia Acanților.

Cetățile din Athos au fost de sine stătătoare și în alianță, când cu Athena, când cu Sparta, luând parte la toate actele mari din viața și propășirea poporului elen de odinioară.

Învingătorul perșilor, Miltiade, făcând apel la cetățenii eleni pentru flota de război, cetatea Acantos a dat un ajutor de 3 talanți, în anii 456-425, înainte de Hristos, în timp ce Dion a dat un talant; Tisos 4000 drahme, apoi un talant; Cleone 500 drahme; Olofixos 2000 drahme; Sanis 4000 drahme, iar după aceea 1000 de drahme.

Cetățile acestea au pierit în cursul vremurilor, treptat și fără urmă, mai înainte de statornicirea monahismului în Muntele Athos, din cauza cutremurelor, a prădăciunilor piraților de mare și a năvălirii barbarilor distrugători.

Pe urmele lor și din belșugul materialului rămas, în locul templelor păgâne de odinioară, au răsărit cu vremea sfintele și mândrele locașe dumnezeiești, unde azi neîncetat se aduc laude Preaputernicului Creator de către smeriții călugări, care se roagă ziua și noaptea pentru binele, mântuirea și fericirea lumii acesteia.

Începuturile creștinismului

În lipsă de izvoare documentare, nu se știe și nu se poate spune cu siguranță când anume au pătruns în Athos primele raze de lumină, din adevărata lumină a propovăduirii preceptelor Sfintei Evanghelii.

În părțile Traciei și ale Macedoniei, însă, creștinismul, după izvoare sigure, a pătruns dintru început și în cetățile lor roiau creștinii peste tot.

Cetățile din Athos, mai sus numite, stând în strânse legături sociale, economice și politice, îndeosebi, cu marea cetate Salonicul, în mod firesc trebuie că și aceste cetăți au primit încă de timpuriu creștinismul.

Venirea Maicii Domnului în Athos

În ce privește începutul creștinismului pe Athos, se păstrează într-un vechi manuscris aflat în biblioteca Mănăstirii Sfântul Pavel următoarea minunată și preafrumoasă legendă, care spune:

După înălțarea Domnului la ceruri, Apostolii se găseau pe Sion, adunați laolaltă cu Maica Domnului, în ascultare, după cuvântul Mântuitorului, care le zisese să aștepte și să nu se depărteze de Ierusalim. Stând astfel, ei au tras la sorț, ca să vadă cui și în ce parte sau țară îi va cădea să propovăduiască cuvântul Domnului. Sorțul era tras de însăși preacurata, preacinstita și nevinovata Născătoarea de Dumnezeu, Maria. La urmă, Maica Domnului a tras la sorț și pentru sine și i-a căzut să predice în țara Ivirului (Gruzia). Dar, pe când cugeta să plece acolo, i s-a arătat îngerul Domnului și i-a zis: Bucură-te, Fecioară Marie! Țara aceasta se va sfinți și ea mai apoi, însă, pentru moment, ai o altă chemare pe care Însuși Domnul ți-o va arăta ție. Între timp, Prea sfânta află că Lazăr, cel înviat a patra zi din morți, acum episcop în insula Cipru, dorește mult s-o vadă, dar că el se teme să vină la Ierusalim din pricina prigoanei din partea evreilor. Dacă auzi de aceasta, Maica Domnului îl vesti ca să nu încerce acest lucru, ci, mai degrabă, să caute a-i trimite o corabie, căci se va duce ea la dânsul, să-l vadă. Primind această știre, cu mare bucurie Lazăr a și trimis de sârg corabia dorită. Și Maica Domnului, luând cu sine pe unul dintre apostoli, pe Ioan cel fără de prihană, a mers pe mare, înspre acea insulă. Dar pe drum s-a ivit un vânt potrivnic și a schimbat calea corabiei, mânănd-o în portul lui Climent din Athos.

Pe atunci, în Athos trăiau mulți locuitori din părțile Macedoniei, așa-numiții taconi, veniți aici din părțile Tesaliei, apoi tracieni și eleni. Toți aceștia se închinau la idoli. Corabia, oprindu-se la țarm cu preacinstita, preacurata și nevino-vata Născătoare de Dumnezeu, o strașnică detunătură s-a produs, zguduind muntele în semn de prevestire și frumoasă primire a ei. Atunci, toți idoli de acolo s-au prăbușit din înălțime la pământ și s-au sfărâmat, iar oracolele lor au pierit ca prin farmec. O voce puternică s-a auzit în tot muntele, glăsuind: Ieșiți, voi oameni, din Athos la țarmul mării întru întâmpinarea împărătesei cerurilor și a pământului și vă închinați ei de aici înainte. Apoi, cu toții, mulțime nenumărată, numai ce au zburat ca roiul de albine în portul lui Climent și au întâmpinat pe Maica Domnului, căzând în genunchi și închinându-se ei. Și dacă veni în mijlocul lor, a fost întrebată de ei, cum și în ce fel l-a născut pe Dumnezeul cel adevărat și ce nume poartă? Iar Preacurata, povestindu-le cu drag de preaiubitul său fiu și Dumnezeu, de nașterea Lui, de viața și de patimile câte au pățimit pentru mântuirea lumii, de sfânta Lui înviere și înălțare la ceruri și de toată bună-lucrarea întru fericirea lumii, crezură cu toții și se rugară să fie botezați și ei întru sfânt numele Lui. Și Maica Domnului i-a botezat și i-a binecuvântat cu drag și le-a zis lor: Acesta e locul ce mi l-a ales drag fiul și Dumnezeu meu Hristos și va fi de-a pururea al meu de aici înainte, iar eu îi voi fi apărătoare și fierbinte mijlocitoare pentru cei ce vor crede și se vor povățui de Duhul Sfânt, întru iertarea greșelilor lor față de Dumnezeu cel prea puternic, Atoatevăzător și Atoateștiutor, voi fi scutul și apărarea lor la strașnica și dreapta judecată a fiului și Dumnezeului meu Iisus Hristos.

Zicând acestea, ea îi binecuvântă din nou și suindu-se în corabie pluti mai departe pe mare, oprindu-se în insula Cipru.

Aici află pe Lazăr întru așteptare, nerăbdare și mare îngrijorare de soarta preasfintei Fecioare, neștiind ce se petreceuse în cale.

Și dacă sosi aici, bucuria fericitului Lazăr a fost mare. Preacurata îi spuse de toată întâmplarea și de buna ei lucrare, îl împodobi cu frumoase și scumpe daruri lucrute de mâinile sale. Bătrânul Lazăr n-a mai trăit mult după aceea și și-a dat obștescul sfârșit.

Aceasta-i legenda în care călugării din Athos cred cu tărie. Ea își are explicarea ei și o vom vedea în cele ce urmează.

Din puținele izvoare documentare cunoscute până azi, știm că încetul cu încetul creștinismul a început să prindă rădăcini mai întâi în cetățile Scolos, Cleone, Careia și Vatopedion, iar mai târziu să răsară și în cetățile Tisos, Athos, Stratonichi, Acanthos, Sanis, Samari și Hilandar.

Cei ce au dat pe atunci un mai mare îndemn și adevărată viață creștinismului au fost împăratul Constantin cel Mare și mama sa împărăteasa Elena. Împăratul Constantin a dat libertate creștinismului și a dispus în cuprinsul împărăției sale distrugerea idolilor. Numărul creștinilor a început a se înmulți simțitor și a crește ca prin farmec.

În anul 326, împăratul Constantin cel Mare și mama sa Elena, – precum ne spune scriitorul Eusebiu al Chesareii – au mers la Ierusalim de au căutat și au aflat peștera cu mormântul din care a înviat Iisus Hristos, cum și crucea pe care a fost răstignit, El, Mântuitorul lumii.

Pe locul Sfântului Mormânt, împăratul Constantin cel Mare a zidit o prea frumoasă biserică, ce s-a sfințit în anul 335.

La târnosirea ei – scrie episcopul Eusebiu al Chesareii – au luat parte cei mai de seamă episcopi din toate eparhiile. Macedonenii au trimis la această prăznuire mitropolitul lor din Salonic.

Din timpul acesta, după mărturia patriarhului Dositei al Ierusalimului, la macedoneni a rămas multă vreme obiceiul de a-l trimite pe episcop în fiecare an cu daruri la Ierusalim. Acum, în multe părți, au început a se zidi biserici, sub numele de sioane. Și tot din timpul acesta s-au cerut și s-au primit de

la Ierusalim sfinte icoane. Atunci, mulți au dorit a se boteza în Iordan, iar unii ce n-au putut face călătoria la Iordan, din cauza depărtării, au cerut să fie botezați de arhiereul din Ierusalim.

Acest sentiment de sfințenie, presupunem, l-au avut și țaconii din Athos, convertiți la creștinism. Au dorit și ei să fie botezați de episcopul din Ierusalim. Și iată, la dâșii a fost trimis episcopul Climent, care a luat cu sine icoana Maicii Domnului și a lui Ioan Bogoslovul, și în cale a cercetat mormântul lui Lazăr din insula Cipru. După o călătorie pe o mare furtunoasă, a sosit la Athos. Aici, în portul Cleone, unde-i mănăstirea de azi Ivirul, l-au întâmpinat creștinii, care au prins a striga: mergeți de vedeți, a venit la noi Maica noului Dumnezeu, Hristos.

Episcopul Climent, venind în Athos, s-a așezat în cetatea Cleone. Cu cuvântul lui Dumnezeu și cu harul căpătat, el a luminat și a botezat aici mulți țaconi, ca și în cetatea mai apropiată Careia și la Vatopedion. A întemeiat cu timpul, în aceste localități, comunități de dreptmăritori creștini. Pe urma lui, țaconii, care se convertiseră întru Domnul, au povestit acest fapt din neam în neam și au numit porturile lor Cleone și Vatoped cu numele acestui episcop, ce sălășluisse odinioară printre dâșii și-i creștinase, arătând urmașilor și locul în care a stat icoana Sfinței Fecioare.

Tradiția aceasta s-a îmbrăcat cu vremea în haina frumoasă a legendei despre venirea Maicii Domnului la Athos în persoană, când, de fapt, Preacurata n-a venit în persoană, ci numai icoana ei a fost adusă de mai sus-zisul episcop Climent, care în drumul său de la Ierusalim spre Athos s-a abătut o leacă și în insula Cipru. Iată dar lămurirea firească a tradiției împodobită cu noua ei haină. Adevărul e, cum aflăm din viața primului și marelui isihast cunoscut Petru Athonitul, că Maica Domnului i s-a arătat acolo acestui sfânt și i-a zis: muntele acesta este locul meu ales, plăcuta mea grădină, și eu sunt apărătoarea celor ce se nevoiesc și viețuiesc aici, propovăduind

și păzind cu sfințenie cuvântul Domnului Iisus Hristos. Maica Domnului s-a arătat apoi și Sfântului Athanasie din Athos.

Bisericile de mir

Iată acum, rând pe rând, și sfintele biserici din Athos, care pe unde au răsărit, pe timpul împăratului Constantin cel Mare.

În anul 325 a răsărit biserica în numele Sfântului Arhidiacon Ștefan în cetatea Scolos, pe locul actualei mănăstiri Castamonitu.

În anul 327-328, episcopul Climent, trimis din Ierusalim pe Athos pentru creștinarea țaconilor, a zidit biserici la Cleone, pe locul actualei mănăstiri Filoteiu, și în Careia.

În anul 329 s-a zidit biserica de la Vatopedion, de creștinii din localitate, după porunca lui Constantin cel Mare. Tot atunci, creștinii din Salonic, aproape de Vatoped, au zidit martirion întru numele Sfântului Mare Mucenic Dimitrie, cel ce a pătimit la Salonic.

În anul 336, în cetatea Apolonia a fost așezat, de mitropolitul Salonicului, episcopul Macarie. Cele cinci biserici mai sus-zise, n-au fost propriu-zis lăcașe de monahi, ci pentru mireni.

De altfel, istoria Bisericii nu cunoaște pe timpul marelui și sfântului Împărat Constantin alți monahi afară de cei din Alexandria și de pe țărmurile fluviului Nil din Egipt, unde au răsărit cele dintâi mănăstiri de călugări și de maici. Mărturie este soborul de la Niceia (325), care n-a prescris nici un așezământ pentru monahi, iar tradițiile Muntelui Athos nu ne spun nimic în această privință.

Ca și grindina distrugătoare ce se abate peste grâul de primăvară și peste pomii ninși de floare, tot astfel a căzut năprasnic peste creștinismul răsăritean sabia nelegiuitului Iulian Apostatul (361-363) și l-a tot cosit jumătate de an, fără de milă.

Bisericile din Athos in timpul acesta au fost dărâmate, iar mai-sus numitul episcop Macarie de la Erisso și creștinii de pe Athos au fugit, împrăștiindu-se ca potârnichile dinaintea călăilor lui Iulian, care pe unde au văzut, tot urcând-suișul muntelui și ascunzându-se în sânul peșterilor și a locurilor neumblate. Cum însă după furtună cerul se înseninează și vine timpul frumos, iar întristarea este urmată întotdeauna de bucurie, tot astfel și pe creștinii oropsiți milostivul Dumnezeu nu i-a lăsat să piară cu totul, ci le-a trimis la timp mângâierea dorită. Persecutorul lor a murit la 26 iunie 363. Atunci, pacea și liniștea s-au coborât pe pământ și în Biserică, iar iubitorii de Hristos au ieșit din ascunzișurile lor, în frunte cu episcopul lor Macarie, precum ne mărturisește cronica Mănăstirii Castamonitu.

Lăcașe clericale

Creștinii au înălțat de iznoavă biserica distrusă, a Sfântului Arhidiacon Ștefan, din cetatea Scolos, făcând-o de astă dată mănăstire, adică locuință clericală, iar nu de călugări, în care trăiau, după obiceiul acelor vremuri, clericii necăsătoriți. Episcopul Macarie a trăit aci și a murit pe vremea Împăratului Arcadiu (395-408).

O altă mănăstire de clerici s-a zidit în cetatea Dion, în anul 383, cu prilejul scăpării de la înec, în mare, lângă această cetate, a lui Arcadiu, fiul împăratului Teodosie cel Mare. Sub împărăția lui Teodosie cel Mare (379-395) lucrurile s-au schimbat în bine și în favoarea creștinilor. Împăratul acesta a dat strașnica poruncă să se distrugă în cuprinsul împărăției sale toate templele păgâne și toate oracolele. Atunci s-a dat jos de pe vârful Muntelui Athos statuia lui Zeus și s-au înlăturat toate acele statui ale zeilor păgâni. Împăratul Teodosie cel Mare, se știe, a fost un apărător al creștinismului. Este vrednic de amintit că toate Bisericile din cuprinsul împărăției sale,

mai ales cele din Iliria, Macedonia și peninsula Athos, au rămas curate, neatînse de eresul din Arie, mărturisind toți același crez, cel de la Niceia, închinându-se lui Dumnezeu - Fiul, Sfântului Duh și lui Dumnezeu-Tatăl.

În veacul al V-lea, pe Athos erau încă în ființă cetățile: Athos, Acantos, Acroatos, Apolonia, Dion, Olofixos și Sanis, precum ne spune Ștefan Bizantinul. Iar cetățile Clisos și Cleone dispăruseră, probabil în cutremurul din anul 458.

În anul 422, împărăteasa Placidia a vizitat mănăstirea clericală de la Vatoped și a făcut lângă ea o nouă biserică-martirion, cu hramul Sfântului Mare Mucenic Dimitrie.

În anul 445, împărăteasa Pulheria a zidit mănăstirea cu hramul Înălțarea Domnului, pe locul unde astăzi este mănăstirea Esfigmenu, lângă cetatea de atunci Samari. Aceasta poate să fie aici și prima mănăstire monahală, după letopisețul lui Teofan, care spune că numita împărăteasă ar fi întemeiat multe mănăstiri pentru monahi. Ori, în secolul al V-lea, se aflau multe mănăstiri în răsărit ca și în apus, și nu-i de mirare ca și în Athos, pe lângă sate și orașe, să fi început a răsări pe ici și colo și mănăstiri.

Tot împărăteasa Pulheria a zidit în cetatea Stratonichi, în anul 451, mănăstirea clericală Xeropotamul, cu hramul Sfinților 40 de Mucenici din Sevastia.

În anul 431, la Sinodul din Efes, purtătorii de Dumnezeu părinți au hotărât a o cinsti pe Sfânta Fecioară Maria, ca Născătoare de Dumnezeu, și întru lauda ei au făcut cântarea: "Vrednică este". Această cântare a ajuns și pe Athos. În biserica catedrală Protatu din Careia se păstrează până astăzi străvechea și vestita icoană a Sfintei Născătoare de Dumnezeu Maria, cu Heruvimii, numită Vrednică este.

În anul 558-559, pe ruinele cetății Cleone, distrusă de cutremur în anul 458, locuitorii cetății Fteri din Tesalia, acum ceaiazi, fugiți aci de teama năvălirii hunilor, au întemeiat noua cetate Fteri și au rezidit vechea biserică de iznoavă, cu numele

Fteris, mai apoi Filoteiu, după numele pustnicului reînțemeietor.

În secolul al VI-lea, creștinismul și monahismul au luat un mare avânt în tot Orientul și de bună seamă și în Athos. Încep să apară aici marii isihști și monahi.

(*"Noua revistă bisericească" Anul VII, nr. 10-12, ianuarie-martie 1926*)

LOCURI ȘI PRIVELIȘTI ATHONITE

Veniamin Pocitan

Singurul port al Athosului este Dafne (Dafin). Vapoarele, de obicei, nu trag la debarcader, ci se opresc și cantonează la o anumită depărtare, de unde barcații transportă pe călători în port, cu bărcile. Aici este vamă, telegraf, telefon, agenție pentru vapoare și câțiva polițiști veniți din Careia – capitala Muntelui –, care strâng pașapoartele pentru viză. Călătorilor care se opresc la Sfântul Munte, li se iau pașapoartele de pe vapor și trebuie să meargă la Careia ca să și le ridice vizate; așa că orice vizitator al Sfântului Munte, vrând-nevrând, trebuie să meargă și pe la Careia. În portul Dafne sunt și câteva hanuri (hotele), cu camere de odihnă la etaj; iar jos, cafenele și birturi. Tot aici găsesc călătorii mulari (catâri), pentru transportul pe uscat, și bărci simple sau cu motor, pentru călătoria pe mare în jurul Muntelui. Toate mănăstirile mari au la mare arsanaua lor, cu limanul de oprire a vapoarelor sau bărcilor, de unde te poți ridica direct la mănăstire. Calea aceasta este mai scurtă și mai practică, căci cu barca mergi mai repede. Este însă și primejdioasă, din pricina deselor stânci ce sunt pe lângă coasta muntelui și a schimbării bruște a mării, care la cea mai mică adiere de vânt ridică valuri mari, periculoase pentru călătoria cu barca. În sfârșit, este și ceva mai costisitoare.

Sfântul Munte Athos (Sfetağora, cum îi zic slavii) face parte, de la războiul mondial (1914-1918), din teritoriul Greciei. El se află așezat spre răsăritul Macedoniei, fiind una din cele trei limbi de pământ ale Peninsulei Calcidice. Cea dintâi se numește Casandra, bogată în lapte și miere. E despărțită de pământ prin golful Salonic. Gâtul ei, Calamaria (Burta Maria), este numit astfel după numele pe care l-au dat monahii greci fiicei lui Lazăr, despotul Serbiei, care a devenit soția sultanului Murat, fără să-și schimbe legea creștinească, și prin a cărei mijlocire s-au întemeiat aici o mulțime de metoace pentru mănăstirile din Athon. A doua limbă de pământ este Sichea (Longos), iar a treia, care se întinde pe o distanță de 60 km și înaintează în largul Arhipelagului (odinioară Marea Egee), alcătuind al treilea promontoriu al Peninsulei Calcidice, și anume cel dinspre Cavala-Istanbul (Constantinopole), este Sfântul Munte Athos.

Între orașelul Hierisos și frontiera Sfântului Munte se observă până astăzi urmele canalului lui Xerxe, regele perșilor, care, după nimicirea flotei lui Mardonius, compusă din 300 de corăbii, pornită contra grecilor la 494 î.d.Hr., a pus să sape acest canal, ca să scurteze drumul și să nu mai fie expuse corăbiile sale la dezastru. Prin deschiderea acestui canal, Sfântul Munte ar fi devenit o insulă. Canalul însă nu s-a putut săpa și cu vremea a fost astupat, rămânând numai urma pe locul unde fusese croit. În apropiere de această urmă de canal, se află frontiera Muntelui Athos. Aici este caraula care păzește, ca să nu intre în Sfântul Munte femei sau spâni și nici un animal de sex femeiesc.

Căi de comunicație, în adevăratul înțeles al cuvântului, în Sfântul Munte nu există. Singură calea de la Dafne spre Careia este ceva mai largă, încolo nu sunt decât cărări și poteci, așezate ca niște trepte. Ca să poți călători pe jos, trebuie să ai picior ager și sprinten. Mularii însă sunt deprinși a călca ușor, pe pietre sigure. Dacă un călător alunecă de pe mular, acesta stă pe loc. Mi-am rupt picioarele într-o seară, pe

întuneric, urcând de la Hairu spre Prodrom, pe o potecă strâmtă, întortocheată, pe niște râpi cu pietre colțuroase. Numai caprele se puteau urca. Mănăstirea Simonopetra este așezată pe o stâncă, spre mare. Te miri cu ce greutate au putut urca călugării materialul de construcție acolo. Dar la Carulia, te îngrozești de râpele cele prăpăstioase, în scobiturile cărora se odihnesc sihaștrii.

Ca ceas, de care se servesc călugării, este cel oriental, zis "a la turca", adică socotind orele de zi aparte, și cele de noapte aparte, spre deosebire de orarul lumesc, numit de ei "a la franca". Telegraf era, în 1928, numai în portul Dafne și Careia, numai spre marea Lavră și în câteva mănăstiri principale.

De la portul Dafne până la Careia faci două ceasuri pe mular. Călătoria cu piciorul este grea și anevoioasă. Pentru călătorii nedepriși cu cărările de urcat spre coama Sfântului Munte, este aproape cu neputință. De aceea, mai toți vizitatorii sunt nevoiți a închiria mulari. Și trebuie să recunoaștem că aceasta este calea cea mia bună și cea mai bătătorită. Cu bagajele așezate pe samarul mularului și ei înșiși călări deasupra lui, unul după altul pornesc spre Careia.

Drumul începe ușor, pe o cărare bătută, care șerpuieste pe malul mării, sub coasta muntelui, printre pădurea mărunță de dafini, spre mănăstirea Rusicu (Rusikon), lângă care, cam la cinci minute depărtare de port, este un magazin cu coloniale, alimente și băuturi răcoritoare. De aici drumul apucă în sus, pe coastă.

Calea merge șerpuind în zigzaguri, tot în sus, pe malul pârâului ce curge în vale. Este o potecă îngustă, pavată uneori cu lespezi de piatră, roase de picioarele călătorilor. La cotituri, mularii împovărați se poticnesc uneori și alunecă de câte un picior, dar nu se prăvălesc la pământ, ci se opresc în loc. Ca la jumătate de ceas de urcuș, ajunși la Xeropotam, mănăstire mare, înconjurată cu clădiri și grădini de pomi și zarzavaturi.

Aici, călătorii poposesc puțin, pentru închinare și pentru a gusta din apa rece, răcoritoare, care izvorăște dintr-un izvor bogat. Chiar dinaintea porților mănăstirii este o pajiște frumoasă, cu adăpost de popas.

Puțin mai sus, în dreapta, se vede o chilie cu paraclis lângă dânsa, grădină și vie. Aici este un cuib românesc. E chiliea unui român basarabean, părintele Arsenie Mileuș. Originar din Coșnița, un bărbat voinic și harnic, bun gospodar și iubitor de a primi și găzdui pe români. În paraclisul lui, cu hramul "Adormirea Maicii Domnului", se slujește în limba română. Cărțile de slujbă sunt aduse din țară. El și cu ucenicii lui muncesc și se roagă cu gândul la patria lor iubită. Sunt tare bucuroși când pot vedea vreun român și nu se mai satură ascultând despre cele ce se mai petrec prin țară. Avea și el o durere. Se temea că după moarte chilioara lui ridicată și împodobită cu ajutoare adunate din țară, de către fostul lui stareț, schimnicul Gherasim (originar tot din Basarabia), să nu-i fie răpită de către călugării greci de la Xeropotam, care au pus ochii pe ea fiind prea aproape de ei și care desigur vor stărui la Chinotită să nu aprobe ca moștenitori pe ucenicii lui, români.

Aflu acum că Arsenie a murit și a rămas stăpân unul din ucenicii lui. Fii liniștit, părinte Arsenie!

Cu cât urci mai sus, drumul este mai greu, până ajungi spre coama muntelui. În dreapta și-n stânga sunt păduri de stejari seculari, dafini, castani, măslini și un tufăriș care se întinde pe râpi până în prăpastia adâncă, de sub poalele muntelui. Cu cât te apropii de Careia pădurea este mai deasă și înaltă. De pe o culme de deal, încep a se vedea casele înșirate din orașel.

În vechime, pe locul unde este astăzi Careia a fost orașelul Pentapole. O veche tradiție ne spune că Alexandru cel Mare, regele Macedoniei, după ce a biruit lumea, auzind de frumusețea Muntelui Athos, a venit aici, sus, și, încântat

de poziția pitorească a locului, ar fi voit a zidi un oraș nou, denumit cu numele său. Întrebând însă pe sftnicii înțelepți ai împărăției sale, aceștia i-au răspuns: "Este frumos să zidești aici o cetate împărătească, dar norodul cu ce se va hrăni?". Atunci a părăsit ideea și s-a dus în Egipt. Acolo a zidit orașul Alexandria, la loc deschis, unde corăbiile cu provizii vin din toate părțile lumii.

Careia este din vecime centrul Sfântului Munte și reședința sa administrativă. Are forma unui castron, cu vederea deschisă spre mare. Să tot aibă 200 de case, toate de piatră, îngrămădite una lângă alta, împrejurul bisericii centrale a Protatului, iar spre margini chilii frumoase, multe din ele parclise bogat împodobite, cu splendide grădini împrejur. În clădirile mărețe de la centru sunt instalate autoritățile administrative, bisericesti și civile, apoi poșta, telegraful, conacele diferitelor mânăstiri și schituri – unele adevărate palate –, prăvălii și chilii ale monahilor.

Ca târg, Careia are un caracter cu totul particular. Nu se aseamănă cu felul de a fi al altor orașe. În această privință, am putea zice, este unic în lume. În piața liniștită a orașului, monahii își vând obiectele lucrute cu mâinile lor: cruciulițe de sedef, de os sau de lemn de chiparos, iconițe, mătânii, linguri de lemn de tisă, culioane, și își cumpără cele de muncare, îmbrăcăminte, încălțăminte. Târgul se ține în fiecare sâmbătă. Pe lângă negustori, în Careia sunt și mulți meșteșugari: croitori, cizmari, potcapieri, postăvari, fierari, strungari etc. Aceștia confecționează obiectele de trebuință călugărilor, care se văd atârinate pe la ușile negustorilor prăvăliilor. Și meseriașii și negustorii sunt de obicei călugări. Sunt însă și dintre mireni: greci, macedoneni și albanezi, care cumpără obiectele făcute de călugări și le răspândesc prin târguri, în tot răsăritul.

Târguielile aici se fac în liniște și în toată buna cuviință. Reclame exagerate, strigări cu voce tare, râs, glume nepotrivite, nu se aud aici, în Careia, ca și în tot Sfântul Munte. Rânduielile

de liniște ale monahilor le respectă aici cu pietate și mirenii petrecători în Sfântul Munte. Nici ei nu vociferează, nu cântă cântece lumești, nu se desfată fără cuviință și nu umblă cu zgomot sau să provoace scandal, cum se întâmplă în târgurile din orașele lumești. Aceasta poate și din pricină că nu sunt cârciumi, cafenele, berării și locuri de petreceri zgomotoase, cu lăutari. Dacă simte cineva nevoie de rachiu sau vin, își cumpără de la producători și se duce de-l consumă în casa sa. Pe lângă acestea, și aici, ca și în tot Sfântul Munte, nu există femei și copii mici. Chiar și funcționarii de la administrație, poliție, poștă etc. nu au îngăduința de a-și aduce soțiile cu dâșii. De asemenea, nu există carne crudă sau preparată, păsări sau alimente gătită cu carne. Se caută pâine, pește, raci, caracatiță, halva, nuci, alune, orez, grâu, stafide, castane, măslina, untdelemn, smochine și diferite legume și fructe gustoase, care sunt consumate de toți petrecătorii în Sfântul Munte.

În partea de sus, spre Hierisos, muntele este mai îngust. Cu cât înaintează însă spre largul mării, se tot lățește, ridicându-și, în același timp, și coama, tot mai sus. La capăt se sfârșește prin trei vârfuri, de formă conică. Cel mai înalt – Athonul – atinge aproape 2066 m înălțime, deasupra nivelului mării.

De o parte și de alta, în lungime, muntele se apleacă adesea în pante ușoare, până în bătaia valurilor mării. Uneori, malul este înalt și abrupt, cu deosebire împrejurul vârfului muntelui. La capul Sfântul Gheorghe și Sfântul Munte (Monte Santo), nu mai sunt deloc pante de scoborât, ci râpi groaznice, stânci uriașe, tăiate drept, unele de o înălțime de peste 1000 de metri, care se pierd, în linie verticală, în undele mării spumegânde. Spre Capul Sfântul Gheorghe este o poartă, formată dintr-o stâncă înaltă, izolată, la 20 de metri de munte. Printre stâncă și munte este calea de navigație a bărcilor în jurul muntelui. Stânci de acestea se văd în mai multe părți pe coasta capului muntelui. Corăbierii le cunosc și le ocolesc cu grijă.

Privind muntele de pe mare, nu te mai satura să-i admiri măreția și să proslăvești pe Dumnezeu, care l-a împodobit cu o frumusețe cu adevărat fermecătoare. De te urci pe coama lui, ți se desfată ochiul de podoabele naturii. De o parte se deschid văi încântătoare și bogate în produse de tot felul, de alta se văd înălțându-se coline acoperite cu arbori și arbuști de diferite specii. Marea se vede strălucind ca argintul în depărtare, cât poți cuprinde cu ochiul. Iar spre răsărit se văd insulele Tassos și Lemnos, cu munții lor înalți și cu livezi bogate de măslini, în mijlocul cărora se conturează metoacele, unde se adăpostesc monahii care le păzesc. Nenumărate izvoare de apă, limpezi ca cristalul, țâșnesc de sub lespezi uriașe de piatră. Din creasta muntelui curg cu repeziciune pâraie bogate, cu apă dulce și curată, care udă în calea lor, cu îmbelșugare, văi mănoase și poartă morile mănăstirești, dosite sub coastă. Din cheresteaua pietroasă a muntelui s-au construit toate mănăstirile, cu dependințele lor, iar din pământul gras și mănos, ce acoperă cheresteaua, se întrețin toate viețuitoarele de pe dânsul. Providența dumnezeiască a orânduit totul, cu belșug și înțelepciune.

Clima este dulce și foarte plăcută. Uneori cade zăpadă iarna, care se menține în anii mai aspri până în primăvară, mai ales prin râpi și locuri dosnice. Cu toate acestea, muntele își păstrează întotdeauna mantia sa împăratească, de culoare verde închis.

Este o frumusețe dumnezeiască să privești coama muntelui și vârful Athonului, alb de zăpadă, iar în dosul văilor, portocali și lămâi, cu fructele galbene ca aurul. Zăpada de pe munte nu aduce frigul năpraznic și distrugător de viață, ca în alte părți, ci răcoarea sănătoasă și prielnică, ce întreține vegetația. Ploile de toamnă și primăvară sunt liniștite și abundente.

Vânturile puternice, care ridică năpraznic valurile mării și împiedică călătoriile pe apă, deasupra muntelui devin

liniștite, adiind ușor, spre a răcori și a îmbălsăma văzduhul. Tremuratul frunzelor, ciripitul armonios al păsărilor și vuietul valurilor, care se sparg în stâncile colțuroase ale muntelui, produc la un loc o armonie îngerească, ce încântă pe orice călător. De pe coasta Athosului, vederea ochiului se pierde în undele cristaline ale întinsului Mării Egee. Aici, parfumul florilor îmbălsămează mai puternic văzduhul. De aici, rugăciunea cucernică, sunetul armonios al cântecului păsărilor și mirosul fumului de tămâie s-au înălțat mai bogate către ceruri, din veacuri uitate. Frumusețea locului, curățenia aerului, bună-tatea apei și producția bogată a pământului fac ca viața omului să se scurgă încet, fără necazuri, iar sufletul, în acea liniște profundă, scutit de preocuparea zilei de mâine, se înalță liber, prin rugăciune, către cer. O dulce armonie domnește în văzduhul Sfântului Munte.

Primăvara, cu deosebire, cântecele măiestrite ale privighetorilor și mierlelor te înalță cu sufletul de pe pământ până în slava cerului, ca sunetul unei viori care ar străbate, cu sălta-toare cântări, văile și dealurile muntelui, iar prin armonia sunetului lor plăcut îți alungă tot gândul de la cele pământești și te transportă către ceruri, spre a lauda pe făcătorul tuturor – Dumnezeu.

Dar nu numai mintea ți-o înalță, ci și inima ți-o înmoaie și ți-o umple de o tainică dragoste cerească, plină de umilință, predispunându-te a vărsa adesea lacrimi mângâietoare de suflet, pline de o duhovnicească veselie. Regiunea aceasta este binecuvântată de Dumnezeu și nu fără temei au ales-o călugării drept adăpost al vieții lor singuratice. Aici se adună la un loc frumusețea și liniștea naturii cu îmbelșugarea cea mai bogată. Dulceața aerului, felurimea plantelor ce încântă vederea și îmbălsămează văzduhul, cântecul păsărilor, murmurul apelor, zumzetul albinelor, farmecul privirii luciului mării, liniștea valurilor, tăcerea și singurătatea pădurilor, toate acestea fac o țesătură de frumusețe, răpesc și înalță sufletul către Dumnezeu.

Muntele Athos este acoperit cu pădure, totdeauna verde. Pădurea aduce răcoare, iar prin poieni sunt flori mirositoare, de o bogăție și o varietate neînchipuită, care îmbălsămează aerul, pomi roditori, viță, grădini de zarzavaturi și legume. În Muntele Athos cresc: cedri înalți, chiparoși, stejari falnici, pal-tini, plopi gigantici, tei, frasini, jugastri, dafini, mersini, abanos, arbori de levant, corcoduși etc. Între arborii fructiferi aflăm: nuci înalți, peri, portocali, lămâi, castani, corni, măslini, smochini, rodii, caiși, migdali, vișini, cireși, piersici, pruni și crânguri de aluni, care aduc un frumos venit călugărilor.

Fructele arborilor din Sfântul Munte sunt delicioase și de o mărime neobișnuită. Smochinele sunt grase, dulci și foarte gustoase. Cele roșii au un suc bogat, dulce și aromat. Când despici una pe farfurie, zeama roșcată ce iese din ea acoperă fundul farfuriei, împrăștiind împrejur o aromă bine mirositoare.

Alunele sunt mari, unele lunguiețe și de o bunătate excepțională. De aceea sunt foarte căutate în comerț. Boabele de strugure cresc mari, aproape cât pruna, și sunt lunguiețe, parfumate și dulci ca mierea, iar vinul care iese din ele este și el dulce și vârtos, asemănător cu cel de Malaga. Din fructe, monahii fac rachiu și alte băuturi aromate, cum numai în Orient se pot gusta.

Ca flori mirositoare de câmp sunt: floarea Maicii Domnului, salvia și multe flori necunoscute în alte părți, toate bine mirositoare, de un parfum încântător și cu culori diferite, artistic îmbinate.

Legumele, de asemenea, ajung la o mărime de necrezut. Am văzut conopide galbene și frumoase, de trei palme în diametru, cartofi cât pumnul și de un gust tare plăcut. Fasolea are niște păstăi de o lungime până la patru palme domnești, așa că din două păstăi îți poți face o fiertură, din care mănâncă doi-trei oameni. Mazărea este aproape ca cireșele sălbatice. Dovleceii ajung la o lungime de un cot și jumătate și sunt tare gustoși. Ceapa și usturoiul, cât pumnul. Grăsimea pământului,

clima dulce și răcoroasă, apele dulci cu care se udă din belșug răzoarele și mai presus de toate binecuvântarea cerească fac ca toate roadele Sfântului Munte să fie neobișnuit de mari și de o calitate aleasă.

Animalele domestice, în schimb, sunt puține și numai de sex masculin: asini, mulari, boi, țapi, berbeci etc. Iepe, capre, vaci, oi nu sunt. De unde proverbul: "Aici toți mor, nimeni nu se naște". Nici cățele n-am văzut și nici păsări domestice: găște, curci, găini etc, așa că se poate zice: "Aici cocoșul nu cântă și câinele nu latră".

Așa este vechea rânduială a Sfântului Munte. Oprirea femeilor de a intra în Sfântul Munte asigură liniștea și sfințenia vieții călugărești. Îi ferește de ispita lui Adam, care a fost izgonit afară din rai. Și dacă călugării ar avea vreo putere asupra văzduhului, ar fi oprit toate păsările cerului de sex femeiesc să zboare pe deasupra Athonului.

Pentru Sfintele Paști, vin lăzi cu ouă din satele vecine, de la coada muntelui, unde sunt mulți valahi de-ai noștri, care se ocupă cu pășunatul oilor și creșterea păsărilor. De la dâșii cumpără mânăstirile ouă pentru călugări, vopsindu-le roșii, după datina veche creștinească.

Marea, cu golfurile ei adânci, care scaldă Sfântul Munte din trei părți, este tot așa de darnică cum e și pământul Athosului. Din mare se scot tot felul de pești, în culori deosebite, de o rară frumusețe, aleși și gustoși. Ca specii de pește se găsesc în această latură a mării: barbuni, lacherdă, sinagridă, scrumbii, han, calcan, guvizi, fagria, apoi stridii, midii, scoici de diferite specii și mărimi, caracatiță și alții mulți și diferiți. Racii sunt iarăși mulți și gustoși. Cei stacojii ajung la o mărime de 6-7 kg, așa că din gâtul unui rac se satură mai mulți oameni.

Monahii din Muntele Athos. Nu se știe sigur când au venit și s-au așezat monahi în Muntele Athos. După o veche versiune locală, aceasta s-ar fi întâmplat încă de pe vremea

împăratului Constantin cel Mare (324-337), cel dintâi împărat creștin. Ba, unii ar voi să pună începutul monahismului aici chiar din timpul Sfântului Apostol și Evanghelist Ioan (101 d.Hr.).

Această versiune voiește să ne spună că din timpurile vechi ale vieții creștine au debarcat aici sihaștri din Asia Mică, poate și din Efes, patria Sfântului Evanghelist Ioan, unde viața singuratică, contemplativă, începuse a se manifesta de timpuriu. Desigur, viața călugărească de aici s-a început sub forma de sihăstrie și schituri. Pe vremea împăratului Teodosie I (+ 395) și a soției sale Pulheria, existau câteva mănăstiri care însă n-au putut rezista, din pricina pustiirii ce a suferit pe atunci Muntele Athos din partea barbarilor.

Către sfârșitul secolului al VIII-lea, venind de la Roma, Petru Athonitul a găsit muntele pustiu. A trebuit să se așeze într-o peșteră întunecoasă, plină de târâtoare otrăvitoare, pe care numai cu rugăciunea le-a alungat. Hrana sa, la început, era din ierburi care odrăsleau în preajma peșterii și din ghindă, iar mai în urmă, s-a învrednicit de hrană cerească, pe care i-o aducea îngerul odată la patruzeci de zile.

În anul 867, vine și se așază la Athos pustnicul Ioan Colobul (schilodul), vestit prin sfințenia vieții sale. Pilda lui a fost urmată de alții, așa că, în scurt timp, înălțimile muntelui au fost populate cu sihaștri și monahi râvnitori în păstrarea vieții feciorelnice, în post și rugăciune, de zi și de noapte, în liniștea profundă a singurătății Athosului.

Vasile Macedon, împăratul bizantin (867-886), ascultând ruga sihastrului Ioan Colobul, îi dăruiește și urmașilor săi acest munte, care, de acum înainte, începu a se numi Sfântul Munte. Privilegiul acesta al lui Vasile Macedon îl întări și Leon Înțeleptul. Pe lângă sihaștri, încep a se ivi acum și chinoviți, care puseră începutul zidirii de mănăstiri. Ca începător al obștei călugărilor din Sfântul Munte și organizator al ei, este considerat Atanasie din Trapezunda, care vine și se așază pe locul

unde este Lavra, împreună cu alți compatrioți ai lui, râvnitori după viață călugărească de particularitate asiatică. Această așezare s-a întâmplat pe la 963. Pentru viața sa plină de evlavie și cuvioșie, Atanasie, ca și Petru Athonitul, este trecut în rândul sfinților cuvioși, sub numele de Atanasie al Athonului.

Prin secolul al X-lea, viața monahală ajunge la mare cinste. Patriarhi, arhierei, preoți și diaconi se retrag aici și intră în rândurile monahilor. Lor le urmează împărați, prinți și boieri, care, convingși de nimicnicia vieții acesteia, părăsesc lumea cu dulcele ei și se retrag în singurătatea Muntelui Sfânt, ducând cu dâșii averi și odoare scumpe. Viața monahală se dezvoltă și înflorește. Faîma despre sfințenia vieții din Sfântul Munte se răspândește în țări îndepărtate.

În afară de greci, vedem principii iberi, ruși, sârbi, bulgari și români, care vin aici încărcăți cu averi și zidesc mănăstiri și schituri, pe care le înzestreză cu moșii și acareturi din țările lor, din ale căror venituri să se întrețină ulterior.

Cum înțelegeau călugării să-și petreacă viața. Călugării înmulțindu-se, se ivesc între dâșii oarecare discuții în ceea ce privește chipul petrecerii vieții monahale. Schivnicii sau anahoreții susțineau numai viața contemplativă, petrecerea în rugăciuni și meditații de zi și de noapte. Monahii, pe lângă nevoițele vieții călugărești, se mai ocupau și cu lucrul câmpului, prin grădinile întemeiate în vetrele mănăstirilor și în metoace, precum și cu mici industrii manuale, casnice. Cei dintâi luau numele de sihaștri, adică petrecători în liniște. Discuțiile între dâșii asupra înțelesului vieții monahale nu se curmară ușor. Ba, deveniră cu vremea înfierbântate, așa că a fost nevoie de intervenția autorității împăraților, ca să li se pună capăt.

Cearta isihastă. În secolul al XIV-lea se ivi în Răsărit o discuție teologică aprinsă, al cărei centru a fost Sfântul Munte Athos. Monahii de aici, ducând o viață contemplativă,

pretindeau că prin meditații religioase adânci pot, ajunge la o apropiere de Dumnezeu în așa grad încât văd cu ochii lumina Dumnezeirii. Pentru aceasta, ascetul trebuie să se așeze într-un colț al chiliei sale. Acolo, apăsându-și barba în piept, și uitându-se neclintit spre buric, își împiedică respirația. Stând câțva timp în această poziție, de la o vreme isihastului i se întunecă vederea ochilor. Apoi, mai zăbovind în această poziție, începea să simtă o plăcere ce nu se poate descrie, după care, redeșteptându-se, se vedea înconjurat de razele unei lumini splendide, asemănătoare cu aceea pe care au văzut-o odinioară cei trei apostoli care se aflau pe Muntele Taborului, când s-a schimbat Mântuitorul la față, înaintea lor.

La acest fel de meditații au fost aduși isihăștii prin citirea cărților mistice ale lui Dionisie Areopagitul și prin învățăturile lui Simeon Noul Teolog, un adevărat mistic, care a viețuit prin secolul al XI-lea, în Constantinopol. Mult au contribuit însă și singurătatea, liniștea locului, cugetările lor nesfârșite asupra deșertăciunii lumii acesteia, precum și nevoința de a se apropia cât s-ar putea mai mult de Dumnezeu, prin post, rugăciune îndelungată, înfrânare și istorisiri neconținute asupra vieții pioase a pustnicilor din vechime.

Împotriva isihăștilor se ridică egumenul răsăritean Varlaam (+1348), din Calabria (Italia sudică), și mai pe urmă ucenicul acestuia, Grigorie Achindin. Mai multe sinoade se ținură la Constantinopol (1341-1368), care dezbătură această chestiune. Victoria o câștigă isihăștii, iar Varlaam și Achindin, la care se alipise și însuși patriarhul Constantinopolului, Ioan Kalekos, fură condamnați ca eretici. Apărătorul isihăștilor a fost vestitul teolog Grigorie Palama, fost monah în Athos, ucenic al lui Teolipt, apoi arhiepiscop al Tesalonicului (1347-1360), care pentru nevoințele sale pustnicești a fost așezat în rândul sfinților, fiind sărbătorit până astăzi de Biserica Ortodoxă în a doua duminică din Sfântul și Marele Post. Apoi monahii: Nil și mai ales Nicolae Cabasila (+1371), cel

mai însemnat mistic al Bisericii Răsăritului, Simeon al Tesalonicului (+1429) și Marcu Eugenicul al Efesului (+1447), acea coloană de granit a Ortodoxiei, care a rămas statornic în credința sa ortodoxă la încercările de unire ce s-au făcut la sinodul de la Florența (1439), unde au luat parte și mulți călugări athoniți, bucurându-se în fața sinodalilor de o autoritate quasi-episcopală.

Starea călugărilor athoniți. Poate la început, și numai în ceea ce privește forma, se aseamănă cu a celor dintâi creștini, petrecători în deșertul Egiptului, care, nemulțumindu-se cu sfințenia vieții din lume, se retrăgeau în liniștea pustiei, cu acel începător Pavel din Teba, care și el urma calea arătată mai mult de Sfântul Ioan Botezătorul. Nu se aseamănă însă nici cu a ucenicilor Sfântului Vasile cel Mare care, în Pontul Asiei Mici, a ridicat spitale pe lângă mănăstiri, pentru a veni în ajutorul omenirii suferinde, sânguindu-se a le alina durerile sufletești și trupești. Cu atât mai mult nu se observă la ei "caracterul harnic de cultură neobosită, de înlăturare a paraginei din ținuturi pustii", de a-și bate capul cu probleme grele de matematici, ori cu oratoria, sau cu industria băuturilor, ca monahii din apus.

Athoniții sunt oameni idealști, în înțelesul propriu al cuvântului. Toate nevoințele lor au unul și același scop: mântuirea sufletului, pe care ei cred că nu o pot câștiga decât prin înfrânarea pornirilor trupului, prin post și rugăciune. Pentru aceasta, de veacuri au trăit și trăiesc în sărăcie și nevoițe pustnicești, prin colibe și peșteri, în apropiere de mănăstiri, dar independenți de ele. Și după începutul vieții chinoviale, aceeași țință o urmăresc, toți la un loc, dar fiecare pentru el, prin slujbe lungi, de zi și de noapte.

O altă mare nevoie a lor, pentru același scop, este ridicarea de biserici și mănăstiri. Într-un munte ca Athosul, unde n-a călcat căruța niciodată, călugării, cu mularii de funie și adesea cu spinarea lor, au cărat materiale de construcție, aduse

cu vapoarele până la arsanele, au scos blocuri de piatră din munte și le-au ridicat până în vârful cel mai înalt al Athosului, unde au zidit biserici mărețe, care pun în uimire pe călători. Ei singuri, sub conducerea vreunui meșter, tot dintre dânșii, au muncit din greu, ani de zile, așezând piatră pe piatră, împodobind muntele cu sfinte locașuri solide, care durează de mii de ani. Chiar Sfântul Atanasie, fondatorul Lavrei, a fost un meșter de clădiri, care și-a dat sfârșitul în ruinele celei dintâi biserici ridicată de dânșul. Și dacă le-au ridicat, au stăruit de le-au și împodobit și îmbogățit. Cu o râvnă cu adevărat apostolică, călugării athoniți au cutreierat prin țările noastre, prin marea împărăție rusească și prin toate țările ortodoxe, adeseori goi și neospătați, adunând milostenii pentru a isprăvi și împodobi bisericile din mănăstirile lor. Nu s-au sfiit de a merge pe la palatele împărătești și domnești, pe la curțile boierești și pe la casele creștinilor de rând, cerând milostenii. Și au făcut minuni. Mai toți le-au dăruit câte ceva, căci, osebit de dragostea creștinilor de a ajuta la ridicarea de sfinte altare, ei aveau dibăcia, ridicată la rangul de artă, de a ști să se introducă și de a cere milostenii, mai ales după căderea Sfântului Munte sub stăpânirea musulmanilor. Urmarea e că, până în ziua de astăzi, nu există o localitate pe lume unde să se găsească atâtea bogății, în odoare scumpe, veșminte și cutii de aur și argint, împodobite cu pietre scumpe, păstrătoare de sfinte moaște, ca în Sfântul Munte al Athonului. Râvna de a construi biserici și de a la împodobi au împărțășit-o athoniții și creștinilor de prin localitățile pe unde au călătorit. Câte biserici și mănăstiri nu au fost ridicate și prin țările noastre, grație stăruinței și îndemnului vreunui athonit, care se pripășise pe aici.

Ca fond cultural, puțini dintre dânșii sunt mai răsăriți, în general, mai toți sunt oameni de rând. N-au altă școală decât școala mănăstirii. Citesc cărțile de ritual, în special Psaltirea, Ceaslovul și Viețile sfinților, pe care unii le știu pe de rost, le

tălmăcesc și le aplică în toate împrejurările vieții. Când vreunul dintre ei se distinge întrucâtva în cărturărie, se duce veste despre dânsul în tot Sfântul Munte. Singura metodă de a se cultiva este cea grea, anevoioasă și cu pericole de a aluneca în rătăcirii, a autodidacticei. Școli sistematice de o cultură superioară în Sfântul Munte n-au existat. Încercări s-au făcut, dar n-au prins. Și astăzi se vede marea clădire în care a fost odinioară Academia teologică de la Vatoped, care avea peste 200 de școlari și unde era dascăl învățatul călugăr Eugeniu Vulgaris. Școala aceasta n-a avut decât o scurtă durată, din pricina intrigilor țesute cu măiestrie de călugări, în care, de altfel, sunt neîntrecuți, și care se termină mai întotdeauna cu scandal.

Felul de viețuire în mănăstire al athoniților. De prin secolul al XI-lea, se ivesc între monahii Sfântului Munte două chipuri de viețuire. Unul chinovial (chinovios – viață obștească), lucrând în comun, pentru trebuințele zilnice ale mănăstirii, luând masa și adunându-se la rugăciune în biserică, cu toții laolaltă. Potrivit acestui sistem, nici un monah nu avea ceva al său. Totul intra în casa comună, de unde căpăta fiecare o parte egală, pentru nevoile sale. Alții trăiau deosebiți, fiecare în chilia sa, după putință, numai la rugăciune se adunau în comun. Chipul acesta de viețuire s-a numit idioritm (traie individual), sau și dioritm, cum zic călugării până astăzi.

De atunci și până azi, mănăstirile, cu schiturile, colibe și peșterile de pe moșiile lor, păstrează un chip de viețuire, după unul din aceste sisteme. Viața lor este cu totul simplă. Nefiindu-le îngăduit a se hrăni cu carne, ouă, lapte etc., se mulțumesc cu pește, raci, caracatiță, legume, fructe, măsline, untdelemn și adesea numai cu puțină pâine uscată (pesmeți) și apă rece de izvor, din care pricină trăiesc viață îndelungată și sunt sănătoși și ușori la trup, urcând cărările și potecile stâncoase ale muntelui cu multă îndemânare, vioi și prietenoși ca niște căprioare.

Jurisdicția canonică. Călugării Sfântului Munte, încă de la început, nu își aparțineau nici lor, nici patriarhului – șeful suprem al Ortodoxiei ecumenice. Ei ascultau numai de poruncile lui Dumnezeu și de protosul lor. Însuși Atanasie Trapezundul – fost duhovnic al curții împărătești –, când a descălecat la Athos, nu a venit aici împuternicit de vreo gramată patriarhală, ci a venit cu o carte împărătească. De împărat știa și pentru dânsul se ruga. Ba, se gândea să-l lase episcop al așezămintelor sale mănăstirești. A lăsat tot pe un mirean, patriciul Nichifor. Împărații întăriseră stăpânirea monahilor la Athos. Către dânsii, ca niște ctitori fondatori, se adresau superiorii mănăstirilor în nevoile lor.

Este adevărat că mulți dintre patriarhi au luptat pentru a supune Athosul sub ascultarea lor. Împărații, însă, apărau pe călugări. Desigur, situația aceasta este anticanonică. Monahii, însă, se apărau cu tipicul lui Atanasie, protosul întemeietor al monahismului athonit. În culmea puterii, patriarhii Mihail Cerularie și energicul Fotie – imitând exemplul papismului apusean, care făcea din patriarh izvorul întregii autorități, antecesorul și superiorul în esență al Basileului – tindeau a avea toată Ortodoxia sub ascultarea lor. Dar și împărații Bizanțului țineau “a-și avea miliția lor religioasă, în sensul legiurii lui Justinian și în direcția intereselor puterii civile”.

Prin secolul al IX-lea, Athosul își pierde caracterul de așezământ împărătesc curat bizantin. Acum rușii întemeiază mănăstirea lor Rusicu (Rusicon), cu slujbă în rusește, pe cărți slavonești, pomenite încă pe la 1143. În curând se înființează și mănăstirea sârbească Hilandar. Mănăstirile acestea însă nu aveau un caracter de “așezare națională, cu caracter politic”, ci numai religios.

Tulburări în Sfântul Munte. Lucrul cel mai de seamă în Sfântul Munte – pe lângă frumusețea locului – este liniștea. Aceasta este de altfel condiția esențială a dezvoltării vieții călugărești. Rugăciunea și meditația nu se pot concepe acolo

unde este zgomot și tulburare. În decursul vremii, liniștea din Sfântul Munte a fost tulburată în mai multe rânduri, prin năvălirile barbarilor, latinilor și păgânilor. Cele mai mari tulburări le-au adus, însă, următoarele întâmplări:

Expedițiile cruciate. Între anii 1096-1270, creștinii din Apus, la îndemnul unor călugări papistași, au pornit cu mic cu mare către Răsărit, cu scopul de a scoate Locurile Sfinte de sub stăpânirea păgânilor. Ajunși în Răsărit însă, s-au purtat cu creștinii ortodocși de acolo mai rău ca păgânii.

Muntele Athos suferi aceeași soartă. Călugării au fost supuși chinurilor groaznice și jafurilor. Mănăstirilor li s-au luat multe din odoarele de mare preț, păstrate aici din cea mai adâncă antichitate creștină. Cele ce au mai rămas, au scăpat numai datorită istețimii călugărilor mai prevăzători, care le-au ascuns în pământ. Călugării care se opuneau, erau bătuiți, chinuiți și aruncați în închisoare, unde erau schingiuiți ca să spună unde țin ascunse averile mănăstirilor. Unii au fost siliți să se lepede de viața călugărească. cea mai mare parte, însă, au suferit chinuri și munci groaznice, fiind bătuiți până și-au dat obștescul sfârșit. Ei au dat pildă de răbdare de martir, fiind schingiuiți și arși de vii, după cum se văd și astăzi în tablourile zugrăvite de către zugravii de pe vremuri ai Athonului.

Acestea sunt florile de mare preț ale Sfântului Munte, sunt jertfele cele dureroase pentru păstrarea dreptei credințe, pentru salvarea odoarelor scumpe și a sfințelor moaște de urgia latinilor cotropitori, în timpul cruciadelor, mai ales după întemeierea Imperiului latin (1204-1261). Până astăzi, călugării athoniți greci pronunță cu groază numele de latin.

Căderea Constantinopolului. O altă lovitură grea a suferit Biserica Ortodoxă, și cu dânsa și călugării Athonului, cu năvălirea turcilor și căderea Constantinopolului sub dominația musulmanilor (1453). După obiceiul lor, turcii au pus și asupra călugărilor Athonului o dare individuală (bir). În administrarea interioară a mănăstirilor însă nu s-au amestecat. Ba, au luat

măsuri ca să respecte orânduielele mânăstirești, de cum fuseseră ele așezate de împărații creștini ai Bizanțului.

Este adevărat că daniile împăraților bizantini încetează. Locul lor însă îl iau domnitorii Moldovei și Munteniei, boierii și pioșii creștini; iar mai târziu, țării Rusiei. Numărul călugărilor crește, încât, în 1783, a trebuit să se așeze Epistasia, pentru a supraveghea și administra sfintele mânăstiri, care, de la 1540, erau 20 la număr, încorporându-se și Stavronichita, din nou restaurată și împodobită, căreia i s-a dat titlul de mânăstire.

Problema națională. În vremurile vechi, nu se făcea deosebire între creștini, sub raportul național, după cum nu se făcuse nici o deosebire, la începutul creștinismului, între iudei și elini. Totul era să fie cineva creștin ortodox, indiferent de naționalitate.

Aceeași stare era și între călugării Athonului. De orice neam ar fi fost ei, erau primiți cu bucurie de către athoniți, pentru mântuirea sufletului. Majoritatea lor, însă, au fost totdeauna greci. Erau însă cu totul indiferenți față de frații chilioți, colibiți și pustnici de alte naționalități: ruși, români, sârbi, bulgari etc.

O dată cu deșteptarea conștiinței naționale, după revoluția franceză (1789), și mai ales după începerea luptei pentru independența Greciei, raporturile se schimbă. Călugării greci încep și ei lupta pentru dobândirea supremației în Muntele Athos, atât sub raport politic, cât mai ales sub cel economic.

După războiul Crimeei (1853-1856), când țarul Nicolae I și-a pus în gând, cu tot dinadinsul, ca să-și întindă stăpânirea asupra creștinilor ortodocși din Imperiul turcesc, călugării ruși se înmulțesc în Sfântul Munte, dobândind marea mânăstire "Sfântul Pantelimon", numită de greci Rusicon. Încep acum a se teme grecii ca rușii să nu cumva să ajungă stăpâni ai Athonului. De aici pornesc o serie de măsuri de constrângere

împotriva monahilor de alte naționalități. Așa, de pildă, se oprește construirea de noi clădiri și repararea celor vechi. Pe călugări îi supun la dări, de multe ori peste puterile lor. Nu admit noi hirotoniri de preoți și diaconi, rămânând bisericile chiliilor fără slujitori. Refuză înscrierea moștenirii (omologarea) către urmașii călugărului decedat, pentru ca averea să rămână mănăstirii, care o vindea din nou. Și fel de fel de constrângeri, pentru a le putea storce bani și a le aduce nemulțumiri și tulburări. De la 12 noiembrie 1912, grecii devin stăpânii Sfântului Munte și politicește. O constituție a fost dată la 1926, votată de cele 20 de mănăstiri mari. Guvernul a numit un guvernator al Athonului, spre a aplica constituția. Străinii sunt primiți cu greutate și supuși unor condiții mai riguroase.

Problema schimbării calendarului. Timpurile din urmă au adus pe tapet și chestiunea înlocuirii calendarului iulian cu cel gregorian, dovedit științific mai exact. Călugării athoniți – vajnici păstrători ai tradițiilor și orânduielilor vechi bisericesti – n-au suferit această schimbare, și de aici nemulțumire, tulburare, ceartă între dâșii și răzvrătire împotriva autorităților canonice bisericesti.

Teama lor era ca, o dată cu schimbarea calendarului, să nu se știrbească ceva și din învățăturile fundamentale ale credinței ortodoxe. Cu deosebire, rătăcirile papistașilor i-a ținut totdeauna atenți, de aceea ei s-au declarat potrivnici hotărârii sinodului de la Lyon (1263) și a aceluia de la Florența (1439), păstrând doctrina curată a ortodoxiei.

Artele în Sfântul Munte.

Arhitectura. Privite din depărtare, mănăstirile Athonului sunt mărețe și impunătoare. Călătorul care se avântă pe valurile mării, când se apropie de coasta muntelui, le zărește înșirate, unele pe câte un mic platou, aproape de țărmul mării, altele mai sus, atârdate pe coline pietroase, iar altele prin văi, la dosuri, înconjurate de grădini cu portocali, lămâi, măslini

etc. Nu se poate sătura ochiul, admirând pitorescul lor. De departe, s-ar părea că sunt niște castele medievale, cu ziduri înalte de piatră primprejur, cu pirguri sau turnuri înalte, care au ferestruici lunguițe, servind drept puncte de observare și ascunzișuri de apărare împotriva piraiților și a dușmanilor, în caz de atac.

Dacă ai debarcat pe uscat și intri într-o mănăstire, prin porțile mari de cetate, ferecate cu fier, așezate sub turla cu clopote, vezi, mai întâi, biserica mare (catoliconul) la mijloc, apoi, curtea și, pe lângă zidul înconjurător, lipite de dânsul, chiliile călugărilor, cu 2 și 3 etaje, fântâna cu troiță, arhondaricul pentru găzduirea călătorilor, atenansele mănăstirii. În afară de biserica mare din mijloc mai sunt și alte biserici și paraclise, în una și aceeași mănăstire. De pildă, mănăstirea rusească numită Rusicon are 10 biserici în clădirile ei, unele jos, la parter, altele la etaje, toate bogat și frumos împodobite. Ce e drept, mănăstirea aceasta este poate cea mai mare. Avea, înainte vreme, ca la 2000 de călugări. Astăzi, are puțini. Arhondaricul ei, așezat aproape de mare, are 5-6 etaje, un adevărat grand hotel european, unde încăpeau mii de închinători. În afară de camerele destinate pentru administrația mănăstirii, sunt apartamente pentru toate nevoile călugărilor. De remarcat este trapeza vastă, cu bufet enorm, păstrând în el vasele necesare. În apropiere, bucătăria, largă, cu cazane pentru bucate, neînchipuit de mari, așezate pe o mașină de gătit colosală. La vremea mesei, încărcau cazanele cu macaraua pe vagonete, puse pe șine de fier, și așa le aduceau la trapeză, de unde, împingându-le printre rândurile largii mese fixe, împărțeau bucatele cu linguroiul fiecărui monah. Apoi, primprejur, sunt: atelierele de croitorie, potcăpierie, cizmărie, dubărie pentru dubit piei; ateliere de argintărie, fierărie, lemnărie; fabrică de lumânări, spital, farmacie; apoi, magazii pentru păstratul alimentelor, hambare, grajduri pentru vite, grădini pentru fructe și zarzavaturi de tot soiul, beciuri și pivnițe vaste, unelte de pescuit, bărci cu lopeți, cu pânze

și motor, moară de măcinat, corăbii și vapoare de adus merinde din depărtare. În sfârșit, cârduri de tauri, țapi, berbeci și mulari, în afară de cele de pe la metoacele de primprejur. La Constantinopole și în alte orașe mari, mănăstirea are hotel, prăvălii și alte acareturi, din venitul cărora se întreține.

Pictura în Sfântul Munte, de asemenea, a căpătat o mare dezvoltare, cu nuanțe proprii. Aici se vede adevăratul stil bizantin, caracteristic Ortodoxiei. Tablouri murale, șterse de vechime, împodobesc zidurile tuturor mănăstirilor și schiturilor grecești vechi. Vestitul maestru Emanuel Panselin (sec. XVI) a lăsat operă artistică nepieritoare la mănăstirea Protatos din Careia. Făcat că s-au înnegrit zidurile de fum, praf și vechime, de abia se mai cunosc, iar în ultimele părți ale Pantocratorului a început să cadă tencuiala, cu tablourile de pe ea, din pricina acoperișului găurit, care înlesnește pătrunderea apei înăuntru. Discipoli ai lui Panselin au pictat marea Lavră, Vatopedi, Ivirul etc.

Din Sfântul Munte au venit meșteri care au pictat și unele din mănăstirile și bisericile noastre domnești. Până astăzi, iconografia Sfântului Munte se răspândește la noi prin călugări sfetăgoreți, în special prin prodromiți, pe care îi vedem vânzând pe la hramurile bisericilor și prin târguri (bâlciuri): iconițe, cruci, mătânii, smirnă, tămâie și diferite obiecte (rocodelle) lucrate de mâinile îndemânatice ale monahilor, în liniștea chiliilor lor.

Muzica bisericească. În toate vremurile au fost cântăreți care au făcut să răsună vocea lor îngerească în sfintele locașuri ale Athonului. E și firesc, de altfel, ca între miile de monahi care au populat și populează Sfântul Munte să fie și unii dintre ei înzestrați de Dumnezeu cu voci artistice, cu care să slăvească pre Dumnezeu în cântări duhovnicești. Printre ei, au fost și mulți compozitori. Mulțimea manuscriselor dovedește aceasta. Până astăzi, Sfântul Munte are cântările lui, alcătuite pe larg de maștri ai muzicii Răsăritului, care mișcă inimile și

pun în uimire pe ascultători, mai ales la sărbători mari și la hramurile mănăstirilor.

Aș putea zice că nu-și poate cineva da seama de ce va să zică farmecul muzicii bisericești răsăritene, decât numai dacă a luat parte la hramul vreunei mănăstiri mari din Sfântul Munte. Este ceva cu totul deosebit. Timbrul înalt și răsunător al vocilor cântăreților, dulceața armonioasă a tonurilor, modulațiile ușoare, asemănătoare cu ale valurilor mării, unite cu pietatea sfințiților slujitori, izvorâtă din liniștea cea profundă a vieții monastice, la care se mai adaugă sunetul armonios al clopotelor și strălucirea luminilor din sfintele locașuri, toate acestea atrag din locuri îndepărtate mii de închinători la hramurile athonite.

Între cântăreții celebri ai Athonului, care au rămas în memoria posterității, se înscrie, în primul rând, Sfântul Ioan Cucuzel, vestit cântăreț din secolul al XIII-lea. Acesta, din tinerețe, mânca mai mult legume și în special varză și mazăre (cuchia che xelia), de unde numele de Cucuzel. Din prim cântăreț la Patriarhia din Constantinople, el se retrage la Sfântul Munte, unde starețul Lavrei, necunoscându-l, îl puse la ascultare, să păzească țapii mănăstirii. Când a început să cânte pe culmile plaiurilor, se adunau toți țapii împrejurul lui. Un pustnic, auzindu-l, a spus starețului. Acesta, chemându-l, a descoperit în el pe primul cântăreț al Patriarhiei de la Constantinople.

Amintirile ce se păstrează în Sfântul Munte despre Ioan Cucuzel sunt pline de poezie. În jurul persoanei acestui neîntrecut cântăreț bisericesc s-au împletit o mulțime de povestiri frumoase, asemănătoare cu povestirile legate de persoana lui Orfeu. La poarta Lavrei se vede și azi tabloul care-l reprezintă pe Cucuzel, tânăr păstorel, când a fost chemat de stareț de la turma sa de țapi, la cinstea deosebită de prim cântăreț al mănăstirii.

Acest neîntrecut cântăreț bisericesc a răscolit sufletele, uimind lumea prin dulceața glasului său fermecător. În chilia

sa monastică, păstrată până astăzi, își compunea el cântările, cu care, la sărbători mari și la hramuri, transporta sufletele ascultătorilor până la înălțimea cerului. Vestea despre talentul și frumusețea vocii sale se dusese în tot Răsăritul.

De mare renume s-a bucurat în Sfântul Munte și monahul Nectarie (+1898), originar din Huși, fost cântăreț la schitul românesc Prodromul. Talentul și meșteșugul său muzical era cunoscut în tot Sfântul Munte. Știind perfect grecește, era chemat la toate hramurile mănăstirilor mari, cu privegheri solemne, de toată noaptea. Liturghiile cele strălucite erau cântate de protopsaltul Nectarie. Nu mai era pe vremea aceea, în tot Sfântul Munte, un cântăreț care să se măsoare cu dânsul.

Nectarie avea o voce înaltă, puternică, răsunătoare, dar în același timp dulce, liniștită, plină de căldură sufletească și simț religios, iar meșteșugul său era nefîntrecut. Venea lumea din părțile cele mai îndepărtate ca să-l asculte. A fost supranumit al doilea Cucuzel, ba și privighetoarea Sfântului Munte.

(“Sfântul Munte al Athonului”, București, 1939)

LEGENDA MUNTELUI ATHOS

Monah Antipa G. Dinescu

Sfântul Munte sau Muntele Athos este una din cele trei peninsule ale Macedoniei, care în antichitate se numeau: Acte (Mont-Athos), Sithonia (Sicheaua), Pallena (Casandra). Aceste trei peninsule, în acele timpuri, erau locuite de eleni, unde aveau cetăți și sate bine populate.

Peninsula Acte era însă cea mai măreață, pentru înălțimea muntelui, care e de 2980 de metri, într-al cărui vârf avea, ca cei ce erau închinători la idoli, pe care îi numeau zei, un idol mare de aur, cu numele Athos, iar pe capul lui avea o coroană cu pietre de diamant, care, când băteau razele soarelui

într-însa, strălucea atâta încât se zice că se vedea din Bizanț (Constantinople). Tot acolo mai erau și alți zei, pentru muntele care se numea și "locuința zeilor", unde veneau oameni din diferite localități, spre a le sacrifica, prezicându-le pentru diferitele lor interese.

La poalele muntelui, dinspre sud-est, se află un vârf, ca de 800 de metri, (Muntele Cleonic), unde era zidită o capelă. În timpul de iarnă, fiindcă mai în tot intervalul vârful cel mare e acoperit cu zăpadă și gerul e foarte iute, din care cauză nu se puteau sui oamenii, spre a sacrifica zeului Athos, îl pogorau cam pe la octombrie în capela sus-zisă. Acolo, deși frig, însă mai puțin, puteau mai cu înlesnire să-și desfășoare ritualurile lor, iar pe la aprilie îl urcau iarăși sus. Însă atât la pogorâre, cât și la urcare, se adunau ca la o serbare mare, public nu puțin: bărbați, femei și copii, de diferite clase, și de multe ori veneau și împărații.

Așadar, cu timpul și-a luat numele de Athos sau Muntele lui Athos, după numele zeului.

Acest munte era cu mult mai locuit decât celelalte două peninsule, cu toată greutatea locului.

Era într-însul 7 orașe principale: Dionpoleos, acum Vatopedul; Olofix, acum Filotheiul; Uranopolis, acum Provata; Nimfiopolis, acum Lavra; Tissos, acum schitul român Prodromu; Cleonias, acum Cheraseaua, lângă capela unde era pogorât iarna zeul Athos; Deftero-Cleonias, acum Sfântul Pavel, unde se mai găsește până astăzi un turn în țărmurile mării și una piatră într-însul cu inscripția: Dimi Athenodoru.

Iar când Dumnezeu Puterilor, Făcătorul a toate, Tatăl Atotțiitorul, a voit să salveze lumea din adâncul rătăcirii și al închinării la idoli, iar mai bine zis, din sclavia diavolului, a trimis în lume pe cel împreună fără de început, pe Fiul Său, care după propagarea Sfintei Evanghelii și după răstignirea, învierea și înălțarea la cer, trimitând promisiunea darului Sfântului Duh peste Sfinții Apostoli, îi trimise în lume spre

învățătura neamurilor. Între aceștia era și Lazăr, cel înviat a 4-a zi, care mai pe urmă se hirotoni episcop al Ciprului, de către Sfântul Apostol Ioan.

Iar Maica Domnului, rămânând în Ierusalim, sub protecția Sfântului Apostol Ioan, precum îi era ordonat de la răstignire, petrecea acolo, mângâindu-i pe Apostoli în necazurile lor, și îndemnându-i să propovăduiască cu îndrăzneală Evanghelia Domnului. Și după trecerea timpului, dorind Maica Domnului ca să mai vadă pe Lazăr, s-a imbarcat într-o corabie, dinpreună cu Sfântul Ioan și cu alți ucenici dintre cei 70, și a pornit către Cipru. Deci, venind bine până în apropiere, s-a schimbat vântul cel favorabil și un altul contrar și puternic s-a iscat, și astfel, iritându-se marea și valuri mari făcându-se, lovind cu tărie, ca și cum ar fi voit să scufunde corabia, și ceață deasă făcându-se, s-a înfricoșat căpitanul și cei împreună cu el, și nemaiputând să conducă corabia la locul destinat, s-a lăsat după vânt, ca măcar va ajunge la vreun liman, prin acele locuri necunoscute, să scape, precum le propusese Maica Domnului.

Așadar, corabia înota prin valuri, încotro o ducea vântul, și după câteva zile a început a se mai liniști vântul, marea luminându-se și cerul înseninând; deci, căutând corăbierii să vadă încotro se află, cunoscură locurile din împrejur: insulele Limnu și Thasu, și peninsula Muntelui Athos. Și se mirară cu toți, că în puțin timp ajunseseră în acele locuri, ca prin minune, parcurgând atâtea insule și limanuri fără a le băga în seamă. În fine, voind a îndrepta corabia, îndărăt, spre Cipru, îi opri Maica Domnului, întrebându-i ce munte este acela, așa de înalt și frumos, ornat cu diferiți arbori fructiferi, îmbrăcat cu păduri dese și locuit de o mulțime de oameni, cu cetăți și orașe frumoase. I se spuse că e Muntele Athos, locuința zeilor. Auzind Maica Domnului că e locuința vanilor zei, a oftat din adâncul inimii, gândindu-se că un așa mareț munte să fie locuit de zei, și a zis: *Lăsați corabia în voia ei, că, precum se vede, pentru aceasta ne-a adus Fiul meu aicea; iar muntele acesta va fi în*

soarta mea, și de acum nu va mai fi locuit de zei, ci de oameni aleși și sfinți, și eu le voi fi protectoare.

Și așa, apropiindu-se de munte, la limanul ce-i zicea *al lui Climent*, unde acum se află zidită Mănăstirea Ivirului, locuită de greci, a ancorat corabia lângă mal, fiind marea calmă. Iar din poporul muntelui, era o mulțime adunat la acel loc, așteptând venirea Maicii Domnului, căci, atunci când corabia se apropiase de munte, și când hotărâse Maica Domnului că acesta va fi muntele meu, deodată a strigat zeul Athos, care era în vârful muntelui, cu glas mare, zicând: *Vai nouă! Ce ne vom face! Unde de aicea ne vom duce? unde de atâta timp locuim. O! ce bine ne era nouă aicea, că toată lumea venea la noi, ca la Dumnezeu cel adevărat, și îi înșelam cu mincinoasele noastre preziceri; iar acum vine Maica lui Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu celui adevărat, pe care noi, necunoscându-l, am îndemnat pe iudei de l-a răstignit. Și vai nouă! că ne-a stricat împărăția, prădându-ne iachul, răpind pe Adam și Eva, dinpreună cu toți profeții și dreptii, iar pe tatăl nostru, Satana, l-a legat cu cuvântul în iad; și pe noi, din toată lumea, prin ucenicii Lui, cu puterea Crucii, ne-a izgonit; și acum vine aicea Maica Lui, să ne izgonească, și iată că la limanul lui Climent se află. Acestea zicând, deodată a căzut el și toți ceilalți zei de piatră, argint și aur, și s-au sfărâmat.*

Acestea, auzindu-le și văzându-le, poporul ce locuia în munte s-a înfricoșat foarte, neștiind ce va să fie. Apoi, socotindu-se între ei, au venit mulți cu umilință, întru întâmpinarea și închinăciunea Maicii lui Dumnezeu, pe care, văzând-o, toți i s-au închinat până la pământ și s-au bucurat, primind-o cu mare dragoste.

Iar dânsa, ieșind din corabie la ei și binecuvântându-i, i-a învățat sfânta credință, botezându-i pe mulți, câți crezuse, făcându-le preoți și punându-le episcop. Apoi, încredințându-i că vor fi sub protecția sa și că acel loc e ales de dânsa până la finitul secolelor, și-a luat ziua bună, binecuvântându-i și din

destul învățându-i cum să-și ție credința, a plecat către Cipru, unde acum mergea foarte ușor.

Așadar, după câțva timp, sculându-se goană mare asupra creștinilor în toată lumea, de către împărații cei necredincioși ai Romei, a venit și în Muntele Athos poruncă să se muncească toți câți sunt creștini și nu vor voi să se lepede de Hristos. Și astfel, câte puțin, s-a pustiit muntele, unii murind pentru Hristos și Maica Sa, iar alții fugind într-alte părți. Iar din cei ce mai rămăsese, fiind toți idolatri, s-au înmulțit iarăși ca mai înainte, ridicându-și din nou altarele zeilor lor.

Pe la 318, împăratului Constantin cel Mare i s-a descoperit de la Maica Domnului, dându-i poruncă prin vis, ca Muntele Athonului să-l curețe definitiv de barbarii ce-l locuiau, împrăștiindu-i într-alte părți, fiindcă zicea: locul acela voiesc să-l fac locuință sfântă, locuit de monahi, oameni sfinți, lucrători de fapte bune. Deci, a trimis decret împărătesc către locuitorii muntelui, care se numeau țaconi (greco-latini), ca să-l părăsească definitiv, dându-le într-altă parte loc bun și spațios, arătându-le și motivul. Însă ei, fiind oameni inculți și nesupuși, nu voiau să asculte. Atunci, împăratul văzând nesupunerea lor, a trimis un general cu armată, ca să-i scoată cu sila din munte, iar ei, fiind exersați la arme, având și poziții favorabile de apărare, s-au opus armatei. Neputând să intre la ei, le-au închis toate comunicațiile, pe mare și pe uscat, constrângându-i a se supune prin foame. Toate acestea au durat mai bine de un an, până s-au predat, și astfel, ceea ce n-a putut face frica, a împlinit foamea. Și intrând generalul cu armata în munte, nu le-a făcut nimic, că nici se cuvenea, ci a ales pe toți cei buni de arme și, sub cuvânt că are o expediție în contra perșilor, i-a trimis în Asia; iar pe bătrâni, femei și copii, i-a scos pe toți și i-a trimis în Tesalia, așezându-i la poalele muntelui Pindului, pe albia fluviului Penee. În fine, cetățile, orașele, satele, monumentele și alte diferite edificii le-au stricat din temelie, dându-le focului. Și așa, cu un cuvânt,

s-a pustiit muntele definitiv, rămânând numai animale și păsări sălbatice, care plângeau ruina muntelui, mângâindu-se de calma pustie.

VENIREA MONAHIILOR

După alungarea locuitorilor din Muntele Athos, împăratul Constantin, înțelegând deciziunea Maicii Domnului, cum că voiește ca de acum muntele se devină locuință monahală, și ca un creștin și iubitor de Hristos, a pus el întâi temelie pentru locuința monahilor și astfel a zidit Mănăstirea Castamanitul, la 320, apoi Protatul, acum orașul Careia, capitala muntelui, la 337, și Vatopedul.

La 361, împăratul Iulian Paravatul, lepădându-se de Hristos, a ridicat din nou adorarea politeismului. Și astfel, ca un păgân și urător de Hristos, între alte multe răutăți, a stricat și pustiit și sus-zisele mănăstiri, risipind pe toți monahii din munte.

Așadar, trecând câțva timp de la ruina mănăstirilor, când muntele devenise numai locuință a diferitelor animale sălbatice, un comandant de armată cu numele Petru, a fost trimis de împăratul romanilor din Orient în contra perșilor și, în atacul ce l-a dat asupra lor, a căzut prizonier. Împreună cu alții, a fost închis într-un penitenciar din orașul Samara, pe râul Eufratului, și legat cu lanțuri grele. Deci, acolo fiind închis, Petru își plângea femeia, copiii și soarta sa. Și așa mult timp trecând, și-a adus aminte că promisese lui Dumnezeu că va îmbrățișa viața monahală și zicea: De aceea am căzut în această pedeapsă, că nu mi-am împlinit promisiunea dată înaintea lui Dumnezeu.

În fine, după multe rugăciuni, ce adresă mai cu deosebire Sfântului Nicolae, pentru libertatea sa, fu scos de sfântul printr-o minune, și ducându-se la Roma se făcu monah de către însuși Papa Damas.

După câțiva ani, voind a merge în Moreea, patria sa, se imbarcă într-o corabie. Pe drum, luă poruncă în vis de la Maica Domnului, zicându-i: *Să lași patria ta și în Muntele Atonului să mergi, căci acela e ales de mine, și voiesc ca monahi să locuiască într-însul, iar eu le voi fi protectoare și de grijă purtătoare, de nimic lipsă având, numai de vor viețui cu plăcere de Dumnezeu, în post și rugăciune. Și atât în viața aceasta, cât și la înfricoșata judecată, le voi mijloci iertarea păcatelor.*

Așadar, voind a împlini ordinul Maicii Domnului, zise corăbierilor să se îndrepte spre Muntele Athos. Și ajungând în poalele muntelui, ieși afară pe țărmurile mării, la locul ce se numește Karavustas adică: a stat corabia. Apoi, suindu-se mai sus pe munte, găsi o peșteră ce se numește și până astăzi a Sfântului Petru Athonitul. Și petrecu acolo viață plăcută lui Dumnezeu, mulți ani, fără ca să vadă ființă omenească.

Iar când s-a apropiat finitul vieții sale, venind un vânător din părțile vecine, la vânat în munte, și mergând mult prin pădure, din iconomia lui Dumnezeu, n-a găsit nimic. Și când era aproape de locuința sfântului, a văzut o ceată de căprioare, între care era un țap mai mare și frumos, și luându-se după el, l-a alungat până ce a stat deasupra unei pietre mari; și vrând a se apropia de el, vede un oarece, în formă de om, gol, cu barba lungă până la genunchi, părul capului asemenea, sprâncenele îi acopereau ochii, și corpul tot acoperit cu păr, în asemănarea unui animal; și sperindu-se voia să fugă. Frate! strigă sfântul, nu pleca, vino încoace, că pentru mine te-a adus Dumnezeu aici. Și eu om sunt ca și tine, deci, vino să-ți detailez toate, cum aici am venit și câte am pățimit. Atunci, luând îndrăzneală, merse către dânsul, închinându-i-se până la pământ, și sezând, asculta toate câte-i spunea Sfântul Petru, căci el era acel om înfricoșat, și ajunsese în starea aceea din cauza îndelungei petreceri în acea pustie. Și spunându-i toată istoria vieții sale, după câteva zile muri, înmormântându-l în însăși peștera sa.

Acel om spunând la mulți și vestindu-se în toate părțile de aceasta, mulți s-au îndemnat a veni și a viețui monahicește în munte. Și astfel, câte puțin, s-au înmulțit monahii, zidindu-se case și biserici, apoi mănăstiri și schituri, umplând muntele de la o margine și până la alta. Iar prin viața lor cea plăcută lui Dumnezeu s-au sfințit o mulțime, ale căror sfinte religve, pline de dulce miros și izvorâtoare de mir, făcând mulțime de minuni, se află în păstrare prin diferite locuri ale muntelui și de la care, mai pe urmă, cu drept cuvânt s-a numit și muntele Sfântul Munte.

Muntele Athos, ramură a Macedoniei, este o peninsulă în forma unui picior, izolată în marea Archipelagului, a cărei lungime e de 20 mile, iar curmeișul între 3-5 mile. Istmul Eriso, prin care se leagă cu Macedonia, e numai de o jumătate de milă, și a fost tăiat de Xerxe, împăratul perșilor, la 480, înainte de Hristos, pentru trecerea flotei sale asupra Neapolei (Cavala), și după aceea, astupându-se, a fost redeschis de Ulpiu Traian, însă cu timpul iarăși s-a închis.

În capul muntelui se află și vârful cel mare, a cărei înălțime e de 2980 metri. Se zice că tot Xerxe, împăratul perșilor, trecând cu corăbiile pe la capul muntelui, s-a pogorât vânt de la S.V., prin vârful lui, și a răsturnat toate corăbiile, încât cu mare greutate a scăpat el și suita lui cu câteva corăbii. Și găsim vină înălțimii muntelui, a pus să-l sfărâme până în temelii, și cu mare greutate au sfărâmat cam 10 metri din înălțimea lui. Văzând că e cu neputință a-l strica, a pus de a tăiat istmul, de la care și-a luat și numele. Pe lângă cel mare mai este și un al doilea, cu două-trei sute de metri mai mic, la poalele căruia se află o casă și o bisericuță, ce servește voiajorilor pentru repaus, purtând numele Panaghia (Maica Precista). Aici e și sternă pentru apă de băut. În vârful cel mare, care este foarte neregulat, se află zidită cu piatră uscată o

bisericuță ca de 7 metri lungă, cu patronul Schimbarea la Față. Icoanele bisericii sunt de alamă, turnate, în număr de trei, a Domnului Hristos, a Maicii Domnului și Schimbarea la Față. Aceste icoane se văd pline de găurele, din cauza deselor trăsnete. Biserica are și o fântână, zidită și tencuită cu ciment, în care se strânge iarna apă, pentru serviciul vizitatorilor.

Tot capul muntelui, atât vârful, cât și poalele, e o singură piatră de marmură, având în diferite părți și câte puțină piatră de alte calități, care conține și metale. Vârful muntelui e gol, fără pământ sau arbori, iar de la vreo două sute de metri în jos și până în țărmurile mării, precum și toată culmea până la istm, e îmbrăcat cu pământ, păduri și iarbă. Cele mai principale esențe de lemn sunt: dadeu (dada), castan, stejar și brad, care se află în abundență, apoi fag, dafin, arin și alte diferite specii de lemn al locului. Arbori fructiferi sunt: lămâi, portocali, citri, meri, cireși și alte diferite.

Clima locului, în unele părți, e foarte grea, în altele potrivită. Aerul e subțire și pătrunzător. Greutatea climei vine din cauza pietrei de marmură și a pădurilor de castan. Toate văile și poalele pădurilor, atât ziua, cât și noaptea, când nu suflă vântul, scot din marmură și din pădure un curent subțire, care poate asfixia pe toți cei care l-ar întâmpina asudați sau dormind, din care cauză toți locuitorii, atât iarna, cât și vara, pentru a-și conserva sănătatea, poartă flanele sau cămăși de lână. Căldura se urcă până la 35 de grade, iar frigul până la 0, în părțile locuite, iar mai sus, căldura se urcă până la 20 de grade și frigul se pogoară până la 25 de grade sub 0, astfel că se poate găsi zăpadă și vara prin părțile umbroase.

Pe țărmurile mării, de jur-împrejurul muntelui, se află mănăstirile, cărora le e împărțit tot locul muntelui, din a cărui exploatare se întrețin, unele, însă, cu mari economii. Ele sunt în număr de 20, dintre care, una rusească (Rutsicu), una bulgărească (Zografu), una sârbească (Hilindaru), iar celelalte 17 sunt grecești și se numesc:

1. Lavra,	10. Sfântul Pavel,
2. Caracalu,	11. Dionisiu,
3. Filotheiu,	12. Grigoriu,
4. Ivirul,	13. Simon-Petra,
5. Cutlumuș,	14. Xiropotamu,
6. Stavro-Nichita,	15. Xenofon,
7. Pantocratoru,	16. Dohiariu,
8. Vatopedu,	17. Castamanitu.
9. Esfigmenu,	

Pe moșiile acestor mănăstiri se află multe schituri, în formă de sate, conținând câte 30-80 case, cu bisericuțe la fiecare. În fiecare casă sunt câte 3-4 monahi, având pe unul dintre ei superior. Ei se întrețin cu industria și cultura. Fiecare din aceste schituri are câte o biserică mare, ca patron al schitului, ce-i zic Kiriaco (Domneasca). Aici se adună monahii din întregul schit, duminica și la sărbători mari, săvârșind privigheri și serviciul divin. Locuitorii acestora sunt cei mai mulți greci, apoi ruși, bulgari și români, afară de Schitul Lacu, cu patronul Sfântul Dimitrie, care e locuit numai de români, în număr de 60 case, cu câte 2, 3 și 4 monahi. Pe lângă acestea sunt și 5 schituri chinoviale, între care: 3 rusești, Saraiu, Profetu Ilie și Sfântul Artemie, 1 bulgăresc, Bogorodița și schitul românesc supranumit "Prodromu" (Înainte Mergătorul), cu patronul Botezul Domnului. Toate acestea se întrețin cu milostenia și alte venituri proprii. Ele au câte 3-6 hectare loc, supus însă ordinelor mănăstirii superioare.

Se mai află și o mulțime de case mari, cu biserici, sub numele de chilii. Ele sunt izolate prin diferite părți ale muntelui. La fiecare sunt câte 3-10 monahi, care se întrețin cu cultura și industria. Câteva din acestea sunt românești. Cele mai însemnate sunt: În Provata, Tăierea capului Sfântului Ioan, superior ieromonahul Antonie; Sfântul Ioan Evanghelistul, cuvântătorul de Dumnezeu, superior ieromonahul Theodosie, având

fiecare câte 10 monahi. În Morfonou, Nașterea Maicii Domnului, superior schimonahul Sava, cu 2 monahi, servesc gratis casă de oaspeți tuturor călătorilor ce trec, fiind așezați în comunicația drumului celui mare.

În mijlocul muntelui, unde a fost Mănăstirea Protatul, acum desființată, s-a făcut un târguleț sub numele de Careia, populat de călugări și mireni.

În Careia, capitala muntelui, se găsesc toate cele necesare pentru nutriment, îmbrăcăminte, construcțiuni și altele. Aici se află prefect turc (caimacam), vameș, gheonomie pentru pașapoarte de marină, limaniarch (taxator de liman), chinotita (Consiliul sau tribunalul călugăresc), compus din 22 monahi, reprezentanți ai mănăstirilor; școală de limbă greacă cu 4 clase primare, telegraf și poștă. De aici, jos, la țarmul mării, în partea de S.V., se află portul cel mare al muntelui, unde staționează vaporul ce vine de 2 ori în săptămână. În acest port, cu numele Dafin, se află poliție, vameș și hotel pentru pasageri.

În toate direcțiunile, muntele e traversat de o mulțime de izvoare cu apă cristalină și foarte bună de băut. Ea servește pentru mori, fierăstraie, grădini și altele. Populația muntelui e de 8 mii monachi și 1 mie mireni, iar femeilor le e cu totul interzisă intrarea. Această oprire s-a făcut de^{*} însăși Maica Domnului, când, în viață fiind, a vizitat muntele, zicând: *Spre locuință de oameni aleși, călugări cu viață sfântă, va fi locul acesta, și parte femeiască nu va mai fi aici.*

După acesta, în timpul împăratului Theodosie, pe la 390, Plachida, fiica împăratului, voind să viziteze mănăstirea Vatoped, pe care tatăl său o reînnoise, ca recunoștință pentru minunea ce făcuse Maica Domnului cu fiii săi, Arcadie și Onorie, scăpându-i de la înec; se îmbarcă pe o corabie și merse în Sfântul Munte; căci intrarea femeilor nu se păzea cu strictețe. Debarcând de la schela mănăstirii, fu primită cu mare pompă și condusă până la biserică cu mare evlavie și

cucernicie. Tocmai când voi a păși în interiorul bisericii, deodată, ca un trăsnet, un glas înfricoșat a detunat aerul, zicând imperios: "*Oprește-te, femeie, nici un pas mai înainte, de îți iubești viața!*" Cuprinsă de groază, cu fața palidă, tremurând de slăbiciune, înspăimântată, Plachida căzu jos cu fața la pământ, cu ochii inundați în lacrimi, rugându-se și cerând iertare de la Maica Domnului, pentru cutezanța care din neștiință o făcuse.

Din îndemnarea Providenței, a fost venirea fiicei împăratului la Sfântul Munte, pentru încredințarea și așezarea unei mai bune reguli. Căci, după acesta, la Constantinopole întorcându-se și împăratului cele petrecute detaliindu-i, îndată a dat decret împărătesc, ca în Sfântul Munte intrarea femeilor să fie cu totul oprită. Iar spre reamintirea acestei dumnezeiești minuni, acolo unde Plachida înspăimântată a căzut jos, a făcut un paraclis (bisericuță) în cinstea Sfântului Dimitrie, care și până astăzi există. Asemenea și o icoană a Maicii Domnului a zugrăvit în acel loc, unde a ieșit misteriosul glas, care se socotește a fi de la Maica Domnului.

După aceasta, soarta Sfântului Munte, în timp de 700 de ani, prin mai multe catastrofe trecând, și prin invaziunile piraților de mare și a hoardelor barbare, jefuindu-se și pustiindu-se de mai multe ori, iar creștinii împărați ai Constantinopolului, din cauza multor tulburări din partea barbarilor și a ereziilor, neputând să mai ție cont strict pentru dânsul, se stricaseră obiceiurile și legile cele mai înainte instalate.

În anul 1090, venerabilii egumeni ai mănăstirilor din Sfântul Munte, dădură împăratului Alexie I. Comnen o petiție în contra migratorilor păstori macedoneni, care veneau cu turmele și familiile lor de iernau în munte, oferind cu aceasta ocazie de scandal. Iar împăratul și patriarhul, luând în considerație cererea lor și dezbătând-o în Sfântul Sinod, au hotărât ca să nu mai lase pe ciobani a mai trece în munte, punând și hotar istmul de Eriso.

După câțva timp, ciobanii iarăși invadară cu oile și cu familiile în munte, petrecându-se cele de mai înainte, până în timpul împăratului Manuel I Comnen, care, la anul 1170, dădu un al doilea decret, întărit prin legături și afurisenii, cu iscălitura împăratului și a patriarhului și subscrierea a 12 arhieriei din Sinod, hotărând ca femei și animal de orice natură, sex feminin, să nu mai calce în Sfântul Munte. Au făcut aceasta pentru păzirea poruncii Maicii Domnului și pentru a dura buna călugărie secular.

Această lege și hotărâre se păzește cu scrupulozitate până astăzi, în cinstea Maicii Domnului.

(Istoria Sfântului Munte Athos, Ploiești, 1891)

CÂNTAREA SFÂNTULUI MUNTE

*Culeasă de la călugării români din Athos
de monahul Teodosie Bonteanu*

Munte Athos, Munte Sfânt,
Al doilea rai pe pământ!
De toți creștinii ești vestit,
Care la tine au venit,
Și-au apus multe frumuseți,
De-ale tale pustietăți.
Apele tale răsună,
Cu curgere foarte lină,
Și pe calm și pe furtună.
Vârful tău din nori se-adapă,
Cu cea mai curată apă.

Pe pajiști sunt floricele,
Și prin ramuri păsărele,

Care cântă, ciripesc,
Pe Domnul îl proslăvesc,
Cu pustnicii laolaltă,
De toată pădurea saltă.

Privit-am, Sfinte Munte,
A tale lăcașuri multe,
Groaznicele tale stânci
Și prăpăstiile adânci.
Dar frumusețea ce-o dă marea,
Întrece toată cântarea.
Căci nu cred să se găsească,
Vreo minte omenească,
Făima ta s-o zugrăvească,
Nici măcar să o grăiască.
Amorțesc buzele mele,
Fără glas, fără putere,
Când încep a te descrie,
O, Munte! și o, pustie!

Una știu, cu neredințare,
Că spre-a multora mirare,
Minuni mari peste măsură,
Întru tine se făcură,
De cuvioșii tăi fii,
În număr de sute, mii.
Nu departe de cer ești,
A lui bolt-o sprijinești.
Căci a ta Stăpână este,
Doamna care te păzește.
Prea Sfânta Doamnă de sus,
Maica lui Hristos Iisus.

Deci această Împărăteasă,
Din noi oamenii aleasă,

Încă pe pământ fiind,
Și către Cipru plecând,
Vântul i s-a-mpotrivit,
Cu corabia a sosit,
În acest Munte îndepărtat,
Spre a-i fi în seamă dat.

Și îndată ce venea,
Și cum se apropia,
Idolul ce era sus,
Aceste cuvinte-a spus:
"Nu mă mai ține puterea,
Căci îmi văd sosind căderea.
Mergeți și vă închinați
Și de Ea vă creștinați".

Aceste vorbe zicând,
Se prăbuși fumeșând,
Iar norodul îngrozit,
În liman s-a repezit,
Pe Prea Sfânta-ntâmpinând,
Veselindu-se, cântând.

Fecioara i-a blagoslovit,
Pe Fiul său le-a vestit,
Iar după ce-a debarcat,
Către vârf a înaintat.
Și șezând s-a odihnit,
Și-mprejur mult a privit.

Iar după ce a mai stat,
Glasul și l-a înălțat:
"Iată acest mare munte,

De acuma înainte,
Va să fie sortul meu,
Dat de Hristos Dumnezeu.

Dreapta mea o voi întinde,
Tot muntele voi cuprinde,
Și-n tot timpu-l voi păzi,
Și de rele-l voi feri.
Aici voi zidi lăcașuri,
Și voi ridica sălașuri.
În ele voi trimite,
Odoare și moaște sfinte,
Cu mila Fiului Meu,
Și cu mare Darul Său.

Pe cei ce aici vor sta,
Și fapte bune vor lucra,
Însămi îi voi cerceta,
Și îi voi îndestula,
Cât timp vor viețui
Și pe acest pământ vor fi.

Iară la al lor sfârșit,
Îi voi aduce negreșit,
În lăcașul cel de sus,
Făgăduit de Iisus.
Și cei ce pentru-nchinare,
Vor veni pe uscat sau mare,
Îi voi curăți de patimi,
De păcate și de sarcini.
Toți pașii ce-or face ei,
Prin aceste sterpe văi,
Se vor număra de mine,
Și li se va plăti lor bine”.

Această proorocie
A Sfintei Maicei Marie,
Întâmplându-se se vede,
O lume-ntreagă o crede.
Tuturor robilor ei,
Blânzi și buni ca niște miei,
În a Sa sfântă grădină,
Ea le dă viață lină,
Lină și fără vâltoare,
Ca o zi dulce cu soare.

*(“Istorisirea unei călătorii la Muntele Athos”,
Mănăstirea Neamțu, 1930)*

2. ISTORIE

FILE DE CRONICĂ ATHONITĂ

Nicolae Iorga

Viața de călugărie, strâns organizată ca un adevărat stat, cu șefii și ostașii săi, a Muntelui Athos, a Sfetağorei slave, nu e în legătură cu acele vechi alcătuirii de creștini despărțiți de lume pentru care Sfântul Vasile dădea învățăturile lui morale în sensul pastoral din creștinismul primitiv. Ea n-are a face nici cu acea activitate călugărească așa de însemnată sub raport economic, financiar și politic, încât împotriva ei a trebuit să pornească atacul Imperiului Bizantin, prin lupta iconoclaștilor, menită să mântuie autoritatea împărătească, și acțiunea directă asupra tuturor supușilor săi, dintre care, prin imunitate, atâția îi erau smulși de monahismul ce înainta amenințător. Dacă, în veacul al IX-lea, unii asceți se strânseseră prin adăposturile de stâncă și pădure ale Chalcidiceii pentru ca Sfântul Munte să-și capete caracterul care în cea mai mare parte a rămas neschimbat și până astăzi, a trebuit acea mișcare de înrăurire asiatică asupra Bizanțului, care începe a se manifesta la sfârșitul veacului al X-lea, aducând cu dânsa, între altele, amintirea vechilor culturi și superstiții mistice, solitare, ale Asiei Mici, instinctul monahismului păgân de odinioară.

Dacă împăratul Nichifor Phokas era grec de origine, urmașul său, Tzimiske, biruitorul asupra rușilor așezați în Bulgaria, ca înlocuitori ai țaratului distrus, e un armean. În Filipopol și pe aiurea se așezaseră coloni anatoliți, care aduc cu ei maniheismul, din care predica unui preot bulgar face erezia larg răspândită a bogomilismului. Dar și reacțiunea

împotriva acestor vechi idei ale Asiei, în legătură cu teologia persană, o reprezintă tot asiatici: Pakurianos, întemeietorul mănăstirii Maicii Domnului de lângă Filipopol, călugării de pe Muntele Kyminas, în Anatolia, care au legături și în Europa, poate Irina, ctitora contemporană a unei mănăstiri de femei în Tracia, și acel Trapezuntin Atanasie, ocrotit de Mihail Maleinos și, după acesta, duhovnic al lui Phokas, de la care începe athonismul religios.

Să mai însemnăm că, în cultura bizantină, spiritul grec, de discuție filozofică, de libertate și spontaneitate a analizei, de fecunditate a interpretării, încetează, și în locu-i se impune supunerea irațională la ordinele creatorilor de noi alcătuiți monahale. Originalitatea se mai poate căuta doar în modalitatea cu care se face jertfa plăcerilor vieții, avântul în exagerațiile renunțării.

Atanasie Trapezuntinul veni la 963, înconjurat de coprovinciali, apoi și alți reprezentanți ai evlaviei particulare asiatice sosiră după dânsul. Ca intim urmaș desemnat, avea pe un Ioan, iberian. Între cele dintâi mănăstiri care se adăugară Lavrei lui se înscrie a Ivirilor, care pomenește ca întemeietor pe Ioan Tornikos, iber, și pe Barasbatze, al cărui nume îi arată și obârșia, și cea a Castemuniților (din Castemuni). Un arab, Kutlumuz – după Cedren – făcu mai târziu, sub Alexie Comnenul, mănăstirea care-i poartă numele. Manuscrisele cele mai vechi, din al XI-lea veac, au adesea o proveniență anatolică.

Avea nota ei deosebită această nouă fundație monahală? Ea a fost pusă în legătură cu Studion, mare mănăstire constantinopolitană întemeiată în veacul al V-lea și ajunsă la mare însemnătate prin activitatea egumenului Teodor, din veacul al VIII-lea și al IX-lea. Trebuie să ne gândim însă la valoarea intelectuală a conducătorilor și locuitorilor acestui lăcaș tocmai pentru acest timp, la versurile vestite ale lui Teodor și la bogatele produse de imitație ale atâtor alți studii. La athoniți

nu se găsește nimic din acestea. Toți sunt oameni de rând, doar printre dânșii vreun ctitor de clădiri (Atanasie însuși pieri în ruinele celei dintâi biserici ale sale).

Nici caracterul harnic de cultură neobosită, de înlăturare a paraginei de ținuturi pustii, care deosebește călugăria apuseană, nu-l găsim aici. Atanasie, urmând tradiția legislației lui Justinian, întemeiază pentru oaspeții simpli ai colibelor fără nici o gospodărie, găsiți de dânsul, chinovii, adică mănăstiri cu gospodărie, după modelul celei a studiților, asceții trăind pe lângă ele și independenți de ele. Deși o mănăstire poartă numele de Sfântul Sava, apărătorul focos al vieții izolate, nu trăia aici spiritul pustnicului palestinian. Mănăstirile și aveau strânse legături cu locuitorii temporari ai muntelui, cu vlahii cu turmele lor, vânzători de brânză "valahică", pe care și-i făcuseră "vecini", după moda bizantină, "dulopareci" ai lor, după ce, în cele dintâi timpuri, călugării abia erau îngăduiți a sta de răul lor, oaspeți mai vechi ai peninsulei, și după ce fetele lor, îmbrăcate ca tineri păstori, tulburaseră și mângâiaseră adesea chiliile părinților. Erau ei numai păstori, sau se adăuga și un caracter național? Vecinătatea Tesaliei aromânești, nevoia pentru aromânii transhumanți de a-și găsi pentru o parte din an un teren muntos în apropiere, înlătură îndoielile cu privire la naționalitatea lor. Și din ce alt neam ar fi putut veni acei vlahi, pe o vreme când bulgarii erau urmăriți cu înverșunare de revanșa imperială, până la nimicire, și când grecii din orașe aveau, desigur, altă grijă decât a vinde brânză călugărilor din Chalcidica? Gonirea vlahilor cu vitele întâmpină împotrivire din partea călugărilor chiar sub Alexie Comnenul. Ei petreceau, mâncau și beau cu ciobanii, și-i aveau de îndemână la toate. Să amintim că o istorie a Mănăstirii Esfigmenu, după izvoare vechi, cuprinde între cei dintâi sihaștri de pe Muntele Samaria, nu numai greci, sârbi și ruși, dar și vlahi.

Un lucru deosebește, desigur, pe acești noi călugări. Ei nu-și aparțin lor și nu aparțin nici Patriarhului, împotriva căruia se ridică nu numai o dată, izbutind a-l scoate din rosturile lor. Atanasie a venit aducând cu el o carte împărătească; *protosul*, căpetenia Muntelui, ales de frați, e întărit de împărat ca episcop. Nici o jurisdicție episcopală nu stăpânește Athosul; neînsemnatul ierarh de Hierissos intervine pentru hirotonii numai după cererea acestui "protos", aflat în legături directe și strânse cu guvernul imperial. Împărații sunt ctitori de clădiri. Un turn al Lavrei e făcut de Tzimiskes însuși. Phokas dăduse cutii de moaște și un metoh la Salonic. O altă donație imperială adausse insula Sfântul Eustratie. Pantocratorul are de ctitori pe cei doi Comneni, Alexie și Ioan, care se luptară în Asia cu turcii. Lângă împăratul Alexie Comnenul stătea Simion de la Xenofontul Athosului. Să ne gândim la pretențiile unui Mihail Cerullarios, unui Photios, în veacul al XI-lea, la teoria pe care am mai semnalat-o – teorie influențată de ideile apusene ce duceau la Papalitatea imperialistă a lui Grigorie al VII-lea –, care făcea din Patriarh izvorul întregii autorități, antecesorul și superiorul în esență al Basileus-ului, și vom înțelege nevoia pe care o simțeau acești împărați, dintr-o epocă de avânt, de cuceriri la Dunăre, de cruciade în Siria, de combatere a musulmanilor și bogomililor, de a-și avea miliția lor religioasă, în sensul dreptului lui Justinian și în direcția intereselor puterii civile.

Dar în curând Athosul pierdu caracterul unei fundații imperiale. Între cele mai vechi mănăstiri, e cea rusească, Rhossikon. Înainte de conversia politică, integrală a nației rusești, sub Vladimir, urmașul lui Sviatoslav, cel izgonit de bizantini din Silistra, se strânseseră aici ruși, poate din prinșii de război ai lui Tzimiske și din creștinii care nu voiau să-și urmeze cneazul în retragerea lui. Era cel dintâi element străin de imperiu care-și făcea un cuib la Athos. Noii convertiți porniră îndată să facă prozelitism pentru părăsirea vieții de lume, plină

de păcate. Se spune că un rus pătrunse în Serbia, la o sută de ani după descălecarea la Athos a lui Atanasie, și determină vocația călugărească a lui Rațco, fiul Marelui Jupan și organizatorul sârbesc Ștefan Nemanja. El fugi de la Curte și, ajuns la limanul mântuirii, luă numele Sfântului Sava din Palestina. De atunci n-a mai părăsit mănăstirea, de limbă grecească, Vatopedi ("câmp de spini"), unde se așază între ceilalți urmași ai lui Atanasie, făcându-și mai târziu și sihăstria, cu chilie, și biserica Sfântul Sava, lângă Karies ("Nucet"), Orahovița sârbilor, centrul de la început al Sfântului Munte. La 1197, și tatăl său îl urmă acolo, după ce, călugărit de episcopul său, el petrecuse un timp în ctitoria sa de la Studenița. Femeile nefiind îngăduite la Athos, soția lui Nemanja, Ana, rămase ea însăși călugăriță în Serbia.

Acum se întemeie la Athos și mănăstirea sârbilor, Hilandarul, care nu însemna totuși o așezare națională, cu caracter politic. Nu numai pentru a avea locul pe pământul Imperiului și o posesiune dincolo de granițele sârbești, lângă Pizren, dar și pentru a se recunoaște și acestei ctitorii caracterul de "mănăstire împărătească", a trebuit o diplomă de la Alexie al III-lea Angelos. Urmașii lui Nemanja, până la 1300, făcură și înnoiră biserica și adausele ei.

Patru ani după moartea bătrânului Jupan, latinii se așezau în Constantinopol, dar Peninsula Chalcidică nu atârna de acum înainte de noul împărat, ci de alt potentat latin, de regele italian din Salonic, care îngădui baronilor și episcopilor săi a-și clădi castelul în fața zidurilor bizantine ale mănăstirilor de o intransigentă ortodoxie, care trebuiau să plătească dăjdi neobișnuite. Pe când episcopul catolic de Samaria, zisă și Sebastia, exercita drepturi episcopale la Athos, pe când călugării intransigenți aveau să sufere prigoniri și închisori de la comandantul garnizoanei france, ca acel Macarie din "Muntele cel Bun" (Kalorites), care-și plânse în versuri suferințele, papa își însuși drepturi de ocrotire și de control

asupra comunității, îngăduind, în adevăr, fraților, la 1208, să nu atârne de acel episcop, ci, așa cum ceruseră ei, numai de împărat, fie și de cel latin, eretic. În sfârșit, la 1210, după o nouă hotărâre pontificală, o garnizoană latină fu așezată în castel de împăratul Henric, sub un șef care atârna feudal de Salonic. La urmă, Athosul pare să fi scăpat însă și de aceasta, cum scăpă de uzurpația catalanului Berenguer d'Entença. Apoi, după ce, în aceste regiuni, fiind înfrânți "imperialii" greci din Epir, puterea trecu asupra țarului din Târnovo, Ioan Asan, se încercă supremația mitropolitului bulgar din Salonic, dar se dădu de călugări o luptă învingătoare împotriva acestuia, luptă în care iarăși nu era vorba de bulgarism și grecism, cum nu fusese vorba nici înainte de bizantinism și latinism, ci de independență monahală și de cotopire episcopală.

Paleologii aduseseră cu ei nu numai trecătoare încercări de unire cu Roma, deci pedepsirea athoniților intransigenți care le stăteau în cale, ci și legătura cea mai strânsă cu Patriarhia, care, într-adevăr, timp de aproape două sute de ani, îl cuceri neconținut pentru folosul și prestigiul Imperiului. De la început, după prada aventurierilor catalani, Athosul a fost sacrificat. Actul de la 1312 îl supune autorității "Bisericii celei Mari".

În acest timp, însă, Muntele Sfânt capătă o însemnătate literară și artistică pe care n-o avusese până atunci. Aici a trăit Sfântul călugăr Petru. Viața lui a fost scrisă de marele reprezentant al doctrinei mistice isihaste, ce dădea atunci lupta ei hotărâtoare, Grigorie Palamas, care, el însuși, ucenic al hagioritului Teolipt, își petrecu viața între părinți. Întreaga populație monahică luă partea lui împotriva lui Nichifor Gregoras, și aici alcătui ieromonahul Constantin lucrarea sa împotriva "scrisului mincinos" a lui Gregoras. Marcu, egumenul din Lavra, se însemnă și el între polemiștii acestui timp iritat. Dușman al latinizaților Varlaam și Akindynos, însuși împăratul uzurpator Ioan al VI-lea Cantacuzino își petrecu o

parte din ultimii ani la Athos, ca monahul Ioasaf Christodulos, "robul lui Dumnezeu", scriind împotriva musulmanilor și a evreilor. Patriarhul său (de la 1353, restabilit în 1364, retras în 1375 și decedat în 1379), Filoteu, zis Kokkinos, venea și el, ca și Isidor și înaintașul de la începutul veacului, Atanasie, de la Athos, deși era un convins palamit. Se adaugă și o subtilă dispută de cult între călugări.

În aceste certuri, în care sârbii au avut un rol special, protul Athosului își pierde locul, fiind scos de Patriarh. După ce, pe la 1320, sârbii zugrăviseră din nou Vatopedul, și Ștefan Uroș întărise, la 1343, privilegiile Hilandarului, Ștefan Dușan, țarul sârbesc, dăruie în 1345, la Philotheu, lemnul crucii, ca înnoitor al timpurilor când doi prinți sârbești stăteau în chiliile muntelui și ca urmaș al stăpânilor Macedoniei și Salonicului. Acesta e sensul vizitei pe care o făcu el, împreună cu soția sa, după încoronarea ca țar, în 1347, ca reprezentant al neapăratei protecții imperiale.

După moartea lui Dușan însă, Biserica sârbească era să se întoarcă, prin Despotul Uglieșa, căruia i se atribuie clădirea lăcașului Simonpetrei, la Patriarhie, de care se desfăcuse. Ca urmare, Constantinopolea bisericească supuse iarăși, la 1368, Sfântul Munte episcopului de Hierissos. Dăruindu-i, în același timp, metoace constantinopolitane, ca în 1367, sub Patriarhul Filoteu, apoi, la 1375-1378, înlocuind la Ivir călugării asiatici cu greci, se lucra astfel la integrarea acestei organizații separatiste în viața generală a Bisericii celei Mari. Totuși, la 1380-1385, și Trapezundul căută să aibă sucursală monastică la Athos. Împăratul Alexie Comnenul ajută pe un călugăr din Castoria să-și clădească acolo o mănăstire, "a lui Dionisie", și pe fratele acelui călugăr, să ajungă mitropolit de Trapezund. Se păstrează încă actul fundației, din 1374. Dar sârbii păstrară încă în mănăstiri un mare rost, care era socotit primejdios, până la 1370. În 1369, Împăratul Serbiei, Uglieșa, ctitor la paraclisul Anarghirilor de la Vatoped, apoi la Simonpetra, dăduse

posesiuni Cutlumuşului. Fiica cneazului Voihna, călugărită ca Eufemia, făcea în 1399 daruri la Hilandar. Cât priveşte pe bulgari, la 1342, ţarul cel tânăr, Alexandru, ar fi făcut danii Zografului, insistând asupra faptului că Athosul era al mai multor limbi: greci, bulgari, sârbi, ruşi, iviri.

(“Analele Academiei Române, Memoriile Secţiunii Istorice”, Seria II, Tomul XXXVI – 1913-1914)

FRĂMÂNTĂRI ŞI SPERANŢE LA ATHOS

Axente Frunză

Din Peninsula Chalcidică – partea de miază-zi a Macedoniei – înaintează în apele arhipelagului trei peninsule mai mici, trei limbi de pământ.

Dintre acestea, cea de la răsărit, care de departe, dinspre insula Tasos, seamănă cu un enorm animal zburlit, cu capul învăluit în nori, iar pe cer senin, cu o colosală biserică veche, cu vârful clopotniţei înfipt în tăria cerească, se numeşte Muntele Athos.

Întreaga Peninsulă Athonită are vreo şaizeci de kilometri în lungime, vreo zece în lăţime, iar la nord, la unirea cu continentul, nu e mai lată de trei kilometri.

Începând de la nord, pe o lungime de aproape doisprezece kilometri, peninsula de abia se ridică deasupra mării şi e aproape plană. De aici sau de la marea stâncă Megali Vegla, se ridică un şir neîntrerupt de munţi, ajungând până la 1000 metri. La partea extremă de sud, deodată se ridică Athonul, înalt de peste două mii de metri, pe vârful căruia, în antichitate se afla templul unui zeu păgân, iar azi mica bisericuţă a Schimbării la Faţă.

Izolată de lume prin pereţi şi stânci înalte, Peninsula Athonită trece drept inabordabilă şi, prin aspectu-i inospitalier, inspiră un fel de frică religioasă. Pe lângă malurile-i abrupte, se

înregistrează adesea naufragii zguduitoare. Întretăiată pe toată întinderea de văi piezișe și prăpăstii ameteitoare, deghizate pe alocuri de păduri nepătrunse, peninsula a posedat totdeauna bogăția de frumuseți a Traciei Vechi, spre care se îndrepta de atâtea ori visul lui Virgiliu. Pe când Athonul, cu vârful-i bătut de fulgere și socotit cel mai înalt munte din lume, servea drept punct de orientare neastâmpăraților fii ai Eladei, în zbuciumul lor pe toată jumătatea de nord a arhipelagului. Se afla chiar un far sus, lângă templul lui Zeus, și încă la luarea Troiei – spune legenda – semnul dat printr-un foc mare de pe vârful Idei se repeta și pe vârful Athonului, de unde era văzut tocmai în Peloponez, vestind pe Clitemnestra că-i vine bărbatul.

Învățații caută până astăzi prin defileurile locuite odinioară de grecii tesaoliți și barbarii traci urme de civilizație și orașe dispărute.

Unele dintre aceste orașe ar fi avut nume foarte sugestive, Aeroathoon ("situat pe vărfuri"), altele ar fi excelat prin comerț sau ar fi jucat un rol însemnat în războaiele medice.

Cât privește minunea cea mare cu calul lui Xerxe, satiricul Juvenal, care nu-și prea stiliza părerile nici în alte privințe, spune că-i curată minciună grecească, născocită și umflată de școala retorică.

Dacă a existat o civilizație veche, ea pare să fi fost de scurtă durată, căci frumoasele "orașe" citate de Herodot și Tucidide, iar mai târziu de Strabo și alții, Pliniu, în secolul I d. Hr., abia le mai găsește sau le găsește cu alte numiri.

De aici încolo, despre zburlita peninsula nu se mai aude nimic, sau mai nimic, fie că, mai ales în epoca invaziilor, va fi fost rău pustiită, fie că va fi fost ocupată de o populație puțin ispitită de patima gloriei. Despre Muntele Athos nu se mai pomenește nici în proză, nici în versuri. În tăcerea veacurilor sălbatica peninsula, martoră a sângerosului cult tracic, devine cu încetul loc de reculegere, de mântuire creștinească, de ispășire a păcatelor.

Călugării susțin că luminile Evangheliei pătrund în Muntele Athos mai curând decât oriunde, și însăși Fecioara Maria botează pe păgânii din aceste coclauri, sosind pe o corabie fără cârmă, condusă numai de Pronia cerească.

Cât privește vechimea mănăstirilor, călugării nu se sfiiesc a le găsi aici încă de pe vremea lui Constantin cel Mare.

Cum însă succesorul acestuia, Iulian Apostatul, le distruge, Maica Domnului iar trebuie să intervină. O furtună surprinde pe mare, pe lângă insula Tasos, pe fiul împăratului Teodosie I, pe Arcadie, care recurge la Maica Domnului, implorând-o să-l scape. Scumpa odraslă împărătească este salvată și depusă pe malul mării.

Se știe cu ce s-a ales Imperiul de Răsărit de la tânărul Arcadie, dar călugării de la Muntele Athos au câștigat. Chiar pe locul unde fusese descoperit tânărul naufragiat, împăratul Teodosie a construit o mănăstire, care, după cum susțin călugării athoniți, n-ar fi alta decât actuala Mănăstire Vatoped.

Etimologia Vatopedului, dată de evlavioșii filologi athoniți, care surâdea atât de plăcut călugărilor greci, nu mai este admisă astăzi; nu mai este admisă nici vechimea așa de mare a mănăstirii.

Realitatea este cu totul alta. Abia prin secolul al VII-lea sau al VIII-lea, iar după acte autentice tocmai în secolul al IX-lea, călugării greci se hotărăsc, în sfârșit, să-și fondeze o împărăție proprie.

Apar, la început numai treptat și în grupuri mici, și abia cu timpul colonii mai însemnate. În Muntele Athos, noile colonii au apărut sub formă de mici republici, fiecare cu biserica și sfinții ei, ca în Grecia veche. Iar când episcopul din Hierissos, de la nordul peninsulei, încearcă să formeze o mică monarhie, supunând autorității sale pe coloniștii răspândiți prin văgăunile muntelui, greci, geloși ca întotdeauna de independența lor sau deprinși a suporta și cel mai greu jug, dar numai de la mici tirani, pe care într-o bună zi îi pot alunga

și arunca de pe o stâncă, încep o gură și o zarvă care ajunge până la Constantinopol. Atunci împăratul Leon Filozoful (912-959) intervine. Eliberează pe călugări de tirania episcopului din Hierissos și le dă un șef propriu, cum vor ei, un protos. Îl pun, însă, sub atârnarea patriarhului din Constantinople, o atârnare, de altfel, pur nominală; le dau, cu alte cuvinte, o autonomie, pe care nu încearcă să o reducă mai târziu nici chiar sultanii. Deocamdată, treburile călugărilor încep să meargă bine, mânăstirile se înființează cu repeziciune una după alta, încât rămâne de lămurit care ar putea pretinde astăzi la o vechime mai mare, la sfințenie mai mare: Lavra sau Vatopedul, Ivirul, sau Xeropotamul? Se admite, totuși, ca cea mai veche Lavra, înființată pe la 960, după care ar urma celelalte trei, și după ele Esfigmenul și celelalte.

Progresul călugăresc și intensitatea de energie manifestată în opera de mântuire se resimt de o expansiune juvenilă, puțin potrivită călugăriei, și pun pe gânduri lumea evlavioasă. Atunci, călugărul Atanasie, celebrul stareț al Lavrei, om sfânt și mână de fier, întocmește un regulament sever, căruia i se supun călugări de sub conducerea sa mai mult, reușește, printr-un ordin al împăratului, să-l impună și altor locașuri, existente sau pe cale de a se înființa.

Cu toată severitatea noilor pravile, cu toată grija și dărnicia împăraților, mai ales a lui Alexie Comnen (1118), care nu cruță nimic pentru sfintele locuri, mântuirea merge greu. Călugării cred că raiul a și sosit, nu se mai gândesc decât la plăceri. Pildele rele se înmulțesc, încercându-se noi și aspre măsuri de îndreptare.

De astă dată – cine ar putea-o crede – dezordinile ar coincide cu apariția noastră, a românilor, pe arena istoriei universale. Ar fi nimerit la această epocă, tocmai în pustietățile Sfântului Munte, o ceată rătăcitoare de păstori valahi – cam trei sute de familii –, ciobani de ai noștri, oameni harnici și cu frica lui Dumnezeu. Dar pe lângă renumele ademenitoarei

urde românești, introduc – fără să vrea și fără să știe – și gusturi și moravuri dăunătoare mântuirii. Și nu atât ciobanii ar fi fost de vină, cât mai ales tinerele ciobănițe, a căror evlavie ar fi scos pe călugări din minți și ar fi dat naștere la adevărate ispite diavolești. Iar când intervenea severa autoritate a stareților și mișcătoarea despărțire dintre cei vinovați, s-ar fi auzit plânsete și bocete, pe care le înțeleg numai cei ce au fost oândva nevoiți să schimbe deodată dulcele fruct al păcatului, cu amara cupă a mântuirii.

Lăsând la răspunderea altora exactitatea faptului, observăm că izgonirea din Sfântul Munte a femeilor și a oricărei ființe de sex feminin – supuse voinței omului – devine de astă dată fapt îndeplinit și irevocabil, și că, de aici înainte Muntele Athos capătă numele definitiv de sfânt: Aghion Oros, în grecește, Sfeta Gora, în bulgărește și sârbește, Sviataia Gora, în rusește, Monte Santo, în italienește, Sfântul Munte în românește.

De aici înainte, neamul călugăresc se mai poate înmulți numai prin imigrări, care sporesc mereu din Serbia, din Bulgaria, din Rusia, bineînțeles, Valahia și Moldova, ba și din Georgia și Italia.

Din această epocă începe și construirea celorlalte mănăstiri mari, rămase celebre până în ziua de astăzi. Rușii ridică Mănăstirea Rusicon sau Russic, cu un trecut tulburat și dramatic; Ștefan Nemanja, jupanul sârbilor, fondează Hilandarul, iar Amalfitanii, veniți din Italia, pe la 1204, clădesc Malfino, astăzi în stare de ruină.

Ne-am putea opri puțin asupra neînțelegerilor, chiar luptelor – omenești, dar firești – dintre națiunile deosebite din Sfântul Munte. Dar în această epocă instinctele etnice sunt în letargie. Călugării uită de țările lor, uită de alte împărății, afară de împărăția cerului; și dat fiind că Sfântul Munte aparține mai mult grecilor, toți devin aceeași naționalitate, adică greci. Apar lupte etnice mult mai târziu. Chiar

sângeroasa luptă dintre greci și ruși, de pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, se datorește nu atât conștiinței etnice, cât temperamentului aprins și arțăgos al călugărilor greci.

Românii sunt scutiți de ambiții naționale și pământesti, iar banii românești încep să curgă, poate, înainte de Neagoe-Vodă, spre Sfântul Munte, dar nu fac să răsară nici o mănăstire românească, pe când slavii își înalță cel puțin câte una.

Despărțite de lume prin malurile aproape inabordabile ale Muntelui, sprijinite de simpatiile de afară, mănăstirile athonite duc deocamdată o viață liniștită și plină de evlavie, al cărei răsunet umple tot Orientul. Numai din când în când au avut călugării de suferit din partea piraților, și în prima jumătate a secolului al XIII-lea din partea Imperiului Latin. În contra piraților, mănăstirile au ziduri solide, mai târziu și tunuri, iar Imperiul Latin dispare curând, împreună cu cruciații care-l fondaseră. Cruciații lasă abia câteva amintiri triste, cum tristă e și ruina mănăstirii lor, Malfino. În schimb, când după căderea Imperiului Latin, tronul bizantin revine dinastiei Paleologilor, călugării athoniți ajung la așa grad de prosperitate și la atâta influență la Constantinople, încât nu se petrece act mai însemnat la curte fără să se țină seama de sfatul sfinților din Muntele Athos. Și nu-i de mirare: printre acești sfinți se află un Nemanias, fost jupan al sârbilor, sau învățați ca istoricul Nicefor Gregoras.

Venirea turcilor păru fatală. Armatele turcești au procedat, cum au procedat de atâtea ori și cele creștine: au prădat, au jefuit, au omorât. Sfântul Munte era în pragul pieririi.

Dar călugării au aranjat și de această dată lucrurile. Stăpânind darul politicii din moși strămoși, înainte de a se auzi de neamul turcilor, călugării greci au izbutit să încante pe Mahomed al II-lea așa de bine, încât turcul a rămas cu gura căscată, când s-a văzut comparat cu cel mai mare erou din lume, despre care auzise, se vede, și el, cu Alexandru al Macedoniei.

Cum turcul a rămas foarte mulțumit de purtarea proiștoșilor, cu plăcere le lasă neatinsă autonomia, și mai cu plăcere

li se încuviințează și o altă cerere, la care nu se așteptau: ca picior de femeie în Sfântul Munte să nu calce.

Vor fi urmat și alte barbarii? Se poate. Dar sultanii au luat măsuri severe, iar Selim al II-lea când vizitează Muntele Athos, se arată cu mult respect față de sfințeniile creștine și, în general, stabilește față de călugări o linie de purtare dreaptă și omenească.

De aici înainte o singură grijă și îndatorire mai au călugării: haraciul. Îl plătesc foarte regulat, mulțumită ajutoarelor date de principii creștini și cu mărinimie de domnitorii noștri.

Se mai întâmpla ca administrația să tulbure din când în când liniștea mânăstirilor, dar lucrurile se aranjau de minune: pe de o parte, arta călugărească de a veni cu bacșișul tocmai la timp, pe de altă parte, faptul că în Sfântul Munte intrarea femeilor fiind cu totul oprită, turcii nu se pot opoși aici. Chiar caimacanul, reprezentant oficial al Sultanului, s-a considerat aici mai mult ca exilat, decât ca autoritate. S-a amestecat în daraverile Muntelui cât mai puțin, ca să lipsească de la post cât mai des.

Alte nemulțumiri? Alte tulburări? Curente noi, disidențe religioase, erezii? Sfântul Munte n-a cunoscut alte tulburări religioase, afară de secta Bogomililor, alt curent, afară de curentul trecător al tăcuților, curente cu totul nevinovate și apărute înainte de venirea turcilor. Pierdut în mijlocul oceanului otoman, Sfântul Munte a fost păzit așa de bine de pierzătoarele curente ale Luteranismului și subversivele idei ale voltairienilor încât, în mijlocul fierberilor generale a secolului al XVII-lea și al XVIII-lea, rămâne far neclintit al credinței pravoslavnice și aruncă luminile lui până în întunecimile cele mai profunde ale Carpaților și mai departe, peste stepele mute ale Rusiei. Din partea curentelor eretice sau subversive nici o supărare.

Alte buclucuri, alte ispite pierzătoare, aproape fatale, pândesc sfințenia călugărească din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. Ca o molimă se răspândește luxul și destrăbălarea în întregul Munte, ca o pedeapsă a lui Dumnezeu cresc procentele datorate evreilor din Salonic, aducând o sărăcie și o pustiire necunoscute până atunci.

Lăsând tot la răspunderea altora și această constatare și mărginindu-ne a crede că de vină, nici de data aceasta, n-a fost turcul, nici pierzătoarele idei voltairiene, ci curata ispită diavolească, se pare că lupta cu diavolul era pierdută și că marele astru al Ortodoxiei era expus definitiv pieirii.

Dar intervine un popor mic, ce nu o dată încrucișase sabia cu dușmanul Crucii, și care ar fi încrucișat-o și acum dacă nu s-ar fi schimbat însăși arma în luptă, care nu mai era sabia, ci punga.

Acest popor, cu gură rea, dar cu inimă de aur, care nu o dată a prihănit cele sfinte, dar și-a dat pentru ele banul și sumanul, popor pe care mai adineauri l-am văzut apărând pe arena istoriei cu neîntrecuta lui urdă ciobănească și introducând ispita prin ademenitoarele catrințe ale ciobănițelor, nu era altul decât românii.

Modestia ar trebui să ne împiedice de a ne cânta dărnicia, lăsând pe alții să judece.

Adăugăm numai că prin domnitorii noștri, recrutați dintre cei mai evlavioși fii ai Fanarului, noi nu numai că am trezit Sfântul Munte la viață (după cum am trezit și alte mănăstiri din Orient), dar prin banii noștri și supremația ce o dă banul, am făcut și pe alții, ruși, sârbi, bulgari, să-și piardă mănăstirile în favoarea grecilor.

Această supremație morală și maț ales materială n-a ticnit până la urmă nici grecilor. Simțindu-se stăpâni, aproape fără rivali în tot Muntele, văzându-se proprietari de nenumărate moșii în tot Orientul, iar la sfârșitul secolului al XVIII-lea reușind să distrugă într-o luptă sângeroasă pe toți rușii de la

Sfântul Pantelimon, călugării greci s-au considerat a fi o mare putere. La 1821, când Grecia ridică steagul răscoalei și independenței, călugării athoniți sar și ei în ajutor. Semeția călugărească nu rămâne nepedepsită. Turcii invadează Muntele, pradă mănăstirile, impun despăgubiri de război, batjocoresc sfințeniile creștine, ard manuscrisele. Și dacă nu intervineau Puterile creștine, turcii nu lăsau poate piatră peste piatră. Aripile morții mai fâlfâiră încă o dată deasupra mănăstirilor, dar ajutorul creștinătății, și în special al Rusiei, silește din nou pe turci să le redea linișea.

În general, stăpânirea turcească a avut asupra Sfântului Munte o singură influență dezastruoasă, dacă poate fi numită așa. A făcut să dispară, încetul cu încetul, orice urmă de cultură. Manuscrisele vechi, doveditoare de existența unor oameni culți, care odinioară citeau în această pustietate pe Homer, pe Sofocle și Aristotel, sunt lăsate acum pradă rozătoarelor.

Pe de o parte, grație autonomiei respectată de Poartă, pe de altă parte, grație naivității culturale a românilor și rușilor, care vin în ajutor tocmai la timp, grație apoi neclintitei pravoslavii și simțului de conservare, mănăstirile din Muntele Athos își urmează înainte existența de mult milenară și înfruntă cu nepăsare duhul pierzător al vremurilor noi. Mai mult, mănăstirile athonite nu numai că nu dau îndărăt în fața ateismului și darwinismului din secolul al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, ci, dimpotrivă, în plină înflorire a aeroplanelor și a razelor X, capătă un avânt mai puternic. Tocmai astăzi ele sunt stăpânite de o patimă nouă pentru construcții, adăpostesc o populație de patrusprezece mii de locuitori și ard o cantitate de lumânări și de tămâie potrivită nesfârșitului noian de păcate câte se comit și se îngrămădesc mereu și fără de preget pe această întinsă și întunecată vale a plângerii, care este lumea.

Să ne oprim la numărul populației. Privită istoricește, chestia devine interesantă, dar cine poate ști când și cum s-a

făcut că populația Lavrei, de pildă, care număra într-o vreme o mie de călugări, s-a redus astăzi, cu toate bogățiile ei, la vreo sută, sau de ce schitul Sfântul Andrei crește așa de vertiginos, ajungând la o mie (după unii o mie și cinci sute) de călugări?

Din nefericire, nu se poate ști cu precizie nici populația de azi. Incertitudinea vine și din pricină că numai proistoșii au fost întrebați, și adevărul, unui străin mai ales, proistosul niciodată nu-l spune. Este greu de aflat adevărul și de la ceilalți, chiar de la ai noștri. Conduși de aceeași credință, dau cifre după împrejurări: când cer ajutor de la Stat, dau cifre exagerate, iar când caimacanul trimite după bir, cel puțin jumătate din călugări se dovedesc a fi morți.

Niciodată nu se ține seama de așa-ziși siromachi (sau "trăis-tari"), călugări vagabonzi, adesea peste o mie la număr, care, deși disprețuiți și oropsiți de către cei mari, se pot prezenta odată (se înțelege, pe cealaltă lume) cu revendicări întemeiate pe drepturi solide și reale: evlavie, posturi – mai ales posturi – , rugăciuni etc., care le dau dreptul de a fi socotiți călugări.

Se poate lua ca număr real patrusprezece-cincisprezece mii, dintre care cam 8500 ruși, 4500 greci, 800-900 români, cam 200 de bulgari, iar restul sârbi, georgieni etc. Din cei 850 de români, sunt din Regat vreo 300, de peste munți 40-50, iar restul basarabeni, răspândiți prin toate mănăstirile și văgăunile Muntelui.

Am amintit despre naționalități pentru că, de la o vreme, acest lucru a apărut și acolo. Cum am mai spus, grecii, singurii conștienți de naționalitatea lor, au pus stăpânire pe toate locașurile ridicate sau susținute de alte țări, devenind de pe la începutul secolului al XIX-lea stăpâni exclusivi ai Sfântului Munte. Luptele naționale, trezite în lumea dinafară, s-au resimțit și aici, luând forma ciocnirii dintre trufia grecilor și încăpățânarea celorlalți călugări. Rușii au ridicat cei dintâi steagul neamului lor, și ca un potop au năvălit până în inima

peninsulei, introducând bogăția de construcții, moravurile și chiar moneda lor. Bulgarii au început să amenințe de la nord. Și azi mănăstirea bulgărească Zograful nu-i mai puțin dârză decât Sofia printre regatele de la Dunăre. Tot așa de dârz este și Hilandarul sârbilor, cu cei treizeci de călugări ai lui.

Dar românii? E greu de închipuit măhnirea sufletelor evlavioase, dezastrul sufletesc al bieților oameni, care, singuri în tot Sfântul Munte, n-au mănăstiri, n-au reprezentant, n-au vot. "Străini în țară străină", românii singuri se știu ținuți "de pomană", știu că pot fi izgoniți oricând. Chiar marele nostru Prodrom și tot așa de pricopsitul Lacu nu-s decât simple schituri care atârnă de bunul plac al mănăstirii suverane, cu drepturi de simplă vasalitate, plătind embatic la rând cu orice chilie sau colibă, putând fi evacuate la orice moment. Parcă n-am fi creștini.

Dar sunt tari și românii basarabeni, care, ca într-un cerc de fier, au prins mai tot nordul și apusul Athonului (locașurile: Catafighi, Provata, Lacu, Turlutuiu, Prodrom, Vigla etc), ocupând partea cea mai sălbatică, dar și cea mai frumoasă a Sfântului Munte. "Stăpânim Athonul cu toată zavistia grecească". Până când?

Partea cea mai înaltă, ređuta cea mai crâncenă, unde se încrucișează fulgerele și cu zgomot se rostogolesc stâncile de marmură ale Athonului, o ocupă mai ales pustnicii basarabeni.

Aceștia sunt singuraticii. Ferice de cei ce au avut norocul să dea peste asemenea locuri, care au avut bărbăția să se așeze pe asemenea înălțimi. E grea viața între cer și apă, pe stâncile sterpe ale Chirașalei, sub ploaia de trăsnete și vijeliile apelor, dar ochiul muritor care n-a văzut încă frumusețile firii răspândite de mâna largă a creațiunii în mijlocul căreia trăiesc acești oameni, n-a simțit atingerea zilnică de sufletul nemijlocit al Dumnezeuirii.

Locașurile din Sfântul Munte sunt diferite. După drepturi și importanța politică, există următoarele tipuri:

Douăzeci de mănăstiri sau mănăstiri propriu-zise, așezate pe malul sau în apropiere de malul mării, în jurul peninsulei, împărțind muntele în proprietăți sau moșii aproape egale. Mănăstirile sunt singurele proprietare de pământ; singurele cu dreptul de a-l închiria la cele mici: schituri, chilii, colibe; singurele care au toate drepturile politice; singurele care au câte un deputat în parlamentul Muntelui.

Aceste douăzeci de mănăstiri, între care șaptesprezece grecești, una rusă, una bulgară, una sârbă, sunt celebrele mănăstiri din Muntele Athos, cu numărul lor nesfârșit de icoane făcătoare de minuni, cu moaște, bucăți din Lemnul Sfânt, agheazmuri, evanghelii aurite și un număr însemnat de manuscrise prețioase, dar deteriorate azi și ținute ascunse sau arătate numai după mari greutateți, în urma intervențiilor și împunericilor căpătate pe cale oficială, sau hatâruri și bacșișuri.

După situația geografică, mănăstirile se împart în două grupuri: Pe malul apusean, începând de la nord la sud: Zografu (bulgărească), Constamönitu, Dochiaru, Xenofon, Rusicon (rusească), Xeropotam, Simonpetra, Sfântul Grigore, Dionisiu, Sfântul Pavel. Pe cărarea de răsărit: Hilandar (sârbească), Efigmen, Vătoped, Pantocrator, Stavronichita, Ivir, Cutlumuș, Philoteu, Caracalu, Lavra – aceasta din urmă aproape de colțul sudic al Peninsulei.

Un număr de 11-14 schituri, număr discutabil pare-se, din pricina rangului ce și-l însușesc unele dintre ele. Schiturile sunt lipsite de proprietate, n-au nici un drept politic, nici un deputat, cu toate că unele au o populație monahală foarte mare. De aceea, un schit ca Sfântul Andrei, cu o populație de peste o mie de călugări, n-are drept de vot, pe când mănăstirea Hilandar, numai cu treizeci de călugări, are aceleași drepturi ca și Russiconul, care are peste două mii de locuitori.

Sunt cam două sute de așa-zise chilii, mici mănăstiri cu câte patru-cinci, mai rar 20-25 de călugări, stabilite pe locuri închiriate de la mănăstiri, și toate așezate prin părțile cele mai sălbatice ale Muntelui. Originea lor, ca și a unora dintre schituri, poate să fie foarte veche. Împrejurările istorice însă și încălcările exercitate de vecinii mai puternici le-au oprit de a se dezvolta și le-au redus la starea de mici filiale, cu o existență foarte precară. Starețul chiliei închiriaza bucățica de pământ din jurul lui, de obicei pe viață, se socotește însă proprietar al chiliei și are dreptul să lase chilia moștenire vreunui "ucenic", care la rândul lui o poate transmite altuia, dacă acesta poate plăti chiria. În realitate, mănăstirea uzează de drepturile ei de proprietar cum vrea, urcă chiria după plac, uneori o evacuează cu forța sau o desființează. În general, chiliile sunt foarte exploatate de stăpânii lor, n-au nici un drept politic, n-au alt recurs decât la Dumnezeu.

Peste 500 de așa-numite colibe, lipsite de biserici și așezate prin locuri pustii, închiriate tot de la mănăstiri. Colibarii trăiesc câte doi, trei, mai rar câte unul.

Peșteri, vreo 10-20, după epoci. Numite astfel după forma lor, peșterile au ceva înrudit cu chiliile, întrucât unele au biserici, și cu colibele, când n-au biserici, și-s adesea simple vizuini, cu totul ascunse de ochii lumii. Unele, prin trecutul și sfințenia lor, sunt celebre. Chiar colibarii plătesc (Dumnezeu știe de unde) dări către mănăstire. Unii sunt evacuați cu forța, alteori trăiesc în ascuns (au și unde se ascunde), sau trec din loc în loc.

Autoritatea cea mai mare e Caimacanul, reprezentantul Sultanului, azi, se înțelege reprezentantul guvernului grec, însărcinat cu poliția, cu strângerea birului, controlul poștei și vămilor. Dar Caimacanul, din "interese familiale", e veșnic în concediu, deci, din partea autorității supreme, călugării n-au multă supărare.

Liberându-se de sub autoritatea episcopului din Hierissos încă de la fondarea primelor mânăstiri mari, liberându-se și de așa-zisul Protos, cu apucături de monarh, păstrând față de Patriarh o supunere curat nominală, cele 20 de mânăstiri, geloase fiecare pe independența ei, și-au ales un corp deliberativ comun, un parlament, numit Protata, sau Kino, în care rezidă azi cei 20 de deputați sau antiprosopi, prezidați de câțiva epistați, însărcinați cu conducerea generală a Muntelui, dar fără cel mai mic amestec în administrația interioară a fiecărei mânăstiri în parte.

Numărul de 20 de mânăstiri și 20 de deputați, stabilit definitiv încă din secolul al XVI-lea, ține echilibrul politic al Sfântului Munte. În afară de grave zguduiri și cataclisme, nici o putere pământescă n-ar fi în stare să dea rangul de mânăstire unui schit, oricât de mare și oricât de bogat ar fi.

După constituția internă, sunt două tipuri: mânăstirile așa-zis idioritmice, în care supraviețuiește nesfârșita varietate de republici antice, de tip ionian, cu sfinți protectori locali, cu tot cortegiul aparatului politic și moravurile unui popor a cărui deviză este libertatea.

Lăsând pe seama istoricilor descrierea luptelor pentru desființarea tiraniilor de pe vremuri, constatăm că toate, sau aproape toate, cele 17 mânăstiri grecești de azi au un regim mai mult sau mai puțin democratic și republican, unde opera mântuirii nu neglijează o iotă din cadrul vechilor constituții moștenite, unde nu lipsesc nici cele trei sau patru clase sociale din antichitate, cu drepturi și datorii bine definite.

Întâia clasă, a proistoșilor (frunțașilor) sau aristocraților, adică a celor bogați, care au contribuit cu ceva la avutul mânăstirii. Corespunzând în parte cu eupatrizii vechi, în parte cu pantacasiomedimnii din constituția soloniană, proistoșii sunt singura clasă socială din care se aleg anual epitropii sau arhoniții, în număr, de obicei, de nouă, dintre care cei mai importanți sunt trei. Cel mai însemnat este primul epitrop,

ceva ca arhontele eponim din Atena veche, a cărui înfățișare amintește când pe vajnicul Sfânt Atanasie al Lavrei, când pe seninul Zeus olimpianul.

Mândri de situația lor și preocupați de politică, proistoșii se țin la o parte, adesea lipsesc de la biserică, ascultând serviciul divin din vreo odaie vecină, și se amestecă cu mulțimea numai în timpul alegerilor.

Dar, rezervând tot istoricului descrierea luptelor, adesea epice, de la alegeri, observăm că n-au dreptate rușii, bulgarii și ai noștri când critică aspru intrigile, ingerințele și păruielile electorale ale grecilor. Clocotul de patimi și violențe nu lipsesc nici din alte mănăstiri.

A doua clasă o formează călugării de rând, în care, dacă am urma analogiile, am regăsi ceva din clasa cavalerilor din aceleași antichitate, dacă rolul lor social nu s-ar reduce la atâta că adapă și ei câteodată catării mănăstirii. Toți sunt oameni de o eylavie care îi îndrituiește să privească de sus pe însuși patriarhul de la Constantinopol, dar au slăbiciunile lor: cei mai mulți, roși de patima neagră a zavistiei, trăiesc și mor cu zadarnica speranță de a ajunge odată aristocrați, adică proistoși.

În mănăstirile de tip idioritm, călugărul are multă libertate: poate avea proprietate, poate ieși din mănăstire când vrea, poate mânca și carne, dacă are bani. Poate mai ales posti în voie, ceea ce se observă ușor după expresia de mumie a unui astfel de călugăr, față de tenul sănătos al aristocraților.

Mai există și ceea ce am numi noi poporul, format din frați (cunoscuți și la noi) și chiar clasa sclavilor sau poslușnicilor, foarte adesea, și unii și alții, de culoare pământie. Și poporul și sclavii, pe lângă munca zilnică și funcția de slugi pe lângă cei mari, sunt ținuți, se înțelege, să asiste la serviciul divin.

Într-o comunitate de 100-150 de oameni, pentru întreținerea și repararea localurilor, care ar putea adăposti câte un

regiment întreg de cavalerie, se găesc mai întotdeauna o mână de lucrători, zidari, lemnari, fierari etc., de obicei greci sau albanezi, care la nevoie însoțesc pe arhonți chiar în călătorie.

Adesea proistosul, plecând în străinătate pentru a lua în primire administrația vreunei moșii mănăstirești, este urmat de o suită întregă de călugări, frați, poslușnici, și chiar meseriași specialiști. Nu vom urmări pe acești arhonți în administrația lor, nici reputația ce și-au făcut chiar printre proprii lor confrăți. În România, acești călugări potentăți au fost bine cunoscuți până mai deunăzi, până la Cuza.

Al doilea tip de mănăstiri sunt chinoviile, un fel de falansterie idealmente comuniste, unde toți, de la stareț la mulargiu, și de la teologul îmbuibat de texte biblice până la analfabet, duc aceeași viață, merg la aceeași biserică, mănâncă la aceeași masă, unde sacrificiul voinței, eroismul smereniei și geamătul surd al sărmanei cărnii omenеști duc la aceeași uitare de sine în timpul vieții, la aceeași fericire pe cealaltă lume.

Regimul chinovit domnește în mănăstirea rusească Russicon, în cea bulgărească Zoграфu, în mai toate chiliile însemnate rusești și în altele. Dar se găesc unii care nu se pot împăca nici cu mediul prea libertin idioritmnic, nici cu disciplina de fier a vieții chinovite. Atunci, fug de "lume", se așază prin peșteri și colibe, în văgăunile cele mai retrase ale Muntelui, unde trăiesc numai pentru mântuire, fiind liberi de toate cătușele pământești. Aceștia sunt pustnicii, așezați prin păduri, prin văgăuni și coclauri, pe la 1000-1500 de metri și mai sus, deasupra apelor Arhipelagului.

("Muntele Athos", București, 1943)

ORGANIZARE ȘI VIETUIRE LA ATHOS

Aurel Cosma

Republica Sfântului Munte este situată pe suprafața muntoasă a brațului de răsărit al Peninsule Calcidice, care se întinde între Marea Egee, și are o lungime de vreo 45 de km, până la frontiera sa nordică, pe care o formează Muntele Vigla, nu departe de canalul lui Xerxes. Toată peninsula este stâncoasă, având o altitudine ce variază de la 200 până la 2033 metri înălțime. Acesta este locul cel mai ridicat, pe care îl are vârful Muntelui Athos în capătul de sud al peninsulei, și despre care lumea din antichitate credea că este cel mai înalt punct al pământului. Stâncile acestea din sudul peninsulei sunt inaccesibile și extrem de periculoase pentru navigație, fiindcă furtuna, care agita în mod permanent marea în jurul lor, ușor poate arunca corăbiile și vapoarele mai mici de peretele lor ascuțit. Aici și-a pierdut Xerxes întreaga sa flotă persană, în luptele ce le-a dat împotriva grecilor (494 î. Hr.), ceea ce l-a determinat apoi să taie pe seama navelor sale un canal în nordul peninsulei, în acel loc al istmului ce leagă Muntele Athos de Macedonia, unde lărgimea lui nu atingea mai mult de 2200 de metri. Acest canal, astăzi uscat, formează frontiera între Grecia și Republica Athonită, și la aceste puncte de graniță se face vizita vamală și controlul polițienesc din partea autorităților grecești. Tot acest canal constituie și linia demarcațională peste care femeile n-au voie să treacă.

Muntele Athos era menționat și în literatura antică, mai ales în operele lui Homer și Demostene. Nu se știe însă exact în ce epocă a început aici viața religioasă. Fără îndoială că frumusețile naturii, în care oamenii vedeau minunea lui Dumnezeu, îi atrăgeau pe bărbații plini de credință și de evlavie să se

stabilească în ascunzișurile stâncoase ale Athosului, unde aveau certitudinea că pot trăi în liniște și în rugăciune.

Se crede că primele mănăstiri din Sfântul Munte au fost ridicate sub domnia împăratului Constantin cel Mare. Urme însă nu s-au găsit, iar Petru Athonitul, când s-a stabilit pe acest munte, pe la sfârșitul secolului al VIII-lea, l-a aflat în completă pustietate, trebuind să lupte cu demonii și cu animalele sălbatice și să trăiască timp de 50 de ani într-o grotă, după cum ne dovedește un manuscris ce se păstrează la Mănăstirea Lavra.

Începând cu secolul al IX-lea, peninsula începu să fie populată de diferiți călugări, veniți din toate părțile, care, cu timpul, se grupară în mici comunități numite "lavre", având în fruntea lor un șef ales dintre ei. Membrii tuturor acestor comunități luară obiceiul să se întrunească, de mai multe ori pe an, sub autoritatea unui protos, în centrul peninsulei, unde se fondă mai târziu orașul Careia, capitala republicii religioase.

În anul 885, împăratul Vasile Macedoneanul a acordat călugărilor din Muntele Athos depline libertăți și dreptul de proprietate asupra întregii peninsule.

Călugării duceau însă o viață dezordonată, trăiau fără disciplină și se certau între ei. Prima organizare a comunităților o făcu Sfântul Atanasie, care reformă în mod radical viața monahală din Muntele Athos. Sfântul Atanasie era prieten din copilărie cu împăratul Nichifor Focas și obținu de la acesta imense ajutoare bănești pentru organizarea călugărilor în mănăstiri. Tot cu ajutorul lui Nichifor Focas a construit Sfântul Atanasie Mănăstirea Lavra, care și astăzi ocupă cel dintâi rang în ordinea ierarhică a mănăstirilor. După modelul Lavrei se fondară rând pe rând și alte mănăstiri, iar împărații începură să se întreacă în ajutorarea acestor instituții monahale din Sfântul Munte. Sfântul Atanasie muri în anul 1000, iar memoria lui și astăzi este venerată în tot Athosul, mai ales în mănăstirea Lavra.

Prima constituție a Republicii Sfântului Munte, numită tipicul "Tragos", a fost elaborată sub prezidenția lui Eutimie, delegat de împăratul Ioan Tsimiskes să potolească spiritele agitate ale călugărilor nemulțumiți de regimul introdus de Sfântul Atanasie.

Acest tipic, al cărui original se păstrează în biserica Protaton, catedrala din Careia, n-a putut fi aplicat multă vreme, deoarece o nouă reacție s-a produs în rândul călugărilor, care a avut ca urmare o nouă constituție, dată sub Constantin Monomahos, din care multe dispoziții se mai aplică și astăzi.

Muntele Athos a suferit foarte multe persecuții, incendii și devastări, din partea soldaților catolici ai cruciadelor și după aceea din partea catalanilor, care invadaseră imperiul. Mănăstirile athonite, fiind puternice și nebiruite cetăți de ortodoxism, catolicii nu puteau vedea cu ochi buni dezvoltarea lor.

Cu ajutorul împăraților, călugării își refăcuseră mănăstirile devastate și construiră altele noi. Republica lor religioasă luă un avânt atât de mare, încât în secolul al XV-lea erau vreo 30 de mănăstiri, care aveau fiecare dintre ele o mie de călugări.

De la 1313 începând, Patriarhul numea pe protosul Sfântului Munte, dându-i dreptul de a-i desemna pe stareții mănăstirilor și pe ceilalți funcționari.

Mănăstirile din Athos erau de două feluri: *chinovite*, în care călugării trăiau o viață comună, fără avere personală, și fiind supuși întru totul starețului, care se îngrijea de nevoile supușilor săi, și *idioritme*, unde călugării duceau o viață liberă, aveau averea lor personală, se hrăneau din propriile lor posibilități și nu erau în comunitate cu ceilalți decât în timpul slujbei la biserică. Aceste mănăstiri idioritme n-aveau stareți, ci erau administrate de epitropi, aleși în fiecare an.

Încetul cu încetul se manifestă tot mai mult tendința idioritmă și la mănăstirile chinovite, tendință care, după puțină vreme, datorită și greutăților și nevoilor de atunci, culmină în generalizarea regimului de libertate personală, suprimându-se

totodată și instituția stăreției. Totuși, aceste reforme radicale nu atingeau întru nimic riturile religioase practicate de călugării chinoviți, care continuau să țină posturile în tot anul și să-și facă mătâniile ca și până atunci.

Al treilea tipic a fost dat în anul 1394, iar al patrulea, în 1406.

După căderea Constantinopolului, călugării din Athos începură să aibă raporturi bune cu sultanii turci, mai ales în urma faptului că nu recunoscuseră sinodul din Florența (1452), după cum nu-l recunoscuseră nici cei din Ierusalim și nici cei de la Muntele Sinai. Iar sultanul Selim I, când a venit în Muntele Athos, a fost primit sărbătorește de către călugări.

Sub adăpostul acestor bune relații, ortodoxismul a putut să se dezvolte în voie liberă, iar Athosul să rămână un puternic centru spiritual.

Pe lângă mănăstirile Sfântului Munte se mai fonda și schituri, în jurul cărora începură să se ridice nenumărate chilii, unde se retrăgeau mai ales acei monahi care erau pătrunși de o credință mai profundă și de dorința de a trăi numai în rugăciuni. Aceste chilii nu aveau însă o organizare sistematică și uniformă, nu-și aveau tipicul lor ca și mănăstirile.

Odată cu venirea dominației turcești și cu prăbușirea imperiului bizantin s-a terminat și cu donațiile ce le făcuseră în măsură atât de largă împărații Bizanțului. În locul lor însă, începură domniii români să facă danii și mai multe. Imense averi și inestimabile bogății se transportară din țările românești în Muntele Athos. Românii zidiră mănăstiri noi și reparară altele vechi, înzestrară aceste mănăstiri cu nenumărate comori și se îngrijiră de toate nevoile călugărilor. Multe mănăstiri și averi stăpânite astăzi de călugări străini sunt de proveniență exclusiv românească. Bibliotecile și arhivele acestor mănăstiri sunt pline de cărți și de documente conținând date și informații de o valoare istorică extraordinară de mare privitoare la trecutul țărilor românești și la viața creștinească

a domnitorilor noștri. Aceste lucruri ar trebui să le dezgroape și să le cerceteze istoriograful noștri.

În 1575, sub Patriarhul Ieremia al II-lea, a fost făcut al 5-lea tipic sau lege constituțională a comunității călugărești din Muntele Athos. Conform acestui tipic, care a precizat punctele de conduită a vieții idioritmice, comerțul peninsulei se făcea numai de călugări.

În 1783, Patriarhia din Constantinopol a instituit pentru conducerea comunității Muntelui Athos o *epistasio*. Această instituție a rămas și astăzi, cu toate atribuțiile ei administrative și judecătorești, ca fiind guvernul peninsulei, în care sunt concentrate toate puterile publice.

Când a izbucnit în 1821 războiul pentru independența grecească, din cei vreo șase mii de călugări câți erau pe vremea aceea în Athos aproape cinci mii au părăsit mănăstirile și au ridicat și ei armele împotriva turcilor. Armata otomană însă i-a înfrânt și a ocupat toată peninsula, instalându-și în Careia o garnizoană pe cheltuiala comunității călugărești. Turcii n-au părăsit Athosul decât în primăvara anului 1830, când au putut să se întoarcă și puținii călugări care scăpaseră cu viață din revoluția grecească.

În anii următori, mănăstirile athonite au fost refăcute, iar datoriile comunității achitate. Muntele Athos a inaugurat o epocă de prosperitate. Mănăstirile din Muntele Athos aveau întinse proprietăți și moșii atât în Muntenia, cât și în Moldova, pe care le primiseră ca donații de la boierii români. Mai aveau proprietăți și în Basarabia, dar venitul lor se împărțea între mănăstirile din Athos, Muntele Sinai și Sfântul Mormânt.

În urma secularizării averilor mănăstirești, făcută de domnul Alexandru Ioan Cuza, în 1863, precum și după pierderea proprietăților din Basarabia, care au fost expropriate de guvernul rus, începu o epocă de declin în viața mănăstirilor de la Muntele Athos. Totuși, ajutoarele date de țarii Rusiei mai salvară situația.

În războiul balcanic, din 1912, armata grecească a ocupat peninsula athonită, iar Conferința de la Londra a recunoscut independența și neutralitatea republicii religioase a Muntelui Athos, deși rușii pretindeau dreptul de condominiu asupra Athosului, bazat pe art. 22 din tratatul de la San-Stefano. Împotriva acestor pretenții rusești s-au ridicat mai ales Anglia și Austria, care nu admiteau nici un fel de drept de suveranitate în favoarea Rusiei.

Cu toate acestea, în luna mai 1914, ambasadorul Angliei la Constantinopol a remis Ministerului de Externe al Greciei un memorandum prin care a rezervat dreptul de naționalitate al călugărilor ruși. În timpul războiului mondial, armatele aliate au trimis un detașament pe Muntele Athos, precum și o misiune de savanți.

În 1920, Muntele Athos devine o republică teocratică, pusă sub suveranitatea statului grec, iar organizarea acestei republici a fost reglementată prin decretul din 16 septembrie 1926 și sancționată prin constituția grecească din 2 iunie 1927.

Mănăstirile și călugării din republica teocratică a Muntelui Athos stau sub jurisdicția spirituală a Patriarhului din Constantinopol.

Mănăstirile sunt de două feluri: *chinovite*, în care călugării trăiesc o viață în comun, respectând cele mai severe reguli monahale privitoare la post și rituri, apoi mănăstirile *ichioritme*, unde – după cum am văzut – călugării trăiesc în libertate. Dar în afară de aceste două categorii de călugări mai populează și alți monahi Sfântul Munte, și anume: *sarabații*, care trăiesc în grupuri de doi sau trei; *anahoreții*, care viețuiesc în peșteri izolate sau locuri retrase; *sihaștrii*, care stau ascunși prin grotele și crăpăturile stâncilor de sub culmea Muntelui Athos, și, în sfârșit, călugării fără loc stabil, care vagabondează pe toată insula și trăiesc din ajutoare sau din munca pe care o prestează în drumul lor pe la diferitele mănăstiri, schituri sau chilii.

Călugării athoniți, care toți poartă barbă și plete lungi, își au ierarhia lor. Când cineva se călugărește devine, mai întâi, *rasofor*, numit astfel din cauza reverendei negre pe care o îmbracă. După trei ani de stațiu, rasofoorul avansează la rangul de *stavrofor* sau "microskima", după cum i se mai zice, fiindcă poartă o haină mică. Acei călugări care au dat dovadă în viața lor de multă sfințenie, sunt ridicați la rangul de "megaloskima", ceea ce înseamnă că au dreptul să poarte marea scapular negru cu broderii albe, simbolizând attributele lui Hristos.

Mănăstirile își au din punct de vedere spiritual viața lor autonomă, tot astfel și în ceea ce privește administrația lor internă. Mănăstirile idioritme sunt conduse de trei epitropi, aleși pe durata unui an. Consiliul lor este prezidat de unul dintre ei, ajutat de un secretar, numit pe timp nedeterminat. Prin urmare, mănăstirile idioritme n-au stareț. Pe de altă parte, mănăstirile chinovite sunt conduse de un stareț, ales pe viață sau pe timp nelimitat, asistat de doi sau trei epitropi și ajutat de un secretar permanent. Pe lângă stareț, funcționează în chinovii și un consiliu al clasei superioare, compus din "proistameni", care se ocupă de executarea ordinelor și de administrația mănăstirii. Afară de clasa aceasta de călugări superiori mai există și o clasă inferioară, compusă din "paramicroi", care îndeplinesc lucrările manuale, și din rândul cărora se recrutează bucătarii, brutarii, croitorii, pantofarii, tâmplarii, grădinarii, diferiții meseriași, precum și lucrătorii câmpului și îngrijitorii animalelor.

Dacă din punct de vedere spiritual Muntele Athos stă sub jurisdicția Patriarhului de la Constantinopol, din punct de vedere politic și constituțional, însă, el este pus sub suveranitatea Greciei.

Constituția greacă din 2 iunie 1927, prin articolele 109-112, stabilește un regim special pe seama acestei republici religioase. Iată textul acestor articole:

Art. 109. Peninsula Athos, de la Vigla cea mare până la culmea Muntelui Athos, constituie, conform vechiului ei statut privilegiat, o secție dotată cu self-guvernământ în Statul hellenic, a cărui suveranitate asupra acestui teritoriu rămâne neștirbită. Din punct de vedere spiritual, Sfântul Munte se află sub jurisdicția imediată a Patriarhiei ecumenice. Toți aceia care se retrag aici, dobândesc fără nici o altă formalitate naționalitatea hellenică, din momentul primirii lor ca rasofori sau călugări.

Art. 110. Sfântul Munte este administrat conform statutului său de către cele 20 de mănăstiri ale sale, între care este împărțită toată Peninsula Athosului, al cărei teritoriu nu poate fi expropriat. Administrația este exercitată de către reprezentanții acestor mănăstiri, care formază Sfânta Comunitate. Este cu desăvârșire interzisă orice modificare a sistemului administrativ, fie cu privire la numărul mănăstirilor Muntelui Athos, fie relativ la regulile lor ierarhice sau la raporturile lor cu dependențele lor. Este interzisă stabilirea aici a schismaticilor.

Art. 111. Regulamentul detaliat al regimului Muntelui Athos și al funcționării sale rezultă dintr-un tipic constituțional al Sfântului Munte, elaborat și votat de către cele 20 de sfinte mănăstiri cu cooperarea reprezentantului Statului și ratificat apoi de către Patriarhia ecumenică și de către Camera Hellenilor.

Respectarea strictă a statutului Sfântului Munte este pusă sub supravegherea supremă a Patriarhiei Ecumenice, iar pentru partea administrativă sub controlul Statului, căruia îi aparține în mod exclusiv menținerea ordinii și a siguranței publice.

Art. 112. Puterile conferite Statului, prin articolele 109 și 111, sunt exercitate de un guvernator, ale cărui drepturi și îndatoriri vor fi determinate de o lege, împreună cu puterea judiciară exercitată de autoritățile mănăstirești și Sfânta Comunitate, precum și avantajele vamale și fiscale acordate Muntelui Athos.

Republica athonită stă, prin urmare, sub suveranitatea statului grec, din care face parte integrantă, iar guvernul de la Atena are la Careia, în capitala acestei republici, un guvernator, pe lângă conducerea călugărească a Athosului.

Republica athonită ocupă astăzi o întindere de 321 km pătrați, deci mult mai redusă decât înainte de războiul mondial, fiindcă a trebuit să cedeze în favoarea Greciei mai multe teritorii și proprietăți, care fuseseră reclamate de nevoile de colonizare ale celor un milion și jumătate de greci refugiați din Turcia, în urma schimbului de populație.

Populația republicii se compune din vreo 5000 de călugări, dintre care aproape 60% sunt greci, 25% ruși, 10% români și restul de 5% bulgari, sârbi și albanezi. Limba oficială este cea greacă.

Sfântul Munte are 20 de mănăstiri cu drept de reprezentare în conducerea peninsulei. Toate schiturile și chiliile sunt împărțite între aceste 20 de mănăstiri. Astfel, republica athonită este divizată în 20 de districte administrative, care sunt formate în jurul fiecărei mănăstiri. Din aceste mănăstiri, 17 sunt sub stăpânirea călugărilor greci, una sub ruși, alta sub sârbi și ultima sub bulgari. Călugării români n-au sub stăpânirea lor nici o mănăstire și de aceea schiturile și chiliile lor sunt supuse mănăstirilor străine.

Cele 20 de mănăstiri, sunt următoarele, în ordinea lor ierarhică: Lavra, Vatopedul, Ivirul, Hilandarul, Sfântul Dionisie, Cutlumuși, Pantoeratorul, Xeropotamul, Zograful, Dochiaru, Caracalu, Filoteiu, Simon Petra, Sfântul Pavel, Stavronichita, Xenofon, Sfântul Grigorie, Esfigmenul, Rusicon și Costamonitu.

Comunitatea Sfântă sau puterea reprezentativă a republicii se compune din 20 de membri, numiți "antiprosopi", câte unul ales de fiecare mănăstire. Alegerea lor se face în toate mănăstirile în ziua de 1 ianuarie a fiecărui an. Prin urmare, mandatul acestor reprezentanți este numai pentru

durata unui an. În timpul acestui an, reprezentanții mănăstirilor stau în permanență la Careia, unde își are fiecare propria sa reședință. Ședințele Comunității Sfinte se țin în biserica Protaton, vechea catedrală a capitalei, de obicei în zilele de luni, miercuri și vineri, sau în caz de nevoie la orice convocare făcută de către Sfânta Epistasio. Fiecare mănăstire își are în Protaton scaunul reprezentantului său, așezat după rangul ierarhic de mai sus. Sfânta Comunitate are apoi un secretar general și un secretar, însărcinați cu conducerea lucrărilor administrative și de birou. Sesiunea Comunității se încheie totdeauna înainte de Crăciun, când cei 20 de reprezentanți se întorc la mănăstirile lor. Având în vedere că din aceste 20 de mănăstiri împărătești, cum li se mai spune, nici una nu este românească, între cei 20 de antiprosopi ai Comunității Sfinte nu se găsește niciodată vreun român, deși numărul călugărilor români este mult mai mare decât acela al sârbilor sau al bulgarilor, care însă își pot trimite reprezentanții lor în parlamentul de la Careia, fiindcă au sub stăpânirea lor câte o mănăstire.

Față de această stare de lucruri, s-a pus în mai multe rânduri problema dobândirii unei mănăstiri pe seama călugărilor noștri, și guvernul român s-a preocupat într-un timp de cumpărarea unei mănăstiri, care fusese chiar oferită spre vânzare de către greci. Dar mănăstirea n-a mai fost cumpărată, deși prețul ei nu era prea mare.

În actuala organizare constituțională, singurul mijloc pentru afirmarea noastră la conducerea Sfântului Munte și apărarea acolo a intereselor călugărilor noștri este achiziționarea unei mănăstiri cu drept de reprezentanță în Comunitatea din Careia. De aceea, guvernul român ar trebui să se ocupe de această chestiune, și să stăruie pe lângă greci să cedeze, fie cu titlu gratuit, fie chiar contra plătirii unui preț, o mănăstire pe seama călugărilor români. Nu trebuie să se uite că domnitorii noștri au dus veacuri de-a rândul imense bogății

pe Muntele Athos și multe mănăstiri au fost zidite cu bani românești.

Comunitatea Sfântă din Careia, numită de călugării români "Chinău" (în grecește "Koinotis"), își alege un președinte, care este șeful republicii sau starețul Sfântului Munte. Acest președinte, numit *protepistat*, se alege prin rotație dintre cei patru epistați care formează Sfânta Epistasiu sau guvernul republicii athonite. Protepistat nu poate fi reprezentantul oricărei mănăstiri, ci el trebuie să facă parte dintr-o mănăstire epistasică. Or, astfel de mănăstiri nu sunt decât cele cinci, cu cel mai înalt rang ierarhic, și anume: Lavra, Vatopedul, Ivirul, Hilandarul și Sfântul Dionisie.

Protepistatul se instalează în fiecare an, la 1 iunie, după un ceremonial care se face în biserica Protatonului. Fostul protepistat predă cârja în mâinile reprezentantului mănăstirii Lavra, iar acesta, după o cuvântare ocazională, o încredințează noului ales. Această cârjă a Sfântului Atanasie poartă pe mânerul de argint inscripțiile celor 20 de mănăstiri.

Sfânta Epistasiu, instituită – după cum am văzut – încă din anul 1783, și compusă din patru epistați, exercită puterea executivă, administrativă și de inspecție asupra comerțului în peninsula. Sigiliul republicii athonite este împărțit în patru bucăți, fiecare din epistați având câte o bucată în păstrare, astfel încât nici un act oficial să nu poată fi eliberat fără să fie pecetluit, în semn de aprobare, de către toți epistații.

Puterea judiciară este încredințată în primă instanță mănăstirilor, iar în a doua instanță Comunității Sfinte, care funcționează ca o curte de apel. Sunt însă și cazuri care se aduc înaintea Comunității, când aceasta lucrează ca tribunal de prima instanță.

Dacă examinăm sistemul constituțional al Republicii Muntelui Athos, vedem că el se bazează pe principiul contopirii puterilor publice. În loc ca puterea executivă, legislativă și judiciară să fie separate, ele se confundă și se exercită în același

timp de către aceleași instituții constituționale. Este de altfel sistemul caracteristic al regimurilor totalitare, care neagă cu desăvârșire principiul separației puterilor.

(*“Republica Muntelui Athos”, Timișoara, 1935*)

ATITUDINEA VATICANULUI FAȚĂ DE SFÂNTUL MUNTE ATHOS

Pr. Prof. Petru Rezuș

Sfântul Munte Athos a fost una dintre cele mai importante comunități religioase ortodoxe spre care s-a îndreptat atenția Vaticanului. Impresionantul număr de călugări ortodocși care se nevoiau pe acest munte, trăind după asprele reguli monahale, frumosul buchet de alese virtuți care odrăsleau pe coastele stâncoase și sterpe athonitice, precum și cununa minunată de mănăstiri zidite lângă cer au deșteptat gelozia Vaticanului, care a simțit că aici, la Sfântul Munte Athos, este unul dintre centrele vitale ale Bisericii Ortodoxe.

Prima tentativă de supremație asupra Sfântului Munte Athos o încearcă Vaticanul în tulburata vreme a cruciadelor. Cruciații, care plecau spre Locurile Sfinte, se lovesc de Imperiul Bizantin. În loc să-și vadă de atingerea țintei lor, pentru care porniseră acele cruciade, constând în dezrobirea Locurilor Sfinte de sub musulmani, cruciații cuceresc și pradă Bizanțul bazileilor. În acest moment, papa socotește că a venit timpul potrivit de a subjuga, cu ajutorul pumnului de fier al cruciaților, și Biserica Ortodoxă, sau Biserica “schismaticilor”. Împăratul Balduin I întemeiază Imperiul Latin de răsărit. Bazileul și Patriarhul fug la Niceea, Muntele Athos cade – ca teritoriu al statului cruciat franc din Tesalonic – sub stăpânirea catolicilor.

Papa Inocențiu III a numit ca “superintendent” al mănăstirilor din Sfântul Munte Athos pe episcopul latin de Sebastă.

Aceleași abuzuri, jafuri și prădăciuni, pe care le făceau cruciații în imperiu, le practică și acest faimos episcop de Sebasta în Sfântul Munte, încât papa este nevoit să-l destituie. Urmașul acestuia se poartă cu călugării și mai barbar. El își clădi în peninsulă un castel senioral, din care emisarii săi se răspândeau în mănăstiri, pentru a le despuia de obiectele lor prețioase de aur și argint, recurgând la tortură, spre a descoperi comorile ascunse. Aceste fapte grave, pe care le recunosc chiar publicațiile oficiale romano-catolice, ridicară un val de indignare în întreaga peninsulă a Sfântului Munte Athos. Toate revocările papale nu mai ajută la nimic și încercările de unire și de supremație ale Vaticanului eșuează. Unirea devine, astfel, atât de odioasă, iar Vaticanul și emisarii se dovedesc a fi atât de mari dușmani ai călugărilor athoniți, încât papa Honorius III califică, în 1223, pe acești călugări ca "neascultători Scaunului Apostolic și rebeli".

Călugării athoniți se edifică repede asupra intențiilor Vaticanului, încât, la 1274, când împăratul Mihail III Paleologul încheie o unire cu Biserica Romei, se revoltă și nu recunosc acea unire. Represiunile împăratului au fost groaznice, totuși călugării athoniți n-au cedat. Ei nu vor ceda niciodată în fața tentativelor viclene ale Vaticanului de a-i subjuga, iar Vaticanul va încerca mereu de-a pune stăpânire pe Sfântul Munte, știind că prin el pune mâna pe una din redutele tari ale Ortodoxiei. Între acești îndărătnici adepți ai subjugației Sfântului Munte trebuie menționat, mai ales, papa Urban al VIII-lea.

Situația aceasta defavorabilă unirii cu Roma se menține însă până la începutul secolului al XVII-lea, când începe a se interesa de Sfântul Munte Francesco Ingoli, secretarul Congregației "De Propaganda Fide". În 1629, Congregația decide a studia situația în Sfântul Munte cu ajutorul unui preot grec de rit oriental, Alexandru Vasilopulos din Zante, elev al Colegiului grec din Roma. Acest călugăr transfug opinează că

este necesar să se trimită în Sfântul Munte călugări basilieni misionari, care să pregătească unirea cu Roma. Ca urmare, Vaticanul hotărăște înființarea unei școli de propagandă catolică în Sfântul Munte și-l trimite pe Nicolas Rossi s-o înființeze. Școala se deschide în anul 1635, la Mănăstirea Protaton din Careia, capitala republicii monastice. Călugării athoniți se revoltară din nou și școala trebui să-și mute sediul la Tesalonic, unde vegetă câțeva vreme, apoi se închise de la sine, în lipsă de elevi. Ultimul ei director a fost Nicolas Logothetis (+1643). Ea n-a avut niciodată mai mult de 17 elevi.

După călugării basilieni își încercară norocul la Sfântul Munte și călugării franciscani, care se străduiră în veacul al XVIII-lea să întemeieze un cămin de propagandă catolică la Sfântul Munte, dar și încercările acestea se dovediră zădărnice. Având mijloace materiale bogate, ei împărțiră ajutoare cu amândouă mâinile. Sub pretextul ajutorării, iezuitul Isaac d'Aultry s-a instalat chiar în interiorul Lavrei celei Mari. Când a fost însă să se hotărăscă înălțarea unui cămin iezuit în Sfântul Munte Athos, călugării sesizară din nou primejdia și nu îngăduiră să le intre cel mai periculos dușman în casă. După Isaac d'Aultry veniră alți călugări iezuiți, cu aceleași intenții ascunse și cu aceleași apucături viclene. Vigilența călugărilor athoniți era însă trează, și emisarii Vaticanului au dat greș pentru totdeauna în Sfântul Munte.

Mult trâmbitatele succese ale Vaticanului la Sfântul Munte Athos au fost accidentale și neînsemnate, iar încercările de a dezorganiza viața ortodoxă înfloritoare de aici au fost zădărnice. Chiar izvoarele oficiale ale Vaticanului ("Orientalia Christiana") recunosc că prozelitismul catolic la Sfântul Munte Athos s-a redus totdeauna la câte un singur nume de călugăr athonit, și acela câștigat prin corupție. Astfel, în 1628, un călugăr, Ignațiu, de la Vatoped este manevrat de "Propaganda Fide", după planurile sale ascunse; în 1716 inehiziția eliberează un certificat de "corectitudine în credință"

(Rechtgläubigkeit) călugărului Calinic Anapliotti, iar Propaganda îi acordă o întreținere lunară în Roma până la 1738. Apoi, în anul 1728, călugărul Avaeum Adriani, de la Ivir, dăruiește papei Benedict XIII mai multe manuscrise vechi de mare valoare, care astăzi formează partea esențială a bibliotecii Vaticanului; în anul 1736 călugărul Cosma Papasoli, de la Ivir, trece la credința romano-catolică. La atâta se reduc manevrele Vaticanului la Sfântul Munte Athos, care s-a verificat, astfel, ca un adevărat bastion al Ortodoxiei.

*(Revista "Glasul Bisericii", Anul XI, nr. 8-10,
august-octombrie 1952)*

3. MONAHISMUL

TRADIȚIA SFÂNTULUI MUNTE

Pr. Prof. Dragomir Demetrescu

Date sigure despre timpul când începe viața monastică în Muntele Athonului lipsesc. În schimb, tradiții pioase foarte vechi îi urecă originea până la începutul creștinismului.

În bibliotecile celor mai multe dintre mănăstirile Sfântului Munte se păstrează cronicile manscrise din veacul al XV-lea și al XVI-lea, care cuprind o veche tradiție despre începutul creștinismului și al vieții monastice în acest munte. În această tradiție se arată că Muntele Athos, chiar de la începutul creștinismului, a fost consacrat monahismului și cum, în decursul veacurilor, pioși împărați s-au îngrijit să întemeieze aici biserici și mănăstiri mărețe, unde oameni cucernici și cuvioși să ducă o viață curată și sfântă, plină de tot felul de virtuți creștinești. Tradiția aceasta se raportează îndeosebi la cele dintâi începuturi ale vieții monastice în Sfântul Munte și cuprinde fapte care au avut loc în decursul celor opt veacuri ale creștinătății.

Nu discutăm aici veridicitatea acestei tradiții. Ceea ce putem spune despre ea este faptul că toți cei ce s-au ocupat cu istoricul acestui mare leagăn al vieții monastice, atât de însemnat pentru istoria creștinismului și a Ortodoxiei îndeosebi, n-au putut s-o treacă cu vederea. Mulți dintre scriitorii au voit s-o neglijeze cu desăvârșire. Alții au combătut-o, socotind că e lipsită de orice temei istoric. În schimb, toți acești scriitori au fost nevoiți să umple golul primelor veacuri, până la al nouălea, când încep datele istorice sigure despre

mănăstirile și monahii Sfântului Munte, cu tot felul de supoziții și închipuiri, tot atât de lipsite de orice temei istoric. Ei disprețuiesc astfel tradiția cuprinsă în cronicile vechi, pentru a o înlocui cu supoziții fictive. Fapt curios este și acela că unii, pe de o parte, resping această tradiție, și pe de alta fac uz de ea.

Pentru importanța ei și pentru venerația pe care această veche tradiție a avut-o întotdeauna și o are din partea părinților athoniți, și pentru credința pioasă cu care ei au îmbrățișat-o și au cântat-o în toate timpurile, păstrând-o cu sfințenie până în ziua de astăzi, o comunicăm în rezumat cititorilor.

În ea se spune că:

Cea dintâi viață creștinească în Sfântul Munte a fost întemeiată de însăși Prea Sfânta Născătoare de Dumnezeu, care a venit aici cu Sfinții Apostoli. Aici, locuitorii muntelui s-au lepădat de credința lor păgânească și au sfărâmat toți idolii și capiștele păgânești. De atunci n-au mai fost păgâni pe aceste locuri, iar muntele s-a transformat în grădina Maicii Domnului, așa cum se numește și se socotește până în ziua de astăzi. Tradiția raportează, apoi, foarte multe minuni prin care se dovedește purtarea de grijă pe care Sfânta Fecioară o are pentru grădina sa. Pretutindeni și la tot pasul, Sfânta Fecioară este cântată în tradiție ca îngerul păzitor al Sfântului Munte al Athonului și al cuvioșilor părinți ce viețuiesc în el. Acest lucru sunt nevoiți să-l recunoască toți cei ce au scris despre Sfântul Munte și despre viața monastică de aici. Toți arată minunile ce au avut loc în decursul veacurilor prin mijlocirea Sfintei Fecioare.

Despre multe și amănunțite descrieri ale purtării de grijă a Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu pentru Sfântul Munte și după arătarea multor minuni ce s-au făcut în decursul veacurilor, tradiția arată că Împăratul Constantin, înainte de a fonda Constantinopolul, a voit ca noua capitală a imperiului pentru Orient să o zidească pe istmul Acantin al acestei peninsule, acolo unde se unesc cele trei promontorii, dintre care unul este al Sfântului Munte. Marele Constantin însă a

fost oprit, zice tradiția, de Sfântul Marcu, episcopul din Aretuza, chiar în timpul în care făcea măsurătoarea cetății. Tradiția adaugă și motivul: "Pentru ca Athonul să fie consacrat și destinat pururea Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu, și să rămâie totdeauna grădina Sa". Împăratul a renunțat cu bucurie la planul său, și nu numai atât, dar tradiția arată că el a zidit trei biserici în această peninsulă, întru cinstirea Prea Sfintei Fecioare. Una este aceea a Protatului din Careia; iar celelalte două s-au zidit: una, acolo unde Prea Sfânta Fecioară a pus piciorul când a venit în Sfântul Munte, și a doua, acolo unde a călcat când a plecat de la Athon. Aceste biserici, spune tradiția, au fost dărâmate de necredinciosul împărat Iulian Paravatul.

Că Împăratul Constantin, înainte de a fonda capitala imperiului în Bizanț, a voit a o zidi aiurea, este în afară de orice îndoială. Istoricul Sozomen ne spune că Împăratul Constantin plănuia zidirea noii sale capitale pe ruinele vechii Troie. El construisese chiar și porțile cetății, când, noaptea, arătându-i-se îngerul lui Dumnezeu, l-a îndemnat să caute un alt loc, îndreptându-l către Bizanțul Traciei, dincolo de Caledonul Bitinienilor, și că a zidit cetatea sa acolo.

Să fie oare vreo apropiere sau confundare de localitate între relatarea istoricului Sozomen și aceea din vechea tradiție aghioritică?

Mai departe, tradiția arată că Împăratul Constantin cel Mare a făcut ceva mai mult pentru Sfântul Munte. El a poruncit ca toți locuitorii țakoni de acolo să fie goniți și duși în Peloponezul Greciei, iar Athonul l-a dat întreg, "ca să fie și să viețuiască în el numai creștini și monahi". Tradiția adaugă că țakonii nu erau creștini și supărau foarte mult pe creștini și pe monahi.

După timpurile marelui Constantin, tradiția raportează că Constante, fiul său, este cel dintâi împărat care a zidit mănăstirea numită Costamonitu, în Muntele Athonului, pe locul unde se vede și astăzi.

Urmând mai departe, tradiția cuprinsă în vechile cronici ne spune că Împăratul Teodosie cel Mare, pentru a eterniza minunea pe care a făcut-o Prea Sfânta Născătoare de Dumnezeu, scăpând de la moarte sigură pe fiul său Arcadie din naufragiul ce suferise, a ridicat în veacul al IV-lea o mare biserică pe locul unde fiul său a fost scăpat de înec, și a înfrumusețat-o cu toată strălucirea. Cum Arcadie ar fi fost găsit în locul numit Vatoped, biserica e ridicată de împărat acolo, și mănăstirea se cheamă până în ziua de azi Vatoped.

Tradiția spune că vechea mănăstire a lui Teodosie a rezistat până în anul 862, când a fost dărâmată de barbari. Dar a fost rezidită la anul 972.

Tot cu privire la scăparea miraculoasă a lui Arcadie, tradiția spune că împărăteasa Pulcheria, fiica lui Arcadie, împreună cu fratele ei Teodosie al II-lea, a zidit o mănăstire Xiropotamu și Esfigmenu, ca un prinos de recunoștință către acele locuri care au adăpostit pe părintele lor, păstrându-l în viață, după naufragiul ce suferise.

În timpul împărăției lui Teofil Icomonahul, tradiția spune că Athonul se pustiise cu totul. Atunci s-a dus acolo, spre a-și petrece viața, Sfântul Petru, numit Athonitul, care fusese comandantul oștilor împărătești în expediția ce o făcuse contra barbarilor din Siria. După ce el a pierdut acolo războiul și a fost robit de barbari și închis în cetatea Samara din Siria, scăpând prin minune, după povățuirea miraculoasă a Sfântului ierarh Nicolae, s-a dus la Roma, unde a primit hirotesia din înseși mâinile Papei, și în urmă a venit la Muntele Athonului. Acest Petru tradiția spune că a petrecut viața sa în cea mai severă asceză, timp de 57 de ani, pe timpul împăraților Teofil, Mihail al III-lea și Bazileios I, de la anul 859-886. În tot timpul acesta, el a petrecut viața retras de lume, și n-a văzut pe nimeni decât în ultimele zile ale vieții sale.

În timpul împărăției lui Leon Înțeleptul (886-912), tradiția spune că trei tineri nobili din cetatea Ahrida au zidit Mănăstirea Zoğrafu.

Tradiția încheie cu cele privitoare la cuviosul Pavel Xiropotamitul. Despre acest Pavel se spune că a fost fiul Împăratului Mihail Rangavi, și că, pe când era copil, a fost castrat de Leon Armeanul, pentru ca să nu mai poată avea dreptul la tron.

El, însă, după ce s-a desăvârșit în toată învățătura și știința timpului, s-a retras în Muntele Athonului, unde era recunoscut de toți ca cel mai cuminte, mai învățat și mai înțelept. Apoi se spune că acesta, cu cheltuiala Împăratului Roman I, a rezidit Mănăstirea Xiropotamu, care se pustiise, și a terminat-o în anul 924, când a sfințit-o Teofilact, Patriarhul de Constantinopol, fiul Împăratului Roman.

Despre acest Pavel tradiția spune că el, către sfârșitul vieții sale, a zidit din temelie și Mănăstirea Sfântul Pavel.

Pe lângă istorisirile despre aceste întâmplări însemnate, tradiția mai cuprinde foarte multe relatări amănunțite despre mănăstiri și diferiți sihaștri ce s-au învrednicit a duce o viață curată și sfântă. Toate acestea sunt descrise în genul narațiunilor din viețile sfinților și sinaxare.

(Revista "Biserica Ortodoxă Română", Anul XXXIX, nr. 5, august 1915)

ÎNCEPUTURILE ȘI DEZVOLTAREA MONAHISMULUI ATHONIT

Pr. Prof. Teodor Bodoș

Tradiția păstrează în formă de legende începuturi foarte timpurii ale vieții monastice în Athos. Pentru prima oară, Grigorie Palama, în cuvântarea despre viața lui Petru Athonitul, pomenește că acestuia i s-a arătat Maica Domnului, asigurându-l de patronajul Sfântului Munte, pe care l-a ales ca parte a ei și ca cel mai bun loc pentru monahi. Nicodim Aghioritul, vorbind despre viața aceluiași Petru, popularizează ideea că după învierea Domnului, când s-au adunat apostolii spre a vedea fiecare unde să plece la propovăduire, Maicii Domnului i-a căzut Sfântul Munte, unde a trebuit să ducă grea luptă pentru a introduce învățătura creștină, căci până atunci era subjugat cultului lui Apollo. Această istorie s-a generalizat, încât o reproduc toți vechii cercetători ai Sfântului Munte. De aceea, Sfântul Munte poate primi numele de "Grădina Maicii Domnului".

Tot așa, pornind de la o relatare a vieții Sfântului Nil, ni se spune că unui ascet i s-a arătat în vis că împăratul Constantin cel Mare, înainte de a zidi orașul Constantinopol, voind să-și întemeieze o capitală a imperiului său la istmul acantic, fu oprit de episcopul Marcu de Arethusia, care i-a arătat că Athosul este sortit Maicii Domnului, încât el nu clădi acolo decât trei biserici și își schimbă gândul. Deși nu-i adevăr istoricește bazat, totuși, nu-i mai puțin adevărat că nicăieri ca în Athos nu s-a dezvoltat așa de mult în Ortodoxie cultul Maicii Domnului. În întreg Athosul, la aproape două treimi din numărul bisericilor numele Fecioarei se întâlnește la hram sau la icoane celebre care preamăresc felurite scene din viața Ei. De aici și numele lor: milostiva; cu pruncul în brațe; cea îndurerată; cea care ne satură de milă; mângâietoarea.

După unii, împăratul Constans ar fi întemeiat mănăstirea Constamonitul sau Castemunit; Teodosie cel Mare, Vatopedul, iar Pulheria, Xiropotamul și Esfigmenul. Alții au mers până acolo că au considerat mănăstirea Caracala o ctitorie a împăratului păgân Caracala. Dacă în 1904 s-a aflat lângă mănăstirea actuală a Sfântului Pavel o inscripție creștină funerară din secolul al IV-lea, originară din Hefestia (insula Lemnos), aceasta înseamnă că avem de-a face încă de timpuriu cu o viață creștină în acele locuri pustii.

Monahismul până la Atanasie Athonitul

N-am putea preciza când apar primele urme de viață monahală în Sfântul Munte. Desigur, cu toată sihăstria lui, Athosul nu putea să rămână neinfluențat de puterea cuceritoare a creștinismului. De aceea, imaginea simbolică a povestirii Sfântului Grigorie Palama, că la sosirea în Athos a Maicii Domnului toți idolii s-au prăbușit cu putere în valurile mării, este semnificativă. Dacă, cu toată apropierea lui de vechile centre creștine de origine apostolică, cum sunt: Filippi, Tesalonic, Bereea, Troia etc., Athosul nu ne-a păstrat până la sfârșitul secolului al VIII-lea sau începutul secolului al IX-lea urme de monahism, aceasta se datorește și multor invazii barbare prin aceste ținuturi. Slavi, avari, bulgari, arabi, ca să nu mai pomenim de pirați, începând de la finele secolului al VI-lea și până în secolul al XIV-lea, roiau cu toții mai ales în jurul Tesalonicului apropiat.

Arhimandritul Porfir Uspenski, care a scris cea mai completă istorie a Sfântului Munte, crede că în urma invaziei arabe asupra Macedoniei, dintre anii 670-676, împăratul bizantin Constantin Pogonatul ar fi dat Athosul în seama unor călugări. Aceasta ar fi prima dată când ar apărea călugări în Athos. N-am putut afla însă pe ce se bazează Uspenski când susține acest lucru.

Primul călugăr vestit care a atras în jurul său mulți admiratori în Athos a fost Sfântul Petru Athonitul, despre care unii cred că a trăit la sfârșitul secolului al VII-lea și în prima jumătate a secolului al VIII-lea, iar alții că a trăit în secolul al IX-lea.

Mai sigură e ultima eventualitate, căci se pare că el a fost generalul bizantin de sub împăratul Teofil (827-842), care părăsește lumea și, după ce scapă din închisoarea Samara, unde-l aruncase ultimul împărat iconoclast, se retrage în Athos, într-o peșteră de lângă mănăstirea Ivirilor de azi, unde trăiește 53 de ani în viață aspră pustnicească și bogată în minuni. Un vânător, rătăcindu-se, îi găsește moaștele și le duce la mănăstirea Sfântul Clement de la Ivir, întemeiată de el.

Cert este că pe la jumătatea veacului al IX-lea existau călugări în Athos. Scriitorul bizantin Genezios, care a trăit în secolul al X-lea, iar după el Teofan Continuatus, care scria din porunca lui Constantin Porfirogenetul, povestesc că la restabilirea cultului icoanelor, la 842, erau în Constantinopol o mulțime de călugări, purtând în procesiune pe străzi icoanele sfinte persecutate de iconoclaști. Înclinăm a crede că unul din conducătorii călugărilor în procesiunea din Bizanț era Sfântul Petru Athonitul, fost general sub împăratul Teofil.

Pe la 869, Cuviosul Eftimie din Tesalonic (vestit centru bisericesc, unde se distingeau în viață călugărească Sfânta Muceniță Teodora din Egina, Cuviosul Arsenie, fost arhiepiscop de Corcira și alții), vine la Athos și întâlnește prin jurul istmului acantic și în Megali Vigla doi monahi: Petru Athonitul și Ioan Colovul (Ciuntul). Eftimie, întocmai ca și ceilalți monahi persecutați de pirăți, se refugiază când în insula Sfântul Eustratie (la 15 km răsărit de Athos), când în Cassandra, când la nord, în Calcidica, unde zidi mănăstirea Sfântul Andrei, apoi la Tesalonic, unde zidi mănăstirea Porumbeilor, pe care Nichifor Foca o dă în 963 Lavrei, și unde ucenicul său Vasile (nu același cu arhiepiscopul de Tesalonic, cum s-a crezut) îi scrie viața. Viața aceasta a Cuviosului Eftimie ne spune că la

venirea lui a înălțat destui călugări pe la istmul acantic. Unii scriitori îl și socot pe Sfântul Eftimie ca al doilea întemeietor al monahismului în Athos, după Sfântul Petru Athonitul.

De fapt, noi și aflăm că, la 885, împăratul Vasile Macedoneanul dă un hrisov prin care Ioan Colovul și ucenicii lui sunt opriți de a-și trece vitele în sud de Ierissos, căci au destul loc în Calcidica, Athosul rămânând ca locuință a călugărilor. Se vede că între timp ei se înmulțiră și se întăriră, căci la începutul domniei lui Leon cel Înțelept îi smulge acestuia un alt sighilion, prin care iau în sfârșit Athosul cu câteva sate. Atunci, călugării de pe aici, Atansie și Luca, în frunte cu protosul Andrei, se plâng lui Leon, care, în 911, dă un sighilion spre a restabili drepturile monahilor și a mărgini pe coloviți numai în jurul mănăstirii "Mântuitorului" din Ierissos. Aceste două sighilioane, le-ar fi întărit un al treilea, eliberat pe la 920, de împăratul Roman I Lecapenul, apoi de Ștefan și Constantin, în care se specifică menținerea dispozițiilor anterioare, și anume coloviții păstrându-și mai departe înfloritoarea lor mănăstire, iar athoniții menținându-și Athosul. Din aceste documente – dacă nu sunt false – reiese că în Sfântul Munte exista o organizație monahală bazată pe pustnicie, cam în genul lavrelor palestiniene, care aveau încă în secolul al IV-lea conducători cu numele de protoși.

Protosul rezida la început în nord-estul peninsulei athonite, lângă fostul canal al lui Xerxes, dar pe urmă s-a mutat spre mijlocul peninsulei, în localitatea Caries de azi. Lipsea însă o organizație statornică, mai ales că hărțuielile au continuat între coloviți și athoniți în întreg secolul al X-lea.

Pentru a se curma certurile dintre coloviți și athoniți și pentru a se unifica într-o instituție puternică monahală, a trebuit să vină o persoană importantă ca Atanasie, adevăratul întemeietor al monahismului athonit.

Sfântul Atanasie, întemeietorul monahismului athonit

Sfântul Atanasie, după numele său din copilărie Avram, s-a născut la începutul secolului al X-lea în Trebizonda. Rămas orfan de mic, a fost crescut la școală, în orașul natal și în Constantinopol, de o rudă a sa, un ofițer. El a cunoscut la Constantinopol pe vestitul călugăr Mihail Maleinos și pe nepoții lui: generalul Nichifor Focas, mai pe urmă împărat (963-969), și Leon, mare demnitar imperial, care mai târziu îl vor ajuta în planurile lui de refacere a monahismului athonit. Atras de viața cuvioasă pe care o ducea Mihail, Atanasie vine și rămâne în muntele Kimina, lângă părintele său duhovnicesc, unde se împrietenește de-a binelea cu credinciosul general Nichifor Focas, al cărui duhovnic devine în curând, după ce este tuns în monahism de Maleinos. Inițiindu-se de ajuns în viața monahală, pe care o dezvoltase în jurul Constantinopolului marele iconodul Teodor Studitul, și nevrând să rămână moștenitor al lui Maleinos – față de care se simțea prea mic – Atanasie a plecat la Athos. După ce stă ca simplu monah în preajma istmului acantic, se așază în chilie pe care Ștefan, protosul de atunci al Sfântului Munte, i-o rânduisese lui Focas, cum zice Atanasie însuși în tipicon.

Ca unul care se înconjurase de călugări, petrecându-și viața în psalmi și cântări bisericești, Nichifor Focas, trimis în 960 în expedițiile contra arabilor în Creta, scrise lui Atanasie, rugându-l ca pe un duhovnic ce-i fusese, să-l viziteze în tabără și să-i dea prin rugăciunile lui ajutor contra păgânilor. Venind și încurajându-l până la terminarea războiului, Nichifor îi promite lui Atanasie ajutoare, pentru a clădi chilia, unde intenționa să se retragă și el, scârbit fiind de lume. Atanasie începe clădirea chiliilor, care sunt gata în mai 963, când primește vestea că generalul Nichifor a ajuns împărat și s-a

căsătorit, urmând să fie întronizat. Atunci, Atanasie pleacă supărat la Constantinopol și-l muștră că nu și-a ținut cuvântul. Împăratul promite că și pe tron va duce o viață de înfrânare, ca un monah. Cu ajutoare și mai mari de la Nichifor și poate de la fratele lui, Leon, Atanasie clădește lavra Catholiconului (biserica principală), apoi celelalte despărțăminte și, în fine, Catholiconul din Caries, în care se adunau monahii de câte-va ori pe an pentru chestiunile generale. Atanasie mai primise ca metoc și marea mănăstire Peristeron în Salonic, o cutie cu moaște sfinte, o bucată din Lemnul Sfânt și – după unii – un sacos arhiepiscopesc.

Numărul monahilor atrași de personalitatea puternică a lui Atanasie era, pe vremea lui Nichifor Focas, de 80. Atanasie primește și de la împăratul Ion Tzimiskes daruri în moșii, bani, moaște, iar numărul monahilor crește la 120, semn că de acum încolo monahismul athonit se va dezvolta după pecetea pe care i-a impus-o Atanasie. Înraurirea lui asupra celorlalți monahi cresc și prin faptul că a fost învrednicit să săvârșească minuni, cum a fost aceea a găsirii apei în locul numit astăzi Aghiasma, precum și altele despre care vorbește viața sa.

Atrași de faima lui Atanasie, vin în Athos o mulțime de monahi, unii dintre ei personalități marcante. Între ei se distinge boierul georgian Ioane, împreună cu fiul său Eftimie, care, după ce stătură câțva timp într-o mănăstire de sub Muntele Olimp, veni în Lavra compatriotului lor Atanasie, unde ajung cei mai iubiți tovarăși de viață ai acestuia. Mai târziu vine aici și un personaj vestit, văr de-al lui Ioane, Ion Tornikios sau Torning, unul dintre cei mai străluciți generali ai timpului, care, după ce fu chemat să apere imperiul contra răsculatului Barda, reveni în Athos, depunându-și aici, înaintea lui Dumnezeu, armurile cu care luptase.

Pentru că nu mai încăpeau în Lavra, Ion, Eftimie și Ion Tornikios se retrag la o milă depărtare spre nord de Lavra și zidesc biserica Sfântul Ioan Evanghelistul, temelia actualei

mănăstiri ivirite, și pun totodată temelia mănăstirii Adormirea Maicii Domnului (Ivirul de mai apoi), pe care o va termina un alt personaj vestit din Georgia, Gheorghe Barasbat (înainte de 1030). În noua mănăstire a Ivirilor, Eftimie a învățat filosofia și aici va începe traducerea Sfintei Scripturi în limba georgiană, în această epocă de renaștere a regatului ivir.

În mănăstirea Lavrei mai erau pe lângă Atanasie și alte personaje vestite. Așa se pomeneste de Antonie, viitorul egumen de la Kherolimne din Kimina, apoi Grigorie Ioan Caligraful, Dorotei monahul, Teofan presbiterul etc.

Despre Atanasie se mai pomeneste o întâmplare în legătură cu moartea lui, care se pare că a avut loc între 997 și 1011 (la această din urmă dată fiind pomenit ca urmaș al său Eustratie). Când voia să ridice la cupolă o piatră de încheiere a zidurilor, aceasta s-a prăbușit, cu șase meșteri, și l-a prins sub dărâmături. Pentru multele-i minuni și mai ales pentru rolul lui în dezvoltarea vieții călugărești orientale, a fost trecut în secolul al XVIII-lea între sfinți, așa că Lavra, care până atunci avea hramul Adormirea Maicii Domnului, adoptă ca hram ziua de 5 iulie, când se prăznuiește pomenirea lui.

Caracterul organizației monahale atanasiene în cadrul vieții generale a monahismului oriental

Spre a putea cunoaște și aprecia mai just specificul vieții monahale athonite în felul în care a gândit-o Atanasie, vom spune câteva cuvinte despre formele în care a fost înțeleasă ea de alții înainte.

S-a spus, și cu drept cuvânt, că monahismul oriental nu reprezintă o organizație unitară, în sensul că ar exista un ordin călugăresc, cum se cunoaște în Apus. Acolo, e drept că s-au dat norme atât de detaliate, încât nu se mai lasă călugărului nici o urmă de libertate personală. Or, este în duhul Ortodoxiei să

lase omului libertatea să aleagă mijloacele cele mai potrivite pentru atingerea mântuirii lui. De aceea, cele dintâi organizații monahale iau forma vieții de anahoret, de sihăstrie. Nu-i vorbă că și în această viață de retragere s-au observat diferențe care mergeau de la eremiți până la călugări cu viață de obște, de la stâlpnici și achimiți până la lavrele palestiniene de mai târziu. În toate se urmărea însă același scop: mântuirea sufletului. Primii organizatori ai vieții de obște, Sfântul Pahomie și Sfântul Vasile cel Mare, au observat însă că, față de slăbiciunea personală, e bine să se pună o margine a libertății omenești. De aceea, chiar Sfântul Pahomie cel Mare nu mai recomandă viața de anahoret decât ca o încercare și ca o suferință pentru cei care au comis greșeli în chinovie, în viața familială sau obștească. Cât despre Sfântul Vasile cel Mare, el recomandă – și chiar înființează – mănăstiri de dimensiuni mici, unde fiecare, după ce a lepădat grija lumească de avere și plăcere, să petreacă în ascultare de Dumnezeu, în rugăciune și în muncă de ajutorare reciprocă. E drept că regulile “pe larg” și “pe scurt” ale Sfântului Vasile cel Mare nu constituie un cod de paragrafe, ci mai curând un tratat de morală și de contemplație. Prevederile în legătură cu împărțirea averii înainte de a deveni monah, ca și primirea oamenilor căsătoriți, copiilor și sclavilor sunt tratate mai pe larg, iar cele în legătură cu tipicul vieții zilnice în mănăstire mai pe scurt. Lăsând protosului mănăstirii grija de a determina detaliile individuale, locale și zilnice, Sfântul Vasile se apropie cu blândețe de monah, îl înlănțuiește cu ambianța personalității sale, îl conduce prin toate necazurile vieții sale și îl ajută să lupte contra firii rele. De aceea, fără a condensa toată practica vieții religioase într-un număr de formule inflexibile, care să poată prevedea toate cazurile ce vor veni spre elucidare, regulile Sfântului Vasile impresionează prin discreție și înțelepciune. Pahomie accentua mai mult votul sărăciei, iar Sfântul Vasile, pe al fecioriei, dar prin aceasta voiau o creștere a întregii personalități a monahului, străină de duhul lumii acesteia. Poate în aceasta constă ca-

racteristica monahismului oriental, iar nu în slujirea de multe ori a unor scopuri mai puțin evanghelice, cum e cazul în Biserica romano-catolică.

Dar pe lângă formularea celor trei voturi monahale și pe lângă introducerea vieții de obște, legislația Sfântului Vasile mai are o notă nouă pentru vremurile acelea: a supus viața călugărească conducerii Bisericii. Nu degeaba, chiar după ce ajunge pe tronul arhiepiscopesc din Cezareea, el întreține și pe mai departe legături cu mănăstirile sale. Ba, s-a mai vorbit chiar o îmbisericare a monahismului și de o monahizare a Bisericii, mai ales că începând din secolul al IV-lea cele mai mari figuri ale clerului au ieșit dintre monahi. Încă sinodul din Gangra și mai apoi cel din Calcedon (canonul 4, 7, 8) orânduiau pe călugăr sub conducerea egumenului, iar prin acesta, sub aspra supraveghere a episcopului eparhial. Ba, sinodul trullan (canonul 4) vă opri pe cineva și să devină călugăr fără știrea episcopului eparhiot.

După Sfântul Vasile, micile familii cu viață de obște împrăștiate prin sate și orașe tind să adopte pe încetul regula marelui capadocian. Tot atunci, Sfântul Nil Sinaitul pomenea că chinovia era preferată și că deprinderea isihiei și a con-teplării se permitea doar temporar, călugărul trebuind, pen-tru a nu cădea, să se reîntoarcă la mănăstire. Totuși, în secolul al VI-lea, aflăm că în lavrele de anahoreți – în care de astă-dată tipicul vieții zilnice și al slujbelor era fixat până în cele mai mici amănunte – mai exista și un trai chinovial, sub con-ducerea Sfântului Teodosie, unde familii chinoviale de bătrâni conviețuiau în duh basilian. Ba, mai mult, lavrele în care se trăia viață individuală de pustnic, de anahoret, își schimbă cu totul ființa, trecând în centre cu viață de obște. Cel care intro-dusese acest lucru a fost Justinian. Acest împărat extinse peste întreg imperiul noile sale hotărâri cu privire la viața mona-hală. Mai întâi, nici o mănăstire nu se poate clădi, zice el, fără ca episcopul locului să-și fi dat aprobarea, prin înfigerea unei

cruci. Mănăstirea, fiind locuința unuia sau mai multor călugări, va avea mai multe clădiri, asigurând la toți casă, masă și dormit în comun. Numai bătrânii și cei ce trăiesc în viața contemplativă se vor putea retrage într-o chilie specială, dar tot între zidurile care vor înconjura de acum încolo mănăstirea ca o cetate. Canonul 41 trullan va hotărî ca să se permită traiul de anahoret numai celor ce au stat cel puțin trei ani într-o mănăstire. Dispozițiile cu privire la avere, la primirea copiilor, a sclavilor, ca și la primirea unui monah fugit dintr-o altă mănăstire, sunt foarte aspre. Egumenul se alegea și avea de regulă grad de arhimandrit. În epoca lui Justinian, arhimandritul era sau egumenul unei singure mănăstiri, sau proistosul unui grup de mănăstiri. Precum se vede, Justinian generalizează viața de obște, încadrând-o în organismul general al Bisericii (sub supravegherea căreia trebuia să stea) și impunând, în ceea ce privește dreptul civil, dispoziții foarte aspre.

Legislația lui Justinian a fost valabilă mult timp în Biserica ortodoxă. Dintre urmașii săi, cel care a adăugat ceva nou a fost Leon Filosoful, care în concepția lui mai liberală a admis ca un monah să poată fi executorul ultimei dorințe a altui monah decedat. Cu alte cuvinte, de unde Sfântul Vasile impusese prin votul sărăciei totală abținerea de la avere, iar Justinian oprise pe monah de a poseda ceva al său propriu, iată că Leon permite monahilor să dispună mai liber de averea câștigată în timpul călugăriei. Sfântul Vasile oprea pe monah de a primi măcar vreo danie, lucru pe care canonul 6 trullan îl confirmă, dar când Leon dă asemenea dispoziții sigur că s-a deschis o ușă de scăpare pentru pofta de îmbogățire ce va apare așa de semnificativă în Athos. În zadar va nega-o Nichifor Focas printr-o novelă a sa, căci urmașul său Vasile al II-lea i-o va abroga. De altfel, însuși Nichifor Focas, acest evlavios împărat, va face bogate daniile lui Atanasie Athonitul.

În această privință, Atanasie datorează mult lui Teodor Studitul. Acesta dusese la atâta perfecțiune viața de obște,

încât nici hainele pentru trebuința zilnică nu le aveau monahii ca personale. Pentru buna supraveghere a chinoviilor sale, Teodor a creat un aparat întreg de funcționari, care raportau zilnic tot ce se întâmpla în viața didactică, ascetică și contemplativă a monahilor. Datoriile zilnice ale monahului, ca și sancțiunile precise pentru fiecare caz, au creat din mănăstirea Studion un centru de răspândire a celui mai organizat monahism oriental. Atanasie de Athos, Hristodul de Patmos, Teodosie din Pecerska Kievului, și după ei aproape tot Orientul, îi datorează mult Studitului.

Opera legislativă a Sfântului Atanasie Athonitul. Lavra

După cum am văzut, Atanasie s-a format în orbita de influență a monahismului studit. Operele sale de reorganizare a vieții călugărești nu prezintă prea multă originalitate, ele nefiind decât compilații, uneori chiar literale, după "Catehezele" și "Testamentul" lui Teodor Studitul. Căci, după ce vorbește în tipicon despre ajutoarele primite de la Nichifor Focas, Atanasie transcrie aproape identic dispozițiile Studitului privitoare la alegerea egumenului și la primirea monahilor străini. Forma obișnuită era ca egumenul să desemneze pe urmașul său, dar alegerea de către o delegație de proistoși se încetățeni mai tare. Față de străini, Atanasie era atât de iubitor, că alerga înaintea lor și le spăla picioarele. Și cele în legătură cu interzicerea animalelor de sex feminin în Sfântul Munte, ca și cele în legătură cu interzicerea posedării de averi personale, și în fine și cele privitoare la simplitatea traiului și a îmbrăcămintii egumenului, toate le ia Atanasie după prescripțiile Studitului. Interzicerea folosirii de către călugări a animalelor de sex feminin, de pildă, e un amănunt introdus de Plato, unchiul lui Teodor Studitul. De la acesta îl ia Atanasie, iar în 1384, tipiconul III oprește formal intrarea oricărui ast-

fel de animal în Athos. Dispoziția se respectă și azi. Și cele în legătură cu rânduielile de slujbă bisericească și de post, ca și numărul funcționarilor folosiți la administrația chinoviului, tot după Teodor Studitul sunt luate. Atanasie a exclus din dispozițiile Studitului canonul 6, care oprea călăritul călugărilor pe cai și catări, și canonul 11, care obliga pe egumen să țină de trei ori săptămânal școală cu monahii.

În conducerea ei, Lavra era încă din 963 “de sine stătătoare”. Nu se poate preciza data când apare acest fenomen al mănăstirilor neatârnatore de nici o autoritate lumească sau bisericească. Noi înclinăm să credem că pentru marea dragoste ce-i purta lui Atanasie, ca și pentru faptul că nu-și putuse ține față de acesta angajamentul de a-l urma în monahism, această inovație este o creație a lui Nichifor Focas. De aici pleacă autonomia Sfântului Munte, care se va pronunța după epoca Comnenilor atât de tare. Focas mărginise numărul călugărilor la 80, dar Ion Tzimiskes îl ridica în urma daniilor la 120, ușurătate care i se poate imputa lui Atanasie, mai ales că în 1046 – deci nici după 80 de ani – Lavra număra 700 de monahi. Constituia și acest fapt o abatere de la normele Sfântului Vasile, care preconiza, după cum am văzut, comunități mici, în care să se cunoască toți unul pe altul și să se zidească sufletește unul pe altul. În lavrele palestiniene, deși erau mulți anahoreți, domnea o disciplină aspră. La fel era și în popularele mănăstiri studite, unde supravegherea de aproape, ca și munca obligatorie, sub controlul atâtor funcționari, impuneau un spirit de perfectă ordine. În lavra lui Atanasie – și după ea în întreg Sfântul Munte – disciplina se va înmuia curând, mai ales că, după cum am văzut, tipiconul lui nu prevedea o instruire obligatorie a monahilor. Altă notă pe care ținem s-o observăm, e că se permitea unora dintre monahii noi veniți – celor mai aleși – să doneze mănăstirii averea personală pe care o aduceau. Desigur, aceste daruri le aduceau mai ales monahii care în mirenii au fost de neam

domnesc sau boieresc și care erau primiți de multe ori chiar sub vârsta prescrisă, fapt contra căruia atât de adeseori s-au născut certuri în Athos. Aceste două motive și altele pe care le vom mai vedea fac trecerea spre epoca idioritmică, în care monahul are pretenția să ducă o viață liberă, să posedे averi etc.

Reacția anahoreților. Primul tipicon (970)

Cum am văzut, înainte de a veni Atanasie, existase în Athos o viață călugărească ca un pronunțat timbru de anahoretism. Vieți de asceți, ca Petru Athonitul, Cuviosul Pavel de Xiropotam, Protosul Ion Fakinos etc., înfloriseră într-o aspră asceză petrecută prin peșteri și colibe modeste. Iată cum zugrăvește biograful lui Atanasie viața ce o aflase acesta când a ajuns în Athos: “Când veni sfântul în Athos nu erau mulți monahi, dar când văzu aspra lor pustnicie crezu că se apropie de cer. Corturile erau doar bețe de lemn împlântate, sub care stăteau pe vreme rea, iarna și vara, în ochii piraiților. Hrana nici n-o puteau numi hrană, căci culegeau doar roadele copacilor sălbatici. Era mai mult o chinuire a trupului”. Ceea ce lipsea acestei vieți de anahoreți era o mai omenească înțelegere a traiului monahal – care trebuie să unească asceza cu contemplarea – și o mai practică organizare a muncii și a timpului. Aceste elemente le aducea spiritul practic al lui Atanasie. Dar în zidurile groase ale mănăstirii, în daniile crescânde ale împăraților și în numărul așa de covârșitor al monahilor, nu puteau vedea acești anahoreți decât un semn de burghezie și de călcare a predaniilor. Biograful lui Eftimie Ivirul spunea despre Atanasie că “zidește case luxoase, strică vechile tradiții de înfrânare și parecă schimbă Athosul într-un ținut lumesc, încât a izbucnit o mare ceartă între monahi”. Istoricii spun că deși Atanasie jertfea din daniile primite de la împărați câte 7 litre de aur pe an pentru a le ridica bise-

rica din Caries, totuși anahoreții nu voră să trăiască cu sistem, ba s-a ajuns la certuri. Se cerea intervenția împăratului, patronul Sfântului Munte.

În urma unei pări aduse la Bizanț, împăratul Ion Tzimiskes trimite în Athos pe călugărul studit Eftimie, care, de acord cu ambele părți și în fața tuturor egumenilor, formulează – după tipiconul lui Atanasie – normele după care se va conduce comunitatea călugărilor. Hotărârile acestea înseamnă consacrarea oficială și extinderea peste întreg Athosul a concepției lui Atanasie. Ele s-au scris în 970 pe piele de țap și se păstrează ca o *magna charta* a Sfântului Munte în arhiva din Caries. Ele formează *primul tipicon al Sfântului Munte*.

Călugării sunt, după acest tipicon, de două feluri: cu viață de obște și pustnici. Aceștia din urmă trăiau în Lavra și în alte mănăstiri ce s-au ridicat în curând după ea. Ei aveau în stăpânire aproape întreg Sfântul Munte. Frăția fiecărei mănăstiri se conducea de către egumen și un număr de proiostoși, dintre care se distingeau iconomul, eclesiarhul și alții, cum prevăzuse chiar Atanasie. Toate mănăstirile laolaltă se conduceau prin adunarea egumenilor (sinaxa) în Caries, la început, de trei ori pe an, de Crăciun, Paște și Adormirea Maicii Domnului, iar după acest tipicon, numai o dată, la ziua hramului Sfântului Munte (Adormirea Maicii Domnului). Cu această ocazie, iconomul făcea darea de seamă asupra treburilor materiale și administrative ale tuturor mănăstirilor, spre a o iscăli protosul și egumenii. Spre deosebire de restul imperiului bizantin – căci instituția protosului era în ființă pretutindeni unde erau mănăstiri mai multe –, protosul din Sfântul Munte era un monah independent de vreo mănăstire, mai ales pentru timpul cât dura slujba lui. Dreptul lui era de a supraveghea conducerea mănăstirilor. În acest sens, având o putere așa de mare, era numit de regulă de împărat și hirotonit de patriarh. Avea voie să poarte toiag ca arhieriei, era pomenit în toate bisericile Sfântului Munte, iar mai târziu

căpătase și privilegiul de a putea asista la sinoade și de a sluji la Liturghie cu insignele patriarhale. Sigur avea drept să întărească pe egumeni, să recomande pentru hirotonie pe diaconi și preoți, iar pe citeți și pe ipodiaconi îi putea el însuși hirotoni. Instituția protosului a fost în floare în epoca chinovială, iar cea idioritmă a decăzut. Ultimii protoși se întâlneau în secolul al XVII-lea.

Pe de altă parte, tipiconul admite și unele drepturi pentru anahoreți. Doritori de o viață mai contemplativă și mai liniștită, unii dintre monahi se retrăgeau din mănăstire într-o chilie pe care o închiriau de la sfatul chinoviului. Sigur că numărul lor era limitat, întrucât se cerea de la ei o deosebită putere de înfrânare. Ei aveau cel mult un frate mai tânăr, altfel trebuind să fie singuri. De la mănăstire primeau anual un ajutor de trei bani și cinci măsuri de grâu. În caz de oboseală, ei puteau trece să se odihnească lângă bisericuța Sfântul Eustațiu din romanticul colț al Milopotamului (Valea Merilor). Așezat pe drumul dintre Lavra și Ivir, aproape de turnul vechi al Amalfinezilor, pe un mic dâmb deasupra mării – de pe care răsăritul soarelui e așa de frumos –, Milopotamul e un adevărat colț de rai. Însuși Atanasie a permis traiul ascetic – deci scos de sub supravegherea și obligațiile zilnice ale chinoviului – la cinci isihăști din cuprinsul Lavrei (chiliile Sfântului Ioan Hrisostom, a Sfintei Treimi etc.), iar prietenul său Ion (Ioane) Ivirul îi donează opt chilii, pe care le va putea vinde oricui. Acești isihăști nu erau obligați la lucrurile vieții de obște, trăiau izolat și doar sâmbăta veneau să participe la serviciile divine alături de cei din chinovie. La hram sau dacă erau bolnavi primeau și ei puțin pește, încolo traiul lor era un post aspru.

Cu timpul, aceste chilii s-au înmulțit atât de tare, mai ales în jurul Lavrei și a Cariei, încât putem spune (mai ales despre Caries) că formau adevărate lavre de anahoreți în sensul palestinian al cuvântului. E și acesta un câștig de cauză, măcar tacit, pentru vechea concepție anahoretică, pentru că

s-au dezvoltat mai tare mănăstirile preconizate de Atanasie, încât de la o vreme au înghițit și chiliile și mănăstioarele mai mici, ajungând până azi stăpâne peste tot Athosul. Or, nu e mai puțin adevărat, înflorirea isihastă și frumoasele mișcări spirituale de mai târziu se datoresc mai curând locuitorilor acestor sărace locașuri, decât marilor mănăstiri.

Întemeierea celorlalte mănăstiri.

Tipiconul II (1046)

În urma intervenției lui Ion Tzimiskes a crescut și mai mult autoritatea lui Atanasie, iar tipul de organizare a Lavrei devine normă pentru toate celelalte mănăstiri. O mulțime de locașuri se clădesc acum, mai toate opera unor mari personalități atrase de faima lui Atanasie. Am văzut cum mai mulți boieri georgieni au întemeiat, încă de pe vremea Lavrei, strălucitoarea mănăstire a Ivirilor (972). Ca a treia, în ordine cronologică, apare – tot înainte de anul 1000 – mănăstirea Vatoped, întemeiată cu permisiunea lui Atanasie de către trei frați din Adrianopol. Tot pe acea vreme se cunoaște mănăstirea Filoteu, cum pomeneste în 992 un document de-al Lavrei.

De la începutul secolului al XI-lea datează mănăstirea de lângă istmul acantic Esfigmenu, în care intrase, înainte de 1050, Antonie de la Kiev. Contemporane mai sunt mănăstirile: Dohiar, Xenofon și Xiropotam. Se pare că mănăstirea Xiropotam (Secu) a avut o existență modestă pe vremea sosirii lui Atanasie în Sfântul Munte. Ca mănăstire mai apare abia în jurul anilor 1000. Ceva mai târziu (tot înainte de 1100), apar Caracalu și Costamonitu.

În acest timp – în care împărații bizantini încăreau pe aghioriți cu daruri, metoace și privilegii, iar unii dintre ei au scos Athosul și de sub jurisdicția episcopului eparhiot și chiar a patriarhului din Constantinopol – între ucenicii lui Atanasie se petreceau o serie de lucruri pe care tipiconul acestuia nu

le prevăzuse. Alexie Comnenul a fost acela care a hotărât "că libertatea Sfântului Munte trebuie observată de toți și nici un mitropolit sau episcop să nu se amestece în conducerea lui". Încă Vasile II Bulgaroctonul a trebuit să dea o aspră decizie pentru a opri comerțul întins pe care monahii aghioriți îl făceau până departe în Salonic, Tesalia etc. Mănăstirea latină a Amalfinezilor, ca și Vatopedul, Ivirul și altele aveau vapoare mari pentru acest scop. Afară de acestea, Lavra și Vatopedul foloseau în gospodăria mănăstirii un număr impresionant de vaci și capre. Cât despre puterea protosului se vede că era întunecată de a unor egumeni, căci la 1046 se dă dreptul egumenului Lavrei să vină la adunare în Caries însoțit de șase slujitori, al Ivirului și Vatopedului de câte patru, iar protosul abia de câte trei slujitori. La primul tipicon, protosul venea însoțit de trei slujitori, egumenul Lavrei de doi, cel din Xiropotam de unul, iar egumenii celorlalte mănăstiri singuri. Aceasta e starea de lucruri pe vremea celui de-al doilea tipicon, dat în 1046, de împăratul Constantin Monomahul, prin delegatul său, călugărul studit Cosma de la mănăstirea Țințiluki din Constantinopol. După multe discuții, delegații celor 180 de locașuri, câte existau atunci (inclusiv colibe și chiliile), declară în fața lui Cosma că le pare rău de abuzurile la care se dedaseră. Dar ei rămân – așa aprobă tipiconul – și pe mai departe într-o comoditate oarecare (comerț, vapoare, vite, moșii etc.), cum îi deprinseseră împărații din Bizanț. Ba, peste câteva decenii, când 300 de familii de vlahi au năpădit cu turmele de oi Athosul, provocând mari dezbinări și corupții, au fost necesare afurisanii și exiluri, spre a curma viața decadentă care se ducea atunci în Athos.

În această vreme (secolul al XII-lea) s-au mai înființat o serie de mănăstiri, de astă dată slave: *Zograful* (înființat încă pe la anii 1000), *Rusiconul* sau *Sfântul Pantelimon* (1143) și *Hilandarul* (1197). Elementul slav va aduce spre finele secolului al XII-lea și până în secolul al XIV-lea o tradiție aspră de

chinovie, căci spiritul liberal al grecilor era înclinat spre traiul individual al idioritmiei. De altfel, avem și în timpul dezvoltării materiale a marilor mânăstiri continuarea traiului de anahoret. Așa că, dacă mare parte din călugării marilor mânăstiri se ocupau cu lucruri mai puțin duhovnicești, ca cele pe care le-am amintit, în schimb, acești asceți au menținut aspra tradiție călugărească în mare înflorire, ceea ce ne dă dreptul să considerăm epoca chinovială (970-1390) ca cea mai înfloritoare din istoria Sfântului Munte. Dacă am pomeni numai fenomenul isihasmului, acea culme de viață și experiență duhovnicească a rugăciunii minții, nemiajunsă ulterior în Biserica ortodoxă, tot ar fi destul ca gloria monahismului aghiorit să rămână neveștejită. De altfel, după cum am mai amintit, epocile de renaștere spirituală se datoresc mai mult vieții din chilii și schituri decât marilor mânăstiri. Așa, reacțiunea contra decadenței din epoca conviețuirii cu vlahii (pe la 1100) se produse tot din cauza anahoreților, isihaștilor și a celor din peșteri, care luptau foarte dârz contra stricării moravurilor călugărești. Peste vreo sută de ani după aceea, călugărul sârb Sava își întemeia în Caries chiliile sale tot după tipul isihast. Iar pe la finele secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea, când înfloresc isihasmul, tot schiturile și chiliile par a avea mai mulți reprezentanți.

Întemeierea ultimelor mânăstiri din cele douăzeci existente azi

În urma cuceririi Bizanțului de către latini (1204) se ajunge și pentru Athos la o epocă deosebită. Secolul al XIII-lea ajunge pentru Athos un veac de tulburări. Căzând în stăpânirea bisericească a arhiepiscopului latin de Tesalonic, Nevelon de Soisson (1207), a urmașului acestuia, Guarin de Bereia, și mai ales sub supravegherea episcopului "in partibus" Benedict de Sebasta, legatul papal, Athosul ajunge ținta tuturor

baronilor latini dornici după aventuri și prădăciuni. Aceștia își fac un castel în Sfântul Munte, de unde pot prăda în voie locașurile sfinte, prea slabe pentru a se apăra. E drept că aghiorii s-au plâns adeseori de aceste încălcări, fapt pentru care papa Inocențiu al III-lea a intervenit și a pus Athosul, în 1211, sub scutul văduvei lui Simon de Montferrat, Maria sau Margareta, fostă soție a unui împărat bizantin. Ba, față de multe abuzuri săvârșite de cruciați, papa a luat Sfântul Munte chiar sub protecția sa. Totuși, călugării aghiorii au dus în aceste vremuri de mari dușmăanii între ortodocși și catolici zile grele. La câțiva ani după aceea, mănăstirea ivirilor a fost prădată de "pirai din Franca", cum se exprimă cronică timpului. Spiritul de liberate în credință nu l-au recăpătat călugării nici pe la 1234, când ortodoxul rege al bulgarilor, Ioan Asan al II-lea, a supus Athosul și Salonicul jurisdicției patriarhatului nou-înființat al Târnovei. De aceea călugării, în număr de peste 3000, cer patriarhului din Constantinopol, Gherman, să le redea autonomia respectată de toți împărații, cerere pe care ierarhul le-o împlini pe la 1250.

Ca urmare a spiritului de dușmănie contra latinilor, se păstrează în arhivele Sfântului Munte o serie de rapoarte în care monahii aghiorii arată cum au fost supuși la chinuri și silnicii din partea împăratului Mihail al VIII-lea Paleologul și a partidei unioniste în frunte cu patriarhul Ioan Beccos. Călugării din Sfântul Munte n-au vrut să primească unirea cu Biserica romano-apuseană, pe care partida unionistă o săvârșise în 1274 la Lyon. Drept pedeapsă, împăratul, patriarhul și o bună parte din aderenții lor – între care și destulă armată – au debarcat în Athos și, în afară de mănăstirile Lavra și Xiropotam, care îi primiră cu fast deosebit și cu celebrarea Liturghiei cu azimă, celelalte mănăstiri au fost pustiite, iar călugării lor au fost martirizați. Istoriografii catolici neagă veracitatea acestor fapte, pe motiv că un împărat așa pios nu putea uza de astfel de mijloace de constrângere. Se spune chiar că rapoartele care povestesc aceste

lucruri confundă faptele cu cele întâmplate mai târziu (1307-1309), când 6000 de catalani catolici au invadat Athosul. E de observat că această invazie nu e amintită decât în nordul Athosului și n-a avut de suferit de pe urma ei decât Hilandarul sârbesc, despre care se spune că a susținut un greu atac de trei ani. În orice caz, pe deasupra tuturor exagerărilor adăugate de cronicarii timpului, nu e mai puțin adevărat că față de marile probleme ale Ortodoxiei, cum au fost și încercările de unire a Bisericilor, Athosul a fost o cetate de dărză rezistență pe pozițiile tradiționaliste ale Răsăritului.

Încă de pe vremea Comnenilor și mai ales în epoca latină, libertatea și autonomia Sfântului Munte era prea mare. E drept că protosul și egumenul Lavrei – numiți de împărat – erau obligați a merge chiar la patriarh pentru a-și primi hirotonia. Dar aceste porunci date încă de pe vremea patriarhului Leon (1140) nu se mai respectau. De aceea, în 1312, Andronic al II-lea Paleologul, în înțelegere cu Nifon I, patriarhul Constantinopolului, hotărăște ca de acum încolo protosul să fie supus numai Patriarhiei. Se vede că se observase prea marea autonomie a monahismului athonit, care va sfârși prin a duce nu peste mult timp la idioritmie. De aceea, în anul următor, patriarhul Nifon I îngrădește și mai mult libertatea protosului, prin aceea că supune Sfântul Munte jurisdicției și supravegherii episcopului locului, celui de Ierissos. Se vede însă că protosul, ca toți egumenii, nu dorea deloc pe episcopul de Ierissos, căci pe la 1368 izbucnesc certuri acute între protos și episcop. Protosul uzurpase tronul pe care-l avea episcopul în Caries. Certurile ajung la sinodul patriarhal. Ca unul care ani de-a rândul petrecuse în lavră, patriarhul Filotei decise că de acum încolo episcopul “de Ierissos și Sfântul Munte” poate merge, ori de câte ori vrea, să facă slujbă, să inspecteze și să îndrepte lucrurile în Athos. De fapt, drepturile episcopului de Ierissos nu erau mai mari ca ale unui protos, care, la fel, avea drept să fie pomenit pretutindeni în Athos, să servească cu epigonation și să propună monahi pentru hirotonie. Situația episcopului era

deci asemănătoare cu a unui egumen în grad de arhieru, la fel cu al Sinaitului. Față de nesupunerea protosului, episcopul de Ierissos a răspuns în 1370 prin depunerea acestuia. Lucrurile nu puteau rămâne așa, chiar în epoca în care puterea protosului era mai mare. Se pare că demnitățile de protos o aveau atunci mai mult sârbii, căci peste 20 de ani, alt patriarh, Antonie, care va reda Athosului autonomia, va justifica supunerea Sfântului Munte sub autoritatea episcopului de Ierissos ca replică contra hegemoniei sârbești. Cu alte cuvinte, prin supravegherea mai de aproape a episcopului de Ierissos, grecii se apărau de influența prea mare a sârbilor. Poate le era teamă ca aceștia să nu ajungă a domina prea multe mănăstiri, de aceea, după cum patriarhul Calist luase din mâinile călugărilor georgieni mănăstirea Ivir și o dase grecilor, tot așa un exagerat simț de apărare națională îl va fi îndemnat pe patriarhul Filotei să facă acest gest.

De fapt, pericolul sârbesc dispăruse o dată cu stingerea Casei Nemaija (1368). Dar un altul, comun, se ivea mai puternic, cel turcesc. Așa încât nici jurisdicția episcopului de Ierissos n-a durat mult și n-a fost decât nominală. Căci spiritul de independență al aghioriților era prea puternic spre a-l putea stăpâni un episcop mai mult nominal, ca cel din Ierissos, care nu mai era ascultat, sau chiar un patriarh de Constantinopol, care nu avea asupra Athosului nici o putere de constrângere. Daniile multe ale Paleologilor, sârbilor și voievozilor români, ca și libertatea Sfântului Munte, consfințită prin actele împăraților, au creat în Athos o stare de spirit care nu mai era în spiritul tipiconului și al testamentului lui Atanasie.

În această a doua jumătate a secolului al XIV-lea, nou înființatele mănăstiri *Cutlumuş*, *Pantocrator*, *Sfântul Pavel*, *Grigoriu*, *Simonpetra* și *Dionisiu*, ca și *Stavronichita* vor completa colegiul celor douăzeci de mănăstiri care stăpânesc și astăzi întreg Athosul. Se vede că pofta după avere și putere le pune în așa situație, încât aceste mănăstiri ajung la serioase certuri pentru moși și pentru ranguri.

Introducerea idioritmiei. Tipicoanele III (1394) și IV (1407)

După prevederile vieții chinoviale, monahul era întru totul supus conducerii personale a egumenului. Nimeni n-avea voie să aibă vreo avere sau vreun privilegiu de libertate și de putere. Acesta fusese spiritul legislațiilor monahale și al celei date de Sfântul Pahomie și de Sfântul Vasile. Voința egumenului se asculta orbește. În Athos, e drept că acest spirit de ascultare necondiționată a fost mai puțin accentuat, pentru că firea grecului este ea însăși republicană, dispusă la libertate, la speculație, iar în ceea ce privește organizarea vieții sociale, mai apropiată de punctul de vedere confederativ, democratic. Mai credinciosii spiritului de supunere față de autoritate rămân slavii și românii, care și azi urmează în Athos o viață aspră în comun sub conducerea egumenului. Spre deosebire de ascultarea de comandamentele comune, apare viața dusă în idioritmie (stil propriu de viață). Termenul îl folosea și Sfântul Ioan Scărarul, dar numai într-un sens moral de neascultare. În același sens îl pomenea și Teodor Studitul, iar sfântul Ioan Damaschin amintește de secta Lampețienilor, ai căror monahi trăiau după placul individual. De aceea, Sofronie, patriarhul Ierusalimului, scria pe la 1580 călugărilor din Patmos că cei dintâi care au trăit idioritmice au fost acești Mesalieni sau Lampețieni. Desigur, observația nu e dreaptă, cel puțin în sensul în care se desemna idioritmia monahală pe la 1580. Așadar stilul idioritmice se caracterizează prin încălcarea a două din voturile călugărești: al sărăciei și al ascultării. Propriu zis, nu putem vorbi despre o încălcare absolută, căci nici posedarea de averi nu e nemărginită și nici ascultarea nu e întru totul călcată. Cred că mai curând se trece accentul de pe punctul de vedere colectiv pe cel individual. Totuși, o alterare a voturilor rămâne.

S-a susținut că idioritmia s-a introdus din cauza vitregiilor vremii. În urma deselor năvăliri ale piraților, a incursiunii

cruciaților și a încetării ajutoarelor bizantine, călugării au trebuit să adopte un trai mai personal, pentru a scăpa de la pieire mănăstirile. Ba, s-ar mai fi adăugat la acestea și dominația turcească, față de care au trebuit să plătească monahii impozite prea mari și, neavând de unde, sultanii le-au confiscat metoacele și au despuiat mănăstirile de orice venit.

Mai întâi, nu e adevărat că daniile s-ar fi terminat odată cu stingerea imperiului bizantin. Sârbii și mai ales românii vor continua aceste ajutoare, poate încă și mai conștiincios. Nici din cauza piraiților n-au putut fi siliți monahii să-și schimbe viața, deoarece incursiunile lor nu erau așa de dese și generale. Cât despre ingerințele pe care le-ar fi făcut turcii asupra Athosului, iar se exagerază. Se știe doar că turcii nu s-au atins de libertatea internă a mănăstirilor, iar în ce privește faptul că ei ar fi luat averile aghiorților sau i-ar fi impus la mari impozite, este iar o exagerare. Idioritmia se semnaleză încă înainte de a ocupa turcii Salonicul (1430). Iar tradiția monahală vorbește de anumite scutiri și imunități fiscale pe care însuși Mahomed Cuceritorul le-ar fi acordat călugărilor. Aceleași favoruri le-ar fi aporobat și Selim I, care e pomenit și între ctitorii mănăstirii Xiropotam. În urma unei minuni făcute de moaștele celor 40 de sfinți (hramul mănăstirii), Selim ar fi clădit și un turn la Xiropotam. E drept că, începând din 1525, rezida în orașelul Sidirocavasis din Calcidica – unde era prefectura de care depindea Athosul – un regiment de gardă imperială (Bostandzis), la întreținerea căruia contribuiau și monahii. Acesta ar fi fost primul haraci pe care-l plăteau aghiorții. Mai târziu haraciul s-a mărit, încât la 1670 urca la 18000 taleri. Se pare că aceeași sumă a rămas asupra Athosului și pe la 1764, când, din cauza unei certe dintre mănăstirile aghiorite, bancherul sultanului, Stavracoğlu, obținu aprobarea ca toți monahii să plătească una din cele trei categorii de impozit: 3, 6 sau 10 taleri, după posibilități. Se vede că înainte se plătea mai mult global. Aceasta însă nu constituia o greutate deosebită

pentru un monah, mai ales că suma tot mănăstirea o achita din metocurile sale.

De aceea, va trebui să căutăm cauzele idioritmiei în altă parte. Mai degrabă idioritmia apare ca o reacție față de epoca de mari tensiuni spirituale și de aspre înfrânări duhovnicești pe care a însemnat-o isihasmul (1250-1370). În parte, observația e adevărată, căci câtă vreme fenomenul isihasmului desemna o totală desfacere de pământesc, idioritmia apare caracterizată prin pofta după avere și după mărire. Iată de ce am susținut mai sus că multe daniile făcute de împărați și scoaterea Athosului de sub jurisdicția Bisericii n-au putut avea alt rezultat decât tocmai o slăbire a duhului vieții chinoviale și o pregătire spre un trai mai de suprafață și mai individualizat.

Starea de lucruri provoca îngrijorare, de aceea, în 1393, protosul Dometie și cu Grigorie, egumenul Lavrei, se plâng patriarhului Antonie. Acesta dă în mai 1394 un Tomos, pe care istoria îl consideră ca *al III-lea tipicon* al Sfântului Munte. Se vede că instituția protosului nu mai era respectată, de aceea tipiconul prevede că toți egumenii sunt datori a-l cinsti, plătindu-i după posibilitățile fiecărei mănăstiri, un tribut anual. Chiliile trebuiau să-i presteze chiar și o serie de munci. Dispozițiile acestea voiau să salveze principiul monarhic și autoritar în conducerea Sfântului Munte, dar era prea târziu. Cele 25 de mănăstiri se preocupau de altceva: își disputau întâietatea în adunarea din Caries. Patriarhul a stabilit și această ordine ierarhică, așezând în frunte protosul și egumenul Lavrei, apoi al Vatopedului și Ivirului, Hilandarului și Xiropotamului, și pe urmă celelalte, ordine care în esență au rămas până azi. Ca o întărire a acestui tipicon, în 1406, Manuil Paleologul dă un hrisov care consfințește starea de fapt a idioritmiei. Dacă tomosul lui Antonie pomenește numai de călcarea poruncii ascultării, în schimb acest hrisov – socotit ca *al IV-lea tipicon* – dă voie călugărilor să moștenească, să câștige și să transmită și altora averea personală câștigată în viața de mănăstire. Cât despre instituția protosului, Manuil nici nu prea

pomeniște. El vorbește numai de egumeni, a căror putere o diminuează prin aceea că le pune în coastă un consiliu de 15 frați, cu ajutorul cărora vor conduce treburile mănăstirii. Aceasta însemna înlocuirea principiului monarhic cu cel democratic. De acum, egumenul aproape va dispărea, luându-i locul un dichiu, care poartă – ca un simulacru – un toiag, ca și vechii egumeni, dar care nu mai are nimic din vechile drepturi. Organe executive sunt doi epitropi, aleși din sfatul celor 15. Manuil mai pomeniște de monahi care își părăsesc mănăstirea ca să se ocupe cu lucruri lumești sau să plece prin țări străine după milă, unde rămăneau câteodată, fără să se mai reîntoarcă.

Idioritmia s-a întins repede nu numai în Athos, ci în întreg Orientul. Chiar în anul când dădea amintitul tomos, patriarhul Antonie scria călugărilor din nou înființata mănăstire Pantocrator (lângă Caries) că e bine să rămână în sărăcia evanghelică a chinovici, iar nu să se străduiască a urma pilda rea a altora ce umblă după îmbogățire. Peste o sută de ani, patriarhul Ioachim observa că protosul și egumenul Lavrei au uitat demult să-și mai ia hirotonia de la patriarhul ecumenic. Cât despre cei împreună cu care viețuiesc, nici nu le mai pasă. Rânduielile s-au stricat pentru că nu se mai respectă buna sfătuire în comun. Tot cam pe atunci, Nifon Peloponezianul, viitorul patriarh, abia a putut găsi – după multă căutare – o mănăstire care mai păstra încă rânduielile vieții de obște în Athos: mănăstirea Dionisiu.

Epoca decadenței idioritmice. Tipiconul V (1575). Schiturile

În urma introducerii averii personale în mănăstiri, o mulțime de anomalii au început să se arate. Comerțul cu grâu, castane, alune, cireșe, vin, rachiu și alte alimente se urma nestingherit. Certuri pentru averi și metoace au învrăjbit timp îndelungat între ele mănăstirile Esfigmen cu Hilandar, Lavra

cu Filoteu. Daniile românești au reparat și îmbogățit în secolele XVI-XVII absolut toate mănăstirile din Sfântul Munte. Îndestularea și belșugul ar fi trebuit să se vadă și în afară de zidurile pe care voievozii le ridicau și de odoarele pe care le donau. Totuși, nu era așa. Și e explicabil de ce. Se introdusese o administrație slabă, subminată de luxul pe care-l făceau călugării, de împrăștierea sufletească în care se depăna viața în mănăstiri.

Văzând această stare de lucruri, o seamă de egumeni se adresează patriarhului Ieremia II, care se afla, de sărbătorile Crăciunului din 1573, în tovărășia prietenului său Silvestru de Alexandria, în trecere prin Salonic. Ieremia trimite pe Silvestru în Athos să îndrepte lucrurile. Idioritmia făcuse ravagii mai ales în Lavra. După o ședere mai îndelungată, Silvestru readuse în Lavra viața de obște. În septembrie 1574 apare și sighilionul dat de cei doi patriarhi pentru revenirea la viața de obște, și care formează *tipicomul al V-lea*. Tipicomul constată că mulți călugări își părăseau mănăstirile fără voia egumenilor, ducându-se prin țări străine după milă și trăind acolo din slujbele și sărindarele pe care le făceau pentru banii primiți de la credincioși. Unii din administratorii trimiși la metoace primeau călugărițe între zidurile acestor dependințe. Ba unii călugări ajunseseră să producă, să consume și să vândă cantități mari de rachiu.

Hotărârile patriarhului nu au fost drastice și rezultatul lor a fost efemer. Lavra însăși decade, încât, pe la 1621, abia avea cinci monahi între zidurile ei. Pe la jumătatea secolului al XVII-lea erau închise din cauza sărăciei: Filoteul, Rusiconul și Costamonitu. La 1660, când nu mai exista instituția protosului, Lavra a fost silită să-și vândă chiliile ce le avea în Caries, spre a-și plăti datoriile. Căci aceasta era cea mai mare greutate prin care treceau mănăstirile. Călugărul isihast Pahomie Rusanos descrie într-o minunată scrisoare adresată proistoșilor

din Caries, luxul pe care-l fac toți cu nesăbuiță, fapt pentru care sunt cu toții înglodați în datorii la bancherii evrei din Salonic. Din cauza abuzului de libertate, se întrec toți în mâncări, băuturi, haine luxoase, țin tot soiul de vite, de cai nobili, nu mai ascultă de patriarh, iar ca protos pun pe cel mai slab. Spre a scăpa de aceste rele, se cere înfrânarea patimilor și munca albinei și a furnicii.

Ca o reacțiune contra acestui duh de descompunere și de împrăștiere spre cele lumești apar *schiturile*. E drept că ele nu vor reveni la viața de obște, dar se vor caracteriza printr-o aspră viață de asceză și contemplație. În această ipostază ele nu sunt decât reunirea vechilor chilii de anahoreți și isihaști. Se pare că trecerea de la chilii la schituri o face însăși Caries, unde foarte de timpuriu se îngrămădiră o mulțime de călugări, care își închiriau o colibă și se nevoiau câte doi-trei în deprinderea isihiei, a muncii și a rugăciunii. Încă tipiconul din 1394 a trebuit să precizeze că nici o mănăstire nu mai are voie să posede vreun metoc (vreo chilie cu dependențe) în Caries. Iar în 1574 se pomenește expres de schituri. La această dată, colibeile din actualul schit Sfânta Ana vor fi fost numeroase, căci se pare că la ele se face aluzie. Tot acolo va fi fost și Pahomie Rusanos și autorul necunoscut al unor frumoase fragmente de îndrumare ascetică. Tot în acea vreme vor fi existat și în părțile sudice al Athosului o seamă de colibe, care mai târziu vor forma schitul Cavsocialivia. La 1670 se pomenește ca existând schitul Kerasia, dinspre vârful Athosului. Sigur că toate aceste schituri, și altele care s-au format în secolele XVIII-XIX, erau așezate pe moșia marilor mănăstiri – care stăpâneau întreg pământul Sfântului Munte – de aceea rămân vasalele acestora. Cele 12 schituri existente astăzi în Sfântul Munte n-au – de altfel ca și mănăstirile – un an precis de când încep să existe. De regulă se obișnuiește a se socoti ca an al întemeierii data când se dă sighilionul patriarhal de înființare. La unele însă nu se cunoaște nici această dată, iar

altele sunt mai vechi decât data sighthioanelor. Iată lista lor, cu data aproximativă a întemeierii (respectiv aprobării): Sfântul Ilie (Pantocrator), 1739; Cavsocalivia (Lavra), 1740; Sfânta Ana (Lavra), 1753; Noul Schit (Sfântul Pavel), 1755; Sfântul Dumitru (Vatoped), 1759; Bunavestire (Xenofon), 1770; Sfântul Dumitru zis Lacu (Sfântul Pavel), 1760; Prodrum (Ivir), 1788; Bogorodița (Rusicon), 1818; Prodrum (Lavra), 1820-1852; Sfântul Pantelimon (Cutlumuș), 1789, și Sfântul Andrei zis Serai (Vatoped, 1839).

Organizarea democratică a Athosului.

Tipiconul VI (1783).

Revenirea la viața de obște a unor mânăstiri

Încă de pe la 1660, conducerea din Caries era încredințată unei comisii de proistameni, care preluase administrarea generală a Sfântului Munte, în locul vechii instituții a protosului. La început, era formată din câțiva epitropi, care conduceau alegerile protosului în caz de vacanță a acestuia sau îl suplineau în treburi administrative de mai puțină importanță. Credem însă că mai ales de la jumătatea secolului al VII-lea, când se închină Sfântului Munte marea mânăstire Trei Ierarhi din Iași a lui Vasile Lupu și mai apoi Cotrocenii din București ai lui Șerban Cantacuzino, s-a format această comisie din mai mulți delegați, care să supravegheze o mai echitabilă distribuire a daniilor în bani și în natură pe care le făceau voievozii noștri. Și întrucât nou înființatele schituri nu puteau avea metoace nici în Athos, nici în afară – căci locuitorii lor se cădea să trăiască în înfrânare –, această comisie trebuia să țină seamă și de nevoile lor. Și fiindcă epoca închinărilor era încă în toi, această comisie s-a înființat prima dată la noi, în Principate, pentru că înainte de a se trimite veniturile metoacelor “la mânăstirile de jos”, se scădea o reținere

pentru nevoile locale: contribuție în caz de război, reparația metoacelor, scopuri culturale, cutia milelor etc. De aceea a existat o epitropie pentru administrarea acestor bunuri în București și alta la Iași. Întrucât din aceste epitropii făceau parte delegații mănăstirilor care puteau fi – și au fost – nu prea drepti în distribuirea bunurilor, patriarhul Paisie al II-lea înființează, în 1744, o instituție de control în persoana breslei blănarilor, cu sediul în Constantinopol. Sub conducerea unei comisii din sânul Sfântului Sinod, această epitropie cerceta gestiunea materială a mănăstirilor aghiorite, propunând remedii pentru eliberarea de datorii.

Mai importante pentru viața Sfântului Munte au fost hotărârile aduse în 1783 de patriarhul Gavriil, hotărâri care formează *tipiconul al VI-lea*. Acesta, văzând multele peripeții prin care au trecut lăcașurile athonite, mai ales din cauza relei administrări a veniturilor, fixează o epitropie (epistasia), din 4 membri aleși dintre delegații celor 20 de mănăstiri. Pentru precizie, mănăstirile sunt împărțite în 5 tetrade, locul prim din fiecare tetradă ocupându-l pe rând câte un delegat al Lavrei, Vatopedului, Ivirului, Hilandarului sau Dionisiului. Pentru locul prim, cele 5 mănăstiri numesc alt delegat decât cel din comunitate. Durata epistasierii e de un an. Ea e organul executiv al comunității (chinotis sau sinaxis), compusă din cei 20 de delegați ai mănăstirilor. În această situație, epitropia supraveghează orice gestiune financiară, orice venituri și cheltuieli necesare întreținerii arhivei centrale din Caries, a bisericii Protathonului, a școlii. Ea fixează cât trebuie să plătească fiecare mănăstire, schit sau chilie pentru întreținerea acestora. Sigiliul – după modelul dat de patriarhul Samuil în Constantinopol – e împărțit în 4 părți, fiecare epitrop având una anume, pentru ca lucrările să le facă împreună, fără părtinire.

Între alte fapte pe care le semnaleză tipiconul, amintim de oprirea călugărilor de a mai părăsi Sfântul Munte fără a justifica în fața Comunității din Caries motivul acestei

plecări. Se acorda aprobarea numai pentru cazuri binecuvântate, iar celui care nu se supunea acestor dispoziții i se confisca coliba. Nu-i vorbă că aceste dispoziții nu s-au prea aplicat, deoarece întâlnim o serie întreagă de monahi rămași prin țările creștine, mai ales la noi, unde plecaseră după milă. Cât despre averea personală a monahilor, tipiconul nu mai încearcă nici măcar să o stăvilească. Din contră, cine are bani e recomandabil, zice tipiconul, să nu-i mai depună în băncile evreiești din Salonic, ci să-i lase în cele din Athos, luând în schimb un procent de 8%, cum se obișnuia pe atunci pretutindeni. Lucrurile mergeau rău. Se introdusese în viața monahală o iremediabilă aplecare spre lucrurile lumești. Întreaga Caries era înțesată de prăvălii. Călugării ajunseseră să-și vândă hainele proprii și chiar din odoarele primite de la împărați și voievozi spre a se scăpa de datorii.

Față de această insuportabilă stare de lucruri, Biserica a intervenit de nenumărate ori. Și se pare că însuși rezultatul tipiconului din 1783 n-a întârziat. Încă în anul următor (1784), mănăstirea Xenofon îmbrățișează din nou viața de obște. Se vede că și greutățile prin care trecuse au contribuit la acest început de refacere. Urmează apoi, în decurs de o jumătate de veac, încă zece mănăstiri: Esfigmen, 1796; Simonpetra, 1801; Rusicon, 1803; Dionisiu, 1805; Caracalu, 1813; Costamonit, 1818; Sfântul Pavel, 1839; Grigoriu, 1841; Zograf, 1849 și Cutlumuș, 1856. Unele mănăstiri (ca Dionisiu, Grigoriu) au cerut ele însele revenirea la viața de obște, altora (Esfigmen, Rusicon, Cutlumuș etc.) le-a fost impusă de Biserică, spre a pune capăt unei vieți prea puțin duhovnicești. Ultima care revine la viața de obște e Hilandarul sârbesc. Ea se înscrie drept chinoviu în 1896, dar poate din cauza mizeriei materiale sau a numărului prea mic de monahi, redeveni idioritmă, pentru ca abia în 1937 să se facă iar chinoviu. Schiturile și cele mai multe chilii slave sunt chinovii.

Celelalte rămân și pe mai departe idioritmice: Lavra, Vătoped, Ivir, Hilandar, Pantocrator, Xiropotam, Dohiar, Filoteu și Stavronichita. În 1835 redeveni chinoviu și Xiropotam, dar nu a rămas așa. E de observat că cele cu mai puține averi au îmbrățișat din nou viața de obște. E și acesta un fapt semnificativ. Al doilea fapt semnificativ e că locașurile în care se nevoiesc slavii – ca unii care se potrivesc mai bine cu tipul de conducere autoritar – sunt toate sub regim de obște.

Situația actuală a monahismului aghiorit

Din punct de vedere al organizației, Sfântul Munte se conduce și azi, ca și pe vremea sikhilionului din 1783, printr-o reprezentanță democratică. De atunci n-au mai inventat schimbări decât în ce privește raporturile dintre mânăstiri și dependențele lor: chilii și schituri. O dispoziție ivită în urma conflictelor greco-ruse de la finele veacului trecut, este aceea că nu se mai poate înființa pe viitor nici o mânăstire nouă, deși înainte nicăieri nu se stipulase în vreun tipicon că numărul lor trebuie să fie neapărat 20, iar nu mai mult. Spiritul de confederație al grecilor a exclus, cu un rar șovinism și fără nici un temei, din tipicoanele Sfântul Munte, pe slavi (ruși, sârbi, bulgari) și pe români de a lua parte la conducerea Athosului. Slavii tot își au măcar câte un reprezentant (3 față de 17 greci), dar românii nici unul, deși au fost cei mai mari binefăcători ai Sfântului Munte. Desigur, măsura aceasta de șovinism grecesc trebuie să dispară. Încolo principiile de organizare (legislație, administrație, judecătorie), rămân aceleași. În acest sens, Regulamentul din 1924, azi în vigoare, este doar o compilație după cele dinainte.

Întreg teritoriul Sfântului Munte este în stăpânirea celor 20 de mânăstiri. Acestea sunt de două feluri: de obște și idioritmice, după cum au rămas în ultima sută de ani. Organul de conducere în cele de obște îl formează egumenul, ajutat de un consiliu de 10-15 proistameni. Organul executiv îl formează o

comisie de 3 epitropi, dintre care unul îndeplinește slujba de secretar. Funcția egumenului este pe viață. Stabilitatea aceasta contribuie mult la o bună conducere duhovnicească și materială. Desigur, mare rol are și regimul mult mai aspru ce se duce în aceste chinovii. Mâncarea este pentru toți la fel. Frumoasele trapeze istorice îi adună întotdeauna, pe când în cele idioritmice, trapezele – afară de slujbele la hram și marile sărbători – au devenit singurele ocazii de întâlnire. Carnea este interzisă. Dar și slujbele divine, precum și celelalte obligații de muncă, post și rugăciune în comun (chiar și în chilia de dormit) sunt mult mai aspre ca în idioritmie.

În mănăstirile idioritmice viața se bazează pe reuniuni de familie de câte 6-7 membri, în fruntea fiecăreia stând un proistos. Fiecare familie are locuință și bucătărie aparte, comun fiind doar arhondaricul pentru primirea străinilor. Conducerea o exercită dichitul, împreună cu adunarea proiștamenilor. Ca organ executiv este și aici o epitropie din 2-3 membri, care girează pe câte un an toată activitatea financiară și administrativă a mănăstirii, sub controlul adunării. S-a vorbit de o încălcare a voturilor ascultării și sărăciei. De fapt, și libertatea în care trăiesc cei din idioritmie – libertatea care într-o privință amintește viața cu mult spirit de inițiativă personală a vechilor lavre de anahoreți și care, mai ales în schiturile idioritmice, s-a dovedit de multe ori ideală –, cât și nerepectarea votului sărăciei, nu sunt nici una absolute. E drept că regimul idioritmie este mai puțin aspru (unii consumă și carne pe lângă vin, untdelemn și pește), iar proiștoșii pot agonisi și avere pastorală, pe care o pot transmite și altora decât mănăstirii, cum ar trebui, dar de fapt, exceptând pe unii proiștameni, averea pastorală nu este atât de importantă.

Dacă ar fi să facem o comparație între viața de obște și cea idioritmice, cât și între ceea ce au realizat pe tărâm duhovnicesc și cultural unii și ceilalți, vom putea spune că dacă în locașurile cu viață de obște s-a putut observa o mare tenacitate

în menținerea tradițiilor și a credinței monahale, în schimb în cele idioritmice s-au înregistrat, în ultimele trei veacuri, cele mai importante apariții de cultură și știință teologică. Problemele de teologie, de liturgică și de mistică i-au preocupat pe monahi; unele dintre ele au provocat adevărate tulburări, cu ecouri în întreg Orientul ortodox. Academia Athonită de deasupra Vatopedului, care concentrase la lecțiile lui Eugenie Bulgarul o mulțime de bărbați culți din întreg bazinul egeic, se datorește tot acestui spirit mai liberal de a vedea lucrurile, pe care-l aducea idioritmia. Pe la finele veacului al XIX-lea și în primele decenii ale celui prezent, cei mai culți reprezentanți ai Sfântului Munte – adevărate personalități culturale – tot dintre monahii cu viață idioritmă s-au ridicat.

Sub stăpânirea mănăstirilor se află celelalte lăcașuri din Sfântul Munte. Între acestea, cele dintâi sunt schiturile și chiliile.

În ordine cronologică, chiliile au apărut deodată cu întemeierea chinoviilor. Ba, prin traiul ascetic și retras de anahoret pe care-l prezintă, sunt într-un fel chiar anterioare chinoviilor din Athos. Ele au coexistat tot timpul cât au fost în floare chinoviile, dar mai tare s-au înmulțit – cum am mai amintit – în epoca idioritmă. Reprezentând o direcție mai aspră, numărul chilioților (la început locuitori ai unei chilii între zidurile mănăstirii, pe urmă în afară) era mărginit. Azi – ca și în ultimele două veacuri – chiliile se constituiau în felul următor: un monah încercat înainte de viața comună a mănăstirii închiria de la mănăstirea-mamă, pentru întreaga viață, o chilie cu ceva avere și dependențe în jurul ei. Acest bătrân gheron își alegea doi ucenici, cu care își forma o familie. Când murea unul dintre cei trei chilioți, devenea gheron cel mai bătrân, iar locul vacant îl ocupa un ucenic nou, după ce plătea o treime din prețul chiliei. Sigur că unele chilii ajung până la șase sau zece chilioți. Ei au și parclisul lor și dependențele necesare. Prețul unei chilii a variat de-a lungul vremii. El depinde și de condițiile în care se prezintă chilia. Gherontele încheie cu mănăstirea-mamă un contract,

în care se specifică drepturile și obligațiile reciproce: mănăstirea dă clădirea chiliei cu dependențe, dotează în cărți, odăjdii și ustensile, furnizează lemne; în schimb, chilioții îngrijesc de chilie să fie în bună stare, prestează o serie de ajutoare la ziua hramului mănăstirii, la tăiatul lemnului etc. Relațiile dintre mănăstiri și chilii – chiar și cele din schiturile idioritmice, numite de regulă colibe – au dus la conflicte, deoarece primele apăseau pe celelalte, le fixau prețuri prea mari. În 1842, Nicodim Bulgarul porni chiar o răscoală cu tovarășii săi din chiliile Sfintei Ana contra Lavrei. Se vede că nici chilioții nu respectau clauzele – din care cea mai importantă era să nu înstrăineze averea chiliei, fiind numai chiriași sau arendași, iar nu posesori – de aceea Lavra răspundea și ea drastic. În 1864, în urma unor mari tulburări, o comisie mixtă (din delegații chiliilor și mănăstirilor), împreună cu 4 membri ai sinodului patriarhal, stabilesc normele necesare, pe care patriarhul Sofronie le aprobă printr-un sighilion, iscălit și de reprezentanții celor 20 de mănăstiri. Desigur, neînțelegerile au continuat, așa că, în 1909 și 1911, au fost necesare intervenții care se repetă și în Regulamentul din 1924.

Schiturile sunt de două feluri: idioritmice și chinoviale. Cele dintâi sunt cele mai vechi. Ele sunt reuniuni de chilii (colibe), care formează adevărate sate. O deosebire între aceste chilii din schituri (colibe) și cele singuratice, sau chiliile propriu zise, constă în aceea că cei dintâi trăiesc din lucru manual (icoane, cruci, haine etc.), pe când ceilalți seamănă în cele materiale cu țăranii gospodari. Tot colibe sunt și camerele dăruite în afară de mănăstire câte unui bătrân, spre odihnire. Conducerea e democratică, întocmai ca și la mănăstirile idioritmice. Hotărârile adunării proistoșilor le execută dichiul, ales pe câte un an dintre bătrânii schitului (gherontes). El își primește întărirea și instalarea de la un delegat al mănăstirii suverane. Dichiul execută hotărârile Sinaxei, supraveghează bunul mers al slujbelor comune de duminică din biserică, fixând pentru aceasta preoții de serviciu, reprezintă schitul

în exterior, judecă în primă instanță neînțelegerile chilioților, cu un cuvânt, este un egumen în schitul său.

Schiturile chinoviale (Proorocul Ilie, Bogorodița, Serai și Prodromul românesc) sunt socotite abuzuri, pentru că, se spune, nu sunt altceva decât lărgirea zidurilor unei chilii. Ele se și prezintă și se administrează întocmai ca niște mănăstiri mari, ba, uneori, numărul și situația lor materială au întrecut pe cele mai multe din mănăstiri. În 1901, de pildă, schitul Serai avea 400 de monahi, iar Bogorodița 300, în timp ce nici una din marile mănăstiri, afară de cea rusească, n-aveau 200. Desigur, ele sunt o anomalie în situația de azi, dar aveau de gând și trebuia să fie promovate în mănăstiri, și numai șovinismul monahilor greci s-a opus (fără nici o bază legală), încât acest gând nu s-a putut realiza.

Alte așezăminte monahale sunt sihăstriile, care nu sunt altceva decât locuințe modeste, uneori săpate în peșteri și stânci. În acestea se nevoiesc câțiva asceți, cărora frații mai tineri din mănăstirea-mamă le duc din când în când pâine și apă. Aceștia sunt puțini și trăiesc mai ales în ținutul prăpăstios de lângă poalele și piscul Athosului.

O altă categorie de locuințe, tot pentru monahii mai bătrâni, o formează cașhismele. Ele sunt niște colibe modeste, uneori cu câte un singur scaun și pat – deci fără biserică proprie – locuitorii lor trebuind să vină la slujbele divine în biserica mănăstirii celei mai apropiate. Ele se închiriază pe un număr de ani și se pot transmite ca și chiliile.

O ultimă grupă de așezăminte monahale sunt așa numitele calive, iar locuitorii lor caviști. Ele sunt camere singurate care se închiriază pe un timp mai scurt, de regulă de către călugării sau ierarhii în trecere prin Sfântul Munte. Cele mai multe calive se află în părțile Cariei și ale Stavronichitei. Ar mai fi de pomenit, între aceste așezăminte, conacele și metoacele. Cele dintâi sunt locuințe comode în Caries, în care petrec delegații celor 20 de mănăstiri. Metoacele sunt

posesiuni mai îndepărtate de mânăstire, unde un delegat sau mai mulți din sfatul mânăstirii chivernisesc venitul acesteia. Uneori a devenit metoc o fostă mânăstire sau un schit înghițit de o mânăstire.

Statistica instituțiilor călugărești, ca și numărul monahilor aghioriți, a variat de-a lungul veacurilor. Înainte de Atanasie erau puțini. După moartea lui Atanasie a urmat o epocă de mare înflorire, așa că, încă de la 1046, erau peste 180 de lăcașuri, cu mai mult de 2000 de monahi. Pe la 1213, papa Inocențiu al III-lea număra 300 de mânăstiri aghiorite, iar peste 20 de ani numărul călugărilor se cifra la 3000. Nu știm dacă în urma invaziilor și a silniciilor din epoca latină sau cărui fapt se datorește că la 1394 abia se întâlnesc 25 de mânăstiri. Sigur că avem de-a face cu apariția idioritmiei, căci la acea dată cele 25 de lăcașuri ajunseseră să stăpânească întreg teritoriul Sfântului Munte, înghițindu-le pe celelalte și ajungând să aibă o serie întreagă de metoace. După 1453 se dă ca cifră a locuitorilor Athosului 2500 călugări. În secolul al XVI-lea ar fi existat, după unii, 5000, iar după alții, 6500 de monahi. Cam la atâția se menține și în secolul al XVII-lea. De la jumătatea secolului al XVII-lea și în întreg secolul al XVIII-lea numărul monahilor scade mereu, iar unele mânăstiri au stat vreme îndelungată închise. Desigur că slaba administrație a mânăstirilor, cât și plecarea multor călugări în colindare după milă și rămânerea lor pe la metoacele din țările creștine, sunt între cele mai importante cauze a acestei decadențe. E timpul reacțiunii contra idioritmiei, care duce la înmulțirea schiturilor și la reîntronarea vieții de obște. La 1800 existau 20 de mânăstiri, 11 schituri și 290 de chilii, cu un număr ceva mai mare de 2000 de monahi.

După înfrângerea revoluției din 1821, pentru că aghioriții au adăpostit mulți refugiați, turcii au ocupat militărește Athosul (1822-1828), călcând și prădând mânăstirile. De aceea, în 1837, vizitatorii constată că numărul monahilor nu trecea

mult peste 1000, adăugându-se la aceștia și vreo 200 de laici, negustori și lucrători. După 1840 începe o nouă eră de creștere. Mai ales elementul slav e într-o extraordinară înflorire. Statisticile din 1901-1902 dau 7532 călugări. În 1913 Athosul număra 6345 locuitori, sigur, cu laici cu tot. Din aceștia, 3615 erau ruși, 3207 greci, 340 bulgari, 288 români, 53 georgieni și 18 sârbi. În urma primului război mondial, numărul călugărilor scade, îndeosebi rușii, abia mai rămânând vreo 900. În 1928, arhimandritul Hristofor Ktena, fost preot al bisericii grecești din Brașov și mult timp secretar al comunității din Sfântul Munte, numără 3811 locuitori, călugări și laici. Dăm și noi, după acest recensământ și după notele noastre din 1935, următoarea statistică:

Greci	2350
Ruși	900
Români	350
Bulgari	160
Sârbi.....	40
Georgieni	17
Total	4417

Făcând o reprivire asupra dezvoltării organizației monahale aghioritice, vom spune următoarele:

În faza întâi, până la venirea lui Atanasie, monahismul athonit se caracteriza printr-o viață de asceză aspră, fără o organizație centrală unitară și fără o prețuire mai înaltă a obiectivelor morale și spirituale.

În epoca a doua, a vieții de obște, se organizează, cu un minimum simț practic, o frumoasă trăire monahală, care cuprinde și asceza și contemplația. Dacă în această vreme s-au clădit aproape toate marile mănăstiri existente azi – și altele care au dispărut – apoi și sub raport moral și duhovnicesc călugării aghioriți au fost modelele după care s-a transplatat viața monahală în toate țările ortodoxe (Bulgaria, Serbia, România, Rusia). După cum s-ar putea semna și un neajuns

al organizației atanasiene în amestecul prea mare al împăraților bizantini și în scoaterea Athosului de sub jurisdicția Bisericii – fapte care vor da idioritmia de mai târziu – totuși epoca chinovială ne-a dat o frumoasă înflorire duhovnicească în marele fenomen spiritual al isihasmului, una din cele mai înalte culmi spirituale ale Ortodoxiei.

În epoca a treia, a idioritmiei, care începe prin nemaiascultarea de autoritate și prin pofta de îmbogățire, s-a instaurat un principiu democratic de conducere. Viața e mai individuală – deși uneori tot așa de aspră ca în cea de obște, mai ales în chilii și schituri – și a dus prin îngrămădirea de averi personale (mai bine zis printr-o slabă administrare a lor) la o decadentă a chemării monahale. Față însă multele abuzuri în administrația mănăstirilor, s-au putut semnala și frumoasele apariții ale unei renașteri spirituale și culturale, fapt pentru care și idioritmia a înscris pagini luminoase în istoria spiritualității aghioritice.

Azi, primul gând care s-ar cere realizat e revenirea tuturor mănăstirilor la viața de obște, mai ales că metoacele de pe vremuri au dispărut, iar administrația chinovială s-a dovedit totdeauna mai fructuoasă. Sigur că a doua cerință rămâne aceea a adâncirii vieții duhovnicești. De aceea, rostul actual al Athosului este să dezgroape trecutul monahal de altădată, dar mai ales apropierea de vechile modele de desăvârșire isihastă, iar prin aceasta să redevină o cetate a Ortodoxiei, o academie duhovnicească a monahismului pentru întregul Răsărit.

(“Ajutoarele românești la mănăstirile din Sfântul Munte Athos”, Sibiu, 1940)

MĂNĂSTIRILE ATHOSULUI

Veniamin Pocitan

Mănăstirile din Sfântul Munte stau sub conducerea a două organe superioare, ambele cu reședința la Careia și anume Chinoul și Epistasia.

Chinoul sau Chinotita, un fel de consiliu general de ocârmuire al mănăstirilor, se compune din 20 de delegați ai mănăstirilor mari, unul de fiecare mănăstire, care se întâlnesc la Protaton. Împrejurul acestei mănăstiri – în afară de chiliile călugărilor slujitori și petrecători acolo – se află și camerele lor de locuit.

Înainte vreme, Chinotita se aduna numai la împrejurări extraordinare. De la 1810 încoace, însă, se adună regulat, în fiecare luni, miercuri și vineri – afară de Sfântul și Marele Post – când se adună luna, marțea și joia. Locurile lor în adunare sunt fixate potrivit cu rangul mănăstirii pe care o reprezintă, în următoarea ordine: Lavra, Vătoped, Ivir, Hilandar, Dionisiu, Cutlumuș, Pantocrator, Xeropotam, Zograf, Dochiar, Caracal, Filotei, Simonopetra, Sfântul Pavel, Satvronichta, Xenofont, Grigoriu, Esfigmenu, Rusicun și Constamonitul.

Această ordine, în decursul timpului, a suferit câteva schimbări. Așa cum este însă astăzi, se respectă cu toată strictetea, nu numai în sala de ședințe, ci și în biserică, unde sunt 20 de străini, deasupra cărora aflându-se icoana hramului și o placă de bronz cu numele mănăstirii respective. Alegerea membrilor delegați la Chinou se face, în fiecare mănăstire, la începutul anului (1 ianuarie). Ei stau tot anul în Careia și se întorc la mănăstirea lor doar câteva zile, de sărbătoarea Nașterii Domnului.

Chinotita are în sarcina ei ocârmuirea superioară a mănăstirilor. Ea leagă și dezleagă chestiunile cele mai importante.

Din punct de vedere juridic, Chinotita este un tribunal de primă instanță pentru afacerile apelate la adunarea semestrială și o curte de apel pentru cele judecate la mânăstiri în primă instanță. Împotriva hotărârilor chinotitei se poate face apel, în anumite cazuri, la patriarhul ecumenic. Pe lângă Chinotită sunt 2 secretari și 8 jandarmi pentru paza ordinii și a bunelor rânduieli călugărești.

Al doilea organ de conducere al mânăstirilor este Epistasia, care a fost instituită în 1783. Epistasia este autoritatea executivă, administrativă și de inspecție. Ea se compune din patru membri, numiți epistați. Unul dintre ei este ales președinte sau nazir. Mai sunt un secretar, un ajutor de secretar și patru jandarmi înarmați. Instalarea lor oficială se face la 1 iunie, în fiecare an, în biserica Protaton, cu o deosebită solemnitate. Se începe cu slujba de seara și privegherea de toată noaptea, în rugăciuni și frumoase cântări, executate de către cei mai vestiți cântăreți ai Sfântului Munte. A doua zi de dimineață se face aghiasma, apoi Sfânta Liturghie, la care iau parte monahii din tot muntele. Nazirul își prezintă bastonul, cu mânerul de argint, reprezentantului Lavrei, care, după o alocuțiune ocazională, îl încredințează noului nazir. Ceremonia se încheie cu masa obștească. Nazirul merge cu jandarmul după el. În biserica Protaton are strana sa. El este raportorul afacerilor mânăstirești în ședințele chinotitei.

Pecetea Epistasierii este de argint, împărțită în patru, purtând fiecare câte un sfert din ea. Pentru ca un act să fie valabil și să se poată executa, trebuie negreșit să aibă pecetea întreagă.

La Careia se mai află și un dicastirion, pentru judecarea pricinilor dintre călugării din tot Muntele Athos. De asemenea, Epistasia dispune și de o trupă de ostași, îmbrăcați în haine arnăuțești, cu fustanele și fes, cu revolvere și iatagane la chimir și cu pușca-n spate, care execută ordinele ce li se dau. O parte dintre ei păzesc frontiera; iar alții cutreieră tot muntele, în

cete de câte patru, păzind liniștea și buna rânduială. Afară de trupa de soldați este și un post de poliție, care are postai sergenți de pază pe la toate arsenalele mănăstirilor, pentru vamă. Aceste organe asigură liniștea în Sfântul Munte, pentru ca să se poată face slujbele dumnezeiești cu toată evlavia și adâncă meditațiune, fără zgomot și tulburare de afară.

Stăpâni ai Sfântului Munte sunt 20 de mănăstiri mari, care au pe moșiile lor schituri, chilii, colibe și peșteri, unde locuiesc sihaștri. După naționalități, 17 mănăstiri sunt grecești, una rusească, una bulgărească și una sârbească.

Schiturile, chiliile și colibele sunt unele supuse, altele embaticare ale mănăstirilor mari. Mirenii n-au dreptul de a cumpăra proprietăți în Sfântul Munte. Numai monahii pot să cumpere chilii, grădini, etc. Actele se fac pe numele călugărului cumpărător, cu dreptul de a transmite proprietatea, după moarte, la unul sau doi dintre ucenicii lui. Ucenicii semnează și ei în actul de cumpărare, dând jumătate din preț la trecerea ca stareț, în locul celui decedat. După moartea ultimului ucenic, rămâne la aprecierea și hotărârea Chinoului dacă proprietatea poate trece în stăpânirea unui alt ucenic, făcut mai în urmă, și care nu este semnat în actul prim de cumpăratură. Dacă Chinoul nu aprobă, chilia rămâne mănăstirii care a vândut-o.

După sistemul acesta de transmisiune de proprietate cei mai păgubiți suntem noi, românii, din pricină că nu avem o mănăstire mare, proprietară în Sfântul Munte, care să-și aibă delegatul ei în Chinou.

Începând de la coada muntelui, găsim mănăstirile: 1. Zografu, 2. Constamonitu, 3. Dohiaru, 4. Xenofon, 5. Rusicon, 6. Xeropotamu, 7. Simonpetra, 8. Grigoriu, 9. Dionisiu, 10. Sfântul Pavel, 11. Hilandaru, 12. Esfigmenu, 13. Vatoped, 14. Pantocrator, 15. Stavronichita, 16. Cotlumuș, 17. Iviru, 18. Filotei, 19. Caracal și 20. Marea Lavră.

La Careia se găsește mănăstirea grecească numită Protatul, cu hramul "Adormirea Maicii Domnului". Ctitorul ei dintru început a fost împăratul Constantin cel Mare (324-337). Iulian Apostatul, pe vremea patriarhului arian Eudoxie, a poruncit de i s-a dat foc (361). Mai târziu a fost rezidită la loc, cu ajutoare date de către împărații bizantini. Este așezată chiar în mijlocul târgului Careia, fiind una dintre cele mai vechi și însemnate chinovii athonite.

La început a fost un schit. Mai târziu, avându-se în vedere locul în care se află, cu sfatul întregului Sfântului Munte, s-a hotărât a fi socotită catedrala orașului Careia, iar chiliile ei au devenit locuințele ieromonahilor slujitori și ale administrației centrale a Sfântului Munte.

Cum intri în tinda ei, vezi chiar lângă ușa de intrare un mormânt, cu o candelă aprinsă deasupra. Aici sunt îngropați călugării martiri care au mărturisit credința dreaptă contra unirii cu Roma, pe vremea patriarhului Ioan Vecul sau Becul. Biserica este veche și ruinată. A fost zugrăvită de marele maestru Emanuel Panselin. Se întreține de către celelalte mănăstiri mari ale Athosului, ca o catedrală a centrului. În vechime i-a fost închinată mănăstirea Cotrocenilor din București și Sfinții Trei Ierarhi din Iași.

Fiecare mănăstire și schit are la Careia câte un conac, în care stă un părinte cu câțiva ucenici. Aici trag monahii mănăstirii respective când vin la târg, ca și închinătorii. Conacele au și biserici, în care călugării își fac pravila de toate zilele, iar duminicile și sărbătorile merg cu toții la protatos. Unele conace sunt adevărate palate. Cele rusești adăposteau mai înainte sute de călători.

Conacul Xilandarului, destul de frumos, are și o icoană a Maicii Domnului făcătoare de minuni, numită "Hrănitoare cu lapte". Icoana aceasta este din vremea cuviosului Sava cel Sfințit, întemeietorul mării Lavre din Palestina. Acest părinte, înainte de a se muta către Domnul (sec. IV), cu glas proorocesc a zis

către ucenicii săi: “Va veni aici de la Sfântul Munte un cuvios cu numele de Sava, să-î dăruiți icoana aceasta”. Într-adevăr, târziu de tot (sec. XII), a venit cuviosul Sava, fiul țarului Simeon al sârbilor, care, primind ca dar icoana, a adus-o cu el la Sfântul Munte, așezându-o la conacul mănăstirii sale Xilandar. Pe dânsa este înfățișat Mântuitorul sugând țâță de la Maica Domnului. Pe vremea patriarhului schismatic Ioan Vêcul (1275), venind oarecare eretici de-ai lui pe la conac, râdeau, grăind unele ca acestea: “Cum poate, Dumnezeu fiind, să sugă la piept?” Atunci, îndată, o minune înfricoșată! A început a curge lapte din pieptul Maicii Domnului zugrăvită pe această icoană. Aceasta văzând-o rătăciții, au fugit rușinați.

Conac frumos are și Zograful, ca și alte mănăstiri mari ale Sfântului Munte.

La Protatos este și o icoană a Maicii Domnului făcătoare de minuni, numită *Axion estin* sau “Acșionița”, care stă în Sfântul Altar. Este adusă aici de la chilia “Axionul”, de pe moșia Pantocratorului. Iar minunea s-a întâmplat astfel: un ucenic, în lipsa starețului său de acasă, care se duse la Careia, cânta în fața acestei icoane cântarea Sfântului Cosma, începând-o, însă, nu de la capăt, ci de la: “Ceea ce ești mai cinstită decât heruvimii”... În timpul cântării, însă, i s-a arătat Arhanghelul Gavriil, care l-a învățat să zică de la început: “Cuvine-se cu adevărat...”, adică *Axion estin*, scriindu-i aceste cuvinte pe o piatră, ca să le țină minte. Ucenicul a spus aceste starețului său la sosire, iar acesta, la rândul lui, a comunicat superiorilor de la mănăstirea Protatos, și astfel s-a știut de minunea aceasta, iar icoana a fost adusă la Protatos.

Conacul Prodromului se află într-o casă a părintelui Onufire Caramanli, cu chirie. Părintele Onufire are coliba lui aparte, în mijlocul unei bogate grădini de zarzavaturi și pomi fructiferi. La etaj are și paraclis cu hramul Sfântului Nicolae. Gospodărie strașnică. El este de origine macedonean. Un bărbat mic de statură și foarte inteligent. Mai mult negustor decât călugăr.

Are o prăvălie bogată, cu lucruri călugărești și bisericești, ca icoane, cruci, mătânii, etc., așezată chiar în mijlocul târgului. Acolo stă mai toată ziua. Marfa o desface la bălciuri, prin Atena, Salonic, în Orient.

Conacul Schitului Lacul se află în coliba părintelui Ioachim Iosifescu, cu chirie. Și el are gospodărie frumoasă, în întindere de 8 ha. La etaj are paraclis cu hramul Sfântul Teodor. Este originar din părțile Sibiului. O rudă din America l-a ajutat cu dolari ca să-și cumpere chilia aceasta. Închisă cu zid puternic primprejur, are o grădină bogată de zarzavaturi și pomi roditori: măslini, migdali, smochini, lămâi, aluni și vie frumoasă. De pe cerdacul casei sale se vede marea în depărtare ca o pânză de argint, ce strălucește în razele soarelui. Ocupă poziția cea mai pitorească din orașelul Careia.

Chilia părintelui Ioachim Bărcărescu, cu biserică aparte, cu hramul Sfinților Mucenici Teodor Tiron și Teodor Stratilat, are vreo 10 călugări români, mai toți din Basarabia. Iar chilia părintelui Gherasim Sperchez, român din Ardeal, de lângă Brașov, cu așezare frumoasă, grădină vie, are și ea câțiva ucenici, toți români. Voios, primitor de oaspeți din țară, este numit de românii din Sfântul Munte "Patriarhiul Gherasim".

Școala de la Careia se intitula odinioară Academia Teologică. Pe lângă studii teologice, aici se învăța și limba franceză. Ea însă n-a fost niciodată decât elementară, pentru călugării mai tineri și pentru frați. Astăzi stă goală. Arhiepiscopul Fotie, singurul arhiepiscop aflat la 1928 în tot Sfântul Munte, refugiat din Asia Mică, a încercat s-o deschidă, dar n-a reușit, din lipsă de ucenici.

Biblioteca de la Careia este veche și foarte bogată. Aici se află arhiva, antichități și actele secrete ale Sfântului Munte, pe care călugării le păstrează cu mare grijă într-o turlă, și nu le arată numănu. În timpul războiului mondial (1914-1918), englezii au silit pe călugări să le arate unele din actele vechi ale Sfântului Munte, pe care le-au fotografiat, iar originalele

le-au înapoiat. Are și 42 manuscrise grecești, scrise pe pergament, din sec. XII-XIV, cuprinzând materii religioase, și 39 pe hârtie, tot cu materii religioase, din sec. XIV-XVIII. Aici se păstrează și primul tipic al Sfântului Munte (Targos).

1. Zografu

La trei sferturi de oră de la mare și patru ceasuri de la Careia, spre coada muntelui, se găsește mănăstirea veche bulgărească Zografu, cu hramul Sfântul Gheorghe. Ctitorii ei fondatori sunt trei frați: Moise, Aron și Ioan, din neamul împăratului Justinian, originari din Ohrida (Macedonia). Acești trei frați au venit în Sfântul Munte și au sihăstrit aici multă vreme, într-o desime mare de copaci, dintre două vârfuri de munți, de sub poalele Athonului. Stăteau în colibe aparte, la oarecare depărtare unul de altul, și petreceau viața în rugăciune și meditație. Aveau însă înțelegere ca să se întâlnească o dată pe săptămână într-un anumit loc. Vestea despre sfințenia traiului lor pustnicesc a străbătut în tot Athonul, ajungând și până la palatele împărătești. Mulți călugări de prin alte părți veneau și se puneau sub ascultarea lor. De la o vreme, înmulțindu-se numărul lor, s-au sfătuit să găsească un loc potrivit pentru a ridica o mănăstire. Cercetând ei cu amănuntul, au aflat o vale largă, înconjurată din toate părțile de munți și păduri. Aici au fixat un punct, într-o poziție de o frumusețe nespusă, unde au înălțat mănăstirea, zidită de dânșii din propria lor avere, cam pe la începutul secolului al X-lea, sub împărăția lui Leon cel Înțelept (886-912).

Neînțelegându-se însă ce hram să îi dea, s-au învoit între ei ca să pună o icoană nezugrăvită în fața bisericii lor și să o lase acolo, în voia lui Dumnezeu, iară ei, împreună cu monahii de sub ascultarea lor, s-au pus pe post și rugăciuni neîncetate, cerând cu lacrimi în ochi ca să le lumineze Dumnezeu mintea. După câțeva vreme, uitându-se ei la icoană, văd strălucind ca

un soare luminos chipul Sfântului și Marelui Mucenic Gheorghe, purtătorul de biruință. O bucurie cerească a cuprins sufletele lor și, căzând în genunchi, se închinau și sărutau cu adâncă evlavie acea icoană, zugrăvită prin minune. Apoi, luând-o cu o anumită rânduială, cu sobor de preoți și în cântări de slavă, au așezat-o în biserică. În curând s-a răspândit ca fulgerul vestea despre această icoană zugrăvită în chip minunat în tot Muntele și până la Sfântul Sinod al Patriarhiei Ecumenice din Constantinopol. Veneau bolnavi din toate părțile și căzând la această icoană se vindecau de suferințele lor. După câțeva vreme a venit și un arhieriu de la Patriarhie ca să vadă minunea. Arhieriu, însă, îndoindu-se în sufletul său de adevărul acestui fapt, a atins cu degetul, sub ochiul drept, chipul Sfântului Gheorghe, zicând: "Este această zugrăveală făcută cu minune?" Dar, vrând arhieriu să-și retragă mâna, n-a mai putut, și i-a rămas degetul lipit acolo, încât a fost nevoie să-i taie buricul degetului, care se vede și astăzi sub ochiul icoanei.

Îmbrăcată frumos, în argint suflat cu aur, această sfântă icoană este așezată în rândul iconostasului.

Vechea biserică a mănăstirii, pe vremea stăpânirii latinilor asupra Sfântului Munte, a fost dărâmată din porunca papei de la Roma, voind a pedepsi pe călugării aflători aici pentru că n-au voit cu nici un chip să-i recunoască autoritatea sa. Mulți au fost trecuți prin foc și sabie. Mormântul călugărilor morți ca martiri se vede și astăzi.

Pe locul unde fusese vechea mănăstire a zidit din temelie Ștefan cel Mare al Moldovei, la 1502, o alta, mult mai măreață ca cea dintâi, după cum se arată în pisania în slavonește de deasupra ușii mari de la intrare, unde domnul român este numit: "înnoitorul acestui sfânt locaș". Marele Ștefan Vodă este trecut și la proscomidie, ca ctitor fondator, și e zugrăvit și la locul ctitoresc, alături de Alexandru Voievod, ctitorul mănăstirii Căpriana (Basarabia) și de Vasile Lupu, ctitorul Dobrovățului (Vaslui). Antioh Cantemir i-a închinat, în 1698,

mănăstirea Căpriana, iar mai târziu i-a fost închinată și mănăstirea Dobrovăț, de către Vasile Lupu.

Mănăstirea aceasta a fost idioritmă până la 1850, când a devenit chinovie. Avea mai înainte 200 de călugări, mai toți bulgari de neam. Astăzi are 100 monahi, între care sunt și vreo 10 români. În interiorul mănăstirii sunt 11 paraclise. Mănăstirea are bibliotecă mare, cu cărți și manuscrise pe pergament și pe hârtie.

În partea stângă se află alte două icoane ale Sfântului Gheorghe, tot făcătoare de minuni. Una din ele, mai mică, a fost dăruită mănăstirii de către ctitorul înnoitor, Ștefan Vodă, domnul Moldovei. Tot el a mai dăruit acestei mănăstiri un steag, care, pe o parte, are icoana Sfântului Gheorghe, iar pe cealaltă, stema țării Moldovei. El a zidit și trapeza, toată din piatră, și două paraclise și un rând de chilii pentru călugări.

Are 12 cutiuțe de argint cu părțile mici de moaște de la diferiți sfinți: o părticică din Sfântul Lemn, capul Cuvioasei Matroana din Hios, parte din talpa Sfântului Ștefan cel Nou, parte din moaștele Sfântului Arhidiacon Ștefan, o părticică din moaștele Sfântului Ignatie, părțile ale Sfântului Antipa și ale Sfântului Nichita Romanul.

Mănăstirea aceasta are și un schit cu mai multe chilii numit Cernivir, la jumătate de ceas depărtare de dânsa, lângă un izvor. Astăzi este în ruină. Hramul lui dintru început a fost "Nașterea Maicii Domnului". Schitul avea și două paraclise. Împrejurul lui sunt mai mulți chiparoși mirositori. A fost locuit de ruși, iar azi de greci.

2. Constamonitu

A doua mănăstire numită Constamonitul sau a Caste-munițiilor (de la Castemuni), este la depărtare de două ceasuri de Zograf și trei ceasuri de Careia, cu hramul Sfântului Arhidiacon Ștefan. Numele și l-a luat, după unii, de la dùm-

brava de caștani care o înconjoară. A fost zidită de împăratul Consta, fiul lui Constantin cel Mare, de la care unii o mai numesc și "Mănăstirea lui Constantin". Mai târziu, ruinându-se, a fost rezidită pe același loc, măreață și foarte frumoasă, cu ajutoare dobândite de la împărăția rusească. Are opt paraclise, patru în interior și patru în împrejurimi. Este chinovie grecească, cu 60 de călugări. Are două icoane făcătoare de minuni: una a Maicii Domnului și alta a Sfântului Arhidiacon Ștefan. Mai are zece cutii cu sfinte moaște diferite: o parte din mâna Sfântului Arhidiacon Ștefan; capul Sfântului Vasile și osul de la umărul drept al Sfântului Împărat Constantin cel Mare. Deține o evanghelie îmbrăcată în argint aurit, donație din 1820.

Biserica mare a fost construită în timpul din urmă (1860-1871), din marmură de la Athos și este înzestrată cu obiecte sfinte de valoare.

În biblioteca sa, pe lângă cărți, se găsesc și manuscrise vechi de valoare și anume: 14 scrise pe pergament, din secolele XII-XIV; 84 pe hârtie, cuprinzând materii religioase din secolele XIV-XVIII, și 12 tot pe hârtie, de muzică bisericească, din secolele XVI-XVIII.

3. Dochiaru

De la Constamonitul, spre apus, pe malul mării, se află mănăstirea Dochiarul (casă primitoare de străini). Este idioritmă, cu 50 de monahi greci. A fost ctitorită de Cuviosul Eftimie, prietenul Sfântului Atanasie, fondatorul Lavrei, sub împăratul bizantin Nichifor Focas (1070), cu hramul Sfântului Ierarh Nicolae. Fiind distrusă de pirați, a fost refăcută în 1570, pe locul unde se află astăzi, de către un nepot al lui Eftimie, anume Neofit.

Apoi a fost iarăși rezidită în următoarele împrejurări: Arhanghelul Mihail a descoperit unui tânăr frate, care nu de

mult venise la mănăstire, o comoară ce se afla ascunsă din vechime pe locul metocului mănăstirii de la Șucheia, în fața Sfântului Munte, unde fratele fusese trimis spre ascultare. Tânărul a destăinuit egumenului cele ce i se arătaseră. Egumenul trimite împreună cu tânărul frate pe alți doi frați din mănăstire, ca să sape, să ridice și să aducă comoara. Cei doi frați, însă, au judecat că ar fi mai bine să le rămână lor comoara. De aceea, au prins pe tânăr și, legându-i o piatră de grumaz, l-au aruncat în adâncul mării, iar starețului i-au spus la întoarcere că n-au aflat nici o comoară, cât despre tânăr că a fugit și nu i-au mai dat de urmă.

Pe când tânărul se afla în fundul mării și își pierduse simțurile, i s-au arătat a avea doi tineri strălucitori la față. Era Arhanghelul Mihail și cu îngerul păzitor al tânărului. Acesta din urmă întorcându-se către Arhanghel, îi zice: "Dacă tu binevoiești, Arhanghele, scapă de la înec pe acest tânăr nevinovat". Tânărul, ud cum era și cu piatra legată de gât, s-a pomenit deodată în mijlocul bisericii Dohiarului, unde a povestit egumenului cele ce i s-au întâmplat. Astfel, ucigașii au fost descoperiți în ticăloșia lor și siliți a aduce comoara de unde o dosiseră la mănăstire. Cu banii din acea comoară s-a rezidit mănăstirea, dându-i-se, în cinstea minunii Arhanghelului Mihail, hramul Sfinților Voievozi, iar vechiul hram, al Sfântului Ierarh Nicolae, a rămas pe seama unui paracelis. O parte din piatra cu care a fost aruncat tânărul în mare se păstrează și astăzi în mănăstire. Acel tânăr frate, rămânând în mănăstire, cu timpul a fost ales egumen, sub numele de Varnava.

O altă minune făcută de Arhanghelul Mihail la această mănăstire este următoarea. Mănăstirea aceasta suferea mult din lipsă de apă, care era la o depărtare de peste o jumătate de ceas. Toate ostenele își dăduseră egumenii ca să aducă apa prin canale, dar era prea costisitor și greu de făcut. Căzând cu toții la rugăciune, Arhanghelul Mihail descoperă monahului Teodul un izvor

bogată de apă, chiar lângă altarul mănăstirii. Acest izvor este făcător de minuni. Între multele minuni, se povestește de un boier mare din Constantinopol care căzuse într-o boală incurabilă. Auzind de minunile ce se făceau prin acest izvor, a venit la Dohiar și a rugat pe egumen să-i toarne trei găleți de apă pe cap, și îndată bolnavul s-a făcut sănătos. În semn de mulțumire, a dăruit toată averea sa mănăstirii și el însuși s-a îmbrăcat în haina monahală, iar mai în urmă a devenit egumen, sub numele de Ghermano. Văzând mănăstirea ruinată, el a venit în Moldova, la domnitorul Alexandru Lăpușneanu și soția sa, domnița Ruxandra, cărora le-a destăinuit minunile ce s-au făcut de către Arhanghelul Mihail și a cerut ajutoare pentru refacerea ei. Auzind acestea, evlaviosul domn a dăruit bani, cu care s-a reînnoit mănăstirea, în 1563.

Domnitorul a trimis pe însuși mitropolitul țării, Teofan, ca să stăruiască la zidirea bisericii celei mari. Ca dovadă, pe zidurile mănăstirii, la locul ctitoricesc, se văd și astăzi portretele lui Alexandru Lăpușneanu, cu soția și copiii lor.

După zidirea și sfințirea ei, mitropolitul Teofan nu s-a mai întors în țară, ci a rămas acolo, până la sfârșitul vieții sale, în 1598. Mormântul și chipul lui se vede și astăzi zugrăvit în nartica bisericii. În afară de poarta mănăstirii se mai află o bisericuță, cu hramul Sfântului Onufrie.

Cu prilejul evenimentelor din 1821, multe obiecte sfinte și de valoare au dispărut din biserică acestei mănăstiri.

În paraclisul din fața bisericii mari se află icoana Maicii Domnului, făcătoare de minuni, numită "Grabnica Ajutătoare", lângă care ard neconținut patru candelă mari de aur, trimise din Rusia. În interior mai sunt zece paraclise.

Mănăstirea are o bibliotecă cu diferite cărți vechi și manuscrise de valoare. Mai are 24 cutiuțe cu părțile din moaștele Sfântului Haralambie, ale Sfântului Mercurie și ale Sfântului Mina, precum și capul Sfântului Teodor cel Însemnat, al Sfântului Vasile al Amasiei și al Sfântului Vasile cel din Olimp.

4. Xenofont

Așezată într-o singurătată, lângă malul mării, are o poziție încântătoare. Între zidurile ei de cetate se află două biserici, ambele cu hramul Sfântului Gheorghe. Este chinovie. Biserica veche este mai mică. Cea nouă, însă, le întrece mai pe toate celelalte prin frumusețea și soliditatea ei. Bolta ei se sprijină pe dinăuntru pe zece stâlpi înalți de marmură. Are opt turlă deasupra acoperișului. Tâmpla este de marmură colorată. În biserică sunt și două icoane de valoare, una a Sfântului Gheorghe și alta a Sfântului Dimitrie, care, pe lângă nespusa frumusețe a chipurilor artistice alcătuite din pietricele, au și o podoabă strălucitoare. Se păstrează aici și chiupul, care, prin minunea Maicii Domnului, s-a umplut de untdelemn și vin.

În fața bisericii se află chiliile cu trapeza, iar arhondaricul este așezat spre mare.

Ctitorul acestei mănăstiri dintru început a fost Xenofont, prin secolul al X-lea. Acesta fusese un viteaz grec, care și-a sfârșit viața, împreună cu cei doi fii ai săi, Ioan și Arcadie, în lavra cea mare a Sfântului Sava cel Sfințit din Palestina.

Amiralul Simeon Eunucul (în mirenie Ștefan) a reînnoit-o, cu cheltuiala sa, ajutat și de Nichifor Votaniatul. El s-a făcut călugăr, cu trei membri din suita sa: Eusebiu, Candid și Ilarion. Distrusă în 1285 de pirați, apoi de latini, a fost restaurată și susținută cu daruri în bani de către domnitorii Țării Românești. La 1545 a fost reînnoită de către boierii craiovești, Duca și Radu, în veci pomeniți ca ctitori.

În 1807 mănăstirea a fost distrusă de foc, dar a fost refăcută în 1808 de către unul dintre călugării ei, Filotei, originar din Mitilene, fost episcop de Samacovia, împreună cu arhimandriții Paisie și Zaharia, din banii lor și din colecte. Restaurarea a durat doi ani, până în 1810. Este închinată Sfântului Marelui Mucenic Gheorghe.

Dintru început a fost ocupată de sârbi și mai pe urmă de călugării greci. I-a fost închinat schitul Roaba, din județul Dolj.

Cel din urmă ctitor a fost egumenul Nichifor, care a reînnoit-o iarăși, împodobind-o. Avea la 120 de călugări. Azi sunt vreo 50, greci de neam. Mănăstirea are înăuntru zece paraclise. Pe unul din ele sunt zugrăvite chipurile boierilor craiovești: Barbu Banu, Danciu Vornicu, Fârvi și Radu. Are trei icoane făcătoare de minuni, foarte frumoase: una a Maicii Domnului, ce-i zic "Povățuitoarea", una a Sfântului Gheorghe și alta a Sfântului Dimitrie.

Biblioteca, pe lângă cărți vechi de valoare, are și câteva manuscrise, dintre care opt pe pergament, cu materii bisericești din secolele XII-XIV; 75 pe hârtie, cu chestiuni bisericești din secolele XIV-XVIII; alte 19, tot pe hârtie, tratând chestiuni numai din secolul al XVIII-lea și trei manuscrise pe pergament, în rulouri, cuprinzând liturghia Sfântului Ioan Hrisostom.

Ca sfinte moaște are: o bucată din capul Sfântului Mucenic Trifon; mâna Sfintei Mucenițe Marina; piciorul drept al Sfântului Teodor Tiron; o părticică din moaștele Sfântului Arcadie, alt ctitor vechi; o părticică din moaștele Sfinților Doctori fără de arginți, Cozma și Damian; mici părțicele din moaștele Sfântului Gheorghe, Sfântului Modest, Sfântului Iacov Persul, Sfântului Haralambie, Sfântului Dimitrie, Sfântului Marele Mucenic Pantelimon și ale Sfintei Mucenițe Paraschiva.

Depărtare de un ceas de la mare, pe o creastă a muntelui, cu vederea numai dinspre miazăzi – de la celelalte părți fiind înconjurat de munți – este schitul lui Xenofonte sau Xenof, cu hramul Buna Vestire. Avea 50 sihăstri greci și câțiva români, azi sunt mai puțini. Locuiesc câte doi-trei într-o chilie. Sunt vreo 12 chilii cu paraclise și 6 colibe. Ctitorul schitului este Sfântul Xerafont, român de neam. Călugării duc o viață sihastră aspră, osârdică în suferințe, răbdare și sărăcie.

Trăiesc din lucrul mâinilor lor, făcând diferite obiecte casnice din lemn, pe care le desfac pe la mănăstiri. Are și câteva particule din sfintele moaște și o bibliotecă cu cărți și câteva manuscrise.

5. Rusicon sau Rusicu

De la Xenofon, dacă mergi pe malul mării spre miazăzi, cale de un ceas, dai de mănăstirea mare rusească, cu hramul Sfântului Pantelimon, numită Rusicon. Este o chinovie cu peste 500 de călugări ruși, vreo 200 greci și câțiva români. Au fost 3000 mai înainte.

Mănăstirea aceasta a fost întemeiată prin secolul al XI-lea, sub Alexe I. Comnenul, de către câțiva călugări veniți din Rusia. Cu vremea, biserica s-a dărâmat cu totul și s-a construit alta. Din secolul al XIV-lea a fost numită Mănăstirea Sfântului Pantelimon rusească. În acest veac a fost distrusă de foc și refăcută cu ajutorul dat de împărații bizantini și suveranii sârbi. Multă vreme a fost puțin populată. Un timp a stat închisă. Prin 1725 avea doar doi călugări ruși și doi bulgari. Superiorul ei la început a fost grec. Cel dintâi superior rus a fost ales abia în 1875. De atunci, mănăstirea aceasta a ajuns la mare înflorire. Slujba se făcea în biserica mică în grecește, iar în cea mare în rusește. Între 1812-1821, Scarlat Calimah, domnitorul Moldo-Valahiei, a zidit din temelie biserica cea mare, din mijloc. Tot el a zidit și trapeza, clopotnița și o parte din chilii. Pictura acestei biserici este foarte frumoasă, iar multe icoane sunt bogat îmbrăcate în argint, cu pietre prețioase. Sus, la etaj, în arcul chiliilor, mai este o biserică, mult mai mare, cu hramul "Acoperământul Maicii Domnului". Și aici icoanele sunt pictate frumos și îmbrăcate în argint. Icoana Sfântului Pantelimon este făcătoare de minuni. Aici, din tot Sfântul Munte, este și cor, alcătuit din călugări și frați.

Scarlat Calimah este zugrăvit la locul ctitoricesc, iar înăuntru, pe ușile mari de lemn ale bisericii, sculptate cu multă artă, este zugrăvită pajura cu capul de bour al Moldovei și vulturul Țării Românești. Pisania de la intrare, în grecește, îl arată pe Scarlat Caliman, domnitorul Moldo-Valahiei, ca ctitor fondator, după îndemnul egumenului Sava Pelopozianul. Capul de bour al Moldovei a fost sculptat în piatră, în 1819, și pe turnul înalt de lângă trapeză. Are clopote mari, unul de o mărime colosală, așezat pe un schelet aparte, în fața catolicosului. Mulți bani dădeau anual domnitorii țărilor noastre acestei mânăstiri.

Reconstruită în 1853, a fost distrusă de foc, și din nou construită, între 1887-1888, de către țarii Rusiei. Se vede la locul ctitoricesc chipul argintat și aurit al țarului Alexandru al III-lea.

În interior sunt vreo 70 de paraclise. Are la mare un spital și un hotel. Proprietățile din care se întreține sunt în Istanbul și în Rusia. Mihail Racoviță, domnitorul Moldovei, în a doua sa domnie (1707-1709), a închinat Rusicului mânăstirea Doamna, de lângă Botoșani.

Biblioteca are multe manuscrise, între care 24 evanghelii pe pergament, din secolele XI-XV; 69 manuscrise pe pergament, cuprinzând materii religioase din secolele XI-XIV; 7 plicuri cu diferite fragmente din secolele XIV-XX; 675 pe hârtie, cu chestiuni bisericești din secolele XIX-XIX; 126 cu privire la muzica bisericească; 13 manuscrise slave pe pergament, cu chestiuni bisericești din secolul al XIII-lea și 157 manuscrise slave pe hârtie, tratând materii bisericești din secolele XIV-XIX.

Într-o cutie de aur, încrustată cu pietre prețioase, are părțile de sfinte moaște din capul Sfântului Pantelimon; de la Sfântul Ioan Botezătorul; din capul Sfântului Ștefan cel Nou și capul Muceniței Paraschiva; de la Sfânta Muceniță Marina; Sfântul Iosif, logodnicul Sfintei Fecioare Maria; Sfântul Apostol Toma; Sfântul Nichita Romanul; Iacov Persul; Sfântul Trifon; de la

mucenicii arși în Nicomidia, precum și o bucată din Lemnul Sfânt și o bucățică din piatra de pe mormântul Domnului.

Mănăstirea aceasta are și următoarele schituri, pe care le întreține din veniturile ei.

a. **Schitul Rusiconului**, aflat la jumătate de ceas depărtare, spre înălțimea muntelui. Fondatorul lui este arhimandritul Ambrosie, rus de neam, care primise schima monahală în lavra Chievlui. După ce a îndeplinit diferite misiuni în Constantinopol, pentru împărăție și Biserică, fiind distins cu multe onoruri, între care și cu dreptul de a purta mitră, s-a așezat aici, în 1853, unde a stat câțeva vreme, apoi s-a retras mai sus și a fondat schitul Rusicului din averea sa, cu biserică frumoasă și chilii numeroase, falnice și luxoase, așezate în rândul al doilea. Primprejurul schitului a plantat vie, grădini de zarzavat și pomi roditori, măslini, lămâi, portocali, făcând aici un colțisor de rai pământesc.

Biserica a fost zidită în cinstea "Tuturor Sfinților Kievului". Din înălțimea pitorească a locului se desfășoară înaintea ochilor o priveliște încântătoare, cum rareori se poate întâlni. Se vede muntele și tot arhipelagul, cu insulele și metoacele mănăstirilor, până în depărtarea nesfârșită. Aici și-a petrecut fondatorul schitului restul vieții, în deosebită sihăstrie, adunând în jurul său vreo 12 călugări și făcându-se înaintea tuturor pildă de răbdare și înfrânare pustnicească. Schitul are astăzi câțiva călugări.

b. **Rusicu vechi**. Este în drumul Careii, ca un ceas spre munte, de la mănăstirea Rusicu, pe locul numit "Siliștea Vura", având pe lângă dânsul un pârâu cu apă rece. A fost zidit prin secolul al XII-lea, de către despotul sârbilor Ștefan Nemanci (1151-1195), care a luat în călugărie numele de Simeon, împreună cu fiul său Sava, fost arhiepiscop al Serbiei. După ce a îmbrățișat viața pustnicească, Sava l-a luat sub mantie și pe tatăl său și împreună au plecat de la Rusicu și au întemeiat mănăstirea Hilindarului. Rusicu vechi s-a pustiit în vremea multor tulburări și jafuri ce au venit asupra Sfântului Munte. Pe la

1872 s-a reinnoit, așezându-se aici 150 călugări ruși, cu îndatorirea de a citi psaltirea neîncetat. Astăzi sunt puțini de tot.

c. Schitul Gromița sau Curmița, numit și Tebaida nouă. Se află cale de patru ceasuri spre miazănoapte, de la Rusicu, către coada muntelui. Este chinovie. Odinioară avea la 300 de monahi ruși. Astăzi nu sunt nici 20. Lucrează rucodele pentru mânăstire și se nevoiesc cu cititul psaltirii.

d. Schitul Bogorodița. La depărtare ca un ceas de Careia, sub poala muntelui, într-o vale mănoasă, care se întinde până la mare, se află acest schit bulgăresc, cu hramul Adormirea Maicii Domnului. Ctitorii lui sunt despotul Simeon al sârbilor și fiul său Sava. Are biserică frumos împodobită, cu chilii și ziduri înalte de cetate, cu vreo zece călugări, care duc o viață liniștită, fiind cu toții cuvioși și primitori de străini.

6. Xeropotam

De la Rusicu, spre nord-est, cale de un ceas, pe un platou frumos, deschis spre mare, se vede o mânăstire. Este Xeropotamul (Pârâul sec). Este așezată chiar în drumul Careii, la depărtare de trei ceasuri, în raza portului Dafne. Ctitor dintru început a fost Pulheria, împărăsea bizantină (424). Are hramul Sfântului Nichifor. Pe la anul 839 a fost pustiită de arabi, care au jefuit tot Sfântul Munte. De la 870, însă, au început iarăși a se aduna monahi în jurul ei. Între alții, a venit și fiul împăratului bizantin Mihail Procopie, care, îmbrăcând schima monahală, a luat numele de Pavel. El a rezidit din temelie biserica cea mare și chiliile, cu cetatea de primprejur. După câțva timp, Pavel s-a retras în singurătare, așezându-se într-o vale, la poalele vârfului Athon, unde a pus începutul mânăstirii Sfântul Pavel. Călugării de la Xeropotam și-au ales alt egumen. Biserica are o arhitectură și pictură aleasă, în stil bizantin, ogradă spațioasă și două cișmele cu apă răcoroasă. Hramul ei principal este astăzi Sfinții 40 Mucenici, apoi Înălțarea Cinstitei Cruci și Intrarea în biserică a Maicii Domnului.

Cu vremea, mănăstirea s-a ruinat cu totul. Cel care a restaurat-o ca arhitectură, a pictat-o din nou, foarte frumos, a refăcut egumenia, cu zidurile cetății dimprejur și poarta mare de fier, a fost călugărul Chesarie Daponte, între 1761-1783, cu ajutoare adunate de la domnitori și boierii din Muntenia. El a făcut și două paraclise. Este idioritmă. Avea mai înainte 150 călugări greci și câțiva români. Azi are abia 45. În interior are 10 paraclise.

Biblioteca, pe lângă cărți, are și multe manuscrise grecești, și anume: 19 pe pergament, cuprinzând diferite materii din secolele X-XIV; 239 pe hârtie, cuprinzând probleme bisericesti dintre secolele XIV-XVIII și alte 83 pe hârtie, tratând materii de muzică bisericească din secolele XVI-XIX.

Are bucată cea mai mare din Sfântul Lemn al Crucii Domnului, îmbrăcată în argint, ca o palmă și ceva lungime și ca de două degete lățime. Se vede și gaura cuiului. Oricine o sărută cu evlavie, sloboade o mireasmă nespasă. Mai are o cruce tot din Lemnul Sfânt, împodobită cu pietre scumpe, de culoare roșie, dăruită de Constantin Duca, domnitorul Țării Românești. Au apoi un deget al Sfântului Ioan Gură de Aur; un deget al Sfântului Vasile cel Mare; un deget al Sfântului Mercurie; capul Sfântului Axentie; o părticică din moaștele Sfintei Salomeia; o părticică din moaștele Sfântului Andrei Criteanul; bucăți din fașa și scutecele Domnului; mâna Sfintei Hristina; părțile din darurile pe care le-au adus Magii de la Răsărit la Nașterea Domnului; un boț mare de sânge de la Sfinții 40 de Mucenici și altele.

7. Simonpetra

Se află la depărtare de trei ceasuri de la portul Dafne și de șase ceasuri până la Careia. A fost zidită prin minune dumnezeiască pe la mijlocul secolului al XIV-lea. La rugăciunea cuviosului Simon, ctitorul ei, o stea s-a lăsat din cer, în

noaptea de Crăciun, arătând locul pe care trebuie a se ridica mănăstirea. De aceea, s-a mai numit Noul Betleem. Este aşezată pe o stâncă înaltă, ruptă, spre mare. Cuviosul Simon a venit în Sfântul Munte pe la 870, pustnicindu-se într-o peşteră care se vede şi astăzi în apropiere, având şi un paraclis. Împrejurul lui s-au adunat mai mulţi fraţi, cu care, călugărindu-i, trăia în cuvioşie. El a zidit mănăstirea, cu cetatea dimprejur. Hramul ei este Naşterea Domnului nostru Iisus Hristos.

În 1334, suveranul sârbilor, Ioan Ugleş, a reînnoit-o şi a îmbogăţit-o cu daruri scumpe.

După un timp, mănăstirea a fost jefuită de haramini (arabi). Un alt cuvios, numit tot Simon, a refăcut-o, cu ajutoare dobândite de la împăratul bizantin Andronic cel Mare, al cărui fiu, Ioan, a vieţuit în mănăstire, necunoscut de nimeni, ca grădinar.

La 1581 a fost distrusă de foc. Vreo 30 de călugări se aruncă de pe stâncă pentru a se salva, dar şi-au găsit moartea. Superiorul mănăstirii, Eugeniu, cu câţiva călugări, care au scăpat, s-au retras în mănăstirea Xenofont, de unde, mai în urmă, au revenit şi au rezidit-o, cu ajutoare adunate din Ţara Românească.

Mihai Viteazul (1593-1601), domnul Ţării Româneşti, a ajutat-o cu bani, pe care-i trimitea anual, şi i-a dat în dar o Evanghelie îmbrăcată în argint şi poleită cu aur, precum şi două cruci cu Lemn Sfânt. Voievodul muntean i-a închinat ctitoria sa din Bucureşti, mănăstirea Mihai Vodă, cu schiturile ei: Beşteleu din Argeş şi Izvoranu din Judeţul Buzău. Arsă şi jefuită, între 1821-1828 a stat închisă. În mai 1891 a fost iarăşi distrusă de foc, scăpând doar Sfintele Moaşte şi câteva odoare. Dar superiorul ei, Neofit, a reînnoit-o şi înfrumuseţat-o cu ajutoare strânse din Rusia. Este chinovie. Avea 100 de călugări greci. Azi are abia 20. De ea atârnă şi opt paraclise, precum şi patru catisme împrejur. Biblioteca a fost distrusă de incendiul din 1891.

Ca sfinte moaște are: mâna stângă a Sfintei Maria Magdalena; capul Sfântului Modest; capul Sfântului Pavel Mărturisitorul; capul Sfântului Gheorghe; 13 cutiuțe de argint cu părțile diferite de sfinte moaște; părțile de moaște ale Sfintei Varvara; Sfintei Evdochia; Sfântului Ioan Botezătorul; Sfântului Pantelimon; Sfântului Trifon; Sfântului Evtimie; Sfântului Iacob Persul și Cuviosului Naum.

8. Grigoriu

Este așezată chiar pe malul mării, cale de un ceas de la mănăstirea Simonpetra, spre miazăzi, și de trei ceasuri până la Careia. S-a fondat prin străduința și rugăciunile Cuviosului Grigorie Sinaitul, care a sihăstrit în peștera din apropiere, ce se vede și astăzi, și al cărui nume îl poartă. Are hramul Sfântului Ierarh Nicolae. Cu navălirea arabilor în Sfântul Munte, a fost jefuită și arsă. Un alt cuvios, Ioachim Macri Gheni, mergând la Constantinopol, s-a dus și pe la Vlah-serai, unde a dat de fiii de domnitori și de boieri români, cărora le-a cerut ajutoare ca să refacă mănăstirea. Căpătând bani îndeajuns de la dâșii, a reînnoit biserica, cu chiliile și cetatea, a zugrăvit-o frumos. De la domnitorii români a dobândit și un ajutor bănesc anual de 5000 de aspri, pentru întreținere.

Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, o reface în 1500. În 1761 a fost din nou distrusă de foc și refăcută de către un oarecare Ioan de Acarnania, cu ajutoare căpătate de la domnitorii Țării Românești și de la sultanii turcești. Este chinovie, cu opt călugări la început, dar azi are vreo 20, toți greci.

Biblioteca are multe cărți vechi. Sunt și șase manuscrise pe pergament, cuprinzând materii religioase din secolele IX-XII; 91 pe hârtie și 37 tot pe hârtie, referitoare la muzica bisericească, din secolele XV-XVIII.

Ca odoare scumpe și sfinte moaște are o icoană a Maicii Domnului, făcătoare de minuni, dăruită mănăstirii de Maria

Asania Paleoloaga, mama domnului Bogdan al Moldovei. Când a ars mănăstirea, în două rânduri, icoana aceasta a rămas neatinsă. Tot în două rânduri a fost aruncată în mare. Regăsită, a fost așezată în jeț, în partea stângă a bisericii. Mai are: o părticică din Sfântul Lemn într-o cruce; părticele din moaștele Sfântului Mucenic Pantelimon; ale Sfântului Grigorie Teologul; Sfântului Haralambie, ale Sfântului Dionisie și ale Sfintei Mucenițe Fotini Samarineanca. Are șase paraclise în interior și două în apropiere, al Sfântului Modest și cel de la cimitir, cu fresce artistice din 1739. Are și o bisericuță a Sfântului Ioan Teologul.

9. Dionisiu

Se află la depărtare de un ceas de mănăstirea Grigoriu, spre apus, și are hramul Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul. Până la Careia sunt cinci ceasuri. Are o așezare pitorească. Este zidită pe o stâncă înaltă de piatră, pe malul mării, sub poalele Athonului, de către Sfântul Dionisie de Corița, prin 1389, de la care s-a și numit Dionisiu sau mănăstirea lui Dionisie.

Locul unde s-a zidit a fost arătat în chip minunat cuviosului Dionisie, care sihăstrea într-o peșteră din apropiere. În toate nopțile se pogora din cer o lumină, ca o stea, în acel loc, și sta până în zori de zi. Văzând această arătare minunată, cuviosul Dionisie, în mai multe rânduri, a vestit aceasta proiștoșilor din Sfântul Munte. Aceștia au spus că este voia lui Dumnezeu să zidească pe locul acela o sfântă mănăstire. Cuviosul Dionisie, auzind aceasta, a părăsit sihăstria și a umblat în toate părțile, pe la împărați și domni creștini, de la care a adunat bani și odoare, și așa, cu ajutorul lui Dumnezeu, a ridicat acest sfânt locaș, cu chilii înalte și zid de cetate.

Dionisie ducea o viață sfântă și plăcută lui Dumnezeu, din care pricină, în curând, se adunară împrejurul lui mulți

frați, pe care însuși i-a călugărit, așezându-i în mănăstirea sa. Este chinovie adevărată, cum nu este alta în tot Sfântul Munte.

Între ctitorii principali se numără împăratul Alexie de la Trapezunda (1615), iar mai târziu ieromonahul Antonie Moldoveanu, care a zidit spitalul, cu biserica Sfinților Doctori fără de arginți Cozma și Damian.

Cu timpul, biserica cea sobornicească, vădindu-se a fi prea mică și învechită, a fost refăcută din temelie, mai mare, cu cheltuiala binecredinciosului domnitor muntean Neagoe Basarab (1512-1521), care a zidit și pirgul cel înalt, unde se vede inscripția numelui său în grecește. El a adus și apa în mănăstire, printr-un canal. Acest domnitor a înzestrat-o cu multe daruri, a zugrăvit-o frumos și i-a dat avere pentru întreținere. Tot el i-a închinat și schitul Hotărani, din județul Romanați. Avea la 12 călugări, greci de neam; azi are vreo 40. În interior are opt paraclise.

Cum urci pe scări, spre poarta mănăstirii, în stânga se află o cruce îngrădită cu un grilaj de fier. Este locul unde Nifon, fost patriarh al Constantinopolului, care venise la mănăstire, necunoscut de nimeni, și fusese trimis să păzească mularii mănăstirii, a fost întâmpinat aici, de egumen, împreună cu tot soborul, îmbrăcați în sfințele odăjdii, zicându-i: "Ajungă smereniei tale, prea fericite patriarhe!" și așa l-au luat de la mulari (măgari), și l-au primit la mănăstire în cinstea de patriarh. Aici este și mormântul acestui sfânt Nifon, care a fost și mitropolit în Țara Românească (1504-1505), iar mai pe urmă s-a întors tot aici la mănăstire, unde a adormit în Domnul, la 1508. Neagoe Vodă i-a făcut sicriul din sidef, în care stau sfințele lui moaște întregi, afară de cap, care a fost adus în Țara Românească, de către același domnitor și așezat în mănăstirea Curtea de Argeș, unde se găsește și astăzi. Neagoe Vodă a făcut danie mănăstirii acesteia multe odoare, între care și un chi-vot de mare preț.

Biblioteca, cu cărți alese, are și manuscrise și anume: o evanghelie pe pergament din secolul al VII-lea; 17 manuscrise cuprinzând chestiuni bisericești, din secolele XIV-XVII; alte 56 manuscrise pe hârtie, cuprinzând materii profane din secolele XIV-XVIII și 18 manuscrise, tot pe hârtie, referitoare la muzica bisericească.

Are o parte din Sfântul Lemn într-o cruce, și o evanghelie îmbrăcată în argint și suflată cu aur, dăruite de către Petru Neagu, fiul domnitorului Neagoe Basarab. O icoană a Sfântului Ioan Botezătorul a fost dăruită de către domnitorul Țării Românești Alexandru și soția sa Domnița Ruxandra, socrul lui Petru Neagu. În cutii de argint, poleite cu aur și cu pietre prețioase, mai are: mâna dreaptă a Sfântului Ioan Botezătorul; părțile de moaște ale Sfântului Ioan cel Milostiv; Sfântul Ioan Tăcutul; ale Sfântului Modest și Sfintei Mucenițe Paraschiva; capul Sfântului Grigorie al Cragandei; un dinte al Sfântului Hristofor; mici părțile de la Sfântul Apostol și Evanghelist Luca și de la Sfântul Arhidiacon Ștefan; de la Sfinții Cozma și Damian; Sfântul Vasile și Sfântul Antipa; o bucățică din lanțul Sfântului Apostol Petru; o părțică din moaștele Muceniței Kiriaki și ale Sfântului Mercurie etc.

Are șapte paraclise în interior și opt în apropiere.

10. Sfântul Pavel

Mănăstirea aceasta este așezată sub poalele Athonului, la un cot al pârâului ce curge spre mare, la o depărtare de două ceasuri de Dionisiu, spre răsărit, de cinci ceasuri până la Careia și de patru ceasuri până la Prodromu.

În antichitate a fost aici o cetate numită Cleon, locuită de păgâni, închinători la idoli. În creștinism, scaunul unei mitropolii. A avut și liman pentru adăpostirea corăbiilor în vremea groaznicelor furtuni ce se dezlănțuie prin aceste locuri. Turnul limanului se mai vede și astăzi în apropiere.

Întemeietorul ei este Cuviosul Pavel, retras aici în sihăstrie, împreună cu alți câțiva călugări, fiind locuri de mare liniște în pustietatea aceasta. La început, era aici numai o biseriță, numită a lui Ștefan Monahul.

Cu ajutoare adunate de la împărați și domnitori creștini, Pavel a fondat mănăstirea care-i poartă numele. În jurul lui s-au adunat îndată frați din toate neamurile: greci, bulgari și sârbi, pe care-i povățuia pe calea mântuirii, prin rugăciuni, cu lacrimi. Se adunaseră ca 200 de călugări. Pavel a fost egumen 45 de ani. Fiind chemat la Constantinopol, pentru oarecare pricină împărătești, a murit pe drum, în corabie, fiind în vârstă de 110 ani. După ce a ajuns corabia la Constantinopol, creștinii țarigradeni l-au îngropat cu mare cinste, ca unul ce era fiu de împărat.

Mănăstirea avea trei hramuri: Sfântul Gheorghe, Întâmpinarea Domnului și Sfântul Pavel, ctitorul mănăstirii.

După multe tulburări și jafuri ce au făcut arabii în Sfântul Munte, a fost pustiită și această mănăstire. Din nou, însă, a fost ridicată din temelie, în marmură cioplită, de către Ioan Constantin Basarab și Constantin Brâncoveanu, domnitorii Țării Românești. Tot ei au reparat chiliile și cetatea primprejur.

Ștefan Vodă, fiul lui Bogdan, a făcut la 1501 un canal pentru apă și a zidit aghiazmatarul. De la Constantin Brâncoveanu mănăstirea primea 4000 piaștri anual, iar de la jupân Barbu Banu și Radu, câte 2000 aspri.

Neagoe Vodă, domnitorul Țării Românești, a zidit turnul, iar Matei Basarab, cu doamna sa Elena, au dat multe sume de bani și i-au închinat mănăstirea Jitianu, din județul Dolj. Domnitorul Moldovei, Dabija Vodă, cu tot sfatul țării, i-a închinat, la 1664, mănăstirea Todireni (Burdujeni).

Mănăstirea are în interior 13 paraclise. Este chinovie, având astăzi 60 de călugări greci din Cefalonia.

Biblioteca sa, în afară de cărți vechi, are 5 manuscrise pe pergament, cu materii religioase, din secolele IX-XIII; 58

pe hârtie, din secolele XIV-XVII, și alte 31 din aceeași epocă, cu diferite subiecte.

Mănăstirea are două icoane făcătoare de minuni și o cutie cu darurile pe care le-au adus Magii pruncului Iisus la Betleem: aur, smirnă și tămâie (14 bucăți de aur și 62 boabe de smirnă și tămâie înșirate pe sârmă).

Are părțile de moaște de la Constantin cel Mare, Sfântul Silvestru, Sfântul Haralambie, Sfântul Trifon și de la Sfântul Maxim Capsocalivitul; apoi capul Sfântului Teodor Stratilat, al Sfintei Agatia, piciorul Sfântului Grigorie Teologul, al Sfântului Ioan Gură de Aur și al Sfântului Modest.

Pe moșia sa are și câteva schituri și colibe și anume:

Schitul românesc Lacul, embaticar al acestei mănăstiri, este așezat la poalele muntelui, într-o fundătură de o pustietate rară, lângă un pârâu cu apă rece, care curge de sub stâncile vârfului Athonului.

Ctitoră este împărăteasa Elisabeta a Rusiei. Avea încă din 1754 călugări moldoveni. La 1760 a fost reînnoit de către ieromonahul Daniil, venit din Moldova.

Biserica soborului, mare și frumoasă, numită "Chiriaco" are hramul "Sfântul Dimitrie". Schitul acesta are înfățișarea unui sat de călugări. Sunt 30 de chilii. În fiecare din ele locuiesc câte 2-4 călugări. Câteva chilii au și paraclise, în care își fac monahii rugăciunile peste săptămână, căci duminicile și sărbătorile se adună cu toții în biserica soborului. Sunt vreo 70 de călugări români de pe mănăstirile Căldărușani, Cernica și din Basarabia. Trăiesc din lucrul mâinilor lor: linguri, măhuri, lucruri făcute din lemn, alune adunate de prin pădure etc. Un părinte, Justin, îmi spunea că face uneori la 3000 kg alune pe an. A fost refăcut din nou de către duchiul schitului, schimonahul Justin, din Basarabia și ieromonahul Nicolae, tot român basarabean, care au strâns ajutoare din Basarabia.

Chilia duhovnicului Leontie cu hramul "Adormirea Maicii Domnului" este așezată în apropiere de schitul Lacu,

într-o prăpastie, sub poalele muntelui. Monahii de aici sunt toți români din mănăstirea Neamțului. Ei săvârșesc Sfânta Liturghie în limba română și se ostenesc zilnic în privegheri de 12-14 ceasuri. Afară de Leontie, au mai fost aici la început: Anastasie, Dositei și Vlasie. Locuiesc ca în temniță. Numai în vreme de vară mai văd soarele și atunci cam două ceasuri pe zi, spre mângâierea lor. Fiind în drumul Careii, sunt buni primitori de străini, ospătându-i și găzduindu-i.

Chilia părintelui Dionisie, român din Basarabia, este așezată pe un loc înalt, în apropierea schitului Lacul. Are un chiparos gigantic în preajma ei. Chinovioară mică. Se adăpostesc aici mulți din trecătorii care merg în drumul Careii.

Schitul Nou (Nea-Schit), cu hramul "Nașterea Maicii Domnului", este așezat la jumătate de ceas de mănăstirea Sfântul Pavel, într-o poziție pitorească, în apropiere de mare. Ctitorii sunt arhimandritul Antim, arhiereul Isaia, monahul Daniel și Acachie, toți români din Moldova, care l-au întemeiat pe la 1760, zugrăvind și biserica mare. Au stat aici până la pristăvirea lor din viață.

Schitul are vreo 40 de chilii cu paraclise și 10 colibe. Comunitatea monahilor se ridică la 100, greci de neam. În cursul săptămânii fiecare monah își face pravila în paraclisul său. La praznice și în duminici, însă, se adună cu toții în biserica mare "chiriachi" și fac priveghere de toată noaptea, iar a doua zi, Sfânta Liturghie. Călugării trăiesc din lucrul mâinilor lor. Viața este idioritmă. Schitul are și o icoană făcătoare de minuni, care a scăpat adesea biserica de prada hoților. Biblioteca are câteva cărți și manuscrise de oarecare valoare. Sunt și câteva părțicele mici de sfinte moaște în vreo 20 de cutii, din piciorul Sfintei Ana, de la Sfântul Teodor Stratilat, Sfântul Ioan Damaschin, Sfântul Haralambie și Sfântul Gheorghe cel Nou.

Schitul Sfintei Ana, situat la o jumătate de ceas depărtare de Noul Schit. Mai înainte a fost așezat la malul mării

și avea hramul "Sfântul Elefterie", dar cei care-l locuiau, 300 de cuvioși din părțile Egiptului, nefiind învățați cu clima locului, s-au răvășit. În vreo doi ani au mai rămas doar 60, care s-au înapoiat în Egipt.

Actualul schit este așezat pe moșia Lavrei, sus pe sprânceana muntelui înalt și prăpăstios. Chiliile monahilor se înșiră ca niște felinare atârinate de stânci, pe care călătorii de pe mare privindu-le, rămân înmărmuriți. Două izvoare de apă curg de sub vârful Athonului și înconjoară casele părinților, adăpându-i cu apă rece și gustoasă.

Ctitorul este ieromonahul Filotei și patriarhul Chiril. Biserica "Chiriaco" a zidit-o un oarecare Chir Isaia, asemenea și trapeza cu chiliile, aflate la depărtare de un ceas de locul unde fusese Sfântul Elefterie. Aici, la Sfânta Ana, sunt cei mai cuvioși părinți, care trăiesc în mari nevoițe. Ei își cară merindele și lemnele de la mare cu spatele, pe niște poteci tare primejdioase. Sunt cam o sută de monahi așezați în vreo 50 de colibe. Este și o colibă românească, a lui Visarion Răzeșul. Aici cânta Nectarie, vestitul cântăreț român, înainte de înființarea Prodromului. Schitul are o icoană făcătoare de minuni a Sfintei Ana, care stă așezată în jețul arhieresc, și o bucată din Lemnul Sfânt.

Mai are trei cutii cu diferite părțile din moaștele Sfinților Cosma și Damian, din talpa piciorului Sfintei Ana, de la Sfântul Mercurie, Sfântul Macarie cel Nou, Sfântul Vasile, Sfântul Trifon, Sfântul Pantelimon, Sfântul Haralambie etc.

Sfânta Ana Mică (Mica Ana), aflat la jumătate de ceas depărtare de Sfânta Ana, unde locuiesc vreo 30 de sihaștri greci și ruși, prin peșteri adânci și colibe, ducând o viață aspră, dar liniștită și lui Dumnezeu plăcută. Se hrănesc din osteneala mâinilor lor. Izvor de apă nu există în aceste locuri. De aceea, pustnicii sunt nevoiți să-și adune apă și să care cu spinarea, în burdușele de piele, de la schitul Sfânta Ana. Nevoința lor este grea, dar rabdă toate, pentru mântuirea sufletului.

Catonache, loc situat în apropiere de Sfânta Ana Mică, unde sunt vreo 18 colibe, în care se adăpostesc 110 călugări greci și ruși. Poziția locului este singuratică. Numai râpe prăpăstioase. Nu se poate merge decât cu piciorul, însă cu mare atenție, ca să nu te prăbușești în prăpastie. Hrana o capătă părinții de la Rusicu (pesmeți sau posmagi) și de la alte așezări călugărești din apropiere.

Carulea, o râpă lângă Catonache, la capul muntelui, spre miazăzi, înaltă de peste o mie de metri și tăiată drept în jos, în care sunt săpate câteva peșteri și zidite colibe ce stau ca și cum ar fi spânzurate de stânci. De pe mare, ele se văd ca niște cuiburi de rândunele. În această înfricoșată pustietate locuiesc vreo 30-40 de sihaștri: greci, ruși și români, retrași de prin mânăstiri și schituri, pentru a duce o viață cu totul singuratică. Au și o biserică, cu hramul "Sfântul Gheorghe". Cel dintâi care s-a retras în această pustietate a fost un hoț, care a vrut să se pocăiască. Apoi, au venit câțiva ruși, și așa s-a populat râpa cu sihaștri. Ocupația lor este citirea zilnică a psaltirii și lucrul. Fac cruciulițe, rame de iconițe și metanii, din niște pietricele, numite Lacrimile Maicii Domnului. Apă nu au, decât de ploaie, pe care o adună în cisterne cu multă grijă și o păstrează cu mare economie. Hrana, care constă din pesmeți, li se trimite uneori, de pe la mânăstiri; alteori sunt miluiți de călătorii care trec cu corăbiile și caiacele pe mare. În acest scop, ei au niște panere atârinate cu funii lungi deasupra mării. Corăbierii le văd și pun în ele diferite merinde, pe care le adună din vreme de pe la călători, iar sihaștrii trag funia cu coșurile și le iau. Verdețuri și fructe nu se pomenesc. Mai greu ca toate, însă, este comunicația de la unul la altul. Sunt niște poteci foarte înguste și povărnite spre panta râpilor prăpăstioase. Sihaștrii au întins pe margini niște funii, de care trebuie să te ții când urci sau cobori. Cine are curajul să meargă până acolo, cu mare grijă trebuie să pășească pentru că, dacă aluneci, te rostogolești în prăpastie, direct în abisul mării. Priveliștea însă, spre largul mării, este încântătoare.

Schitul Sfântul Vasile, așezat în dosul vârfului Sfântul Ilie, sub poalele Athonului, spre răsărit de Catonache, cu vreo 12 colibe, în care locuiesc câțiva călugări greci și ruși. Locul este pietros și sec. Nu poți avea nici o mângâiere pentru nevoile trupului, dar este foarte bun pentru mântuirea sufletului. Monahii trăiesc din lucrul mâinilor lor și din ce primesc de pe la mânăstiri. Au un izvor cu apă pentru băut. Schitul acesta a fost cumpărat de la Lavră, de către Ghedeon schimonahul, român din Bucovina, care a trăit aici 40 de ani în mare strâmtoare, până și-a dat obștescul sfârșit.

11. Hilandar

De cealaltă parte a muntelui, în fundul unei văi, la șase ore de mers de la Careia, această mânăstire a sârbilor, cu hramul "Intrarea în Biserică a Maicii Domnului". A fost zidită de despotul sârbesc Ștefan Nemanici (1151-1195), călugărit cu numele de Simeon, împreună cu fiul său Sava, care au venit aici de la Rusicu Vechi.

Are o catedrală mare, împărătească, sprijinită pe zece stâlpi de marmură, și cu opt turlle și trei tinze. Un pârâu cu apă rece curge pe lângă dânsa. Aerul văii este greu și puțin sănătos. Ctitorul ei, Simeon, aici s-a pristăvit și a fost îngropat de fiul său, Sava, la dreapta bisericii sobornicești, punând rânduială să se citească psaltirea neîncetat la mormântul lui. După câțva timp a început a izvorî mir din mormânt, iar mai pe urmă a ieșit o viță de vie care face struguri până astăzi. Închinătorii iau câteva boabe și le dau femeilor sterpe ca să nască copii. Are viață idioritmă.

Mânăstirea avea înainte peste o sută, sârbi de neam. Erau și câțiva bulgari și români. Astăzi numărul lor s-a redus la mai puțin de jumătate.

Aici se află două icoane ale Maicii Domnului, făcătoare de minuni. Prima icoană este numită "Trirucița" (cu trei mâini),

fiindcă sub mâinile maicii domnului este zugrăvită și mâna Sfântului Ioan Damaschin. Se știe că Ioan Damaschin a fost o vreme secretarul voievozului Damascului. Scriind o scrisoare iconoclastului împărat bizantin Leon Isaurul, a fost socotit de către voievod ca trădător al intereselor Damascului și a poruncit să i se taie mâna. Mâna tăiată a stat spânzurată în ulița Damascului de dimineață și până seara. Cerând-o de la voievod și primind-o, Ioan Damaschin o așează la locul de unde fusese tăiată și, prin rugăciunile fierbinți făcute în fața acestei icoane, mâna s-a prins la loc, lecuindu-se.

Icoana aceasta, adusă de egumenul Sava de la Lavra cea mare a Palestinei, a Sfântului Sava cel Sfințit, este așezată sus, în biserică, deasupra tronului arhieresc.

A doua icoană a Maicii Domnului făcătoare de minuni se află în afara mănăstirii, la o depărtare de cinci minute. De multe ori a apărut ea mănăstirea de prădăciunile barbarilor. Prin secolul al XIII-lea, patriarhul Ioan Vecu, cel ce primise legea papistăsească, venind în Sfântul Munte cu oștire, a jefuit toate mănăstirile, iar pe călugării care refuzau să se lepede de ortodoxie i-a măcelărit și i-a ars de vii. Ajungând și la mănăstirea această în dimineața unei zile întunecate de negură, a înconjurat-o cu oaste din toate părțile. Călugării dinăuntru se rugau cu lacrimi, bătând metanii, ca să-i apere icoana Maicii Domnului. Într-adevăr, această minunată icoană a întunecat mintea ostașilor, că li s-a părut acestora, uitându-se unul către altul, că sunt călugări. S-au despărțit îndată în două cete, cu patriarhul papistaș la mijloc și s-a încins o luptă crâncenă între dânșii, care a ținut până seara, măcelărindu-se așa de tare încât puțini au mai rămas în viață. Către seară, luminându-li-se mintea, au văzut cu surprindere că se omorâseră între ei. Rușinați, au luat-o la fugă. De atunci mănăstirea s-a numit Hilandar, fiindcă s-au ucis cu miile luptându-se între dânșii.

Biblioteca are cărți și manuscrise slavone, scrise pe pergament și pe hârtie, cuprinzând chestiuni bisericesti din secolele XII-XVII.

În biserică sunt vreo 12 cutii de argint aurit cu părțile de moaște ale diferiților sfinți, o cruce din Sfântul Lemn, capul Sfântului Eftimie cel Mare și piciorul Sfântului Simeon, ctitorul mănăstirii. Ca odoare scumpe, între altele, excelează o Evanghelie scrisă pe pergament, de o mare valoare artistică. Mănăstirea are 16 paraclise.

12. Esfigmen

Mănăstirea aceasta a fost zidită, la început, mai mică și mai departe de malul mării. Ruinele cetății și pirgul înalt se văd și azi. Mai târziu și-a schimbat locul chiar la malul mării. Bat talazurile în zidul ei. Pricina este următoarea: nopți de-a rândul, călugării erau treziți de un zgomot ca de lovituri de toacă. Egumenul, împreună cu părinții, au ascultat în ce parte toacă, până au aflat locul. Din acest semn au înțeles ei că îngerul le-a arătat cel mai frumos loc unde trebuie să așeze mănăstirea cea nouă. Adunând ajutoare au zidit mănăstirea pe locul unde auziseră toaca, numind-o Simone (a tocat).

Așa s-a numit mănăstirea aceasta mai bine de 200 de ani, când și schimbat numele în Esfigmen din următoarea împrejurare: s-au trimis acestei mănăstiri multe daruri scumpe și bani din Rusia. Din cauza asemănării de nume, acele daruri și bani au intrat în mâinile prositoșilor de la Simonpetra, de unde nu s-au mai putut scoate decât un epitaf și o perdea care se văd și astăzi. Ca să nu se mai facă confuzie, părinții au schimbat numele mănăstirii în Esfigmen (strâmtoare) după poziția locului pe care ea s-a clădit.

Ctitorii ei vechi au fost împăratul Teodosie cel Mic, cu sora sa Pulcheria și Marcian (445). Mai pe urmă a fost refăcută cu ajutoare și daruri aduse de călugări de la domnitorii Țării Românești. La 1808 a fost refăcută din nou de către Daniil, mitropolitul Tesalonicului și Ignatie, arhiepiscopul Casandrei.

Biserica este înaltă, frumoasă, cum nu e alta în Sfântul Munte. Hramul ei este "Înălțarea Domnului". Chiliile formează o cetate cu trei etaje. Curtea este acoperită cu lespezi de piatră. La ușa Altarului este un foișor așezat pe opt stâlpi de marmură cu un havuz de apă în mijloc pentru aghiasmă.

Deasupra foișorului este biblioteca, cu cărți grecești și rusești vechi și multe manuscrise, păstrate cu îngrijire. În fața acestei clădiri, la dreapta, este portretul patriarhului Antim, iar la stânga al mitropolitului Moldovei, Veniamin Costache.

Ograda este plină de pomi fructiferi: lămâi, portocali, măslini, viță de vie etc.

În vechime, mănăstirea era lipsită de apă. Egumenul Grigorie Palama a făcut rugăciuni și postiri cu lacrimi și așa li s-a descoperit locul unui izvor care curge și astăzi.

Mănăstirea este chinovie. La început avea peste 100 de călugări greci și câțiva români. Astăzi are vreo 40. Sunt și 9 paraclise dintre care unul pe seama românilor.

Are părticele din sfinte moaște în cutii de argint; o cruce de aur cu pietre scumpe, trimisă de împărăteasa Ecaterina a II-a a Rusiei și o Evanghelie dăruită de prințul rus Mihail Paylovici.

În afară de mănăstire, spre mieznoapte, pe muntele numit Samaria, s-a ridicat un paraclis cu hramul "Sfinților Antonie și Teodosie" și 5-6 chilii. Cuvioși de aici, de neam rus, au plecat în Rusia, și, ducându-se la Kiev, au întemeiat acolo marea Lavră Pecerska. Atunci, prin ei, s-a introdus monahismul în Rusia.

13. Vatopedu

Așezată într-o poziție admirabilă, aproape de malul Mării Egee, cale de trei ceasuri de la Careia, această mănăstire cu hramul "Buna Vestire" se aseamănă cu o cetate medievală. Ziduri înalte, cu multe turnuri din epoci și stiluri diferite, că

nu știi ce să admiri mai întâi. De pe mare nu se vede, fiind acoperită de un deal. Dar când ajungi în adâncitura pe care o scobesc talazurile în malul mării, în dreptul mănăstirii, atunci ies la iveală de după un dâmb turnurile și cupolele înalte înconjurate cu un brâu de ziduri de piatră, relicve din vremuri uitate. De toate părțile, mănăstirea este înconjurată cu livezi de arbori ornamentali, flori mirositoare și pomi cu fructe gustoase ca portocale, lămâi, măslina, precum și grădini bogate de zarzavaturi, cum numai în Orient se pot vedea. Este un loc cu adevărat binecuvântat de Dumnezeu.

Ctitorul ei fondator, dintru început a fost marele împărat Constantin. Pe vremea lui Iulian Apostatul, tot Sfântul Munte a fost pustiit de păgâni. Aceași soartă a suferit și Vatoped. Împăratul Teodosie cel Mare a rezidit-o la 379 și a împodobit-o din nou în următoarele împrejurări: Teodosie avea doi fii, Arcadie și Onorie. Corabia cu care Arcadie venea de la Roma, unde fusese trimis pentru studii, a fost surprinsă de o furtună groaznică, prin dreptul ostrovului Imvre, aproape de Sfântul Munte. Cuprins de groază, fiul de împărat se plimba pe puntea corabiei și se ruga Maicii Domnului să-l scape. Deodată, zăpăcit de spaimă se împiedică de funiile corabiei și căzu în adâncul mării. Tovarășii lui de călătorie, scăpând cu corabia la liman, îl căutară nemângâiați pe coastele mării, în apropiere de locul unde se scufundase. Deodată, îl zăresc pe mal, dormind sub umbra unui arbore, între doi măracini. Deșteptându-se, l-au întrebat prin ce minune se află acolo. El le-a răspuns că, atunci când era pierdut în adâncul valurilor mării, o femeie foarte frumoasă i-a întins mâna și, scăpându-l, l-a adus la locul acesta. Plini de bucurie, cu toții mulțumiră lui Dumnezeu și Maicii Domnului, prin ale cărei rugăciuni fiul de împărat scăpase de la pieire. Suindu-se înapoi în corabie, s-au îndreptat spre Constantinopol și au povestit împăratului ce li se întâmplase. Împăratul s-a bucurat de scăparea fiului său și a mulțumit Maicii Domnului cu lacrimi. După aceea, a trimis un sfetnic să vadă locul unde aflaseră corăbierii pe fiul său dormind

și a poruncit de s-a ridicat pe acel loc o mănăstire mare și frumoasă pe care a numit-o Vatopedi (Vato = rug, măracine și pedi = copil), în amintirea celor doi măracini, între care acesta se adăpostise. A înconjurat-o apoi cu ziduri înalte de cetate și a înfrumusețat-o cu podoabe și daruri împărătești. Tâmpla și icoanele erau aurite, iar biserica, zugrăvită în stilul bizantin de către pictorii de seamă ai timpului, a fost înzestrată cu toate cele de trebuință, ca nici o alta în tot Sfântul Munte. La sfințire a luat parte însuși împăratul, împreună cu patriarhul Constantinopolului de atunci, Nectarie, și cu suitele lor.

Pe la 860, întreg Sfântul Munte a fost prădat și i s-a dat foc de către beduinii siriaci. Vatoped a suferit aceeași tristă soartă. În curând, însă, mănăstirea a fost refăcută de către trei frați din Adrianopole, care veniseră la Sfântul Munte și se făcuseră călugări și anume: Atanasie, Antonie și Nicolae, luând îndemn de la cuviosul Atanasie, fondatorul Lavrei. Viața este idioritnă. Înainte vreme, avea peste 300 de călugări, iar azi are cam 120.

În această mănăstire sunt multe icoane ale Maicii Domnului făcătoare de minuni și anume: Icoana Maicii Domnului ce i se zice Ctitorița, este așezată în altar din 862. Când au năvălit barbarii să prade mănăstirea, ecleziarhul Sava a adunat în grabă toate odoarele de preț ale mănăstirii și le-a aruncat într-o fântână ce era sub Sfânta Masă. Deasupra lor era pusă această sfântă icoană, aprinzând și o lumânare. Acoperind apoi fântâna cu o lespede de piatră, a fugit unde a putut. Barbarii au jefuit mănăstirea, iar pe călugării găsiți, pe unii i-au tăiat cu sabia, pe alții i-au spânzurat, pe alții i-au aruncat în mare.

După plecarea barbarilor, după ce s-au adunat călugării ce mai rămăseseră, doșiți prin ascunzișurile muntelui, au găsit icoana și odoarele în acea fântână, așa cum le așezaseră. Lumânarea ardea încă, deși trecuseră 16 ani. De atunci și până astăzi, arde o lumânare frumos împodobită în fața acestei icoane, spre amintirea minunii ce s-a săvârșit printr-însa.

Icoana Maicii Domnului numită **Chelărița** sau **Izvorătoare de mir**, de la următoarea faptă minunată: Fiind într-un an lipsă mare de untdelemn, chelarul mănăstirii nu mai avea nici cu ce aprinde candelile. Făcând rugăciuni fierbinți către icoana Maicii Domnului, într-o dimineață, când vine în biserică, găsește chiupurile pline cu untdelemn de dădea afară din ele. Vestind egumenului și la toată obștea minunea aceasta, au făcut rugăciuni de mulțumire în fața acestei icoane, proslăvind pe Dumnezeu.

Icoana Maicii Domnului numită **Înjunghiata**, care se află în paraclisul Sfântului Dimitrie din această mănăstire. Numirea aceasta i s-a dat de la următorul fapt. Un diacon, care era și paraclisier, zăbovea adeseori în biserică, la curățenie, și nu mergea la trapeză odată cu ceilalți părinți. Într-o zi, când a venit târziu, după obiceiul său, trapezarul l-a dat afară. El, văzând aceasta, în aprinderea mâniei, fiindcă zăbovise la curățitul acestei icoane, a înjunghiat-o cu un cuțit în obraz. Îndată a început să curgă sânge cald dintr-însa, ca dintr-un om viu. Diaconul a rămas orb și cu mâna uscată, după cum se arată și astăzi pe icoana aceasta. După trei ani de pocăință, Maica Domnului l-a iertat și s-a făcut sănătos. De atunci, icoana are acest nume.

Icoana Maicii Domnului din nartica bisericii, numită **Izbăvitoarea de barbari**. Lângă ea stau cheile porților cetății, pentru că, într-o dimineață, venind portarul să ia cheile, ca de obicei, și să deschidă porțile, icoana aceasta i-a poruncit cu glas omenesc: "Nu deschide poarta!" Egumenul, chemat de portar, a auzit și el aceste cuvinte. Atunci, toți părinții au înconjurat biserica cu această icoană, făcând slujbe și litanii și rugându-se cu lacrimi Maicii Domnului ca să-i izbăvească de dușmani. Barbarii, care așteptau să intre, văzând că porțile nu se deschid, s-au temut să nu fie o cursă și au plecat, lăsând mănăstirea în liniștea ei.

Icoana Maicii Domnului, numită **Mângâietoarea**, zăgrăvită pe zid în tinda bisericii, își trage numele de la faptul următor: Soția împăratului Teodosie, Plaguida, venind de

la Roma, s-a abătut și pe la Sfântul Munte, ca să vadă bisericile din această așezare. Intrând și în această biserică, a auzit un glas care venea de la această icoană: "Până aici! Întoarce-te îndărăt! Eu sunt Împărăteasa muntelui acestuia și altă parte femeiască nu are voie a veni aici!" Acestea auzindu-le, împărăteasa a căzut cu fața la pământ cerând iertare de îndrăzneala ce a avut. Apoi, dăruind mănăstirii multe odoare scumpe, a plecat la Constantinopol, părăsind Sfântul Munte cu frică și cu cutremur. De atunci, datează opreliștea femeilor de a intra în Sfântul Munte.

Icoana Maicii Domnului zisă **Împușcata** care stă, afară, deasupra porții mănăstirii. În 1882, Sfântul Munte a fost ocupat de armata turcească. Un soldat turc a slobozit pușca în această icoană, dar mâniia lui Dumnezeu l-a ajuns îndată și cuprins de frică și de cutremur, a fugit afară și s-a spânzurat; iar ceilalți soldați au plecat cu rușine din Sfântul Munte.

Biblioteca din Vatoped este cea mai bogată din Sfântul Munte. Pe lângă cărți rare teologice sunt și multe manuscrise de o mare valoare istorică și anume: 634 manuscrise grecești, dintre care jumătate pe pergament, 150 manuscrise pe hârtie, cu cântări bisericești, și o serie de manuscrise slavonești, tratând diferite chestiuni bisericești.

Ca odoare sfinte, mănăstirea are Brăul Maicii Domnului, negru, care se păstrează într-o raclă de argint și două cruci de la împăratul Constantin cel Mare, făcute după modelul aceleia care i s-a arătat în cer, înainte de a începe lupta cu Liciniu, aflate pe Sfânta Masă.

În mai multe cutii cu sfinte moaște se află: capul Sfântului Andrei, episcopul Candiei și capul Sfântului Modest al Ierusalimului, moaștele întregi ale Sfântului Evdochim de la Vatoped, un deget al Sfântului Ioan Botezătorul, piciorul Sfântului Apostol Vartolomeu, mâna Sfântului Grigorie Decapolițul, capul Sfântului Teodor din Terida, capul Sfântului Grigorie Teologul, care se păstrează într-o cutiuță de argint auriu,

dăruită de Maria, doamna lui Șerban Cantacuzino și Maria Bălăceanu, în 1709, apoi mâna Sfântului Mucenic Pantelimon, piciorul Sfântului Mucenic Ermolae; capul Sfântului Iacob Persul și alte părțile mici din moaștele Sfântului Arhidiacon Ștefan, de la Sfântul Mucenic Mercurie, Cuviosul Naum, Sfântul Mucenic Marin, Cuviosul Serghie, Cuvioasa Paraschiva, Sfântul Mucenic Trifon și Sfântul Mucenic Dimitrie.

În afară de biserica mare, mănăstirea mai are 10 paraclice în interior și 4 în afară. Clopotnița, construită în 1427, are o înălțime de 35 m.

În timpul lui Ioan Becu (Vecu), a suferit moartea de martir Evtimie, superiorul mănăstirii care a fost înecat în mare, și 12 călugări, care au fost spânzurați.

Pe moșia sa sunt și câteva schituri și colibe și anume:

Schitul Vatopedului aflat la o jumătate de ceas de mănăstire cu hramul Sfântului Dimitrie. Erau vreo 30 de chilii locuite de vreo 80 de călugări greci, iar trei din ele de români. Azi numărul lor a scăzut la 20. Schitul acesta a fost întemeiat pe la anul 329, de către rudele Sfântului Dimitrie din Salonic, după moartea lui mucenicească. De la Salonic s-a și întreținut el multă vreme. Părinții de aici se hrănesc din osteneala mâinilor lor, făcând mătânii, linguri, cruciulițe din lemn și diferite rocodele.

Schitul Calimița, la un ceas depărtare de la Vatoped, cu vreo 7 colibe, în care se adăpostesc cuvioși români. Ei se întrețin de mănăstire. Aici a pustnicit un timp și Grigorie al IV-lea Dascălul, mitropolitul Ungrovlahiei.

Chiliile Colciu așezate pe locul unui vechi schit. Azi sunt vreo 15 chilii locuite de greci și vreo 3 locuite de români. Cea mai mare chilie are paraclis cu hramul "Sfânta Ana". Călugării primesc întreținere de la mănăstire.

Cam la o jumătate de ceas de mănăstire, pe un deal, se văd ruinele unei clădiri mari în formă de cetate, unde a funcționat Academia Teologică a Sfântului Munte Athos. În chiliile de

prinprejur stăteau dascălii și ucenicii, iar în mijloc era biserica. Ea a fost întemeiată de împărații Bizanțului. Aici își trimeteau ei pe fiii lor, ca să învețe teologia. Ajunsesse de avea peste 200 de școlari. Era condusă de călugări greci, teologi distinși, cu mare renume, între care se număra și eruditul Evghenie Vulgaris. A durat până la căderea Constantinopolului sub turci (1453), când s-a desființat pentru totdeauna.

14. Pantocrator

Această mănăstire, cu hramul "Schimbarea la Față a Mântuitorului", se află la un ceas depărtare de Vatoped, spre miazăzi, și la două ceasuri până la Careia.

Este așezată pe malul mării, sub poala muntelui, în valea numită Hrisura. În antichitatea păgână, era aici un orașel numit Tisos.

Primul ctitor al ei a fost Alexie Comnenul, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea. În biserica mare se află mausoleul unde au fost înmormântați ctitorii în anul 1363. A fost pictată în frescă în 1537. Mai târziu, din pricina tulburărilor ce s-au petrecut în Sfântul Munte și a cutremurelor, a stat multă vreme pustie. Evlavia românească a reînnoit-o. Banul Gavriil din Țara Românească și cu alți boieri creștini au ajutat de s-a rezidit la loc, zugrăvind-o frumos și aducând apă prin canale. Aici a stat un timp călugărul malorus Paisie Velicicovschi, reorganizatorul vieții monahale din Moldova. Tot cu ajutoare românești se întrețineau monahii până pe la 1860. Alți ctitori sunt Alexie Studitul, patriarhul Constantinopolului, și mai târziu arhimandritul Calinic Boteanu de la mănăstirea Neamțului. Îi era închinată mănăstirea Căscioarele, din județul Vlașca.

Duce viață idioritmă. Avea peste o sută de călugări greci. Azi mai sunt doar vreo 30. Are și șapte paraclise în interior, și alte șapte în afară de cetate.

Ca odoare sfinte are icoana Maicii Domnului zisă Gheronda sau Gherondisa (bătrâna), îmbrăcată frumos în argint de către Filaret, mitropolitul Moscovei.

În bibliotecă, pe lângă alte cărți de valoare, se află o Evanghelie scrisă pe pergament, foarte mărunț, cu litere aurite, de către Ioan Colibașu, în secolul al XIII-lea, și o psaltire cu 12 miniaturi, care se păstrează în Sfântul Altar. Foarte valoroase sunt și cele 66 manuscrise pe pergament, cuprinzând materii religioase din secolele XI-XIV, ca și 135 manuscrise pe hârtie, cu chestiuni bisericești din secolele XV-XIX.

Ca sfinte moaște are un deget de la piciorul Sfântului Ioan Botezătorul, capul Sfântului Ioanichie cel Mare, piciorul cu pulpa Sfântului Apostol Andrei și scutul Sfântului Mercurie. Mai are capul Sfântului Ioan cel Milostiv și capul Sfântului Teodor Stratilat, părțile din moaștele Sfântului Apostol Andrei, de la Sfântul Arhidiacon Ștefan, Sfântul Ignatie, Sfântul Apostol Tit, Sfântul Ioan Gură de Aur, Sfântul Constantin cel Mare și Sfântul Atanasie cel Mare.

Pe moșia sa se află și următoarele așezăminte:

Schitul Proorocului Ilie, la un ceas depărtare de la Careia, spre miazăzi. Ctitorul lui este cuviosul Paisie Velicovschi, malorus, care a trecut pe la 1746 în Moldova, cu vreo 30 ucenici de ai săi, și s-a așezat mai întâi la mănăstirea Dragomirna, apoi la Neamț, unde s-a și sfârșit din viață.

Schitul acesta a fost reînnoit de către guvernul rus, la 1889, care dăduse călugărilor și o corabie mare, cu care să își transporte merinde din Rusia. Înainte avea vreo 300 de călugări ruși, care duceau o viață chinovială. Azi sunt abia o sută. Biserica schitului a fost ridicată în 1881. Biblioteca are cărți rusești și câteva manuscrise.

Ca sfinte moaște are o bucățică din Lemnul Sfânt și o bucățică din fașa Pruncului Iisus, o raclă cu părțile de moaște de la diferiți sfinți și două icoane ale Maicii Domnului făcătoare de minuni.

Capsala, o comunitate unde viețuiau vreo 300 de călugări ruși, români, sârbi, bulgari, greci și macedoneni. Astăzi sunt 100 și locuiesc în chilii. Cea mai mare chilie are hramul Sfântului Vasile cel Mare. Rușii numesc comunitatea aceasta: Noua Lavră Pecerska.

Chilia Axionul, cu hramul Adormirea Maicii Domnului. Se numește astfel de la mînunea pe care a făcut-o aici Arhanghelul Gavriil, arătând unui ucenic că trebuie să înceapă cântarea de laudă a Maicii Domnului cu axionul "Cuvine-se cu adevărat", iar nu de la "Ceea ce ești mai cinstită decât heruvimii."

E locuită de vreo doi-trei ieromonahi bulgari.

15. Stavronichita

Este așezată pe malul mării, pe un deal stîncos, în dreptul insulei Tasos, la un ceas depărtare de Pantocrator, spre miazăzi. Numele de Stavronichita (Crucea lui Nichita), și l-a luat de la crucea pe care o ridicase aici un sculptor de cruci, Cuviosul Nichita. Biserica ei, pictată în frescă, la 1546, este cea mai mică dintre bisericile Sfântului Munte. În vechime a avut hramul Sfântului Ioan Botezătorul, iar mai târziu l-a luat pe al Sfântului Nicolae, după icoana făcătoare de minuni a acestui sfânt care se află aici.

Ctitorul ei fondator a fost Nichifor Stavronichita (1006). Distrusă de foc în câteva rânduri, a fost reînnoită de către patriarhul Constantinopolului Ieremia I (1520), intrînd între cele 20 de mănăstiri mari în 1540. Neagoe Basarab (1512-1521) a făcut aghiazmarul și un paraclis. Trimiterea anual ajutoare pentru întreținerea călugărilor. Șerban Cantacuzino, domnitorul Țării Românești, a făcut canalul de apă (1686), iar pîrgul și biserica Sfântul Gheorghe au fost zidite cu cheltuiala mitropolitului Grigorie II al Ungro-Valahiei (1765).

I-a fost închinată mănăstirea Sfinților Apostoli din București, numită a Arhimandritului.

Multă vreme a fost chinovie, cu vreo 50 de călugări. Azi e idioritmă, cu 30 de călugări greci. Există și o comunitate de călugări români, cu patronul Sfântul Ioan Botezătorul, având ca președinte pe arhimandritul Antipa Dinescu. Are patru parclise în interior și două în afară.

Biblioteca sa cuprinde cărți și manuscrise pe pergament și pe hârtie din secolele XI-XIX, și compoziții de muzică bisericească din secolele XVII-XVIII.

Are o icoană a Sfântului Ierarh Nicolae făcătoare de minuni, în mărime ca de un cot, a cărei venire în mănăstire s-a făcut în chipul următor. Pe la 1545, părinții călugări, ieșind să prindă pește din mare pentru praznic, ca de obicei, au scos afară această icoană și au așezat-o pe mal. Din locul unde au așezat-o ei, a țâșnit un izvor cu apă rece (aghiazmă), care este și astăzi. Icoana a fost dusă cu orânduială în biserică și așezată la loc de cinste. Aceasă sfântă icoană, în timpul iconoclaștilor, a fost tăiată cu securea, dar a început a curge sânge din ea. Înspăimântându-se de aceasta, iconoclaștii au aruncat-o în mare. Pe locul unde a fost crestată cu securea s-a făcut ca o rană. Stând în apă multă vreme, s-a lipit de ea o scoică, după cum se vede și astăzi. Multe minuni face această icoană celor ce se roagă la ea cu credință.

Ca sfinte moaște are: mâna Sfintei Ana, mâna Sfântului Elefterie și cotul de la mâna Sfântului Vasile cel Mare, opt cutii cu părțile de moaște de la Sfântul Arhidiacon Ștefan, Sfinții Mucenici din Nicomidia, Sfântul Teodor Tiron, Sfinții Cosma și Damian, și un boț de sânge de la Sfântul Dimitrie, Izvorătorul de mir.

Schitul Sarai

Se află lângă Careia și are hramul Sfântului Apostol Andrei. În vechime a fost aici o așezare de monahi, care s-a pustiit de barbari și a stat multă vreme în ruină. Pe la 1200, a venit aici Serafim, fost patriarh al Constantinopolului, care a restaurat

și împodobit biserica și cetatea, transformând-o într-o chilie, pe care a numit-o Sarai (palat), poate după numele său. El a stat aici până la sfârșitul vieții. Mai târziu, pe la 1830, au cumpărat această chilie doi monahi ruși: Visarion și Varsanufie. Guvernul rus intervine în 1849 către proistoșii Vatopedului, ca să transforme chilia aceasta în schit, ceea ce s-a aprobat de către patriarhul ecumenic din Constantinopol.

Devenind proprietate rusească, în 1874, marele duce Alexei Alexandrovici a zidit aici, din piatră și marmură, o catedrală măreață, cu trei altare, zugrăvind-o frumos și poleind-o artistic cu aur. A mai zidit chilii și cetatea cu trei etaje. Este chinovie. Avea vreo 450 călugări ruși, mai toți din familii nobile. Azi, numărul lor e redus la jumătate. În interior sunt 19 paraclise.

Are o icoană mică a Maicii Domnului făcătoare de minuni, pe care o țin atârnată deasupra altarului. La vecernie o pogoară jos și trei preoți citesc acatistul în fața ei. O numesc "Mângâietoarea săracilor și la necazuri ajutătoare". Mai este și o raclă de argint, poleită cu aur, în care se păstrează particile din sfintele moaște. Schitul acesta are vreo 30 de clopote, dintre care unul mare de peste 5000 kg. Clocotește văzduhul când călugării le trag pe toate.

16. Cutlumuș

Această mănăstire, cu hramul "Schimbarea la Față" a Domnului, se află la un cot de drum, sub poala muntelui, ca la un sfert de ceas de mers de la Careia spre răsărit. Biserica este micuță, chiliile însă și cetatea sunt înalte și impunătoare. Are o praveliște frumoasă, fiind înconjurată cu păduri de castani.

Ctitorul ei fondator a fost Alexie Comnenul, împăratul bizantin, și călugărul Calist Cutlumușanu (secolul al IX-lea), un arab evlavios, de la care își trage numele. Acesta din urmă era fiul lui Azzedin al II-lea Cutlumuș. Mama sa, Ana, era

creștină și el însuși devine creștin, schimbându-și numele său arab în Constantin, iar din călugărie i se dă numele de Calist. Năvălind arabii în Sfântul Munte, a fost jefuită și această mănăstire, așa că multă vreme a stat pustie. Mai târziu a fost reclădită și împodobită din nou de către domnitorii Țării Românești: Radu Vodă, Neagoe Basarab, Mircea cel Bătrân și Vintilă Vodă, care se văd zugrăviți în biserică la locul ctitoricesc, alături de Alexie Comnenul, primul ctitor. Acești voievozi dădeau și ajutoare anuale pentru întreținerea călugărilor.

Aici a fost protos fostul mitropolit al Ungro-Valahiei, Hariton, după retragerea sa din scaunul mitropolitan, din care pricină mănăstirea aceasta se mai numește și mănăstirea lui Hariton.

În 1766 a viețuit aici, ca simplu călugăr, Matei, patriarhul Alexandriei, care a reînnoit mănăstirea și a înzestrat-o cu avere. În 1857 a fost distrusă de foc. Refăcută, a fost incendiată iarăși parțial, în 1870. Din nou a fost refăcută cu ajutoare adunate de călugări.

Are șase paraclise în interior și alte șase primprejur. Este chinovie de la 1850, cu 110 călugări greci. Astăzi are numai vreo 35, toți greci. În biserică este o icoană a Mântuitorului și alta a Maicii Domnului, numită Mijlocitoarea, ambele făcătoare de minuni.

Biblioteca, pe lângă cărți vechi de ritual și teologice, are și câteva manuscrise pe pergament și pe hârtie, cuprinzând chestiuni bisericești din secolele X-XIV.

Ca sfinte moaște are capul Sfântului Haralambie, piciorul Sfintei Ana, mâna Sfântului Eustație, capul Sfântului Alipie Stâlpnicul și al Sfântului Chiric, precum și mâna stângă a Sfântului Grigorie Teologul.

La jumătate de ceas de mănăstire se află schitul Cutlumuș, cu hramul Sfântului Mucenic Pantelimon. Ctitorul lui fondator este ieromonahul Haralambie, care a petrecut aici peste 60 ani. Primprejur are vreo 30 de chilii, cu 16 biserici.

Este chinovie, cu peste 30 călugări greci, embaticari ai mănăstirii Cutlumuş.

Biserica sobornicească din mijloc se numeşte Chiriaco. Este frumos zugrăvită. În faţa ei sunt doi chiparoşi înalţi, printre care curge izvorul numit al Sfântului Pantelimon. Aici se adună toţi monahii la sărbători, pentru privegheri şi Sfânta Liturghie în comun, iar în celelalte zile ale săptămânii îşi face fiecare slujbele în chilie.

17. Iviru

Aşezată sub sprânceana muntelui, cu vederea spre mare, această mănăstire, cu hramul Adormirea Maicii Domnului, nu se vede din depărtare, fiind ascunsă într-o vale adâncă. De pe deal vezi numai o îngrămădire de clădiri, cu mai multe turnuri înnegrite şi cu un zid înalt, ce o înconjoară din toate părţile. Până la munte, se înşiră grădini de lămâi şi portocali, ce sunt şi iarna galbene ca aurul în copaci, fiind locul ferit de frig. În dreptul acestei mănăstiri a fost în vechime Limanul lui Climent.

Ctitorul fondator al ei a fost un prieten al lui Atanasie, întemeietorul Lavrei, care se numea Ioan Iviritul şi venise din provincia Iveria, din părţile Caucazului. El a stăruit la împăraţii bizantini şi la alţi evlavioşi creştini şi, adunând bani îndestul, a întemeiat mănăstirea, cam pe la anul 980. Fiul lui, cuviosul Eftimie, care a continuat lucrarea tatălui său, este socotit un alt Ioan Gură de Aur al Iviriţilor. El a tălmăcit din elineşte în limba Iviriţilor toată Sfânta Scriptură şi multe cărţi, atât de slujbă, cât şi din cele folositoare de suflet.

Pe vremea când a venit în Sfântul Munte Ioan Vecos (1275), trimis de împăratul Mihail al Ţarigradului pentru a sili pe călugări să treacă la legea papistaşilor, cum făcuse el, cuviosul Gheorghe Iviritul s-a luptat ca un adevărat viteaz, apărând Ortodoxia.

Aici a viețuit odinioară arhiereul Ierotei, vestit cărturar, care studiasse științele și filosofia, fiind în același timp și un desăvârșit știutor al limbilor elenă și italiană. El a lăsat lumea, cu slava și deșertăciunile ei, și s-a sălășluit în Ivir, nevoindu-se în postiri și privegheri, ca un adevărat cuvios, dând pildă de supunere și răbdare pentru mântuire.

În secolul al XVIII-lea, mănăstirea se găsea într-o stare înfloritoare, venind în ajutor și altor mănăstiri care suferiseră în urma evenimentelor din 1821. În 1865 a fost distrusă de foc, dar a fost refăcută din nou, cu ajutoare adunate de la credincioși.

Biserica mare este de o deosebită valoare arhitectonică. Pictura este nouă, iar cea veche, din tindă, este vestită în toată Ortodoxia. Multe icoane scumpe sunt în această biserică: vase, veșminte, salbe de galbeni de aur și pietre scumpe, icoane, vreo 12 evanghelii ferecate în argint aurit, între care una, dăruită de Petru cel Mare, țarul Rusiei, nu o poate ridica o singură persoană, apoi o cupolă cusută cu fir de aur, cu inscripția donatorului, împăratul Romanos (sec XI), de mare valoare artistică etc.

Pe peretele dinspre miazăzi al naosului este chipul lui Mihai Viteazul (1593-1601), ctitor donator.

La hramul bisericii, 15 august, se face târg mare, care ține trei zile. Negustorii expun spre vânzare mărfuri necesare călugărilor, care se adună aici din tot Sfântul Munte, iar călugării își vând lucrurile lor.

Este idioritmă. Avea înainte peste 200 călugări, azi nu mai sunt nici o sută.

În paraclisul de la poarta mănăstirii se află o icoană a Maicii Domnului făcătoare de minuni, numită Portărița, care a venit pe mare de la Bizanț. În fiecare seară se citește aici paraclisul Maicii Domnului, cu toată evlavia cuvenită, în fața tuturor părinților mănăstirii. Pe vremea venirii arabilor în Sfântul Munte, un soldat arab a lovit cu cuțitul în chipul icoanei

acesteia și îndată a început a curge sânge. Arabul, văzând minunea, s-a înfricoșat și a căzut la pământ. Pocăindu-se, s-a botezat în legea creștinească și a rămas în mănăstire până la moarte.

În nartica bisericii mari se află chipul Mântuitorului, întocmai cum a fost în viață, având într-o parte pe Maica Domnului, și în cealaltă pe Sfântul Ioan Botezătorul. Sunt și trei cruci din Lemnul Sfânt, îmbrăcate în argint și poleite cu aur.

Mănăstirea are 14 paraclise în interior și alte 16 prin împrejurimi. Gospodăria mănăstirească este bogată.

În bibliotecă, pe lângă alte cărți de valoare, se mai află o evanghelie pe pergament din secolul al VIII-lea; 31 de evanghelii, tot pe pergament, din secolele XII-XIX; 45 de manuscrise pe pergament, cuprinzând chestiuni bisericești, și 174 manuscrise cu materii profane, din secolele XIV-XIX; 772 manuscrise de muzică bisericească din secolele XIV-XIX.

Sunt peste o sută de cutii de argint cu moaște de la diferiți sfinți: sânge de la Sfântul Apostol Petru, o părticică din fașa Domnului, o părticică de la Sfântul Ioan Botezătorul, mâna Sfântului Ioan Gură de Aur, mâna Sfântului Pantelimon, o părticică de la Sfântul Vasile cel Mare, alta de la Sfânta Fotini, piciorul stâng al Sfântului Mihail Sinados și al Sfântului Grigorie al Neocezarei, capul Sfântului Nichita Romanul, al Sfinților Ierotei, Teodor Tiron și Teodor Stratilat, mâna Sfântului Eftimie, a Cuvioasei Epraxia și a Sfântului Haralambie.

Într-o vale, sub poalele muntelui, expus spre mare, se află schitul Ivirului, care are hramul Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul. Este mai vechi ca mănăstirea și se numea în vechime Hărsana.

El s-a fondat din timpul împăratului Constantin cel Mare. Biserica din Mijloc, numită Chiriaco, este frumos zugrăvită în stil bizantin. Sunt 20 de chilii cu biserici, în care locuiesc vreo 30 de călugări greci și câțiva români. Fiind pe moșia mănăstirii Ivirului, îi plătesc acesteia embatic. Trăiesc din lucrul

mâinilor lor, ducând o viață liniștită și rodnică spre mântuire. Ca sfinte moaște au părticele ale cuvioșilor Ignatie, Achachie, Eftimie, Mercurie, Hristofor, Pantelimon, Trifon, Ioan Gură de Aur, Dionisie Areopagitul, Cosma și Damian și ale Cuviosului Iacov, sfințit aici.

Pe un deal, deasupra mănăstirii Ivir, se află schitul Iviriților sau Georgienilor, cu hramul Sfântului Ioan Teologul. Aici sunt vreo 30 de părinți, toți din Iviria, ducând viață de obște și făcând slujbe în limba lor. Întreținerea o au de la mănăstire.

18. Filotei

Mănăstirea aceasta, cu hramul Buna Vestire, se află cale de o jumătate de ceas de la Careia, la poalele muntelui, înconjurată cu livezi de arbori fructiferi și păduri de castani. Cu vederea spre mare, curge prin fața ei o apă foarte bună și răcoritoare. Este ctitorie veche, din vremea creștinării elenilor.

A fost jefuită de arabi, când au năvălit în Sfântul Munte, și a stat multă vreme pustie. Liniștindu-se vremurile, călugării s-au adunat iarăși la vetrele lor și au început a-și refăce chiliile. A fost clădită din nou, prin stăruința și osteneala monahului Arsenie și a starețului ei, ctitor în același timp, Filotei, de unde își trage și numele.

A fost reinnoită de împăratul bizantin Nichifor Botaniatul (1078-1081), care a împodobit-o cu daruri bogate. În 1492 a fost restaurată de Leontius, regele Serbiei, și fiul său Alexandru. Starețul ei, Dionisie din Olimp, amenințat cu moartea de călugări, în majoritate bulgari, a trebuit să se retragă.

Biserica este frumos pictată, în stilul bizantin. Pe la 1775 au ars o parte din chiliile, care au fost rezidite cu cheltuiala Mariei Procopoaia din București.

Este idioritmă. A avea 80 călugări odinioară, iar azi, vreo 28. Sunt și șase paraclise în interior.

Ca odoare are o bucată dintr-un cui de la crucea Domnului, dăruit mănăstirii de către Nichifor Botaniatul, și două icoane făcătoare de minuni ale Maicii Domnului. Prima icoană, numită Glicofilusa, zugrăvită de Sfântul Apostol Luca, a fost aruncată în mare, pe vremea împăratului iconoclast Teofil, unde a stat multă vreme. Mai târziu a fost adusă la mal, tocmai în locul unde în vechime era o capiște a idolilor păgânești. Din locul unde a fost găsită icoana, în drumul Careii, a izvorât aghiazmă, și izvorăște și acum. Părinții au ridicat-o și cu mare cinste au adus-o în mănăstire, așezând-o în biserica cea mare, unde este și astăzi, făcând multe minuni. A doua icoană a Maicii Domnului, făcătoare de minuni, este cea numită Gherontissa, venită de la Nigrita, prin minune dumnezeiască.

În biserică se mai află o parte din Lemnul Sfânt, iar ca sfinte moaște, o părticică din mâna Sfântului Ioan Gură Aur, piciorul Sfântului Mucenic Pantelimon, dăruit de împăratul Constantin Paleologul, o părticică de la Sfântul Haralambie și alta de la Sfânta Muceniță Marina, precum și diferite părțile mai mici, în bună păstrare, așezate în opt cutii.

19. Caracalu

Ca la două ceasuri de la Careia, în apropiere de Filotei, se înalță această mănăstire, cu hramul Sfinților Apostoli Petru și Pavel. Este așezată într-o pozițiune încântătoare, sub poala muntelui, înconjurată de livezi și păduri de măslini și castani. În față are o culă înaltă, care întrece pe a celorlalte mănăstiri.

Ctitorul ei, dintru început, după unii ar fi împăratul roman Antoniu Caracala (211 d. Hr.), de la care și-ar trage și numele. După alții, însă, mănăstirea aceasta ar fi fost întemeiată în secolul al XI-lea, de niște călugări. Prădată în secolul al XIII-lea, Adronic II Paleologul o înzestreață și o ajută să-și asigure existența.

Biserica mare de astăzi a fost ridicată între 1548-1563 și zugrăvită în frescă în 1717. Mai târziu a fost reînnoită de

către Petru Rareș, domnitorul Moldovei, iar soția sa Ruxandra i-a răscumpărat metoacele, în 1670.

Despre reinnoirea acestui sfânt locaș, se spune că Petru Rareș a trimis la Athos pe spătarul său Petru, cu mulți bani, poruncindu-i să zidească o mănăstire mare, într-un loc frumos, la malul mării. Acesta, lacom de bani, a zidit numai un pârg, cu o bisericuță mică, în apropiere de malul mării, și s-a întors în Moldova, spunând domnitorului că a făcut așa cum îi poruncise. Domnitorul, însă, aflând adevărul, s-a supărat și voia să-i taie capul. Spătarul Petru, ca să-și scape viața, a promis că va ridica mănăstirea cu cheltuiala sa. Așa a și făcut, în 1534, și întorcându-se în țară cu bună ispravă, domnitorul l-a iertat și l-a primit cu mare cinste. Mai târziu, însuși domnitorul Petru Rareș, cu spătarul său, s-a dus la Sfântul Munte, unde s-a călugărit, luând numele de Pahomie. Aici s-au săvârșit amândoi în viață sfântă și fapte de milostenie creștinească.

Biserica este măreață, zugrăvită artistic, în stil bizantin. Este chinovie. Odinioară avea peste 100 călugări. Azi sunt doar 64, toți de neam grec. În interior are și 19 paraclise.

Biblioteca, pe lângă tipărituri, are și manuscrise, cuprinzând chestiuni bisericesti din secolele IX-XIX.

În biserică se află o părticică din Sfântul Lemn, iar ca sfinte moaște, capul Sfântului Apostol Bartolomeu, degetul cel mic de la mâna dreaptă a Sfântului Ioan Botezătorul, capul Sfântului Policarp, episcopul Smirnei, mâna stângă a Sfintei Mucenițe Marina. Apoi, părticele mici de la Sfinții Mucenici arși în Nicomidia, de la Sfântul Mercurie, Sfântul Ioan cel Milostiv, Sfântul Haralambie, Sfântul Averchie, Sfântul Orest și Sfântul Mucenic Ghedeon.

20. Marea Lavră

Depărtare ca de opt ceasuri de la Careia, spre răsărit, se află Marea Lavră grecească, cu hramul Cuviosului Atanasie Athonitul, începătorul tipicului și al chinoviei în Sfântul Munte Athos și ctitorul fondator al ei. La început, mănăstirea aceasta

mită zi, să slujească Sfânta Liturghie fiecare în mănăstirea sa. Slobod era fiecare să înceapă Liturghia oricât de dimineață ar voi, iar după slujbă să plece Atanasie spre mănăstirea lui Pavel, și acesta spre a lui Atanasie, și acolo unde se vor întâlni să fie hotarul dintre vetrele mănăstirilor lor. Aceasta învoială, pornită din dragoste, a folosit Lavrei, pentru că Atanasie, sculându-se foarte de dimineață, a ieșit de la Liturghie în zorii zilei și a plecat. Pavel a ieșit mai târziu, și când a plecat și el, Atanasie se urcase deja pe culmea muntelui și se pogora pe cealaltă coastă, spre apus, pe locurile care erau atunci ale mănăstirii Sfântul Pavel. Pe linia unde s-au întâlnit amândoi, au stabilit hotarul dintre vetrele mănăstirilor lor. Așa a dobândit Lavra o mare întindere de pământ.

Lavra a fost întemeiată pe la 960, prin osânda pustnicului Atanasie de la Trebizonda și cu ajutoare bănești date de împărații bizantini Nichifor Focas (963-969) și Ioan Tzimisches (969-973). Ruinându-se cu vremea, a fost reînnoită și înfrumusețată de către domnitorii țării românești, începând cu voievodul muntean Alexandru Basarab (1352-1364) și Vladislav Basarab (1364-1377), care i-a hărăzit și o icoană a Sfântului Athanasie, îmbrăcată în argint și înfrumusețată cu multă artă, având în partea de jos, de o parte și de alta, chipul donatorului și al soției sale, Ana Doamna, cum arată inscripțiile grecești din dreptul fiecăruia. Vladislav Basarab și soția sa Ana trimiteau anual acestei mănăstiri și o însemnată sumă de bani. Voievodul muntean Vlad Vintilă (1532-1535), cu fiul său Drăghici, au dăruit icoana numită Egumenița, iar Neagoe Basarab a reînnoit mănăstirea, făcând-o mai mare, a acoperit-o cu plumb, cum se vede din inscripția grecească de deasupra ușii celei mari a tindei, și a înfrumusețat-o cu multe odoare scumpe. Ieremia și Simion Movilă, domnitorii Moldovei, dau și ei anual câte 15 mii de taleri. Matei Basarab a zidit biserica cu hramul Sfântului Mihail, episcopul Sinadelor, pe ai cărei pereți este zugrăvit ca ctitor, și a dăruit o evanghelie grecească scrisă pe pergament și alte odoare de preț.

a avut hramul Buna Vestire. Mai târziu, însă, și l-a schimbat, luându-l pe al Cuviosului Atanasie Athonitul, care se serbează la 5 iulie.

Această schimbare de hram s-a făcut după însăși voința Maicii Domnului, descoperită unuia dintre egumenii Lavrei, de pe vremea când era chinovie. De acum înainte – a zis ea – să nu mai săvârșiți prăznuirea întru cinstirea mea, pentru că pe mine mă fericesc toate neamurile și pretutindenea se proslăvește numele meu de către cei dreptslăvitori, ci să pomeniți prăznuirea plăcutului meu Atanasie, care mult mi-a slujit și mult s-a ostenit în locașul acesta.

În ziua hramului – 5 iulie – se adună la marea Lavră mii de monahi și credincioși, spre a lua parte la prăznuirea patronului celei mai însemnate mănăstiri din tot muntele.

Mănăstirea aceasta s-a ridicat pe locul numit al catehumenului Melana. Are o pozițiune foarte frumoasă, sub poalele vârfului Athonului, în apropiere de mare. De aici se urca adesea cuviosul Atanasie pe vârful Athonului, cu toiagul de fier, care se vede și astăzi deasupra mormântului său, pentru a rămâne întru rugăciuni singuraticice și viață pustnicească. Are împrejur grădini de pomi fructiferi și de zarzavaturi, vie și păduri întinse. Se văd spre răsărit ostroavele: Limnos, Tassos, Samotrachi, până la Kavala, vechiul Neapole, unde a debarcat pentru prima dată Sfântul Apostol Pavel pe pământul Europei.

Proprietatea mării Lavre este cu mult mai întinsă ca a celorlalte mănăstiri, statornicită încă din vremea întemeietorului ei, cuviosul Atanasie. Tradițiunea bătrână ne spune că au fost doi începători de obște în Sfântul Munte: Atanasie și Pavel. Cel din urmă era din familie împărătească. Atanasie s-a așezat sub poalele Athonului, pe un loc potrivit, la povârnișul muntelui, spre răsărit, unde și-a zidit lavra. Pavel, în partea opusă, spre apus, și-a ridicat mănăstirea sa, cu hramul Sfântului Pavel. Pentru ca să hotărască vatra mănăstirilor lor, au făcut între dânșii următoarea învoială. Într-o anu-

Biserica cea mare, în formă de cruce, este zugrăvită în stilul bizantin de Teofan, un discipol al lui Panselin. Icoanele împărătești sunt îmbrăcate în argint și poleite cu aur. Înaintea bisericii, spre stânga, sunt doi chiparoși groși, sădiți de însuși Sfântul Atanasie. Porticul, a cărui boltă se reazemă pe o coloană de marmură, are în mijloc un baptisteriu, tot de marmură. Un monument frumos, în fața căruia ard candelă, reamintește făgăduința Maicii Domnului făcută Sfântului Atanasie, că Ea va fi iconoama acestei mănăstiri. De atunci, mănăstirea aceasta nu are decât un subiconom. Spre apus e trapeza, frumos zugrăvită, cu mesele de piatră din vremea Sfântului Atanasie, și mormintele câtorva patriarhi ecumenici, care s-au pristăvit aici.

Este idioritmă. A avea 200 călugări greci. Azi sunt cam 120.

În interior sunt 18 paraclise. În unul se află mormântul Sfântului Atanasie, deasupra căruia ard câteva candelă. Lângă el se află bastonul de fier de doi coți și în patru muchii al Sfântului Atanasie, și o cruce de lemn, ferecată în fier, cu lanțul tot de fier, pe care o purta Sfântul Atanasie la piept.

Biblioteca, bogată în cărți de valoare, deține și 1650 de manuscrise grecești, dintre care 650 pe papirus, multe din ele în strânsă legătură cu țara noastră.

În biserică se află o bucată mărișoară din Sfântul Lemn, o raclă cu moaște de-ale Sfântului Teodor cel Nou, și mai multe cutii de argint, poleite cu aur și cu pietre scumpe, în care se păstrează sfinte moaște. Iată câteva dintre ele: capul Sfântului Vasile cel Mare, o mână a Sfântului Ioan Gură de Aur, o mână a Sfântului Apostol Andrei, capul Sfântului Grigorie, Luminătorul armenilor, un picior de la genunchi în jos al Sfântului Teodor Stratilat, capul Sfântului Mucenic Alexandru din Pind, capul Sfântului Mihail al Sardelor, capul Sfântului Ioan Cucuzel, mâna Sfântului Chiric, părțile din moaștele sfințelor mucenițe Minodora, Mitrodora și Nimfodora, ale Sfintei Iulita și Sfintei Pelaghia, capul Sfântului Eustratie și al lui Mihail din Sinadon, sacosul de la Nichifor Focas și altele.

Pe moșia Lavrei se află:

Izvorul (Aghiazma Sfântului Atanasie)

Depărtare ca la trei ceasuri de la Lavra, spre Careia, se află izvorul sau cum i se mai zice "Aghiazma Sfântului Atanasie". Deschiderea acestui izvor s-a făcut prin minune, în următoarele împrejurări. După ce cuviosul Atanasie terminase marea Lavră, se adunaseră mulțime de călugări din toate părțile și trăiau toți cu îndeșulare. S-a întâmplat, însă, într-un an o secetă și o foamete așa de mare, încât monahii Lavrei, nemaiputând răbda asprimea zădufului și lipsa de hrană, unul câte unul s-au împrăștiat prin alte mănăstiri, rămânând numai Sfântul Atanasie singur, fără o bucată de pâine. De la o vreme, covârșindu-l foamea, Atanasie a luat toiagul său de fier și a plecat spre Careia, să se consulte cu părinții Protatului ce-i de făcut. Mergând cale de trei ceasuri, tulburat peste măsură în sufletul său, pentru că se vedea silit să-și părăsească chinovia, s-a așezat în marginea drumului pe o piatră, să se odihnească. Deodată apare înaintea lui o femeie, îmbrăcată în haină împărătească de culoare albastră, și-l întreabă:

– Unde mergi, bătrânule?

– De ce mă întrebi unde merg? Mă mir cum ai cutezat a călca în acest sfânt loc, pentru că aici nu este blagoslovenie de la Maica Domnului, stăpâna locului acestuia.

– Atanasie, robul meu, – îi răspunse femeia – eu sunt Maica Domnului, stăpâna locului acestuia.

Atanasie, înfricoșându-se, zise:

– Cu ce mă încredințezi de aceasta?

– Atanasie, robul fiului meu Iisus Hristos, lovește cu toiagul tău în stânca aceasta și vei vedea puterea lui Dumnezeu. Atunci, cuviosul Atanasie, închinându-se, a lovit cu toiagul în stânca de alături și îndată a izbucnit un izvor de apă rece, care și astăzi răcorește sufletele călătorilor. Apoi, Maica Domnului a zis lui Atanasie:

– Întoarce-te la mănăstirea ta și vei afla de toate.

Acestea auzindu-le, Sfântul Atanasie s-a umplut de bucurie și, sărutând locul unde stătuse Maica Domnului, s-a întors la ctitoria sa, unde a găsit grânarele pline cu grâu și vasele curgând de untdelemn.

Lângă izvorul acesta este astăzi o trapeză cu scaune, acoperită, unde călătorul ostenit de cale stă de se ospătează și bea apă din izvor. Pe un stâlp este și o cutie de fier cu ușă, care se închide. În cutia aceasta, călătorii pun merinde pentru hrana săracilor.

Chilia românească Turlutiu, aflată la jumătate de ceas de Aghiazma Sfântului Atanasie. Este așezată sub poalele Athonului, lângă mare. Are biserică frumușică, cu hramul Nașterea Maicii Domnului. În jurul chiliilor este o mică grădină de zarzavaturi și diferiți pomi roditori: măslini, smochini, castani și puțină vie. Un izvor cu apă rece și bună curge pe lângă zidul ei.

Chilia aceasta a fost cumpărată în 1867 de cuviosul Sava, român de neam, care a viețuit aici, în rânduială călugărească, 47 ani, până în 1902, când s-a mutat către Domnul. Urmașul său a fost părintele Climent, cu alți doi ucenici ai lui, toți români. Ei purtau grijă de izvorul Sfântului Atanasie, din apropiere.

Morfono, cu turnul ei vestit, situată la depărtare de un ceas de la Aghiazma Sfântului Atanasie, spre Careia. Are vreo șase chilii, cu paraclise în interior. Are o vatră bogată primprejur, cu zarzavaturi și grădină de măslini, lămâi, portocali, aluni, viță de vie etc. O privesc încântătoare se deschide din turn în toate părțile.

Mănăstirea latinilor ridicată pe vremea când Constantinopolul a fost luat din mâinile grecilor de către latini, care au înființat Imperiul latin de răsărit (1204-1261), cu reședința la Constantinopol. Mănăstirea are hramul Sfântului Nicolae. Avea vatră largă primprejur, cuprinzând Morfono și Prova-

ta. Cu o corabie își aduceau latinii merinde din Italia. Având stăpânirea politică, au căutat să supună și pe ortodocși papei de la Roma. Venind armatele papei și în Sfântul Munte, multe mănăstiri și schituri au fost jefuite și arse, iar călugării chinuiți și uciși. Ajungând și la Morfono, călugării de aici n-au voit să se plece credințelor rătăcite ale latinilor, din care pricină au fost închiși și li s-a dat foc. Un turn înalt, pe o colină, s-a ridicat spre pomenirea lor.

Latinii, fiind alungăți, la plecare au dat foc mănăstirii, din porunca papei. Ruinele se văd și astăzi. Chiliile, rămânând în stăpânirea Lavrei, au fost vândute pe viață duhovnicului Lucian, călugăr român din mănăstirea Neamțului, care a făcut din ele cuib de evlavie pentru români.

Provata (Lacul oilor), tot în drumul Careii, depărtare ca la un ceas de la schitul românesc "Lacul" spre miazăzi, unde sunt vreo 30 chilii, cu paraclise în interior. În fiecare chilie sunt 3-5 monahi. Din acestea, patru sunt românești: chilia părintelui Ilarion, cu hramul Tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul; chilia numită Cucuina, cu hramul Sfântului Ioan Teologul, fostă a părintelui Teodosie Soroceanu, iar azi a ucenicilor lui: Prohor, Varlaam și alții; chilia părintelui Modest, și chilia Găvăneasa, a călugărilor macedoneni, dați însă afară, pentru că au introdus cărți românești. Azi e pustie. Monahii trăiesc din lucrul mâinilor lor. Au o mică grădină de zarzavat și pomi roditori: măslini, smochini, aluni și puțină vie.

Chilia rusească Sfântul Artemie, la un ceas depărtare de la Provata, către răsărit, pe o poziție frumoasă, între păduri de castani. În jurul bisericii este o grădină bogată de zarzavaturi, pomi roditori și puțină vie. Sunt vreo 60 de ruși, care erau mai înainte întreținuți de guvernul rusesc. Astăzi se întrețin din lucrul mâinilor lor.

Turnul sau pârğul Milopotamul, tot în drumul Careii, cam în dreptul Ivirului, așezat la malul mării, într-o poziție încântătoare. Datează din secolul al X-lea. În vechime, aici a

fost târgul Cleonit, iar după creștinarea elinilor, o episcopie. Zidit de patriarhul Climent al Ierusalimului, a devenit faimos în timpul din urmă, fiindcă aici stătea vreme îndelungată patriarhul Constantinopolului Ioachim al III-lea (1889-1901). Are apă din destul, care curge de la moara Filoteiului, și grădină frumoasă de zarzavaturi, arbori fructiferi și vie. Este chilie mare, cu biserică frumoasă, azi metoc al Lavrei.

(*"Sfântul Munte al Athosului"*, București, 1939)

SFÂNTUL ATANASIE ATHONITUL

Pr. Prof. Liviu Stan

În mijlocul fostei împărății bizantine și, totuși, departe de lume, Sfântul Munte Athos străjuiește din veac porțile împărăției cerurilor.

Ca o țară de basm, plutind între cer și pământ, Athosul este în lume, dar și în afara lumii.

Văzut de departe și de aproape, de pe apă și din văzduh, Sfântul Munte pare coborât de pe alt tărâm.

Candelă nestinsă, înălțată deasupra talazurilor mării și ale zbuciumatei istorii a Răsăritului, lumina înmiresmată a Sfântului Munte străbate prin vreme până la noi. Ea cheamă și astăzi la rugăciune pentru pacea lumii și pentru mântuirea tuturor.

Câte suflete învolburate de viscolul ispitelor și câte inimi ostenite și împovărate de zbuciumul vieții n-au alergat la Sfântul Munte ca la limanul izbăvirii lor!

Frumusețile neasemuite ale peninsulei athonite, din piscurile căreia natura însăși te saltă spre ceruri, atmosfera de pace și urmele evlaviei străvechi, prin care parcă respiră istoria, acționează ca un balsam asupra sufletelor.

De frumusețile și de buna mireasmă a Sfântului Munte a fost răpit și monahul Atanasie, când a părăsit lumea și s-a retras la Athos, în prima jumătate a veacului al X-lea.

Prieten și ortac de arme din tinerețe cu cel care avea să devină împăratul bizantin Nicefor II Focas (963-969), sihas-trul strateg Atanasie ajunge arhistrategul duhovnicesc al Sfântului Munte și se așterne pe munca de reorganizare a vieții athonite sub toate raporturile.

Dar cine era oare și de unde venea monahul Atanasie, ctitorul cel nou al obștei athonite?

Născut în al doilea deceniu al veacului al X-lea, la Trapezunt – cetatea de baștină a Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava –, Atanasie a rămas orfan și a fost ocrotit de o văduvă milostivă, care s-a prăpădit și ea în curând.

Singur pe lume, tânărul Avramie, căci așa s-a numit înainte de călugărie, a fost dus la Constantinopol de un dregător bizantin, care fusese cu treburi prin Trapezunt.

În capitala imperiului, el a avut prilejul să-și însușească pe încetul cultura vremii sale, urmând vestitele școli ale celui mai mare centru de cultură al lumii de atunci.

Căci, într-adevăr, întreg Apusul, atât de înfloritor mai târziu, nu avea nimic la înălțimea Universității din Constantinopol, creată încă la anul 425 de Împăratul Teodosie al II-lea. Câte veacuri au trebuit să treacă până să apară, la 1119, în Apus, cea dintâi Universitate, la Bologna? Dar până la înființarea Universității din Paris, la 1200, sau a celei de la Praga, în 1348, ori a celei din Viena, la 1365?

Devenind unul dintre cei mai instruiți tineri bizantini, încercându-și apoi talentul în treburi obștești, civile și militare, Avramie a părăsit într-o bună zi strălucitoarea viață din Constantinopol și s-a îndreptat spre Sfântul Munte Athos. În drum, s-a abătut pe la o mare mănăstire (lavră) de pe Muntele Kimina, cârmuită de Mihail Maleinos, unchiul prietenului său Nicefor Focas. Aici s-a călugărit, luând numele de Atanasie.

După o scurtă ședere la metania sa, unde l-a vizitat și Nicefor Focas, Atanasie s-a îndreptat spre Athos, unde a pustnicit o vreme, ascunzându-se cu totul de lume.

Dar prietenul său Focas a trimis ostași după el să-l caute, ca să stea cu el la sfat în privința celor duhovnicești, dar și a celor lumești. Descoperit prin vizuinele Sfântului Munte, Atanasie cu greu a consimțit să plece din Athos ca să-l întâlnească pe Focas tocmai în Creta unde acesta își avea tabăra, căci purta război pentru eliberarea Cretei de sub stăpânirea arabă.

Înfruntând primejdiile unei călătorii îndepărtate, pe marea bântuită de pirați și de arabi, Atanasie a ajuns cu bine în Creta, și a rămas în tabăra prietenului său până la izgonirea arabilor de acolo, în anul 961.

Nicefor Focas, general și ascet, se gândea să-l urmeze pe Atanasie în sfânta liniște de la Athos, de aceea l-a rugat să-i construiască o mică așezare monastică și o bisericuță. Dar, cu mijloacele pe care i le-a pus la dispoziție prietenul său, Atanasie a construit, pe un loc neted din partea sud-estică a peninsulei athonite, o mare lavră, cu două biserici (Sfântul Ioan Botezătorul și Bunavestire) și cu alte clădiri necesare: o trapeză, o bolniță, o casă de oaspeți (xenodohion) și anexe gospodărești, încât noua așezare mănăstirească a luat proporțiile unui târgușor, și a rămas până astăzi cea mai mare dintre mănăstirile grecești de la Athos.

Astfel s-a urzit și s-a ctitorit Lavra Athosului, numită și Marea Lavră, iar mai târziu Lavra Sfântului Atanasie. Ea are ctitor duhovnicesc pe Atanasie, iar din lume pe generalul Nicefor Focas. Om cu mari însușiri și mare strateg, una dintre cele mai strălucite figuri de ostaș bizantin, Focas a devenit împărat, ales de oaste, în 963, tocmai pe când se gândea să părăsească lumea și să se schivnicească la Athos.

Cu acest an, 963, începe nu numai istoria milenară a Lavrei Sfântului Atanasie, ci și o nouă epocă în viața monastică

athonită, prin reorganizarea ei de către Atanasie, care a devenit căpetenia întregului Athos.

Trăind până la anul 1000, sau chiar până pe la 1010, Atanasie a desfășurat o lucrare de adevărat arhistrateg, având de înfruntat mari adversități din afară și mai ales dinăuntru, din sânul obștii athonite.

Dar ce-a adus nou Atanasie și nu le-a plăcut athoniților și prietenilor lui dinafară, de s-au stârnit împotriva lui cu vrăjmășie nepotolită, vrând chiar să-l piardă?

Ar fi multe de spus despre înnoirile cu care a venit Atanasie. Ele s-au dovedit necesare și atât de folositoare vieții călugărești de la Athos, încât până astăzi s-au păstrat cu sfințenie aproape toate.

În esență, aceste înnoiri se reduc la următoarele rânduieli, cuprinse în așa numitul "Canonicon" (adică Statut sau Pravilă) al Sfântului Atanasie:

1. Introducerea vieții de obște, adică a stilului chinovial și îngrădirea până la desființare a vieții de sine, adică a stilului idioritmnic;

2. Aspra observare a votului sărăciei, prin oprirea cu desăvârșire a călugărilor de a poseda averi personale;

3. Interzicerea oricărei deosebiri între călugării greci și cei latini sau de orice altă limbă;

4. Supunerea tuturor călugărilor de la Athos unui stareț suprem, numit protos;

5. Oprirea intrării și rămânerii pe teritoriul Muntelui Athos a oricăror vietăți de parte femeiască, afară de păsările cerului, de gângăni, de viețuitoare subpământene și sălbatiche;

6. În fine, organizarea comunității monahale athonite într-un mod complet autonom, adică în independență de orice autoritate bisericească și de stat.

Ce reprezentau aceste rânduieli în sine și ce soartă au avut? Ele reprezentau năzuințele celor mai buni athoniți și,

în cea mai mare parte, postulatele tradiționale ale străvechiului monahism oriental.

În privința celei dintâi rânduieli, este de observat că ea a stârnit adversitatea cea mai mare, întrucât era potrivnică rânduielii tradiționale a întregului monahism, care îngăduia și viața de obște și viața de sine, după alegerea celor interesați. Este, de altfel, și singura regulă sau rânduială a Sfântului Atanasie care n-a rămas, căci încă prin Tipiconul sau Pravila din 972 a împăratului Ioan Țimisches, a fost corectată, în sensul că îngăduie și viața de sine și viața de obște, fiecare având valoare egală.

Nici a doua rânduială nu le-a fost pe plac multora, dar n-aveau ce face, căci nu puteau obiecta împotriva votului sărăciei, pe care, totuși, l-au respectat numai în limita posibilului.

În legătură cu cea de-a treia rânduială, observăm că Sfântul Atanasie a fost potrivnicul sciziei care se tot adâncea între Răsărit și Apus, și că, deși răsăritean, a socotit necreștinească orice discriminare națională și după rit, între creștini în general și între monahi în special. De aceea, el i-a luat sub ocrotire pe călugării latini, și aceștia și-au ridicat în vremea sa mai multe așezări la Athos, unele dintre ele durând până în veacurile XIII-XIV, deci și după marea schismă din 1054.

Cât privește cea de-a șasea rânduială statornicită de Sfântul Atanasie pentru viața athonită, observăm că ea a constituit, alături de rânduiala a treia, al doilea factor de bază pentru asigurarea unei libere și înfloritoare dezvoltări a vieții athonite.

Rânduiala aceasta, veche și tradițională, datează în monahismul athonit dinainte de veacul al V-lea și, mai precis, dinainte de Sinodul IV Ecumenic, adică din vremea când monahismul era o organizație religioasă autonomă, nesupusă autorității bisericești. Căci, deși Sinodul IV Ecumenic prin canonul 4 a supus episcopilor pe toți călugării și toate

mănăstirile, pe teritoriul Athosului nu s-a aplicat această normă canonică niciodată în chip statornic, ci numai întâmplător.

Tradiția independenței sale față de ierarhie a fost foarte puternică în monahismul athonit și până la Atanasie; ea n-a fost însă atât de bine precizată cum a făcut-o el, prin rânduiala a 6-a, una dintre cele mai importante pe care le-a introdus în viața obștii de la Sfântul Munte.

Ea a fost o pavază a liberei dezvoltări a comunității athonite și un mijloc de formare la călugării athoniți a conștiinței că poartă singuri răspunderea întregii comunități și că participă astfel și la răspunderea generală pentru Biserică.

*(Revista "Mitropoliă Banatului", Anul XIII,
nr. 3-4, martie-aprilie 1963)*

SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA ȘI TOMUL AGHIORITIC

Protos. Ambrozie Meleacă

Sfântul Grigorie Palama s-a născut în Constantinopol, în anul 1296, într-o familie aristocratică din Asia Mică, tatăl său, Constantin, fiind senator și consilier intim al împăratului Andronic al II-lea (1282-1328). Puțin înainte de a muri, tatăl său s-a călugărit sub numele de Constantius. Cel mai mare dintre cei cinci copii era Grigorie, în vârstă de 7 ani. Micul Grigorie a început să studieze științele profane, înaintând rapid în dobândirea de cunoștințe. Copil fiind, și-a uimit profesorii prin vastitatea cunoștințelor sale de filosofie. Dar, pe măsură ce sporea în învățătură, sporea și în viața duhovnicească. L-a avut îndrumător duhovnicesc pe Teolept al Filadelfiei, monah încercat, format la Athos. La vârsta de 20 de ani a reușit să-i convingă pe frații săi, pe mama sa Kale,

pe servitorii casei, precum și alte rude, să îmbrățișeze cu toții viața monahală.

În 1318 ajunge la Athos, rămânând pe lângă un Avva Nicodim, în apropierea mănăstirii Vatoped. Aici se roagă timp de doi ani către Sfânta Fecioară, astfel: "Luminează-mi întunericul, luminează-mi întunericul", iar pentru credința lui se învrednicește cu vederea Sfântului Ioan Evanghelistul, care-l asigură de ajutorul ce-l va avea permanent din partea Prea Sfinței Născătoare de Dumnezeu. După ce Nicodim trece la cele veșnice, în anul 1321, Sfântul Grigorie se mută în Marea Lavră, unde rămâne trei ani. Mănat de dorul de singurătate, se retrage în pustie, la Glosia, unde erau mai mulți călugări sihaștri, îndrumat de Grigorie din Constantinopol. După alți doi ani, este nevoit să plece la Salonic, împreună cu ceilalți monahi care trăiau aici. Din cauza deselor atacuri turcești, intenționau să se ducă cu toții la Ierusalim. La Salonic, Sfântul Grigorie Palama are o viziune, în urma căreia renunță să mai plece la drum. Aici, în Salonic, este hirotonit preot, dar aflat în continuă căutare de liniște, se retrage pe un munte de lângă localitatea Veria, însoțit de zece monahi, aceiași cu care venise la Athos. Acest fapt se petrece în anul 1326.

Aflat în continuă rugăciune, se învrednicește de daruri duhovnicești deosebite. Se întâmplă ca atunci când cineva vorbea cu el, dar mai ales când săvârșea Sfânta Liturghie, fața lui să strălucească nefiresc, răspândind o bucurie fără margini în jur. Murindu-i mama, se duce la Constantinopol pentru a-și lua surorile la Veria. De acum le va fi și lor călăuză duhovnicească. Dar curând o pierde și pe sora mai mare, Epiharis, urmată foarte repede de fratele Teodosie.

În 1331, în urma numeroaselor atacuri sârbești, se reîntoarce în Athos, însoțit doar de fratele său, Macarie, așezându-se împreună cu acesta în Schitul Sfântul Sava. De acum, îndemnat de ceilalți monahi, începe să scrie și să predice. Curând avea să apară Varlaam, care, prin scrierile sale, a fost

perceput de Sfântul Grigorie Palama ca un rău pentru Ortodoxie. Drept pentru care avea să-l combată, până când învățătura ortodoxă avea să iasă biruitoare împotriva scolasticismului reprezentat de Varlaam.

Varlaam de Calabria

Varlaam era originar din Calabria, regiune din sudul Italiei, unde în acea perioadă erau foarte mulți greci. Vine la Constantinopol prin 1329-1330 și cunoaște o ascensiune rapidă, câștigându-și faima de filosof. Venirea sa în Grecia a fost determinată de dorința de a cunoaște mai bine opera în original a lui Aristotel, de filosofia căruia era marcat. Din Etolia (pe atunci sub stăpânire catalană) trece în Salonic, pentru ca înainte de 1330 să ajungă la Constantinopol. Având darul oratoriei, intră în grațiile lui Andronic al II-lea și Ioan Cantacuzino și este numit superior al mănăstirii Mântuitorului din capitala Imperiului.

Despre vârsta și originea sa nu avem nici o dată sigură. Unii susțin că era grec ortodox din sudul Italiei; alții, printre care și Sfântul Grigorie Palama, Nichifor Gregoras și Ioan al VI-lea Cantacuzino, că ar fi fost întâi catolic, chiar italian de neam, și a devenit ortodox doar când a venit în Constantinopol. Există argumente că ar fi fost ortodox din sudul Italiei: o notă a unui copist pe un manuscris din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, care cuprinde tratatul lui Varlaam despre Purcederea Duhului Sfânt, și faptul că are un ton sincer ortodox în tratatul amintit, ca de altfel și în *Tratatul despre Primatul Papal*.

În sprijinul ideii că nu era grec și ortodox este adus faptul că, în 1339, trimis în Apus de către împăratul Andronic al III-lea și Ioan Cantacuzino, să trateze unirea cu Biserica Apuseană, s-a comportat "suspect", după aprecierea adversarilor săi, iar în 1334-1335, la Constantinopol, are o dispută cu

trimișii papei, în care nu e deloc "convingător pentru Ortodoxie", spun mărturii contemporane. Alt argument în favoarea aceleiași idei este rugăciunea ambiguă de la sfârșitul tratatului despre Sfântul Duh. În disputa cu isihăștii, în schimb, numindu-i pe aceștia "mesalieni" și "diteiști" manifestă o concepție apropiată de cea apuseană asupra purcederii Sfântului Duh. Varlaam mărturisește în Epistola a IV-a către Sfântul Grigorie Palama că a pornit război cu "conaționalii săi", referindu-se la latini, când a scris tratatele despre Sfântul Duh și Primatul Papal. După sinodul din 1341, când învățătura lui a fost condamnată, a plecat imediat în Italia.

Varlaam începe o dispută filosofică cu învățații bizanțini Theodor Metochites și Nichifor Gregoras. Primul îl ignoră, dar cel de-al doilea se lasă provocat la o polemică. Din această dispută se pare că Varlaam a ieșit învins, dovedindu-se necunoscător al filosofiei lui Aristotel.

Prin 1334-1335, scrie tratatele Despre purcederea Sfântului Duh și Despre Primatul Papal. La Constantinopol află sau pricepe într-un mod "primitiv și grosolan", de la niște călugări simpli ce practicau rugăciunea isihastă, ce este rugăciunea inimii și vederea luminii dumnezeiești. Socotind acest fapt ca periculos, se simte dator să scrie împotriva isihasmului ca despre o erezie.

Sfântul Grigorie Palama îi scrie lui Varlaam îndemnându-l să nu se mai ocupe de teologie, pe care nu o cunoaște, ci să se ocupe de filosofie. Varlaam îi cere însă Sfântului să nu se amestece în disputa lui cu isihăștii. Replica este pe măsură: dacă Varlaam atacă dreapta credință, Sfântul Grigorie Palama se consideră atacat personal. Așa încep disputele private la isihasm.

Varlaam a început disputele cu Sfântul Grigorie Palama ca urmare a răspunsului pe care acesta l-a dat unor scrieri ale sale în care lua în râs practica rugăciunii isihaste, așa cum o percepușe el. "Am fost inițiat, scrie el, în niște monstruoșități

și doctrine absurde, pe care un om nu le poate enunța cu demnitate, dacă are minte sau puțină rațiune, în produsele unei credințe eronate și ale unei imaginații îndrăznețe. Ei mi-au explicat învățătura lor despre uimitoarele separări și despre unirile minții cu sufletul, despre legăturile pe care demoniile au cu acesta din urmă, despre diferențele care există între luminile roșii și albe, despre intrările și ieșirile inteligibile care se produc prin intermediul nărilor în timpul respirației, despre scuturile care se adună în jurul ombilicului și, în sfârșit, despre unirea Domnului nostru cu sufletul, care are loc în interiorul ombilicului în mod simțit, în deplină certitudine a inimii“. Din aceste afirmații ale lui Varlaam ne dăm seama de ce îi numește el pe isihăști “buricari“ sau “omfalohilici“, precum și de falsa imagine pe care o avea despre isihasm. Varlaam venea cu ceva nou pentru bizantini: teoria harului creat. Din această perspectivă socotea lumina taborică “un fenomen apărut pentru a dispărea și avea drept scop să semnifice sau să simbolizeze divinitatea lui Hristos“.

Despre valoarea științei. Varlaam atacă sistematic pe Sfântul Grigorie Palama și pe isihăști “pornind de la bazele noetice pe care se rezema rugăciunea mintală și învățătura despre vederea mistică a luminii dumnezeiești“. Îi considera “întunecați și necurățiți pe cei ce nu studiază pe Aristotel și pe Ptolemeu“. În alt loc, Varlaam arată cât de mult ignora rolul păzirii poruncilor, socotind că acestea nu pot alunga întunericul neștiinței din sufletul omului. El socotea că înțelegerea este superioară vederii, ceea ce ar însemna, spre exemplu, că un comentariu teologic al Scripturilor ar putea fi superior Scripturii înseși.

Varlaam respinge învățătura scripturistică și patristică despre vederea lui Dumnezeu de către cei curați și o explică în cu totul alt mod: “Nu văd, deci, cei curați la inimă pe Dumnezeu altfel decât sau prin analogie, sau după cauză, sau prin negațiune. Iar mai văzător de Dumnezeu e acela care cunoaște

cele mai multe din părțile lumii, sau cele mai mari, și mai văzător e cel ce cunoaște mai bine ceea ce cunoaște. Iar cel mai văzător e acela care cunoaște atât părțile vizibile ale lumii, cât și puterile nevizibile: atracțiunea elementelor spre pământ și spre celelalte și repulsia dintre ele, deosebirile, proprietățile, notele comune, lucrările, legăturile, acordurile, armoniile; simplu vorbind, cele negrăite și cele grăite ale întregului univers. Căci cel care vede toate acestea bine, acela poate cunoaște drept cauza tuturor pe Dumnezeu și Îl cunoaște prin analogie cu acestea, iar prin negațiuni Îl așază mai presus de toate acestea. Căci Dumnezeu numai din lucru Se cunoaște; nu din cele ce nu le cunoaște cineva, ci numai din cele ce le cunoaște va cunoaște pe Dumnezeu. Deci, eu cât cunoaște cineva mai multe, mai importante și mai precise, cu atât se distinge de alții în cunoașterea lui Dumnezeu. Chiar cunoașterea lui Dumnezeu prin negațiune, care pare că disprețuiește foarte mult lucrurile, nu poate exista fără cunoașterea tuturor lucrurilor. Căci numai lucrurile a căror existență o cunoaștem, putem să le negăm la Dumnezeu”, și singura cale de cunoaștere a lui Dumnezeu e cea pur rațională. Sălășluirea în Tatăl promisă de Fiul, el o explică astfel: “se va sălășlui în acela care cunoaște ideile naturii universului; căci acela cunoaște adevărul”.

Socotea de mare valoare știința, chiar absolut necesară pentru mântuire, afirmând: “Cum e cu sănătatea, așa e și cu filosofia. Aceea se dă de Dumnezeu și se dobândește prin știință; dar nu e altul felul sănătății date de Dumnezeu și altul cel obținut prin medicină, ci același. Așa e și cu înțelepciunea profeților și apostolilor, le-o dă Dumnezeu direct, iar nouă ne-o dau Scripturile cele inspirate de Dumnezeu și științele, prin care iarăși căutând înțelepciunea o aflăm”.

Varlaam puneu semnul egalității între științele profane și înțelepciunea dumnezeiască: “Scripturile celor inspirați de Dumnezeu și înțelepciunea din ele are același scop cu înțelepciunea

ce provine din științele profane. Căci în toate e același adevăr, fie că e dat apostolilor de Dumnezeu direct și de la început, fie că-l aflăm noi prin studiu, științele duc spre adevărul dat apostolilor de la Dumnezeu și ne ajută mult ca să ne înălțăm la modelele originale nemateriale ale lucrurilor“.

Varlaam îi atacă direct pe Sfântul Grigorie Palama și pe isihasți atunci când afirmă: “sunt unii care contestă acestea (egalitatea Scripturii și a științelor); unii socotesc citirea Scripturii confuzie, alții afirmă că înțelepciunea din științe și tot studiul lor nu e câtuși de puțin dar al lui Dumnezeu“. În spiritul teologiei scolastice, Varlaam venera înțelepciunea și științele în ele însele, abuzând de întrebuintarea acestor daruri ale lui Dumnezeu, lucru ce rezultă din următorul pasaj: “Dar eu laud însăși înțelepciunea în sine, ideea cunoștinței adevărate, care e una; nu numim filosofie ceea ce a crezut, scris sau învățat autorul cutare sau cutare, ci însăși ideea cunoștinței“. Cu acest lucru Sfântul Grigorie Palama era în principiu de acord, dar fără a supralicita aceste valori luate în sine. Varlaam socotea că neștiința naște viciile, iar știința alungă răutatea din suflet și că prin știință se poate restabili în noi chipul lui Dumnezeu.

Despre rugăciunea inimii. Varlaam face o confuzie între simțurile cele din afară și cele dinăuntru, scriind că acela care se roagă e necesar să-și mortifice deplin doar partea pasională a sufletului, vederea și auzul fiind imateriale și nepasionale, și cele mai raționale simțuri, și socotea trupul “grosier și irațional“, socotind că nu este necesar ca el să participe la rugăciune. Considerând toate darurile dumnezeiești atotperfecte, trage concluzia greșită că sfinții nu pot să progreseze în viața aceasta și nici în cea viitoare la infinit.

Dovedindu-se prea raționalist, a crezut că poate da o lovitură decisivă misticii și ascezei ortodoxe, neînțelegând de fapt în ce consta aceasta, și anume, că urmărește mântuirea trupului odată cu sufletul, și nu doar o mortificare în sine a trupului. Vorbind cu dispreț despre rugăciunea inimii, nu a înțeles

că de fapt aceasta era o lucrare comună a trupului și a sufletului. Varlaam "căuta să-i ridiculizeze pe monahii athoniți, voind să-i prezinte ca pe niște ignoranți primitivi care credeau că puterile spirituale locuiau în buric și că, prin unele procedee mecanice, se poate ajunge la contemplarea lui Dumnezeu".

În privința vederii luminii taborice și a harului dumnezeiesc, Varlaam afirmă că singura lumină spirituală este cea a științei. Din această perspectivă ceea ce văd isihăștii, nefiind experiență rațională, este o simplă nălucire. Spunea despre Lumina de pe muntele Tabor: "Nu a fost nimic altceva decât un fenomen de ordin atmosferic, deci inferior gândirii omenești, prin natura ei". Îi acuza pe isihăștii că "socotesc ființa lui Dumnezeu sensibilă, având formă, volum și calitate, și, ca atare, amestecându-se cu aerul, care primește radiațiuni prin El și le circumscrie spațial și sensibil". Îi considera pe isihăștii susținători ai existenței unei lumini mintale în ipostas propriu (de sine stătătoare), care să nu fie nici Dumnezeu, nici înger, nici om, și "că mintea privește la acea lumină ca la o altă subzistență. Eu nu știu ce este acea lumină, știu însă că nu există", conchidea el.

Varlaam nu a susținut de-a lungul disputelor o părere constantă, ci o dată pleda pentru originea pur naturală a luminii taborice, cu alt prilej spunea că lumina văzută de apostoli la Schimbarea la Față a Domnului "a fost sensibilă și văzută prin aer; atunci s-a produs pentru a uimi, dar îndată a pierit; iar dumnezeire e numită, fiind simbol al Dumnezeirii". Varlaam credea că omul îl poate vedea pe Dumnezeu prin înaltă cunoaștere rațională și prin știință; mintea ajunsă pe această culme a cugetării se vede pe sine oglindind pe Dumnezeu.

Varlaam susținea că dacă această lumină ar fi veșnică și necreată, ar fi chiar Ființa lui Dumnezeu, el neconcepând altfel pe Dumnezeu decât substanță și act pur, simplu absolut, de aici și acuza lui adresată isihăștilor că ar fi căzut în erezia mesaliană. Nefăcând distincție între ființa și lucrarea

lui Dumnezeu, îi acuză pe isihăști că ar deosebi două dumnezeiri, una superioară și una inferioară, acuzându-i astfel și de diteism.

Acuzându-i pe isihăști de mesalianism, se pare că el însuși cădea într-un mesalianism intelectual, căci simpla vorbire despre Dumnezeu nu înseamnă și vedere, care, în acest caz, are doar un rol auxiliar, iar această cunoaștere nu înalță gândirea. Despre har, Varlaam afirmă că acesta este "o aptitudine pur naturală; ceea ce se dă prin Fiul nu mai poate fi harul Duhului Sfânt, ci însuși ipostasul Lui". De asemenea, socotește că toate lucrările și toate puterile lui Dumnezeu sunt create și doar Ființa Sa este necreată. În alt loc spune următoarele: "Nu există altă realitate între ființa dumnezeiască și cele făcute". Pentru el, ființa este puterea făcătoare de ființă a lui Dumnezeu: "Tot ceea ce nu este Dumnezeu Însuși în ființa Sa este creatură".

Răspunsurile Sfântului Grigorie Palama

Învățătura despre energiile necreate a fost în centrul disputelor Sfântului Grigorie Palama cu teologii scolastici latini Varlaam de Calabria și Achindin. Termenul "energie" a fost consacrat de Sinodul VI Ecumenic de la Constantinopol (681), împotriva monotelismului. Pentru Sfântul Ioan Damaschinul această noțiune semnifică realizarea sau activitatea oricărei naturi. El vorbește despre aceste energii ca fiind cele prin care Dumnezeu ajută pe om să înainteze pe calea desăvârșirii, pentru ca acesta să se poată îndumnezei. Pentru a fi mai convingător, explică aceasta printr-o metaforă: "Fierul înroșit arde nu pentru că posedă, în virtutea unui principiu firesc, energia de a arde, ci pentru că posedă acea energie din pricina unirii cu focul.

Tot astfel și cu îndumnezeirea voinței și înroșirea prin foc, nu schimbă prin foc firea celui înroșit prin foc".

Energiile izvorăsc din dumnezeirea comună celor trei Persoane ale Sfintei Treimi, existând o dată cu Persoanele și fiind contemplate în mod real, nu simbolic. Energiile divine “nu sunt decât razele ființei divine, strălucind din cele trei Persoane divine. Iar când Cuvântul lui Dumnezeu S-a întrupat, razele acesteia iradiază prin fața Lui umană”. Dezacordul dintre Varlaam și Sfântul Grigorie Palama “nu stă în învățătura despre incognoscibilitatea ființei lui Dumnezeu, ci în tăgăduirea unei experiențe reale a lui Dumnezeu în vederea luminii taborice, în respingerea experienței lui Dumnezeu în energii”.

Despre valoarea științei. În contrast cu Varlaam, care atribuia științei o valoare foarte mare în cunoașterea lui Dumnezeu și chiar susținea că este absolut necesară pentru mântuire, Sfântul Grigorie Palama nu admite această afirmație. De asemenea, nici afirmația cum că înțelepciunea dumnezeiască a Duhului se coordonează cu înțelepciunea din științe, el susținând că ultima este stearpă, prima fiind cea care naște suflete. Sfântul Grigorie Palama spunea că adevărul științelor nu este unul pur, ci unul parțial, contestabil, pe când adevărul dumnezeiesc este clar, de nezdruncinat și de necontestat, neamestecat cu minciuna. Adevărul din științe nu este mântuitor, pe când adevărul dumnezeiesc este, harul Sfântului Duh fiind cel care ne tâlcuiește Scripturile. De n-ar fi harul dumnezeiesc, orice explicare a Sfințelor Scripturi ar fi lesne deviată de la înțelesul ei autentic. Iar “împlinirea poruncilor lui Dumnezeu procură și cunoștință, și încă adevărata cunoștință”.

Sfântul Grigorie Palama deosebește darurile dumnezeiești naturale de darurile dumnezeiești duhovnicești, în primele intrând filosofia și științele. Evită astfel să pună la egalitate pe înțelepții egipteni și greci păgâni cu profeții, apostolii și Sfinții Părinți ai Bisericii. Referindu-se la acest fapt, Părintele Stăniloae citează următorul pasaj: “Mintea care a descoperit înțelepciunea elinilor, întrucât e de la Dumnezeu,

e bună; înțelepciunea aceasta, însă, deviată de la scopul convenit al cunoașterii lui Dumnezeu, ar putea fi numită mai cu dreptate înțelepciune ne bună”.

Despre rugăciune, bazat pe Sfânta Scriptură și pe scrierile patristice, ca răspuns la provocările lui Varlaam, Sfântul Grigorie Palama scrie tratatul Cuvânt către cei ce se liniștesc cu evlavie, unde arată că înfrânând trupul poți înfrâna și mintea. Întregul tratat vorbește despre unirea cu Dumnezeu prin rugăciune, pentru care e necesar “să liniștim acele simțuri care sunt mișcate de cele din afară, și să ne întoarcem spre cele dinlăuntru”. Pentru Sfântul Grigorie Palama, rugăciunea este un dar dumnezeiesc. El accentuează unirea dintre minte și inimă (suflet și trup) în rugăciunea curată, pentru ca împreună, omul întreg, învingând patimile și păcatele, în urcuș duhovnicesc neîncetat, să ajungă să se sfințească. Rugăciunea adevărată “este o lucrare perpetuă produsă de har în inimă și înrădăcinată în suflet, un izvor de bucurie sfântă care atrage spre sine mintea și o scoate de sub închipuirile multiple și profane, iar bucuria duhovnicească din ea se revarsă și asupra trupului, lucrând în trup, dar rămânând totuși duhovnicească”. Diadoh al Foticeei, ale cărui învățături le preia și Sfântul Grigorie Palama, spune despre rugăciunea curată că ea este “bucuria produsă de harul dumnezeiesc în inimă. Se dă și trupului ca o arvună a viitoarei lui nestrăicări”. Sfântul Grigorie Palama spune despre rugăciunea celor desăvârșiți că ea este lucrare a minții, iar “cele mai multe dintre darurile Duhului, și aproape toate, se ivesc în cei vrednici în vremea rugăciunii”.

Despre lumina dumnezeiască, Sfântul Grigorie Palama afirmă: “Vederea luminii acesteia este o unire, deși nu e o unire de durată pentru cei nedesăvârșiți. Căci unirea cu lumina ce este altceva decât o vedere? Apoi, odată ce aceasta se produce după odihnirea tuturor lucrărilor minții, cum s-ar săvârși altfel dacă nu prin Duhul?”. În continuare precizează: “Cel ce

vede, dacă nu lucrează în nici un chip altfel, fiind ieșit din toate celelalte, devine și el întreg lumină și se face și el asemenea cu ceea ce vede, și aceea este lumină; de privește spre aceea prin care vede, și aceea este lumină. Aceasta este unirea: a fi toate acestea una, ca să nu mai poată distinge cel ce privește între aceea prin care privește și între cel ce privește, ci numai atâta să știe că e o lumină și privește o lumină, deosebită de a tuturor făpturilor“. În alt loc spune: “Dar eu socotesc și sfânta noastră credință ca fiind o astfel de vedere, a inimii mai presus de toate simțurile și de toate înțelegerile, ca una ce întrece toate puterile înțelegătoare ale sufletului nostru“. Sfântul Grigorie Palama folosește în descrierea Luminei dumnezeiești expresii ale Sfântului Simeon Noul Teolog, Sfântului Dionisie Areopagitul, Sfântului Grigorie Teologul, atunci când spune: “vederea luminii e unire, iar unirea cu lumina e vedere“ și este “văzută nevăzut, cunoscută neînțeles“, pentru că “însăși lumina este cea care vede în ea“. Nu e văzută o lumină materială, nici una intelectuală, ci lumina “întunericului supraluminos“.

Lumina dumnezeiască este manifestarea vizibilă a harului necreat care izvorăște din ființa lui Dumnezeu, este slava despre care spun Sfinții Evangheliști Luca și Matei că au văzut-o apostolii pe Muntele Tabor.

Sfântul Grigorie Palama arată că lumina aceasta ține ființial și natural de Dumnezeu, dar nu e însăși natura Lui. “Prin urmare, înțelege și păzește simplitatea dumnezeiască, dar să nu desființezi ieșirile Lui naturale, ca și când n-ar fi, nici să socotești lumina neînserată și veșnică, începută, nici să nu afirmi două dumnezeiri și două obârșii ale binelui, adică, create și necreate. Căci numai așa ar fi două, propriu-zis. Căci fiind amândouă necreate, atât ființa cât și lucrarea, nu este nici o piedică să fie una, cum sunt raza și soarele o singură lumină“. Prin vederea luminii se stabilește o relație directă, are loc o întâlnire personală cu Dumnezeu, cu toate cele Trei Persoane ale Sfin-

tei Treimi, cum ține să precizeze Sfântul Grigorie Palama. Omul se transfigurează și se îndumnezeiește prin harul revărsat asupra sa. Este momentul de maximă atingere Dumnezeu-om, momentul când omul capătă asemănarea la care a fost chemat la creație.

Sfântul Grigorie Palama scria în Capete despre cunoașterea lui Dumnezeu: "Cei care au plăcut lui Dumnezeu și au ajuns la ținta pentru care au fost făcuți, adică la îndumnezeire – căci pentru aceasta zic Părinții că ne-a făcut Dumnezeu, ca să ne facă părtași de dumnezeirea Sa –, sunt în Dumnezeu, ca cei care sunt îndumnezeiți de El, și Dumnezeu în ei, ca Cel ce-i îndumnezeiește pe ei. Drept aceea, și aceștia se împărtășesc de lucrarea dumnezeiască, măcar că în alt chip, dar de ființa lui Dumnezeu. De aceea și cuvântătorii de Dumnezeu spun că îndumnezeirea este un nume al luminii dumnezeiești".

Într-un alt loc, Sfântul Grigorie Palama spune: "Îndumnezeirea este de la început mai presus de fire", și: "îndumnezeirea este asemănarea și unirea cu Dumnezeu, căci fără unire, asemănarea nu ajunge pentru îndumnezeire. Iar asemănarea de care avem nevoie este aceea care ne vine din asemănarea și păzirea poruncilor dumnezeiești, care nu se săvârșește numai pentru imitarea naturală, ci din puterea Duhului".

Deși se numește și harul și lucrarea dumnezeiască dumnezeire, și "deși ființa este nevizibilă și necomunicabilă, iar harul vizibil și comunicabil celor dreți, totuși, nu sunt două dumnezeiri, ci una: ființa cu lucrarea ei cea nedespărțită de ea", răspunde Sfântul Grigorie Palama la acuza de diteism. Sinteză teologică palamită este o mărturie a personalismului Sfinților Părinți răsăriteni, parte integrantă a Tradiției Bisericii Ortodoxe, caracteristică subliniată și de teologia modernă ortodoxă.

Tomul aghioritic

Varlaam, imediat ce s-a întors din Apus, unde fusese trimis în misiune de către împăratul Andronic al III-lea și Ioan

Cantacuzino pentru o posibilă unire bisericească (1339), începe să afirme despre Sfântul Grigorie Palama că "înșeală pe bieții monahi și introduce erezii în Biserică". Acest fapt îl determină pe Sfântul Grigorie Palama să alcătuiască Tomul aghioritic și să-l propună spre semnare monahilor din Sfântul Munte, care și-l însușesc, devenind astfel coautorii lui.

Tomul constituie dovada că Sfântul Grigorie Palama nu expunea teorii personale despre isihasm, ci era reprezentantul celei mai renumite colectivități monahale bizantine, cea athonită. Era semnat de episcopul Iacob de Ierisos, în a cărui eparhie se afla teritoriul Muntelui Athos, de protosul mănăstirilor athonite, precum și de ceilalți egumeni și duhovnici ai marilor mănăstiri. Aceasta se petrecea prin primăvara-vara anului 1340. Autorii Tomului "vor să găsească în Vechiul Testament, alături de dogmele legii vechi, și previziunile profetice care se referă la ceea ce trebuia să fie dogmele viitoare, dogme ale epocii evanghelice. Acestea erau taine în Vechiul Testament, pe când acum ele pot fi deplin cunoscute și exprimate de către sfinți, cei ce trăiesc în unire perfectă cu Dumnezeu, transformați prin har și aparținând mai curând vieții viitoare decât celei de aici".

Această lucrare a Sfântului Grigorie Palama venea ca răspuns la scrierea lui Varlaam intitulată *Contra mesalienilor* și cuprindea de fapt o compilație a primelor două tratate din Triada a treia. Acuzei de mesalianism Sfântul Grigorie Palama îi răspunde arătând că de fapt mesalieni sunt cei care susțin că "unirea desăvârșită cu Dumnezeu se săvârșește numai prin imitare și prin pornire naturală, fără harul îndumnezeitor al Duhului "socotit" o deprindere a firii raționale dobândită numai prin imitare, dar nu luminare mai presus de fire și tainică, și lucrare dumnezeiască văzută nevăzută de cei învredniciți și înțeleasă neînțeleasă". Vladimir Lossky crede că Sfântul Grigorie Palama a fost nemulțumit de faptul că îi revenea obligația "de a exprima sub formă dogmatică ceea ce ține de domeniul tainei" și trebuia păstrat astfel.

În esență, tomul respinge falsa idee că harul îndumnezeitor ar fi o aptitudine naturală a omului, ceea ce înseamnă că omul ar fi Dumnezeu prin natură, ceea ce ar fi într-adevăr mesalianism. Folosindu-se de scrierile Sfântului Maxim Mărturisitorul, Sfântul Grigorie Palama afirmă că atât ființa, cât și lucrările lui Dumnezeu sunt necreate și veșnice. Sfântul Maxim spune că "cele ale lui Dumnezeu, care se lasă împărțite, nu au început", ținând de veșnicia divină, iar cele care sunt sesizate de oameni ca ale lui Dumnezeu, în cazul de față energiile necreate, izvorăsc din Dumnezeu asemeni razelor de lumină din soare, dar ele nu sunt soarele și nici soarele nu se consumă prin aceasta, el rămânând același.

Tomul mai cuprinde o parte care tratează despre caracterul luminii de pe Muntele Tabor, despre cum și de ce "ochi" a fost văzută - ochi duhovnicești - și despre unde își are sediul sufletul în trupul omenesc. "Mintea percepe (prinde) o lumină, simțirea alta. Simțirea percepe (prinde) lumina supusă simțurilor, care arată lucrurile supuse simțurilor ca supuse simțurilor. Iar lumina minții este cunoștința aflătoare în înțelesuri. Prin urmare, vederea și mintea nu percep (prind) aceeași lumină; dar numai câtă vreme lucrează fiecare după firea sa și în cele după fire. Însă când se împărțesc de un har și de o putere duhovnicească mai presus de fire, cei învredniciți văd și cu simțirea și cu mintea cele mai presus de toată simțirea și de toată mintea".

Toate aceste chestiuni sunt tratate pe larg în lucrările anterioare ale Sfântului Grigorie Palama, și astfel nu se insistă prea mult asupra lor. Încercând o definiție cât mai exactă a energiilor divine necreate, a sensurilor multiple ce le definesc, Sfântul Grigorie Palama se exprimă astfel: "Nici să nu socotești că dumnezeirea și împărăția lui Dumnezeu sunt create. Căci acestea sunt lucrări ale lui Dumnezeu. Nici să nu cobori harul îndumnezeitor la rangul de creatură, ca să nu cobori împreună cu el și pe Cel ce-l are din fire și procură acest dar. Nici să nu faci pe Dumnezeu atât de neputincios, încât

să nu poată dărui sfânta Lui împărtășire făpturilor Lui rațional curățite. Mai bine zis, să nu-L faci pe El lipsit de ființă și de ipostasuri, spunând că El este una și aceeași cu lucrările Lui, care prin ele sunt neființiale și neipostatice, adică nici esențe, nici ipostasuri. Nici să faci împărtășibilă esența lui Dumnezeu, cea mai presus de esență și de nume și în sine neîmpărtășibilă și nemanifestată, numind esență tot ce e necreat... și crede în același Dumnezeu, împărțit și neîmpărțit, unit în împărțire și distinct în unire, neieșit din Sine în ieșiri și pururea mișcându-Se în nemișcare. Împărțindu-Se neîmpărțit, împărtășindu-Se întreg, după chipul razei solare“.

Se mai impune o precizare cu privire la acuza de diteism adusă Sfântului Grigorie Palama. Uneori, acesta aplică “energiilor - atribute reale ale lui Dumnezeu, întrucât ele sunt posterioare Treimii - numele de dumnezeire de jos, spre deosebire de ființă, dumnezeirea de sus, expresii “scandaloase“ pentru adversarii săi și interpretate ca eretice, diteiste. În fond, spune Lossky, citând chiar o precizare a Sfântului Grigorie Palama, “expresia se referă la manifestare, care, în mod logic, este posterioară Celui care se manifestă, căci Dumnezeu desemnează pe Cel care lucrează, iar dumnezeirea (în înțeles de energie) desemnează lucrarea Sa“.

Disputele cu Achindin și Gregoras

La începutul verii anului 1341 are loc în biserica Vlaherne din Constantinopol, sub conducerea împăratului Andronic al II-lea și a patriarhului Ioan Calecas, primul sinod isihast. În urma discuțiilor purtate, Sfântul Grigorie Palama a reușit să-i convingă pe sinodali de faptul că practica isihastă este profund ortodoxă, iar tezele lui Varlaam sunt în contradicție cu Scripturile și scrierile Sfinților Părinți. Tomul aghioritic, precum și celelalte scrieri ale sale, rezultate din polemica sa cu Varlaam, demonstrează foarte clar acest adevăr.

Sinodul îl condamnă pe Varlaam și învățătura lui. Drept urmare, acesta pleacă în Italia, unde, ca o consolare, papa îl numește episcop de Gerace. Acum, la adăpost de orice adversar, Varlaam continuă să scrie și să atace Ortodoxia și isihasmul ca și până atunci. Scrise în latină, aceste lucrări ale lui au constituit în Apus singura sursă prin care s-a luat cunoștință despre isihasm, ceea ce explică atitudinea de respingere a isihasmului de către romano-catolici, influențând până azi modul de înțelegere apusean cu privire la energiile necreate.

Lupta împotriva isihasmului nu se încheie după condamnarea scrierilor lui Varlaam în 1341. Geniul creator al lui Palama "s-a lovit, totuși, chiar după plecarea lui Varlaam în Italia, de un număr mare de adversari, care erau recrutați dintre umaniști și dintre apărătorii unei teologii de repetiție. Poate că această opoziție nu s-ar fi manifestat pe față, după victoria obținută de Palama în iunie-august 1341, dacă împrejurările politice nu ar fi fost favorabile", apreciază John Meyendorff, referindu-se la evenimentele petrecute după primul sinod isihast. Acum apare Grigorie Achindin care, inițial, a fost de partea isihastilor, iar acum, din motive lumești, adoptă o parte a tezelor varlaamite. Călugăr constantinopolitan, dorind să ajungă episcop, se pune cu totul în slujba patriarhului Ioan Calecas, care, între timp, devenise dușman de moarte al lui Ioan Cantacuzino și implicit al isihastilor, protejați de acesta. Împărăteasa văduvă Ana de Savoia și patriarhul Ioan Calecas, regenți ai împăratului minor Ioan al V-lea Paleologul, adversari ai lui Ioan al VI-lea Cantacuzino, dorind să îndeparteze sprijinul pe care Cantacuzino îl avea în rândul monahilor, îl susțin pe Achindin, organizând un nou sinod în 1343, în urma căruia Sfântul Grigorie Palama este arestat, iar isihasmul este condamnat ca erezie. Acest sinod a fost sprijinit din umbră de împărăteasa Irina, văduva lui Ioan Paleologul, fiul lui Andronic al II-lea, care devenise o puternică susținătoare a lui Achindin și oponentă a lui Ioan al VI-lea Cantacuzino. Ea a dorit de fapt

ca, prin condamnarea Sfântului Grigorie Palama, să-l doboare pe Ioan al VI-lea Cantacuzino.

În anul 1345, patriarhul Ioan Calecas ține un sinod "cam pe ascuns și cu scandal" și condamnă oficial abia acum pe Sfântul Grigorie Palama personal și depune din scaune pe toți ierarhii care îl susțineau. Anterior îl arestase pe Sfântul Grigorie Palama, care a petrecut în închisoare patru ani, din 1343 până în anul 1347. Alături de el în închisoare mai erau șase ierarhi arestați în 1345; din ordinul aceluiași patriarh Ioan Calecas, pentru vina de a-l fi susținut pe Sfântul Grigorie Palama.

Împărăteasa Ana de Savoia convoacă un nou sinod în 2 februarie 1347. La acest sinod, patriarhul Ioan Calecas este depus și exilat, Achindin și învățătura sa sunt condamnate. Este ales patriarh Isidor, adept al isihasmului și prieten al Sfântului Grigorie Palama. Acum isihasmul este recunoscut ca ortodox. Sfântul Grigorie Palama este eliberat din închisoare și la scurt timp este hirotonit mitropolit al Salonicului. De asemenea, sunt eliberați cei șase ierarhi închiși de Calecas și sunt exilați toți ierarhii care în 1343 și 1345 au condamnat isihasmul. Pe scaunele vacante sunt numiți numai adepți ai doctrinei palamite.

La o zi după ținerea acestui sinod, Ioan al VI-lea Cantacuzino intra victorios în Constantinopol, iar împărăteasa Ana de Savoia, lipsită de un sprijin militar care să-i permită rezistența, a încercat să scape sacrificând pe dușmanii de moarte ai lui Ioan al VI-lea Cantacuzino. Din această cauză, tomosul sinodului din 2 februarie 1347 este scris de ierarhi după ocuparea Constantinopolului de către Ioan al VI-lea Cantacuzino. Patriarhul depus, Ioan Calecas, avea să moară în decembrie 1347. Tot în acest an moare și Achindin, ascuns într-o peșteră din apropierea Capitalei.

Sfântul Grigorie Palama scrie împotriva lui Achindin șapte tratate numite Antiretice. Principala acuză adusă de Achindin Sfântului Grigorie Palama este aceea de diteism, pe care, cum spune Părintele Stăniloae, "o transformă foarte ușor

în politeism“, îmbătat de „un transcendentalism ireductibil, numai pentru a salva lui Dumnezeu simplitatea absolută“.

Crezând că a găsit argumente la Sfinții Părinți, Achindin scrie: „După dumnezeieștii Părinți, caracteristicile ființiale și naturale sunt, în Dumnezeu, ființă și natură, întrucât forma, ființa și natura sunt, în planul divinului, identice, iar ființa înseamnă același lucru cu energia“. „Dumnezeu este Unul - scrie el în altă parte - prin identitatea de esență, de natură, de divinitate, de putere, de energie, de formă, de mărire, de împărăție și de domnie“. Datorită confuziilor pe care le făcea, concluzia a fost imposibilitatea îndumnezeirii omului, negarea „oricărei relații de participare între creat și necreat“.

Achindin adopta o poziție scolastică, tomistă, în această problemă, căci socotea Dumnezeirea pe măsura omului: „vederea lui Dumnezeu de care s-au bucurat sfinții, experiența misticilor nu implică nici o participare la viața divină; ele nu sunt decât manifestări ale harului creat“. Reia chiar o idee a lui Teodor de Mopsuestia, când se exprimă în sensul „juxtapunerii celor două firi ale lui Hristos, una lângă cealaltă, fiecare păstrându-și propriile caracteristici“.

Urmând metoda cu care l-a combătut și pe Varlaam, Sfântul Grigorie Palama se folosește de Sfânta Scriptură și scrierile Sfinților Părinți, precum și de scrierile sale împotriva lui Varlaam, pentru că Achindin reluase argumentele lui Varlaam împotriva isihaiștilor, susținând într-un fel cam confuz că „apostolii au văzut pe Tabor, printr-o lumină creată, lumina necreată“.

Pe scurt, trei sunt ideile forță ale Sfântului Grigorie Palama în disputa cu Achindin: „1. Există o deosebire între ființă și lucrările divine; 2. dar acestea nu sunt despărțite de ființă; 3. și nu alterează simplitatea și unitatea ei“. Sfântul Grigorie Palama explică lucrările dumnezeiești ca izvorând din Dumnezeu și fiind manifestarea puterii Sale: „Numai manifestarea lucrării începe și se sfârșește, potențial ea este veșnică“.

Foarte repede, după încheierea disputei cu Achindin, care a fost susținut din motive politice de patriarhul Ioan Calecas, se ridică un nou adversar împotriva Sfântului Grigorie Palama, și anume filosoful Nichifor Gregoras. Acesta s-a aliat cu achindiștii susținuți de împărăteasa văduvă Irina, călugărită sub numele de Evloghia. Nichifor Gregoras era un bun prieten cu Ioan al VI-lea Cantacuzino și profita de această prietenie încercând să-l atragă de partea dușmanilor Sfântului Grigorie Palama, neavând însă succes. În anul 1350 a murit patriarhul Isidor și a fost ales patriarh monahul athonit Calist, ucenic al Sfântului Grigorie Sinaitul.

Ioan al VI-lea Cantacuzino, pentru a liniști spiritele puternic tulburate de Gregoras și achindiști, de comun acord cu patriarhul Calist, convoacă un nou sinod la 27 mai 1351. În toată această perioadă, Ioan al VI-lea Cantacuzino a fost ferm de partea isihaiștilor, cu toate presiunile făcute asupra lui pentru a-și schimba opinia. Acest sinod s-a ținut tot în palatul Vlaherne și la el au participat douăzeci și cinci de ierarhi; ulterior alți zece au aderat la tomosul sinodului. În urma a cinci ședințe de discuții, s-a dovedit cu citate din Sfinții Părinți și din procesul verbal al Sinodului VI Ecumenic, că învățătura palamită este ortodoxă, iar acuzele achindiștilor sunt de natură eretică și identice cu cele aduse de Varlaam. La hotărârea sinodului au aderat și monahii athoniți. Sinodul a anatematizat pe episcopii Matei al Efesului și Iosif de Gan, precum și pe Nichifor Gregoras și pe toți adepții lui Achindin.

Corabia cu care naviga Sfântul Grigorie Palama spre Constantinopol în anul 1353 a fost capturată de pirații turci și timp de un an de zile Sfântul Grigorie Palama a fost prizonier la musulmani, având mult de suferit de la aceștia. A fost răscumpărat de câțiva creștini din Salonic și Constantinopol.

Între timp, lupta politică în Constantinopol nu încetase, un nou război civil fiind în plină desfășurare. Patriarhul Calist a refuzat să-l ungă împărat pe fiul lui Ioan al VI-lea Cantacuzino,

Matei, și s-a retras. În locul lui, Ioan al VI-lea Cantacuzino a numit pe Filotei, care acceptă să facă ceea ce refuzase anterior Calist. Dar numai la câteva luni după acest eveniment, la sfârșitul anului 1354, Ioan al V-lea Paleologul intră triumfător în Constantinopol și îl silește pe Ioan al VI-lea Cantacuzino să se călugărească, sub numele de Ioasaf, în mănăstirea Manganelor din Capitală. Patriarhul Filotei se retrage, iar pe scaunul patriarhal este readus Calist. Nichifor Gregoras, care avea domiciliul forțat în mănăstirea Chora, a fost eliberat și a încercat să-l facă pe Ioan al V-lea Paleologul să adere la învățătura varlaamită și să condamne palamismul. Dar împărăteasa Elena, fiica lui Ioan al VI-lea Cantacuzino și o susținătoare puternică a palamismului, a zădărnicit acest plan.

În vara anului 1356, are loc în prezența împăratului, a împărătesei Elena, a unui episcop apusean, Paul, precum și a senatului, o discuție publică între Sfântul Grigorie Palama și Nichifor Gregoras. În urma acestei discuții, hotărârea împăratului a rămas neschimbată, el continuând să-i sprijine pe palamiți. Gregoras a publicat o descriere neadevărată a discuției, el continuând să susțină ideile achindiste și varlaamite. În anul 1358, Sfântul Grigorie Palama scrie patru tratate îndreptate împotriva lui Gregoras. În aceste tratate el reia toate argumentele sale contra ideilor varlaamite și achindiste pe care Nichifor Gregoras le susținea.

Gregoras afirma: "lumina de pe muntele Taborului a fost o formă, o reprezentare, un simbol material care revelează prezența divinității și nimic altceva; apostolii au văzut o realitate ce aparține sferei ființelor, ceva cognoscibil, prin urmare ceva creat". Ceea ce susținea Gregoras era o gnoză intelectualistă cu trimiteri patristice, dar filtrate prin neoplatonism, conform căreia cunoașterea lui Dumnezeu în modul cel mai profund este o cunoaștere pur rațională. Acest filosof și prea puțin teolog nu aducea nimic nou în discuție și repeta fără temeieri și acoperire scripturistică și patristică acuze de mult respinse de Sfântul Grigorie Palama, ea fiind eretice.

În toamna anului 1359, Nichifor Gregoras, pocăit și convins de argumentația Sfântului Grigorie Palama, a abjurat erezia și a fost reprimat în Biserică. Avea să moară câteva luni mai târziu, pe la începutul anului 1360.

Canonizarea Sfântului Grigorie Palama. Slăbit de cei patru ani cât a stat închis în Constantinopol, la care se adaugă anul de prizonierat la turci, obositoare drumuri făcute între Constantinopol, Salonic și Athos, alături de eforturile depuse în confruntările cu adversarii săi, Sfântul Grigorie Palama, măcinat de boli și de suferințe fizice și morale, avea să treacă în cele veșnice în data de 13 noiembrie 1359, în Salonic. Aici este și înmormântat, moaștele sale aflându-se în biserica Mitropoliei din acest oraș. Biserica Ortodoxă, ca semn de recunoaștere a importanței operei sale pentru ortodoxie, a rânduit ca a doua duminică a Postului Mare, imediat după Duminica Ortodoxiei, să se prăznuiască "Duminica Sfântului Grigorie Palama".

Patriarhul Filotei, în a doua păstorire a sa (1364-1376), ca ucenic al Sfântului Grigorie Palama, ia măsuri împotriva unui monah athonit, Prohor Kydonis, care reluate în scris ideile varlaamite. Acesta, amenințat cu anatematizarea, se leapădă formal de erezie și este iertat, dar, la scurt timp, începe din nou să scrie împotriva Sfântului Grigorie Palama și a isihaiștilor. Patriarhul Filotei convoacă atunci un sinod în 5 aprilie 1368, în care s-a arătat că ceea ce susține Prohor fusese deja condamnat ca erezie de sinoadele din 1341 și 1351, și cum acesta nu s-a mai lepădat a doua oară de erezie, a fost excomunicat. După sinod, Prohor părăsește Constantinopolul, mergând probabil în Italia, urmându-și fratele, Dimitrie, care trecuse la catolicism cu câțiva ani înainte. Acest Dimitrie a fost cel care l-a tradus în grecește pe Toma de Aquino, și a fost protejat de Ioan al VI-lea Cantacuzino la curtea din Mistra.

În Tomosul sinodului din 1368 mai este trecută și canonizarea Sfântului Grigorie Palama, căci acesta începuse să fie cinstit ca sfânt încă de când trăia, dar mai ales după adormirea

sa. Din acest moment este trecut oficial în rândul sfinților și prăznuirea sa este generalizată.

Referindu-se la această perioadă agitată din istoria Bizanțului și la disputele teologice de atunci, Paul Evdokimov trage următoarea concluzie: "Afirmatiile sinoadelor din secolul al XIV-lea nu sunt antilatine, ci fac o sinteză a Tradiției absolut corectă și pe linia mării patristici răsăritene. Spiritualitatea isihastă este confirmată acum în perfecta sa ortodoxie".

*("Palamism și secularizare",
Schitul Darvari, București, 2000)*

SFINȚII ATHONIȚI

*Cei mai de seamă cuvioși părinți athoniți
trecuți în rândul sfinților,
după catalogul întocmit
de ierom. Paisie Lambru*

ATANASIE, fondatorul Lavrei

PETRU Athonitul

GRIGORIE Palama

MAXIM Capsocalivitul

NIFON Capsocalivitul

NIL, Izvorătorul de mir

ACACHIE Capsocalivitul

ROMANO, mucenicul

DAMASCHIN

COSTANDIE Rusul

IOAN CUCUZEL, psaltul

GRIGORIE, cântărețul

GHENADIE

NICODIM Albanezul

NEOFIT, mucenicul

GHERMANO
NEOFIT, veșmântarul
EFTIMIE cu 12 ucenici
NICODIM Dohiarul
SIMEON și SAVA
AGAPIE cu 2 ucenici
IOAN Iviritul
EFTIMIE, fiul lui Ioan
GAVRIL
IEROTEI
LACOV
DIONISIE
DIONISIE
DOMETIE
NIFON patriarhul
LEONTIE de Argos, care a trăit 230 ani
FILOTEI
CHIPRIAN
TOMA
SERAFIM
TEOFIL
PAVEL Xiropotamitul
COSMA
EFTIMIE
TEOFAN, fostul mitropolit al Moldovei
TEODOSIE
DAMIAN
DOMETIE
SIMEON
COSMA
GRIGORIE
SIMEON
ATANASIE
DAMIAN

NECTARIE
FILOTEI
NICHIFOR
TEOFILACT

Cei 33 de cuvioși mucenici arși în pârgul de la Zoğraf
*(“Vederea Sfântului Munte Athos”,
București, 1904)*

CALENDARUL MUCENICILOR DE LA ATHOS ȘI AL APĂRĂTORILOR ORTODOXIEI

Alcătuit de călugării de la Sfântul Munte

- 4 ianuarie – cei doisprezece mucenici din Vatoped
- 14 februarie – Sfântul Mucenic Damian
- 22 martie - Sfântul Mucenic Eftimie de la Iviron
- 22 martie – Dreptul Luca de la Stavronichita
- 10 aprilie - Sfântul Mucenic Hrisantie de la Xenofon
- 16 aprilie - Sfântul Mucenic Hristofor de la Dionisiu
- 19 aprilie - Sfântul Mucenic Agatanghel de la Esfigmenu
- 1 mai - Sfântul Mucenic Eftimie și Ignatie de la Iviron
- 7 mai - Sfântul Mucenic Pahomie de la Sfântul Pavel
- 22 mai - Sfântul Mucenic Pavel de la Sfânta Ana
- 26 iunie - Sfântul Mucenic David de la Sfânta Ana
- 3 iulie - Sfântul Mucenic Gherasim de la Cutlumuș
- 6 iulie - Sfântul Mucenic Chiril de la Hilandar
- 10 iulie - Sfântul Mucenic Nicodim de la Sfânta Ana
- 11 iulie - Sfântul Mucenic Nicodim de la Vatoped și Nectarie de la Sfânta Ana
- 24 august - Sfântul Mucenic Cosma Etolul, întocmai cu Apostolii
- 14 septembrie - Sfântul Mucenic Macarie de la Dionisiu
- 20 septembrie - Sfântul Mucenic Ilarion de la Sfânta Ana

- 22 septembrie - Sfântul Mucenic Cosma, unul din cei 26 de Mucenici de la Zografu
- 6 octombrie - Sfântul Mucenic Macarie de la Sfânta Ana
- 8 octombrie - Sfântul Mucenic Ignatie de la Ivion
- 29 octombrie - Sfântul Mucenic Timotei de la Esfigmenu
- 2 noiembrie - Sfântul Mucenic Dionisie de la Ivion
- 13 noiembrie - Sfântul Mucenic Damaschin de la Lavra
- 3 decembrie - Sfântul Mucenic Nectarie de la Filoteu și Cosma, primul călugăr de la Vatoped, împreună cu alți Sfinți Mucenici din Caries
- 26 decembrie - Sfântul Mucenic Constantin Rusul de la Lavra
- 30 decembrie - Sfântul Mucenic Ghedeon de la Caracalu,
*(“Patericul Athonit” (traducere din grecește),
 Editura Buna Vestire, Bacău, 2000)*

CUVÂNT DE LAUDĂ PĂRINȚILOR AGHIORIȚI

Arhimandrit Ioanikios Kotronis

Astăzi e sărbătoarea celor drepți. Veniți toți, toți oamenii drepți, să ne adunăm, că azi e sărbătoarea călugărilor, ca și a tuturor celor din Biserica lui Hristos. Voi, mulțimilor de călugări, și voi cei din lume, sărbătoriți împreună, căci astăzi e zi nouă de pomenire a tuturor sfinților părinți athoniți. Voi, toți călugării de pe Sfântul Munte, cântați cântece împreună, căci acești părinți sfinți s-au arătat apărătorii și binefăcătorii noștri, ai celor de pe Sfântul Munte. Deși au trăit în trecut, amintirea lor e nouă, căci recent au fost canonizați. În vremea noastră, pentru motive drepte și bune, cinstim amintirea lor într-o sărbătoare.

Precum toți dreptii părinți din Sinai și Rait, care au fost măcelăriți de necredincioșii arabi și de rău credincioșii latini, au

sărbătoare pentru poménirea amintirii lor, așa trebuie să fie o zi de sărbătoare pentru toți părinții de pe Sfântul Munte, care au devenit binefăcători a nenumărate lucruri bune.

Cum sărbătorim pe toți sfinții călugări în Sâmbăta Brânzei – pe cei din Libia, Egipt și Teba – dar nu-i laudăm pe cei ce au trăit pe Athos, pe cei ce au fost binefăcătorii, apărătorii și dăruitorii noștri? Ne-au binecuvântat pe noi nu numai prin sfatul lor, dar și prin lucrările lor. Cât au trăit, ne-au folosit și trupului și sufletului; după adormirea lor au continuat să fie binefăcătorii noștri cerești.

Acești de trei ori binecuvântați dreپți părinți au locuit mai înainte pe sălbaticul Athos și l-au transformat într-o grădină supusă și minunată. Ei au transformat Muntele Athos, un pustiu de nelocuit, într-un pământ al sfintelor lavre, al mănăstirilor, schiturilor și chiliilor strălucitoare, și au înzestrat toate aceste locuri cu bogăția bunurilor, pentru mângâierea nevoitorilor care vor veni după ei. De asemenea, ei au umplut mănăstirile cu o mulțime de monahi, așa că pe pământul unde mai înainte fuseseră numai fiare sălbatice și balauri, acum sunt oameni raționali, care se străduiesc să imite oștile îngerești netrupești. Într-adevăr, ei se aseamănă cu oastea îngerească pe care a văzut-o patriarhul Iacob, care a spus: «Aceasta este oastea lui Dumnezeu» (*Facerea* 32, 2), și confirmată de Sfântul Efrem Sirul, care spunea: «Așa cum sunt cetele de îngeri, așa sunt călugării, o ceată de oameni care-și țin mereu mințile la Dumnezeu».

Ca florile înmiresmate și ca pomii ce produc roade minunate, aici, în acest loc, acești părinți sfinți au creat alt rai, duhovnicesc. În peșteri și în vizuini, în văi și pe dealuri, de-a lungul coastelor acestui munte, ei, precum îngerii, s-au nevoit, ca și cum ar fi fost alt cer. Acolo unde înainte erau auzite numai strigătele animalelor sălbatice, acum se aud pretutindeni imne îngerești, cu laude aduse Preasfintei și de viață făcătoarei Treimi. Și pot spune, de asemenea, că acești binecuvântați oameni

drepti, părinți iubitori ai fiilor lor duhovnicești, au lăsat în urma lor, pentru noi, învățăturile lor, modelul lor, sfaturile lor, ca moștenire care nu ne poate fi luată. Cât au trăit, ei au condus mulți călugări pe dreapta cărare a mântuirii, și după moartea lor au continuat să ne conducă pe noi, fiii duhovnicești, spre viața veșnică. Ca niște buni păstori, ei au continuat să vegheze asupra turmei lor, apărându-ne în fiecare situație, prin neîncetate mijlociri înaintea lui Dumnezeu.

Aceștia sunt sfinții părinți care s-au luptat pe orice cale, în acest loc sfânt, să-I placă lui Dumnezeu și să crească astfel în sfințenie. Ei trebuie sărbătoriți împreună, în aceeași zi, laudați cu aceleași imne duhovnicești și pictați pe icoană împreună, deoarece au fost frați în duh, cu aceeași schimă, având aceeași credință. Unii au fost ierarhi și drepti, alții duhovnici și martiri, unii izvorători de mir, mulți necunoscuți, care și-au sfârșit viețile în chinovie sau în pustie, în timpul perioadelor trecute, pe Sfântul Munte. Noi îi numim aghioriți și, sigur, dumnezeiescul David vorbea și despre ei când spunea: «De vor păzi fiii tăi legământul Meu și mărturiile acestea ale Mele, în care îi voi învăța pe ei, și fiii lor vor șede până în veac pe scaunul tău» (*Psalmul* 131, 12).

Astfel, în zilele cele din urmă, aghioriții au hotărât unanim să sărbătorim amintirea sfinților o dată pe an. Deci, nu știm de ce lucrul acesta a fost trecut cu vederea de înaintașii noștri. Noi, iubitorii lor fii de astăzi, corectăm omisiunea și stabilim sărbătoarea din trei motive:

Primul e acela că sunt nenumărați părinți știuți și neștiuți care până astăzi nu au avut imne de laudă scrise pentru ei. În această zi de sărbătoare putem să-i cinstim și să-i sărbătorim cum se cuvine.

Al doilea motiv e acela că, dacă nu-i cinstim pe toți cu o sărbătoare comună, vom apărea ca niște copii nerecunoscători față de părinții, dascălii, binefăcătorii și îndrumătorii duhovnicești în a căror mănăstire trăim, ale căror învăță-

turi le citim și cu a căror pâine duhovnicească ne hrănim. Am putea fi considerați, de asemenea, călcători ai învățăturilor apostolice, care ne spun că: «Pe cel ce vă învață cuvântul lui Dumnezeu, laudați-l, pomeniți-l pe el ziua și noaptea, cinstiți-l, nu ca pe unul care v-a dat viață, ci ca pe cel care a devenit cauza bunei noastre viețuiri».

Al treilea motiv e acela că această sărbătoare comună a sfinților părinți poate să ne îndemne pe unii dintre noi, monahii de astăzi, să imităm virtutea și râvna lor, de vreme ce, în timpurile noastre, virtutea și asceza au fost neglijate. În schimb, răutatea e în creștere; comportamentul căldicel și neglijent domină chiar și printre monahi.

Deci, părinților și fraților care v-ați adunat astăzi la această sărbătoare, ascultați cu evlavie și atenție aceste cuvinte. Învățați despre acești părinți și, ca urmare, urmați exemplul lor, câștigând răsplata lui Dumnezeu pentru grija și urmarea voastră.

Acești cunoscuți părinți drepti ai noștri, de Dumnezeu inspirați, cu adevărat oameni ai lui Dumnezeu și fii ai Fărintelui luminilor, au venit din diferite părți. Pentru unii din ei, chiar țările lor ne sunt necunoscute. Dar știm că toți au avut o singură țară, pe Sfântul Munte, și au favorizat-o mai mult decât pământurile natale. Acesta este un fapt stabilit fără îndoială, căci, potrivit unui om înțelept, «țara cuiva e acolo unde poate fi fericit». În această adevărată patrie, mulți sfinți călugări au trăit 40 de ani, 50 ori 60, sau chiar mai mult, sau uneori mai puțin, dar toți au cunoscut bucuria curată și înaltă a unui cămin adevărat. Și plăcându-I lui Dumnezeu, ei au fost îmbogățiți cu harismele cerești ale sfințeniei.

Din acest motiv se obișnuiește să fie numiți nu după locul lor de naștere, de exemplu «Bizantinul» sau «Trapezuntul» sau «Peloponezul», ci după adevărata lor patrie, Sfântul Munte. Astfel avem Petru Athonitul, sau Atanasie al Athosului, precum și «părinți aghioriți» sau «drepti aghioriți».

Ce i-a îndemnat pe acești bărbați de la început să-și părăsească țările și să vină la Muntele Athos au fost marile și plinele de bucurie promisiuni făcute de Doamna noastră, Născătoarea de Dumnezeu, primului isihast al Sfântului Munte, drep-
tului Petru Athonitul, căruia i s-a arătat. Biograful său, Sfântul Grigorie Palama, mitropolitul Salonicului, redă exact cuvintele Maicii Domnului către Sfântul Petru:

«Este un munte în Europa continentală, frumos și de mare importanță, având direcția spre sud și întinzându-se în mare, și acest munte l-am ales dintre toate locurile de pe pământ și am hotărât să-l dedic ca un loc potrivit unde să trăiască monahii, și de acum înainte se va numi sfânt. Eu voi fi prima care voi lupta alături de cei care aleg să trăiască aici și sunt doritori să lupte împotriva dușmanului comun al omului, diavolul. Și voi fi o ajutoare neînfrântă a lor și-i voi învăța pe ei lucrurile care nu trebuie făcute. Eu voi fi îndrumătoarea lor, doctorul lor și dăruitoarea lor, având grijă nu numai de hrana și sănătatea trupească a lor, dar, de asemenea, și de puterea sufletelor lor, ca să nu cadă din virtute. Aceste lucruri le voi face cât vor trăi. După plecarea lor (o spun, și inima-mi saltă de bucurie) îi voi prezenta Fiului și Dumnezeului meu pe cei ce L-au iubit pe El și și-au sfârșit viețile în pocăință pe acest Munte. Și de la Fiul meu voi cere pentru ei iertarea tuturor păcatelor lor».

Când părinții au auzit aceste mari promisiuni ale Maicii Domnului, Stăpâna cerului și a pământului, au părăsit lumea și tot din ea – mamă, tată, rude, casă, bunuri, avere, faimă și plăceri – și au venit din fiecare parte a lumii ca să trăiască pe Sfântul Athos, cel mai frumos paradis al Maicii Domnului, luând curaj și având nădejde în Dumnezeu și în Doamna Muntelui. Ei au știut cât de importante și universale erau cele două porunci: «Să iubești pe Domnul Dumnezeuul tău din toată inima ta, din tot sufletul tău și din toată puterea ta» (*Deuteronomul* 6, 5) și «Să iubești pe aproapele tău ca pe tine

înșuși» (*Levitic 19, 18*). Ei au hotărât să păstreze aceste două porunci și prin trezvie să țină celelalte porunci ale Legii și Profeților, pentru că Domnul a spus: «În aceste două porunci se cuprinde toată Legea și Proorocii». Astfel, ei aveau nădejdea că vor putea ajunge la desăvârșirea virtuții, atât cât este posibil pentru oameni în această viață.

De asemenea, ei au urmat exemplul lui Iisus, Care L-a iubit întâi pe Dumnezeu și apoi pe semenii Săi, după cum spun cele patru Evanghelii; Care, după Botezul Său, condus de Duhul Sfânt, a mers în pustie ca să fie ispitit de satana cu cele trei mari patimi: dorința de a mânca, dragostea de slavă și pofta averii. Și Domnul l-a învins pe diavol și aceste patimi cu care a fost ispitit, dovedind dragostea pentru Dumnezeu și împlinirea desăvârșită a primei porunci. După aceasta S-a întors în lume, propovăduind Evanghelia Împărăției lui Dumnezeu, și i-a învățat pe oameni să țină poruncile și să îndure greutățile și defăimările, din dragoste frățească.

Desăvârșirea dragostei Sale pentru oameni și împlinirea poruncii a doua e descoperită, după cum arată Sfântul Maxim, iluminat de Dumnezeu, când pe Crucea suferinței și a morții Se roagă Tatălui pentru călăii Săi: «Doamne, iartă-i că nu știu ce fac» (*Luca 23, 34*).

Urmând exemplul Domnului, părinții Sfântului Munte au dovedit respectarea acestor porunci de a-L iubi pe Dumnezeu mai presus de toate și pe semenii ca pe ei înșiși. Prin isihie, în peșteri, vizuini și alte părți ale Sfântului Munte, au luptat, cu trupurile lor materiale, cu puterile nevăzute și stăpânitorii întunecați ai lumii. Și ei au învins, după cum spune Sfântul Apostol Pavel, cu postul, înfrânarea, privegherea, rugăciunea neînțetată, viețuirea în aer liber, dormitul pe pământ, vărsarea continuă de lacrimi și orice altfel de suferință trupească. Ei au învins ambiția cu pocăința, umilința, ascultarea și tăierea vocii. Dragostea pentru bani a fost învinsă cu lipsa de orice posesiuni. Ei au trăit în sărăcie și lipsă și, prin acestea,

s-au curățit pe ei înșiși și au trăit în liniște. În isihie, au practicat virtuțile și au dobândit vedenii sfinte.

Sfântul Vasile spunea că «isihia este începutul curățirii sufletului», iar fratele său, Sfântul Grigorie de Nissa, spunea că «un suflet isihast, care e eliberat de influențe exterioare, este mult mai conștient de starea sa interioară, fie ea bună sau rea». Și după cum spune Sfântul Maxim Mărturisitorul, «ei și-au curățit sufletul de patimi, trupul de lucrurile senzuale și mintea de toate gândurile». Astfel, acești binecuvântați ai nepătimirii au devenit vase curate ale Sfântului Duh, capabili să primească energiile Sale necreate, iluminarea, harul de a vedea cele nevăzute, de a cunoaște lucrurile care se întâmplau la distanță mare și de a prezice lucruri care nu s-au întâmplat încă.

Ce să spun mai mult? Acești sfinți părinți în tăcere s-au maturizat în Hristos și și-au desăvârșit dragostea pentru Dumnezeu. Ei au ajuns la cea mai înaltă virtute – dragostea de Dumnezeu din toată puterea. Astfel, nimic nu a stat între ei și Dumnezeu, fiind uniți cu El. L-au cunoscut pe El și au devenit dumnezei, prin har.

După ce acești părinți s-au dovedit păstrători desăvârșiți ai primei porunci, de a-L iubi pe Dumnezeu din toată inima, sufletul și puterea lor, ei au dorit să țină a doua poruncă: de a-i iubi pe semeni ca pe ei înșiși. Astfel, mulți au părăsit liniștea isihiei – unii îndemnați de o vedenie dumnezeiască, iar alții, de inimile încălzite de inspirație dumnezeiască și de dragoste pentru omenire – ca să construiască mănăstiri, lavre, schituri, chilii în toată peninsula athonită, ca să trăiască ei înșiși acolo ca monahi. De asemenea, au fost insuflați să construiască biserică marețe pentru mănăstiri, dându-le numele Domnului nostru, a Preacuratei Sale Maici și a sfinților, ca Atotputernicul Dumnezeu să fie slăvit în ele. Și când construiau aceste biserici, fiecare dintre acești binecuvântați părinți spunea în inima sa cuvintele psalmistului David: «Nu voi da somn ochilor mei și genelor mele dormitare și odihnă tâmplilor mele, până ce

nu voi afla loc Domnului, locaș Dumnezeului lui Iacob» (Psalmul 131, 4-5).

După ce au construit cu propria lor trudă și sudoare toate aceste locașuri mănăstirești pe care le putem vedea astăzi, acești iubitori părinți s-au străduit să aducă pe aceste proprietăți atât de multe sfinte moaște cât se putea, inclusiv bucăți din adevărata Cruce. Ei, de asemenea, au continuat să adune proprietăți fixe și mobile, ca să construiască metocuri și să înceapă cultivarea pământului și creșterea animalelor, ca pe de o parte să acopere necesitățile monahilor, iar pe de altă parte ca să-i poată primi pe străinii, săracii și bolnavii care ar putea să vină la mănăstiri.

Ei au instituit legi, reguli și metode pe care să le urmeze monahii, privind îndatoririle ascultării și sfintele slujbe din biserică. Încă avem aceste reguli și proceduri scrise de ei în testamentele lor și în alte documente mănăstirești. Astfel, comunitățile monahale, schiturile și chiliile au fost alcătuite ca să devină școli ale virtuții și ale păstrării poruncilor lui Dumnezeu, ocrotind școlile nevoinței, atelierile vieții îngerești, imitând vechile chinovii din Palestina, Sinai și Teba, toate care au slujit, de asemenea, ca popasuri pentru străini, adăposturi pentru săraci și liman pentru oricine era pierdut în tulburarea lumii.

Prin aceste mănăstiri, acești bărbați dreți au adus multe mii de oameni la mântuire din vanitatea acestei lumi. Ei au atras, de asemenea, nenumărați patriarhi, preoți, regi și mulți alții, din toate straturile societății. Chiar și astăzi mănăstirile lor aduc pe mulți în cinul călugăresc, ca să fie prezentați ca jertfă plăcută lui Hristos Domnul.

Și Athosul, care mai înainte era pustiu, a devenit locuit de o mulțime de călugări, dovedindu-se a fi, acești iluminați părinți, păstrători desăvârșiți ai poruncii a doua, iubirea semenilor, nu numai ca pe ei înșiși, potrivit Legii din Levitic, dar mai mult decât pe ei înșiși, respectând cuvintele Domnului Însuși, Care introduce noua poruncă a iubirii, când El spune:

«Poruncă nouă vă dau vouă, să vă iubiți unul pe altul precum Eu v-am iubit» (*Ioan* 13, 34).

Cu adevărat, frații mei, terminarea celor douăzeci de mărețe mănăstiri și a celorlalte metoace, schituri și chilii pe Athos au încheiat toate celelalte lucrări ale dreptilor părinți. Este greu de descris cum se cuvine importanța celor realizate, și ce au făcut pot fi numite lucrări nemuritoare, căci, nici prin înmulțirea rasei umane, nici prin realizările artei și științei, omul nu a împlinit așa desăvârșit scopul pentru care a fost creat, cum au făcut acești sfinți părinți. Fie ca amintirea lor să fie veșnică!

Este o lungă istorie a marilor constructori de pe pământ, începând cu oamenii care, după potop, din care a fost salvat Noe, au încercat să construiască un turn până la cer și astfel amintirea lor să fie veșnică. Filip Macedon, Alexandru cel Mare și mulți alți regi și dictatori din lume au încercat să construiască lucrări mărețe, care să fie monumente ale faimei pe care posteritatea să le aprecieze, dar, după cum spune împăratul David: «Mormântul lor va fi casa lor în veac, locașurile lor din neam în neam, deși numit-au cu numele lor pământurile lor» (*Psalmul* 48, 11). Oricum, ei nu au reușit să devină nemuritori. În ciuda faptului că ei sunt cunoscuți pe pământ, ei nu sunt pomeniți în ceruri, în viața ce va să vină.

Potrivit Sfântului Vasile cel Mare, «numele celor fără de evlavie nu sunt scrise în Cartea Vieții; ele rămân cunoscute numai pe pământ». Numele sfinților părinți de pe Muntele Athos vor fi cunoscute mereu – nu numai pe pământ, dar și în cer, deși se poate ca ei să nu-și fi imaginat, când construiau Sfântul Munte, că va fi așa – pentru că numele lor sunt scrise în Cartea Vieții, unde vor fi mereu: «Dar nu vă bucurați de aceasta, că duhurile vi se pleacă, ci vă bucurați că numele voastre sunt scrise în ceruri» (*Luca* 10, 20).

20 de mănăstiri trebuie numite mărețe, deoarece ele încheie grandoarea în fiecare aspect, și pentru că mulți ctitori

au fost regi sau fii de regi, ca Simion și Sava, ca Eftimie și Neofit – care i-a sfătuit pe regi să cheltuiască generos pentru așezămintele de pe Munte – asemenea, conducători precum Constantin și Nichifor; dinastii conducătoare, precum Romanii, Alexii, Cantacuzenii și Paleologii, precum și regine, ca Pulheria, și mulți alții.

Într-adevăr, aceste așezăminte sunt mărețe, chiar regale, în orice mod. Nu poți să vezi că e așa? Ele stau în rând de la nordul Muntelui spre sud, ca niște mari fortărețe construite ca să ocrotească zona întregă de atacurile de pe mare sau uscat, asigurându-le fraților care trăiesc în zonele din împrejurimi o viață calmă și liniștită.

Datorită scopului dumnezeiesc pentru care ele au fost construite, aceste mărețe mănăstiri fac chiar ca cele șapte minuni ale lumii vechi, considerate minunate în fantezia omului, să pălească prin comparație. Și, într-adevăr, cele șapte minuni nu mai sunt mărețe. În orice parte încă mai există ele, sunt numai ruine, unde-și fac păsările cuiburi, iar șoarecii sau păianjenii își construiesc casele lor. Ele au fost construite din vanitatea omului, și tot ce e inutil în cele din urmă dispăre. Dimpotrivă, marile așezăminte ale Muntelui Athos au fost construite pentru slava veșnică a lui Dumnezeu și mântuirea sufletelor omenesci, valoarea oricăruia dintre ele fiind dincolo de orice comparație cu orice monument construit de om.

Ce încerc eu să spun? Acea că minunatul rezultat și cea mai importantă realizare a acestor mănăstiri și a fructului lor parfumat sunt acești părinți purtători de Dumnezeu ai Sfântului Munte, pe care-i sărbătorim astăzi, din toate locuințele de pe Munte, știuți și neștiuți, care au plăcut lui Dumnezeu și au fost sfințiți, atât cei de sub grija directă a mănăstirilor, cât și pustnicii care au trăit singuratici. Să le vizităm cu mințile noastre și să vedem cât de mulți sfinți s-au descoperit în ele.

Vom începe cu Marea Lavră. Aici, marele Atanasie, dascălul tuturor părinților de pe Munte, și-a construit mănăstirea. Ca alt Moise, Sfântul Atanasie a venit la Muntele Athos, un alt Munte Sinai, unde a intrat în nepătrunsele taine ale cunoașterii de Dumnezeu. Și precum Moise a primit Legea, la fel și Sfântul Atanasie a primit formele, procedurile și învățăturile vieții chinoviale, ca și a rânduielii slujbelor, și le-a transmis părinților athoniți. Nu putem descrie aici viața lui îngerească, nevoințele sale, minunile pe care le-a făcut cât a trăit, cât și după moartea lui, harismele care i-au fost dăruite de Dumnezeu, puterea ce i-a fost dată împotriva forțelor întunericului și nici binecuvântatul sfârșit al vieții lui.

Tot aici îl găsim pe Sfântul Petru Athonitul, primul isihast al Muntelui, care a devenit prototipul tuturor celorlalți isihști ai Muntelui Athos. După ce a fost eliberat din închisoarea din Samaria de către Maica Domnului și auzind de promisiunile făcute pentru Munte, el a venit și s-a așezat într-o peșteră situată la poalele Athosului, în partea de sud a peninsulei. Peștera unde a trăit ca un înger, fără haine sau încălțăminte, precum marele Onufrie, îndurând multe ispite și atacuri de la diavol și mâncând numai mâncare trimisă din cer, timp de 53 de ani, precum israeliții în deșert, o găsim și astăzi.

În aceeași mănăstire îl aflăm, de asemenea, pe marele teolog Sfântul Grigorie Palama. Deși a fost legat de Vatoped și a devenit egumen la Esfigmenu și a trăit un timp în Cathisma lui Palama, el a început viața călugărească la Marea Lavră și și-a petrecut cea mai mare parte a vieții aici, ascultător regulilor chinoviale. Prin mijlocirile Maicii Domnului, el a primit multe harisme de la Dumnezeu, mai ales cea de teolog, care i-a făcut posibilă lupta pentru slava lui Dumnezeu, fiindcă a participat la trei mari sinoade, în timpul domniei a trei împărați și trei patriarhi, și a luptat pentru adevăr împotriva lui Varlaam, Akindinos și Gregoras – cei ce huleau energiile necreate ale lui Dumnezeu.

Mai târziu, a devenit arhiepiscop de Salonic, unde a și murit, și unde mormântul și moaștele sale au devenit o sursă de minuni, care pot fi găsite pe larg în viața sa.

În zona ce se învecinează cu Lavra, Sfântul Maxim s-a nevoit pe la anul 1320. Din cauză că și-a ars colibe sale a fost numit Capsocalivitis. Era un om ceresc, ca un înger pe pământ, care a primit pâine de la Maica Domnului și de la îngeri. Un trudit al rugăciunii minții și al trezviei, el a avut de la Dumnezeu harismele înainte-vederii și profeției, adesea spunând exact, cuvânt cu cuvânt, cele ce fuseseră spuse de cei ce au venit la el – un dar rar, care nu e dat multora. Când a murit, din moaștele sale a izvorât mir.

De asemenea, lângă Marea Lavră, în secolul al XIV-lea, a trăit un prieten al Sfântului Maxim Capsocalivitul, care era Sfântul Nifon, ce trăia, de asemenea, în peșteră. Și Sfântul Nil a crescut roadele virtuților lângă Lavra, și datorită vieții sale curate moaștele sale au izvorât mir într-o asemenea cantitate încât a fost numit Izvorătorul de Mir (a trăit până în anul 1330).

Alt părinte sfânt care a strălucit în ținutul Lavrei a fost Gherman, numit și Maroulis. El s-a născut în Salonic, din părinți înstăriți, dar evlavioși. Dorind să fie călugăr, a mers la Muntele Athos când avea 18 ani și a trăit în Chilia Arhanghelilor, ce aparține de Dohiaru, sub ascultarea unui părinte numit Ioan. Mai târziu a mers în zona Marii Lavre, unde și-a sfârșit nevoințele, primind astfel titlul de Lavriotul, și murind la vârsta de 80 de ani, în 1350. Prietenul său, Filotei Cochinos, patriarhul de mai târziu al Constantinopolului, a scris biografia lui, care a fost publicată de Editura «Grădina Maicii Domnului» din Salonic, în 1985.

Filotei Cochinos a fost de fapt egumenul Marii Lavre pentru un timp. El a venit din Salonic și s-a dovedit mare în virtute și înțelepciune, devenind prieten apropiat și colaborator al Sfântului Grigorie Palama, împreună cu care a luptat să apere dogmele ortodoxe. În anii mai de pe urmă a scris

biografia Sfântului Grigorie, clară și amănunțită. A murit în jurul anului 1379.

Ar trebui, de asemenea, să povestesc despre Sfântul Acachie, ascetul din Cafsocalivia, care a trăit mai aproape de noi, și a fost egal în ascetism acelor vechi sfinți părinți care s-au hrănit cu verdețuri sălbatice, au suferit și îndurat multe ispite de la cel rău și au fost binecuvântați cu multe vedenii. Sub binecuvântarea și sfatul părintesc al Sfântului Acachie au fost trei sfinți martiri. Unul a fost Pahomie, care a murit în Usakion, Filadelfia, pe 21 mai 1730, și ale cărui moaște sunt păstrate la Mănăstirea Sfântul Ioan Teologul din Patmos. Altul a fost sfântul martir Roman din Carpenisi, care a fost martirizat la Constantinopol, în 1694. Al treilea a fost Nicodim Alvanitul care, primind cârja de la Sfântul Acachie și fiind întărit de ea, cu slavă și cu bărbăție s-a săvârșit în chip martiric în locul său de baștină, adică în Elvasanion, din Alvanitia, în anul 1722, luna iulie 11.

Rod al Lavrei a fost, de asemenea, Sfântul Mucenic Damaschin. După ce mai înainte s-a lepădat de credință, el și-a petrecut 12 ani în mare ascultare la Lavra și apoi a plecat cu patriarhul Dionisie de la Lavra la Constantinopol, unde a mărturisit public credința în Hristos, și după ce a suferit multe torturi i s-a tăiat capul pe 13 noiembrie 1681.

Aici a înflorit, de asemenea, Sfântul Mucenic Constantin, care a venit de la Moscova și a slujit ca preot pentru ambasadorul Rusiei la Constantinopol. El a venit la Sfântul Munte când a izbucnit un război între ruși și turci. Când războiul s-a terminat, el s-a întors la Constantinopol. După o neînțelegere cu ambasadorul, el s-a lepădat de Hristos, un act pentru care s-a căit public, apărând credința creștină și criticând islamismul. Pentru aceasta a fost decapitat în fața palatului regal, primind cununa de martir pe 26 decembrie 1743.

Cântărețul Ioan Cucuzel, care a avut o voce îngerească, a fost de asemenea din Lavra. Înainte de a veni la Sfântul

Munte, el a fost cântărețul principal al împăratului. Lepădându-se de toată slava și plăcerea, el a venit la Marea Lavră în taină, ca să devină călugăr, unde a avut ascultarea de păstor al turmelor mănăstirii. Între timp a fost descoperit ca fiind mult căutatul psalt al împăratului, când a fost auzit cântând încet, cu artă și dulceață, turmei sale de capre. Prin intervenția egumenului, i s-a dat voie de împărat să rămână în mănăstire.

El și-a zidit în afara Lavrei o chilie și o bisericuță mică, a Arhanghelilor. Acolo trăia viață isihastă șase zile în fiecare săptămână. Duminica și în sărbători el intra în mănăstire și cânta cu evlavie la strana din partea dreaptă. Într-o sâmbătă a Acatistului, în timp ce cânta cu atenție troparele și canoanele, a adormit puțin, în timp ce stătea în picioare, și Maica Domnului i-a apărut în mod minunat și i-a spus: «Fiul meu Ioan, bucură-te! Cântă-mi mie, și eu nu te voi părăsi!». Spunând acestea, i-a pus în mână o monedă de aur, prin care mai târziu s-au făcut multe minuni. Altădată l-a vindecat pe Ioan de o cangrenă la picior, apărându-i și spunându-i: «De acum înainte te vei face bine». După ce a trăit potrivit vocii lui Dumnezeu, el a văzut dinainte sfârșitul său și a adormit în Domnul în Chilia Arhanghelilor, exact cum și-a dorit. El e sărbătorit pe 1 octombrie.

În Marea Lavră aflăm, de asemenea, un alt evlavios cântăreț, Domesticos Gregorios. Odată, când Iacov Pricana era egumen, în ajunul «Teofaniei», Domesticos a adormit puțin, spre sfârșitul privegherii, și a văzut-o pe Maica Domnului stând acolo și spunându-i: «Ți-am primit cântarea, Domesticos, și îți mulțumesc mult». Apoi i-a înmănat o monedă de aur, care este încă pe icoana ei în Lavra.

Sfântul Nicodim Aghioritul, un dascăl eminent al Bisericii, a aparținut, de asemenea, de Lavra. Și-a petrecut o mare parte din timp, mai ales spre sfârșitul vieții, în chilia Lavriotană a Sfântului Gheorghe, numită «Scourteon», unde capul său e păstrat până astăzi. S-a născut și a crescut pe insula

Nacos și a fost urmaș a familiei Callivourtsi. El a venit la Muntele Athos și a fost tuns în schima mică în Dionisiu. Un timp a stat în Capsala, la est de Caries, unde a primit schima mare. El a fost de o mare inteligență și a avut o memorie fenomenală. Practicând virtuțile și rugăciunea minții, a primit iluminare dumnezeiască și a scris numeroase cărți duhovnicești, o comoară lăsată celor ce-l vor urma. După ce s-a nevoit pentru Hristos, a murit pe 14 iulie 1809, la vârsta de 60 de ani.

Sfântul Gherontie poate fi găsit, de asemenea, în teritoriul Lavrei. El a fost ultimul egumen al Mănăstirii Voulefteria și primul care a trăit în Schitul Sfânta Ana. Ca să evite atacurile neîncetate ale piraților împotriva Voulefteriei, care era lângă mare, el s-a mutat cu alți frați mai sus, în ținutul colțuros, aspru, unde se află acum Sfânta Ana. Dar iubind isihia, dreptul Gherontie a plecat mai departe, cu unul din ucenicii săi, unde este astăzi Paraclisul Sfântului Pantelimon. El a trăit practicând virtuțile, curățindu-se pe sine și dobândind teoria (vederea lui Dumnezeu).

Adesea se ruga fierbinte Maicii Domnului și, ca urmare a rugăciunilor lui către ea, de câteva ori a izvorât apă din pământ, căci nu avea apă. A plecat la Domnul la o vârstă foarte înaintată.

În Schitul Sfânta Ana, și mai ales în Sfânta Ana Mică, au strălucit ca niște stele luminoase părinții sfinți Dionisie și ucenicul său Mitrofan. Au înflorit spre sfârșitul secolului al XVI-lea. Tradiția ne spune că Sfântul Dionisie a fost descendentul dinastiei regale bizantine a Comnenilor. Educat în străinătate, el a fost reprezentativ în înțelepciune și oratorie, primind numele de Oratorul. A fost călugărit în faimoasa Mănăstire Studion din Constantinopol, care era în decădere la acel timp din cauza ocupației turcești. După ce a părăsit Constantinopolul, el a venit la Sfântul Munte, unde a trăit într-un schit în Caries și apoi s-a mutat la Schitul Sfânta Ana, care

era numit atunci «Schitul Lavrei», după cum ne spune și Sfântul Dionisie. Dorind o viață isihastă desăvârșită, el a plecat la Sfânta Ana Mică, un adevărat pustiu isihast în acel timp, unde erau mulți copaci. Acolo a petrecut o viață sfântă, într-o peșteră, în asceză aspră și în practica virtuților și a teoriei. El a murit pe 9 iulie 1609.

Dreptul Mitrofan l-a imitat pe Avva Dionisie în toate. Cu binecuvântarea părintelui său și cu consimțământul celorlalți părinți, a mers asemeni unui apostol prin satele din Halkidiki, cu centrul în Stratoniki (numit atunci Isvoron), și cu harul lui Dumnezeu i-a întărit pe credincioși prin predicile sale. Atât Sfântul Dionisie, cât și Mitrofan, sunt sărbătoriți pe 9 iulie. În peștera unde au trăit, la Sfânta Ana Mică, este un frumos paraclis închinat lor.

Se crede că Sfântul Gherasim, făcătorul de minuni, ocrotitorul Kefaloniei, după ce a vizitat Sfântul Munte – după cum este scris în biografia lui –, a venit și a stat 49 de ani la Schitul Sfânta Ana. Se spune că aici a primit marea schimă. Este o peșteră mică, mai jos de cimitirul schitului, prin apropierea Chiliei Sfânta Treime, unde a dus o viață isihastă, ascetică. Peștera este numită după el.

Înțeleptul, renumitul sfânt Sofronie din Epir, a trăit în Schitul Sfânta Ana și a devenit preot acolo, cinstind slujba, precum Alexie, omul lui Dumnezeu. Dreptul Sofronie a trăit cu înțelepciune, dreptate și evlavie; un model de lucrări bune pentru asceți.

Sfântul Mucenic Macarie este de asemenea rodul Sfintei Ana. El a venit din Kios, din Bethania. Tatăl lui a încercat să-l convingă să devină musulman, iar turcii l-au circumcis împotriva voinței lui. Din cauza acestora a plecat în taină și a venit la Sfântul Munte, unde, în Schitul Sfânta Ana, a devenit călugăr. După ce s-a nevoit 12 ani acolo, el a plecat la Prousa în Pont, și a mărturisit credința, criticându-i pe turci și religia lor islamică. Ca urmare, a fost torturat în diferite feluri timp de 40

de zile, dar a rămas neclintit și i-a certat pe toți, inclusiv pe tatăl său, care și-a trădat fiul și a participat la chinuirea lui Macarie. În final, a fost decapitat, iar o lumină cerească s-a coborât din cer și a strălucit asupra sfântului lui trup.

Tot din acest schit este Sfântul Mucenic Nicodim. Când s-a îndrăgostit de o tânără, deși avusese mai înainte patru soții, s-a lepădat de Domnul Iisus. Mai târziu, pocăindu-se, a plecat la Sfântul Munte, la Sfânta Ana, și a intrat în ascultarea unui părinte de la Chilia Înălțării. În acest loc, rugându-se mult cu lacrimi și post, a fost binecuvântat cu vedenia dumnezeiască a Maicii Domnului. El a fost atât de întărit de acea vedenie încât, după ce a primit binecuvântare de la Sfântul Acachie din Căpsocalivia, s-a întors în orașul său natal, Velegrada (Elvasanion), unde a mărturisit numele Domnului și a fost decapitat, după ce a suferit torturi șase săptămâni.

Alt sfânt martir de la Sfânta Ana este Cosma, care a suferit martiriul în Constantinopol. Și altul este Luca, martir din Adrianopol. Când era copil a acceptat credința musulmană, ca să evite pedeapsa, pentru că-l lovise pe fiul unui turc. Curând, după ce și-a dat seama de gravitatea a ceea ce făcuse, el a fugit la Muntele Athos. Acolo a trăit multe ispite. În Sfânta Ana a devenit monah și apoi, cu părintele său Visarion (mai târziu Vasile), au mers la Lesvos, unde au suferit martiriul prin spânzurare.

Sfântul Mucenic cretan Ilarion a venit la Sfânta Ana după ce a părăsit credința islamică și s-a întors la creștinism. El a intrat în ascultarea părintelui Visarion și a suferit martiriul în Constantinopol.

Ieromonahul Nichita Trapezuntul, care a ajuns la mari înălțimi duhovnicești, este din același schit. El a fost hirotonit preot în Mănăstirea Rusicon. Deși musulman în lume, familia lui era în taină creștină și, după ce și-a dat seama de aceasta, a mers la Serres, L-a mărturisit pe Domnul și a fost spânzurat.

Alți sfinți martiri de la Sfânta Ana sunt: David din Kidonia, Asia Mică, care a murit spânzurat; Pavel din Sopotos, Peloponez, care, după ce a devenit musulman, s-a căit și a primit martiriul în Tripoli, fiind decapitat; Nectarie, care a fost orfan și a fost angajat de turci și convertit la islamism. Dar evlavioasa lui mamă l-a ajutat să-și dea seama de răul pe care-l făcuse și astfel el s-a căit cu lacrimi și; ca să caute mântuirea, a venit la Sfântul Munte și a devenit monah în Schitul Sfânta Ana. După aceea s-a întors în orașul său natal, Vourla din Asia Mică, unde a devenit martir prin tăierea capului.

Un sfânt mai nou de la Sfânta Ana, un om al timpurilor noastre, este Sfântul Sava. El s-a născut la sfârșitul secolului al XIX-lea în unul din satele Traciei. La o vârstă tânără a venit la schit și ca monah a trăit în Chilia Născătoarei de Dumnezeu, mai jos de ruinele Chilie Sfântul Gheorghe. De la Sfântul Munte a mers în pelerinaj în Țara Sfântă. Acolo a fost hirotonit preot. După aceasta, el a plecat în insula Kalimnos, unde a devenit preot slujitor la o mănăstire de femei, a Tuturor Sfinților. El a adormit în Domnul pe 7 aprilie 1884. Zece ani mai târziu trupul său a fost găsit neputrezit, când mitropolitul Isidor de Kalimnos i-a dezgropat trupul. Moaștele au făcut multe minuni pentru cei credincioși. Astfel îi slăvește Dumnezeu pe cei ce-L preaslăvesc pe El!

Acum să mergem la marea și împărăteasca mănăstire a Vatopedului. Aici, Sfântul Ghenadie a fost martor la minunea făcută de Maica Domnului, prin care ea a umplut un vas gol cu ulei. De asemenea, îl aflăm aici pe Neofit, care a auzit o voce venind din icoana Maicii Domnului, spunându-i că mai are numai un an de trăit și sfătuindu-l să se pregătească. Mai târziu, aceeași icoană a anunțat că a venit timpul ca el să plece la Domnul, și așa a fost. La fel a fost un sfânt egumen care a auzit-o pe Maica Domnului spunându-i să nu deschidă poarta mănăstirii, iar toți frații să se urce pe ziduri și să lupte împotriva dușmanilor turci, care încercau să intre în mănăstire.

Tot în Vatoped îl aflăm pe ierodiaconul Vitaris, care a ascuns într-o fântână icoana Maicii Domnului numită Vimatarissa și Sfânta Cruce, ca să le apere de profanarea barbarilor care l-au capturat și l-au dus în Creta. Când s-a întors la Sfântul Munte, după ce și-a dobândit libertatea, a descoperit unde ascunsese icoana. Ea stătea dreaptă pe apă cu o lumânare aprinsă lângă ea. După ce ierodiaconul a trăit o viață liniștită, a plecat la Domnul în pace.

Eftimie Vatopedianul a devenit sfânt martir cu 12 monahi pentru musturarea împăratului Mihail Paleologu și a patriarhului Nicon, prieteni ai latinilor. Ei l-au înecat pe Eftimie în mare, la Calamitjiou, și pe cei 12 monahi i-au spânzurat pe așa-numitul «Phourcovounion».

De asemenea, tot aici la Vatoped a înflorit Nicodim, părintele și îndrumătorul Sfântului Grigorie Palama.

Ctitori ai Mănăstirii Vatoped îi aflăm și pe Sfinții Sava și Simeon, care au fost și ctitorii principali ai Mănăstirii Hilandar. Sfântul Sava cel tânăr s-a născut din părinți de vază, la anul 1280, în Salonic, și s-a nevoit foarte mulți ani într-o chilie a Vatopedului, din Karies.

Din cauza năvălirii catalanilor a plecat la Ierusalim, unde s-a nevoit 10 ani, după care s-a întors la Vatoped, unde l-a întâlnit pe Filotei Kokkinos. În 1342, în luna martie, împreună cu alți aghioriți, el a fost trimis la Constantinopol ca să-i împace pe membrii familiei regale. El a stat într-o mănăstire din Constantinopol până în 1349, când a murit. Viața lui a fost scrisă de patriarhul Constantinopolului, Filotei Kokkinos.

În Vatoped îl găsim de asemenea pe Sfântul Eftimie care, văzându-și dinainte moartea sa și evitând laudele omenești, a intrat în taină în cripta de oase a mănăstirii, și și-a dat acolo sufletul Domnului. Recent, moaștele lui au fost identificate de mireasma lor, ce nu poate fi explicată în cuvinte.

Sfântul Agapie a înflorit în zona Vatopedului, ca o frumoasă plantă, în Schitul Colitzu. Acolo a fost capturat de turci

și luat ca sclav timp de 12 ani. Chiar dacă era în robie, el a muncit cu devotament pentru turcii care-l cumpăraseră. Apoi Maica Domnului l-a eliberat din sclavie și s-a întors la părintele său pe Sfântul Munte. Acesta l-a muștrătat pentru că l-a părăsit pe stăpânul lui ture, fără nici un cuvânt, și i-a poruncit să se întoarcă. Ascultător, a plecat înapoi și l-a convins pe stăpânul lui să vină cu el la Sfântul Munte, aducându-i și pe cei doi fii ai săi. Toți au fost botezați și au devenit călugări.

La Mănăstirea Iviron, îl aflăm pe marele și minunatul Sfânt Ioan Iviritul, care a venit aici în 960. Descendent al familiei regale Iverion, s-a nevoit întâi în mănăstiri din pământul unde s-a născut. Apoi a mers la Muntele Olimp, unde un timp a trăit liniștit. Mai târziu s-a mutat pe Muntele Athos și a devenit monah în ascultarea Sfântului Atanasie de la Marea Lavră. Mai apoi a plecat să renoveze marea Mănăstire Iviron cu banii dați de Vasile, fiul împăratului Romanos. Această mănăstire fusese înainte mică și se numea Klementos.

Fiul lui, numit Eftimie, a fost în aceeași mănăstire în jurul anului 980. Vorbea atât ivirica, cât și greaca, și era cunoscător al Sfintei Scripturi. Când era încă în lume, s-a luptat cu un evreu și l-a ucis, deoarece îl blestemase pe Hristos. Ca urmare a crimei sale, Eftimie s-a îmbolnăvit grav, dar, având o vedenie cu Maica Domnului, a fost vindecat de ea înainte de a pleca din lume și a venit în Muntele Athos, ca să devină călugăr sub ascultarea părintelui său, Sfântul Atanasie. El a fost numit alt Hrisostom datorită reușitelor traduceri ale Sfintei Scripturi și ale altor cărți din greacă în ivirică. Apoi, împreună cu părintele său, a plecat din Lavra, ca să meargă la Iviron. Acest sfânt Eftimie a făcut multe minuni și în ziua Schimbării la Față a apărut ca un stâlp de lumină necreată într-o biserică de lângă vârful Athosului. Cei prezenți nu au putut să îndure strălucirea luminii și au căzut la pământ cu fețele acoperite.

Alt sfânt din aceeași mănăstire a fost Gheorghe, nepotul lui Ioan și vărul lui Eftimie. Și el a ajutat la construirea bisericii principale a mănăstirii.

De asemenea, alt monah iviritan a fost Sfântul Gavriil care, auzind o voce dumnezeiască din cer, a adus de pe mare icoana Portărița, care plutea pe apă.

Alți părinți iviritani au devenit sfinți martiri deoarece au refuzat să fie de partea lui Mihail Azimitis și a patriarhului Ioan, care țineau cu latinii. Unii au fost puși pe corabia mănăstirii, fiind apoi aruncați în adâncuri, iar alții, fiind din părțile Italiei, au fost robiți de acesta.

Din Calamata (Peloponez) a venit Sfântul Ierotei Învățătorul, care s-a nevoit la fel ca părinții din trecut. El s-a născut în 1686 și a fost învățat atât în greacă, cât și în latină. Când a venit la Iviron, a lăsat în urmă, în lume, toată cunoașterea științei și a filozofiei și a devenit monah. El a dorit să fie educat în filozofia duhovnicească interioară, în ceea ce numește Sfântul Grigorie Teologul «arta artelor și știința științelor».

El, cel de trei ori binecuvântat, a slăbit așa de mult din cauza posturilor aspre, a privegherilor și a altor nevoințe, încât putea merge numai distanțe scurte, deși din firea sa era un om puternic. A devenit un vas curat al Țarului și i s-au dat multe harisme, a apărat credința și a luptat împotriva ereticului Molinos, înainte de Sfântul Sinod. De asemenea, el a dorit să fie martir pentru Hristos și intenționat a mers la Constantinopol pentru aceasta, dar nu a fost voia lui Dumnezeu, și el a fost salvat pentru folosul celorlalți.

Pentru mai multă isihie a plecat în insula pustie Gioura, dincolo de Sfântul Munte, unde a murit în 1745. Moaștele sale au fost transportate de ucenicul său, Sfântul Meletie, la Mănăstirea Iviron. Celor ce au venit la ele cu credință le-a făcut multe minuni, care sunt descrise pe larg în biografia sa.

În Schitul Înaintemergătorului, al Mănăstirii Iviron, a venit să locuiască Sfântul Iacov, după ce un timp a locuit în Dohiaru. El a avut multe revelații și vedenii, a făcut multe minuni și a avut harisma profeției. A părăsit Sfântul Munte și a mers să predice Evanghelia, începând de la Salonic și până la

Nafpactos. Acolo a fost trădat și trimis de turci la Didimotehos, ca să se prezinte înaintea pașei Selim, unde a refuzat să devină musulman și l-a mărturisit pe Hristos ca Dumnezeu adevărat. A fost torturat și, împreună cu ucenicul său, diaconul Iacov, și călugărul Dionisie, au fost spânzurați. Acum moaștele lor sunt păstrate în Mănăstirea Sfânta Anastasia din Galatista.

Alți cinci sfinți martiri din Iviron trebuie menționați aici.

Primul e Procopie din Varna, al cărui părinte a fost Dionisie. La început el s-a lepădat de credință, dar apoi s-a căit și a fost martirizat în Smirna, prin decapitare.

Al doilea este Eftimie din Dimitsani (Peloponez), care, refuzând la început, dar mai apoi trăind în chip de călugăr, cu multă pocăință, s-a nevoit prin așceză. Apoi s-a dus la Constantinopol, unde, mărturisind cu mult curaj și bărbăție credința sa, prin sabie s-a săvârșit în Duminica Floriilor.

Al treilea sfânt martir este Ignatie din Palea Zagora, prieten cu Eftimie, care a murit spânzurat în Constantinopol.

Cel de-al patrulea este Acachie din Neohori, o suburbie a Salonicului, unde a și fost ucis cu sabia.

Și ultimul, al cincilea, ierodiaconul Onufrie, care a venit la Sfântul Munte și s-a nevoit întâi în Hilandar, iar apoi în Schitul Sfântului Ioan Înaintemergătorul, din Iviron, primind acolo marea schimă. Apoi a plecat la Hios, unde a mărturisit credința și-a fost ucis cu sabia.

În Schitul Magoulas, din ținutul Ivironului, s-a nevoit Sfântul Calist, care a fost primul ucenic al Sfântului Grigorie Sinaitul. Mai târziu el a devenit patriarhul Constantinopolului.

La Mănăstirea sârbească Hilandar a înflorit Sfântul Sava și tatăl său natural, Simeon, regele Serbiei. Sfântul Sava, dorind să devină monah, a venit în taină la Sfântul Munte la o vârstă foarte tânără și a mers la mănăstirea rusească, unde a fost călugărit. Din cauză că era căutat de tatăl său, protosul, ca să-l apere, l-a ascuns în Vatoped. De acolo le-a scris părinților săi, spunându-le despre deșertăciunea lumii și despre judecata

viitoare. Ei au fost așa de mișcați de transmiterea dragostei dumnezeiești, încât amândoi au hotărât să-și părăsească regatul și să devină călugări. Tatăl său, Simeon, a venit la Vatoped ca să se alăture fiului său, ca ucenic, și împreună au trudit la lupta bună a ascezei. Urmându-le lor, alți sârbi au venit la Sfântul Munte și, după ce au avut o vedenie, au folosit fonduri împărătești pentru construirea măreței Mănăstiri Hilandar.

Trăind potrivit voci Domnului, Sfântul Simeon a murit acolo. Moaștele sale izvorăsc mir, pentru slava lui Dumnezeu și pentru că el a plăcut Domnului. Și dumnezeiescul Sava, fericit de slăvirea tatălui său, și-a intensificat luptele ascetice și a ajuns la o asemenea desăvârșire a virtuții, încât i s-a dăruit de la Dumnezeu darul facerii de minuni, atunci și după moartea sa. În ultimii ani ai vieții sale a fost făcut ierarh. Într-un an, cu ocazia Bobotezei, după ce a slujit Liturghia, în prezența regelui Asani, când a cufundat Sfânta Cruce în apă, ea s-a despărțit în două, precum se întâmplase cu Marea Roșie. La Târnovo și-a văzut dinainte moartea și și-a dat duhul în mâinile Domnului. Datorită vedeniei pe care a avut-o regele Asani, sfințele sale moaște au fost duse în Serbia. Când au sosit acolo, străluceau ca soarele și toți cei prezenți au strigat «Doamne, miluiește» și L-au lăudat pe Dumnezeu.

La Mănăstirea Dionisiu a trăit Sfântul Dionisie, care mai întâi a fost pustnic pe Munte, într-o așezare numită Vechiul Prodrom. Ca urmare a unei vedenii, el a construit Mănăstirea Sfântul Ioan Botezătorul, care a devenit mai târziu Dionisiu. Fondurile pentru construirea acestei mănăstiri au fost date de împăratul Alexie Comnenos. Moaștele Sfântului Dionisie sunt de asemenea făcătoare de minuni.

Viața duhovnicului Dometie s-a sfârșit de asemenea aici. El a fost egumenul mănăstirii și împreună nevoitor și prieten cu Sfântul Dionisie.

Sfântul Nifon a fost una din stelele strălucitoare ale Mănăstirii Dionisiu. După ce a devenit monah și apoi ieromonah, a fost

adesea văzut acoperit cu un stâlp de lumină necreată, în timp ce se ruga. A devenit mitropolitul Salonicului și apoi de două ori patriarh. De asemenea, el i-a luminat cu învățăturile sale pe oamenii din Valahia. Apoi s-a întors necunoscut la Dionisiu și a avut grijă de catări, până când Sfântul Ioan Botezătorul i-a apărut într-o vedenie egumenului și i-a descoperit cine era Sfântul Nifon. Acolo a făcut multe minuni, a adormit în Domnul și a lăsat în urma sa moaștele, ca o comoară pentru mănăstire. Până astăzi ele au o mireasmă dumnezeiască și fac minuni.

Doi ucenici ai Sfântului Nifon din Dionisiu au fost Macarie și Ioasaf. Amândoi au devenit martiri. Macarie a fost decapitat de turci în 1527, la Salonic, mărturisind în public credința în Domnul, iar Ioasaf a fost decapitat în 1536, la Constantinopol, mărturisind în public Taina Sfintei Treimi.

În aceeași mănăstire îl aflăm pe Sfântul Leontie, cel ce se trăgea din Argosul Peloponezului. Nu a părăsit mănăstirea timp de 60 de ani și a fost dăruit de Dumnezeu cu multe harisme, iar după moartea lui, din moaștele sale a izvorât mir.

Sfântul Filotei a venit la Dionisiu după ce a fost la o mănăstire în Neapoli. Când a fost copil, a fost capturat de ismaeliți. A fost eliberat din închisoare după ce a avut o vedenie cu Maica Domnului. Întâi a mers la o mănăstire în Neapoli. Apoi a plecat la Dionisiu și s-a prefăcut a fi mut. Mai târziu a ieșit din mănăstire, ca să se trudească în isihie prin nevoițe mai mult decât e posibil pentru un om. El a murit în alt loc de pe Munte. Prevăzând sfârșitul său, el le-a spus ucenicilor să nu-l îngroape, ci să-i arunce trupul în pădure. Acolo, un pescar a găsit capul lui strălucind și l-a înapoiat ucenicilor, după cum i s-a spus de către sfânt să facă.

Încă trei sfinți martiri fac parte dintre Sfinții Dionisia-tani: Hristofor, Ghenadie și Iosif. Sfântul Hristofor a venit din Adrianopol. A plecat la Sfântul Munte după ce a fost circumcis cu forța de către turci. Apoi, cu binecuvântarea mănăstirii, s-a întors acasă, a mărturisit credința și a renunțat la înșelăciunea

lui Mahomed. A fost condamnat a fi decapitat acolo. Pe drum, spre execuție, fața lui strălucea și el cânta «Hristos a Înviat». A murit a treia zi după Paști. O lumină cerească a strălucit pe trupul său trei zile după moartea sa. Sfântul Ghenadie a fost decapitat în Constantinopol, iar Sfântul Iosif a fost spânzurat în Adrianopol.

Unul dintre sfinții martiri de Cutlumuș este Ciprian din Agrafa. Turcii l-au martirizat prin decapitare în Fanar, la Constantinopol, în 1671.

În schitul ce ține de Cutlumuș a trăit Sfântul Mucenic Gherasim, care a fost originar din Carpenisi. Când era copil s-a lepădat de credință, dar, câțiva ani mai târziu, s-a pocăit și a plecat la Sfântul Munte și a rămas sub ascultarea unui ieromonah numit Chiril. Apoi a plecat la Constantinopol, unde a devenit duhovnic și martir pentru credință, fiind decapitat.

La Mănăstirea Pantocrator a înflorit Sfântul Ierarh Teonas. Găsim informații despre el în viața Sfântului Mucenic Iacov de la Iviron. Teonas, împreună cu alții, l-au urmat pe Sfântul Iacov, când a plecat să propovăduiască în lume. După martiriul lui Iacov, Teonas a devenit părintele duhovnicesc al Mănăstirii Sfânta Anastasia din Galatista și de acolo a devenit mitropolitul Salonicului. Iar acum, sfintele sale moaște se află întregi în această mănăstire.

În Chilia Sfântului Vasile, din ținutul Pantocrator, a trăit Sfântul Teofil, ale cărui moaște sunt purtătoare de mir. În 1556, în timpul patriarhului Nifon, a fost trimis de Sinod în Egipt, ca să fie martor la mutarea minunată a muntelui Ntour Tag dintr-un loc în altul. În timpul patriarhului Pahomie, el a devenit secretarul Bisericii. Mai târziu, a mers la Muntele Athos și a stat la Mănăstirea Vatoped, apoi la Mănăstirea Iviron, unde a copiat toate cărțile de slujbă. Apoi a cumpărat Chilia Sfântul Vasile, unde a dus o viață isihastă, până la plecarea lui la Domnul. El a poruncit ucenicilor săi să fie aruncat în pădure. Trupul său a rămas acolo 40 de zile, neatins. Apoi, protosul

Sfântului Munte și episcopul de Ierissos au mutat moaștele de la Pantocrator la Chilia Sfântului Vasile. Totuși, ei au lăsat mâna lui la mânăstire și a fost așezată în temelia bisericii. Ea a început să izvorască mir, spre slava lui Dumnezeu. Iar bunamireasmă a acestui mir o mai simt uneori și astăzi cei ce intră în biserica de acolo.

La Pantocrator, în Chilia Axion Esti, a înflorit minunatul monah sfânt cu calitățile lui David – răbdare, blândețe și smerenie –, care a avut privilegiul de a-l întâmpina pe Arhanghelul Gavriil, care i-a apărut sub chipul unui monah, și l-a auzit cântând acest dulce imn al Născătoarei de Dumnezeu: «Cuvine-se cu adevărat să te ferici-m pe tine, Născătoare de Dumnezeu, cea pururea fericită și preanevinovată și Maica Dumnezeului nostru...». Nu numai că l-a auzit pe el cântând, dar a și vorbit cu el și l-a văzut scriind pe o tăbliță imnul pe care-l cânta. Și de atunci, imnul ce o laudă pe Maica Domnului a devenit cunoscut în toată lumea. Icoana Născătoarei de Dumnezeu, în fața căreia a cântat Arhanghelul, se află în biserica Protatonului, și chilia unde el a cântat este numită Axion Esti, iar locul unde este chilia a fost numit Adein, care înseamnă «a cânta». Aceste lucruri au fost spuse de protosul Serafim, care a scris despre ele cu 250 de ani în urmă. Relatarea sa e păstrată în Chilia Axion Esti.

Două dintre sfintele și marile mânăstiri, Xeropotamu și Sfântul Pavel, au fost construite de sfântul ocrotitor al lor, Pavel, care a fost fiul împăratului Mihail Couropalatis, numit și Ragave.

Mama lui a fost Procopia, fiica împăratului Nichifor Genikos. El s-a născut în anul 820 și a fost făcut eunuc de regele Leontie Armeanul. S-a dedicat studiului, în care a excelat, și a fost numit cel mai mare dintre filosofi. A scris și a vorbit mult împotriva iconoclaștilor, cu mărturii din Scriptură și din Sfinții Părinți. Din acest motiv a fost persecutat. După toate acestea, a părăsit lumea și a plecat la Xeropotamu, o

mănăstire care fusese construită din donațiile împărătesei Pulheria, dar care atunci era distrusă de arabi. Acolo s-a nevoit ca un înger, fiind călugărit de Cosma, un evlavios monah.

Odată, când bătrânul împărat Romanos s-a îmbolnăvit, Sfântul Pavel a mers la Constantinopol și l-a vindecat de boală. În schimb, împăratul i-a dat o bucată din Sfânta Cruce și fonduri cu care să reconstruiască Xeropotamu. Dar sfântul, fiindcă iubea isihia, a mers la poalele Athosului, unde a construit Mănăstirea Sfântul Gheorghe, folosind alte fonduri regale. Sfântul Gheorghe a devenit mai târziu Mănăstirea Sfântul Pavel. Aproape de moartea sa, fața sfântului bărbat a strălucit ca soarele, ceea ce i-a făcut pe cei prezenți să cadă cu fața la pământ. El și-a dat duhul lui Dumnezeu în timp ce-și îndrepta ucenicii săi prin cuvinte folositoare pentru suflet.

La Zografu îl găsim pe Sfântul Cosma, un bulgar a cărui naștere a fost prezisă. El a părăsit lumea în taină și a venit la Sfântul Munte în 1280. Satana, încercând să-l oprească a face acest lucru și dorind să-l facă să se întoarcă în lume, a ridicat înaintea lui, pe mare, un perete de apă. Dar sfântul, prin rugăciune, l-a făcut să dispară. După ce a stat scurt timp în mănăstire, a fost tuns monah și s-a rugat Născătoarei de Dumnezeu să-l conducă la mântuire. Privind la icoană, el a auzit o voce spunând: «Fiul meu și Dumnezeul meu, călăuzește-l pe slujitorul meu la mântuire». Iar Hristos i-a răspuns Mamei Sale: «Lasă-l să părăsească mănăstirea și să devină pustnic». Așa că, plecând din mănăstire, a mers în împrejurimi ca să fie singur. Acolo s-a nevoit și a primit darul înainte-vederii. El a văzut sufletul egumenului de la Hilandar chinuit de demoni, când se depărta în aer. Iar părinților de la Hilandar, care au ascuns ulcior pe drum, le-a spus că a intrat un șarpe în acesta și, prin urmare, să se ferească a bea vin din el.

El e același sfânt părinte care a văzut-o pe Maica Domnului de sărbătoarea Bunei-Vestiri slujind în biserica și trapeza Vatopedului. De asemenea, altădată, când dorea să mănânce

niște pește, un vultur a smuls unul de la un pescar numit Hristofor și i l-a adus lui. Când viața i se apropia de sfârșit, Domnul i-a apărut și i-a spus că va suferi mult de la diavoli și că, după aceea, va pleca la Domnul. Și, într-adevăr, stăpânul demonilor i-a apărut și l-a bătut, lăsându-l aproape mort. Imediat după aceea a primit Sfintele Taine și a plecat la Domnul.

Următoarea minune s-a întâmplat în ziua înmormântării sale. În timp ce toți frații cântau rugăciunile de înmormântare, toate animalele s-au adunat împrejur, iar după înmormântare, înainte de a pleca, fiecare animal a plâns cu adevărat. Trupul său, când au încercat mai târziu să-l găsească, nu a fost găsit nicăieri.

De asemenea în Zografu se află și cei 26 (deși unii spun 24) de sfinți mucenici care, după ce s-au închis în turnul mănăstirii, de unde au respins ereziile împăratului Mihail și ale patriarhului Vecos, care erau de partea latinilor, au fost arși de vii și au primit cununa muceniciei.

La mănăstirea Dohiariu, închinată Sfântului Nicolae, îl găsim pe de Dumnezeu insuflatul Eftimie, care a fost unchiul și duhovnicul sfântului Neofit, care a zidit o parte din această mănăstire. Sfântul Eftimie, care a venit din orașul Constantinopol, îl cunoștea pe marele părinte Atanasie de la Marea Lavră. El a fost primul ctitor al Mănăstirii Dohiariu, după ce a construit un metoc închinat Sfântului Nicolae în locul numit Dafni, unde a lucrat mierea virtuții și a liniștii împreună cu alți frați. Deoarece, printre alte lucruri, arabii au prădat metocul Sfântului Nicolae și au distrus o parte din el, sfântul a venit în acest loc, unde acum se află Mănăstirea Dohiariu, care pe atunci era aspru și nepotrivit pentru locuit, dar care era foarte prielnic liniștirii. El a cumpărat acest loc de la Isaac, egumenul de atunci, și cu mare efort și greutate a construit câteva chilii și o biserică închinată Sfântului Nicolae. În acest loc și-a continuat cu sârguință nevoițele. După aceasta, a venit nepotul lui și a fost tuns monah, cu numele de Neofit. Sfântul Eftimie a trecut asupra lui supravegherea călugărilor și a mănăstirii și

apoi s-a retras, pentru mai multă liniște. A adormit în Domnul când era în jurul vârstei de 100 de ani.

Nepotul lui, Neofit, era fiul unui duce din timpul domniei lui Nichifor Fokas și Ioan Tsimiskes. El a fost iubit și respectat pentru smerenia și înțelepciunea sa, încât regele l-a numit primul său secretar. Mai târziu a plecat la Dohiariu, la unchiul său Eftimie, ca să fie monah, când unchiul său, care fusese egumen, a hotărât să se retragă pentru mai multă liniște. El a donat toți banii și bunurile sale mănăstirii, construind cu ei o biserică mai mare, un turn și o fortăreață. Astfel și el e considerat a fi ctitor al Mănăstirii Dohiariu. Arhanghelii i-au descoperit lui o comoară ascunsă. Mai târziu a devenit protosul Sfântului Munte, iar în cele din urmă și-a părăsit slujba ca să trăiască ca pustnic, unde a adormit în pace.

Dreptul Teofan a venit la Dohiariu din Ioanina și, ajungând la mari înălțimi de virtute, a devenit egumenul mănăstirii. Cu harul lui Dumnezeu el a făcut minuni. Schimba apa de mare în apă proaspătă; a liniștit marea agitată, când călătorea de la Constantinopol la Sfântul Munte. Chiar și după moartea lui s-au făcut multe minuni, atât în Mănăstirea Arhanghelilor, pe care a zidit-o în afara Veroiei, cât și în Schitul Sfântul Ioan Înaintemergătorul. El a vindecat un turc de lepră și un posedat a fost eliberat de duhurile rele; a pus la loc mâna dreaptă a unui ciung și a salvat orașul Nousa de ciumă. El a făcut și alte multe minuni, spre slava lui Dumnezeu și pentru dovedirea sfințeniei lui.

Sfântul martir Ghedeon a trăit în Mănăstirea Caracalú. El a venit din provincia Dimetriadou, unde a fost forțat să se lepede de credință. După aceea, cu pocăință a plecat la Sfântul Munte ca să devină monah. S-a întrecut pe sine însuși în luptele duhovnicești, dar mai presus de toate el dorea să fie martir pentru Hristos, așa că întâi a plecat la Velestino, apoi la Târnovo, unde cu bucurie și rugăciune a îndurat martiriul prin dezmembrare.

La Mănăstirea Filoteu îl găsim pe ierarhul Teodosie, fratele Sfântului Dionisie, care a fost întâi egumen la Filoteu, apoi mitropolit al Trapezuntei.

Alt părinte sfânt de la Filoteu a fost mucenicul Damian. Auzind o voce din cer care-i spunea: «Damiane, mergi mai departe pentru folosul unora», a plecat în lume, propovăduindu-L pe Hristos. Curând după aceea a fost trădat turcilor, care l-au luat în orașul Larisa și au încercat să-l spânzure. După ce n-au reușit această execuție, l-au ars de viu, în 1568.

De asemenea, în Filoteu îi aflăm pe Dometie și pe Sfântul Simion, care a avut numai o rasă și era mereu desculț. A fost numit «Coureumenos», deoarece, când era în Lavra, și-a tăiat părul și i l-a dat unui frate care-l invidia. A continuat prin a fi egumen, dar a fost bătut de niște monahi pe care i-a mustrat. După aceea a părăsit Sfântul Munte și a plecat în ținutul Zagora și în orașul Larisa a propovăduit cuvântul lui Dumnezeu. Trei ani a trăit pe muntele Flamurion, în aer liber, sub un copac. Acolo a construit Mănăstirea Sfânta Treime. A adormit în Domnul la Constantinopol, unde plecase în vizită. Moaștele sale au făcut multe minuni. Unul suferind de dropică a fost vindecat, și până astăzi îi eliberează pe cei posedați de demoni și alte boli, ca semn al faptelor sale bineplăcute înaintea lui Dumnezeu.

Dintr-un sat din Nafactos a venit Cosma, ca să fie monah la Filoteu. El a devenit un mare martir și este numit «întocmai cu Apostolii». Noi toți cunoaștem viața lui, propovăduirea lui apostolică, minunile lui și martiriul lui. De obicei îl numim Sfântul Cosma Etolitul.

La Mănăstirea Grigoriu îl găsim pe Sfântul Grigorie drept ctitor, despre care arată că a fost sihastru și sfânt peștera sa păstrată până astăzi, în care Sfântul este prăznuit, după cum arată și sfânta sa Icoană. Despre izbânzile vieții sale sfinte, timpul, care distruge totul, nu ne-a lăsat nici o urmă; credem că a dispărut împreună cu întreaga mănăstire din pricina

incendiului care a izbucnit cândva acolo, după cum ne arată vechea mărturie pe care o avem.

La Mănăstirea Simonopetra, Sfântul Simeon Izvorătorul de Mir este întemeietor. În viața lui isihastă a ajuns la asemenea înălțime, încât chiar s-a luptat cu diavolul, sub forma unui balaur, și a biruit. În timpul unei nopți de Crăciun a auzit-o pe Născătoarea de Dumnezeu sfătuindu-l să zidească o mănăstire pe stâncă. O stea strălucea deasupra locului la care se referea. Acolo a construit mănăstirea. Printre minunile pe care le-a făcut, una dintre cele mai cunoscute a fost salvarea ucenicului său de la o mare cădere, în timp ce era gonit de arabi. Sfântul Simeon a făcut ca brațul unuia dintre atacatori să fie paralizat și ochii celorlalți să fie orbiți. După aceea, le-a redat arabilor sănătatea și, ca urmare, ei au crezut, au fost botezați și tunși monahi. El a tămăduit-o pe fiica regelui sârb Ivan Uglijeșa de posedare demonică. După moartea sa, moaștele sale au izvorât mir.

Mănăstirea Esfigmenu are ca întemeietor pe Atanasie cel Nou, care mai târziu a devenit patriarhul Constantinopolului. În Filocalia, Sfântul Grigorie Palama a inclus în discuția sa «Despre isihăști» ceva din viața sfântă a lui Atanasie, ca și despre minunile petrecute după moartea lui.

Alți doi martiri de la Esfigmenu au fost Agatanghel și Timotei, amândoi uciși de turci.

La schitul Esfigmenului, care mai este numit Samaria, și-a făcut nevoințele isihaste Sfântul Damian. El a fost prieten cu Cosma de la Zoografu. Acest Damian, având poruncă să nu doarmă niciodată altundeva decât în chilia sa, s-a dovedit a fi într-adevăr un credincios păzitor al acestei porunci, după cum se vede din următoarea întâmplare.

Mergând el odată la un duhovnic care se afla lângă Mănăstirea Hilandar și negăsindu-l pe acela, a așteptat până ce s-a înserat. Rugându-l frații de acolo să rămână fiindcă se însera, iar vremea era cețoasă și ploioasă, acel om cu mărime

de suflet nu a rămas acolo, ci a plecat. Nemaștiind unde se afla, din pricina ploii dese și a întunericului adânc, a strigat: «Doamne Iisuse Hristoase, mântuiește-mă pe mine că mă prăpădesc!». Și, o, minune! Chiar în clipa în care striga, el s-a găsit nevătămat înaintea chiliei sale, căci a trimis Domnul pe îngerul Său și l-a mântuit pe robul Său. Iar după moartea sa, atât de multă și negrăită bună mireasmă a izvorât din mormântul celui de trei ori fericit, timp de 40 de zile, încât părinții au simțit-o de jos, de la Mănăstirea Esfigmenu pe o distanță de o milă și mai bine, slăvindu-l pentru curăția sa și pentru viața sa cea bineplăcută Lui.

În schitul și chilia de la Karies descoperim pe Sfântul Nectarie, care a murit în 1470, și pe părintele său, Filotei. Aici a înflorit de asemenea Teofil, ierarhul Filadelfiei, cunoscut pentru înțelepciunea lui dumnezeiască. Atât Nectarie, cât și Teofil au fost îndrumători ai Sfântului Grigorie Palama. Tot în Karies, împăratul Mihail și patriarhul Ioan Vecos l-au ucis pe protos și pe alți sfinți martiri.

Aceștia sunt sfinții bărbați, binecunoscuți nouă, care au înflorit pe Sfântul Munte. Sunt mulți alții care, deși necunoscuți acum, au fost uciși de arabi și de turci în multe mănăstiri înainte de cucerirea Constantinopolului. Și încă și alții, fără nume și necunoscuți, au plăcut lui Dumnezeu în alte feluri și au fost sfințiți, așa de mulți că, într-adevăr, dacă ar fi să-i număr, ar fi ca nisipul mării, după cum spune proorocul David (*Psalmul* 138, 18).

Acestea sunt turnurile arzătoare care înconjoară Sfântul Munte, după cum Marcu, ucenicul Sfântului Grigorie Sinaitul, a văzut într-o vedenie dumnezeiască. Aceasta este mulțimea de călugări ce stau cu îngerii și arhanghelii în cerc în jurul Născătoarei de Dumnezeu, laudând-o și venerând-o, când ea stă în palatele de aur ridicate sus înspre Vigla, pe tronul de regină, cum e menționat în biografia Sfântului Maxim Capsocalivitul.

Sfinții sărbătoriți astăzi dovedesc că profetia Maicii Domnului, care spune că acest Munte se va numi sfânt, este adevărată. Acești bărbați sfinți l-au sfințit, l-au făcut o minune, l-au slăvit și l-au făcut cunoscut în întreaga lume.

Astfel, acești părinți și sfinți purtători de Dumnezeu, L-au slăvit pe El pe pământ prin viața lor – la fel ca cea a îngerilor – și prin lucrările lor bune. Ei L-au iubit pe Dumnezeu și ei au fost iubiți de El în timpul vieții pământești și după aceea. Moaștele lor au izvorât mir și mireasmă, și Dumnezeu a făcut multe minuni prin ele, cu darurile cele veșnice, pe care le-a pregătit pentru cei credincioși, care-L iubesc pe El, «pe care ochiul nu le-a văzut, nici urechea nu le-a auzit» (I Corinteni 2, 9).

Și acum, împreună cu cetele îngerilor, ale patriarhilor, ale proorocilor și ale apostolilor, sunt în ceruri în prezența lui Dumnezeu, iluminați de El, pe Care L-au iubit din toată inima, având o mai deplină cunoaștere a divinității Sale, pe care Sfântul Grigorie Teologul o numește Împărăția Cerurilor.

Și noi, nevrednicii moștenitori ai acestor părinți sfinți, în ce fel putem să fim plăcuți lui Dumnezeu și să primim dori-ta mântuire pentru care am părăsit lumea și am venit la Sfântul Munte? Noi putem să-I plăcem lui Dumnezeu urmând exemplul lor, păstrând neclintite legile, regulile și formele vieții monastice, așa cum au fost scrise și lăsate nouă de acești sfinți și binecuvântați bărbați.

Fie ca toți egumenii și părinții să-i imite pe sfinți în smerenie și supunere, să nu fie mândri în slujba lor, cum spune Sfântul Vasile, ca să nu fie condamnați. Cei din ascultare ar trebui să urmeze exemplul sfinților cu adevărată smerenie și ascultare, păstrând îndatoririle ascultării, care potrivit părinților sunt următoarele:

- să nu-ți ascunzi gândurile;
- să ai dragoste adevărată pentru părintele tău, în locul uneia prefăcute;
- să te încrezi în părintele tău cum te încrezi în Hristos;

— să spui întotdeauna adevărul;

— să-ți tai complet voia, pentru că, potrivit Sfântului Vasile, «contradicția arată voința proprie și neascultarea».

Acestea le spunem tuturor, atât tineri cât și bătrâni: să-i imităm pe ei în toate virtuțile, mai ales în sărăcie și în feciorie, pentru că aceste două virtuți sunt caracteristice monahilor, după cum spune Sfântul Maxim. Sărăcia ne obligă să nu avem dorințe în plus, ci numai ceea ce este necesar pentru supraviețuire. Castitatea ne ajută să ne păzim cele cinci simțuri, mai ales pe cel al vederii, deoarece, prin aceasta, sufletul poate muri (*Jeremia* 9, 20). Suntem ajutați mai ales de rugăciunea neîncetată a lui Iisus. Rostind numele prețios al Domnului, noi putem ține departe gândurile hulitoare cu care diavolul ne atacă, după cum spunea Sfântul Ioan Scărarul: «Lovește pe vrăjmași cu numele lui Iisus».

Deci, să ne împlinim ascultarea, dar să nu neglijăm rugăciunea minții, deoarece această rugăciune e principala îndatorire a monahului.

Noi, pe Sfântul Munte, trebuie să respectăm renumele și să luptăm pentru virtute. Sfântul Munte înseamnă un loc al sfințeniei și curăției, unde pământul e udat cu lacrimile, sudoarea și sângele a mii de sfinți părinți. Sfântul Munte este atelierul virtuții și al lucrărilor bune.

Să ne amintim mereu motivul pentru care am plecat din lume și am venit aici: ca să fim plăcuți lui Dumnezeu și să ne mântuim, după cum și-a amintit lui și Sfântul Arsenie, când a spus: «Arsenie, de ce-ai plecat din lume?». Amintindu-ne nouă înșine, ne vom opri să cădem în nepăsare.

Deci, să fim cu trezvie noi, care suntem în raiul Maicii Domnului. Ca și în raiul de la început, unde a fost Pomul Vieții și al cunoașterii binelui și răului, în același fel este aici viața și moartea. După cum șarpele i-a înșelat pe strămoși, la fel diavolul caută acum în orice moment să ne înșele, folosind plăcerile trupești, ca să ne ducă la moarte. Să ne gândim că

nu suntem în siguranță spunând că suntem în acest liman și deci nu ne e frică. Un naufragiu se poate întâmpla chiar și în port, lucru care e de răs, dar adevărat. Dacă am fi în pericol de a ne afunda în timp ce am naviga pe marea lumii, cel puțin n-ar fi ridicol. Dar să ne lăsăm a fi puși în pericol în limanul pocăinței, este într-adevăr de răs, demn de a ne ridiculiza. De aceea a spus Sfântul Vasile cel Mare: «Mulți au fost expuși în larg vânturilor și furtunilor, dar au fost salvați, în timp ce alții, care au fost în port, dar au fost neglijenți, s-au cufundat în adâncul mării împreună cu vasul». Și în altă parte spune: «Sunt mulți care încep viața călugărească, dar puțini care o termină cu vrednicie».

Mai presus de toate trebuie să urmăm exemplul acestor oameni sfinți, în ospitalitate și milostenie, ca Domnul să binecuvinteze din belșug mănăstirile athonite, cum a făcut cu strămoșii noștri de aici.

În una dintre mănăstiri era odată un egumen foarte ospitalier și milostiv. Cu cât dădea mai mult la săraci, cu atât era mai mare binecuvântarea lui Dumnezeu asupra mănăstirii. După moartea sa a fost înlocuit de altul, care nu practica milostenia. El i-a lipsit pe săraci și vizitatori de ospitalitatea mănăstirii. Și călugării erau așa de săraci, că de-abia aveau destulă mâncare. Într-o zi, un bătrân a venit la poarta mănăstirii, unul care era foarte cuvios la înfățișare. I-a cerut portarului să-i dea voie să intre, ceea ce portarul a permis, dar în taină. El i-a spus străinului:

– Nu te minuna, om bun, că nu am grijă de tine cum ar trebui. Mănăstirea noastră a fost înstărită, dar acum de-abia putem oferi ospitalitate cuiva.

Atunci bătrânul i-a spus:

– Sunt doi frați care au fost dați afară din mănăstire. Dacă nu se vor întoarce, această mănăstire nu va spori niciodată. Unul dintre frații scoși se numește «Dă», iar celălalt «Vei primi».

Și imediat după ce a spus acestea, a dispărut. Imediat portarul a povestit vedenia egumenului și tuturor fraților. Au început să ofere ospitalitate din nou tuturor, după cum făcuse în trecut. Și imediat mănăstirea a primit din nou binecuvântările de care se bucurase înainte.

De vom urma aceste lucruri, părinții pe care-i sărbătorim astăzi vor mijloci pentru viața noastră prezentă și viitoare și putem, cu adevărat, să fim mândri că suntem fiii lor, iar ei să poată fi mândri că sunt părinții noștri. Amintește-ți ce le-a spus Domnul evreilor: «Dacă ați fi fiii lui Avraam, ați face faptele lui Avraam» (Ioan 8, 39). Dacă vom face aceste lucruri și vom rămâne în pocăință până la moartea noastră în acest loc sfânt, vom avea, de asemenea, ca ajutor neînfrânat pe Doamna și Apărătoarea Sfântului Munte, Născătoarea de Dumnezeu, care ne va duce la Fiul ei și va cere de la El iertarea păcatelor noastre, după cum a promis ea, care este adevărata Maică a lui Dumnezeu.

Binecuvântați părinți duhovnici, sfinți martiri și de minuni făcători, care ați trăit pe Sfântul Munte, voi, cei care după Maica Domnului sunteți ocrotitorii noștri, care l-ați învins pe satana încă fiind în trupuri; voi, care sunteți mândria și slava tuturor aghiorților; voi, care stați înaintea Născătoarei de Dumnezeu, Împărăteasa Cerului, primiți această laudă oferită vouă de întreaga obște a Sfântului Munte, precum Domnul a primit cei doi bani ai văduvei. Și această sărbătoare comună în cinstea voastră, oferită de noi toți, primiți-o ca pe o tămâiere înaintea voastră.

Ce altceva putem să facem ca să ne arătăm recunoștința față de binefăcătorii noștri? Mărturisim că nu suntem vrednici, din cauza păcatelor noastre, să trăim în acest loc și să ne numim frații voștri. Dar voi nu refuzați să fiți părinții noștri, și îndrăznim să vă chemăm ca să ne întăriți, ca să putem urma viața voastră și faptele, atât cât e cu putință. Și vă rugăm ca din casele cerești să priviți asupra noastră și să ne ocrotiți, pe noi și așezămintele noastre monahale, de tot răul și să ne

ajutați să devenim vrednici de fericirea cerească de care vă bucurați.

Știm că cerem mult, dar noi fiii cu voi părinții, noi turma cu voi păstorii, noi ucenicii cu voi învățătorii, să putem spune: «Iată noi și fiii pe care ni i-ai dat, Doamne». A Căruia este puterea și slava în vecii vecilor. Amin.

(*"Patericul Athonit" (traducere din grecește),
Editura Buna Vestire, Bacău, 2000*)

MONAHISMUL ATHONIT ASTĂZI

Ieromonah Macarie Simonopetridis

La începuturile istoriei Sfântului Munte (avem puține informații asupra originilor monahismului athonit), ținând cont de cele ce știm, primii monahi care au viețuit aici – înainte de venirea Sfântului Atanasie și de întemeierea monahismului cenobitic – erau eremiți care trăiau într-o formă mai mult sau mai puțin organizată. Știm însă că în epoca Sfântului Atanasie existau deja mănăstiri organizate, cu o anumită organizare centrală: un *protos* la Caries, o biserică centrală, o organizare a Sinaxei – toate aceste lucruri existau înaintea Sfântului Atanasie. Deci aceasta înseamnă că exista un monahism nu doar cu eremiți dispersați, ci și cu mănăstiri, care nu erau mari mănăstiri imperiale, ca cea întemeiată de Sfântul Atanasie, însă deja era vorba de mănăstiri organizate. Există mai ales, în exteriorul Muntelui Athos, o mare și foarte veche mănăstire, care avea proprietăți în Muntele Athos, și aceasta a creat dificultăți și tensiuni – cum ne arată arhivele pe care le deținem.

Deci monahismul athonit înainte de secolul al X-lea exista deja – chiar dacă n-a lăsat prea multe urme istorice concrete – sub forma a două dimensiuni, una eremitică, iar alta, să-i spunem cenobitică – căci nu se știe exact ce formă

de cenobium era. Ceea ce istoricii presupun este că monahismul athonit a început cu adevărat în perioada iconoclasmului: se presupune că monahii din regiunile centrale ale Imperiului s-au refugiat aici pentru a scăpa de persecuțiile iconoclaste, tot așa după cum o parte a monahilor din Asia Mică au plecat și ei spre sudul Italiei în aceeași epocă. Putem vorbi deci de o primă extensiune a monahismului athonit, sub forma care exista atunci în Muntele Olimp al Bitiniei, adică sub forma lavrelor eremitice, a grupurilor de eremiți. Primele dovezi scrise asupra unor monahi care au viețuit pe Muntele Athos sunt câteva vieți de sfinți de la sfârșitul secolului al VIII-lea și din secolul al IX-lea, începând cu Sfântul Eftimie cel Tânăr. Sfântul Eftimie cel Tânăr era exact acest tip de monah, care venea din Olimpul Bitiniei, și care a avut această experiență a monahismului eremitic, dar fiind și prezent în mănăstire, și care și-a petrecut viața între mănăstirea care se afla la Salonic (Peninsula Chalcidică) și Muntele Athos, unde venea pentru a practica mai intens așeeza. Deci Muntele Athos era un loc de retragere isihastă, dar cu un anumit număr de mănăstiri deja existente.

Atunci când Sfântul Atanasie a întemeiat marea mănăstire Lavra – cu ajutorul împăratului bizantin Nichifor Focas – el a întâmpinat rezistența monahilor ce trăiau pe Muntele Athos, care se temeau că Sfântul Atanasie le bulversează tradițiile și obiceiurile de viață aducând un monahism foarte organizat.

Deci evenimentul istoric fundamental al întemeierii mănăstirii Marea Lavră nu reprezintă nașterea monahismului la Muntele Athos, ci importarea în Muntele Athos a monahismului studit, un monahism foarte organizat și strict cenobitic. Și cum acest tip de monahism presupunea importante lucrări de construcție, cu mulți bani, cu multă mișcare, cu multe legături cu persoanele importante de la Curte și cu împăratul însuși, de asemenea, cu importarea anumitor tehnologii – tocmai

Sfântul Atanasie este cel care a introdus anumite elemente tehnice în viața monahului, pentru a i-o măsura – și toate acestea i-au neliniștit pe ceilalți monahi athoniți, care se temeau că Sfântul Atanasie va bulversa viața; astfel, ei s-au plâns împăratului. Până la urmă, Sfântul Atanasie a avut câștig de cauză, însă s-a creat dintru început o tensiune între monahismul cenobitic strict și monahismul tradițional athonit, isihast. Și se poate spune că această tensiune a constituit, în fapt, o relație dialectică pe tot parcursul istoriei Muntelui Athos: doi poli distincți care erau adesea în opoziție, dar care au evoluat în mod progresiv până la fuziune, până la sinteză. Deci această relație sinteză la care asistăm astăzi pe Sfântul Munte era în fapt rezultatul unui foarte lung proces de asimilare și de raport între dimensiunea isihastă și cea cenobită a vieții monastice athonite, care există dintotdeauna la Muntele Athos.

În Lavra Sfântului Atanasie Athonitul, care într-o primă fază a importat monahismul Studionului, a avut loc sinteza tipicon-ului liturgic pe care-l avem până astăzi în Biserica Ortodoxă din toată lumea, și care se numește noua sinteză savaito-studită. Așadar, în Lavra Sfântului Atanasie s-au introdus elemente din tipicon-ul Sfântului Sava în tipicon-ul mănăstirii Sfântului Atanasie; mai apoi acest din urmă tipicon a fost difuzat la Constantinopol și în întreaga Ortodoxie. Așadar, tipicon-ul zis "al Sfântului Sava", pe care îl avem astăzi în toată Biserica Ortodoxă ca regulă a slujbelor bisericești, este de fapt tipicon-ul athonit, mai mult sau mai puțin modificat în funcție de loc. Dar această sinteză, care a avut loc la Muntele Athos, nu privește doar rânduiala liturgică, ci și spiritul și organizarea monahismului. Cenobitismului studit strict, Sfântul Atanasie i-a adăugat elemente ce veneau din tradiția palestiniană, care a avut întotdeauna <lavre>. Din acest motiv, Sfântul Atanasie și-a numit în mod simbolic lavra sa cu numele de Lavra, după <lavrele> palestinieni.

Când Sfântul Atanasie a introdus monahismul cenobitic în Muntele Athos, el însuși era isihast – viața lui dovedește că a avut o lungă experiență de viață solitară, eremitică – și doar forțat de împărat el a întemeiat o mănăstire cenobitică, însă având tot timpul grijă de a păstra o dimensiune isihastă în chiar viața cenobitică. Chiar și în testamentul său, Sfântul Atanasie prevedea ca în lavra sa, Marea Lavră, și în dependențele ei să se găsească cel puțin cinci eremiți: “Vreau ca în mănăstirea Marea Lavră să fie cinci eremiți – și slavă lui Dumnezeu dacă se vor găsi cinci!”. Adică să fie adevărați eremiți, care să trăiască în dependență organică cu mănăstirea, care să aibă o viață ascetică și isihastă intensă, dar, repet, care să fie în relație organică cu monahismul cenobitic.

Pe fundamentul dat de Sfântul Atanasie s-au organizat mai târziu alte mănăstiri din Muntele Athos, ca Ivironul, dar, evident, pe măsură ce istoria a evoluat, din ce în ce mai mult marile mănăstiri athonite s-au organizat ca mari mănăstiri cenobitice, având în dependența lor eremiți sau chili, care erau unele din <mănăstirile> de altă dată, uneori chiar anterioare întemeierii Marii Lavra, și care s-au transformat treptat în ceea ce numim astăzi “chilii” sau “schituri”, dar care fuseseră inițial vechi mănăstiri. În secolul al XII-lea existau în Sfântul Munte 300 de mănăstiri, nu doar cele 20 pe care le cunoaștem astăzi. Și fiecare din acestea avea chiar o identitate juridică, dar au fost încetul cu încetul asimilate de către cele 20 de mari mănăstiri și transformate în mari chili.

Situația pe care o găsim astăzi este că Muntele Athos e împărțit între 20 de mari mănăstiri, care sunt în mod normal mănăstiri cenobitice, și toate celelalte așezăminte monastice – schituri, chilii, colibe eremitice – depind juridic de una din cele 20 mari mănăstiri cenobitice.

La origine, această instituție însemna că toți monahii viețuitori ai Muntelui Athos depindeau în mod necesar, atât material cât și spiritual, de una din mănăstirile cenobitice.

Dar o dată cu fenomenul idioritmiei, care s-a dezvoltat în timpul epocii turcești, s-a produs o slăbire a controlului spiritual și material pe care-l exercitau mănăstirile asupra dependențelor lor, și s-au creat așa numitele "schituri idioritmice". Nu doar mănăstirile au devenit idioritmice, ci și schiturile și-au luat o independență față de mănăstire. Deci astăzi ceea ce numim "schituri" sunt doar formal, juridic dependente de o mănăstire, dar în fapt, practic, sunt autonome.

Criza vocației monastice

Altădată (și astăzi după regulile de instituire și deci de o manieră formală) orice monah eremit ce viețuia la Muntele Athos, fie că era într-un chelion, fie că era într-o cathismă, fie că era într-un schit, depindea în mod necesar de unul din egumenii uneia dintre mănăstiri. Dar fenomenul idioritmiei în marile mănăstiri, unde a existat o scădere a controlului unității în conducerea mănăstirilor, a făcut să apară independența schiturilor.

Aceasta era starea pe care a găsit-o aici noua generație care a venit în epoca de rearticulare, în 1963, anul sărbătoririi mileniului Muntelui Athos.

Momentul sărbătoririi mileniului întemeierii Muntelui Athos a prilejuit mari festivități – toți patriarhii ortodocși au venit –, dar s-a constatat că exista un asemenea declin al vieții monastice la Muntele Athos, încât se asistă în fapt la îngropăciunea Muntelui Athos. Existau deja previziuni, din partea responsabililor politici, de a transforma mănăstirile în hoteluri, de a face șosele asfaltate la standarde europene, de a transforma Muntele Athos într-un soi de muzeu bizantin și de a-i concentra pe toți monahii în una sau două mănăstiri, restul mănăstirilor urmând a fi transformate în muzee.

Era o mișcare datorată mai multor rațiuni, dintre care rațiunea principală era o absență a vocațiilor monastice și deci o îmbătrânire a populației monastice, cea mai mare parte a mănăstirilor nemaivând vreo recrutare de la cel de-al doilea război mondial. Chiar mănăstirea noastră, Simonopetra, până în momentul în care monahii noștri au venit de la Meteora, nu a mai primit noi monahi. Timp de patruzeci de ani nu au existat noi tunderi monahale.

Pe lângă această îmbătrânire a populației monastice există și un soi de slăbire a spiritului monastic, datorată urmărilor idioritmiei (în timpul epocii turcești, practic, toate mănăstirile au trecut prin situația de a fi mănăstiri idioritmice).

Starea, situația monahismului athonit era disperată și părea fără soluție.

Declinul nu a fost continuu. Acest declin a început cu cel de-al doilea război mondial.

În secolul trecut a existat un foarte mare elan al vieții monastice, foarte bogată. De asemenea, și la începutul secolului nostru, mai ales din partea monahilor ruși (și români și sârbi, dar mai ales ruși). Jumătate din monahii Muntelui Athos erau rușii: 2000 de monahi la Sfântul Pantelimon, 800 de monahi la Sarai, 300 de monahi la Profetul Ilie. Această masivă prezență rusească a creat tensiuni etnice încă din secolul trecut, dar mai ales la începutul secolului nostru – certuri cu mănăstirile grecești etc. –, făcând ca populația athonită să fie împărțită între cele două <clanuri>.

Mănăstirile grecești au suferit la sfârșitul secolului trecut și începutul secolului nostru de o criză a vocațiilor monastice. Dar, mai ales cu anii 1921-1922, ele au avut o mare afluență de monahi ce veneau din Asia Mică, refugiați greci ai expulzărilor făcute de turci în Asia Mică (așa zisele “schimburi de populație”). Mulți dintre aceștia s-au trezit în acei ani deștrădăcinați, fără familii, orfani. Mănăstirile athonite au primit

atunci mulți orfani, care mai târziu au devenit monahi. Aceasta a provocat o importantă crește a populației monastice, care însă n-a fost întotdeauna pentru motive cu adevărat monastice, ci adesea pentru motivații, ca să spun așa, sociale.

Dar momentul de criză a fost al doilea război mondial și anii ce i-au urmat. După război, Grecia s-a aflat într-un război civil ce a durat până în 1947, cu multe tensiuni și probleme; iar după războiul civil a urmat plecarea în străinătate (Germania, S.U.A., Franța – dar mai ales Germania) a multor greci care nu mai puteau sau nu mai vroiau să trăiască în Grecia. Astfel, vocațiile monastice s-au redus la minim.

Dar nu numai din cauza acestor masive emigrări, ci și datorită ideologiei religioase care s-a creat în anumite medii ecleziastice, care era străină sau chiar opusă monahismului. S-au dezvoltat în această epocă cu putere fraternitățile laice, apărute în Grecia la începutul secolului, fraternități de tip pietist, create după prototipul de viață spirituală occidentală și care erau pe față opuse monahismului.

Muntele Athos, datorită mișcării de inerție, continuă să aibă ceva monahi. Însă monahismul în Grecia fusese complet decapitat încă din secolul trecut. Numai Muntele Athos rezistase la sfârșitul secolului trecut și începutul secolului nostru. În Biserica Greciei monahismul nu mai era demult încurajat, ba chiar se lupta împotriva lui.

Reînvierea monahismului

Reînvierea s-a produs în anii '70 și s-a datorat mai multor factori. Am putea spune că au fost trei factori principali – în măsura în care ar putea fi implicați. Explicația principală pe care noi o dăm este că noi considerăm aceasta ca pe o minune a Maicii Domnului – cred că e, în fapt, prima explicație. Însă putem înțelege cum s-au petrecut lucrurile și de o

manieră, să zicem, umană. După cum spuneam, între anii 1963 și 1968 se considera că monahismul nu mai are niciun viitor – în Grecia și în Ortodoxie în general – și că ar trebui găsite acum noi forme de spiritualitate.

Primul factor este mișcarea de reînviere a studiilor patristice, mișcare începută în Biserica Occidentală, deci în Biserica Catolică, înainte de război, dar mai ales după război, cu reeditarea edițiilor patristice și liturgice, ca pregătire pentru Consiliul II Vatican, și care a avut efecte și în Ortodoxie, pentru că un anumit număr de teologi greci au studiat în Franța, Anglia, Italia – dar mai ales Franța – și au fost influențați de această renaștere, de această reînviere patristică ce exista în Biserica Catolică, sau au fost influențați de prezentarea spiritualității și teologiei ortodoxe, așa cum a fost ea făcută de emigrația rusă în Occident. Deci acești teologi greci și-au regăsit propriile lor izvoare patristice grație contactului cu aceste două surse de reînviere care se numesc: emigrația rusă și reînvierea patristică catolică. Aceasta a fost, cred eu, misiunea de fond, poate nu cu efecte imediate, dar o mișcare de fond.

Al doilea factor a fost prezența pe Sfântul Munte a unor personalități spirituale, duhovnicești, care nu au lipsit niciodată în toată istoria Muntelui Athos, părinții duhovnicești și oameni ai lui Dumnezeu, care au experiența rugăciunii și a vieții ascetice. Acești oameni nu au lipsit niciodată din Sfântul Munte, atât doar că providența divină face, în funcție de epocă, ca ei să apară de o manieră mai mult sau mai puțin evidentă. O tradiție în Sfântul Munte zice că pe pantele abrupte ale Muntelui trăiesc șapte asceți complet goi și când unul moare, un altul vine și îi ia locul. Este o tradiție cu o semnificație în primul rând simbolică, arătând permanența experienței harismatice a Duhului Sfânt pe Muntele Athos. Și putem constata că chiar în epocile de mare declin ale istoriei Muntelui Athos a existat întotdeauna o sămânță pe care providența divină a făcut-o întotdeauna să răsară în epoca în care era convenabil.

Începând cu anii 1968 au început să apară seminte pregătite în taina chiliilor pustnicilor, fără niciun fel de program sau intenție, ci pur și simplu prin harul lui Dumnezeu. E vorba mai cu seamă de prezența părintelui Iosif Isihastul, care a fost unul dintre numeroșii monahi care au trăit o viață ascetică foarte discretă, și care, fără măcar să aibă un ade-vărat îndrumător, a regăsit din propria-i experiență firul tradiției isihaste. În jurul lui s-a adunat un număr de uceni-ci cu care a viețuit în mai multe locuri din <deșertul> Muntelui Athos. După moartea părintelui Iosif, discipolii lui s-au risipit în tot Sfântul Munte, adunând și ei în jurul lor un număr de ucenici și, încetul cu încetul, de aici a ieșit o mișcare ce a devenit tot mai amplă. Deci această comunitate a uceni-cilor părintelui Iosif a creat comunități care au devenit mână-stiri, intrând în mânăstiri cenobitice. Dar, lucru foarte impor-tant, acestea s-au petrecut de o manieră cu totul spontană, fără nici un fel de program. Și putem astăzi vedea cum a lucrat providența lui Dumnezeu cu comunitatea Părintelui Iosif Isi-hastul, dar și cu alte comunități sau personalități harismatice, ca Părintele Paisie, pe care providența lui Dumnezeu le-a făcut să apară într-un moment de criză.

Cel de-al treilea factor a fost venirea pe Sfântul Munte a unor comunități de monahi care se formaseră deja, care se constituiseră deja – fie și numai de o manieră elementară – în interiorul Muntelui Athos, în alte mânăstiri. Influențate exact de această reîntoarcere la izvoarele patristice ortodoxe, de care am vorbit mai sus, și având adesea o solidă formație intelectuală, aceste comunități vroiau să regăsească în prac-tică aceste izvoare ale tradiției monastice, dar constatând că această viață monastică este dificil de trăit în lume – pe de-o parte, datorită opoziției mediilor ecleziastice și, pe de altă parte, datorită situației materiale a mânăstirilor – s-au decis să vină să trăiască pe Sfântul Munte. Este și cazul comunității noastre, constituită de o manieră organizată la Meteora și care

am venit la Simonopetra în 1973. Dar noi am fost precedați de o altă comunitate, prima ce s-a transformat la Sfântul Munte, din oameni ce veneau din afară: comunitatea Părintelui Vasile, acum egumen la Iviron, care, deși nu avea discipoli în exterior, a fost totuși primul care a venit, exact din acest mediu intelectual influențat de reînvierea patristică, și a cărui instalare la Muntele Athos a fost privită ca ceva extraordinar, ca ceva straniu la momentul acela.

Nu erau decât 2 sau 3. Dar erau intelectuali veniți la Muntele Athos, spre a trăi în tradiția monastică athonită. Au intrat imediat în legătură cu Părintele Paisie și s-au stabilit mai întâi la schitul Ivironului, iar mai târziu au preluat mănăstirea Stavronichita. Ei au venit deci în 1968.

Tot în acei ani, egumenul nostru a început să viziteze Muntele Athos, să frecventeze părinții duhovnicești athoniți. Era o maturare care se făcea, e drept, încă de o manieră foarte embrionară. Și când comunitatea noastră, care era mult mai organizată ca cea a Părintelui Vasile, a venit de la Meteora, ei bine, atunci toate mănăstirile doreau să vină la ele, căci toate mănăstirile aveau nevoie de monahi. În final, ei au ales Simonopetra.

Câteva luni mai târziu ei au deschis drum comunității Părintelui Gheorghe, care este acum egumen la Grigoriu, care era profesor la Universitate și care a devenit monah. El a început cu o comunitate monastică prin împrejurimile Atenei, a constatat și el dificultățile vieții monastice în lume și s-a decis să încerce să vină la Muntele Athos. Atunci, comunitatea noastră, și ea numai de câteva luni instalată la Simonopetra, i-a invitat să vină, și, după câteva săptămâni de împreună-viețuire aici, cu noi, s-au instalat la Grigoriu, în mănăstirea vecină. Erau vreo 15 atunci; acum mănăstirea Grigoriu are cel mai mare număr de viețuitori în Muntele Athos, vreo 90.

Apoi, câțiva ani mai târziu, a venit din Patmos comunitatea Părintelui Grigorie, care s-a stabilit la Dohiaru.

A urmat comunitatea Părintelui Alexie de la Xenofon.

Deci această venire <brutală> a unor comunități bine organizate din afara Sfântului Munte, care au adus cu ele un puternic spirit cenobitic, a accelerat mișcarea, deja favorizată de reînvierea, de schimbarea de atitudine din mediile teologice și ecleziastice grecești, care au început să țină cont de ea din ce în ce mai mult. Și e o mișcare ce nu încetează să crească până astăzi. Ea consideră că identitatea ortodoxă a fost deformată de influențele occidentale și că trebuie ca ea să-și găsească propria-i identitate. Interesant e că, în fapt, mișcarea venea de la emigrația rusă din Occident, și din Occident revenea în Grecia. Și prin această mișcare, teologii greci i-au regăsit pe Părinți. În Grecia acelei epoci nu se mai citeau Sfinții Părinți. Erau preferați teologii germani.

4. ROLUL ATHOSULUI ÎN ORTODOXIE

MISIUNEA ATHOSULUI ÎN ORTODOXIE

Veniamin Pocitan

Muntele și marea au impresionat pe om în chip deosebit în toate timpurile. De aceea, și călugării au ales Athonul, care este înconjurat în cea mai mare parte a lui de mare, și l-au destinat ca loc de așezare monahală.

Mulți dintre creștinii evlavioși ai timpurilor vechi, împinși de dorința de a duce o viață pustnicească, un trai liniștit, ferit de zgomotul și tentațiile lumii, s-au retras în locuri singuratic, în ascunzișurile tainice ale munților, oaze de întărire a credinței, de meditație și reculegere sufletească.

Athoniții au format un centru mare, atrăgând atenția lumii creștine prin chipul lor de organizare aparte, într-o republică duhovnicească. Aici, fiecare se supune voii superiorului său. Toți muncesc. Toți se roagă. Nimeni nu știe de alte petreceri decât petrecerea în priveghere, muncă, rugăciune și meditație.

Călugării n-au ceasuri de odihnă nici în timpul nopții, căci glasul răsunător al clopotelor îi cheamă la priveghere, ținându-i treji. Și chiar când ațipesc câte puțin, pentru liniștirea trupului, se așază pe o rogojină și adeseori cu capul pe o piatră, pe o scândură sau pe pământul gol. Practicanți ai înfrânării și ai vieții simple, ei disprețuiesc luxul, bogăția și vanitatea lumii acesteia. Ostenindu-se, viețuiesc în post riguros și în rugăciune fără contenire.

Din pilda cucernică a vieții lor, s-a revărsat în omenire acel izvor bogat de "apă sălțătoare", răsad de credință statornică și de caldă evlavie pentru întreaga Biserică a lui Iisus Hristos.

Iubitori de științe și arte, pe care le cultivă în modestia chiliilor lor, scriitori de manuscrise artistic înflorite, osârdnici păstrători de documente vechi, care până astăzi fac obiectul preocupărilor și admirația savanților, Muntele Athos este tezaurul cel mai prețios de cărți vechi, manuscrise și obiecte de artă din întreaga Biserică.

Pe lângă acestea, călugării athoniți ne-au dat exemplu de răbdare și supunere desăvârșită, cu "tăierea voci". Locuitori ai pustiei, modești și osârdnici admiratori ai naturii, prin care se proslăvește măreția și atotputernicia Ziditorului, ei ne-au dat pildă că omul poate trăi o viață sobră, fără a se hrăni cu carne și îmbuiba cu de toate. Ba, încă, viața lor este mult mai ușoară, mai descătușată de pământ, neîngreunată de îngrășarea trupului, și mult mai lungă, liniștită și plină de roade duhovnicești.

Stâlpi neclintiți ai Ortodoxiei au fost călugării athoniți, care au luptat cu bărbăție în vremea prigonirii sfințelor icoane și a năvălirii barbarilor, răbdând bătăi și chinuri îngrozitoare, iar din trupurile lor s-a format cel mai bogat tezaur de sfinite moaște ale mucenicilor. Cutezăm a spune că, prin răbdarea, înțelepciunea și felul lor de viețuire, au impus respect, cinstire și admirație chiar și păgânilor.

Mai adăugăm că Muntele Athos, de prin secolul al XI-lea, a început a fi pepiniera de unde s-au recrutat prepoziți și ierarhi bisericești în tot răsăritul ortodox grecesc. Arhieriei de toate gradele, până la patriarhi, vestiți prin cuvioșia și sfințenia vieții lor, au ieșit din școala practică a mănăstirilor Athonului. Alții, scoși din scaune prin intrigi și prigoniri politice de tot soiul, au aflat refugiul tot aici, în liniștea Sfântului Munte al Athonului.

Mulți dintre dâșii, urmând poruncii Mântuitorului dată Sfinților Apostoli: "Mergând, învățați toate neamurile" (Matei 28, 19), au ieșit din Sfântul Munte și, cutreierând lumea întreagă, au răspândit pretutindeni sentimentele de credință, de cuvioșie și pietate în sufletele credincioșilor simpli, a boierilor și chiar a voievozilor, cărora le-au dat impuls și i-au îndrumat la înălțarea, împodobirea și înzestrarea atâtor biserici, mănăstiri, spitale, azile și alte așezăminte creștinești de milă și binefacere.

E destul să amintim că **Nicodim**, întemeietorul primelor mănăstiri din țările noastre era un athonit. Mitropolitul **Nifon** (1503-1505), organizatorul Bisericii Țării Românești, ieșise tot din școala vestită a Athonului, iar după retragerea sa din scaun s-a întors iarăși la Athos (în mănăstirea Dfionisiu), unde a rămas până și-a dat obștescul sfârșit, cinstindu-se și socotindu-se ca sfânt de Biserica ortodoxă întreagă. Mai târziu, **Paisie Velicicovschi**, rus de origine, tot la Athos (în mănăstirea Pantocrator) își desăvârșește cunoștința limbii grecești, se deprinde în disciplina aspră a vieții călugărești și în spiritul de muncă stăruitoare. Venind în țările noastre, a reorganizat și îmbunătățit viața călugărească în Moldova, dând însuși pildă de muncă, răbdare, de viață cucernică și fără de prihană.

Roadele misiunii călugărilor athoniți se văd în toate părțile Ortodoxiei. Se văd și în țările noastre cu prisosință. Venind la noi, s-au ostenit cu râvnă neîntrecută pentru întemeierea de mănăstiri și schituri, care sunt până astăzi singurele noastre vetre de lumină sfântă, focare de cultură, cuiburi de cuvioșie și evlavie, cetăți întărite de apărare a credinței noastre ortodoxe și cea mai frumoasă podoabă a plaiurilor noastre românești. Sunt adevărate comori de artă, care ne amintesc de credința, evlavia, dărnicia și gloria străbună.

(*"Sfântul Munte al Athonului"*, București, 1939)

ÎNRÂURIREA SFÂNTULUI MUNTE ÎN VIAȚA POPOARELOR ORTODOXE

Pr. Prof. Teodor Bodogae

Pentru viața bisericească și spirituală a credincioșilor din Răsăritul ortodox, Athosul este cel mai viu centru de viață ortodoxă trăită în ecumenicitate și un rezervor nesecat de monumente literare și artistice. Cel puțin așa a fost el în tot trecutul, chiar dacă acesta închide și umbre, alături de orbitoare imagini de lumină.

Cu drept cuvânt spunea nu demult, fără să exagereze, un cunoscător al spiritualității athonite, că fără a se ține seamă de contribuția Sfântului Munte nu se poate concepe viețuirea călugărească ortodoxă, iar noi adăugăm că nici dezvoltarea vieții bisericești și spirituale a Răsăritului ortodox nu se poate înțelege fără cunoașterea Athosului. Același lucru se poate spune și despre literatura și arta bizantină, ba chiar și despre credința și obiceiurile popoarelor ortodoxe. Vom încerca în cele următoare să subliniem pe scurt legătura organică ce s-a țesut între acest centru de viață spirituală și între soarta tuturor popoarelor ortodoxe.

Vestit încă din veacurile VIII-IX, când înflorea acolo multe vieți de sihăstri, ca a lui Petru Athonitul sau a lui Pavel Xiropotamitul, dar mai ales după anul 963, când fostul ofițer și demnitar bizantin Atanasie, urmat de o serie întreagă de personalități din lumea bizantină și georgiană, întemeiază Lavra cea mare din sud-estul peninsulei, Athosul ajunge în curând cel mai cunoscut centru de viață călugărească din tot imperiul bizantin. Încă pe la anul 1046, el e întâlnit în documente sub numele de "Haghion Oros" (Sfântul Munte), titlu pe care tradiția ulterioară a veacului al XIV-lea încerca să-l justifice prin aceea că însăși Maica Domnului ar fi venit acolo – de aici și numele de "Grădina Maicii Domnului" –; iar pentru vaza lui mare, împărații bizantini l-au scos de sub orice

jurisdicție lumească și bisericească, scutindu-l nu numai de dările obișnuite, ci încărcând locașurile, tot mai numeroase și mai populate, cu nesfârșite daruri și privilegii. Încă de la anul 1046 erau 180 de lăcașuri, cu vreo 2000 de călugări. La 1213 erau vreo 300 de lăcașuri, cu vreo 3000 de călugări. Au fost vremuri (1902) când numărul lor a trecut și de 7000, dar în timpurile noastre, în cele peste 700 de lăcașuri (20 de mănăstiri mari, 12 schituri, restul chilii și sihăstriei) abia de vor mai fi 3000 de călugări.

Ce a însemnat Athosul în viața bizantină a grecilor de mai târziu este un lucru prea cunoscut. Încă în epoca dezbinării de la 1054 și în tot răstimpul celor patru veacuri de orientare spre Apus a politicii bazileilor bizantini, Athosul a fost cea mai dărză cetate de rezistență pe pozițiile vechii învățături ortodoxe. Și în vremea ultimilor împărați Comneni, ca și în timpul regatului latin de Răsărit (1204-1261), și apoi a Paleologilor, din Athos plecau nu numai titularii scaunelor patriarhale și mitropolitane, ci și strigătele de alarmă față de cruciații care ar fi trebuit să se îndrepte în altă parte decât împotriva "de Dumnezeu păzitei cetăți a Sfântului Constantin". Martiri până la sânge sub Mihail și Ioan al VII-lea Paleologul, călugării din Athos devin în secolul al XIV-lea făuritorii și apărătorii celei mai subtile credințe și experiențe duhovnicești cunoscute în istoria teologiei răsăritene: isihasmul și rugăciunea lui Iisus. Personalități uriașe, plecate toate din Athos, ca cei doi Grigorie, Sinaitul și Palama, apoi Calist și Ignatie Xantopoli, ca să numim numai pe cei mai mari, nu numai că s-au arătat biruitori față de întreaga cultură a Apusului, dar vor rămâne neîntrecuți îndrumători în materie de câștigarea desăvârșirii spirituale. Intervenția lor în arena cercurilor politice și culturale din veacul al XIV-lea a avut cuvânt hotărâtor, iar modelul lor de viață îl urmează, spre sfârșitul domniei lor, multe capete încoronate și puternici ai zilei. Căci până și un dușman al gândirii contemplative ca Nichifor

Gregoras spunea despre Athos, pe la 1350, că este un febril atelier al virtuții.

Ce să zicem de zestrea culturală și artistică pe care Athosul a făurit-o și transmis-o, prin neîntrecutele lui clădiri și opere de artă, întregii peninsule bizantine și Orientului în general? După apunerea imperiului bizantin, Athosul duce mai departe – de astă dată cu ajutoare românești și rusești – torța neîntrecutei spiritualități bizantine. Operele de culturalizare, săvârșite prin tipăriri de cărți la Veneția și în Principatele noastre, precum și prin înființări de școli în multe orașe grecești din Peninsula și Arhipelag, toate se resimt de influența rodnicei, dar tăcutei activități a monahilor aghiorți, cum sunt: Agapios Landos, Nicodim Aghioritul sau Eugenie Vulgaris. Însăși mișcarea de redeşeptare revoluționară din 1821 găsește între chiliile Athosului nu numai azil și părtași, ci și premergători. Pentru toate acestea, dragostea grecilor față de Sfântul Munte – când aceasta nu e șovinism – este justificată.

Spre aceste așezăminte călugărești – care s-au deosebit, în tot cursul timpului, pe de o parte, în lăcașuri cu viață de obște, după stil studito-athanasian, iar pe de alta, în trai anahoretic, în stilul lavrelor palestiniene și a Sfântului Petru Athonitul, și mai târziu a sihaștrilor binecunoscuți –, alături de greci aleargă în curând și alți monahi ortodocși din toate națiile. Fostii mari demnitari la curtea bizantină, Ioan Ivirul, cu vărul său, generalul Tornichios, dar mai ales cu fiul său, Eftimie, traducătorul Bibliei în limba georgiană, întemeiează împreună cu alți conaționali și cu ajutorul unora dintre împărații bizantini o mănăstire proprie, numită până azi a Ivirilor. Aici, în biblioteca ei se păstrează cele mai vechi comori de limbă georgiană în frunte cu traducerea Bibliei făcută de Sfântul Eftimie, "Hrisostomul georgienilor". Regii georgieni din familia Vagrate, ca și ceilalți de mai târziu, trimit nesfârșite daruri acestui centru de cultură națională, care, din nefericire – într-o epocă grea pentru georgienii amenințați de invaziile mongole și turcești – cade, pe la anul

1357, în mâinile grecilor, mânați încă de pe atunci de prea mult șovinism. Încercările ulterioare de a-și recâștiga mânăstirea eșuează cu toate că legături și ajutoare din Georgia au sosit la mânăstirea Ivirilor până la anul 1900.

Cam din aceeași vreme cu georgienii, pot fi urmăriți în Athos – deși lucrurile încă nu s-au lămurit complet – și călugării bulgari. La anul 980, când ei sunt amintiți în privilegiile acordate de bazileii bizantini pe o moșie a mânăstirii Ivirilor, situată în nordul Athosului, bulgarii își aveau deja o mânăstire a lor, Zografu, cum se vede din mărturia egumenului Macarie, pe un act grecesc din acel an. Imediata apropiere de Calcidica a imperiului bulgar al lui Simion, și mai târziu al lui Samuil, explică ușor prezența călugărilor bulgari în Athos. Afirmăția unora, însă, că mânăstirea Zografu ar fi existat și pe la 912, nu este încă deplin dovedită, deși posibilă. Iscălituri în limba slavă ale egumenilor de la Zografu întâlnim în tot timpul veacurilor XI și XII. Se pare că bulgarii au avut și sihăstria, cum a fost, de pildă, centrul de viață aspră din preajma Zografului, numit Selinos, numire care s-a păstrat până în zilele noastre.

Legăturile Zografului cu țarii bulgari par să fi fost mai strânse decât ne arată puținele acte păstrate până azi, căci țarul Ioan Căliman confirmă prin hrisovul său slavon o mulțime de moșii și metoace ale Zografului prin Macedonia și Bulgaria, moșii întâlnite și mai târziu între posesiunile mânăstirii. E interesant, însă, că nu se cunosc acte de la cel mai mare țar româno-bulgar, Ioan Asan al II-lea, cu toate că știm că el a făcut mari danii unor mânăstiri din Athos, ca de pildă Vatopedului sau centrului din Karies. În acest timp, însă, Athosul a intrat adânc în istoria spirituală a Bulgariei. Viața duhovnicească înfloritoare din mânăstirile și bisericile de la Paroria, Mesimviria, Târnovo etc., precum și prin cunoscutul centru monahal de la Rila, iar mai târziu marii asceți și ierarhi luptători pentru luminarea poporului, ca Teodosie,

Eftimie, Grigorie Țamblac și alți călugări, ce au dat Bulgariei primele documente de limbă și o întreagă mișcare spirituală, care a iradiat până peste Dunăre și chiar în Rusia, toate acestea trebuie puse în legătură cu focarul de viață spirituală din Athos. Tradiția cea mai veche bulgară se ascunde în mănăstirile Sfântului Munte, nu numai la Zografu, ci și în mănăstirile Filoteiu și Xenofon, pe care bulgarii le-au dominat în secolele XIV-XVI. Țarul bulgar Alexandru putea spune, pe bună dreptate, într-un act de danie din anul 1342, că Zografu e "a noastră mănăstire, după cum și celelalte popoare ortodoxe își au fiecare pe ale lor". Deși întreruptă după desființarea din 1393 a statului bulgar, tradiția de viață bulgărească va reînvia în 1762 tot din Sfântul Munte, și anume din mănăstirea Zografu, când glasul de redeșteptare națională al entuziastului ieromonah Paisie de la Hilandar va chema la trezire și la reînvierea trecutului pe conașionali săi.

Și sârbii datorează mult legăturilor avute cu Sfântul Munte. Niște călugări slavono-ruși – și probabil să fi fost între ei și sârbi – au fost aceia care au înduplecat pe feciorul jupanului Ștefan Nemanici, viitorul arhiepiscop Sava, să părăsească mărirea lumești și să se tundă monah în chiliile mănăstirii Vatoped din Sfântul Munte. Apoi, acesta, prin adâncă sa evlavie, a înduplecat și pe tatăl său să vină la Athos, unde vor înființa amândoi mănăstirea sârbească Hilandar, devenită mai târziu "mama spirituală a Serbiei". Mișcat de adâncă evlavie a acestor capete încoronate, venite să-și termine viața în sărăcie și smerenie, împăratul bizantin Alexie al III-lea dă drept să-și clădească un locaș, care să fie "pe veci a sârbilor mănăstire", căreia împărații ulteriori le dau scutiri de taxe, privilegii și alte ajutoare.

Întreaga istorie religioasă și culturală a Serbiei medievale se concentrase în Sfântul Munte, unde curiosul Sava crescuse o adevărată școală de caligrafi, copişti și traducători. De aici se vor recruta, vreme de o jumătate de mileniu, aproape

toți arhiepiscopii și preoții cărturari ai Serbiei. În Muntele Athos se păstrează cele mai vechi monumente literare sârbești, după cum tot de acolo vin și îndrumările artistice și arhitecturale ale cunoscutelor biserici și mănăstiri sârbe din evul mediu. Cu mărirea statului sârbesc, sub țarul Ștefan Dușan și urmașii săi, sârbii câștigă o așa de mare preponderență asupra Sfântului Munte, încât patriarhii Țariogradului se temeau că în scurtă vreme tot Athosul se va slaviza. Sigur că în vizita pe care a făcut-o la Athos, în anul 1346, țarul Ștefan urmărirea și alte scopuri decât cele strict religioase. De altfel și mănăstirile Grigoriu, Sfântul Pavel și Simonpetra, ca și ajutorarea multor altora, se resimt de pe urma puternicei influențe sârbești. Chiar și după tragedia de la Kosovo, din 1389, legăturile sârbești cu Sfântul Munte încă mai continuă, și ultimele principese sârbești își înseamnă numele în pomelnicele mănăstirilor din Athos. Viitorul mitropolit de la Kiev, Ciprian, ca și Pahomie Monahul, biograful vestitului călugăr rus Serghie de Radonej, precum și titularii Patriarhiei de la Peci, se recrutasă aproape toți din școala Hilandarului. După o epocă de bogate ajutoare românești și rusești, mănăstirea sârbească va reînflori pe la finele secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, când este vizitată de apostolii redeșteptării sârbești, Iovan Raici și Dositei Karagheorghevici, care înțelegeau atunci de ce Hilandarul a fost pentru sârbi cel mai scump lăcaș bisericesc și duhovnicesc din evul mediu.

Și **rușii** își fac apariția de timpuriu în Sfântul Munte. Cei mai mulți cercetători cred că Sfântul Antonie, unul dintre cei mai mari îndrumători ai monahismului din jurul Lavrei Peșterilor de la Kiev, a petrecut mai mulți ani în Sfântul Munte, unde și azi i se păstrează numele într-o peșteră din fața mănăstirii Esfigmenu. Caracterul atât de bizantin al statului rusesc de la Kiev nu putea să nu fie influențat și atras de viața mănăstirească de la Athos. De aceea, rușii nu numai că își vor avea, pe la anul 1143, un lăcaș propriu în Sfântul Munte, numit

Xilurg, bogat în cărți bisericești, dar în toată epoca de dinainte și în timpul ocupației mongole – iar în chip și mai covârșitor după aceea – Sfântul Munte va fi un fluviu spiritual care va revărsa continuu valuri de viață duhovnicească asupra Rusiei. La 1200 mitropoliiții Kievului aveau legături cu monahii din Athos. Însăși mișcarea duhovnicească de la Peșterile Kievului era alimentată din Sfântul Munte, deși urmașii Sfântului Vladimir n-au putut trimite daruri acolo decât după anul 1508. Șiruri nesfârșite de pelerini recrutați din sânul poporului rus se perindă prin Sfântul Munte în decursul istoriei, aducând de acolo, pe lângă manuscrise grecești și traduceri din limba proprie, o întreagă pildă de viață monahală continuu înnoitoare. E destul să răsfoim minunata carte a lui Saharov, intitulată “Călătoriile rușilor la Sfintele Locuri”, spre a ne convinge de mulțimea trecerii sau opririi la Athos a călugărilor ruși, atât de dornici de pelerinaje. Pomenim doar de uriașa personalitate a călugărului Nil Sorskij (+1508), care s-a inspirat din spiritualitatea Sfântului Munte, pe care a cunoscut-o în timpul îndelungatei sale șederi acolo, împreună cu prietenul său Inochentiu. Puternica moștenire isihastă trece din Athos peste Bulgaria și Țările Române până în Rusia, pregătind aici o importantă epocă de viață spirituală, care a precedat și chiar a pregătit zguduirea jugului mongol.

Și în Rusia moscovită a lui Ivan cel Groaznic prezența Athosului s-a resimțit tot timpul. E de ajuns să reamintim personalitatea influentă, dar cu sfârșit atât de tragic, a marelui scriitor Maxim Grecul, atât de cunoscut în istoria culturii rusești, mai ales din lupta sa împotriva superstiției și a inculturii. De altfel, acum legăturile dintre ruși și Sfântul Munte primesc și un alt caracter: încep daniile regulate ale țărilor la Athos. Mărginite la început la strângerea regulată a milosteniei de la poporul credincios din Rusia, mai târziu ajutoarele țărilor devin foarte bogate, mai ales că patronajul bizantin, bulgar, sârb și român încetase sau slăbise. Metoace și moșii

bogate câștigară aghioriții în Moscova, Petrograd, Caucaz, Odesa etc. Îndeosebi, mănăstirea rusească Pantelimon din Sfântul Munte a devenit în veacul al XIX-lea un adevărat palat, cu dependențe numeroase, în care se adăposteau, pe la 1900, aproximativ 2000 de călugări. Sigur că sub patriarhul Nicon, cunoscutul șormonitor de texte vechi bisericești, necesare reformei liturgice, Andrei Suhanov, n-avea în altă parte unde să meargă să aducă cele vreo 500 de manuscrise, decât tot pe la mănăstirile Sfântului Munte și în alte centre din Orient. La câțiva ani după aceea, un alt călugăr rus va tipări la Novgorod o lucrare despre Sfântul Munte, dându-i un titlu semnificativ: "rai cuvântător" iar la vreo 50 de ani după el, pe la 1730, cunoscutul călător la Loeurile Sfinte, ucraineanul Vasile Grigorovici Barschij, va scrie prima carte științifică despre Athos, "Călătorii în Turcia Europeană", care va ajunge în 1887 la ediția a VII-a, fiind urmată în veacurile XIX și XX de multe alte lucrări din cele mai temeinice câte s-au scris despre Sfântul Munte (Uspenski, Sebastianov, Condacov etc.). Trebuia să mai vină scrierile influentului om de stat Andrei Muraviov, ale arhimandriților Antonin, Leonid, Partenie și mai ales Porfirie Uspenski, de pe la anii 1850, pentru ca sute de mii de pelerini din toate straturile sociale rusești să pornească spre Athos. Chiar orientarea oficială a culturii și statului rusesc din timpul războiului Crimeei n-a scăpat din vedere acest colț al Mediteranei. Tradițiile despre icoane făcătoare de minuni și despre sfinții cuvioși de la Athos circulau până în mănăstirile de la Marea Albă, din Siberia și din Caucaz, unde un nou centru călugăresc, numit Noul Athos, duce mai departe faima Sfântului Munte. Datorită mai ales geniului de renaștere duhovnicească a lui Paisie, starețul Dragomirnei și Neamțului, o extraordinară mișcare cuprinde monahismul din marele imperiu rus. Este vorba despre opera marilor îndrumători duhovnicești Tihon de Zadonsk (+1783), Serafim de Sarov (+1833), Ambrozie de Optina (+1891) și Zosima, zugrăvit în

romanul lui Dostoievski, precum și a celor din opera mișcării slavofile, prin intermediul cărora Sfântul Munte influența în chip nemijlocit asupra vieții bisericești din Rusia.

Am lăsat mai la urmă pe români, nu pentru că ei ar apărea mai târziu în istoria Athosului sau că ei ar fi avut mai puține legături cu acest centru de viață ecumenică-răsăriteană, ci pentru a accentua într-un chip și mai deosebit – lucru care n-a prea fost observat până acum, mai ales la cercetătorii străini – că românii au avut și ei, ba poate chiar mai mult decât unele popoare ortodoxe, legături patronale și culturale cu Sfântul Munte, unde și-au avut veacuri de-a rândul și locașuri proprii. Încă din veacurile XI și XII sunt întâlnite sute de familii de vlahi prin Sfântul Munte, din care desigur că mulți vor fi intrat în viața călugărească. Răspândiți în toată Peninsula Balcanică și mai ales în Macedonia, unde își aveau episcopii la Meglena și Vranie, românii au luat parte activă la ridicarea imperiului Asăneștilor, iar când dinastia acestora se stinge, încep să se ridice statele nord-dunărene. Când curentul de viață spirituală de la Rila și Târnovo trece din Bulgaria spre Rusia, primul popas îl face în Țările Române. Așa se explică legăturile lui Nicodim cu Eftimie de la Târnovo ai cărui ucenici trec în centrele de cultură slavo-bisericească din mănăstirile Tismana și Bistrița. În aceeași vreme, șederea lui Grigorie Țamblac la curtea domnească din Suceava nu va fi rămas fără nici o influență asupra vieții spirituale a țării. Și legăturile directe ale voievozilor români cu Bizanțul își dau roadele lor. Reorganizarea Mitropoliei Ungro-Vlahiei, cu primul titular, Iachint din Vicina dobrogeană, urmat mai târziu de fratele său Antim, ca și de un protoș al Sfântului Munte, Hariton, se face tot prin intermediul Sfântului Munte. Sub acest din urmă ierarh, sub Hariton, voievozii Nicolae Al. Basarab și Vlaicu Vodă devin citori ai mănăstirii Cutlumuș, care vreme de peste 500 de ani s-a numit în documente “Lavra cea Mare a Țării Românești”. Călugării români sunt pomeniți expres în documentele

Athosului, dar continuitatea lor – într-o vreme când limba slavă a acestor documente nu mai este cea clasică – se întrerupe sau e discutabilă din pricina slavizării multor nume românești. Dacă numericeste nu întâlnim masiv pe români decât după 1740, în schimb binefacerile românești revărsate asupra tuturor locașurilor din Sfântul Munte au fost cele mai statornice și cele mai numeroase. După ce dispăruseră ajutoarele bizantine, bulgare și sârbești, iar rușii nu se eliberaseră încă de sub jugul tătarăsc, românii vor lua moștenirea patronajului acestor popoare și vor susține cu o credință inegalabilă toate marile mânăstiri din Athos, fie prin danii bănești, clădiri ori reparații de tot felul, fie prin acordări sau închinări de mânăstiri și moșii la noi în Principate, ca sucursale pentru întreținerea locașurilor aghiorite.

Încă înainte de 1400, românii sunt pomeniți în Lavra Cutlumușului, iar după anii 1433 și în mânăstirea Zoografu, rămasă fără patron și refăcută de domnitorii Moldovei, începând cu Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare până în epoca secularizării. De aceea, au și numit-o documentele “mânăstirea moldovenească”. Dar și celelalte mânăstiri aghiorite intră toate, pe rând, încă dinainte de 1500, sub patronajul românesc, pe care Nicolae Iorga l-a numit “Bizanț după Bizanț”. Cel care a consfințit aceste legături cu Sfântul Munte într-un chip unic a fost evlaviosul domnitor Neagoe Basarab, care, după ce s-a arătat mulțumitor marelui patriarh Nifon al II-lea pentru reorganizarea Bisericii din Țara Românească, a chemat în 15 august 1517, la sfințirea mânăstirii Curtea de Argeș, pe toți egumenii Sfântului Munte, alături de patriarhul Teolept și de o suită de ierarhi și călugări. Pe lângă nesfârșitele danii bănești, voievodul a făcut, în numele său și al credincioșilor români, o serie de clădiri și reparații la toate locașurile Sfântului Munte, devenind “ctitor a toată Sfetağora”, cum zice cronicarul Gavriil Protul.

Ceilalți voievozi și credincioși din Muntenia și Moldova vor continua să refacă și să înfrumusețeze pe rând locașurile

Sfântului Munte, într-o epocă din care se păstrează cele mai frumoase picturi de școală cretană, iar călugării veneau în țară cu învățături, manuscrise, cu icoane și moaște în procesiune, lăsând în tradiția poporului o mulțime de monumente literare aghiografice, cum arată și cărțile noastre populare. Sigur, după ce grecii au câștigat mare trecere în fața sultanilor și au început să vină ca negustori și apoi ca domni în Țările Române, această operă a călugărilor a avut și ea unele părți slabe. Însă și acum Athosul oferă ocazia unei reapariții înnoitoare. E vorba de așezarea în Moldova a marelui stareț Paisie, în vremea căruia legătura sufletească între românii dornici după o viață mai duhovnicească și Athosul râvnit de toți, se cimentează atât de adânc, încât mulți moldoveni și ardeleni se duc și întemeiază în Sfântul Munte, după multe greutăți din partea grecilor, cele două schituri: Lacu (1772) și Prodromul (1852). Vechea Lavră românească, Cutlumușul, a fost smulsă din mâna românilor, care rămân astfel singurul popor ortodox fără mănăstire proprie la Athos, căci cele două schituri sunt numai filiale ale mănăstirilor grecești. Astăzi, cele câteva sute de călugări români trebuie să îndure urmele răzbunării și șovinismului grecesc, care nu pot uita actul secularizării lui Alexandru Ioan Cuza, din 1863. Românii trebuie să peregrineze prin chiliile, supuși celor 17 mănăstiri grecești atotputernice în conducerea republicii monahale aghiortite. Prin Constituția din 1926, călcând dispozițiile internaționale, Grecia declară pe toți călugării aghiorti cetățeni greci, încât după această dată călugării de altă naționalitate n-au mai putut primi frați în mănăstirile lor.

În Biserica Ortodoxă, monahismul a fost în toată vremea "un laborator de viață duhovnicească". Încă Sfântul Vasile cel Mare spunea odinioară că monahismul are ca scop în primul rând desăvârșirea spirituală. De aceea, puternicul centru de viață duhovnicească de la Sfântul Munte și-a avut un rol deosebit. Dacă e adevărat că în trecut viața creștină a fost multă vreme îndrumată de făclia athonită, apoi, astăzi,

importanța revenirii Athosului ca patrimoniu cu adevărat ecumenic și folositor tuturor Bisericii Ortodoxe se ridică pe primul plan. Această "arhivă vie" de spiritualitate ortodoxă trebuie să redevină ceea ce a fost: grădina a Maicii Domnului, nesupusă altei stăpâniri decât dorului după Dumnezeu. Dacă tot trecutul de o mie de ani al Athosului vorbește de o independență a organizării lui, chiar și în epoca de stăpânire otomană, atunci, desigur, șovinismul și amestecurile imperialiste grecești asupra Athosului trebuie să înceteze.

(Revista "Ortodoxia", Anul V, nr. 2,
aprilie-iunie 1953)

ROLUL ATHOSULUI ÎN ISTORIA CULTULUI ORTODOX

Pr. Prof. Ene Braniște

Se știe că monahismul a jucat – îndeosebi prin marea lavră palestiniană a Sfântului Sava – un rol de prim rang în istoria cultului ortodox, nu numai în perioada nașterii și a formării lui, ci a avut o influență decisivă chiar asupra ultimelor dezvoltări ale ritului liturgic bizantin, care par a coincide cu perioada luptelor iconoclaste. Această influență s-a exercitat prin intermediul principalelor centre monahale ortodoxe din acea vreme: Sinai, Patmos, dar mai ales Studion din Constantinopol.

Dar din secolul al X-lea înainte, influența mănăstirii Studion asupra vieții religioase din cuprinsul Patriarhiei Ecumenice începe să decadă. Locul ei îl ia de acum încolo marea republică monahală de la Sfântul Munte (Athos sau Sfetago-ra), începând cu primele ei mănăstiri cu viața călugărească organizată, întemeiate de Sfântul Atanasie Athonitul și colaboratorii sau ucenicii săi în secolul al X-lea (Lavra Sfântului Atanasie, Iviron, Vatoped și Esfigmenu). Importanța și influența

Athosului în viața religioasă a creștinătății ortodoxe a crescut mai ales din secolul al XV-lea, de când Constantinopolul a căzut sub turci (1453). Minunata viață monahală care se dezvoltase aici între timp, precum și situația privilegiată de libertate și autonomie tradițională pe care Sfântul Munte a obținut-o din partea cuceritorilor turci, au făcut ca el să devină repede cel mai însemnat centru al monahismului răsăritean și cel mai zelos păstrător al tradițiilor Bisericii Ortodoxe. Ca centru inter-ortodox, care a atras la sine viețuitori din toate țările și din toate popoarele ortodoxe – greci, slavi, români, georgieni ș. a. – se înțelege că el a avut posibilitatea de a înrăuri viața monahală și religioasă din toate Bisericile Ortodoxe, sub mai toate aspectele ei. Nu există aproape nici un eveniment mai însemnat în istoria diferitelor Biserici Ortodoxe în care să nu se constate prezența sau amestecul unuia sau mai multor călugări athoniți.

Athosul a fost, cum l-a numit cineva, un focar și centru de viață duhovnicească unic în toată lumea creștină, “un loc unde înfloresc insulițe pașnice și liniștite de rugăciune, de post și ascetism”. Nu este deci de mirare dacă, referindu-ne la cultul ortodox, mănăstirile din Sfântul Munte au devenit repede un centru important și model pentru toată creștinătatea de felul în care se păstrau aici vechile tradiții de cult și minuțiozitatea cu care se îndeplineau pentru obligațiile pravelei călugărești de slujbă, cât și fastul cu care se săvârșeau serviciile divine din zilele de sărbătoare, datorită rutinei și pietății slujitorilor, mulțimii personalului monahal, cadrului strălucit, artistic, al bisericilor monumentale în care se oficia. Îndeosebi mănăstirile rusești au excelat în această privință. Precum notează un observator apusean, nu numai în trecut, dar până în zilele noastre, “bisericile lor sunt curat întreținute, slujbele sunt oficiate cu multă regularitate, pompă și pietate...”.

Între miile de călugări care au populat mănăstirile Sfântului Munte, trebuia să se găsească, desigur, mulți slujitori

buni bisericași și tipicari, vestiți în calitățile lor vocale și muzicale, prin cunoașterea amănunțită a tipicului și rânduielilor slujbelor, prin pietatea și pătrunderea cu care slujeau. E destul să amintim că la Lavra Sfântului Atanasie din Athos și-a trăit ultima parte a vieții celebrul cântăreț Ioan Cucuzel din secolul al XII-lea (după alții secolul al XIV-lea), supranumit "privighetoarea Athosului", mare compozitor de cântări bisericești și autor a multor lucrări teoretice pentru tehnica muzicii psaltice, a cărui influență în istoria și dezvoltarea ulterioară a cântării bisericești ortodoxe a fost considerabilă. De altfel, încă dinainte de căderea Constantinopolului, mai toate mănăstirile mari din Athos devin centre importante de cultură muzicală. E semnificativ faptul că cel mai vechi manuscris de psaltichie aghiorită este un Irmologhion de la Athos, din secolul al IX-lea. Între cântăreții iluștri mai noi de la Athos se numără și unul de origine românească, anume ieromonahul Nectarie, de la schitul Prodromul (+1898), mare cunoscător al muzicii orientale și podoaba Athosului în secolul trecut. Numele lui e pomenit și astăzi cu deosebită admirație în mănăstirile athonite, pentru talentul lui și pentru lucrările muzicale pe care le-a lăsat.

Printre slujitorii bisericești care au pustnicit la Athos se numără și Sfântul Grigorie Palama, vestitul telog și mitropolit al Tesalonicului (+1362), despre care Nichifor Calist Xantopol, contemporanul și biograful său, zice că "săvârșea tainele preoției ca unul care n-avea trup și era, ca să spun așa, în afară de el însuși, încât sufletele celor care se uitau la el se pocăiau numai văzându-l".

O mențiune deosebită se cuvine, în această privință, cunoscutului stareț Paisie Velicicovschi (+1794), care, înainte de venirea sa în Moldova, a trăit 17 ani la Sfetagora.

Când el s-a așezat la schitul Sfântul Ilie, după anul 1758 – ne spune unul dintre biografii săi –, schitul eră amenințat de o suprapopulare nedorită, deoarece mulți erau atrași acolo,

între altele, de "buna rânduială, evlavia sinceră și ținuta fraților în biserică plină de frica lui Dumnezeu, citirea și cântarea dulce, înfrânarea în cuvânt, podoaba sfintelor slujbe etc.". Dar Paisie se distingea nu numai prin desăvârșita organizare a rânduieiilor de cult în obștea de sub conducerea lui, ci și prin calitățile personale de bun slujitor și mai ales prin pietatea, credința și pătrunderea cu care slujea. Iată ce spune în această privință despre el același biograf: "Între alții, îl vizita pe Paisie și patriarhul Serafim, care era retras în Pantocrator, și se sfătuia îndelung cu dânsul, deoarece îl avea fiu de duhovnicie. De câte-va ori pe an patriarhul și conducătorii mănăstirii Pantocrator îl poșteau pe Paisie în mănăstirea lor, să-l vadă și să slujească acolo, în biserica cea mare, dumnezeiasca Liturghie. Starețul slujea în limba greacă, fără grăbire și cu evlavie, stropindu-și fața cu lacrimi, căci niciodată în toată viața sa el n-a slujit Sfânta Liturghie fără lacrimi. Iar patriarhul, după ce asculta slujba lui, ziceau cu lacrimi: "Slavă Ție, Doamne, slavă Ție!". Și toți cei ce stăteau la altar, văzând pe starețul Paisie absorbit cu totul de sfânta slujbă, cu fața transfigurată și plângând, abia putând din pricina lacrimilor să rostească vösglasurile, rămâneau până într-atâta mișcați încât nu puteau nici măcar să mai stea în altar din pricina lacrimilor, ci ieșeau de acolo, și se mirau de harul dumnezeiesc care era peste acest om".

E ușor de înțeles de ce voievozii și boierii noștri, ca și ai popoarelor ortodoxe vecine, făceau adesea apel la rugăciunile și slujbele monahilor de la Sfântul Munte, pentru care plăteau sume importante sau făceau dani bogate mănăstirilor athonite. Acesta este unul din motivele pentru care, la sfîntirea vestitei mănăstiri de la Curtea de Argeș a lui Neagoe Basarab, în anul 1517, găsim pe lângă alți clerici greci și pe Gavriil Proțul (Întâistătătorul) Sfetağorei, care va scrie mai apoi cronică intitulată "Viața Sfântului Nifon". De asemenea, prin anii 1568-1569, doamna Roxana (Ruxandra), soția văduvă a domnitorului Alexandru Lăpușneanu al Moldovei, cerea călugărilor

de la mănăstirea Dochiaru să officieze o mare slujbă în ziua Sfântului Nicolae pentru morții și viii familiei sale.

Până și astăzi, mănăstirile Sfântului Munte sunt aproape singurele unde slujbele divine sunt încă săvârșite în întregime după vechea regulă mănăstirească.

Întinderea influenței tipicului athonit de slujbă în întreaga creștinătate ortodoxă se datorește și faptului că mulți ierarhi care au ilustrat scaunele episcopale, mitropolitane sau patriarhale din Răsăritul ortodox veneau din mănăstirile Athosului, unde trăiseră și se formaseră. E de la sine înțeles că toți aceștia duceau cu ei și impuneau în Bisericile pe care le păstoreau rânduiala de slujbă a mănăstirilor athonite din care veneau și cu care erau deprinși. Menționăm, de exemplu, dintre aceștia, pe binecunoscutul Filotei, din secolul al XIV-lea, fost întâi egumen al mării Lavre din Athos, apoi mitropolit al Iracliei (Asia Mică) și, în sfârșit, patriarh al Constantinopolului în două rânduri (1354-1355 și 1361-1375). Sfântul Grigorie Palama, marele teolog bizantin, despre care am amintit, ajuns mitropolit al Tesalonicului, a trăit și el la Athos, ca mulți din mitropoliții Tesalonicului. Al doilea mitropolit al Ungro-Vlahiei, Hariton, suit pe tronul mitropolitan de la Argeș la 1372, într-o perioadă hotărâtoare pentru organizarea și dezvoltarea vieții bisericești din Țara Românească, venea din mănăstirea athonită Cutlumuș și fusese chiar protos (prim egumen) al consiliului (sfatului) conducător al obștei athonite. Nifon, fost mitropolit al Tesalonicului și patriarh al Țarigradului, pe care domnitorul Radu cel Mare îl adusese în Țara Românească, la începutul secolului al XVI-lea, pentru a reorganiza Biserica de aici, venise la Athos și trăise el însuși în câteva din mănăstirile de acolo, mai ales la Dionisiu, unde, de altfel, și-a sfârșit zilele. Biograful său, călugărul athonit Gavriil Protul, arată clar că, între alte lucruri de care trebuia să se ocupe reforma bisericească a lui Nifon, era și îndreptarea tipicului de slujbă. Îndată ce Radu cel Mare îl aduce în țară – ne spune Gavriil Protul –

Nifon chemă pe egumenii tuturor mănăstirilor și clerul Bisericii și făcu un sobor mare dimpreună cu Domnul și cu toți boierii, cu preoții și cu mirenii, “și le grăia lor din Pravilă și din Lege, despre tocirea (orânduirea) Bisericii și despre dumezeieștile slujbe” etc. Desigur, Nifon avea ca principiu normativ pentru reforma lui tipicul athonit cu care fusese deprins.

Influența Athosului asupra celorlalte centre ortodoxe, din punct de vedere al cultului, a fost răspândită și prin intermediul acelor figuri monahale care, plecând de la Athos, au contribuit în chip masiv la întemeierea, organizarea sau reorganizarea și înflorirea vieții monahale în diferitele țări sau Biserici Ortodoxe naționale. La Athos, într-o grotă apropiată de mănăstirile Esfigmenu și Hilandar, a trăit și s-a format **Sfântul Antonie din Pecerska**, părintele monahismului rusesc și fondatorul celebrei Lavre Pecerska din Kiev (secolul XI), care a jucat un rol atât de strălucit în viața culturală și bisericească a Rusiei. Bisericii sârbești, Athosul a dat de asemenea pe mitropolitul Sava (Nemanici), ctitorul mănăstirii Hilandar, organizatorul și reformatorul vieții religioase din Serbia (+1237), ca și pe mitropolitul Daniil al II-lea. Tot la Athos și-a făcut cultura și pregătirea monahală călugărul sârb Nicodim (+1406), ctitorul și organizatorul vieții mănăstirești din Țările Românești, care fusese egumen la mănăstirea Hilandar și chiar protos al Sfântului Munte. E de la sine înțeles că în primele mănăstiri românești întemeiate de el și ucenicii săi direcți – Vodița, Tismana, Prislop, Cozia, Cotmeana – Nicodim a introdus tipicul de slujbă athonit, dar în forma și limba slavă, pe care o vorbea Nicodim și care se întebuița atunci în Biserica românească. Așa, de pildă, Tismana era pusă sub ocrotirea Sfintei Fecioare, patroana Sfântului Munte. Până și sub raportul artei sau felului de construcție, ctitoriile românești ale lui Nicodim – al căror tip reprezentativ este mai ales Tismana – reproduceau aidoma modelele din Athos: ziduri înalte împrejur, scobite în adâncimea lor; biserica principală (catolicon-ul)

în centru, în formă de cruce sau treflă, cu brațele laterale rotunjite în abside pentru cor; cupola susținută printr-un sistem particular; baptistere; schituri laterale și chilii pierdute în păduri. Astfel, modul de viață athonit se întronează în mănăstirile românești, al căror tipic de slujbă va deveni după aceea normativ și pentru catedralele chiriarhale și bisericile de mir.

Reamintim că și vestitul Paisie, reorganizatorul vieții mănăstirești din țările noastre, către sfârșitul secolului al XVIII-lea, despre care am mai vorbit, vine la noi tot de la Athos. El introduce în mănăstirile moldovene, în care a și trăit și pe care le-a organizat și le-a condus (Dragomirna, Secu și Neamțu), modul de viață athonit, implicit și regula de slujbă care se deprinsese acolo. În această privință, biograful și ucenicul lui Paisie, schimonahul Platon, e categoric. Vorbind despre viața monahală din mănăstirea Dragomirna, el spune că Paisie "mai întâi a pus în biserică rânduială întocmai după a Sfântului Munte și după tipicul pravoslavniciei Bisericii a Răsăritului, precum era și mai înainte, cântarea la strana dreaptă slavonește, iar la cea stângă moldovenește".

Dar foștii viețuitori iluștri ai mănăstirilor Athosului, promovați la posturile înalte de conducere în Biserica Ortodoxă, au fost unii care au influențat în chip direct și hotărâtor mersul și evoluția cultului ortodox, prin diferitele reguli sau hotărâri liturgice date de ei, care au devenit normative pentru întreaga Ortodoxie. Cel mai important dintre aceștia a fost Filotei, patriarhul Constantinopolului din secolul al XIV-lea, despre care am amintit mai înainte. Încă de pe când era egumen al mării Lavre a Sfântului Atanasie din Athos, Filotei alcătuișe o rânduială a Sfintei Liturghii, care ni s-a păstrat într-un manuscris original, scris de unul dintre ucenicii și copiiștii lui, aflat astăzi în biblioteca mănăstirii Sfântului Pantelimon din Athos. Diataxa alcătuită de Filotei a avut o importanță considerabilă pentru uniformizarea rânduielii Liturghiei, deoarece

ea pune la punct îndeosebi multe dintre amănuntele ritualului Proscomidiei, care se prezentau atunci ca dezvoltări mai noi și cu o formă încă fluidă și inconsistentă, variind de la biserică la biserică sau de la regiune la regiune. Dintre diferitele variante în uz în această privință, Filotei consemnează desigur Diatasa lui și fixează pe cea practică în mănăstirile athonite de unde provenea, cât și înaltei situații de patriarh ecumenic a autorului ei, această rânduială a Liturghiei a înlăturat din uz pe cele mai vechi, impunându-se mai întâi la marea Biserică a Patriarhiei din Constantinopol, iar de aici și în celelalte Biserici Ortodoxe. În diferitele variante, din manuscrise mai târzii, ea a trecut apoi și în edițiile tipărite ale Liturghiei din molitfelnicele și liturghierele grecești, slavonești și românești, ca o rânduială anonimă, sub titlul de **Rânduiala Sfintei Liturghii sau Rânduiala Dumnezeieștii Proscomidii**.

Tot de la Filotei își reclamă originea și o altă diataxă, în care se arată cum slujesc diaconul și preotul la Vecernia cea mare, la Utrenie și la Liturghie, tipărită la începutul tuturor edițiilor venețiene ale Evhologhiului mare și ale Liturghierului grecesc, sub titlul de **Rânduiala diaconiei**, iar în Liturghierul slavonesc și în cel românesc sub titlul **Rânduiala Vdeniei (privegherii)**. Rânduielile lui Filotei consacră astfel în cultul ortodox tipicul athonit al principalelor slujbe zilnice, înlăturând din uz pe toate celelalte variante locale de tipic și contribuind deci în chip decisiv la uniformizarea rânduielii acestor slujbe în unele amănunte, care până aici nu erau bine precizate sau fuseseră lăsate pe seama preferinței personale a slujitorilor din diferite regiuni.

Un rol hotărâtor a avut tipicul athonit și în fixarea și uniformizarea rânduielii celor șapte Laude, adică slujbele care se săvârșesc în fiecare zi în mănăstiri (Vecernia, Pavecernița, Miezonoptica, Utrenia și Ceasurile). De aceea, titlul unora din slujbele tipărite în cărțile noastre de ritual țin să sublinieze că rânduiala slujbei respective e redată după modul sau tipicul

athonit, care rămâne model sau normativ în această privință. Astfel, partea privitoare la Proskomidie din rânduiala Liturghiei alcătuită de Filotei e tipărită de obicei în Evhologhiile mari de Veneția sub titlul următor: "Rânduiala dumnezeieștii și Sfintei Liturghii, așa cum se face în Marea Biserică (din Constantinopol) și la Sfântul Munte".

De altfel, și în trecut rânduiala athonită de slujbă a fost considerată ca normativă pentru diferitele Biserici Ortodoxe. Astfel, atunci când patriarhul Nikon al Rusiei (secolul al XVII-lea) a vrut să întreprindă marea sa operă de corectare a cărților rusești de slujbă, a trimis în Răsăritul grecesc pe ieromonahul Arsenie Sukhianov, pentru a-i procura manuscrise cu texte corecte ale cărților de slujbă. Acesta a adus atunci (1654) în Rusia nu mai puțin de 505 manuscrise liturgice din mănăstirile Athosului, dintre care 145 numai de la Iviron. Vreo 400 dintre ele se mai păstrează până azi în Biblioteca sinodală din Moscova.

Dar Athosul a contribuit nu numai la fixarea și uniformizarea cultului ortodox din diferitele Biserici naționale, ci și la îmbogățirea cărților noastre de slujbă cu unele rânduieli de slujbă, imne și rugăciuni alcătuite de marile personalități care au trăit și au activat ori s-au format în mănăstirile athonite. Astfel, patriarhul Filotei al Constantinopolului (secolul al XIV-lea), pe lângă rânduielile liturgice despre care am vorbit, a îmbogățit cuprinsul Triodului cu rânduiala slujbei Sfântului Grigorie Palama, din a doua Duminică a Postului Mare, întocmită de el. Tot el a introdus în Mineiul de pe luna iulie, slujba Sfinților Părinți de la Sinodul IV ecumenic, sărbătorită în prima Duminică după 16 iulie, iar în Mineiul pe octombrie (ziua 26) avem de la el un canon pentru sărbătoarea Sfântului Mucenic Dimitrie, Izvorătorul de Mir.

Filotei este astfel unul dintre ultimii imnografi bizantini ale căror opere au intrat în uzul întregii Biserici ortodoxe, reprezentând contribuția Athosului la imnografia liturgică ortodoxă, o contribuție desigur mai tardivă și mai modestă

în comparație cu cea mai veche, a imnografilor savaiți (aghio-poliți) și a celor studiiți (constantinopolitani). Tot ca faceri sau compoziții ale patriarhului Filotei sunt privite cele două rugăciuni la năpraznica moarte a ciumei și la alte molime, din Molitfelnicele ortodoxe.

Tot Athosul stă la originea unora din rugăciunile și rânduilele de slujbă mai noi din cărțile noastre de ritual. Astfel, după suprascrierile din unele Pentecostare vechi, rânduiala slujbei înmormântării pentru săptămâna luminată, din Molitfelnic, este alcătuită de un monah Gavriil din Athos, iar unui oarecare Simion din Muntele cel Minunat (Athos), Mineiul îi atribuie trei stihiri idiomele la "Doamne, strigat-am", din slujba zilei de 26 octombrie. Prima parte a Axionului dumincal obișnuit, din rânduiala Liturghiei ("Cuvine-se cu adevărat"), are, de asemenea, după o tradiție pioasă, origine athonită, fiind în legătură cu o minune întâmplată într-una din chiliile schitului Protaton, cu hramul Adormirea Maicii Domnului, din valea Adin, pe la anii 981 sau 982.

Athosul a contribuit și la îmbogățirea calendarului ortodox cu numele multor pustnici athoniți iluștri, care, după moartea lor, au fost cinstiți ca sfinți pentru diferite merite excepționale, dar mai ales pentru viața lor îmbunătățită prin muncă, asceză și rugăciune. Amintim dintre aceștia, în primul rând, pe Sfântul Atanasie Athonitul, întemeietorul celei mai vechi și mai importante mănăstiri a Athosului (Lavra), care-i poartă numele, și totodată autorul celui dintâi Tipic sau cea dintâi Regulă a vieții monahale chinovitice (de obște) din Athos. El e sărbătorit în calendarul ortodox la 5 iulie (data morții lui) și e pomenit în rânduiala Liturghiei, anume la Proscomidie (la mirida a cincea, din cele nouă ale cetelor de sfinți), laolaltă cu sfinții mari pustnici enumerați aici (Antonie cel Mare, Eftimie, Sava cel sfințit ș. a.), precum și în alte rugăciuni, ca de exemplu Rugăciune la bolnavul care nu poate dormi, din Molitfelnic. În cinstea lui s-a compus o stihiră specială în cadrul Canonului

de la Utrenia din Sâmbăta brânzei: "Cu cântări sfințite să lăudăm pe marele Atanasie, care luminat a sihăstrit în muntele Athosului, pe luminătorul cel mare a toată lumea, cu ale cărui rugăciuni toți să ne mântuim".

La 12 iunie, Biserica Ortodoxă sărbătorește pe **Sfântul Petru Athonitul**, sihastru din secolul al IX-lea și unul dintre precursorii monahismului athonit, care e pomenit alături de Sfântul Atanasie și în unele variante grecești ale Rânduiei Proscomidiei întocmită de patriarhul Filotei. La 13 februarie, sinaxarele din Mineiul respectiv fac pomenirea **Sfântului Împărat Simeon**, iar la 14 ianuarie pe a fiului său, **Sfântul Sava (Nemanici sau Sârbul)**, ctitorii mănăstirii Hilandar, care au pustnicit în Athos întâi la mănăstirea Vatoped și apoi la Hilandar, în secolul al XII-lea, sărbătoriți mai ales în Biserica sârbească. La 13 ianuarie, calendarul ortodox pomeneste, între alții, și pe **preacuviosul Părintele nostru Maxim Cavsocalivitul**, care a sihăstrit în muntele Athosului în anul 1320.

Un loc de cinste îl are în cultul ortodox un alt sfânt, tot athonit prin formație, și anume marele teolog și mitropolit tesalonician **Grigorie Palama**, de atâtea ori amintit până acum. Pentru marile sale merite pe tărâmul cugetării teologice și al luptelor pentru apărarea dreptei credințe, dar mai ales pentru curăția vieții sale călugărești, el a fost cinstit ca sfânt îndată după moartea sa. Tonul în această privință l-au dat Salonicul și mănăstirile din Sfântul Munte, îndeosebi Lavra Sfântului Atanasie, unde Sfântul Grigorie a șezut un timp. Pomenirea lui se face atât în ziua de 14 noiembrie (ziua morții lui), cât și în Duminica a doua din Postul Mare. Precum am spus, slujba în cinstea lui a fost compusă și introdusă în Triod de către patriarhul Filotei al Constantinopolului, ucenicul și admiratorul Sfântului Grigorie.

Tot între sfinții ortodocși de origine athonită se numără și **Cuviosul Nicodim de la Tismana**, ctitorul și organizatorul monahismului românesc, despre care am mai vorbit. Pentru

marile sale merite în istoria monahismului românesc și pentru virtuțile personale de pietate, cărturărie și muncă prin care a strălucit, el a fost cinstit cu multă evlavie în Biserica noastră, căpătând astfel un cult local, mărginit la început mai ales în părțile Olteniei, împrejurul mănăstirii Tismana, unde a răposat și unde i se păstrează un deget din cinstitele lui moaște, împreună cu alte relicve rămase de la el. În calendarul românesc, pomenirea lui e așezată la 26 decembrie, ziua morții lui. Slujba alcătuită în cinstea lui, tipărită la început în filade deosebite, a fost introdusă în Mineiul pe decembrie tipărit la mănăstirea Neamțu în 1846, cu binecuvântarea mitropolitului Meletie al Moldovei și sub supravegherea starețului Neonil. Prin hotărârea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române din 26 februarie 1950, sărbătorirea Sfântului Nicodim s-a generalizat în toată Biserica Ortodoxă Română.

Dintre sfinții de origine sau formație athonită înscrși în sinaxarele ortodoxe, mai amintim pe Cuviosul părintele nostru Atanasie, patriarhul Constantinopolului, pomenit la 28 octombrie, și pe Cuviosul nou-martir Damian, care a sihăstrit în mănăstirile Filotei și Esfigmenu, sugrumat la 1568 și pomenit la 23 februarie.

Dar între pustnicii athoniți cinstiți după moartea lor ca sfinți pentru viața lor îmbunătățită, se numără și un român, Cuviosul Antipa, fost ieromonah la Athos, repauzat la 10 ianuarie 1882, în mănăstirea Valaam din Rusia. Îndeosebi călugării ruși de la Athos îl cinstesc ca sfânt. Ei l-au înscris ca atare în Mineiul slavon de pe luna ianuarie (ziua 10), tipărit în 1906 în mănăstirea Rusicon din Athos, și îl prăznuiesc în fiecare an. De altfel, între monahii athoniți de origine românească sunt încă și alții care s-au distins prin viața lor curată, prin muncă și nevoințe pustnicești, și care, chiar dacă nu sunt cinstiți ca sfinți, au lăsat totuși printre urmașii din Athos o amintire trainică și venerabilă, ca de pildă cuviosul Nifon de la Prodromul, care a pus bazele acestui schit românesc pe la începutul secolului trecut.

Athosul a fost și un izvor de moaște și de sfinți pentru diferitele regiuni ortodoxe, ceea ce a dat un impuls deosebit dezvoltării cultului sfinților în viața religioasă ortodoxă. Astfel, în anul 1560, voievodul Alexandru Lăpușneanu al Moldovei trimite pe eclesiarhul Maxim și proegumenul Sofronie, cu o delegație de frați, la mănăstirea Vatoped, pentru a aduce de acolo mai multe moaște de sfinți pentru mănăstirea Slatina, ctitoria sa. Datorită atât sfintelor moaște păstrate aici, cât și venerației de care se bucură în rândul popoarelor ortodoxe pentru viața duhovnicească intensă din mănăstirile sale, Athosul a devenit în cursul timpului un centru de pelerinaj aproape egal în importanță cu Locurile Sfinte din Palestina. Spre acest mare sanctuar al Ortodoxiei s-au îndreptat veacuri de-a rândul nu numai călugării râvnitori la viață îmbunătățită, ci și miile de pelerini laici din toate părțile lumii creștine, doriți să vadă și să se închine în aceste locuri care, după tradiție, erau o adevărată "grădină a Maicii Domnului".

Se știe, de altfel, că pelerinajul a constituit unul din principalele izvoare de venituri și de întreținere a mănăstirilor athonite. De aceea, pentru a atrage cât mai mulți pelerini și pentru a stimula ajutoarele de care avea nevoie, fiecare din cele 17 mănăstiri mari grecești ale Sfântului Munte avea printre viețuitorii ei și câte un călugăr slav care spovedea pelerinii de limbi slave și le slujea ca ghid și ca tâlmaci sau interpret.

Athosul a înrăurit viața liturgică a creștinătății ortodoxe și prin interesul susținut pe care l-au nutrit totdeauna monahii athoniți pentru chestiunile din domeniul cultului. Mănăstirile athonite au fost centrul și obârșia a multe și pasionate controverse și dispute de interes liturgic, al căror ecou a răsunat nu o dată dincolo de hotarele peninsulei sfinte. Monahii aghioriți au ridicat și au pus în discuție o mulțime de chestiuni controversate privitoare la unele amănunte de tipic sau la tradițiile și practicile de cult, semnalând întâmplări sau

cazuri neprevăzute din practica liturgică, pentru care nu existau până atunci soluții și norme precise, sau denunțând eventualele neorânduiești, abateri sau inovații strecurate în cultul ortodox, fie din pricina ignoranței sau a neglijenței liturghisitorilor, fie din pricina diferitelor influențe străine și tendențioase. Pentru rezolvarea acestora, ei apelau de obicei la autoritatea patriarhilor ecumenici sau a sinoadelor endemice (permanente) din Constantinopol, care au dat răspunsuri formulate în hotărâri, reguli, rânduieli și canoane liturgice, dintre care unele au fost publicate sub formă de scrisori circulare, oficiale sau de gramate sinodale, devenind astfel normative și obligatorii pentru toate bisericile grecești de sub dependența Patriarhiei Ecumenice.

Astfel, pe la sfârșitul secolului al XI-lea și începutul secolului al XII-lea, niște monahi aghioriți trimit patriarhului Nicolae al III-lea Gramaticul (1084-1111) o serie de întrebări prin care cereau lămuriri la unele nedumeriri de ordin liturgic, îndeosebi privitoare la post. Nemulțumiți cu răspunsurile patriarhului, ei trimit o altă scrisoare, în care susțin cu totul alte puncte de vedere, bazați pe argumente temeinice, adăugând încă o serie de întrebări noi în legătură cu alte nedumeriri, la care patriarhul răspunde din nou.

Într-o hotărâre sinodală din mai 1667, patriarhul Partenie al IV-lea (Moghilalos) al Constantinopolului răspunde "preacuvioșilor egumeni ai sfintelor și cinstitelor mănăstiri din Sfântul Munte și celorlalți părinți care împreună se nevoiesc într-însele...", stabilind locul (poziția) miridei Sfintei Fecioare pe Sfântul Disc la Proscomidie.

Dar cea mai aprigă, mai îndelungată și mai cunoscută controversă de acest fel care s-a iscat în mănăstirile athonite și a frământat aproape toată Biserica grecească din secolul al XVIII-lea, este cearta numită a colivelor. În fond, chestiunea se pune în modul următor: parastasele pentru morți, de care sunt legate colivele, se pot face și duminica (sărbătoarea săptă-

mânăla a Învierii) sau numai sâmbăta (ziua tradițională consacrată pentru pomenirea morților)? Scânteia s-a aprins în anul 1754, la Schitul Sfânta Ana. Întrucât monahii de aici se duceau de obicei sâmbăta la târgul din Careia (orașelul-reședință al Athosului), pentru a-și vinde produsele muncii lor, începură să amâne pe duminică pomenirile morților și parastasele pe care atunci le făceau numai sâmbăta. S-a ridicat, firește, o furtună de proteste din partea celorlalte mânăstiri, căci aceasta constituia o inovație care înfrângea tradiția respectată până atunci în Athos. Printre cei care au luat parte activă la discuții, a fost și cunoscutul **Nicodim Aghioritul**, una din cele mai reprezentative figuri ale monahismului athonit de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al IX-lea. Pornită din Athos, cearta se întinse repede în insulele Mării Egee, în Tesalonie și în alte centre, cuprinzând aproape toată Ortodoxia de limbă greacă. Patriarhii ecumenici au trebuit să intervină adesea cu energie, solicitați și de inovatori, și de tradiționaliști: **Teodosie al II-lea**, în 1772, de comun acord cu **Sofronie al Ierusalimului**, **Samuil Xantzeris** (1773), **Sofronie** (1776); de acord cu **Avramie al Ierusalimului**, **Neofit**, în enciclica din august 1802, și **Grigorie al V-lea**, în tomosul din 1807, încercară pe rând, prin dispozițiuni circulare sau prin tomosuri sinodale și patriarhale, să aducă pace, fără să izbutescă. Ultimul care a intervenit oficial în această interminabilă ceartă a fost patriarhul **Grigorie al V-lea**, prin al doilea tomos al său, din august 1819, în care interzice pe viitor orice discuție asupra acestei chetiuni, dând dreptate și inovatorilor și tradiționaliștilor.

O altă controversă de ordin liturgic care a agitat mânăstirile Athosului în același timp cu cea a colivelor, este aceea a termenelor de împărtășire: de câte ori sau când se pot împărtăși credincioșii laici? Numai în cele patru posturi de peste an sau și mai des? În dispută au intervenit și patriarhii de la Constantinopol, care au dat diverse soluții, dar ea nu s-a terminat de fapt nici astăzi.

În mănăstirile Athosului au trăit și au scris unii teologi și cărturari iluștri, care au sporit patrimoniul culturii teologice ortodoxe cu câteva admirabile scrieri de interes liturgic. E știut de altfel că aceste mănăstiri erau locul de retragere a multor personalități importante ale lumii bizantine – teologi, ierarhi, împărați – care, spre sfârșitul vieții sau la apusul carierei lor, își căutau aici refugiul și liniștea necesară odihnei, studiului sau rugăciunii. E destul să amintim, dintre aceștia, pe împăratul Ioan Cantacuzen, din secolul al XIV-lea, retras după abdicarea sa de la tron într-o mănăstire athonită (sub numele călugăresc de Ioasaf), pe patriarhul Nifon al Țarigradului, la începutul secolului al XVI-lea, pe patriarhul Serafim (contemporan cu Paisie) și alții. Între cei care ne interesează din acest punct de vedere, amintim pe celebrul teolog și liturgist Nicolae Cabasila, din secolul al XIV-lea, care spre sfârșitul vieții s-a retras într-una din mănăstirile athonite (probabil o dată și în același loc cu marele său amic, admirator și protector, împăratul Ioan Cantacuzen). Se pare că acolo a scris Nicolae Cabasila cele două importante lucrări liturgice ale sale, rămase până azi modele neîntrecute ale genului: **Tălcuirea dumnezeieștii Liturghii și Despre viața în Hristos**. Dintre autorii aghioriți de lucrări liturgice mai amintim pe vestitul Nicodim Aghioritul (+1809), a cărui activitate bogată și multilaterală pe tărâmul scrisului teologic și al apărării Ortodoxiei este îndeajuns de cunoscută, precum și pe învățatul călugăr și profesor Vartolomeu din Cutlumuș (prima jumătate a secolului trecut), care a întreprins, sub patronajul și inițiativa Patriarhiei Ecumenice, o vastă lucrare de revizuire temeinică a cărților de slujbă și îndeosebi a Mineielor tipărite la Constantinopol din 1843 înainte.

În sfârșit, se știe că în mănăstirile Athosului se păstrează cea mai bogată colecție de manuscrise, dintre care cele mai multe – câteva mii – sunt manuscrise liturgice, ale cărților de slujbă ortodoxă: Mineie, Trioade, Penticostare,

Liturghiere și Molitfelnice, cărți de psaltichie ș. a., scrise fie de copiiști care au trăit în mănăstirile respective, fie aduse de aiurea și păstrate aici. Cercetând, de exemplu, catalogul manuscriselor athonite alcătuit de învățatul grec Sp. Lambros pe la sfârșitul secolului trecut – cel mai complet din câte avem –, putem identifica nu mai puțin de 300 manuscrise sau Liturghiere grecești, dintre care cele mai multe aparțin mănăstirii Sfântului Pantelimon (53) și Dionisiu (49), cel mai vechi fiind din secolul al XI-lea, din mănăstirea Ivron, scris pe pergament. Multe din aceste manuscrise liturgice vor fi stat la baza primelor ediții tipărite ale cărților de slujbă ortodoxă. Puține dintre ele au fost cercetate și publicate. Unele sunt de o importanță considerabilă pentru istoria cultului și a cărților de slujbă ortodoxe. Manuscrisele de Mineie, Trioade și Penticostare își așteaptă încă specialiștii care să le cerceteze și – eventual – să le editeze. Ele constituie cele dintâi și cele mai importante izvoare și documente indispensabile pentru opera de revizuire și reeditare critică a cărților ortodoxe de ritual.

În ultimul timp, în calitatea lor de vajnici păstrători și apărători ai tradiției ortodoxe în materie de dogmă, disciplină și cult, monahii athoniți s-au crezut îndreptățiți să ia partea calendarului vechi (iulian, neîndreptat), la care au rămas până azi unele din Bisericile ortodoxe. Dintre mănăstirile athonite numai mănăstirea Vatoped a adoptat calendarul îndreptat, toate celelalte rămânând în stil vechi. Așa se face că, după anul 1924, când Biserica Ortodoxă Română a adoptat calendarul îndreptat, gruparea stiliștilor (partizanii calendarului vechi) a fost încurajată la noi în țară (mai ales în Moldova) de călugări veniți din Athos, care prin cuvântări, scrieri și corespondență sfătuiau pe credincioși să nu renunțe la calendarul vechi. Aceasta a fost și pricina pentru care statul român, de acord cu sinodul Bisericii Ortodoxe Române, s-a văzut nevoit să ia unele măsuri menite să controleze legăturile călugărilor români din Athos.

În concluzie, mănăstirile Athosului au jucat un rol de frunte în istoria cultului ortodox din al doilea mileniu al erei creștine. Este adevărat că influența athonită începe să se exercite într-o perioadă când ritul liturgic bizantin se afla într-un stadiu înaintat al evoluției sale, când el atinsese maturitatea și când dezvoltarea lui era aproape definitiv încheiată, cel puțin în liniile mari sau în elementele fundamentale pe care le are și azi. Dar când este vorba de părțile sau amănunțele lui secundare, care se nasc și se fixează de la anul 1000 înainte, Sfântul Munte joacă rolul de căpetenie în fixarea, răspândirea și uniformizarea tipicului și a rânduielilor de slujbă, mai ales prin opera de organizare a vieții călugărești și bisericesti din țările ortodoxe, întreprinsă de marile personalități monahale de origine sau formație athonită, ca Antonie din Pecerska, în Rusia, Sava Nemanici, în Serbia, Nicodim Sfințitul de la Tismana, în Țările Românești, patriarhul ecumenic Filotei, la Constantinopol, starețul Paisie, în Moldova.

Oaze de liniște și de viață religioasă intensă; locașuri de neîntreruptă și smerită rugăciune și asceză; modele neîntrecute de evlavioasă și continuă slujire și slăvire a lui Dumnezeu; școli de buni și vestiți slujitori bisericești și cântăreți, ca Ioan Cucuzel sau Nectarie de la Prodrom; pepiniere de sfinți cu viață curată și îmbunătățită, ca Grigorie Palama, Atanasie și Petru Athonitul sau Nicodim de la Tismana; centre de pelerinaj și de închinare pentru pelerinii din toată creștinătatea ortodoxă; focare de interesante și aprinse discuții și controverse liturgice; tezaure neprețuite de manuscrise de o valoare considerabilă pentru istoria cultului ortodox și a cărților noastre de slujbă, mănăstirile din Sfântul Munte au fost și rămân cel mai important centru și cel mai prilenic mediu al vieții liturgice ortodoxe, de unde au iradiat influențe, sugestii, exemple și ecouri hotărâtoare pentru organizarea și dezvoltarea cultului tuturor Bisericilor Ortodoxe.

Iată încă un motiv pentru care mănăstirile Muntelui Sfânt trebuie să redevină și pe viitor un sanctuar venerat și

un bun comun al întregii Ortodoxii, accesibil tuturor popoarelor și țărilor ortodoxe, cum au fost și în trecutul lor glorios.

(*Revista "Ortodoxia", Anul V,
nr. 2, aprilie-iunie 1953*)

MUNTELE ATHOS – ACROPOLĂ A ORTODOXIEI

Gheorghe Cronț

Situat la extremitatea Peninsulei Calcidice, pe o fâșie de teritoriu având o lungime de circa 50 de km și o lățime de 6-7 km, Athosul este o regiune muntoasă, cu creste atingând 1935 m, acoperită cu păduri de fagi, de brazi și de castani. Pe acest teritoriu, cu o suprafață de numai 321 km pătrați, s-a constituit cu 1000 de ani în urmă comunitatea monahală ce avea să devină un important centru al culturii bizantine.

La Athos au viețuit monahi și în secolele IX-X, dar înființarea primei mănăstiri este atestată în secolul al X-lea. Se consideră că în anul 963 a luat ființă Marea Lavră, întemeiată de fostul ofițer bizantin Atanasie, împreună cu câțiva foști demnitari de origine georgiană. Îndemnul le-a fost dat de împăratul Nichifor Focas, care le-a oferit și ajutor material. Curând, apoi, alți foști demnitari ai curții bizantine, și anume georgienii Ioan Ivirul și generalul Tornikios, ajutați de alți împărați bizantini, întemeiază mănăstirea ce s-a numit a *Ivirilor* pe care georgienii au sprijinit-o ca pe un centru de cultură națională. Cam în aceeași perioadă au întemeiat și bulgarii mănăstirea lor numită *Zografu*, atestată documentar în anul 980 și înzestrată de țarii bulgari cu danii și cu moșii. Feudalii bizantini au întemeiat și ei mănăstiri în secolele următoare. Mănăstirea sârbească *Hilandar*, înființată la sfârșitul secolului al XII-lea, este ctitoria principilor Nemanja și Ștefan, care

s-au călugărit acolo. Rușii au avut legături cu Athosul încă din vremea statului kievean, posedând o așezare monastică proprie încă din anul 1143. Mai târziu, țarii și boierii Rusiei au înzestrat cu imense averi marea mănăstire *Sfântul Pantelimon*, denumită și *Rusieon*.

Dintre păstorii vlahi răspândiți în Peninsula Balcanică, unii se aflau pe teritoriul Athosului înainte ca acesta să devină centru monastic. Porunțile unor împărați bizantini de la sfârșitul secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea n-au reușit să-i scoată pe toți de pe teritoriul Athosului, iar sub Alexios Comnenul (1081-1118) monahii Athosului se plângeau că nu pot trăi fără ei. Vor fi devenit însă monahi și unii dintre ei. Toponimia Athosului a păstrat numiri care amintesc prezența vlahilor acolo. În 1360, mănăstirea Cutlumuș era considerată ctitorie românească, iar în 1400 viețuiau acolo monahi români. Mănăstirea bulgară Zografu, refăcută și înzestrată de domnii Moldovei în prima jumătate a secolului al XV-lea, apare uneori în documentele ulterioare cu denumirea de "mănăstirea moldovească". Românii au intrat apoi în multe alte mănăstiri și schituri. Primul schit al românilor, datând de la mijlocul secolului al XVIII-lea, este schitul *Lacul*. În prezent, acesta posedă o biserică mai mare și 24 chilii și colibe răspândite în jurul ei, cu câteva biserici mai mici și cu un număr de 50 de monahi. Așezarea românească cea mai bine înzestrată este schitul *Prodromul*, întemeiat pe locul unei chilii din secolele anterioare. Acest schit a primit importante ajutoare și subvenții românești, este împrejmuit cu ziduri, are o biserică mare și patru paraclise, adăpostind vreo 50 de monahi români. Există apoi la Athos așezări românești mai mici: 17 chilii, 17 colibe și 13 sihăstrie, având fiecare un număr restrâns de monahi sau și numai câte un pustnic. Toate împreună adăpostesc circa 140 de monahi. Cu monahii răspândiți prin alte mănăstiri și schituri, numărul românilor aflați în prezent în Athos este de circa 250, provenind din toate provinciile țării noastre: moldoveni, munteni, transilvăneni.

Disciplina canonică a cerut întotdeauna monahilor trei voturi, adică trei făgăduințe pe viață: castitatea, ascultarea și sărăcia. Aceste angajamente au și semnificația istorică a atitudinilor de protest social împotriva viciilor lumii laice din veacurile trecute. A fost interzisă încă din timpul împăratului Constantin Monomahul (1042-1055) prezența femeilor pe teritoriul Athosului. A fost interzisă stabilirea eterodocșilor și a schismaticilor pe acest teritoriu.

Istoriceste se constată că dezvoltarea monahismului la Athos n-a fost determinată numai de devotamentul oamenilor care se dedicau vieții monastice. Precum arată faptele, principalele mănăstiri și schituri s-au întemeiat la Athos cu concursul suveranilor țărilor respective, uneori chiar de către foștii demnitari ai curților, sau de către oamenii din rândul claselor conducătoare. Monahismul s-a organizat la Athos începând din secolul al X-lea, după marea mișcare iconoclastă, care a zguduit societatea bizantină în secolele al VIII-lea și al IX-lea. Monahii bizantini purtaseră înverșunate lupte cu caracter politic, împotrivindu-se reformelor introduse de împărații iconoclaști. Ei se străduiseră să exercite o adevărată hegemonie asupra vieții publice bizantine. Dar după restabilirea cultului icoanelor, nici împărații iconoduli n-au mai dorit prezența monahilor în viața publică și au luat măsuri pentru izolarea lor. Așa au procedat Nichifor Focas și Ioan Tzimiskes, sprijinind înființarea primelor mănăstiri la Athos și căutând să îndepărteze pe monahi din societatea bizantină și totodată să-i transforme în susținători ai puterii imperiale. Athosul a fost deci de la început o spărtură în edificiul social al Bizanțului și a creat modelul social al monahismului izolat, destinat să lupte pentru remedierea viciilor societății prin acțiuni spirituale din afară, fără să se amestece în luptele sociale. După căderea Imperiului Bizantin, Athosul a devenit păstrătorul culturii bizantine.

Atenția celorlalte țări față de Athos și întemeierea mănăstirilor de către georgieni, bulgari, sârbi, români și ruși se explică

în primul rând prin interesul cărmuitorilor acestor țări de a stabili legături permanente cu acest important centru monastic, a cărui ideologie putea fi bine folosită și pentru legitimarea principiului monarhic și pentru justificarea aspirațiilor de stabilitate socială ale claselor conducătoare. Mănăstirile athonite ale acestor popoare au fost și centre proprii menite să susțină viața religioasă și să promoveze cultura lor națională. Pe această cale, țările respective și-au format ierarhi și egumeni pentru bisericile și mănăstirile lor. De altfel, Athosul a fost în general o pepinieră pentru pregătirea clerului superior necesar din sud-estul Europei. Monahii Athosului se bucurau pretutindeni de prestigiul izolării lor și nu se amestecau în treburile politice ale țărilor lor. Rămânând în general recunoscători față de ctitorii și donatorii mănăstirilor lor, ei se manifestau din depărtare ca sprijinitori ai ordinii existente în țările respective.

Monahii Athosului au provenit întotdeauna din toate clasele și păturile sociale, dar, în general, cei mai mulți au aparținut straturilor sociale asuprite. Conflictele permanente dintre feudali se încheiau cu înfrânți care căutau refugiul monastic. Retrași la Athos, unii dintre aceștia își converteau orgoliul și cupiditatea în remușcări, dar alții nu se grăbeau să regrete societatea din care plecaseră, străduindu-se să se întoarcă în haine clericale. Obidiții însă, cei scăpați de asuprire și teroare, își regăseau echilibrul psihic și puteau îmbrățișa unele activități pozitive, devenind grămățici, artizani, meșteșugari, ori chiar și scriitori și oameni de creație. Pentru mulți dintre acești monahi, izolarea lor avea într-adevăr semnificația protestului împotriva regimului social care-i silise să fugă din lume, iar pasivitatea lor față de problemele sociale și politice a fost întreruptă adeseori prin acțiuni remarcabile.

Numărul mănăstirilor a fost mare la Athos, începând chiar din secolul al X-lea. În primul tipicon, cel din 972, semnat de Atanasie, figurează 59 semnături între care 44 ale egumenilor. În secolul al XI-lea existau peste 180 de mănăstiri, iar în seco-

lul al XIII-lea peste 300, cele mai mici numindu-se schituri. Au apărut mai multe așezări izolate cu caracter de sihăstrie, denumite chilii, colibe, catisme, monidrii, al căror număr se ridică în prezent la 700. O ierarhie cu aspect feudal s-a stabilit încă din primele secole între așezările monastice ale Athosului. Această ierarhie dăinuiește. Există în prezent 20 de mănăstiri numite "principale" sau "suverane", dintre care 17 aparțin grecilor și câte una rușilor, bulgarilor și sârbilor. Teritoriul și conducerea Athosului aparțin numai acestor 20 de mănăstiri. În ierarhia unităților monastice, după mănăstiri figurează schiturile, apoi chiliile, apoi colibe. Acestea sunt subordonate mănăstirilor mari, nu pot avea terenuri și averi proprii, nici nu se pot conduce singure. Dreptul de proprietate nu este recunoscut decât celor 20 de "mănăstiri suverane", iar sporirea sau micșorarea numărului mănăstirilor suverane este interzisă. Nu este admisă transformarea schiturilor în mănăstiri, sau a chiliilor în schituri, nici a colibelor în chilii.

Chiar și între mănăstirile zise suverane există o ierarhie. Raporturile dintre mănăstirile suverane și așezările dependente amintesc vasalitatea medievală. Mănăstirile suverane folosesc adeseori sub formă despotică puterea lor asupra celor subordonate. Exercițând dreptul de proprietate asupra solului, aceste mănăstiri dau treburi celorlalte unități monastice prin contracte embaticare în condiții care reflectă puternic inegalitatea contractanților. Asemenea situații, potrivit regulelor canonice privitoare la egalitatea și fraternitatea monahilor, învederează măsura în care se poate deforma însuși regimul asceților sub influența mediului social. Nici din punctul de vedere al vieții monastice, monahii Athosului nu urmează unul și același regim. S-au confruntat în istoria acestui centru monastic două concepții de viață. Unsprezece dintre mănăstirile mari respectă regimul chinovial, potrivit căruia toate bunurile aparțin comunității respective, rugăciunile și mesele având loc în comun. Celelalte nouă mănăstiri mari se

conduc după regimul idioritm, care îngăduie monahilor să păstreze în grupuri bune proprii, să se gospodărească deosebit și să se adune numai pentru rugăciuni.

Un aspect pozitiv al istoriei Athosului este faptul că acesta a fost și a rămas un centru monastic multinațional, încât poate fi socotit un simbol istoric al cooperării popoarelor din sud-estul Europei. Actele constitutive, începând cu cele din secolul al X-lea, recomandă monahilor de diferite limbi să se înțeleagă între ei și sancționează cu excluderea pe intoleranți. Dreptul de a se ruga și scrie în limba lor, precum și de a păstra legăturile cu Biserica poporului lor, a fost întotdeauna recunoscut de cârmuitorii politici ai Athosului. Autonomia administrativă acordată Athosului de către împărații bizantini a fost confirmată și de stăpânitorii care au urmat: latini, bulgari, sârbi și turci. Înșiși sultanii otomani, începând cu Murad al II-lea, în 1430, au respectat autonomia tradițională a acestei regiuni. Ingerințele și violențele au avut caracter excepțional și n-au modificat vechile privilegii.

Prin tratatul de la Sèvres, din 1920, și prin cel de la Lausanne, din 1923, a fost recunoscută suveranitatea Greciei asupra teritoriului Athosului, cu obligația pentru statul grec de a garanta drepturile tradiționale ale tuturor comunităților monastice negrecești. O comisie aleasă de reprezentanții mănăstirilor în 1924 a revizuit și codificat toate canonismele generale ale Athosului și a întocmit statutul ce s-a numit "Constituția organică a Sfântului Munte", care consacră regimul aghioritic conform vechilor sale tradiții. Acesta este Statutul Organic aprobat de statul grec în 1926 printr-o lege constituțională. În prezent, în conformitate cu constituția greacă și cu vechile sale privilegii, Athosul formează o regiune autonomă în cuprinsul statului grec. Ordinea și securitatea regiunii sunt asigurate de către statul grec printr-un guvernator laic, ajutat de un număr de funcționari și de jandarmi. Acest aparat politico-administrativ este subordonat Minis-

terului de Externe al Greciei, recunoscându-se astfel caracterul special al statutului juridic al Athosului, diferit de administrația internă a statului grec. Au fost acordate acestei regiuni autonome unele privilegii vamale și fiscale, dar monahii de orice naționalitate au devenit de drept cetățeni greci.

Până spre sfârșitul secolului al XVII-lea, conducătorul Athosului a fost "protosul", adică starețul general, ales de întreaga comunitate sau de egumenii și reprezentanții mânăstirilor. S-a instituit apoi conducerea colectivă (kinotis), având caracterul unui sinod permanent, format din 20 de membri, reprezentând cele 20 de mânăstiri mari. Spre a deveni organ legislativ și judiciar, acest sinod își dublează numărul membrilor, întrunindu-se de două ori pe an și putând statua în problemele generale și judeca litigiile dintre mânăstiri. Când membrii acestui organ nu pot cădea de acord pentru adoptarea hotărârilor, problemele se soluționează de către patriarhul ecumenic, care păstrează din punct de vedere canonic un drept de jurisdicție asupra Athosului. Ca organ executiv funcționează *Epistasia*, compusă din patru egumeni. Deciziile acestui organ necesită acordul deplin al tuturor membrilor săi. Sigiliul este cvadripartit și aplicarea sa pe acte necesită prezența efectivă a celor patru egumeni.

Athosul a unit pe ortodocși nu numai prin monahii lor, ci și prin nenumăratele lor dării și subvenții acordate mânăstirilor lui. În primele secole ale istoriei sale, acest centru monastic a fost sprijinit de statul și Biserica Bizanțului, al căror caracter multinațional este bine cunoscut. În perioada slăbirii Imperiului Bizantin și mai ales după înlocuirea acestuia prin statul otoman, ajutoarele cele mai consistente și mai numeroase le-a primit Athosul din afară: de la ruși, de la români, bulgari, sârbi, georgieni.

Fără să subestimăm contribuția celorlalte popoare, relevăm aici numai contribuția poporului nostru. Daniile românești sunt atestate în mii de documente păstrate în arhivele

din țară și în cele ale mănăstirilor athonite. Sunt numeroși istoricii care recunosc marea valoare a daniilor românești, fără de care mănăstirile Athosului ar fi fost grav lovite de lipsuri și unele ar fi dispărut, iar altele ar fi lăncezit.

Timp de aproape șase secole mănăstirile Athosului au primit numeroase ajutoare românești. Li s-au dăruit importante sume de bani. Li s-au asigurat apoi venituri permanente prin daniile de sate și moșii, de păduri și bălți, de mori și vămi. Pentru ca trimișii Athosului să nu aibă greutatea cu strângerea veniturilor permanente, această sarcină a fost preluată apoi de către mănăstirile românești închinat. Au fost închinat Athosului în cursul veacurilor 25 mănăstiri, 10 schituri și 3 biserici românești, cu 211 moșii în suprafață totală de un milion de hectare. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, mănăstirile Athosului mai aveau pe teritoriul patriei noastre peste 650 pogoane de vie și mai primeau veniturile celor peste 1600 hanuri și prăvălii închinat lor în orașele mai mari. În total, Athosul avea atunci din țările noastre un venit anual de aproximativ șapte milioane de piaștri, reprezentând adică 1/7 din bugetul acestor țări.

Amploarea daniilor făcute de boieri mănăstirilor se explică în primul rând prin faptul că asemenea danii nu se puteau anula de către voievozi când aceștia voiau să-i depozedeze pentru vina de nesupunere. Potrivit dreptului de ctitorie bizantin, adoptat și în țările române, se acordau marilor donatori, în caz de nevoie, mijloace de trai din bunurile dăruite, încât pe această cale donatorii izbuteau să sustragă uzurpării domnești bunurile din care să poată trăi. Amploarea daniilor făcute mănăstirilor Athosului se explică apoi prin reputația pietății asupra acestui centru monastic. Daniile aveau sensul fundațiilor pioase menite să sporească respectul societății față de donatori. Daniile asigurau donatorilor un mare prestigiu public în toate straturile sociale, iar voievozii și boierii erau conștienți de faptul că daniile lor continuau

un mijloc de protejare a privilegiilor feudale. Statele românești au încurajat practica daniilor pioase și au tratat Athosul ca pe un susținător sigur al ordinii sociale existente în țările noastre.

Dar zelul donatorilor a mai fost sporit și prin credința religioasă în răsplata transcendentă a generozității lor. Se constată că, pe lângă bogații care ofereau cu ostentație surplusul lor, au existat și donatori mărunți care acordau cu discreție modesta lor contribuție. Cu danii mari sau cu danii mărunte, toate clasele și păturile sociale ale poporului român au sprijinit Athosul timp de aproape șase secole. Începând din secolul al XIV-lea și până la mijlocul secolului al XIX-lea, veniturile multor moșii luară drumul Athosului. Strângătorii lor mai aduceau cu ei de fiecare dată și numeroase obiecte de preț și sumele de bani colectate din orașele și satele noastre.

La mănăstirea *Protathon* din Căries, capitala Athosului, Bogdan Vodă al Moldovei a refăcut la 1508 biserica și dependențele, cum arată inscripția ce se păstrează acolo. În secolul al XVII-lea au fost închinat acesteia mănăstirile Trei Ierarhi din Iași și Cotroceni din București, cu marile lor venituri.

La începutul secolului al XVI-lea, Neagoe Basarab a reconstruit mănăstirea *Marea Lavră*, dăruindu-i un important ajutor anual în taleri. În 1533 Vlad Vintilă i-a dăruit o sumă anuală de 10000 aspri. Ajutoare bănești i-au dat mereu și alți voievozi români. În incinta acestei mănăstiri se află o biserică zidită în 1643 de Matei Basarab, care se găsește zugrăvit între ctitori. În 1773 a fost închinată Marii Lavre mănăstirea Berzunți din ținutul Bacău, cu două moșii în suprafață de 4000 de hectare.

La mănăstirea *Vatoped* figurează între vechii ctitori Ștefan cel Mare, Neagoe Basarab și Radu de la Afumați. Acesta din urmă a refăcut în 1526-1528 o parte din construcțiile mănăstirii și a construit acolo încă o biserică. Vasile Lupu și fiul său Ștefăniță au reconstituit biserica mănăstirii.

Vatopedul a primit de la Alexandru Lăpușneanu în 1560 un ajutor anual de 300 galbeni, iar de la Constantin Brâncoveanu, la sfârșitul secolului al XVII-lea, suma de 21000 aspri. Din Moldova i-au fost închinat șase mănăstiri cu moșii întinse.

Mănăstirea *Ivirilor* a primit în 1582 dania a cinci moșii din Țara Românească de la Stelea Spătarul. În 1605 Radu Șerban i-a dăruit un ajutor anual de 15000 aspri. Radu Mihnea i-a dăruit în 1611-1616 suma de 60000 aspri pentru construirea apeductelor, ca recunoștință pentru faptul că monahii acestei mănăstiri l-au trimis să studieze la Padova. Acest voievod și alții după el au închinat pe rând mănăstirii *Ivirilor* un număr de patru mănăstiri și două metoace cu multe moșii, vii și țigani. Din Moldova i s-au dat mari ajutoare bănești anuale.

Mănăstirea *Dionisiu* a fost reconstruită în 1512-1515 de Neagoe Basarab. Acesta a zidit aici și o biserică. În 1534 biserica principală a acestei mănăstiri, mistuită de un incendiu, a fost rezidită de Petru Rareș. Alexandru Lăpușneanu și soția sa au construit în 1553 trapeza și bolnița mănăstirii. Petru Șchiopul, Matei Basarab, Constantin Brâncoveanu și apoi alți voievozi au dat acestei mănăstiri importante ajutoare bănești.

Mănăstirea *Cuthumuș* a fost considerată "Lavră a Țării Românești", fiind rezidită în secolul al XIV-lea de Nicolae Alexandru Basarab și fiii săi Vlaicu și Radu, ca să fie așezământ monastic și pentru români. În secolul al XVI-lea, această mănăstire a fost reconstruită de Radu cel Mare și Neagoe Basarab, adăugându-i-se multe dependențe. Reconstruiri parțiale la această mănăstire s-au făcut de mai multe ori în secolele XVI-XVII de către donatori români, iar în 1625 Alexandru Iliăș îi închină mănăstirea Cloeociov, cu moșiile și veniturile ei. Chiliile incendiate în 1891 au fost refăcute cu ajutorul surorilor Procopiu Carusi din București.

La *Pantocrator*, logofătul moldovean Gavriil Troțușanu a construit în 1536-1537 chiliile mănăstirii și o fântână. În

1631 Leon Vodă îi închină mănăstirea Căscioarele din Vlașca, cu patru moșii.

La *Xiropotam*, primul ctitor român a fost voievodul Alexandru Aldea, care îi dăruie în 1433 un ajutor anual de 3000 de aspri. Neagoe Basarab a zidit acolo o trapezărie și o pivniță. Alexandru Lăpușneanu și soția sa Ruxandra au refăcut biserica. Pentru această mănăstire, monahul Chezarie Daponte a străbătut în secolul al XVIII-lea multe orașe și sate românești primind ofrande în valoare de peste 7.500.000 piaștri. Această mănăstire primea și veniturile mănăstirii Plumbuita de lângă București, care-i fusese închinată în 1585.

Mănăstirea *Dohicariu* a primit ajutoare anuale de câte 3000 de aspri de la Vlad Călugărul, în 1490, și Vlad Vintilă, în 1535. Alexandru Lăpușneanu a reconstruit din temelie această mănăstire, cu ajutor dat de mitropolitul moldovean Teofan, care s-a retras acolo, murind la 1598 și fiind îngropat chiar în biserică. Mari sume de bani a primit de la Radu Ștefan, în 1606. Alexandru Coconul și postelnicul Ianache i-au dăruit în 1626 un număr de 12 moșii cu mari venituri.

Mănăstirea *Caracalu* a fost rezidită de Petru Rareș din 1535, reconstrucția fiind terminată în 1563 de Alexandru Lăpușneanu. Soția acestuia i-a dat un ajutor de 35000 de aspri. Domnii Țării Românești i-au acordat în anii 1780-1784 câte un ajutor de 50 de taleri.

Importante danii de moșii și bani au fost făcute mănăstirii *Simonpetra* în secolul al XVI-lea de către Radu Paisie, Petru cel Tânăr și Alexandru Mircea. Mistuită de un incendiu în 1580, mănăstirea a fost refăcută cu ajutoare românești. Mihai Viteazul i-a închinat mănăstirea Sfântul Nicolae din București, cu întinse moșii, chipul său figurând între ctitori.

Danii bogate și numeroase a primit mănăstirea *Xenofon*, începând din secolul al XV-lea. Între donatorii și ctitorii acesteia figurează frații Craiovești, care i-au dăruit moșii și sate, precum și Matei Basarab, care a refăcut în 1637

biserica mare. Această mănăstire a primit aproape în fiecare an ajutoare bănești din Țara Românească, în secolele XVI-XVIII.

La mănăstirea *Grigoriu*, Ștefan cel Mare a refăcut vechea biserică. Se păstrează și astăzi în clopotnița acestei mănăstiri inscripția din 1502 cu numele voievodului. O nouă biserică a zidit aici fiul său Bogdan. În 1765, Ștefan Racoviță îi dăruie un ajutor anual de 6000 de aspri. Un ajutor anual de 1100 taleri i-au dat apoi toți domnii Țării Românești, de la 1776 până la 1813.

Și celelalte mănăstiri: *Filoteu*, *Sfântul Pavel*, *Stavronichita*, *Esfigmenos* și *Costamonitul* au fost înzestrate cu moșii și sate din Moldova și Țara Românească. Donatori și ctitori la una sau alta dintre aceste mănăstiri găsim pe Ștefan cel Mare, Vlad Țepeș, Vlad Călugărul, Petru Rareș, Șerban Cantacuzino, alături de unii boieri și ierarhi.

Danii în bani și moșii au primit din țările române chiar și mănăstirile rușilor, bulgarilor și sârbilor. La mănăstirea rusă *Sfântul Pantelimon*, Scarlat Calimah a rezidit din temelie biserică în anii 1812-1819. Mănăstirea bulgară *Zografu* a fost socotită odinioară ctitorie românească, primind bogate danii de la voievozii moldoveni, începând cu Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare. Ajutor românesc a primit și mănăstirea sârbească *Hilandar* de la Vlad Călugărul, Petru Rareș și alți voievozi, al căror exemplu a fost urmat și de mulți boieri.

Prin daniile făcute Athosului, pe contul poporului român, de către voievozi și boieri, s-au construit din temelie ori s-au renovat multe mănăstiri și schituri, s-au ridicat ziduri de apărare și turnuri de pază, s-au zugrăvit biserici și paraclise. Multe nume românești figurează în inscripțiile și dipticele mănăstirilor Athosului. Ca donatori și ctitori sunt menționați mulți români și în actele Athosului. Situația de donator și ctitor era prețuită ca o mare distincție publică și această prețuire a fost cu statornicie căutată de feudali. Au rămas însă anonime numeroasele danii românești bazate pe contribuțiile

bărbaților și femeilor din popor, care au oferit banul, priceperea și munca lor pentru a dăruia Athosului cărți și veșminte scumpe, țesături și cusături minunate, reprezentând comori de artă românească și creații ale muncii românești. Astfel, și prin ostentația feudalilor și prin discreția donatorilor mărunți, generozitatea românească a fost foarte largă și a contribuit în mare măsură la dezvoltarea culturii Athosului.

*

Conservatorismul Athosului trebuie privit în lumina istoriei. Athosul n-a rămas întotdeauna în imobilismul strict al vieții monastice. A susținut lupta Bisericii bizantine împotriva unioniștilor. Apărarea dogmelor ortodoxe a putut fi criticată pentru faptul că a adâncit izolarea Bizanțului față de Europa Occidentală, în vremea când Bizanțul, grav amenințat, avea nevoie de ajutorul lumii occidentale. Dar după trista experiență a cruciadelor, mișcarea anticatolică a fost justificată și Athosul a susținut direct sau indirect mișcările de rezistență națională a bulgarilor, sârbilor, românilor și albanezilor și a sprijinit cooperarea acestor popoare în lupta lor contra asupririi naționale. Nu trebuie să uităm că mișcarea revoluționară de la 1821 a avut la Athos mulți susținători, care au plătit cu martiriul acțiunea lor.

Meritul istoric cel mai important al Athosului este faptul de a fi un centru al culturii bizantine și al culturii popoarelor din sud-estul Europei. Multe din creațiile Athosului se resimt de automatismul vieții monastice. Ascetismul excesiv pe care l-au respectat unii monahi le-a pricinuit refulări și le-a exaltat imaginația, încât, în această lume îngrădită de canoane aspre, legendele s-au născut ușor. Sunt însă numeroase și creațiile culturale care rămân opere valabile în patrimoniul culturii universale. S-au scris acolo opere literare, istorice, juridice. Monahii au cultivat scrierea și traducerea

cărților, au scris diptice, condici, anale, au creat școli teologice din care au plecat mulți învățați care au militat pentru apropierea și înțelegerea reciprocă a popoarelor. S-au dezvoltat arhitectura și pictura pe linia artei bizantine. Comori de artă neprețuită s-au adunat acolo prin generozitatea nemărginită a popoarelor care au sprijinit Athosul.

Învățații catolici au comparat cultura Athosului cu mișcarea spirituală de la Cluny. Protestanții au apreciat originalitatea culturii athonite. Cei 1000 de ani ai Athosului dovedesc că acest centru monastic a fost o adevărată arcă salvatoare care a sustras pieirii multe și prețioase creații culturale spre a le transmite omenirii actuale.

Athosul a început prin a fi un centru al vieții ascetice, a devenit treptat un centru al culturii religioase și o citadelă spirituală a Bizanțului, a contribuit la dezvoltarea culturii bizantine și postbizantine și a rămas pentru viitor un valoros depozit al culturii umane din sud-estul Europei. Cultura Athosului a fost creată în comun prin geniul lor în primul rând de popoarele din sud-estul Europei. Este importantă contribuția grecilor, îndeosebi prin numeroasele lor scrieri în limba greacă. Contribuția celorlalte popoare este valoroasă prin creațiile cu care au înzestrat Athosul și mai cu seamă prin sprijinul efectiv și permanent acordat acestui centru cultural spre a dăinui timp de zece secole, înfruntând vitregiile vremurilor. Sunt prezente la Athos și mărturiile unor oameni care au aparținut popoarelor din Asia și Africa. Cultura Athosului este astfel operă colectivă, elaborată prin fuziunea unor creații multinaționale. Ea este dovada istorică a căilor ce pot asigura buna cooperare a popoarelor, constituind învățământul prețios pe care lumea evului mediu l-a transmis lumii moderne și îl recomandă lumii contemporane.

Prin istoria sa milenară, prin caracterul său multinațional, prin prețioasele sale arhive și muzee, Athosul a devenit un centru de interes general pentru cercetătorii istoriei popoarelor din sud-estul Europei.

*(Revista "Mitropolia Moldovei și Sucevei", Anul
XLI, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1965)*

5. AUTONOMIA MUNTELUI ATHOS

PATRONAJUL ASUPRA SFÂNTULUI MUNTE

Pr. Prof. Teodor Bodogae

a) Patronajul bizantin, georgian, papal, bulgar și sârbesc

Încă înainte de venirea lui Atanasie la Athos, împărații bizantini – ca stăpâni ai locurilor și binefăcători ai monahismului – s-au amestecat în treburile mănăstirilor aghiorite, hotărând cele necesare pentru siguranța materială și financiară a locuitorilor lor. Cu venirea lui Atanasie, legăturile între călugării aghioriți și împărați se întăresc și mai mult, datorită prieteniei și jurământului ce obligă pe Nichifor Focas de a furniza lui Atanasie bani și ajutoare pentru clădirea și întreținerea mănăstirilor. Urmașii împăratului Nichifor Focas vor dovedi cu toții aceeași mărinimie și credincioșie în ajutorarea sfintelor lăcașuri. De aceea, aproape toate cele 20 de mănăstiri ce există azi poartă de atunci atributul de împărătești. Dintre împărații bizantini care au excelat în ajutorarea așezămintelor athonite s-au distins mai ales Nichifor Focas, Ioan Tzimiskes, Vasile al II-lea Bulgaroctonul, Constantin Ducas, care și scutește Athosul de orice impozit, apoi Alexie Comnenul, care a proclamat autonomia completă a Sfântului Munte, iar după regatul latin, îndeosebi Andronic al II-lea Paleologul și Ioan al II-lea Paleologul. Toți aceștia, precum și alți mulți nobili au donat bani, moșii, au închinat metoace, au reparat clădirile mănăstirilor, cu un cuvânt au fost patronii credincioși ai tuturor așezămintelor monahale din Sfântul Munte.

Sigur că cei dintâi călugări în Athos au fost grecii. Dar încă din 972 sosesc aici și un număr important de georgieni, mare parte din ei fiind din cea mai înaltă clasă a societății. Aceștia se călugăresc aici și înființează o mănăstire pentru iviri. Dobândesc și mai multe chilii. Natural că ajutoare pentru întreținerea așezămintelor georgiene veneau, pe lângă cele date de împărații bizantini, și de la conașionalii lor, de aceea se poate vorbi și de un *patronaj georgian*. Regi ca David al II-lea și al III-lea Vagrate, ca și mulți nobili se numără între aceștia. La început, ca și multă vreme după aceea, nu s-a făcut nici o deosebire de nație între monahii greci și georgieni. Însuși tipiconul lui Atanasie era contra acestui lucru. Ba încă întemeietorul monahismului athonit a iubit atât de mult pe Ion (Ioané) Ivirul, încât după moartea sa l-a desemnat să fie epitrop al Lavrei, iar pe Eftimie, fiul lui Ion – pe care-l numea fiul său duhovnicesc – îl lasă urmaș în egumenie. Cu vremea, monahii iviri s-au înmulțit foarte mult, iar mănăstirea lor s-a apropiat de strălucirea Lavrei. În secolul al XIV-lea, însă, regatul georgian decade, monahii iviri se împuținează, iar locul lor încep să-l ocupe grecii, pe atunci foarte numeroși mai ales în chiliile din jurul Lavrei și Ivirului. Monahii greci, în frunte cu protosul Arsenie, geloși pe starea înfloritoare a mănăstirii ivirilor, între ale cărei ziduri se micșorase numărul georgienilor, cer patriarhului Calist – el însuși fost aghiorit – să le dea pe mâna lor Ivirul. Patriarhul decide că de acum încolo catolicismul mănăstirii, precum și posturile de conducere (egumen și eclesiarh) să le ocupe monahii greci, ca unii care sunt mai numeroși și mai desăvârșiți duhovnicește, iar călugării georgieni se vor mulțumi cu biserica Portăresei și cu slujbe mai mărunte în administrația mănăstirii.

E primul caz când, contrar testamentului lui Atanasie, călugării greci, conduși de șovinism sau poate de dorul după bunăstare materială (pe atunci doar începea idioritmia), au asuprit pe monahii aghioriți de altă naționalitate.

Georgienii mai apar ca ctitori ai lăcaşului lor şi spre finele secolului al XV-lea (1492) şi al XVII-lea (1590-1600), deşi conaţionali lor au fost siliţi să se mulţumească cu o chilie sau două. Azi, ei sunt pe cale de dispariţie.

Un alt protectorat asupra Sfântului Munte a fost cel exercitat de papa Inocenţiu al III-lea pe timpul Regatului Latin de Răsărit, dar numai nominal. El n-a adus Sfântului Munte nici un bine, dimpotrivă, a îndârjit spiritele şi mai tare, într-o epocă în care luptele confesionale şi politice erau atât de aprige între Răsărit şi Apus.

Nu se poate preciza când a început *patronajul bulgar* asupra Sfântului Munte. E drept că, încă de pe vremea ţarului Simeon (finele secolului al X-lea), exista o puternică colonie de slavo-bulgari în Ierissos. Iar dacă în 1018 Vasile al II-lea Bulgaroctonul distruge ţaratul bulgar, nu e mai puţin adevărat că monahii ctitoriei bulgare a Zografului se întâlnesc sub iscălituri slavone în actele de la începutul secolului al XII-lea şi în timpul următor. Asăneştii, se ştie sigur, au ajutat la clădirea Protatonului, Zografului şi a Lavrei, deoarece în urma luptei de la Clucotiniţa (1230), Ion Asan al II-lea luase de la despotul Teodor al Epirului, odată cu stăpânirea asupra Salonicului, şi dominaţia asupra Sfântului Munte. Dintre ceilalţi ţari bulgari care s-au distins în ajutorarea aşezămintelor aghiorite, amintim pe Alexandru, care la 1342 numea Zograful "naş monastir" (mânăstirea noastră). De altfel, tradiţia unor legături bulgăreşti cu Athosul era foarte puternică în timpul când bogomilii şi massalienii, condamnaţi la sinoadele de la Tarnovo (1350 şi 1355), aduceau fanatismul lor din Athos. Tot pe atunci se înfiinţase, în urma deselor legături cu Athosul, un "Athos bulgăresc" pe muntele Vitoş, lângă Sofia, unde strălucea Sfântul Ioan Rilski. În epoca ţarului Alexandru şi a altor binefăcători, bulgarii ajung să domine; pe lângă Zografu, şi mânăstirea Filoteu. Abia în secolul al XVI-lea ajung grecii – reeditând cazul Ivirului – să-i scoată afară. Deşi seria călugărilor

bulgari n-a pierit nici pe vremea lui Paisie de Rila (secolul al XVIII-lea), totuși, din cauza robiei în care se afla statul bulgar încă din 1393, nu se mai întâlnesc danii bulgare posteroare secolului al XIV-lea.

Mai îndelungat și mai neîntrerupt a fost *patronajul sârbesc*. În urma călugăririi la Athos a celui care mai târziu va ajunge primul arhiepiscop al Serbiei, Sava Nemanja, și a tatălui acestuia, Ștefan, călugării sârbi se înmulțesc și ei tot mai mult în Sfântul Munte. Pe la 1200 aveau deja marea mănăstire a Hilandarului, apoi vechea mănăstire a Sfântului Vasile, de lângă mare, și în fine, mai multe chilii în Caries. În secolele XIII și XIV se întâlnesc o mulțime de iscălituri sârbești în actele vremii, iar unii au ajuns chiar să ocupe demnitatea de protos al Sfântului Munte. De altfel, nu e de mirare fiindcă, începând cu Ștefan al II-lea și continuând cu toți membrii casei Nemanja, până la Ștefan Milutin, Ștefan Dușan și Cneazul Lazăr, toți sunt întâlniți în actele de danii ale Sfântului Munte. Mai ales în 1345, când Ștefan Dușan vizită Athosul, influența sârbă era atât de simțită aici, încât nu-i de mirare dacă un patriarh de la finele secolului al XIV-lea, Antonie al Constantinopolului, va spune că există teama că întreg Sfântul Munte va fi slavizat. De aceea, și schisma de atunci, dintre Biserica sârbă și Patriarhia din Constantinopol, era tot un rezultat al tensiunilor greco-sârbești. În afară de Hilandar, sârbii ajung și în mănăstirile Sfântul Pavel și Xenofon, în care, mai ales după 1350, au intrat în monahism o serie întreagă de boieri sârbi. Ele își păstrează fizionomia sârbească și în secolul al XV-lea, când încă se continuă daniile celor din urmă Brancovici, și chiar în secolul al XVI-lea. Deși se exagerează când se spune că, pe la 1670, erau 800 de călugări sârbi în Hilandar, nu e mai puțin adevărat că sârbii erau încă tot numeroși în lăcașurile athonite, căci și la 1700 Hilandarul, Xenofonul și Sfântul Pavel, erau locuite de sârbi. În secolul al XVIII-lea slavii ajung foarte slab reprezentați în Sfântul Munte,

de aceea grecii, abili în acapararea de moșii și mănăstiri, ajung cu ajutorul fanarioților să ocupe și să grecizeze aproape toate lăcașurile sfinte din Athos. Nu va fi de mirare că peste un veac rolurile se vor întoarce complet.

b) Patronajul rusesc

Ajungând spre finele veacului trecut atât de numeroși în Sfântul Munte, încât întreceau pe toți monahii ortodocși de alte naționalități, călugării ruși întreceau și întrec și azi prin evlavie pe toți ceilalți. În timpul aceluia panslavism periculos pentru grecii din Sfântul Munte, s-a negat rușilor orice trecut în Athos mai vechi de anul 1700. Cum arătăm însă în altă parte, monahii ruși apar încă dinainte de mijlocul veacului al XI-lea între ceilalți aghiorți. Călători și închinători ruși întâlnim la Sfântul Munte în tot timpul ocupației tătărești (1224-1480). Locașurile aghiorite locuite de monahi ruși și mănăstirea Sfântul Pantelimon, numită în acea vreme Rusikon (nume păstrat până astăzi), erau pe atunci în grija jupanilor sârbi și a voievozilor Țării Românești. Ca patroni ai Sfântului Munte apar abia în secolul al XVI-lea. În 1509 apar primele ajutoare date de țarii ruși în Sfântul Munte. Începând din a doua jumătate a secolului al XVI-lea se întâlnesc tot mai des călători din Sfântul Munte prin Rusia. Ei veneau aici – tot la 4, 5 sau 6 ani – să adune contribuțiile credinciosului popor rus. Ba pe la mijlocul veacului al XVII-lea călugării greci din Ivir obțin metoace bogate în Moscova și în Caucaz. Cât despre monahii ruși din mănăstirea Sfântul Pantelimon, se crede că se împuținaseră atât de mult, încât în prima jumătate a secolului al XVIII-lea era închisă, iar pe la 1760 începe pe mâinile călugărilor greci, ajutați de fanarioții din țările noastre. Călugării ruși au trebuit să se mulțumească cu câteva chilii în jurul Pantocratorului și Stavronichitei, în regiunea Capsala și în schitul Sfântul Ilie, unde duceau o viață mai modestă și plină de renunțări decât grecii din Sfântul Pantelimon, pe atunci căzută în abuzurile regimului idioritmic.

Spre finele secolului al XVIII-lea, mai ales după ce Rusia primi prin tratatul de la Cuciuc-Cainargi (1774) dreptul și obligația de a proteja pe creștinii din imperiul turcesc, monahii ruși și influența lor în Sfântul Munte începu să crească. E drept că daniile extraordinar de bogate pe care le făcură între 1744-1819 fanarioții în mănăstirea Pantelimon au susținut încă supremația greacă și în acest lăcaș rusesc. Dar slaba administrație idioritmă a grecilor a dus Pantelimonul la o datorie de vreo 5 milioane de lei. În 1837, un număr de ruși vin din Capsala și se așează, cu voia conducerii, în mănăstirea Pantelimon. Între 1840-1860, călătoresc prin Athos învățații Porfir Uspenski, Andrei Muraviev și arhimandritul Antonin din Kiev, iar în 1845 veni însuși fiul țarului Nicolae I, marele duce Constantin Nicolaevici. Aceștia și mulți alți închinători ruși obțin declararea Seraiului – în care erau mulți ruși – ca schit, iar mai târziu, datorită multelor ajutoare colectate în Rusia de către monahii ruși, recăștigarea conducerii rusești în mănăstirea Sfântul Pantelimon. Încă din 1840 ei ocupară un paralis aparte. În urma tratatului de la Paris (1856) obțin slujbă alternativă slavonă în catolicon și trapeză. Toate datoriile se plătesc, ba încă se obțin și rezerve. După 1863, când averile mănăstirilor închinete au fost secularizate în Principate, darnicii credincioși ruși ajung salvatorii lăcașurilor aghiorite. Raporturile în mănăstirea Pantelimon se încordează. Pe la 1870, era vorba să se desemneze un urmaș la egumenie, căci bătrânul Gherasim era pe moarte. Rușii aleg pe un grec, filorus. Monahii greci propun un comitet de 3 *simprachtores*, ca organ administrativ al întregii frății. Rușii vedeau în aceasta un semn de idioritmie. Conducerea din Caries se amestecă. În martie 1871 preia conducerea mănăstirii. Peste o lună comisia se schimbă, venind alta și mai dușmăna rușilor. Un regulament, propus de această comisie și aprobat de Comunitatea din Caries, prevedea că, deoarece mănăstirea a fost totdeauna grecească, urmează ca și egumenul ei să fie ales

dintre greci. Ca ajutor, acesta va primi un consiliu mixt format din 10 bătrâni greci și 5 ruși.

Față de această situație, rușii, care deja ajunseseră mai numeroși decât grecii în jurul mănăstirii, se plâng patriarhului din Constantinopol, cerând ca mai curând să se desfacă Pantelimonul în două chinovii decât să se ajungă la ceartă. Consulul rus din Constantinopol le ia apărarea. Se pare că n-au lipsit nici pretenții materiale din partea grecilor, după cum o întregă campanie dusă de ziarele din Constantinopol n-au făcut altceva decât să întărească și mai mult spiritele. În 1874, patriarhul Ioachim al II-lea trimise o delegație semioficială, compusă din mitropolitul Larisei și dintr-un funcționar musulman, de origine grec. Pe baza raportului acestora și poate în urma unor demersuri diplomatice, Ioachim dă, în septembrie 1875, un sigilion prin care, după ce recunoaște meritul monahilor ruși în eliberarea mănăstirii de datorii și laudă viața lor duhovnicească, trece conducerea chinoviului în mâinile lor. Îndată, o delegație compusă din mitropolitul Ioanichie și Ioachim din Derkos procedează la alegerea egumenului. Grecii s-au mulțumit să protesteze, de aceea n-au propus nici un candidat. A fost ales Macarie, cel susținut de ruși. Regulamentul făcut din spirit de parțialitate și șovinism, în 1871, este acum anulat. Sigihionul care întărește pe Macarie fu semnat de întregul sinod patriarhal și a intrat imediat în vigoare. De unde până atunci rușii fuseseră admiși în mănăstire în proporție de o treime față de greci, de acum lucrurile se inversară. Ba se pare că față de îndârjirea grecilor, rușii au uzat de mijloace puțin duhovnicești: i-au evacuat pur și simplu din mănăstire într-o noapte. Așa că abia au mai rămas vreo 35 de greci, pe când numărul rușilor a crescut considerabil. O mulțime de călători ruși care vizitau Athosul făceau propagandă în țara lor, încât în decurs de 35 de ani, rușii au ajuns să întreacă în număr toate celelalte naționalități reprezentate în Athos. Numai în mănăstirea Pantelimon erau peste 2000. Fiind bogați, monahii ruși cumpărară foarte multe chilii și sihăstria, încât prețul acestora

crește considerabil. Grecii s-au speriat întâi, fiindcă rușii erau foarte evlavioși, apoi pentru că mănăstirile grecești, chiar și cele mai mari, erau întreținute și chiar cumpărate de rublele rusești. Lavra, Vatopedul, Ivirul – ca să nu mai vorbim de Esfigmen și Simonpetra, care s-au refăcut între 1891 și 1895 din ajutor rusesc – toate erau tributare ajutoarelor marelui imperiu rus. Mănăstirii Zografu, monahii ruși i-au făcut cadou o serie întreagă de haine și odoare bisericești. De altfel, în mănăstirea Pantelimon se împărțeau în fiecare sâmbătă ajutoare în bani și haine, iar călătorilor și închinătorilor li se dăruiau totdeauna la plecare bani și alte danii în alimente. Și aveau de unde, căci nici un popor ortodox n-a vizitat atât de des Sfântul Munte ca rușii. Iar între călugării ce veneau aici – e drept că unii dintre ei erau transfugi, spre a scăpa de serviciul militar sau de pedepse politice – care aveau o viață evlavioasă, erau și mari personalități științifice și culturale.

În această situație, grecii au văzut un pericol care viza însăși existența lor în Athos. Ei, care n-au permis ridicarea vreunui schit rusesc sau românesc la rang de mănăstire (în regulamentele din 1912 și 1924 au specificat că numărul mănăstirilor e sfânt: 20, altele nu se mai pot înființa), au început să întărească și pe monahii de alte naționalități contra rușilor. Erau însă fără putere, căci, pe când monahii din mănăstirile Dionisiu, Cutlumuș, Esfigmen, Sfântul Pavel erau originari din regatul Greciei, cei din Lavra, Vatoped și Ivir erau supuși turci din insule și din Asia Mică. De aceea ei erau foarte dezmembrați, câtă vreme rușii erau un bloc unitar. În 1913, când Imperiul rusesc a luat și atitudine politică, urmărind să-și întindă hegemonia peste Athos, grecii s-au răsculat din nou și au luptat pe toate căile spre a-și menține situația. Luptele se curmă prin hotărârile tratatului de la Londra, care spulberă pretențiile rusești. După război, rușii încep să piardă pozițiile tot mai mult, iar în zilele noastre șovinismul grecesc vrea din nou să pună mâna pe conducerea mănăstirii Sfântul Pantelimon.

c) Patronajul românesc

În timp ce Bizanțul aproape încetase daniile în Athos, iar bulgarii trăiau ultimele decenii de viață politică independentă în fața pericolului turcesc, monahii Sfântului Munte și-au câștigat alți patroni, de astă dată mai statornici: voievozii Țărilor Române. În 1393, Bulgaria a încetat ca stat, iar despoții Serbiei trăiau vremuri de groază. De mult încă, de pe la 1350, legăturile între Athos și voievodul Nicolae Alexandru Basarab începuseră. Fiul său Vlaicu imita fapta rudei sale Alexandru al Bulgariei, asigurând monahilor români loc de frunte în mănăstirea Cutlumuș. După acești primi voievozi a urmat o serie întregă de dani de la Mircea Vodă, Alexandru Aldea, Vladislav al II-lea, Radu cel Mare și mai ales Neagoe Basarab. Când acesta din urmă chema la sfințirea bisericii din Curtea de Argeș (15 august 1517) pe toți egumenii mănăstirilor din Sfântul Munte și îi încărca de daruri, crea un precedent care va rămâne viu în istoria fiecărei mănăstiri aghiorite, așa că, de acum înainte, își vor aduce totdeauna aminte călugării că au un etitor gata oricând să-i ajute. Nu se cunoaște în întreaga istorie de aproape 1000 de ani a Sfântului Munte să mai fi făcut cineva atâtea dani cât a făcut Neagoe Basarab. Nu-l egalează nici Andronic al II-lea Paleologul, nici Ștefan Dușan și nici alții după aceea. De unde până atunci fuseseră ajutate de ceilalți voievozi români doar Cutlumușul, Zograful, Vatopedul, Filoteul, Sfântul Pavel, Grigoriul și Rusiconul, de acum încolo, toate cele 20 de mănăstiri ajung în legătură cu darnicii voievozi români. Ba unele mănăstiri ajung să fie mai preferate de voievozii Țării Românești, iar altele de cei din Moldova. Cutlumușul deveni "Lavra cea mare a Țării Românești", în timp ce Zograful era numită de Ștefan Vodă și de ceilalți domni moldoveni "a noastră mănăstire". Nume de boieri ca al lui Vulcu (spătarul oștirilor lui Vlaicu), ale fraților Craiovești: Fărvu, Danciu, Radu, al lui Gavriil Troțușan și alții, se întâlnesc alături de ale evlavioșilor voievozi Vladislav al III-lea (vrednic

imitator al lui Neagoe), Radu Paisie, Petru Șchiopul și Mihai Viteazul din Țara Românească, Bogdan Chiorul, Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanu cu evlavioasa lui doamnă Ruxandra și Movileștii din Moldova. Sigur că, în această epocă a marilor danii în bani și a multor reparații și construcții de mănăstiri, s-au donat și o mulțime de icoane, haine bisericești, odoare sfinte și alte obiecte, care păstrează toate pecetea geniului muncii românești și tot aurul credinței străbune.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea ajutoarele românești iau altă formă. Nu că daniile în bani și odoare sfinte n-ar mai fi continuat. Dimpotrivă, acestea se practică încă multă vreme, chiar și în epoca fanariotă. Dar, începând cu 1550, intervine o nouă formă de danie: *închinările de mănăstiri*. Încă din 1398 și chiar din 1368 se știe de moșii închinare Lavrei românești a Cutlumușului. În 1430 același lucru îl face și Alexandru cel Bun dând Zografului moșia Căpriana din Basarabia. Dar scoaterea unor biserici și mănăstiri de sub autoritatea episcopului sau mitropolitului Ungrovlahiei sau Moldovei și închinarea lor la sfintele locașuri din Athos e un fenomen ce apare abia în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Fenomenul pare a sta în legătură cu următoarele două fapte: întâi, pentru că monahii aghiorți, care aduceau pe la noi moaște sfinte, icoane și faima unei vieți creștine atât de înfloritoare, se dovediră pe acel timp buni administratori și îngrijitori ai lucrurilor bisericești; iar al doilea, e autoritatea morală a stavropighiei. Pornită pentru a apăra mai bine credința ortodoxă din ținuturile expuse prozelitismului catolic, această instituție a stavropighiei – în fond necanonică – era în floare încă din secolul al XVI-lea, în Biserica ortodoxă. Mai târziu însă stavropighia va avea ca scop întărirea unei donații, oprindu-se prin aceasta ca cel care a închinat vreo ctitorie să o mai poată recâștiga, chiar când nu se respectă condițiile închinării. Sigur că, în acest sens, stavropighia jignea simțul de libertate al voievozilor și mitropoliților noștri. De aceea,

se cunosc puține cazuri de închinare prin stavropighie între mănăstirile închinat de voievozii noștri. Oricum însă, “pentru mântuirea sufletului”, voievozii noștri au închinat multe mănăstiri, înzestrate cu toate dependențele necesare (moșii, case, prăvălii, robi, etc.), și care laolaltă formau metocul sau sucursala locului sfânt unde se făcea închinarea. Cea dintâi mănăstire închinată de un voievod român la Sfântul Munte credem că este schitul oltean Zdralea sau Roaba, ctitorie a boierilor Craiovești, care se întâlnesc ctitori la mănăstirea Xenofon, curând după 1500. Sigur că, la început, era format numai din moșii (Recica, Siliștea Plopului, o baltă de pescuit etc.) pe care mai târziu s-a clădit schitul, care, deși nu-i pomenit în acte, totuși, credem noi că e primul locaș închinat de un domn român la Athos.

La 1585 se închină mănăstirea Plumbuita (în Colentina Bucureștilor) la mănăstirea Xiropotam. Abia la 1599 se închină ctitoria lui Mihai Viteazul, mănăstirea Mihai Vodă din București, la Simonpetra, după ce patriarhul Ieremia s-a îngrijit s-o declare stavropighie. După 1600, obiceiul închinării de mănăstiri era tot mai puternic. Unii călugări străini falsifică hrisoave de danie spre a ajunge în posesia bogatelor metoace românești. A fost nevoie de adevărate mișcări național-revoluționare spre a stăvili curentul grec, atât de puternic pe atunci în toate ramurile de viață ale țărilor românești. Excelează între acestea hotărârea energică luată de Matei Basarab de a dezrobi mănăstirile peste care începuseră să se înstăpânească străinii. În secolul al XVII-lea închinările de mănăstiri culminează prin Golia și Trei Ierarhi din Moldova, și prin Cotrocenii lui Șerban Vodă din Țara Românească.

În afară de închinarea acestor lăcașuri, voievozii români continuau să trimită regulat daniile anuale stabilite de înaintașii lor “la mănăstirile de jos”. Astfel, Vasile Lupu plătește în 1645 toate datoriile Sfântului Munte, cum se exprima cronicarul timpului. Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu

dau bani, zidesc paraclise și repară clădirile aghiorite făcute de cei de dinaintea lor.

Cu epoca fanarioților e drept că se răresc daniile în bani, în schimb închinările de mânăstiri continuă cu și mai multă tărie. Călugării din Sfântul Munte, contra cărora voievozii anteriori luaseră măsuri să nu mai poată locui în Principate, nici să posede proprietăți, de acum umblau în toată voia pe la noi. Se cunosc o mulțime de călătorii făcute de aghioriți în secolul al XVIII-lea în țările noastre, cu scopul de a strânge mila românească. Cu lemn sfânt din Crucea Domnului, cu moaște sfinte, cu icoane, manuscrise etc. veneau acești călugări pe la noi și se întorceau înapoi cu pungii cu bani, uneori cu câte un metoc, totdeauna cu mâna plină. Dacă am pomeni numai călătoriile făcute pe la 1770 de călugării din Rusicon – care câștigă biserica românească Bogdan Sarai din Istanbul – apoi cele ale lui Cezar Daponte de Xiropotam și ale lui Ioanichie din Grigoriu, tot ne-am putea face o idee despre ceea ce înseamnă dania românească chiar și atunci când călugării nu administrau chiar cum trebuie moșiile ce le primeau. Și daniile în bani au făcut fanarioții destule. Între ei s-au distins Ghiculeștii, Racovițeștii și mai ales Calimahii, cu ajutorul cărora s-a ridicat atât de luxoasa mânăstire a Rusiconului, ale cărei clădiri se văd și azi. Față de multele abuzuri ce se făceau cu administrarea metoacelor și pentru greutatea prin care treceau țările române pe atunci, Grigorie Ghica hotărăște în 1821-1822 să dea moșiile mânăstirilor închinatăe în licitație publică pe trei ani, hotărând a trimite prisosul net la Sfintele Locuri. Sub ocupația rusească s-a continuat aceeași idee, dar grecii tot reocupă pozițiile în administrarea acestor bogate moșii. Protestele sunt tot mai dese la Patriarhia din Constantinopol, la guvernele celor două principate și chiar la consulul rusesc și la puterile străine, până când, într-un moment de mare greutate financiară a țării, Cuza Vodă secularizează în 1863 averile mânăstirilor închinatăe, care cuprindeau o cincime din întinsul țării. Cu toate protestele în țară, la Constantinopol, la Paris și

la Berlin, hotărârea lui Cuza a rămas definitivă, chiar dacă în amintirea grecilor ea nu s-a șters nici astăzi.

Făcând deci o reprivire asupra tuturor ajutoarelor care au curs asupra Athosului de la împăratul bizantin Nichifor Focas (961) și până la ultimele ajutoare rusești (1913), putem să spunem că patronajul exercitat de domnii români, ca moștenitori ai tradiției bizantine, bulgare și sârbești, a fost cel mai îndelungat (1350-1860).

(“Ajutoarele românești la mănăstirile din Sfântul Munte”, Sibiu, 1940)

CARACTERUL INTERORTODOX AL MUNTELUI ATHOS

Pr. Prof. Liviu Stan

Unul dintre cele trei brațe ale peninsulei Calcidice din Marea Egee, situată între Tesalonic și Constantinopol, se numește Muntele Athos sau și numai Sfântul Munte. El are o suprafață de 385 km pătrați și înălțimea între 150-2033 m (piscul Athon) și este despărțit de baza peninsulei printr-un canal tăiat de regele Xerxes, la anul 480 î. e. n., pentru a-și trece flota prin el. Canalul are o lungime de circa 2 km, iar lățimea peninsulei Athos variază între 2-8-13 km, lungimea peninsulei fiind de circa 60 km.

În Athos există 757 așezăminte monahale, dintre care 20 au titlul de mănăstiri propriu-zise, alte 16 se cheamă schituri – deși unele dintre ele sunt chiar mai mari decât cele numite mănăstiri – iar restul de 721 reprezintă grupuri de locașuri, chilii, sihăstirii, etc. Din cele 20 de mănăstiri mari, 17 aparțin grecilor, una rușilor, una sârbilor și una bulgarilor, iar schiturile se

repartizează astfel: 7 grecești, 6 rusești, 2 românești și unul bulgăresc. Dintre celelalte 721 diferite așezăminte monahale, 497 sunt grecești, 134 rusești, 72 românești, 12 bulgărești, 4 sârbești și 2 georgiene. În ceea ce privește stilul lor de viață, dintre cele 20 de mănăstiri, 11 sunt chinoviale, iar 9 idioritmice. Toate așezămintele rusești și românești de la Athos au stilul chinovial, cu excepția schitului românesc Lacul și a sihăstriilor.

Întregul teritoriu al Athosului este stăpânit de către cele 20 de mănăstiri mari, care singure au dreptul de proprietate funciară, în vreme ce restul așezămintelor monahale plătesc arendă sau chirie pentru terenurile folosite și pentru locașurile pe care le ocupă sau le ridică acolo.

Numărul total al locuitorilor Muntelui Athos este de peste 4000, din care aproximativ 3000 sunt călugări, circa 1000 meseriași și negustori, plus un mic personal aparținând administrației civile grecești.

În afară de călugări, de muncitori, de negustori și de guvernatorul civil grec cu garda sa, altă populație nu există la Muntele Athos, încât el este de fapt o imensă mănăstire ale cărei așezăminte se întind pe întreaga sa suprafață. Vietăților de sex feminin nu le este îngăduit accesul și șederea în Athos.

Muntele Athos este organizat ca o republică monahală autonomă, reprezentând centrul principal al monahismului ortodox. Această republică este condusă de un areopag restrâns, alcătuit din reprezentanții celor 20 de mănăstiri mari în frunte cu 4 epistați, care reprezintă puterea executivă a republicii. Capitala acesteia este Caries, care numără circa 300 de locuitori. În afară de așezămintele monahale și de capitală, Athosul mai are și câteva porturi, dintre care cel mai însemnat este portul Daphni.

Până la 1912, teritoriul Athosului făcea parte din Imperiul otoman, iar din 1913 a fost pus sub tutela Greciei, făcând parte din teritoriile care i-au fost cedate acesteia prin pacea de la București (1913).

Din 1926 Grecia nu a mai tratat teritoriul Athosului ca un teritoriu sub tutelă, ci ca unul anexat, luând din ce în ce mai multe măsuri de îngrădire a autonomiei acestuia, așa că, în 1927 i-a impus un guvernator civil, iar din 1945 tratează Athosul ca un teritoriu asupra căruia își exercită deplina sa suveranitate.

Schimbările care s-au produs prin acțiunea statului grec în situația interortodoxă și internațională a Muntelui Athos au făcut ca în ultimele decenii problema Athosului să preocupe toate Bisericile Ortodoxe, în scopul de a-și asigura interesele și drepturile pe care le au la Sfântul Munte.

Pentru a înțelege mai bine lucrurile și pentru a putea aprecia importanța problemei Athosului, care a frământat lumea ortodoxă în ultimul sfert de veac și care a dobândit o actualitate deosebită – dar într-o formă cu totul nedorită – după cel de-al doilea război mondial, vom face o prezentare sumară – în cadrul general al istoriei politice și bisericești – a originii și dezvoltării organizației monahale de pe Muntele Athos.

Cele dintâi așezări de călugări pe Muntele Athos datează din timpul ultimelor persecuții romane împotriva creștinilor, care au avut loc în veacul al III-lea și la începutul veacului al IV-lea. Din cauza acestora, unii creștini pioși și chiar clerici s-au retras pe Muntele Athos, căutând adăpost în acest teritoriu pustiu, nelocuit de oameni de multă vreme, din pricina asprimii și aridității sale.

Însă, după ce Constantin cel Mare a dat la anul 312 libertate deplină de manifestare a creștinilor și a încetat orice prigoană oficială a acestora, spre anahoreții de la Athos s-au îndrepatat și alți călugări și credincioși simpli, care s-au stabilit prin văgăunile muntelui, trăind în grupuri independente unul de altul, sau chiar ca pustnici, și nesupuși nici unei autorități

bisericești, după rânduielile originale ale monahismului, care inițial a apărut ca o societate mistică născută din inițiativa particulară, iar nu ca o societate oficială a Bisericii. Nu se cunoaște din acea vreme nici un început de organizare bisericească la Athos, ci numai viețuirea în sihăstrie, prin care se explică și idioritmia tradițională a călugărilor athoniți. De atunci, s-a păstrat vechea ei tradiție de independență față de ierarhie, anterioară secolului al IV-lea și mai ales Sinodului IV Ecumenic (451), care a supus societatea monahală jurisdicției episcopilor.

Ca păstrători ai acestei tradiții, călugării de pe Muntele Athos au constituit, mai ales după Sinodul IV Ecumenic, un exemplu de independență și un centru de atracție pentru acei monahi din lumea bizantină care nu voiau să se supună ierarhilor lor și îndeosebi ierarhilor necălugări, de aceea numărul acestora a sporit mereu.

Trăind ca anahoreți, ei s-au grupat cu timpul în număr mai mare, în jurul câtorva avva, și au întemeiat diferite comunități monastice, începând din veacul al V-lea. În veacul al VII-lea, după cucerirea Palestinei (640) de către arabi, mulți călugări din părțile acelea s-au refugiat în Athos, sporind numărul celor de aici, astfel că, pe timpul împăratului bizantin Constantin Pogonat (668-685), numărul călugărilor athoniți a devenit atât de mare, încât la anul 670 acest împărat a hotărât ca Athosul să aparțină exclusiv monahilor ca adăpost și teritoriu propriu.

În veacul al VIII-lea, după începerea luptelor iconoclaste, când s-a dezlănțuit în imperiul bizantin prigoana împotriva icoanelor, afluența monahilor spre Athos a crescut și mai mult, pentru că aceștia, fiind cei mai dârji apărători ai cultului icoanelor, au fost vânați în întregul imperiu de către iconoclaști și batjocoriți în tot felul pentru a renunța la icoane.

Iconoclasmul a început prin edictul împotriva icoanelor dat la 726 de împăratul bizantin Leon al III-lea Isaurul (714-741). Urmașul acestuia, Constantin Copronim (742-775), a

întrunit chiar un sinod, zis ecumenic, la 754, obținând condamnarea cultului icoanelor ca idolatrie, și pe baza acestei condamnări a dezlănțuit o prigoană atât de organizată împotriva călugărilor, încât pretutindeni în imperiu ei erau fugăriți, batjocoriți și obligați în multe părți fie să se însoare, fie să participe forțat la manifestații împotriva icoanelor, mergând în rând și la braț cu femei și sfărâmând icoanele.

Luptele iconoclaste au durat și în veacul al IX-lea. Lor li s-a pus capăt abia la anul 842. În toată vremea aceasta, de la 726-842, deci mai bine de 100 de ani, un număr foarte însemnat de monahi și-au căutat refugiu la Athos, ducând cu sine documente, acte, odoare și alte obiecte de artă, precum și, firește, numeroase icoane dintre cele de preț. Din vremea aceasta au început să se zidească primele mănăstiri athonite, și dintre figurile mai de seamă ale călugărilor apărători ai icoanelor, retrași la Athos, s-a păstrat numele Sfântului Petru Athonitul, care înainte de a deveni călugăr fusese general bizantin sub împăratul Teofil (827-842), și care în 842 s-a reîntors la Constantinopol, după triumful cultului icoanelor. Tot în veacul al IX-lea mai este pomenit, între figurile mari ale monahismului athonit, Sfântul Eftimie din Tesalonic, stabilit la Athos în 869.

Constituiți în unități mănăstirești din ce în ce mai bine încheiate, monahii athoniți au stăpânit întreaga peninsulă netulburați de incursiunile de jaf ale piraților și arabilor în veacul al IX-lea și de pretențiile locuitorilor peninsulei Calcidice de dincolo de canalul Xerxes. Pentru a fi puși la adăpost de tulburările acestora din urmă, împăratul Vasile Macedoneanul (867-886), printr-o hotărâre din 885, a oprit trecerea altor locuitori ai peninsulei Calcidice peste canalul Xerxes și a declarat din nou în mod oficial Athosul ca locaș al călugărilor. De asemenea, a scutit așezările acestora de orice impozit. Această măsură a fost confirmată în veacul al X-lea de către împăratul Leon al VI-lea Filosoful (886-912) la anul 911, care a îngăduit călugărilor din întreg imperiul să-și agonisească bunuri personale, apoi de urmașul acestuia,

Constantin al VIII-lea Porfirogenetul (912-959), la anul 912, și de coregentul acestuia, Roman I Lecapenul (920-944), la anul 920.

În deplină libertate, scutită de impozite și de alte obligații față de imperiu, comunitatea monahală de la Muntele Athos s-a încheșat în veacul al X-lea ca o republică monahală, sub suzeranitatea imperiului bizantin. Stilul de viață al călugărilor athoniți a continuat să fie cel idioritm, care se păstrase aici prin tradiție.

În prima jumătate a veacului al X-lea liniștea lor a mai fost tulburată de unele incursiuni ale arabilor, pe care însă, pentru multă vreme, i-a îndepărtat generalul și mai târziu împăratul Nicefor Focas, de numele căruia se leagă o nouă epocă în viața republicii athonite. Această epocă începe prin activitatea desfășurată la Athos de către Sfântul Atanasie Athonitul, bun prieten al lui Nicefor Focas, care se stabilise aici pe la mijlocul veacului al X-lea, construind la anul 963 – chiar cu ajutorul lui Focas (împărat între anii 963-969) – cea mai veche mănăstire de la Athos, cunoscută sub numele de Marea Lavră sau Lavra Sfântului Atanasie.

Pe lângă lavră, Atanasie a mai ridicat și o biserică în centrul Athosului, la Caries, localitate devenită mai târziu capitală a Sfântului Munte.

Este de remarcă că, deși Nicefor Focas contribuise în cea mai mare măsură la zidirea lavrei în 963 și avea pentru monahii athoniți o deosebită bunăvoință, totuși, în 964, el a secularizat pentru prima dată în imperiul bizantin bunurile episcopilor și ale mănăstirilor din afara teritoriului athonit și a oprit, totodată, înființarea de noi mănăstiri și alte așezăminte bisericesti, ca spitale, ospicii etc., precum și orice donații în favoarea mitropoliilor și episcopilor. Această măsură se explică prin faptul că în toate mănăstirile și în centrele eparhiale se înstăpânise idioritmia, care îngăduia călugărilor, ca și ierarhilor, să strângă averi proprii și să stimuleze pe donatori, așa încât averile bisericesti făceau concurență bunurilor statului bizantin,

care era angajat în grele războaie cu arabii și nu putea să facă față cheltuielilor necesare purtării acestor războaie. Secularizarea și celelalte măsuri luate de Nicefor Focas au fost schimbate parțial de Vasile al II-lea Bulgarohtonul (976-1025), care și el a continuat să protejeze Athosul.

În organizarea monahismului athonit, Sfântul Atanasie a introdus stilul de viață chinovial, așa încât lavra lui, în care se adunaseră numai vreo 80 de monahi, a devenit obiectul unor vehemente atacuri din partea celorlalți călugări din Sfântul Munte, care în majoritatea lor erau idioritmici și apărau cu îndârjire stilul lor tradițional de viață, singurul pe care-l socoteau valabil pentru Athos.

Elementele prin care Atanasie a dat o nouă organizare monahismului athonit sunt următoarele:

1. Impunerea stilului chinovial;
2. Oprirea călugărilor de a poseda averi personale;
3. Interzicerea oricărei deosebiri între călugării greci și între cei care vorbeau alte limbi, aparținând unor popoare diferite;
4. Supunerea tuturor unui protos cu drepturi mai mari decât ale unui simplu stareț, fiindcă acesta avea jurisdicție în toate privințele asupra călugărilor;
5. Oprirea intrării și rămânerii pe teritoriul Athosului a oricărei vietăți de sex feminin;
6. Organizarea comunității monahale din lavră în independență de orice autoritate bisericească și lumească.

Această din urmă măsură reprezenta continuarea liniei tradiționale a vechiului monahism și ea a fost confirmată de către Nicefor Focas. Unii au crezut că numai cu Sfântul Atanasie a început autonomia Sfântului Munte, dar aceasta era tradițională, și înșiși călugării idioritmici, contrari lui Atanasie, au dovedit-o în acțiunea pe care au dus-o pentru a înlătura pe acesta și lavra sa tocmai în scopul de a apăra unele rânduieli tradiționale ale vieții monahale athonite.

Lupta dintre grupul athonit idioritmnic și Atanasie cu cenobiții săi a durat până la anul 970, când împăratul Ioan Zimisces (961-976) i-a împăcat prin aprobarea unui tipicon (I), care dădea satisfacție și idioritmnicilor și cenobiților. Principalele măsuri luate prin acest tipicon erau:

1. Se îngăduie la Athos și viața idioritmnică și cea chinovială;

2. Fiecare mănăstire sau comunitate monahală va fi condusă de către un egumen ajutat de câțiva proistoși (înainte stătători);

3. Toate mănăstirile se duc de către un areopag monahal, format din egumenii lor, și care se întrunește o dată pe an la Caries, localitate care de aici încolo devine oficial capitala Athosului.

4. În fruntea acestui areopag se va găsi un protos, numit de împărat și hirotonit de către patriarhul din Constantinopol, el având și jurisdicție civilă și bisericească asupra întregului Athos.

La data apariției noului tipicon, numărul călugărilor adunați în jurul lui Atanasie se ridicase la 120, iar faima lui a atras și în continuare din ce în ce mai mulți călugări nu numai pe teritoriul Athosului, ci și în alte părți. Astfel, au venit bulgari, români și chiar georgieni. Dintre aceștia din urmă sunt amintiți Ion Eftimie și Ion Tornikios, care la 972 fundară mănăstirea Ivir (a Iviriei sau Georgiei), mănăstire în care Ion Eftimie a și început atunci traducerea Bibliei în limba georgiană.

Tot sub Atanasie, care a rămas până la moartea lui (anul 1000) protos al Athosului, s-au mai înființat și alte mănăstiri ca: Vatopedul, Filoteul, Zograful (bulgar) etc. De asemenea, și călugării latini, pe lângă că se aflau în lavra lui Atanasie, au întreprins și zidirea unei mănăstiri proprii la Athos, cunoscută sub numele de mănăstirea Amalfitenilor, fiindcă cheltuielile pentru ridicarea ei le-au susținut mai ales credincioșii și călugării veniți din orașelul comercial Amalfi, din sudul Italiei.

La începutul secolului al XI-lea au început să vină și călugări ruși la Athos, întemeind unele așezări pomenite încă la 1016, ca având în frunte pe egumenul Gherasim. Între ei a fost și vestitul Antonie Pecerschi, care, după ce a petrecut timp îndelungat în Sfântul Munte, s-a întors la Kiev, fondând lavra Pecerskaia, pe locul unde Ilarion (mitropolit de Kiev între 1051-1054) trăise în sihăstrie.

Avântul pe care l-a luat viața monahală la Athos în epoca lui Atanasie a dus la sporirea numărului de călugări și de mănăstiri, încât la anul 1046 existau deja 180 de locașuri, cu circa 2000 de călugări. În acest an, împăratul Constantin al IX-lea Monomahul (1042-1055) a aprobat un nou Tipicon (II) pentru obștea monahală din Athos, căruia i se zice acum pentru prima dată "Sfântul Munte". Prin acest tipicon s-au restrâns parte din libertățile idioritmicilor, pentru că se iviseră multe abuzuri din pricina avariției și a lăcomiei călugărilor care se porniseră pe acumulare de averi.

La anul 1060, împăratul Constantin al X-lea Ducas (1059-1067) a reconfirmat decretul lui Nicefor Focas privitor la autonomia Athosului, oprind accesul și șederea la Athos a femeilor, copiilor, eunucilor și chiar a animalelor de sex feminin. Măsura aceasta a fost ridicată în 1345, dar reintrodusă îndată și reconfirmată mai târziu și de turci, în 1575, 1753 și 1780, rămânând până azi în vigoare.

Pe timpul împăratului Alexie I Comnen (1081-1118) asupra Athosului au tăbărât păstorii vlahi din Balcani, provocând pagube, tulburări și alte rele, pe care le-au sporit, venind din alte părți, și pirații. De aceea, împăratul a fost nevoit să ia măsuri pentru restabilirea bunei rânduieli și, în 1091, printr-o Novelă, a reconfirmat privilegiile monahilor cu privire la stăpânirea exclusivă a Athosului și la scutirea lor de orice impozit, iar la 1095 le-a recunoscut din nou libertatea deplină de sub orice putere lumească și bisericească, punându-i sub protecție imperială și stabilind că pe protos îl va numi împăratul.

Situația aceasta a durat aproape 200 de ani, până la 1312, cu oarecare întreruperi provocate de cruciați și de bulgari.

Deoarece nu se mai respecta dispoziția tipiconului de la 970, ca protosul să fie hirotontit de Patriarhia din Constantinopol, la anul 1140 împăratul Ioan Comnen (1118-1143) a impus din nou obligativitatea ei.

Între anii 1143-1169 a luat ființă cea mai veche așezare rusească mai mare pe Muntele Athos, cunoscută sub numele de Starâi Rusie cu hramul "Sfântul Pantelimon".

La 1197 a luat ființă Hilandarul sârbesc.

Curând însă, cruciații au ocupat Constantinopolul (1204), încercând să înlocuiască Imperiul bizantin cu Imperiul latin de Răsărit, în frunte cu împăratul Balduin I. Împăratul bizantin și Patriarhia din Constantinopol s-au retras în localitatea Niceea. De la această dată a căzut Athosul – ca teritoriu al statului cruciat franc din Tesalonic – sub stăpânirea catolicilor. El a fost pus sub jurisdicția arhiepiscopului latin din Tesalonic, iar francii, stăpâni ai imperiului și ai Athosului, au început să le facă șicane călugărilor ortodocși, căutând prin forță și cu ajutorul a numeroși călugări catolici, pe care-i aduseseră la Athos, să treacă pe toți călugării de aici la catolicism. Dar, năpasta care a căzut pe athoniți în anul 1204 a durat puțin, pentru că împăratul bulgar Ioniță Caloian (1197-1207), frate și urmaș al țarilor Petru și Asan, a pornit război împotriva lui Balduin I, pe care l-a luat prizonier și l-a omorât. Tot atunci (1204), Ioniță a încheiat cu papa Inocențiu al III-lea o înțelegere de unire a Bisericii bulgare cu cea catolică, și a înființat Patriarhia bulgară de Târnovo, care a durat până la 1394.

Deși Ioniță a ocupat Athosul, totuși, găsimu-se înțelegere cu Inocențiu al III-lea, i-a îngăduit pe călugării latini din Sfântul Munte, iar aceștia au continuat să-i vexeze pe călugării ortodocși, încât la 1213 a trebuit să intervină chiar Inocențiu al III-lea împotriva abuzurilor pe care le săvârșeau călugării săi la Athos. Dintr-o scrisoare a papei din acea vreme

rezultă că existau deja 300 de mănăstiri, adică așezăminte călugărești mai importante, iar nu mănăstiri propriu-zise. Din 1213, pentru a garanta față de țarii bulgari buna rânduială din Athos, Inocențiu al III-lea a luat direct sub protecția sa Athosul, însă presiunile asupra călugărilor ortodocși au crescut așa de mult încât țarul bulgar Ion Asan al II-lea (1218-1244), al doilea urmaș al lui Ioniță, a fost nevoit la 1218 să alunge pe numeroși călugări latini din Athos, iar la 1234 să rupă orice legături cu Biserica Romei. În acest an el a pus Athosul sub jurisdicția patriarhului bulgar din Târnovo.

Monahii athoniți au opus o înverșunată rezistență și încercărilor făcute de latini de a-i catoliciza, dar și Patriarhiei de Târnovo, de sub jurisdicția căreia au izbutit să se elibereze la 1250. În acest an, Patriarhia de Constantinopol (cu reședința încă la Niceea), le-a recunoscut din nou deplina autonomie. Numărul călugărilor era acum de circa 3000, dintre care foarte puțini latini, franci și amalfiteni, rămași în mănăstirea latină și la castelul franc. La 1251 s-a restabilit Imperiul bizantin cu reședința în Constantinopol, dar împăratul Mihail al VIII-lea Paleologul (1261-1282) era prieten al latinilor, și sub stăpânirea lui Athosul a avut mai mult de suferit decât sub stăpânirea cruciaților, pentru că acesta încheiase la Lyon, în 1274, o unire cu Biserica Romei, care a provocat revolta athoniților. Pentru a înfrânge rezistența lor, împăratul a întreprins o adevărată expediție de pedepsire, debarcând la Athos, în 1276, cu trupe bizantine și latine. Au fost dărâmate numeroase mănăstiri și sute de monahi au fost omorâți în luptă. Prigonirile acestea împotriva athoniților au durat până la moartea împăratului, fără a izbuti să înfrângă rezistența acestora.

În anii 1307-1309, athoniții auvură de suferit năvălirea din Chalcidica a mercenarilor catalani, care mai făcuseră parte din armata bizantină sub Andronic al II-lea Paleologul (1282-1328). Aceștia au jefuit mănăstirile și au supus la tot felul de suplicii pe călugări, astfel încât, după pustiirile suferite din

partea lui Mihail al VIII-lea Paleologul și din partea catalanilor, Athosul a rămas numai cu 100 de mănăstiri, din cele 300, câte erau cu o sută de ani mai înainte, și cu un număr foarte redus de monahi.

Împăratul Andronic al II-lea Paleologul a încercat, la anul 1312, să supună formal pe protosul Athosului sub jurisdicția Patriarhiei din Constantinopol. Văzând însă rezistența athoniților, patriarhul Nifon I (1311-1314) a încercat la rândul său să-i supună pe athoniți episcopului de Ierisos (Chalcedica), fiindcă erau, ca teritoriu, în imediata apropiere a acestuia. Dar athoniții n-au acceptat nici această încălcare a autonomiei lor și au opus mereu rezistență oricărei imixțiuni a conducerii Bisericii în treburile republicii Athosului. Între timp, la 1313, ei i-au izgonit pe toți călugării latini care mai rămăseseră în Athos și curând după aceea și mănăstirea amalfitenilor și castelul francez se ruinară. A mai rămas până astăzi doar turnul vechii mănăstiri latine.

Dar nu peste mult timp, Athosul a ajuns sub stăpânirea țarului Ștefan Dușan al sârbilor (1331-1353), care a înființat la 1346 Patriarhia sârbă de Ipec (Pecs). Curând după aceea, el face o călătorie la Athos, cu care ocazie face daruri bogate mănăstirilor, nădăjduind să convingă pe călugări să intre sub jurisdicția Patriarhiei sârbești. Dar athoniții rezistară și acestei încercări. Totuși Athosul a rămas sub stăpânirea sârbească până la 1376, când încep incursiunile turcilor prin Sfântul Munte. Trebuie să amintim că în epoca stăpânirii sârbești asupra Athosului s-au produs frământările isihaste între călugării de la Athos, cărora le va pune capăt un Sinod din Constantinopol, întrunit la 1354. În centrul acestor frământări, ca apărător al învățaturii ortodoxe împotriva unor rătăciri mistice ale athoniților și biruitor în lupta cu aceștia a fost marele teolog Grigorie Palama (+1360).

Patriarhia din Constantinopol, nerenunțând la ideea de a-i pune pe athoniți sub jurisdicția Episcopiei de Ierisos, a

încercat diverse presiuni, luând chiar măsuri pentru desființarea unor mănăstiri, dar nu a izbutit decât patriarhul Calist I (1350-1354; 1355-1363) să ia din mâna georgienilor, între 1356-1363, mănăstirea Ivirul, socotită cuib de rezistență, și să o dea grecilor. De atunci, georgienii au rămas până astăzi fără mănăstire proprie, reduși numai la niște chilii.

La 1368, Patriarhia din Constantinopol a încercat o nouă presiune asupra athoniților, dar aceștia au răspuns cu o adevărată rebeliune, urmată de certuri și agitații continui împotriva Patriarhiei, până la 1392, când patriarhul Antonie (1389-1390; 1391-1397) a redat Athosului deplina sa libertate și autonomie.

În urma tuturor încercărilor la care au fost supuși athoniții de la începutul veacului al XIII-lea numărul lor a mers scăzând, dar disciplina monastică s-a întărit în lupta cu cotropitorii, iar stilul chinovial de viață a făcut să se poată păstra și consolida chiar unele așezăminte mănăstirești, în cursul veacului al XIV-lea, așa că, spre finele acestuia, pe lângă numeroasele așezări mai mici (schituri, chilii, sihăstrie), erau organizate deja 25 de mănăstiri mari, care stăpâneau cu titlu de proprietate întreg teritoriul Athosului.

La 1394, Patriarhul Antonie al Constantinopolului a dat un nou Tipicon (III) pentru organizarea vieții monastice athonite, prin care se creează posibilități de dezvoltare stilului idioritmice.

Un alt Tipicon (IV), și mai accentuat idioritmice, a dat în 1406 împăratul Manuil Paleologul (1391-1423), prin care călugării au fost dezlegați de votul sărăciei, lăsându-li-se libertatea să agonisească bunuri și să le transmită prin testament altora. Pentru conducerea mănăstirilor, noul tipicon prevedea instituirea unui consiliu de 15 călugări, în frunte cu doi epitropi, aleși tot dintre aceștia, protosul urmând să-și mențină vechea lui situație și să fie hirotonit de către patriarhul din Constantinopol.

Viața călugărească sub regimul vechiului tipicon a decăzut, athoniții apucându-se de strângerea averilor, preocupare care i-a îndepărtat de la îndeletnicirile obișnuite cîinului monahal. În această stare de decădere i-a găsit ocupația turcească la 1430, când Athosul a căzut, o dată cu Tesalonicul, sub stăpânirea sultanului Murad al II-lea. Surprins de descoperirea pe care o făcuse, prin cucerirea Athosului, acest sultan le-a garantat athoniților întreaga libertate și autonomie tradițională.

După căderea Constantinopolului (1453), athoniții au obținut, cu multe daruri și stăruințe, confirmarea de către Mahomed al II-lea a privilegiilor acordate lor de către Murad al II-lea, la 1430. Deși, la început, turcii s-au arătat înțelegători față de cei 2500 de monahi pe care i-au găsit la Athos, totuși, au început curând să le pretindă fel de fel de contribuții, sub formă de daruri, împrumuturi etc., așa încât, în secolul al XVI-lea nu mai rămân decât 20 din cele 25 de mănăstiri principale, câte se găseau la data ocupării Athosului de către turci.

Văzând starea jalnică în care au ajuns mănăstirile athonite atât datorită spoliei lor de către turci, cât și preponderenței stilului idioritmnic, care contribuise la scăderea disciplinei și la înlocuirea ei cu preocupări negustorești, Patriarhul Ieremia II al Constantinopolului, asociindu-l și pe Patriarhul Silvestru al Alexandriei, a dat la 1574 un alt Tipicon (V) pentru organizarea vieții mănăstirești în Athos, încercând să dea o mai largă aplicare stilului chinovial, în locul celui idioritmnic, preponderent aici de la 1394 încoace, dar nu izbuti, pentru că se încuibase un individualism exagerat în viața călugărilor, care, apărând stilul idioritmnic, își asigurau propria bunăstare. Aceasta a sporit mai ales prin daniile nenumărate pe care și călugării și mănăstirile au început să le primească în secolul al XVI-lea din Rusia, din Țările Românești și de la diverși binefăcători din țările balcanice. Ele

au continuat progresiv și în secolul al XVII-lea, așa încât, fiind asigurate condiții optime de trai în comunitatea athonită, numeroși călugări din toate părțile imperiului otoman s-au îndreptat către Athos, ajungând ca în secolul al XVII-lea numărul lor să depășească cifra de 6000.

Prin accentuarea idioritmiei și prin creșterea bunăstării mănăstirilor, călugării și-au luat o independență atât de mare, încât instituția protosului a și dispărut după anul 1660, când conducerea Athosului a fost încredințată unei comisii de egumeni ai mănăstirilor, nemaiamintindu-se nimic despre protos.

Starea materială înfloritoare a mănăstirilor athonite a atras și oameni de cultură în cinul monahal, care în veacul al XVII-lea și mai ales în veacul al XVIII-lea au dezvoltat o intensă activitate, ajungându-se chiar la înființarea unei academii athonite la mănăstirea Vatoped, în care scop s-a ridicat o impunătoare clădire pe o colină din apropierea mănăstirii. La această academie a funcționat, de la înființarea ei (1753) până la 1759, unul dintre cei mai mari teologi ai veacului al XVIII-lea, Eugeniu Bulgaris, care, retrăgându-se din pricina unor neînțelegeri de la conducerea academiei athonite, a plecat în Rusia, unde a devenit episcop de Kerson. După plecarea lui, academie athonită a continuat să funcționeze până la sfârșitul veacului al XVIII-lea, când a decăzut și a fost complet părăsită. Ea a reînviat mult mai târziu, la 1844, ca o școală monahală de grad inferior, în Caries, și durează până astăzi.

Plecarea lui Eugeniu Bulgaris în Rusia se datorește interesului pe care Biserica și statul rus începuseră să-l manifeste față de Locurile Sfinte, pentru protejarea cărora, de la Petru cel Mare încoace, s-au făcut stăruințe și presiuni politice asupra Turciei, izbutindu-se ca de la 1744 să se recunoască indirect protectoratul Rusiei asupra creștinilor din Imperiul otoman, iar de la 1774, prin pacea de la Cuciuc-Cainargi, să se recunoască și formal acest protectorat, care a vizat în primul rând locurile sfinte de la Ierusalim și de la Athos.

După tulburările începute în timpul în care Eugeniu Bulgaris se găsea încă în Athos, pledând pentru stilul chinovial în viața mănăstirească, s-a ajuns ca la 1783 acest stil să fie impus din nou respectului comunității athonite, printr-un Tipicon (VI) dat de patriarhul Gavriil al Constantinopolului (1780-1785). Pe baza acestui tipicon, conducerea întregii comunități athonite a fost încredințată unei episcopii formată din 4 episcopi (întâistătători), aleși pe timp de un an dintre cei 20 de delegați ai mănăstirilor mari. Ca organ reprezentativ permanent s-a păstrat adunarea sfintei comunități a Athosului, compusă din delegații celor 20 de mănăstiri mari.

Numeric, principalele așezăminte de la Athos se prezentau pe la 1800 astfel: 20 de mănăstiri mari, 11 schituri și 290 chilii. Cum însă multor călugări nu le convenea stilul chinovial, care devenise preponderent după 1783, o parte însemnată a lor a părăsit Athosul, rămânând pe la 1800 numai 2000 de călugări.

Pentru a se evita depopularea Athosului, Patriarhia din Constantinopol a venit la 1810 cu un nou Tipicon (VII). Comunitatea athonită a sporit însă mai ales după 1821, când revoluția grecească împotriva stăpânirii turcești a fost înfrântă. Datorită acestui fapt, călugări și laici din diverse părți ale Imperiului otoman s-au refugiat la Athos, căutând un adăpost mai sigur. Dar turcii au ocupat cu forțe militare Athosul în 1822 și l-au ținut sub ocupație până în 1828. Dacă nu intervenea prompt țarul Alexandru I al Rusiei (1801-1825), Athosul ar fi fost complet distrus de către turci. O mulțime de așezăminte călugărești au fost dărâmate, iar fugarii aflați în Athos au fost supuși la suplicii, un mare număr dintre ei căzând jertfă răzburării turcești. Așa încât, la câțiva ani după retragerea turcilor din Athos – prin 1832-1834 – se mai găseau la Sfântul Munte doar 1000 de călugări și vreo 200 de laici.

După 1830, Athosul a intrat și mai direct sub protecția Rusiei, iar numărul călugărilor a sporit treptat prin așezarea

la Athos a numeroși monahi ruși, bulgari, sârbi precum și români. Iar în anii care au urmat după secularizarea a 400 de mănăstiri de pe teritoriul Greciei (1833), populația Athosului a crescut și mai mult, prin călugării proveniți de la mănăstirile secularizate.

De asemenea și așezămintele mănăstirești au fost refăcute în cea mai mare parte prin contribuția Rusiei și prin veniturile care veneau de la mănăstirile închinat din Țările Românești.

Călugării români, care inițiaseră pe la începutul veacului al XIX-lea înființarea unui schit sau mănăstiri românești, au izbutit la 1852 să obțină aprobarea necesară în acest scop, însă războiul Crimeii (1853-1856) a amânat îndeplinirea acestui plan.

După războiul Crimeii însă, numărul călugărilor ruși și români la Athos a sporit, ei izbutind să inaugureze în 1866 schitul Prodromul, iar rușii să ajungă la 1875 în stăpânirea deplină a bisericii Sfântul Pantelimon.

Între timp, la 1863, s-a produs secularizarea averilor mănăstirești închinat din Țările Românești, fapt care a slăbit considerabil mijloacele materiale ale mănăstirilor, însă în ajutorul acestora a venit Rusia, prin diferite danii.

În 1878, Imperiul otoman a dat o lege privitoare la Sfântul Munte, ținând seama de hotărârile tratatului de la Berlin. Astfel, prin art. 4 al legii amintite, se recunoaște deplina autonomie internă a fiecărei mănăstiri athonite, sub supravegherea "Sfintei comunități a Athosului", iar prin art. 8 și 10, turcii – dorind să-și asigure un control mai eficace asupra Sfântului Munte, și mai ales asupra călugărilor ruși, căci Turcia se afla în mare rivalitate cu Rusia – au prevăzut obligația ca toți călugării străini care se stabilesc în Athos să-și dobândească supușenia turcă. Formele pentru dobândirea acesteia erau însă foarte simple și îndeplinirea lor nu atrăgea după sine pierderea cetățeniei de origine a călugărilor. De fapt, această

măsură nu s-a aplicat, și în toată vremea stăpânirii turcești, până la 1912 s-a asigurat accesul liber al tuturor călugărilor ortodocși doritori să se stabilească în Sfântul Munte, de oriunde ar fi venit.

Dar la începutul veacului al XX-lea a luat un avânt nou naționalismul grecesc, care s-a resimțit și în viața Sfântului Munte, unde călugării greci au început să manifeste o atitudine din ce în ce mai șovină față de călugării aparținând altor națiuni.

Pentru ca grecii să-și poată păstra toate pozițiile avute anterior la Athos, ei au determinat pe patriarhul Constantinopolului Ioachim al III-lea să dea, la 31 decembrie 1911, un canonism (VII), adică un fel de scurt statut prin care se conferă grecilor privilegiul noi față de ceilalți călugări athoniți.

Curând, însă, în 1912 a izbucnit războiul balcanic, care a eliberat Athosul de sub stăpânirea turcească. La această dată, numărul călugărilor din Sfântul Munte se ridică la 7754, dintre care 3615 ruși, 3207 greci, 340 bulgari, 288 români, 252 sârbi și 52 georgieni. La numărul total al monahilor se mai adăugau și peste 1000 de muncitori, meseriași și negustori, în majoritatea lor ruși, așa că numărul rușilor din Athos depășea cifra de 4000. De aici se vede că numărul total al grecilor era depășit cu circa 1000-1500 de către viețuitorii de alte naționalități.

⁶ După încheierea păcii de la Londra (la 30 mai 1913) între Turcia și statele balcanice beligerante, Athosul a fost pus sub ocupație militară internațională.

Rusia a cerut conferinței de pace de la Londra ca viitoarea conducere a Athosului să fie dată reprezentanților tuturor mănăstirilor, adică nu numai reprezentanților celor 20 de mănăstiri mari, ci și celorlalte așezăminte călugărești, fie că acestea se numesc schituri sau chilii, pentru că nu e drept ca numai reprezentanții celor 20 de mănăstiri mai vechi să aibă cuvânt în conducerea comunității athonite. Rusia a

cerut, în același timp, ca propunerea ei privind însăși soarta Athosului să fie supusă unui plebiscit printre călugării athoniți, pentru ca aceștia singuri să hotărască în ce fel urmează să fie organizați și conduși de aici înainte.

Propunerea aceasta, oricât de îndreptățită era, a fost însă respinsă de conferință. Călugării ruși de la Athos, de acord cu călugării bulgari și români, s-au adresat atunci conferinței de la Londra, printr-un memoriu, cerând declararea Athosului ca teritoriu liber, sub protecția Rusiei, României, Bulgariei, Serbiei, Greciei și Muntenegrului, și ca reprezentanța conducătoare a Athosului să se constituie după tradițiile rânduielii monahale, prin votul tuturor călugărilor aflați la Athos. Constituită în acest fel, conducerea Athosului ar fi avut putere asupra tuturor călugărilor de acolo și să procedeze la unificarea organizației și administrației, a justiției și a stilului de viață athonit.

Din pricina divergențelor de păreri, prin tratatul de pace de la Londra nu s-a luat nici o hotărâre cu privire la stăpânirea Athosului, Anglia nefiind de acord cu formula susținută de Rusia și de statele balcanice, pentru că își vedea amenințate interesele din bazinul mediteranean de puterea rusească. Totuși, prin art. 5 al acestui tratat, se lăsa marilor puteri europene dreptul de a hotărî prin înțelegere între ele soarta Athosului.

Împotriva tuturor propunerilor rusești, grecii, sprijiniți de o parte dintre călugării sârbi, au înaintat și ei, la 19 august și la 26 septembrie 1913, câte un memoriu conferinței marilor puteri europene de la Londra, care a continuat să lucreze prin ambasadori și după încheierea tratatului de pace. Prin acest memoriu s-a luat atitudine împotriva propunerilor rusești și s-a cerut ca să se mențină *statu quo* în ceea ce privește conducerea Athosului, afară de cazul când de bunăvoie "sfânta comunitate" și-ar ceda drepturile ei de conducere Bisericii Grecești. Conferința nu a acceptat nici această propunere, iar

în discuțiile care au urmat, fiindcă Rusia susținea ca Athosul să rămână sub protecția sa și a statelor balcanice, Anglia și Austro-Ungaria au formulat și ele pretenții asupra acestui protectorat, cerând ca să facă parte și ele dintre statele protectoare, pentru că și pe teritoriile lor se găsesc creștini ortodocși și deci sunt îndreptățite să reprezinte interesele acestora în Athos. În plus, Austria a mai cerut ca și Bisericii ortodoxe autocefale de pe teritoriul ei (Biserica sârbă – Karlovitz, Biserica română – Sibiu și Biserica bucovino-dalmată – Cernăuți) să li se asigure dreptul de a întemeia așezăminte monahale pe Muntele Athos.

Conferința de la Londra s-a încheiat în noiembrie 1913, recunoscând celor 17 mănăstiri principale grecești de la Athos vechile lor drepturi, dar a mai hotărât, în același timp, ca Athosul să rămână un teritoriu autonom, neatârnat de nimeni, și ca adunarea sfintei comunități athonite să-și asigure ea singură paza teritoriului.

Între timp însă, după încheierea păcii cu Turcia (30 mai 1913), au izbucnit ostilități între Bulgaria, Serbia și Grecia, care s-au încheiat la 10 august 1913, prin pacea de la București. Textul tratatului de pace de la București nu face nici o mențiune despre Athos, dar prin linia de demarcație stabilită între Grecia și Bulgaria, teritoriul Athosului a fost atribuit Greciei. Aceasta, profitând de neînțelegerile ivite între marile puteri în chestiunea Athosului și de situația tulbură urmată după încheierea păcii de la Londra, a procedat la expulzarea a peste 1000 ruși de pe Muntele Athos, de teamă ca nu cumva să fie acceptate propunerile Rusiei.

După pacea de la Londra și încheierea lucrărilor conferinței ambasadorilor marilor puteri, care au lucrat la Londra în 1913, și după expulzarea călugărilor ruși de la Athos, Rusia a dus tratative cu Grecia pentru a reglementa situația Athosului, întrucât aceasta nu putea fi socotită definitiv reglementată nici prin pacea de la București, și cu atât mai puțin

prin conferința și pacea ulterioară de la Londra. Prin acestea din urmă, s-a recunoscut în principiu Athosul ca teritoriu autonom și dreptul puterilor interesate de a rezolva problema Athosului prin înțelegere, iar nu prin acte unilaterale, cum a încercat să facă Grecia, încă din 1912-1913 și de atunci încolo.

Tratatul dintre Rusia și Grecia s-a suspendat însă din pricina primului război mondial, care a izbucnit în 1914. De la 1913 încolo, Grecia a menținut pe Muntele Athos un detașament de poliție pentru păstrarea ordinii, dar nu s-a amestecat direct în treburile interne ale Athosului. În această situație, comunitatea athonită și-a păstrat independența sa tradițională. La sfârșitul războiului Grecia, care continua să ducă o politică antirusă la Athos, a oprit accesul oricărui călugăr ruș la Sfântul Munte. În schimb, a facilitat plecarea celor care se găseau acolo și, în scopul de a-i determina să părăsească Athosul, le-a făcut tot felul de neajunsuri. Ea a încercat să-și impună stăpânirea deplină asupra Athosului, însă tratatul de pace de la Sèvres (10 august 1920), deși recunoaște Athosul ca teritoriu aparținând statului grec, totuși, prin art. 13, a impus Greciei respectarea autonomiei acestuia. Iată textul acestui articol: "Grecia se angajează să recunoască și să mențină drepturile tradiționale și libertățile de care se bucurau comunitățile mănăstirești ortodoxe (și negrecești) ale Sfântului Munte, în conformitate cu hotărârile art. 62 al tratatului de la Berlin, din iulie 1878". Iar prin art. 16 al tratatului de la Sèvres, Grecia "convine ca în măsura în care stipulațiile articolelor precedente (deci inclusiv art. 13) afectează persoane aparținând unor minorități de rasă, de religie sau de limbă, aceste stipulații constituie obligații de interese internaționale și vor fi puse sub garanția Societății Națiunilor. Ele nu vor putea fi modificate fără asentimentul majorității Consiliului Societății Națiunilor. Grecia consimte că orice membru al Consiliului Societății Națiunilor va avea dreptul să semnaleze atenției Consiliului orice infracțiune sau pericol de infracțiune la oricare

dintre aceste obligații. Grecia consimte, de asemenea, ca orice divergență (în legătură cu problemele specificate mai sus) să fie considerată ca diferend având un caracter internațional”.

Aceleași obligații și le-a asumat Grecia și prin al doilea tratat de pace cu Turcia, de la Lausanne, din 24 iulie 1923.

De altfel, chestiunea Athosului a făcut și obiectul unor discuții neoficiale, cu ocazia Consfătuirii (Sinodale) panortodoxe care a avut loc la Constantinopol, între 10 mai-8 iunie 1923, încât grecii și-au putut da seama că această problemă continuă să preocupe Bisericile ortodoxe, care o privesc ca pe o problemă interortodoxă, iar nu ca pe o simplă problemă grecească.

Pentru a preîntâmpina unele schimbări care erau necesare, și care eventual s-ar fi produs prin intervenția statelor cu populație ortodoxă din Balcani, în organizarea și conducerea Athosului, Grecia a determinat, după pacea de la Lausanne, pe călugării greci de la Athos să ia inițiativa alcătuirii unui statut de organizare al Sfântului Munte. Acest statut, cuprinzând 188 de articole, a fost alcătuit de o comisie de 5 călugări greci, reprezentând numai mănăstirile grecești și a fost acceptat și semnat, la 10 mai 1924, de către reprezentanții a 19 mănăstiri mari de la Athos, întruniți în adunare extraordinară la Caries. Este de remarcat faptul că statutul nu a fost acceptat și semnat de către conducerea mănăstirii ruse Sfântul Pantelimon, ci numai de către greci, sârbi și bulgari. Dar, cu toate că nu a fost acceptată de conducerea mănăstirii Pantelimon, în hotărârea de adoptare a acestui statut se spune că el a fost acceptat de către reprezentanții celor 20 de mănăstiri. Același lucru se spune și în legea specială emisă de statul grec, la 16 septembrie 1926, prin care confirmă statutul athonit. Este evident, însă, că după tradițiile Sfântului Munte, abținerea unei singure mănăstiri din cele 20 care și-au asumat în ultimele două veacuri conducerea Athosului, face imposibilă acceptarea ca legală a unei hotărâri pe care

au adus-o restul mănăstirilor, pentru că fiecareia dintre aceste mănăstiri în parte i s-a recunoscut mereu dreptul de veto. Ca urmare, acest statut – din punctul de vedere al tradiției athonite – nu este legal, cu toate că grecii, dându-și seama de acest lucru, au hotărât și au obținut apoi și aprobarea lui din partea patriarhului de la Constantinopol, aprobare care, firește, nu a putut să suplinească lipsa unei condiții esențiale de valabilitate. Concomitent cu aceste măsuri, statul grec, determinat și de necesitatea de a-și plasa refugiații din Asia Mică în număr de aproape 1500000, după pacea cu Turcia de la Lausanne, a cerut mănăstirilor athonite să cedeze proprietățile lor din afara teritoriului Athosului, pentru a împroprietări cu ele pe acești refugiați. Acestea neacceptând, Grecia a procedat în 1924 la exproprierea bunurilor respective, aplicând, însă, măsuri discriminatorii, așa încât mănăstirilor grecești le-a lăsat unele bunuri, pe când bunurile mănăstirilor negrecești au fost toate expropriate, cu excepția celor ale mănăstirii sârbești Hilandar.

În anii 1927-1928, călugării ruși și bulgari de la Athos, s-au adresat Ligii Națiunilor, prin memorii, cerând să le fie restituite bunurile secularizate de statul grec, însă n-au obținut nimic. La rândul lor, călugării români au cerut insistent ca guvernul român să trateze cu cel grec pentru restituirea bunurilor secularizate, obținând în 1928 restituirea unor case și a unei mici porțiuni de teren (grădină) în insula Tasos. Guvernul grec a propus despăgubiri ridicole pentru bunurile secularizate, pe care însă mănăstirile interesate nu le-au acceptat. Asupra acestor despăgubiri s-au reluat discuțiile în anii din urmă, între statul grec și mănăstirile athonite.

Pentru a definitiva situația creată la Athos, prin statutul athonit din 1924, confirmat de statul grec în 16 septembrie 1926, constituția greacă din 22 septembrie 1926 a inclus în textul ei următoarele dispoziții privitoare la administrarea Muntelui Athos:

“Art. 109: Peninsula Athosului, începând de la Megali Vigla și mai departe, formând cadrul Muntelui Athos, constituie, potrivit vechiului său statut privilegiat, o regiune prevăzută cu autogovernare în statul grec, a cărui suveranitate asupra acestui teritoriu rămâne întregă. Din punct de vedere spiritual, Sfântul Munte se găsește sub jurisdicția imediată a Patriarhului ecumenic. Toți cei care se retrag acolo primesc naționalitatea greacă din momentul în care sunt admiși ca novici sau călugări, fără altă formalitate.

Art. 110: Sfântul Munte se administrează în conformitate cu statutul său, prin cele 20 de mănăstiri ale sale, între care este împărțită toată peninsula Athosului, al cărui teritoriu nu poate fi expropriat. Administrația este exercitată de reprezentanții acestor mănăstiri, care formează sfânta comunitate. Se interzice categoric orice modificare a sistemului administrativ, atât în ce privește numărul mănăstirilor din Muntele Athos, cât și privitor la regula ierarhică sau raporturile cu așezămintele dependente. Stabilirea eterodocșilor sau schismaticilor este interzisă.

Art. 111: Regulamentul amănunțit al Muntelui Athos și al funcționării sale rezultă dintr-o chartă constituțională a Sfântului Munte, alcătuită și votată de cele 20 de mănăstiri, cu colaborarea reprezentantului Statului și ratificată de Patriarhul ecumenic și de Camera Grecilor. Observarea riguroasă a statutului Sfântului Munte este încredințată – în ce privește latura spirituală – supravegherii supreme a Patriarhului ecumenic, iar în ceea ce privește partea administrativă, supravegherii Statului, căruii îi aparține exclusiv menținerea ordinii și a securității publice.

Art. 112: Puterile conferite Statului prin articolele 109 și 111 sunt exercitate de un guvernator, ale cărui drepturi și îndatoriri vor fi fixate de o lege, împreună cu puterea judecătorească exercitată de către autoritățile mănăstirești și de sfânta comunitate, precum și de înlesnirile vamale și fiscale acordate Muntelui Athos.

Art. 119: Legi speciale, întocmite chiar cu derogare de la art. 19 (garantarea proprietății), vor arăta modalitățile expri-
rierii bunurilor mănăstirești”.

Deși Constituția greacă a suferit de atunci încoace diverse schimbări – când republicane, când monarhiste –, textul citat s-a păstrat întocmai până astăzi. Se înțelege de la sine că felul în care statul grec a înțeles să trateze problema Muntelui Athos chiar prin textul Constituției sale, anulează de fapt autonomia Sfântului Munte și îi creează printr-un act unilateral o nouă situație în dreptul internațional, și anume aceea de teritoriu anexat și supus deplinei suveranități a Greciei. Această nouă situație este contrară principiilor stabilite de Conferința din 1913 de la Londra, cu atât mai vărtos cu cât nu a survenit nici o schimbare de natură să modifice radical realitățile de care s-a ghidat acea conferință, și care sunt reprezentate de existența unei tradiții milenare de autonomie teritorială și administrativă, pe care comunitatea athonită și-a apărât-o întotdeauna, ea fiind recunoscută și de statul grec, care în 1912 a făcut declarații în acest sens și s-a comportat ca atare până după cel dintâi război mondial.

Mai este de observat, apoi, că însuși textul constituției grecești – dacă aceasta ar trebui considerată ca valabilă în ce privește Muntele Athos – lipsește de temei legal atât statutul Muntelui Athos, adoptat în 1924, cât și legea prin care acesta a fost confirmat de către statul grec în 1926, prin prevederile art. 111, care dispune că Muntele Athos va fi condus după o chartă constituțională “elaborată și votată de către cele 20 de mănăstiri, cu colaborarea reprezentantului statului”. Se știe că nici una dintre cele două condiții nu au fost observate atunci când s-a adoptat noul statut athonit, pentru că el a fost votat de reprezentanții a 19 mănăstiri și, după cum spune însăși legea grecească din 16 septembrie 1926, prin care se confirmă acest statut, fără colaborarea vreunui reprezentant al statului grec, deși, chiar dacă nu este amintită această colaborare, ea s-a produs și a avut caracterul unei complicități oculte.

Deci, noul statut este contrar nu numai tradiției athonite și dreptului internațional, ci el este și anticonstituțional din punctul de vedere al statului grec.

Principalele dispoziții prin care noul statut a căutat să legifereze măsuri de nedreptățire a elementului negrecesc de pe Sfântul Munte sunt cele arătate mai jos:

Art. 1 răpește pentru totdeauna independența schiturilor, chiliilor și colibelor, declarându-le dependințe ale mănăstirilor istorice;

Art. 2, ca un corolar al celui dintâi, refuză dreptul de proprietate oricărui așezământ din Sfântul Munte, exceptând cele 20 de mănăstiri istorice;

Art. 3 fixează odată pentru totdeauna numărul de 20 al mănăstirilor istorice, nemaipermițând nici unui așezământ athonit să se ridice la rangul de mănăstire. Acest articol lovește direct în schiturile rusești Sfântul Ilie și Sfântul Andrei, și în schitul nostru Prodromul, care a încercat de câteva ori să pătrundă în rândul mănăstirilor istorice;

Art. 6 declară pe toți monahii athoniți – indiferent de naționalitate – cetățeni greci;

Art. 126, completând art. 1 și 2, precizează că toate schiturile, chiliile și colibele devin proprietăți inalienabile ale mănăstirilor;

Art. 133, completând art. 3, interzice categoric transformarea unui schit în mănăstire sau a unei chilii în schit, sau a unei colibe în chilie (se taie deci orice posibilitate de dezvoltare a acestor comunități minoritare).

Art. 138 interzice vânzarea chiliilor și colibelor fără prealabila aprobare a mănăstirilor istorice;

Art. 162 limitează numărul monahilor unei chilii la 3, permițând însă acestora să mai aibă încă 3 frați începători. Se interzice însă hotărât depășirea numărului de 6 monahi la o chilie. Deoarece grecii și-au dat seama în 1926 că refuzul mănăstirii Pantelimon de a semna noul statut îl lipsește pe acesta de baza legală și transformă toate măsurile zise legale,

luate de statul grec în legătură cu Muntele Athos, în simple artificii fără valoare, atât în dreptul intern, cât și în dreptul internațional, au pornit o acțiune împotriva acestei mănăstiri. Astfel, în 1926, ministrul de externe grec, sub a cărui autoritate fusese plasată administrația Muntelui Athos (fapt prin care s-a recunoscut implicit că Athosul nu constituie o problemă internă, ci una internațională), a instituit o comisie care să studieze posibilitatea de a răpi din mâinile călugărilor ruși vechea lor așezare, mănăstirea Pantelimon, și de a o preda călugărilor greci. Această comisie a alcătuit un studiu, intitulat "Atenție la Sfântul Munte", Atena, 1926. Dar atât inițiativa ministerului de externe grec, cât și eforturile comisiei respective au rămas fără nici un rezultat cu privire la mănăstirea Pantelimon. Însă, de atunci încolo, a fost categoric interzis accesul călugărilor de altă naționalitate decât cea greacă pe Sfântul Munte.

Numai prin intervenția patriarhului sârb Dimitrie, făcută printr-un memoriu direct la Arhiepiscopia Atenei, li s-a îngăduit unor călugări sârbi să se așeze la Athos.

Problema Athosului a fost pusă în discuție de către delegații Bisericii Sârbe, prin episcopul Nicolae al Ohridei, în cadrul conferinței interortodoxe care a avut loc la mănăstirea Vatoped, între 8-23 iunie 1930. Dar mitropolitul Heracleei, din partea Patriarhiei din Constantinopol, a cerut ca această problemă să nu se discute, fiindcă "Sfântul Munte este supus bisericește sub jurisdicția imediată și exclusivă a Patriarhiei ecumenice, fapt pentru care și mănăstirile aflate pe el se cheamă stavropighii patriarhale, și este condus printr-o chartă constituțională, alcătuită de către întreaga sfântă comunitate a Athosului, având aprobarea și confirmarea Patriarhiei ecumenice. O astfel de problemă în nici un fel și în nici un chip nu are vreo legătură cu lucrarea prosinodului (ecumenic), și de aceea nu poate să fie permisă nici măcar introducerea problemei în conferința noastră, cu atât mai puțin să fie permisă discuția asupra ei".

Această luare de poziție oficială în legătură cu problema Sfântului Munte, chiar în cadrul unei conferințe interortodoxe care a avut loc pe teritoriul Athosului, arată limpede că statul grec caută să apere prin toate mijloacele și la toate ocaziile pozițiile pe care le-a câștigat, printr-un concurs de împrejurări – dar fără bază reală și legală –, la Sfântul Munte. Căci, într-adevăr, după cum statul grec nu este îndreptățit prin nimic să stăpânească exclusiv Sfântul Munte, din punct de vedere politic, tot așa nu este îndreptățită prin nimic nici Patriarhia din Constantinopol să exercite asupra acestuia în mod exclusiv jurisdicția sa, care trebuie înțeleasă numai în legătură cu chestiunile strict spirituale, și mai precis cele sacramentale, întrucât Athosul nu reprezintă orice mănăstire din subordinea vreunui episcop sau patriarh, ci este o comunitate monastică autonomă, care și-a menținut până aproape de zilele noastre independența față de ierarhia bisericească.

Datorită faptului că accesul călugărilor negreci la Muntele Athos a fost interzis prin măsurile luate în 1926 de statul grec, numărul călugărilor străini a început să scadă vertiginos, fie prin plecarea unora în alte părți, fie prin decesul celor bătrâni, care nu au mai putut fi înlocuiți de alții. Căci, pentru ca un călugăr ortodox, din oricare altă țară decât Grecia, să se poată stabili la Athos, el este obligat să renunțe la cetățenia patriei sale și să ceară aprobarea guvernului grec și a Patriarhiei din Constantinopol în acest scop. Nenumăratele formalități cerute pentru a se obține aprobarea Patriarhiei ecumenice și a statului grec, formalități care la fiecare caz se schimbă și se amplifică, au făcut de fapt imposibilă așezarea de noi monahi străini la Athos, după 1927. Mai mult chiar, Biserica sârbă, căreia i se asigurase până aici un tratament privilegiat, încercând în 1933 să repopuleze mănăstirea sa Hilandar și să o reorganizeze, s-a lovit de împotrivirea categorică a conducerii athonite și a statului grec.

Datorită acestei situații, pe la 1935, numărul călugărilor athoniți s-a redus la 3817, repartizați astfel: 2350 greci, 900 ruși, 350 români, 160 bulgari, 40 sârbi și 17 georgieni. De atunci încoace, numărul total a scăzut sub această cifră.

În timpul celui de-al doilea război mondial, trupele germane au ocupat Athosul și au provocat numeroase pagube așezămintelor călugărești de acolo. La sfârșitul războiului, în 1945, grecii, reocupând Muntele Athos, au luat o serie de măsuri împotriva călugărilor de alte naționalități. Nenumărate lucruri de valoare și odoare ale mănăstirii Sfântul Pantelimon, între care și relicve sfinte, au fost înstrăinate de către ocupanții greci, care s-au purtat într-un mod nu mai puțin barbar decât cotropitorii germani.

Deși Patriarhia din Constantinopol are jurisdicție numai în cele spirituale asupra Athosului, după cum ea însăși recunoaște, totuși ea săvârșește acte de jurisdicție deplină asupra Sfântului Munte.

Între acestea, trebuiesc reamintite mai ales cele de după al doilea război mondial, concretizate prin trimiterea la Athos a două delegații patriarhale (exarhii formate din mitropoliți) – una în 1947 și alta în 1951 – în scopul de a lua măsuri de natură administrativă, prin care se încalcă autonomia athonită.

Prima delegație patriarhală, lucrând împreună cu adunarea reprezentanților celor 20 de mănăstiri istorice, a luat în 1947 următoarele hotărâri:

1. Să se organizeze o bună pază a bibliotecilor, arhivelor și odoarelor bisericești aflătoare la Athos;
2. Să se reactiveze școala athonită;
3. Să se oprească exodul monahilor din Athos, iar monahii athoniți aflați în afara teritoriului Sfântului Munte să fie siliți a reveni la metaniile lor;
4. Să se stârpească vagabondajele călugărilor numiți zeloți sau cavioți, care strică rânduielile Athosului, prin măsuri de identificare și de obligare a lor să renunțe la vagabondaj

și să se supună rânduielilor athonite. În acest scop s-a instituit o epitropie, căreia i s-a dat mandat să ducă la îndeplinire hotărârile luate.

A doua delegație patriarhală, alcătuită din 3 mitropoliți, lucrând la mănăstirea Vatoped, împreună cu o "adunare extraordinară" a comunității athonite și de acord cu guvernatorul grec al Athosului, a luat în mai-iunie 1951 următoarele măsuri:

1. A completat și refăcut hotărârile luate de delegația patriarhală din 1947 privitoare la paza bibliotecilor, arhivelor și a odoarelor sfinte;

2. Pentru Sfântul Munte, republica athonită își propune să ia măsuri în vederea următoarelor scopuri:

a) Întreținerea monumentelor vechi, păstrarea odoarelor, bibliotecilor și arhivelor;

b) Refacerea Academiei athonite, ca școală specială pentru monahi, prevăzută cu secții practice de hagiografie, sculptură în lemn, pictură și ornament, muzică bizantină etc., urmând ca această școală să-și înceapă activitatea cu anul școlar 1951-1952;

c) Înființarea unei tipografii aghiorite;

d) Refacerea, întreținerea și sporirea drumurilor;

Executarea unor lucrări pentru alimentarea cu apă a Athosului

e) Refacerea și modernizarea agriculturii, a industriei lemnului și culturii viței de vie;

Reorganizarea pescuitului și înzestrarea cu noi mijloace în acest scop etc.

Pentru a studia aceste nevoi și a se putea face în amănunțime planul de investiții, pentru obținerea de credite, s-a alcătuit o epitropie formată din reprezentanții comunității athonite, guvernatorul grec al Athosului și reprezentanți ai serviciilor tehnice respective ale statului grec, sub președinția unui mitropolit al Patriarhiei din Constantinopol.

3. Pentru repopularea mănăstirilor și a schiturilor athonite, s-au completat măsurile luate de delegația din 1947, în sensul să se ceară mitropoliților Patriarhiei din Constantinopol și altor ierarhi greci ortodocși, ca să trimită la metaniile lor pe athoniții care s-ar găsi în "diaspora", precum și să atragă și să trimită tineri pentru a deveni monahi la Athos.

4. Pentru aplicarea hotărârii delegației Patriarhiei din 1947 cu privire la zeloți și cavioti, s-a completat epitropia special instituită atunci și s-a hotărât ca aceasta să aplice fără întârziere măsurile stabilite pentru stărpirea vagabondajului monahal în Athos.

Hotărârile delegației patriarhale trimise la Athos în 1951 au fost aprobate de sinodul Patriarhiei din Constantinopol la 9 august 1951. Pentru ducerea la îndeplinire a hotărârii a doua și a patra se lucrează febril în înțelegere cu Biserica Greciei. Până în prezent nu s-a izbutit să se facă mare lucru, iar școala athonită nu și-a deschis porțile în toamna anului 1951, așa cum se hotărâse.

Atât din lucrările delegației Patriarhiei din Constantinopol, trimise în 1947 la Athos, cât și din lucrările aceleia trimise în 1951, se vede limpede că viața athoniților se găsește în plină decadere și economică și duhovnicească. Această stare se datorește stăpânirii Athosului de către Grecia și măsurilor luate de aceasta de la 1927 încoace.

Deși s-au făcut numeroase încercări de a se scoate măcar o singură publicație periodică athonită, totuși, din 1927 până astăzi, nu s-a izbutit nimic. Este adevărat că în 1950, din inițiativa și cu cheltuiala mănăstirii Sfântul Pavel, a apărut revista lunară "Sfântul Pavel Xiropotamul", dar și aceasta și-a rărit din ce în ce mai mult apariția.

Exclusivismul și șovinismul grecesc s-au afirmat mai ales în anii de după al doilea război mondial, în așa măsură încât au făcut cu neputință chiar vizitarea Sfântului Munte de către negreci. Astfel, pentru a se evita stârnirea unui interes deosebit

pentru Muntele Athos în cercurile bisericești ortodoxe și chiar neortodoxe, cu ocazia serbărilor de comemorare a 1900 de ani de la sosirea Sfântului Pavel în Grecia, serbări organizate în iunie 1951 la Atena, nu s-a prevăzut vizitarea Athosului de către delegații veniți la aceste serbări, ci, din contră, s-a ocolit cu grijă o astfel de eventualitate, deși aceștia și-au exprimat dorința de a vizita Sfântul Munte. Abia la sfârșitul serbărilor de la Atena s-a îngăduit delegației Bisericii Sârbe să viziteze Athosul.

Concluzii

Schimbările pe care le-a impus Grecia în statutul interortodox și internațional al Muntelui Athos, începând din anul 1913 și până astăzi, au anulat vechea autonomie a Sfântului Munte și au provocat nu numai nemulțumirea călugărilor athoniți, ci și a Bisericilor ortodoxe care au așezăminte pe Sfântul Munte și a statelor interesate în păstrarea autonomiei și a caracterului interortodox al Athosului.

Într-adevăr, Muntele Athos a avut în trecut și și-a păstrat întotdeauna autonomia, deși în diferite timpuri el s-a găsit fie sub influența, fie sub stăpânirea, fie sub patronajul unor state sau Biserici ortodoxe.

Așezămintele de pe teritoriul său sunt creația Bisericilor ortodoxe, reprezentate și azi acolo, Athosul fiind din veacul al XI-lea până în prezent cel mai însemnat centru al monahismului ortodox și cel mai zelos păstrător al tradițiilor Bisericilor Ortodoxe. Ca centru interortodox, el a fost mereu în situația de a influența viața monahală din toate Bisericile ortodoxe, precum și de a servi diverse interese ale acestor Biserici și ale întregii Ortodoxii în luptă cu ereziile și mai ales cu catolicismul.

În decursul timpului, Athosul s-a găsit, pe rând, sub stăpânirea Imperiului bizantin, a cruciaților, apoi sub stăpânirea țaratelor medievale ale Serbiei și ale Bulgariei, sub aceea a Imperiului otoman și, în fine, sub tutela și apoi sub stăpânirea deplină a statului grecesc. El a mai fost însă în același timp și sub patronajul Țărilor Române, sub acela al Imperiului rus, iar parțial și mai demult chiar sub patronajul regatului georgian.

Prin situația lui geografică, prin așezămintele monahale aparținând diverselor Biserici ortodoxe, prin tradiția, pe care o reprezintă și prin posibilitățile de a servi cauza Ortodoxiei, Athosul are în cadrul acesteia o poziție și o importanță similară aceleia a Locurilor Sfinte de la Ierusalim și Palestina. De aceea, toate Bisericile ortodoxe – și cele reprezentate la Athos și cele nereprezentate acolo – au privit problema Athosului ca pe o problemă interortodoxă, iar nu ca pe o problemă a unei singure Biserici, așa cum a privit-o la răstimpuri și cum o privește în actualitate conducerea Bisericii grecești, sub influența guvernului de la Atena.

Problema Athosului se pune cu atât mai vârtos astăzi ca o problemă interortodoxă și internațională, cu cât, după primul război mondial, Grecia, depășind limitele regimului internațional al tutelei sale asupra Athosului, printr-o lege din 1926 și prin constituția din același an, și apoi, după cel de-al doilea război mondial, printr-un act unilateral de putere, l-a supus suveranității sale depline, anulându-i complet autonomia.

Prin actul anexării Athosului de către Grecia s-a suprimat, în fond, vechea republică monahală a Sfântului Munte, interzicându-i-se acestuia exercițiul drepturilor sale tradiționale și legale în raporturile interortodoxe.

Statul grec a violat prin aceste acte dreptul internațional, contravenind hotărârilor conferinței de la Londra din 1913, care creează Athosului un statut internațional aparte, identic

cu regimul tutelei, și în același timp a surpat vechea orânduire canonică a Ortodoxiei, pe baza căreia s-a organizat și a durat republica athonită de la început până astăzi, recunoscută și în dreptul internațional ca valabilă și constituind temeiul de drept pentru a i se recunoaște Athosului un statut internațional propriu.

Prin urmare, statul grec, care se declară ortodox, a dat uneia dintre cele mai importante tradiții ortodoxe o lovitură pe care numai un dușman al Ortodoxiei i-o putea pregăti și pe care nici cruciații și nici stâlpii lor, papii, n-au îndrăznit să i-o dea, deși nu le-a lipsit prilejul.

Atitudinea guvernului grec a stârnit indignarea legitimă a tuturor Bisericilor ortodoxe, care văd în aceasta un grav act de inamicitate din partea statului grec, atât față de Ortodoxie în general, cât și față de interesele fiecărei Biserici ortodoxe în parte. Indignarea aceasta a cuprins până și pe credincioșii ortodocși de pretutindeni, și ea s-a accentuat și mai mult după ce s-a aflat că unele elemente din conducerea Bisericii grecești au făcut cauză comună cu guvernul de la Atena, în chestiunea Muntelui Athos.

Desigur, nimănui nu-i trece prin gând să socotească atitudinea guvernului grec și a câtorva ierarhi ai Bisericii grecești ca reprezentativă pentru poporul grec și pentru Biserica Ortodoxă Greacă sau pentru credincioșii greci din lumea întreagă. Oricine își poate da seama că astfel de acte nu izvorăsc din conștiința ortodoxă și nici din conștiința patriotică a credincioșilor greci, ci din calculele unor cercuri conducătoare. Actul săvârșit de guvernul din Atena cu privire la Athos nu poate fi explicat nicidecum prin dorința legitimă a grecilor de a li se asigura un rol preponderent la conducerea republicii athonite, fiindcă acest rol îl aveau și înainte și nu a fost contestat de nimeni. Deci, nici ei nu aveau motive să recurgă la noi acte și măsuri ca să-și asigure ceea ce dețineau în mod necontestat. Nimeni nu le neagă nici meritele, nici drepturile, dar iarăși

nimeni nu poate concede că Athosul întreg este al lor și numai al lor, când atâtea alte Biserici ortodoxe au așezăminte numeroase pe teritoriul lui, și când se știe prea bine că dacă grecii au fost organizatorii și apărătorii Athosului și ai tradiției ortodoxe, prin ei, apoi sprijinitorii lor – fără de care nimic nu ar fi izbutit – au fost celelalte Biserici ortodoxe din Orient. Nu există piatră în vreun așezământ din Athos care să nu reprezinte deopotrivă și munca altor credincioși ortodocși, alături de aceea a grecilor.

Athosul, în întregimea lui, este opera întregii Ortodoxii. Republica monahală athonită a avut întotdeauna această conștiință, iar cei mai aprigi apărători ai ei au fost înșiși credincioșii greci, care-și dădeau seama că apărând interesele generale ale Bisericilor și ale credincioșilor ortodocși, își apără în chipul cel mai eficace Biserica lor națională.

Cu o astfel de conștiință și în acest scop, toate celelalte Biserici ortodoxe din cel mai vechi trecut i-au dat Athosului un sprijin continuu și neprecupețit, după nevoie și împrejurări. Acest sprijin a făcut ca în conștiința ortodoxă Athosul să stea mereu alături de Locurile Sfinte din Ierusalim și să fie chiar cuprins împreună cu acestea sub numele generic de “Locurile sfinte”.

Iată motivele pentru care și problema Sfântului Munte, ca și problema celorlalte Locuri sfinte din Palästina și restul Orientului, constituie o preocupare pentru Bisericile Ortodoxe, deopotrivă de dornice și de îndreptățite să stăruie pentru rezolvarea ei conform cu poziția interortodoxă a Athosului și cu interesele pe care le are fiecare dintre aceste Biserici în parte la Sfântul Munte.

Din cele arătate în legătură cu problema Athosului, rezultă următoarele:

1. Chestiunea Athosului este nu numai o problemă interortodoxă, ci ar putea fi și o problemă internațională, pentru că teritoriul Athosului a fost recunoscut ca teritoriu

autonom, pus numai sub tutela statului grec, care însă nu i-a aplicat regimul tutelei, ci acela al teritoriului anexat, cu desconsiderarea regulilor de drept internațional, săvârșind de altfel și greșeli elementare în legislația sa internă privitoare la Athos, care anulează de drept toate măsurile luate prin această anulare, care trebuie să ducă și la schimbarea stării de fapt.

2. Ca urmare, Bisericile Ortodoxe interesate în păstrarea autonomiei Athosului, și în special Biserica Ortodoxă Rusă și Biserica Ortodoxă Română, ale căror interese au fost mai greu lovite decât ale celorlalte Biserici ortodoxe, este necesar să lupte pentru garantarea libertății depline pentru toate Bisericile Ortodoxe de a-și asigura în viitor interesele lor la Athos.

*(Revista "Ortodoxia", Anul IV, nr. 1,
ianuarie-martie 1952)*

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ ȘI PROBLEMA MUNTELUI ATHOS

Se cunoaște și nu se contestă faptul că monahii greci sunt creatorii și organizatorii celor dintâi și ai celor mai multe dintre vechile așezăminte de pe Sfântul Munte Athos. Tot atât de bine se cunoaște însă și faptul că întotdeauna Athosul a reprezentat, ca așezământ monastic, unitatea ecumenică a Ortodoxiei, după cum Ierusalimul a reprezentat și continuă să reprezinte unitatea originară a întregului Creștinism.

Dacă Athosul a avut și și-a păstrat încă aproape de zilele noastre caracterul ortodox ecumenic, faptul se datorește nu numai păstrării și apărării rânduielilor canonice ortodoxe în cadrul său, ci și prezenței active în sânul comunității athonite a tuturor Bisericilor ortodoxe autocefale, prin monahii acestora.

Istoria organizării specifice a monahismului athonit și întreaga dezvoltare a lui constituie o mărturie concretă de nedezmințit a ecumenicității ortodoxe, înfăptuită practic și păstrată în mod constant prin comunitatea athonită.

Imperiul bizantin a constituit cadrul general în care s-a format și s-a dezvoltat caracterul ecumenic al monahismului athonit. Căci, deși monahismul aghiorit este mult mai vechi decât veacul al IX-lea, totuși, cadrul istoric în care acesta a prins o consistență organizatorică mai precisă a fost acela al Imperiului bizantin, de începuturile căruia se leagă și primele așezări athonite. De aceea, organizarea și dezvoltarea monahismului athonit poartă alături de chipul său călugăresc comun și pecetea specificului pe care i l-au imprimat apoi condițiile religioase, sociale și politice ale Bizanțului.

Pe lângă ecumenicitate, monahismul athonit mai are, ca pârghii ale acestuia, următoarele caracteristici:

1. Teritoriu propriu

Teritoriul Athosului a constituit din vechime proprietatea comunității moanahale athonite și a fost tratat ca teritoriu aparținând organizației autonome athonite.

Dacă este numai verosimil că încă împăratul Constantin Pogonat (668-685) ar fi luat în anul 670 hotărârea ca Athosul să aparțină exclusiv monahilor ca adăpost și teritoriu propriu, este absolut sigur că la anul 885 împăratul Vasile I Macedoneanul (867-886) a declarat Athosul ca teritoriu independent, pus la dispoziția și sub stăpânirea exclusivă a călugărilor așezați aici. Această independență a fost întărită de el și prin scutirea așezămintelor athonite de orice impozit.

În 991, Leon al VI-lea Filosoful (886-912), la 912, Constantin al VII-lea Porfirogenetul (912-959), și la 920, coregentul acestuia, Roman I Lecapen (920-944), au confirmat cu toții măsurile luate la 885 de către Vasile I Macedoneanul.

Împărații bizantini de mai târziu, iar de la 1453 până la 1912, sultanii turci au recunoscut și reconfirmat mereu privilegiul athoniților de a stăpâni exclusiv teritoriul Sfântului Munte, de asemenea și tratatele internaționale din 1878 (Berlin), 1913 (Londra), 1920 (Sèvres) și 1923 (Lausanne).

2. Populația polinațională

Populația Athosului a fost alcătuită întotdeauna din reprezentanți ai tuturor popoarelor ortodoxe, atât în vremea Imperiului bizantin cât și de atunci până în zilele noastre.

Încă înainte de epoca Sfântului Atanasie Athonitul, pe muntele Athos se stabiliseră călugări de toate neamurile, pentru faptul că așezămintele athonite datează dintr-un timp când creștinii din răsărit și din apus comunicau încă în credință, și mai ales datorită caracterului polinațional al Imperiului bizantin care a imprimat și Athosului același specific.

Prin organizarea pe care a dat-o Sfântul Atanasie comunității athonite, el a consacrat caracterul polinațional al Athosului, recomandând, atât prin canoniconul din anul 970, cât și prin testamentul său din 990 ca monahii străini să fie cinstiți de către athoniți, interzicând orice deosebire între călugării greci și între cei care vorbeau alte limbi și dispunând ca cei care nu se vor conforma să fie afurișiți.

Dar pe lângă faptul că în mănăstirile athonite viețuiau alături de greci și călugări de alte neamuri, aceștia și-au organizat chiar și mănăstiri proprii. Astfel, după marea Lavră a Sfântului Atanasie, cea dintâi mănăstire nou înființată a fost aceea a georgienilor sau gruzinilor, care datează de la anul 972. Tot din vremea Sfântului Atanasie (+1000), s-au mai înființat și alte așezări monastice în care s-au stabilit călugări bulgari, ruși, latini etc., încât nu numai popoarele din cuprinsul Imperiului bizantin au fost prezente la Athos, ci și popoarele creștine din afara acestui imperiu.

Cu toată oscilația numărului, călugării de diferite neamuri n-au lipsit niciodată de la Sfântul Munte. Nici un tipicon sau alt act privind Athosul nu i-a deosebit în drepturi de călugării greci. Ei au putut să trăiască nu numai la un loc cu aceștia, în aceleași așezări monastice, cum trăiesc până azi, ci au ridicat sau au dobândit mănăstiri și bunuri proprii, pe care, în mare parte, le păstrează până azi sau au condus mănăstiri grecești, ca egumeni, sau toată obștea athonită, ca protoși.

Exceptând mănăstirea georgiană Ivron, care în secolul al XIV-lea a devenit grecească, sârbii au avut și păstrează din secolul al XII-lea, mănăstirea Hilandar, iar bulgarii, mai în urmă, mănăstirea Zoğrafu, din care n-au lipsit de atunci niciodată, păstrând-o chiar și după pierderea țaratului lor (1393). Una din vechile mănăstiri athonite, Sfântul Pantelimon, s-a numit și Rusicon (din secolul al XI-lea), ceea ce dovedește prezența monahilor ruși la Athos încă din acea vreme.

Deși așezarea monahilor români la Athos datează din veacul al XIV-lea, și a fost destul de numeroasă întotdeauna, totuși, abia din secolul al XIX-lea au și românii un schit mare, Prodromul, dependent de mănăstirea Lavra. Ei au întemeiat de asemenea schitul Lacul, precum și numeroase așezări mai mici: chilii, colibe etc., dependente de mănăstirile altor neamuri sau de cele grecești.

Stăpânirile politice succesive asupra Athosului (bizantină, latină, bulgară, sârbă și turcă) au lăsat neatins caracterul panortodox al Sfântului Munte. Nici o măsură dinăuntru sau dinafară n-a oprit pe călugării din alt neam să se așeze la Athos, să aibă în proprietate așezările lor, să slujească și să scrie în limba lor, să păstreze legături cu Biserica și cu neamul lor.

Dar Sfântul Munte n-a fost centrul monahal polinațional și internațional numai prin locuitorii lui, ci și prin grija și contribuția popoarelor și Bisericii Ortodoxe pentru ridicarea și întreținerea mănăstirilor și așezărilor athonite.

Caracterul panortodox, sau mai bine zis caracterul ortodox ecumenic, este originar, specific și necesar Sfântului Munte. Monahismul athonit nu s-ar fi putut afirma, nu s-ar fi putut păstra și nu ar fi putut ajunge până la noi dacă ar fi fost lipsit de acest caracter. Prin el s-a menținut, și numai datorită lui s-a putut salva Athosul în epocile de criză ale elenismului bizantin și postbizantin.

Acest caracter s-a impus în mod spontan și necesar ca expresie a spiritului ortodox ecumenic, s-a întărit prin tradiția athonită neîntreruptă și el singur a rămas neschimbat, deși au survenit alte schimbări în viața Athosului.

Așadar, caracterul ortodox ecumenic al Sfântului Munte Athos, ținând de viața, de rolul istoric și de interesele mari și comune ale Athosului și Ortodoxiei, nu se poate contesta și nici desființa, pentru că este strâns legat de natura Ortodoxiei și de specificul monahismului athonit.

3. Autonomia

Comunitatea monahală athonită s-a bucurat întotdeauna de autonomie politică și bisericească, constituindu-se și guvernându-se ca o confederație sau republică monahală ortodoxă ecumenică.

După cum s-a arătat, încă în anul 885 i s-a asigurat Athosului de către Imperiul bizantin independența teritorială și autonomia administrativă, atât în chestiunile civile, cât și în cele bisericești. Numeroase acte din veacurile IX și X dovedesc că Athosul s-a găsit sub ocrotirea sau suzeranitatea împăraților bizantini și nu i s-au aplicat măsurile comune în vigoare pentru unitățile administrative obișnuite ale imperiului. El a fost tratat ca o unitate bisericească monahală aparte până la căderea imperiului.

În afară de hotărârile menționate mai sus, prin care Athosul este tratat ca organizație autonomă, sub protecție imperială, mai amintim hrisovul lui Constantin al VII-lea, din

958, al lui Roman al II-lea, din 960, și cu deosebire măsurile luate de Nichifor Focas între 963-969, prin care nu numai că a exceptat averile mănăstirești athonite de la secularizare (964), dar chiar le-a înzestrat cu diverse bunuri și le-a întărit privilegiile. La 972, împăratul Ioan Tzimisches a confirmat primul tipicon al Athosului; la 1046, împăratul Constantin al IX-lea Monomahul (1042-1054) a aprobat al doilea tipicon athonit și în același an a statornicit că Athosul trebuie numit de acum înainte "Sfântul Munte", însărcinând, apoi, la 1052, pe un demnitar imperial cu purtarea de grijă specială a Lavrei athonite; la 1060, împăratul Constantin al X-lea Ducas (1059-1067) a reconfirmat în mod expres autonomia Athosului; la 1091 și 1095, împăratul Alexie I Comnen (1081-1118) a reconfirmat și el autonomia deplină a Athosului, precizând că acesta este independent de orice putere bisericească și lumească, fiind sub protecția imperială; numeroase alte acte – hrisoave imperiale emise în anii 980, 997, 1041, 1060, 1063, 1071, 1078, 1081, apoi vreo 20 emise numai de Alexie I Comnen, altele din anii 1259, 1265, 1275, 1283, 1284, 1289, 1298, 1302, 1310, 1311, 1312, 1313 etc., cele mai multe aparținând lui Andronic al II-lea Paleologul (1282-1328), care la 1312 a reconfirmat autonomia Athosului, și nenumărate altele, până la 1453 – confirmă toate nu numai existența autonomiei athonite, ci și faptul că păstrarea ei constituie una din grijile permanente ale împăraților bizantini.

Chiar după căderea Athosului (1430) și a Constantinopolului (1453) sub turci, Sfântul Munte și-a păstrat autonomia tradițională, garantată în 1430 de către sultanul Murad al II-lea și confirmată de către Mahomed al II-lea în 1453.

În tot timpul stăpânirii turcești, autonomia Athosului a fost respectată și nu s-a făcut decât o singură dată încercarea de a i se răpi, la anul 1860, printr-o măsură luată de guvernatorul turc din Tesalonic, anulată însă de către marele vizir în anul următor.

Este adevărat că după revoluția grecească de la începutul veacului al XIX-lea la care au participat unii dintre athoniți, precum și în alte împrejurări, turcii au intervenit temporar, prin măsuri represive, în administrația autonomă a Athosului, dar cu excepția acestor cazuri de forță majoră ei n-au anulat niciodată în mod legal autonomia athonită și s-au comportat în această privință față de Athos la fel ca împărații bizantini.

Nici încercările la care au fost supuși athoniții din partea latinilor, a sârbilor etc., care de altfel au respectat în cea mai mare parte autonomia Sfântului Munte, nu au produs schimbări esențiale sau de durată în regimul autonom al Athosului. Din contră, toate aceste încercări, ca și silniciile unor împărați bizantini, precum Mihai al VIII-lea Paleologul (1261-1282), sau ingerințele stăpânirii turcești de mai târziu, nu au făcut decât să întărească și mai mult conștiința de independență a monahilor athoniți, determinându-i să-și apere autonomia cu și mai multă fermitate și hotărâre.

Stăpâni pe întreg teritoriul Athosului, monahii athoniți și-au afirmat această stăpânire printr-o autonomie administrativă, care – cu toate schimbările politice și de altă natură – s-a păstrat până astăzi, fiind recunoscută și garantată chiar și prin tratatele internaționale, începând de la 1878 (Berlin) încoace.

Din cele două privilegii inițiale – stăpânirea terenului și autonomia în conducere – monahismul athonit și-a făcut drepturi intangibile, pe care le-a întărit continuu cu tot felul de acte dinafară și dinăuntru și le-a apărat împotriva oricui le-ar fi atins sau le-ar fi discutat măcar. Sunt peste o mie de ani de când Athosul constituie astfel o confederație monastică, o republică autonomă, un stat monahal independent, care dispune liber de sine și de ale sale.

4. Legislație proprie și privilegii

Comunitatea athonită s-a condus inițial după vechile rânduieli ale vieții monahale, apoi după orânduilele monastice ale

Sfântului Atanasie Athonitul, după tradițiile locale specifice – unele dintre acestea fiind fixate în scris chiar de Sfântul Atanasie –, apoi după tipicoane, hrisoave imperiale, sigilii patriarhale, decrete ale sultanilor, canonisme, și întotdeauna după hotărârile luate continuu de către conducerea sa proprie.

Prin toate actele emise în legătură cu organizarea și conducerea vieții athonite, cu excepția “canonismelor generale” din 1876 – care, de altfel, nici nu s-au aplicat – și a Statutului Organic din 1926, s-a respectat și, ceva mai mult, s-a garantat continuu autonomia Sfântului Munte.

Pe baza tuturor acestor normative privitoare la organizarea și conducerea Sfântului Munte, inclusiv pe baza celor opt tipicoane – I (972), II (1046), III (1394), IV (1406), V (1574), VI (1783), VII (1810), VIII (1911) –, comunitatea athonită ni se înfățișează în istorie ca având pe lângă autonomie administrativă, civilă sau politică, și o autonomie bisericească, tot atât de garantată.

Originea veche a monahismului athonit explică atașamentul tradițional al călugărilor din Sfântul Munte față de organizarea monastică inițială, care s-a dezvoltat independent de autoritatea ierarhică a Bisericii. De altfel, trebuie să admitem că Athosul a constituit din vechime o comunitate căreia i s-a recunoscut în mod indiscutabil autonomia față de conducerea bisericească; în caz contrar el ar fi făcut chiar înainte de veacul al IX-lea obiectul legislației bisericești atât de bogate, amănunțite și variate a împăraților bizantini.

De asemenea, faptul că nici sinoadele bisericești și nici alte acte de conducere ale Bisericii nu se ocupă de Athos până în veacurile IX și X, poate fi socotit încă o dovadă că Athosul avea o poziție aparte în cadrul Bisericii și al imperiului, era o oază cu totul independentă, populată de sihaștri, de călugări care nu țineau să aibă nici un contact cu restul lumii.

Izolați și lăsați în pace prin singurătatea peninsulei muntoase a Athosului, nevoitorii de pe Sfântul Munte și-au

format și și-au consolidat în așa măsură tradiția lor de independență, încât până astăzi nimic nu a putut-o înfrânge. Această independență a fost respectată deopotrivă și de Imperiul bizantin și de cel otoman, ca și de Biserică, și chiar și de către forurile internaționale.

Drept acte importante prin care se statornicește autonomia bisericească a Athosului, amintim în primul rând orânduiriile Sfântului Atanasie Athonitul, care a investit pe protos cu drepturile unei căpetenii civile și bisericești independente. El a creat protosului situația de "exempt" de sub orice autoritate bisericească în afară de Sfântul Munte. Această măsură reprezintă continuarea liniei tradiționale a vechiului monahism și ea a fost confirmată de către Nichifor Focas.

Tipicoanele athonite, atât în vremea Imperiului bizantin, cât și cele din vremea stăpânirii turcești, nu cuprind nici o urmă despre vreo jurisdicție episcopală exercitată de vreun ierarh sau de vreun patriarh asupra Sfântului Munte, ceea ce constituie dovada certă că o astfel de jurisdicție nu a existat în trecut. Căci, într-adevăr, s-ar fi putut oare omite în vreunul din tipicoanele athonite chestiunea atât de importantă a jurisdicției străine? Fără îndoială că nu. Ea ar fi trebuit să figureze, dacă ar fi existat, măcar în unul sau două, dar nici unul nu face mențiune despre ea.

5. Organizarea internă aparte

a) Viețuirea după ambele stiluri canonice ale monahismului

Se știe ea, la început, athoniții au trăit în majoritatea lor după modelul idioritmic.

Introducerea stilului chinovial, în chip organizat, s-a făcut prin Sfântul Atanasie, în sânul lavrei sale, și acest stil s-a impus în lupta cu cel idioritmic, fiind acceptat alături de el, la anul 972, prin cel dintâi tipicon (statut) al Athosului, aprobat de către împăratul Ioan Tzimisches (969-976).

De la această dată, stilul chinovial s-a afirmat tot mai mult, menținându-se ca stil preponderent până la anul 1394, când, prin tipiconul III, se creează posibilități de dezvoltare a stilului idioritm, pe care l-a favorizat apoi și tipiconul IV (1406), încât, de la această dată, el devine preponderent, sprijinit mai ales de condițiunile economice din ce în ce mai grele în care s-a dezvoltat viața athonită de la căderea Sfântului Munte sub turci (1430). Această situație a durat până la 1783, când, prin tipiconul VI, stilul chinovial a fost din nou impus respectului comunității athonite, într-un fel care i-a asigurat înțaietatea de atunci încoace, așa încât el este observat și acum în majoritatea mănăstirilor, și anume în 11 din cele 20 existente.

b) Protosul, Sinaxa și Epistasia

Dintru început, până în veacul al XVIII-lea și în orice caz până după 1660, conducătorul suprem, cu jurisdicție civilă și bisericească asupra Athosului, a fost protosul, un stareț comun, care era ales inițial de toată obștea athonită, iar mai apoi de către egumeni și de către cei mai de seamă călugări (proistoși).

Protosul deținea întreaga putere spirituală și seculară pe teritoriul Athosului. Situația lui deosebită se caracterizează prin drepturi superioare celor ale unui stareț obișnuit de mănăstire.

Protosul ales de comunitatea athonită era confirmat fie de împărat, fie de patriarhul din Constantinopol, după ce a intrat sub jurisdicția spirituală a acestuia (1312).

În conducerea Athosului, protosul a fost ajutat de Sinaxă, adică de un consiliu format la început – în veacul al IX-lea – dintr-un număr mai restrâns de egumeni (15), apoi – de la întâiul tipicon (972) – din toți egumenii athoniți, iar după aceea, de Chinotită, formată din egumenii mănăstirilor și din alți reprezentanți ai fiecărei mănăstiri (1406).

Protosul a mai fost ajutat în conducerea Athosului, în afară de Sinaxă și de Chinotită, de către un consiliu de 3-4

egumeni, în frunte cu economul Sinaxei (art. 21 al tipiconului din 972), apoi de așa-zisa Sinaxă mică, formată din 5-10 egumeni (art. 14 al tipiconului II, din 1046), iar mai târziu de secretari și de către epitropi. Se mai știe că, dacă nu în toată vremea, cel puțin un timp îndelungat, în orice caz în vremea lui Alexie I Comnen (secolele XI-XII), și apoi de la Andronic al II-lea Paleologul (secolele XIII-XIV), protosul era arhieru, hirotonit de patriarhul din Constantinopol. Firește că în vremea în care protosul era arhieru, el săvârșea hirotoniile și hirotesile monahilor din Sfântul Munte, iar în vremea când protosul nu era arhieru, hirotoniile monahilor aghiorți le făceau fie episcopii retrași la Athos, fie episcopi din afară, cum hotăra protosul sau Chinotița mai târziu (art. 2 din tipiconul III din 1394).

Instituția protosului decăzând spre finele veacului al XVII-lea, a început să fie înlocuită printr-o conducere colectivă, formată din patru egumeni sau delegați ai mănăstirilor celor mai de seamă, numiți la început proistoși și apoi epistatai, iar în cele din urmă denumiți Sfânta Epistasia, ce alegea din sânul ei un protepistat, care nu era decât urmașul vechiului protos, investit cu mai puține drepturi.

Epistasia a fost organizată formal de către tipiconul de la 1783 și s-a păstrat până astăzi. Ca organ administrativ permanent superior Epistasierii funcționează Sfânta Sinaxă, formată din 20 de delegați ai celor 20 de mănăstiri suverane, iar ca organ suprem legislativ și judecătoresc, Sinaxa dublă extraordinară, care se întrunește de două ori pe an.

c) Numărul, ierarhia și dreptul de proprietate al mănăstirilor

După cum se știe, teritoriul și conducerea Sfântului Munte sunt împărțite acum în 20 de mănăstiri, numite mănăstiri principale sau suverane. Din aceste mănăstiri, 17 aparțin călugărilor greci și câte una călugărilor ruși, bulgari și sârbi. Sub dependența

mănăstirilor principale stau numeroase schituri, chilii, colibe, catisme, monidrii, în număr de peste 700. Acestea aparțin mănăstirilor principale cu terenul și cu avutul lor, și nu dispun liber nici de averea, nici de conducerea lor. Raporturile dintre mănăstiri și celelalte așezări și dependențe sunt de felul vasalității medievale.

Așezările dependente nu au nici un cuvânt la conducerea mănăstirii și la administrarea averii ei. Mănăstirile se conduc și se administrează autonom, cu observarea statutelor în vigoare, iar pentru interesele și nevoile comune, au ca reprezentanță Chinotita sau Sinaxa, la Caries, unde trimit toate delegați.

Mănăstirile principale au o ordine ierarhică observată riguros. Unele sunt foarte mari (Lavra și Vatoped), altele mari (Iviron), iar celelalte socotite, firește, mai mici. Anumite privilegii și drepturi ilustrează această deosebire în sânul lor. Raporturile jurisdicționale ale mănăstirilor principale cu dependențele lor sunt caracterizate chiar de istoricii greci ca despotice; iar cele relative la proprietate au la bază o concepție medievală, exprimată prin adevărate contracte embaticare de vânzare-cumpărare, care fac dintr-o anexă (chilie) un obiect negociabil la infinit.

Dar se știe că atât drepturile cât și ordinea ierarhică a mănăstirilor suverane au variat în cursul timpului, de altfel ca și numărul lor. Din cele 20 de mănăstiri principale de azi, unele se găseau altădată mai sus sau mai jos pe scara ierarhiei athonite. Cele mai multe mănăstiri vechi s-au desființat, au dispărut sau au fost asimilate de altele. Din cele 25, care figurează cu semnăturile egumenilor lor în al doilea tipicon (1046), numai 6 există astăzi, iar din toate câte erau în secolul al XI-lea, se găsesc numele a 13 sau 14 din actualele mănăstiri, fără a se putea spune care era ordinea lor atunci.

Cea dintâi ierarhizare cunoscută este cea făcută prin actul patriarhal și imperial din 1394 (tipiconul III), desigur,

pe baza unei tradiții athonite, iar ordinea socotită azi definitivă a început a se fixa în veacul al XVI-lea. Din cele 25 mănăstiri la 1394, un număr de 7 nu mai existau la 1574, iar din cele de azi, Cutlumușul și Stavronichita sunt posterioare primei ierarhizări. Ordinea lor ierarhică nu corespunde vechimii lor, Cutlumușul având locul 6, iar Stavronichita locul 15, locuri superioare unor mănăstiri mai vechi sau mai mari. De la o ierarhizare la alta, s-au făcut schimbări în ordinea mănăstirilor, ceea ce arată caracterul relativ și convențional al ierarhiei lor.

Împărțirea mănăstirilor în suverane și dependente este opera timpului și efectul unor considerații și interese de alt ordin decât cel canonic. Ea a avut mai degrabă un motiv practic și substrat material.

Limitarea numărului mănăstirilor și ierarhizarea lor crea la Athos o anumită ordine și asigura o împărțire stabilă a teritoriului. Nu se poate însă contesta că aceasta s-a făcut prin folosirea puterii și a influenței marilor mănăstiri, care au fost de la început Lavra, Vatoped și Iviron, pe care le-au imitat apoi și altele. În secolele XVII-XVIII, un grup de mănăstiri conducea de fapt Athosul. Era natural ca primele mari mănăstiri să se bucure de un prestigiu deosebit, dar schimbările care s-au produs în ordinea mănăstirilor arată că ele depindeau de împrejurări și de situații istorice, nu de drepturi imprescriptibile, și că nu puteau avea caracterul absolut pe care îl revendică acum.

6. Sfântul Munte în dreptul internațional

Evenimentele politice din ultima sută de ani au adus Sfântul Munte în discuția conferințelor de pace europene.

Începând cu Congresul de la Paris (1856), după războiul Crimeii, Athosul a atras atenția și interesele Marilor Puteri. Tratatul de la San Stefano (martie 1878) prevedea, prin art. 22, că "monahii de origine rusă de la Sfântul Munte vor rămâne în deplină posesiune a drepturilor lor, valabile mai înainte, și vor continua să se bucure de cele trei mănăstiri care le aparțin, și

în dependențele lor, de aceleași drepturi și privilegii care sunt asigurate Muntelui Athos”.

La intervenția reprezentanților englez și italian, tratatul de la Berlin (1878) a modificat această dispoziție, prevăzând la art. 6 că toți călugării, de orice neam, se vor bucura de drepturile lor la Sfântul Munte: “Monahii de la Athos, oricare ar fi locul lor de origine, vor continua să fie protejați în proprietățile și privilegiile de până acum și se vor bucura fără nci o excepție de deplina egalitate a drepturilor și a beneficiilor”. Sfântul Munte era pus astfel sub protecția puterilor semnatare ale tratatului de la Berlin, care, în interes politic și religios general, voiau să împiedice schimbarea regimului său tradițional.

Situația aceasta nu s-a modificat după războiul balcanic (1912-1913), care a dus la împărțirea Turciei europene între statele creștine balcanice și a lăsat Athosul în stăpânirea regatului grec. La 2 noiembrie 1912, armata greacă ocupă Sfântul Munte. În urmă unor măsuri luate în Rusia privind bunurile athonite, patriarhul a declarat ambasadorului rus la Constantinopol că “Patriarhia se va ridica din toate puterile sale împotriva oricărei încercări, fie chiar a Greciei, de a pune mâna pe Sfântul Munte, care este deopotrivă de sacru pentru toate statele ortodoxe”.

Conferința de Pace de la Londra (30 mai 1913) rezerva marilor puteri europene grija de a decide cele privitoare la Athos, iar în noiembrie 1913, acestea comunicau guvernului grec hotărârea lor de a declara Athosul autonom, independent și neutru. Conducerea lui era încredințată Sinaxei athonite, care avea să dispună de puteri și de mijloace polițienești proprii și de vase mici, ușor înarmate. Conferința interzicea staționarea vaselor de război, de orice naționalitate, în apele Athosului.

Între timp, Conferința de Pace de la București, din 10 august 1913, deși nu se ocupa anume de Sfântul Munte, recunoaște în mod tacit stăpânirea Greciei asupra lui, prin fixarea graniței între Grecia și Bulgaria.

Războiul mondial (1914-1918) a împiedicat aplicarea hotărârilor de la Londra. Pentru asigurarea ordinii, statul grec a instalat la Caries funcționari de poliție, lăsând Athosului regimul său autonom de conducere. Hotărârea Conferinței de la Londra a impresionat guvernul grec și conducerea athonită. În statutul întocmit de Chinotită în 1918 – în colaborare cu un consilier juridic grec de la Atena – pentru punerea de acord a statutelor anterioare cu noua situație politică, se declară: “Sfântul Munte al Athosului, cuprinzând peninsula cu același nume, constituie un stat autonom, neutru și independent, în condițiile arătate de tratatul de la Londra, din 1913”.

Tratatul de la Șcves (1920), prin art. 13, stabilea că “Grecia se obligă să recunoască și să mențină drepturile și libertățile tradiționale, de care se bucură comunitățile mănăstirești negrecești ale Sfântului Munte, după hotărârea articolului 62 al tratatului de la Berlin”. În urma războiului ruso-turc (1920-1922), Conferința de la Lausanne (iulie 1923) recunoaște hotărârea de la Șcves și lasă Sfântul Munte în stăpânirea Greciei. În anul următor, 1924, Athosul își dă un nou statut organic, aprobat de statul grec în 1926, printr-o lege cu putere de constituție.

Athosul este declarat acum teritoriu cu conducere de sine sau autonomă, în cadrul statului grec, care are asupra lui dreptul exclusiv de suveranitate, de asigurare a ordinii publice și de supraveghere administrativă. Puterile statului se exercită printr-un guvernator cu rang de prefect, stabilit la Caries și dependent de Ministerul de externe al Greciei. Guvernatorul stă în contact cu Chinotita și cu autoritățile monahale athonite și poate participa cu vot consultativ la adunările Sinaxei, atunci când este chemat. Legea recunoaște Sfântului Munte unele privilegii vamale și fiscale. Toți călugării de la Athos devin prin efectul acestei legi cetățeni greci, și numai asemenea cetățeni se pot stabili în Sfântul Munte.

Din cele arătate până aici s-a putut vedea situația specifică Athosului, ca așezământ monastic panortodox, având în această calitate caracteristici și drepturi aparte, atât cu privire la poziția lui interortodoxă, cât și cu privire la poziția lui internațională.

CRIZA SFÂNTULUI MUNTE

Specificul Athosului, ca unitate bisericească monastică autonomă, s-a păstrat neatins până în anul 1912.

Cu acest an începe epoca de criză a Sfântului Munte, provocată prin măsuri unilaterale și prin introducerea în viața athonită a unor rânduiri noi – determinate de alte interese, de alte scopuri decât acelea ale Ortodoxiei ecumenice –, și anume: desființarea treptată a autonomiei politice și bisericești a Sfântului Munte; statornicirea principiului invariabilității numărului de mânăstiri suverane și a dreptului lor exclusiv de proprietate asupra terenului athonit; interzicerea ridicării unităților monastice dependente de mânăstirile suverane la ranguri mai înalte; interzicerea așezării de călugări negreci la Sfântul Munte; anihilarea vieții culturale a Athosului; abolirea dreptului de vot al unor mânăstiri suverane; nesocotirea totală a drepturilor Bisericilor ortodoxe negrecești la Athos etc.

1. Autonomia Athosului

Athosul s-a bucurat în trecut de o deplină autonomie administrativă, civil-politică și bisericească, dar de la 1912 încoace atât autonomia sa bisericească cât și cea civil-politică au fost parțial sau total anulate prin măsuri luate treptat de către statul elen și de către Patriarhia Ecumenică.

a) Autonomia politică

Când Athosul a fost ocupat de Grecia (2 noiembrie 1912), aceasta i-a respectat autonomia, mărginindu-se doar la paza teritoriului și la asigurarea ordinii interioare a Sfântului Munte, în caz de nevoie.

Prin pacea de la Londra (30 mai 1913), Athosul a fost pus sub pază militară internațională și nu a fost cedat Greciei, totuși, acest fapt s-a produs prin pacea de la București (10 august 1913), dar nu în mod expres, ci în mod tacit.

Problema Athosului, fiind considerată ca o chestiune litigioasă de către Conferința de Pace de la Londra, a făcut obiectul unor discuții care s-au continuat și după încheierea păcii, între ambasadorii marilor puteri la Londra, până în noiembrie 1913.

Deși prin pacea de la București, Athosul fusese atribuit Greciei, totuși, în noiembrie 1913, Conferința ambasadorilor a semnat un protocol prin care Sfântul Munte a fost declarat republică independentă și autonomă, conferința rezervându-și dreptul, pentru mai târziu, de a stabili modul în care se va exercita protecția asupra Sfântului Munte din partea tuturor statelor ortodoxe, și de a aproba statute pentru administrarea lui.

În această situație, Athosul avea, pe de o parte, poziția unui stat independent, pe baza protocolului de la Londra, iar pe de altă parte, situația unui teritoriu autonom cedat Greciei, și care tocmai prin caracterul său autonom dobândise o situație internațională similară aceleia a teritoriilor de sub mandat.

În timpul primului război mondial, Athosul a fost ocupat de detașamente franceze și rusești, până în vara anului 1917, iar de atunci a fost sub controlul statului grec, care nu l-a anexat, totuși, decât după pacea de la Lausanne (1923).

Prin pacea anterioară, de la Sèvres (1920), Grecia s-a angajat să recunoască și să respecte autonomia Sfântului Munte, precum și dreptul tuturor așezămintelor și călugărilor

negreci. După pacea de la Luasanne, însă, prin care Grecia și-a luat aceleași angajamente, Athosul a fost ocupat realmente și anexat statului grec, care prin Constituția de la 1926 îl tratează ca pe un teritoriu autonom, supus suveranității sale, iar prin aprobarea noului statut organic al Athosului, din 1926, îi recunoaște formal același caracter, deși îi limitează exagerat autonomia.

De altfel, deși autorii greci susțin astăzi că Grecia ar fi avut dreptul, pe baza tratatului de la București, să ocupe Athosul încă din 1913 și să-l anexeze, totuși, statul grec nu a procedat la astfel de măsuri decât după pacea de la Lausanne.

Dacă pe lângă toate acestea luăm în considerare și faptul că tratatul de la Berlin din 1878, prin art. 62, a impus respectarea autonomiei și caracterul interortodox al Muntelui Athos, și că însuși tratatul de pace de la Lausanne a reprodus hotărârile tratatului de la Berlin, ne dăm perfect de bine seama că statutul internațional al Athosului a fost, până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, acela al unui teritoriu sub mandat, iar după 1945, când s-a abolit prin Charta O.N.U. regimul internațional al mandatului, el a trecut, prin însuși acest fapt, sub regimul internațional al tutelei.

Deși era clar pentru statul grec că, după cel dintâi război mondial, Muntele Athos trebuia să fie tratat ca un teritoriu sub mandat, totuși, el l-a supus deplinei sale suveranități, prin Constituția din 1926, și prin aprobarea statutului organic al Muntelui Athos, din același an.

Astfel, pe de o parte, art. 109 al constituției elene declară Athosul "o regiune prevăzută cu auto-guvernare în statul grec, potrivit vechiului său statut privilegiat", iar pe de altă parte, același articol anulează autonomia athonită prin adaosul că "suveranitatea statului grec asupra acestui teritoriu rămâne întregă". Va să zică, autonomia athonită este anulată prin suveranitatea deplină a statului elen. Mai mult, art. 110 al constituției arată chiar felul în care se anulează auto-

mia athonită, luând măsuri care sunt de fapt de competența conducerii autonome a Athosului, dispunând: "Se interzice categoric orice modificare a sistemului administrativ, atât în ce privește numărul mănăstirilor de la Muntele Athos, cât și privitor la regula ierarhică sau raporturile lor cu așezămintele dependente", iar prin art. 112 se desăvârșește anularea autonomiei Sfântului Munte, specificându-se că "puterile conferite statului elen, prin art. 109 și 111, sunt exercitate de un guvernator, ale cărui drepturi și îndatoriri vor fi fixate de o lege care reglementează și puterea judecătorească exercitată de către autoritățile mănăstirești și de Sfânta Chinotită".

Prin această din urmă prevedere a constituției elene, care a și fost pusă în practică prin decretul din 16 septembrie 1926 al guvernului elen, se face un pas mai departe, de la problemele comune administrative ale Athosului la chestiunile de disciplină bisericească. Împreună cu cele dintâi, acestea sunt luate din competența organelor de conducere autonomă a Athosului și trecute în competența statului elen, care le și exercită de fapt.

În această situație, se vede limpede că statul elen nu a lăsat nimic esențial pe seama comunității athonite, nici din drepturile autonomiei civil-politice, nici din drepturile autonomiei sale bisericești.

Într-adevăr, statul elen – reglementând printr-o lege proprie organizarea justiției bisericești din Muntele Athos – prevede, prin art. 6 al legii respective, din 16 septembrie 1926, că și exercițiul drepturilor supremului for legislativ și de judecată al Athosului – Sinaxa extraordinară dublă – este supus confirmării de către Ministerul de externe grec.

Cu această măsură, statul elen nu a făcut decât să lichideze complet autonomia athonită, renunțând inițial chiar și la salvarea aparențelor.

Este evident că, prin toate măsurile arătate, statul elen a depășit drepturile ce-i reveneau ca stat mandatar asupra

teritoriului athonit, iar prin amplificarea și extinderea la alte amănunte a drepturilor suverane ale statului în chestiunile de conducere a Athosului, el a depășit cu mult și limitele în care se putea exercita în trecut regimul protectoratului asupra vreunui teritoriu.

Nesocotind obligațiile care rezultau pentru el din tratatele internaționale în legătură cu statutul internațional al Athosului, statul elen a tratat și continuă să trateze practic Sfântul Munte Athos ca o porțiune din teritoriul său național, în legătură cu care se comportă exact în același fel cum se comportă și față de orice unități de cult din cuprinsul său.

Cu toate acestea, supunând Ministerului de externe administrația Athosului, statul elen a recunoscut prin însuși acest fapt că cel puțin în mod formal și pentru salvarea aparențelor, administrația civilă-politică a Athosului nu poate fi inclusă în cadrul administrației comune de stat, și deci chestiunea Athosului nu constituie o simplă chestiune internă a statului grec ci, din punct de vedere al dreptului, ea constituie o chestiune internațională.

b) Autonomia bisericească

Autonomia athonită față de ierarhie s-a afirmat inițial prin instituția quasimonarhică-constituțională, electivă, a protosului, și apoi prin aceea democrată a protepistatului, ca și prin instituția străveche a soboarelor generale mănăstirești, constituite reprezentativ în focarul quasiparlamentar al Sinaxei sau al Chinotitei de mai târziu.

Cât despre Epistasio, ea este continuarea instituției epitropilor generali și a Sinaxei mici, formând azi un fel de consiliu de stat sau un consiliu de miniștri al republicii monahale athonite.

Prin aceste instituții, Athosul și-a afirmat și apărut independența sa străveche, și permanența lor a alimentat spiritual autonomist athonit – reazemul principal și garantul

autonomiei Sfântului Munte, care, după ecumenismul său ortodox, constituie trăsătura caracteristică cea mai remarcabilă a întregii vieți aghiorite.

Această autonomie a fost încălcată uneori de patriarhi, de episcopi și de stăpânirea seculară, dar ea s-a impus respectului tuturor prin dârza rezistență a athoniților, rămași întotdeauna neclintii pe poziții de apărare a independenței patriei lor spirituale, simbolul viu al ecumenicității ortodoxe.

În afară de încălcarea autonomiei bisericești a Sfântului Munte Athos de către statul elen, așa cum s-a arătat mai înainte, această autonomie a suferit, după 1912, încălcări și din partea Patriarhiei Ecumenice, cu toate că, după cum am văzut, chiar în 1913 ea declarase că va apăra această autonomie. Astfel, deși prin art. 5 al Statutului Organic din 1926 se prevede că Sfântul Munte se găsește doar sub "jurisdicțiunea spirituală" a Patriarhiei Ecumenice, totuși, prin același statut, ca și prin legea din 16 septembrie 1926 a guvernului elen, i se asigură Patriarhiei Ecumenice drepturi care depășesc jurisdicțiunea spirituală, și de care Patriarhia a și făcut uz.

Însușirea acestor drepturi de către Patriarhia Ecumenică s-a vădit cu ocazia aprobării Statutului Organic al Muntelui Athos din 1926, când s-a nesocotit dreptul de vot egal al tuturor mănăstirilor suverane de la Athos, Patriarhia substituindu-și voinței sale voința mănăstirii Sfântul Pantelimon, care nu a fost de acord și nu a votat noul statut. Acest fapt arată în mod clar că Patriarhia Ecumenică a nesocotit autonomia bisericească a Athosului chiar în unul din elementele ei esențiale: dreptul de vot egal al tuturor mănăstirilor.

De asemenea, cu ocazia Conferinței interortodoxe care a avut loc la mănăstirea Vatoped (8-23 iunie 1930), delegatul Patriarhiei din Constantinopol a declarat că "Sfântul Munte este supus bisericește sub jurisdicțiunea imediată și exclusivă a Patriarhiei Ecumenice". Că această declarație cuprindea mărturisirea unei atitudini reale, o dovedesc măsurile luate de atunci

încoace de către Patriarhia Ecumenică în legătură cu Sfântul Munte, și îndeosebi lucrările celor două exarhii patriarhale trimise la Athos în 1947 și 1951, exarhii prin care Patriarhia a săvârșit acte de jurisdicție deplină asupra Sfântului Munte.

Apărată de-a lungul veacurilor – atât sub aspectul ei secular, cât și sub cel bisericesc –, autonomia athonită a fost recunoscută, precum am văzut, nu numai în dreptul bisericesc, ci și în dreptul internațional, și garantată prin tratatele de la Berlin (1878), Londra (1913), Sèvres (1920) și Lausanne (1923).

Consacrarea independenței Athosului prin dreptul internațional nu face decât să adauge un plus de prestigiu și de putere unei străvechi instituții a dreptului bisericesc. Canonicitatea în această chestiune a fost acceptată în areopagul ginților, ca o prețioasă achiziție a dreptului internațional.

Din acestea rezultă că autonomia athonită trebuie să fie respectată atât pe temeiul canonicității ei, cât și pe temeiul dreptului internațional.

2. Numărul mănăstirilor

O cauză pentru a cărei susținere se încearcă în zadar să se recurgă la canoane, la tradiție sau la alte temeuri, este aceea a pretensei invariabilități tradiționale și canonice a numărului mănăstirilor athonite.

Această chestiune nu s-a pus în trecutul istoric al Athosului pentru simplul motiv că numărul mănăstirilor athonite a variat foarte mult.

Astfel, deși nu se știe precis câte mănăstiri vor fi fost la Muntele Athos pe vremea Sfântului Atanasie, se pare că numărul lor a fost destul de mare, pentru că primul tipicon (972) a fost semnat, pe lângă Atanasie, de încă 44 egumeni și alți monahi, în total 59. Aceasta înseamnă că au existat cel puțin 45 de mănăstiri.

Tipiconul II (1046) cuprinde însemnarea că pentru alcătuirea lui s-au adunat în marea Lavră egumeni a peste 180 de mânăstiri.

De la începutul veacului al XIII-lea avem informații că existau, în general, 300 de mânăstiri la Athos, iar pe la sfârșitul veacului al XIII-lea mai rămăseseră circa 100. La 1394, în preambulul tipiconului III, se arată că existau numai 25 de mânăstiri mari, adică mânăstiri propriu-zise. Numărul lor a scăzut mereu, ajungând în veacurile XV și XVI la 19, și abia la 1540-1545 se ridică iarăși la 20. Același număr de mânăstiri îl găsim și în tipiconul VI, de la 1783, și de atunci încoace incontinuu.

Din cele arătate, se vede limpede că, în primul rând, tradiția nu pledează pentru menținerea neștirbită a numărului de 20 de mânăstiri mari la Athos, fiindcă în trecut numărul acestora a variat foarte mult; că nu se poate spune că numărul 20 ar fi număr sfânt sau consacrat prin tradiție, el neavând nici o legătură, de altfel, cu vreo orânduire monastică, cu vreo învățătură bisericască sau vreo tradiție religioasă propriuzisă, ci el reprezintă doar o cifră aleatorie.

Nici un tipicon, nici un hrisov imperial, nici un sigihion patriarhal cunoscut nu fixează și nu limitează pentru totdeauna numărul mânăstirilor și nici nu putea să facă aceasta, pentru că o astfel de delimitare nu era firească și nici întemeiată pe ceva real și valabil, ci, dimpotrivă, firesc este ca numărul mânăstirilor să poată crește sau scădea în viitor, așa cum a crescut sau a scăzut și în trecut.

Pentru motivele arătate, art. 2 și 3 din Statutul organic de la 1926 trebuiesc socotite ca neavând nici un temei bisericesc valabil. Căci, iată ce cuprind ele:

Art. 2 – “În afară de cele 20 de sfinte mânăstiri suverane, absolut nimănui nu i se recunoaște drept de proprietate în Sfântul Munte”;

Art. 3 – “Creșterea sau micșorarea numărului sfintelor mânăstiri suverane nu este îngăduită nimănui, sub nici un motiv”.

3. Dreptul de proprietate

După cum am văzut, prin art. 2 al Statutului din 1926 nu se recunoaște dreptul de proprietate asupra teritoriului și a bunurilor aflate pe Sfântul Munte decât celor 20 de mănăstiri suverane.

Dispoziția aceasta nu face decât să încerce a crea un suport valabil pentru cei care limitează numărul mănăstirilor suverane la 20. Cum însă ea nu este întemeiată, este evident că a fost determinată de considerente străine de cele bisericesti, deși s-a încercat să fie prezentată ca o chestiune religioasă, căutându-i-se zadarnic temeiuri în dreptul divin (art. 181).

4. Raporturile ierarhice dintre mănăstiri și dependențele lor

Statutul din 1926, la art. 3, declară că “schimbarea raporturilor administrative și ierarhice ale mănăstirilor față de dependențele lor, așa cum au fost consfințite de veacuri și cum se formulează în prezentul Statut organic, nu este îngăduită nimănui sub nici un motiv”.

Lăsând la o parte faptul că actualele raporturi dintre mănăstirile și dependențele lor, în unele cazuri, sunt consfințite printr-o practică îndelungată, este ușor să-și dea oricine seama că prin art. 3 – ca și prin dispozițiile art. 133, care spune că “transformarea schiturilor în mănăstiri, sau a chiliilor în schituri, sau a colibelor în chilii, se interzice cu desăvârșire” – se face aceeași încercare de a se asigura numai așezămintelor grecești atât dreptul de a fi mănăstiri suverane și dreptul de proprietate, cât și dreptul de a dispune asupra așezămintelor celorlalte Biserici negrecești, care nu au dobândit încă titlul de mănăstire.

5. Viața culturală

Prin faptul că art. 180 al Statutului din 1926 prevede că “numai Sfânta Chinotită are dreptul absolut ca să înființeze

tipografie în Sfântul Munte”, și prin faptul că art. 182 interzice “trimiterea călugărilor sau fraților să studieze în afara Sfântului Munte, înainte ca aceștia să fi absolvit școala athonită”, s-a păgubit viața culturală a Athosului, care de fapt, prin aplicarea acestor măsuri, a fost și anihilată.

6. Dreptul de veto al mănăstirilor suverane

În tradiția Sfântului Munte a existat întotdeauna și s-a exercitat dreptul de veto al mănăstirilor membre ale Chinotitei (Sinaxa), atunci când aceasta era chemată să ia o hotărâre cu privire la organizarea și conducerea comunității athonite și, implicit, cu privire la relațiile ei cu stăpânirea politică și cu cea bisericească din afară.

Acest drept a fost nesocotit cu ocazia alcătuirii și adopțării prin vot, de către Sinaxa extraordinară dublă, a noului Statut organic din 1926, iar prin art. 6 al legii prin care statul elen a confirmat noul statut, la 16 septembrie 1926, se evită orice precizare în legătură cu condițiile în care Sinaxa extraordinară dublă poate să ia hotărâri valabile.

Conștienți însă de nesocotirea acestui drept, atât statul elen, cât și Patriarhia Ecumenică, spre a da temei valabil actelor de confirmare a numitului statut, declară că el a fost votat de către Sfânta Sinaxă extraordinară dublă a celor 20 de sfinte mănăstiri, deși mănăstirea Sfântul Pantelimon nu l-a votat.

7. Drepturile Bisericilor ortodoxe negrecești

Nici un rând și nici un cuvânt al statutului din 1926 nu pomenesc vreunul din drepturile Bisericilor ortodoxe negrecești la Sfântul Munte Athos. De asemenea, nu se face pomenire despre acestea nici în constituția grecească și nici în vreo lege emisă de statul elen în legătură cu Athosul. Din contră, prin toate legiuirile și măsurile luate în legătură cu Sfântul Munte, atât de statul elen, cât și de Patriarhia Ecumenică, drepturile Bisericilor ortodoxe negrecești au fost trecute sub tăcere, uitate

complet, iar pe de altă parte, în calea afirmării lor s-au ridicat tot felul de opreliști de natură să zădărnicească orice încercare de revendicare din partea acestora.

Astfel, a fost nesocotit complet dreptul ctitoricesc al Bisericilor negrecești, al instituțiilor sau credincioșilor acestora. S-au oprit sistematic legăturile așezămintelor monastice negrecești de la Athos, cu Bisericile respective; s-a oprit cu desăvârșire accesul călugărilor negreci la Sfântul Munte și s-a făcut tot posibilul ca nici un astfel de călugăr să nu se mai poată așeza la Sfântul Munte, impunându-se, ca o condiție necesară, renunțarea la cetățenia patriei lor și dobândirea cetățeniei grecești, printr-o sumă de formalități pe care nimeni nu este în stare să le îndeplinească.

După cum se poate ușor vedea, din cele arătate mai sus, măsurile luate treptat de către statul elen și de către Patriarhia Ecumenică, în decursul ultimilor patruzeci de ani, au anulat caracterul ortodox ecumenic al Sfântului Munte Athos, transformându-l – din motive ce nu pot fi justificate bisericeste – într-o comunitate monahală exclusiv grecească.

Schimbările pe care le-a impus statul elen, fără nici o împotrivire din partea Patriarhiei Ecumenice, în statutul interortodox și internațional al Muntelui Athos, începând din anul 1912 și până astăzi, au atins prestigiul Ortodoxiei, buna înțelegere dintre Bisericile ortodoxe și dreptul acelor Biserici ortodoxe negrecești care au așezăminte sau simpli viețuitori în comunitatea athonită.

Ca urmare a acestora, Athosul a decăzut mult în ultimii patruzeci de ani, ajungând într-o stare atât de grea, încât pentru remedierea ei, în lipsă de alte posibilități în situația actuală, s-a cerut, în 1951, includerea Muntelui Athos în planul Marshall.

Iată consecințele grave ale măsurilor luate de către statul elen și de către Patriarhia Ecumenică în legătură cu Sfântul Munte Athos, în ultimii patruzeci de ani.

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ ȘI PROBLEMA SFÂNTUL MUNTE ATHOS

Din cele arătate până acum, Biserica Ortodoxă Română constată că s-au dat Ortodoxiei, drepturilor Bisericilor ortodoxe surori și drepturilor sale proprii, lovituri pe care, în calitatea sa de membră a ecumenicității ortodoxe, nu le poate accepta și nu poate să nu ia atitudine împotriva lor.

Ca urmare, Biserica Ortodoxă Română se socotește deplin îndreptățită să pretindă să se revină asupra acelor măsuri care au lovit în autonomia athonită și în drepturile Bisericilor ortodoxe surori, iar pe temeiul drepturilor sale străvechi la Muntele Athos cere să i se respecte și să i se asigure exercițiul lor.

Pentru a nu lăsa nici o îndoială asupra faptului că Biserica Ortodoxă Română nu are numai unele interese în legătură cu așezămintele sale actuale de la Muntele Athos, ci și alte drepturi străvechi, socotim necesar să reamintim numai câteva dintre actele pe care se întemeiază aceste drepturi.

1. Contribuția românilor și a Bisericii Ortodoxe Române la susținerea Sfântului Munte

De la jumătatea veacului al XIV-lea și până în veacul al XIX-lea, nenumărate documente grecești, slavone și românești dovedesc în chip neîndoielnic că dintre toate mănăstirile suverane astăzi în Sfântul Munte Athos, nu este nici una pentru a cărei refacere, întreținere și înzestrare să nu fi contribuit voievozii Țărilor Române sau credincioșii Bisericii Ortodoxe Române. Astfel, cu ajutorul românească s-au zidit din temelie ori s-au renovat multe mănăstiri athonite, s-au zugrăvit biserici, paraclise și trapeze, s-au făcut ziduri de apărare, fântâni de apă și turnuri de veghe, s-au dăruit cărți de slujbă și odoare de preț, icoane

ferecate în aur și argint, odăjdii, epitafe și dvere cusute în fir de aur și împodobite cu pietre scumpe și mărgăritare, care, toate laolaltă, alcătuiesc azi tezaurul de mare preț și comorile de artă ale Athosului. De aceea, toate dipticele mănăstirilor athonite sunt pline de nume de români trecuți în rândurile marilor ctitori. Într-adevăr, inscripțiile păstrate până azi pe zidurile sfintelor locașuri, mulțimea de hrisoave și manuscrise vechi, aflate în bibliotecile tuturor mănăstirilor athonite, dovedesc cu prisosință marea sprijin dat de poporul român pentru acest ținut de sfințită așezare călugărească. În fața atâtor mărturii netăgăduite, atât istoriografia greacă, precum și cea slavă, recunosc îndeobște că nici un alt popor ortodox n-a făcut jertfe mai mari și n-a susținut cu mai multă dărnicie mănăstirile din Sfântul Munte ca poporul român.

De altfel, după căderea Bizanțului sub turci, singurul scut de ocrotire pentru călugării athoniți au rămas doar voievozii români, care, pentru marea lor milostivire și îndurare, sunt asemănați de călugării aghioriți cu împărații Justinian și Constantin cel Mare, sau că istoria n-a cunoscut un împărat mai darnic, cum s-a spus despre Constantin Vodă Brâncoveanu (1688-1714).

Începând cu primii Basarabi din veacul al XIV-lea și sfârșind cu ultimii voievozi și domni români din veacul al XIX-lea, mănăstirile athonite au primit nu numai ajutoare în bani, ci și numeroase alte venituri, dăruindu-li-se mănăstiri și metoace bogate, sate și moșii întinse, păduri, țarini și podgorii, bălți și heleșteie cu pește, vămi, vaduri de mori.

Așadar, Biserica Ortodoxă Română are în plus, pentru apărarea autonomiei athonite, și titlul de ctitoră a celor mai multe așezăminte de pe Sfântul Munte, titlu ce constituie un izvor de drepturi pe care Ortodoxia de pretutindeni trebuie să i le recunoască, fiindcă până astăzi n-au fost abolite principiile dreptului ctitoricesc, drept rămas în vigoare, atât în viața internă, cât și în relațiile interortodoxe.

Astfel, biserica de la Protathon, cu toate dependențele sale, a fost reînnoită în întregime, la anul 1508, de Bogdan, voievodul Moldovei, și tot cu ajutorul românesc s-a zugrăvit la 1520 paraclisul Sfântului Ioan Botezătorul. Între daniile făcute la Protathon de voievozii români, trebuie să amintim bogatele mănăstiri Sfinții Trei Ierarhi din Iași și Cotroceni din București, ale căror venituri însemnate au constituit cel mai prețios sprijin pentru Chinotita athonită timp de aproape două veacuri.

Mănăstirea Marea Lavră a fost reclădită aproape în întregime, la începutul veacului al XVI-lea, de voievodul Neașgoe Basarab, care i-a dăruit și un ajutor anual de 90 000 de taleri. La 1643, Matei Vodă Basarab zidește aici, din temelie, biserica cu hramul Sfântul Mihail Mărturisitorul, unde se află zugrăvit ca ctitor.

Mănăstirea Vatoped este reclădită în parte, după 1526, de voievodul Țării Românești, Radu de la Afumați, care a zidit aici și biserica cu hramul Maicii Domnului, împreună cu turnul, vinăria și hambarele. Voievodul Moldovei, Alexandru Lăpușeanu, i-a dăruit în anul 1560 un metoh la Salonic, cumpărat cu 65 000 aspri, și i-a acordat un ajutor anual de 300 de galbeni. În anul 1660, biserica acestei mănăstiri a fost refăcută de Vasile Lupu și fiul său Ștefăniță Vodă, iar la sfârșitul secolului al XVII-lea Constantin Vodă Brâncoveanu i-a dăruit un ajutor de 21 000 aspri. Vatopedul a avut închinat în Moldova un număr de 6 mănăstiri și numai moșiile mănăstirii Golia erau în întindere de peste 100 000 ha.

Mănăstirea Ivron a primit în anul 1605, de la voievodul Radu Șerban al Țării Românești, un ajutor anual de 15 000 aspri, iar urmașul său la domnie a cheltuit pentru aducerea apei în mănăstire peste 60 000 aspri.

Lavra Hilandarului s-a bucurat de ajutorul românesc încă de la sfârșitul veacului al XV-lea, iar mănăstirea Dionisiu a fost rezidită din temelie, între anii 1512-1515, de evlaviosul voievod Neașgoe Basarab, care a clădit aici și o biserică nouă, cu hramul

Sfântului Nifon. În anul 1534, arzând biserica mănăstirii, s-a reclădit și zugrăvit de voievodul Moldovei, Petru Rareș.

Mănăstirea Cutlumuș a fost rezidită și întemeiată din nou de egumenul Hariton, viitorul mitropolit al Ungro-Vlahiei (1372-1381), cu ajutorul bănesc dat de voievozii munteni Nicolae Alexandru Basarab și fiii săi Vlaicu Vodă și Radu Vodă, cu îndatorirea ca să fie socotită "Lavră a Țării Românești" și să aibă adăpost într-însa și călugări români. După ce primește în tot cursul veacului al XV-lea mai multe danii și moșii ajutoare în bani, la începutul veacului al XVI-lea mănăstirea Cutlumuș este refăcută în întregime de voievozii Radu cel Mare și Neașoe Basarab, care au zidit și biserica cu hramul Sfântului Nicolae, clădind apoi chiliile, trapeză, bolniță, arhondaric și altele. Milosteniile și ajutoarele românilor pentru Cutlumuș au urmat aproape fără întrerupere până la sfârșitul veacului trecut, când, întâmplându-se în 1893 să ardă toate chiliile din partea de răsărit, s-au făcut altele noi, cu dania unor credincioși din București.

Chiliile mănăstirii Pantocrator și fântâna din fața bisericii au fost zidite în anii 1536-1537 de logofătul Țării Moldovei, Gavriil Trotușeanu.

Mănăstirea Xiropotamu posedă azi în arhiva sa peste 1000 documente românești, care pot dovedi marea dărnicie de care s-a bucurat ea în decurs de patru veacuri din partea voievozilor munteni și moldoveni. Adăugăm că biserica a fost renovată de Doamna Ruxandra, soția lui Alexandru Lăpușneanu, care a refăcut cu cheltuiala sa și zugrăveala. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, ca să poată scăpa mănăstirea de datoriile în care era înglodată, călugărul athonit Chesarie Daponte a colindat după milostenie satele și orașele Moldovei și Munteniei, strângând în curs de 8 ani, în folosul acestei mănăstiri, peste 7 500 000 piaștri.

Mănăstirea Zografu a fost atât de mult ajutată și de bogat înzestrată de către voievozii Moldovei, începând cu Alexandru

cel Bun (1400-1432) și Ștefan cel Mare (1457-1504), încât era socotită drept ctitorie românească.

Mănăstirea Dohiaru a fost rezidită din temelie și zugrăvită cu cheltuiala voievodului Moldovei Alexandru Lăpușneanu (1552-1568) și prin purtarea de grijă a mitropolitului Sucevei, Teofan, care, retrăgându-se din scaun, s-a închinoviat aici, unde a și murit în anul 1598, fiind îngropat chiar în nartica bisericii.

Mănăstirea Caracalu a fost și ea rezidită din temelie, în anul 1535, de voievodul Moldovei Petru Rareș.

Tot cu ajutor românesc s-a reclădit în întregime și mănăstirea Simonpetra, în urma focului nimicitor din anul 1580. Aici se află zugrăvit, în calitate de ctitor, domnul Țării Românești Mihai Viteazul (1593-1601), care i-a închinat în anul 1599 bogata mănăstire Sfântul Nicolae, zidită de el în București și înzestrată cu moșii atât de mari, încât din venitul lor s-a putut reface ușor mănăstirea Simonpetra, distrusă din nou de foc în anul 1625.

La nici o mănăstire din Sfântul Munte nu se cunosc atâtea hrisoave de danii provenite de la voievozii moldoveni și munteni, ca la Xenofon. Ele încep din veacul al XV-lea și continuă până la jumătatea veacului al XIX-lea și în toate se arată că această mănăstire a fost "zidită și înfrumusețată" de binecredincioșii domni români. Astfel, în 1545, biserica mănăstirii a fost zugrăvită de Constantin Vornicul și fratele său Radu. În 1564, boierul Nil Coman a rezidit din temelie biserica Sfântul Gheorghe, iar în 1637 Matei Basarab (1632-1654) a rezidit din temelie biserica mare și trapeza, unde se află zugrăvit în calitate de ctitor.

Mănăstirea Grigoriu a fost rezidită în secolul al XV-lea de domnitorul Moldovei Ștefan cel Mare, care i-a dăruit apoi și vechea mănăstire Sfântul Trifon din Căries, cumpărată cu 24000 aspri, și unde fiul său Bogdan Vodă (1504-1517) a zidit o biserică. Turnul clopotniței mănăstirii Grigoriu păstrează până astăzi

inscripția din anul 1502, care arată că s-a clădit de voievodul moldovean. Spre a ilustra veniturile pe care le-a avut această mănăstire de pe proprietățile închinat în Moldova este destul să spunem că egumenul Visarion, de neam din Peloponez, în timp de 10 ani (1842-1852), cât a administrat mănăstirea Vizantea din Moldova, a adunat o avere atât de mare, încât la moartea sa a lăsat prin testament mănăstirii Grigoriu, Chinotitei athonite și unui spital din Atena o avere de peste 20 milioane de lei.

Din secolul al XV-lea și până la începutul secolului al XIX-lea, mănăstirea Sfântul Pantelimon – sau Rusicon – a primit nenumărate ajutoare în bani și moșii, iar între anii 1812-1819, biserica fiind ruinată, s-a rezidit din temelie de Scarlat Calimah, domnul Moldovei.

Aceleași danii în bani și moșii s-au făcut și celorlalte moșii athonite: Filoteu, Sfântul Pavel, Stavronichita și Esfigmenu, unele datând chiar din secolul al XV-lea.

Atestările dărnicii românești la Muntele Athos sunt consemnate în cele câteva mii de documente care se păstrează în cea mai mare parte în arhivele mănăstirilor athonite, iar altele în arhivele statului român, din Iași și București, sau în Biblioteca Academiei Române.

În fața atâtor mărturii documentare, chiar istoricii aghiorți recunosc în mod unanim dărnicia românească pentru Sfântul Munte, arătând, în studiile și lucrările ce au publicat, că fără ajutorul dat de voievozii munteni și moldoveni în decursul veacurilor, unele mănăstiri athonite ar fi încetat demult să mai existe sau să-și continue viața lor de obște.

În ce privește această dărnicie, în afară de cele arătate pe scurt în fiecare din mănăstirile principale, este suficient să dăm câteva date statistice și elemente comparative. Astfel, suma cunoscută a daniilor în bani făcute de voievozii și boierii români între veacurile XIV-XIX se cifrează, după un calcul aproximativ, limitat doar la un timp de trei secole și întemeiat

pe documentele publicate, la enorma sumă de un miliard șase sute milioane piaștri.

Cele 25 de mănăstiri, 10 schituri și 3 biserici din Moldova și Țara Românească, închinat la Muntele Athos, posedau laolaltă 211 moșii, în întindere totală de circa 1000000 (un milion) hectare terenuri arabile, păduri, pășuni, livezi și bălți, adică aproximativ 8% din suprafața întregii țări.

Deosebit de acestea, ele mai aveau închinat și veniturile a 1627 imobile – hanuri și prăvălii – aflate în marile orașe ale țării (București, Iași, Craiova, Galați etc.), precum și 671 pogoane de vie. Pe la jumătatea veacului al XIX-lea, toate aceste proprietăți aduceau un venit anual de circa șapte milioane piaștri, în timp ce bugetul Țărilor Române era atunci de cincizeci milioane piaștri, exprimând deci un raport de 1/7 față de bugetul țării. Dacă raportăm acum veniturile mănăstirilor închinat la timpul celor două secole, cât ele au fost în folosința Sfântului Munte, aflăm enorma sumă de un miliard patru sute milioane piaștri, care, împreună cu suma daniilor anuale în bani, exprimă cifra totală de trei miliarde piaștri, adică cuantumul milosteniilor și ajutoarelor românești pentru mănăstirile athonite.

2. Concluzii

Făcând atâtea danii Sfântului Munte, poporul român, voievozii și Biserica lui, sunt, după împărații bizantini, cei mai de seamă ctitori ai așezămintelor aghiorite. Cu toate acestea, nici Biserica și nici statul român nu s-au gândit să-și valorifice contribuțiile lor, prin drepturi de a se amesteca în conducerea treburilor athonite, și nu au pretins ca la ctitoriile lor să se așeze numai călugări români sau ca ele să devină mănăstiri românești.

Nici o urmă de mândrie și nici o urmă de naționalism nu se desprinde din faptele sau din atitudinea lor în general, căci niciodată n-au urmărit altceva decât să asigure posibilități

materiale și morale obștei athonite, pentru ca aceasta să-și păstreze și să-și apere, în orice împrejurări, caracterul panortodox și menirea ei de-a lungul istoriei.

Cu toate acestea, atât Patriarhia Ecumenică, cât și Chinotita athonită, și chiar împărăția turcească, au privit pe voievozii români și Biserica Ortodoxă Română ca pe cei mai de seamă ctitori ai așezămintelor Sfântului Munte, le-au recunoscut și le-au respectat totdeauna drepturile ctitoricești.

Aceste drepturi n-au fost contestate nici Bisericii, nici statului român, decât începând din veacul al XIX-lea, când, din partea Patriarhiei Ecumenice, numitele drepturi s-au făcut uitate, datorită faptului că Revoluția din 1821a stârnit în lumea grecească un curent puternic național, care s-a transformat apoi în filețism, neîngăduit de învățătura Bisericii noastre. Din această vreme, Biserica și poporul român, pentru a-și asigura un minimum de drepturi la Sfântul Munte, au trebuit să clădească, la jumătatea veacului al XIX-lea, actualul schit Prodromul, pentru a servi ca lăcaș al călugărilor români, considerați din ce în ce mai străini pe tărâmurile athonite.

Cu toate că, precum am spus, drepturile ctitoricești ale românilor din Sfântul Munte au fost date uitării în vremea din urmă, Biserica Ortodoxă Română găsește nimerit și se socotește îndreptățită să facă precizarea că vechile ei privilegii și drepturi ctitoricești nu s-au prescis, fiindcă prescripția nu operează asupra acestui fel de drepturi, și pentru că nici dreptul stavropighial (apărut abia în veacul al XIII-lea) nu anulează pe cel ctitoricesc, care este mult mai vechi.

Pe temeiul binefacerilor și serviciilor pe care Biserica și poporul român le-au adus Athosului, și prin ele întregii Ortodoxii, prin ctitoriile și daniile sale; pe temeiul dreptului lor ctitoricesc; având în vedere necanonicitatea pretențiilor cu privire la invariabilitatea numărului mănăstirilor athonite și la regimul bunurilor imobile ale acestora; având în vedere lipsa de orice alt temei al acestor pretenții în constituționalitatea

athonită sau în dreptul internațional, ca și contradicția în care ele se găsesc cu spiritul creștin în general și cu cel monahal în special, Biserica Ortodoxă Română se socotește în drept să formuleze următoarele revendicări în legătură cu Sfântul Munte Athos:

a) Asigurarea liberului acces al monahilor români și ridicarea oricărei restricții din calea așezării lor statornice la Muntele Athos;

b) Asigurarea pe seama monahilor români, ce se vor așeza la Athos, a dreptului de a-și păstra cetățenia patriei lor, ca ei să se poată bucura în țara lor de drepturile cetățenești, iar în străinătate de protecția statului român;

c) Asigurarea liberului acces la Athos pentru pelerinii și pentru oamenii de știință ortodocși români, care doresc să facă acolo cercetări istorice, iconografice, liturgice etc.;

d) Înlăturarea restricțiilor care împiedică ridicarea schiturilor românești Prodromul și Lacul la rangul de mănăstiri suverane, recunoscându-li-se toate drepturile de care se bucură cele 20 de mănăstiri suverane actuale din Sfântul Munte;

e) Cedarea Mănăstirii Cutlumuș călugărilor români, ca fostă ctitorie și "Lavră a Țării Românești";

f) Asigurarea pe seama Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a dreptului de a se îngriji de întreținerea materială a așezămintelor călugărilor români de la Sfântul Munte, precum și de educația și cultura lor religioasă, prin mijloacele corespunzătoare, ateliere, școli, publicații etc.

Formulând aceste revendicări pe temeiurile arătate, Biserica Ortodoxă Română este încredințată că Patriarhia Ecumenică va aprecia justețea lor și va pune mai presus de orice interesele superioare ale Ortodoxiei și buna înțelegere în sânul ecumenicității ortodoxe.

(*Revista "Ortodoxia", Anul V, nr. 2, aprilie-iunie 1953*)

ATHOSUL – CENTRU DE IRADIERE A CULTURII BIZANTINE ÎN ȚĂRILE ORTODOXE

În anul acesta s-au împlinit o mie de ani de la întemeierea Lavrei, a primei mănăstiri mari și bine organizate din Muntele Athos, de către Sfântul Atanasie Athonitul. Cu această ocazie s-au desfășurat acolo mari festivități bisericești interortodoxe la care au participat mai mulți conducători și reprezentanți ai Bisericilor Ortodoxe. Din partea Bisericii Ortodoxe Române a participat Prea Fericitul Patriarh Justinian, însoțit de o delegație compusă din Î. P. S. Mitropolit Firmilian al Olteniei, P.S.Episcop Partenie al Romanului și Hușilor, Arhimandritul Nicolae Mladin, profesor la Institutul teologic din Sibiu, Pr. Ioan G. Coman, profesor la Institutul teologic din București, Pr. Olimp Căciulă și Diac. M. Marinescu.

Prezentând în acest număr un reportaj al acestei vizite, am socotit că e bine să-l introducem prin câteva considerații referitoare la geografia Athosului, la întemeierea Lavrei și la însemnătatea generală a Athosului pentru viața Bisericilor Ortodoxe.

Geografic, Muntele Athos reprezintă cea mai de răsărit din cele trei ramuri egale ale peninsulei Calcidice, care înaintază în Marea Egee, între Tracia și Salonic, sub forma unei mâini cu trei degete. El are aproximativ o lungime de 60 de km și o lățime între 6 și 8 km. E despărțit de baza peninsulei printr-un istm tăiat de regele Xerxe al perșilor (la 484-481 î. Hr.), din motive de strategie maritimă. Așezarea lui, oarecum izolată sau în stare de a fi izolată de lume, îl face propriu pentru o viață monahală. Un lanț de munți, pornind de la istm, traversează întreg acest promontoriu lunguieț și îngust, prin mijlocul lui, înălțându-se spre capătul ce sfârșește în mare, până

la vreo 1800 m. Peninsula (sau insula artificială) athonită este vestită prin salubritatea climatului ei, și autorii vechi pretindeau că oamenii trăiesc acolo până la adânci bătrânețe. Aproape toată așezarea e acoperită de păduri, izvoare abundente țâșnesc din loc în loc, în afară de ele apeductele construite duc apa în toate punctele locuite, până la extremitatea peninsulei. Pădurile furnizează materialele necesare construcțiilor. Cresc acolo înfrățiți pinul, stejarul, ulmul, castanul. Se vede adesea cipresul, alunul, măslinul, portocalul, lămâiul, caisul și vița de vie. Călătorul francez Pierre Belon declară că “nu e în toată lumea un loc mai bun pentru mănăstiri”. Nichifor Gregora, filosoful bizantin din secolul al XIV-lea, deși adversar al Athosului, descrie acest loc astfel: “Dulceața temperaturii, varietatea vegetației care bucură vederea și îmbălsămează aerul, ciripitul păsărilor, murmurul izvoarelor, zumzetul albinelor, vederea mării întinse, lișiștea văilor, tăcerea și singurătatea pădurilor, toate acestea alcătuiesc o țesătură de voluptăți care răpesc simțurile și ridică spre Dumnezeu sufletul recules în cugetări evlavioase”.

Frumusețea peisajului și moderația climei sunt un lucru rar în regiunea aceea care înaintează spre Mediterana. Solul în mare parte pietros n-a permis culturi mari și lesnicioase. Adesea, pentru amenajarea unui teren de câțiva metri pentru legume, viețuitorii au trebuit să care de jos, de lângă mare, pământul necesar în traistă. Alternarea de locuri cu vegetație plăcută cu altele stâncoase și aspre a oferit condiții pentru trepte și elanuri spirituale variate.

Geografia Athosului a fost și ea favorabilă rolului căruia i-a servit.

În ceea ce privește începuturile vieții monahale în Athos, nu se pot spune lucruri sigure și nu se pot indica date fixe. E un domeniu în care abundă legendele. Documentele vorbesc despre o viață mănăstirească numai din secolul al IX-lea încolo. Înainte de secolul al IX-lea nu se aflau probabil decât

pustnici împrăștiati prin ascunzișul pădurilor. Între asceții de la începutul secolului al IX-lea se socotește că s-ar fi aflat și celebrul Petru Athonitul. De la 862 se pomenește de chinovia lui Eftimie, pe vremea împăratului bizantin Vasile Macedoneanul. Dar ea n-a avut autoritate peste toți călugării din Athos. Un ucenic al lui Eftimie, Ion Colobos, a fondat între 869-873 o altă mănăstire. Toți sihaștrii recunoșteau în acea vreme o oarecare autoritate a unui protos.

Adevăratul fondator al regulei mănăstirești în Athos este un personaj aparținând unei familii din clasa nobililor din Trapezund, numit Avramios. Acesta, devenind călugăr sub numele de Atanasie, a zidit, cu ajutorul împăratului Nichifor Focas, în jurul anului 963, mănăstirea Lavra, care s-a numit mai târziu, după numele fondatorului, Lavra Sfântului Atanasie.

Din cele ce se povestesc în *Viața Cuviosului Atanasie* și din relațiile strânse pe care le-a avut, după toată verosimilitatea, cu Nichifor Focas (împărat bizantin, între 963-969), se poate admite că începuturile vieții mănăstirești solid organizate în Athos sunt legate de episodul unui război pe care Nichifor Focas, pe atunci general, l-a purtat victorios împotriva arabilor, ajutat de rugăciunile lui Atanasie.

Se prea poate ca în biografia lui Atanasie să fie unele înflorituri, adăugate de administrația posteroară, cum se întâmpla de obicei în trecut cu mai toți cei care au avut un rol remarcabil în viață. Dar chiar și în cazul acesta, ar fi indubitabil că athoniții au legat începuturile vieții mănăstirești din Athos de un moment de luptă patriotică și au considerat-o ca un titlu de laudă pentru aceste începuturi.

Dar să dăm concret datele respective din viața Sfântului Athonitul. Nichifor Focas avea un unchi după mamă, cu numele Mihail Maleinos, egumenul mării mănăstiri Chimina din Tesalia, vestit pentru evlavia lui. Aici, la unchiul său, Nichifor Focas, pe când era încă numai general, a cunoscut

pe tânărul Atanasie, călugărit în această mănăstire și ajuns fiu duhovnicesc al lui Mihail Maleinos. El s-a atașat sufletește atât de mult de Atanasie, încât unchiul său i l-a dat, la cerere, ca însoțitor duhovnicesc.

Dar Atanasie, după o vreme, a fugit pe furiș de lângă Nichifor Focas, pentru a se dedica vieții de sihăstrie în Athos. Generalul s-a întristat foarte mult de dispariția prietenului său și a însărcinat pe comandantul militar din Salonic să-l caute. Acesta a scris protosului din Athos, care, după descrierea dată de Nichifor Focas, l-a descoperit cu ocazia sărbătorilor Crăciunului, când toți sihaștrii s-au adunat la Caries, în centrul Athosului. După ce l-a aflat, Nichifor Focas s-a legat și mai mult de Atanasie, care se vede că era o personalitate capabilă să impresioneze și să țină sub înrăurirea lui pe alții. În acea vreme, Nichifor Focas a fost trimis comandant de oști să zdrobească regatul arab din Creta, de unde porneau pirații sarazini și pustiau toate țărmurile grecești, stingherind greu Imperiul bizantin. Se știe câte lupte sângeroase a trebuit să poarte Nichifor Focas până a putut distruge acest cuib de pirați (961) și a eliberat ținuturile grecești de această plagă, asigurând liniștea Imperiului bizantin pe o lungă perioadă de timp și făcând posibilă o viață de libertate pentru creștini. În cursul acestei expediții, Nichifor Focas a simțit de multe ori lipsa sfaturilor înțeleptului și evlaviosului său prieten și necesitatea prezenței lui pentru a insufla ostașilor curaj și încredere în victorie. În sfârșit, după multe rugăminți din partea lui Nichifor Focas, Atanasie a sosit în Creta și nu l-a mai părăsit pe general până la deplina eliberare a insulei.

Nichifor Focas a atribuit marea lui biruință ajutorului dumnezeiesc și rugăciunilor lui Atanasie. Întru pomenirea acestei biruințe și drept expresie a recunoștinței sale, a hotărât să ridice o mănăstire în Athos, unde cuviosul lui prieten se simțea atât de bine. Acesta este începutul zidirii Marii Lavre a Athosului, ale cărei clădiri puternice se păstrează până astăzi.

Viața mănăstirească din Athos a fost în orice caz o urmare a biruinței asupra arabilor, pentru că prin ea s-a asigurat liniștea țărmurilor Mării Egee, unde este așezat Athosul.

Din Creta, Nichifor Focas s-a dus în Constantinopol, unde a fost primit în triumf și în scurtă vreme a ajuns împărat. Iar Atanasie s-a retras în chilia lui din Athos. Propunerea lui Nichifor Focas de a ridica o mănăstire în Athos n-a găsit prea mare entuziasm la Atanasie, care înclina mai mult spre liniștea unei vieți pustnicești. A trebuit multă stăruință din partea lui Nichifor Focas spre a-l câștiga pentru o mănăstire de proporții imperiale în pădurile Athosului, ce i se păreau mai potrivite pentru o viață retrasă, singuratică. Dar, în sfârșit, zidirea a început. Porțile de aramă care împodobesc până astăzi nar-texul bisericii Marii Lavre sunt darul împăratului. Iar hrisovul ce se păstrează în biblioteca mănăstirii relatează că împăra-tul a dăruit și două sfinte moaște: o bucată din Cinstitul Lemn și craniul Sfântului Vasile.

Locul pe care s-a înălțat mănăstirea era pustiu (acolo își avea chilia Atanasie) și a trebuit să se scoată din rădăcini mulți arbori, să se facă săpături și transporturi de pământ și de pietre. Atanasie a trebuit să întreprindă lucrări mari nu numai pentru a zidi mănăstirea, ci și pentru a-i da un caracter civilizat, demn de o ctitorie împărătească. Aceasta a provocat revolta bătrânilor sihaștri și a vechilor viețuitori ai Athosului. Ei priveau opera lui Atanasie ca pe o înnoire, ce nesocotește tradițiile. Drept aceea, au trimis o delegație la împăratul Ion Ţimiskes, urmașul lui Nichi-for Focas la tron, plângându-se că Atanasie calcă vechile rânduieli și obiceiuri ale locului: "Căci a ridicat clădiri luxoase și turnuri, a făcut porturi, a abătut cursuri de ape și a folosit boi înjugați, și a prefăcut Athosul în lume, a semănat ogoare și a sădit vii, încât mișcă din loc vechile legi și preface vechile obiceiuri și rân-duieli". Precum se vede, fapta lui Atanasie înseria un moment de progres pentru viața simplă, confundată cu natura, a viețuito-rilor din Athos.

Împăratul Ion Țimiskes a trimis pe învățatul călugăr Epifanie Studitul din Constantinopol la Athos. Acesta a adunat toți monahii din peninsula și, arătându-le că nu au dreptate, a dat primul tipicon, adică primul regulament al Muntelui Athos, întărit la 971 de Ion Țimiskes. Viața de obște și conducerea de sine au fost cele două principii caracteristice ale organizării introduse prin acest regulament. Atanasie, introducând viața de obște, deodată cu aceasta a introdus în Athos și bunurile civilizației de atunci. Atanasie a fost astfel nu numai un monah cuvios, ci și un "civilizator", cum au fost și alți contemporani de-ai lui.

Atanasie n-a ridicat numai clădiri, chilii, biserici, ci a amenajat și porturi și magazii, a sădit vii, a semănat ogoare, a cultivat pământul, a adus apă prin apeducte și a început să folosească boi înjugați pentru a ușura muncile oamenilor. De la el a început și obiceiul ca tot ce se construia în Athos să fie de o înaltă valoare artistică, fie că era vorba de arhitectură, de pictură, de țesături, de lucrături în lemn, de înflorituri, de manuscrise, sau de alte obiecte de cult. Așa s-au acumulat în Athos monumente artistice de mare preț, care au servit ca model sau cel puțin ca impuls pentru arta bisericească din toate țările ortodoxe. S-a arătat, de pildă, influența Athosului asupra picturii celebrului pictor bisericesc rus de la începutul secolului al XV-lea, Rubliov.

De la Atanasie a început și îndeletnicirea cărturărească a copierii de cărți în Athos, mai precis a copierii artistice de manuscrise nu numai bisericești, ci și de cultură clasică. Athosul a fost unul din factorii care au salvat, prin copiere, în mare măsură, operele lui Platon, Euripide, Homer. Apărarea împotriva cotozirii pustiitoare de cultură a mahomedanismului turcesc a fost susținută de Athos nu numai prin însuflețirea popoarelor ortodoxe la rezistență și luptă, ci și prin salvarea vestigiilor culturii eline și bizantine.

Alături de patriotism și de interesul pentru cultură, care au fost imprimate de la început Athosului de personalitatea lui Atanasie, a mai fost cultivată, în cea mai mare parte din istoria lui, și o a treia caracteristică pozitivă demnă de remarcat: spiritul de comuniune interortodoxă. În Lavra Sfântului Atanasie, de la început au fost primiți nu numai călugări greci, ci din toate națiunile ortodoxe. Ideea aceasta a lui Atanasie a făcut și ea mare carieră în Athos. Foarte curând s-a întemeiat acolo o mănăstire a georgienilor (Ivirul), a bulgarilor (Zograful), a sârbilor (Hilandarul). Încă din vremea lui Atanasie, unul din călugării ruși aflători la Athos, întorcându-se de acolo, cu binecuvântarea unui stăreț, a întemeiat la Kiev Marea Lavră Pecerska. E vorba de Antonie. Urmând spiritul lui Atanasie, Athosul a devenit în curând o comunitate frățescă interortodoxă, cu mănăstiri și credincioși greci, bulgari, sârbi, ruși, români, bucurându-se de drepturi egale, și toți împreună de o anumită autonomie. Frățietatea aceasta de indivizi și nații, în care fiecare se simțea în largul său, și respecta pe ceilalți, a fost posibilă pentru că nu erau acolo ambiții șovine și deosebiri de bogați și săraci, ci toți erau egali. Desigur, au fost și mănăstiri îmbogățite de pe urma averilor închinat, dar de ele nu profitau decât prea puțini conducători de mănăstiri. Marea mulțime de viețuitori n-a beneficiat de aceste venituri.

Amintim numai câteva momente culminante din această influență a Athosului, astfel înțeleasă, asupra diferitelor Biserici Ortodoxe.

Viață cărturărească și artistică a Bisericii Bulgare s-a resimțit de influența Athosului datorită mării personalități a patriarhului Eftimie, de la sfârșitul secolului al XIV-lea, care a fost, prin maestrul său, patriarhul Teodosie de Tarnovo, ucenicul lui Grigorie Sinaitul, reînnoitor al vieții spirituale din Athos. Curentul literar care s-a inițiat prin Eftimie și s-a continuat prin ucenicii lui, a avut o puternică influență și asupra vieții religioase ruse. Trecând peste toată perioada istorică intermediară, menționăm că la 26 iulie 1962, Biserica Ortodoxă Bulgară

a canonizat pe Cuviosul Paisie, fost stareț la Hilandar, în Athos, în secolul al XVIII-lea. El este autorul *Istoriei slavo-bulgare*, prin care a contribuit enorm la trezirea națională a poporului bulgar și la introducerea limbii bulgare în operele de cultură și literatură.

Sava, fiul cneazului Ștefan Nemanja, organizatorul statului sârb, destinat să urmeze la conducere după moartea tatălui său, cucerit de descrierea vieții monahale din Athos, făcută de niște călugări ruși veniți la curtea lui Ștefan Nemanja după ofrande, fugă cu ei în Sfântul Munte și se așază acolo, în mănăstirea rusească Sfântul Pantelimon. Prin scrisori, îl convinge pe tatăl său să predea scaunul de domnie fiului său Ștefan, și să vină la Athos, să se călugărească. Împreună ctitoresc apoi mănăstirea sârbească Hilandar, pe ruinele unei mănăstiri părăsite, cu același nume. Cneazul Ștefan, după călugărie Simion, moare peste trei ani (1199) și e înmormântat în ctitoria sa, iar la un an după aceea e canonizat de soborul Athosului. În scurtă vreme, au izbucnit în Serbia lupte între frații săi, Vucan și Ștefan, pentru tron, și amândoi au cerut ajutorul papei, cu promisiunea că vor trece țara la catolicism. Sava vine în țară, aducând și moaștele tatălui său, și reușește să împace pe frați, care împlinesc voința tatălui lor, recunoscând pe Ștefan ca țar. Cât timp stă în țară, Sava ridică multe biserici și mănăstiri pentru întărirea Ortodoxiei, împotriva intrigilor catolice. Trimite mulți compatrioți la Athos, pentru ca, învățând acolo slujbele, să se întoarcă apoi pregătiți în Serbia. Zidește împreună cu fratele său mănăstirea Jič, dă mănăstirii Studenița, ctitorie a tatălui său, un regulament ca cel din Hilandar, și scrie viața tatălui său, *Viața Sfântului Simeon*, ale cărui moaște fuseseră așezate în Studenița. Această *Viață* a devenit cu vremea unul dintre cele mai valoroase documente ale istoriei sârbești.

Când fratele său Ștefan s-a hotărât să se căsătorească cu Ana, fiica dogelui venețian Enrico Donaldo, și la orizont

se desemnau noi pericole pentru Ortodoxie, Sava, după ce și-a epuizat toate celelalte mijloace pentru a abate pe fratele său de la această hotărâre, a plecat din nou la Athos. Ștefan, în fața acestui fapt, a renunțat la hotărârea sa, rugându-l pe Sava să se întoarcă. Dar Sava, voind să asigure mai bine pe viitor Ortodoxia în Serbia, s-a dus la Niceea, ca să obțină de acolo ridicarea Bisericii Sârbe la rangul de arhiepiscopie și să i se recunoască autocefalia. Ambele aceste lucruri le-a obținut Sava, iar el a devenit primul arhiepiscop al Bisericii Sârbe autocefale, la a cărei organizare și întărire a lucrat cu multă râvnă de la 1220 până la moartea sa, întâmplată în 1235, după ce mai făcuse câteva drumuri la Athos și la Locurile Sfinte din Palestina.

Influența continuă a Athosului asupra vieții bisericești din Rusia, asupra literaturii religioase, asupra marilor personalități ale Bisericii și teologiei ruse – începând cu Antonie, întemeietorul Lavrei Perska din Kiev, continuând cu Serghie de Radonej, cu Nil Sorski și sfârșind cu Paisie Velicicovski – a fost expusă de istorici, în lucrările lor, care menționează și faptul că această influență n-a fost primită fără modificări, ci a suferit o adaptare la spiritul credincioșilor de acolo.

O înrâurire similară a avut Athosul și asupra vieții religioase, a scrisului bisericesc, a arhitecturii și picturii bisericești din Țările Române. Nicodim, întemeietorul primelor mănăstiri românești, a venit din Serbia, dar a trăit și la Athos, și a dat Vodiții și Tismanei ctitorite de el statutul de autonomie, pe care îl aveau numai mănăstirile din Athos. De la el s-au păstrat și câteva scrisori, dintr-o corespondență cu învățatul patriarh bulgar Eftimie de Târnovo, ale cărui legături cu spiritualitatea athonită din secolul al XIV-lea sunt cunoscute.

Cărțile bisericești copiate în Țările Române, sau tipărite mai târziu, gravurile din ele, arhitectura și pictura bisericească, vădesc adeseori o influență athonită. Primele trei cărți

tipărite în Muntenia, în 1508, 1510, 1512, se datoresc meșterului sârb Macarie, care a fost egumen la Hilandar, unde a scris și o lucrare succintă *Despre Dacia și hotarele ei*, un fel de geografie prescurtată, cu o toponimistică foarte bogată. În vremea lui Neagoe Basarab a avut loc, în general, o mare afluență a hilandariștilor la Curtea de Argeș.

Bogata ornamentație a manuscriselor moldovenești de la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea are legătură cu Hilandarul, ca de exemplu *Evangheliarul moldovenesc*, fost odinioară în proprietatea bisericii Sfântul Gheorghe din Hârlău, azi la Cetinje, care are, pe prima pagină a Evangheliei lui Marcu, un ornament ce se găsește și în *Triodul de Hilandar*, de la 1380. Acest Evangheliar a fost scris cu cheltuiala lui Ștefan cel Mare, legat apoi din nou și îmbrăcat în argint cu cheltuiala lui Bogdan Vodă, fiul lui Ștefan.

Se știe apoi că marele curent de traduceri și tipărituri bisericești din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, numit paisian, pentru că a avut ca promotor pe călugărul rus Paisie Velicikovski, a luat naștere sub influența Athosului, unde Paisie a stat mulți ani în tinerețe. Curentul acesta a dat Bisericii noastre personalități marcante, prin activitatea lor cultural-bisericească și de trăire spirituală, ca Grigorie IV Dascălul, mitropolitul Ungrovlahiei, Veniamin Costachi, mitropolitul Moldovei, Sfântul Ierarh Calinic de la Cernica etc. Așa cum în Rusia influența athonită s-a adaptat spiritului poporului rus, tot așa s-a adaptat la noi spiritului poporului român. O adaptare la viața reală a societății omenești a suferit spiritualitatea athonită, mai întâi, trecând prin personalitatea lui Paisie, caracterizată printr-o mare iubire de oameni. Dar ucenicii români ai lui Paisie, însușindu-și această iubire de oameni, au manifestat-o în activitatea lor printr-un patriotism adaptat nevoilor locului și momentului istoric în care trăiau. Așa s-a manifestat această spiritualitate prin personalitatea de o atât de activă milostenie și atât de

neodihnită putere constructivă a starețului și episcopului Calinic, canonizat de Biserica Ortodoxă Română în 1955.

Curentul paisian se unește, la începutul secolului al XIX-lea, cu curentul național venit din Transilvania, datorită căruia ia avânt noua îndrumare a literaturii teologice și bisericești din întâia jumătate a secolului al XIX-lea.

*

Dacă fiecare epocă reține din laturile activității trecute ale instituțiilor și personalităților ceea ce îi este mai necesar, noi putem reține din importanta activitate trecută a Athosului două lucruri: a) Athosul a fost cetățuia în care s-a putut păstra o mare parte din comoara creației culturale și artistice a Bizanțului, distrusă în Constantinopol și în aproape toate celelalte părți prin cucerirea turcească. b) A dat impuls prin Biserica primelor începuturi de viață culturală la popoarele ortodoxe, prin mijlocirea bunurilor culturii bizantine și antice.

(Revista "Glasul Bisericii", Anul XXII,
nr. 7-8, iulie-august 1963)

SIGILIILE MĂNĂȘTIRILOR DE LA MUNTELE ATHOS

Maria Dogaru

Una dintre laturile politicii externe a domnitorilor Țării Românești și ai Moldovei, care atestă largă autonomie de care acestea s-au bucurat în epoca feudală, o constituie relațiile strânse ce au existat în domeniul cultural și religios cu țările din Balcani și mănăstirile de la Muntele Athos.

Daniile în bani și obiecte prețioase, închinarea unui număr însemnat de mănăstiri cu întinse suprafețe, numeroasele

lucrări efectuate pe cheltuiala voievozilor români pentru construcțiile religioase de la Athos au constituit prețioase ajutoare pentru călugării athoniți.

Documentele privitoare la relațiile dintre domnitorii români și călugării de la Athos atestă faptul că voievozii Țării Românești și ai Moldovei, continuând tradițiile bizantine, au instituit la Athos cel mai îndelungat patronaj cunoscut în istoria acestor locuri, patronaj care se întinde pe o perioadă de 513 ani (1350-1863). Relațiile strânse ce au existat în perioada "protectoratului românesc" au prilejuit o permanentă corespondență între comunitatea călugărilor athoniți, cancelariile princiere românești și unele mănăstiri din țară.

Treptat, la mănăstirile de la Athos s-au concentrat prețioase valori spirituale românești. Conștienți de importanța istorică deosebită a acestora, factorii politici care au militat pentru secularizarea averilor mănăstirești au introdus în legea prin care se înfăptuia acest act un articol special prin care se prevedea: "Guvernul va lua înapoi de la egumenii greci ornamentele, cărțile și vasele sacre cu care pietatea strămoșilor noștri înzestraseră aceste așezări, precum și documentele care au fost încredințate zișilor egumeni și aceasta conform cu inventarele ce se găsesc în arhivele țării".

Scrisorile și adresele schimbate între mănăstirile din țară și călugării athoniți, reflectând în parte evoluția societății românești, rolul țărilor române în istoria popoarelor balcanice, prezintă importanță și din punct de vedere diplomatic și sigilografic.

În rândurile ce urmează ne propunem să evidențiem unele aspecte privind autentificarea actelor emise în cancelariile mănăstirilor de la Athos, conservate în fondurile mănăstirilor, odinioară închinată. Cercetând sub aspectul mijloacelor de validare actele scrise în limba greacă, trimise de călugării athoniți în principatele române, constatăm următoarele: 1) unele scrisori trimise de proestosul unei mănăstiri în numele

întregii comunități sunt autentificate prin semnătura unui reprezentant al acestora sau prin inserarea unei formule generale “toți proestoșii de la cele 20 de sfinte mănăstiri de la Sfântul Munte”; 2) anumite acte, pe lângă formula menționată, sunt validate cu sigiliul unei mănăstiri; 3) câteva scrisori trimise în numele tuturor călugărilor de la Athos își probează autenticitatea prin cele 20 de sigilii imprimare, reprezentând mănăstirile de la Sfântul Munte.

Din punct de vedere al formei, sigiliile mănăstirilor de la Muntele Athos sunt toate rotunde, iar mărimea lor variază între 3 și 5 centimetri.

Considerăm că unele sunt “sigilii împărțite”, confecționate din trei sau cinci părți, respectiv suprafața metalică pe care se grava marca și legenda era împărțită în 2 sau 4 părți pentru a se păstra fiecare la persoane diferite, sigilarea realizându-se numai prin reunirea celor 4 părți ale rondelii cu ajutorul mânerului (constituind a treia sau a cincea parte). Prin acest procedeu se evita folosirea abuzivă a sigiliului, căci pentru sigilarea unui act era necesar consimțământul tuturor părților. Nu este exclus ca matricele acestor sigilii să se fi confecționat în Țara Românească. Informații prețioase în acest sens găsim chiar în corespondența la care ne-am referit. Este concludentă scrisoarea trimisă la 26 februarie 1801 de Natanail, episcopul mănăstirii Marea Lavră, lui Visarion, egumenul mănăstirii Cotroceni. Pe lângă faptul că aflăm din aceasta că pecetarii români erau cunoscuți dincolo de graniță ca “meșteri îndemnatnici”, constatăm că mănăstirile de la Muntele Athos au comandat de mai multe ori matrice sigilare în București. Astfel, Natanail confirmă primirea unei peceti pe care menționează că a dat-o lui Antim, de la Caracala, în schimbul sumei de 31 groși și comandă tot în Țara Românească, pentru mănăstirea Lavra, o nouă pecete. Peste câteva luni, în 13 iulie 1803, epitropul de la Lavra cere lui Visarion să se preocupe de confecționarea unei “ștampile în 5 părți”, deci matrice sigilară împărțită,

trimitând și textul legendei (în limba greacă) ce trebuia gravat pe suprafața rondelului: Sigiliul Sfintei Mănăstiri al Marii Lavre – Sfântul Atanasie de la Athos.

Se pare că s-a dat curs acestei comenzi, întrucât în octombrie același an Natanail a scris că așteaptă pecetea comandată, iar după această dată în scrisorile ce se schimbă nu se mai fac referiri la un astfel de obiect.

Legendele sigiliilor mănăstirilor de la Muntele Athos sunt scrise în limba slavă sau în limba greacă, de obicei cu litere de tipar. Precedată de invocația simbolică, legenda cuprinde apelativul sigilar peceat, numele mănăstirii și hramul. Plasat la marginea spațiului sigilat, textul legendei este inserat într-o exergă din două sau patru linii continue, dintr-un cerc perlat, unul liniar în exterior și altul liniar în interior.

Din punct de vedere al tehnicii gravării, aceste sigilii sunt reușite. Se respectă proporția necesară între elementele propuse în compoziția heraldică respectivă, sunt expresive, mișcarea este exprimată corect; uneori, este cazul sigiliului mănăstirii Hilandar, în emblema sunt redată tablouri pline de mișcare.

În emblema acestor sigilii sunt înfățișate scene religioase, în legătură cu hramul bisericii respective sau patronatul religios, după cum sunt:

1) Sigiliul mănăstirii Hilandar, 4, 4 cm, hram "Întrarea în Biserică a Maicii Domnului" (sărbătoare însemnată în calendarul Bisericii Ortodoxe, 21 noiembrie). În reprezentare, Maica Domnului, copil, îngenunchind în fața unui personaj cu mitră așezat pe un scaun episcopal; în dreapta, două personaje în picioare cu mâinile întinse spre Maica Domnului; în planul doi, conturul unei biserici. În partea superioară a câmpului sigilar, cuvintele "Întrarea în Biserică", iar mai jos inițialele M D (Maica Domnului). În exergă, între patru cercuri continue, două în interior, două în exterior, legenda în limba slavă.

2) Sigiliul mănăstirii Vatoped, 4, 2 cm, hram "Buna Vestire" (25 martie). Are în imagine interiorul unei încăperi: în partea superioară, un porumbel (Duhul Sfânt), deasupra a două personaje, lângă o masă pe care se află un vas cu flori; în dreapta un înger ținând în mână o floare pe care o întinde Maicii Domnului; în stânga, alături de Maica Domnului o construcție etajată. În exergă, între patru cercuri continui, legenda în limba slavă.

3) Sigiliul mănăstirii Lavra, 4 cm, hram "Sfântul Atanasie al Athonului" (5 iulie). În reprezentare, un bust aureolat, privind din față, în dreapta și în stânga bustului, dispus pe trei rânduri, text în caractere slave. La marginea spațiului sigilat, între două cercuri continui, legenda, de asemenea în limba slavă.

4) Sigiliul mănăstirii Ivirilor, 4, 4 cm, hram "Adormirea Născătoarei de Dumnezeu". În imagine, Maica Domnului pe catafalc înconjurată de sfinți. Dincolo de catafalc, o icoană. Legenda, indescifrabilă.

5) Sigiliul mănăstirii Sfântul Dionisie, 4, 3 cm, hram "Nașterea Sfântului Ioan Înaintemergătorul" (Ioan Botezătorul). În reprezentare, trei registre cuprinzând scene legate de Bobotează (în registrul superior mai multe personaje aureolate, mergând spre dreapta). Într-un medalion oval, un personaj aureolat în profil, spre stânga așezat pe un scaun ținând mâna dreaptă ridicată în semn de binecuvântare. Legenda, indescifrabilă.

6) Sigiliul mănăstirii Cutlumuș, 4, 1 cm, hram "Schimbarea la Față a Mântuitorului". În centrul câmpului sigilar, într-un medalion rotund, Iisus Hristos în picioare, privit din față, în dreapta și în stânga, de asemenea, personaje aureolate; sub scutul central, trei personaje dormind (simbolizând probabil visul apostolilor Petru, Iacob și Ioan, care l-au însoțit pe Iisus).

7) Sigiliul mănăstirii Pantocrator, 4, 4 cm, hram "Schimbarea la Față a Mântuitorului". O reprezentare asemănătoare cu cea de mai sus, cu deosebirea că medalionul este oval.

8) Sigiliul mănăstirii Xiropotam, 4, 7 cm, hram "Sfinții 40 de mucenici din Sevastia". În partea superioară, într-un arc de cerc, un bust aureolat, sub acesta sfinți.

9) Sigiliul mănăstirii Zografu, 4, 8 cm, hram "Sfântul Gheorghe". În imagine, Maica Domnului cu mâinile întinse în semn de binecuvântare, flancată în dreapta și stânga de inițialele M D (Maica Domnului); în partea inferioară a câmpului sigilar, un scut rotund cu care este reprezentat Iisus Hristos.

10) Sigiliul mănăstirii Dohiaru, 4, 1 cm, hram "Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril". În imagine, două personaje, ținând într-o mână sulița, iar cu cealaltă susținând o icoană de dimensiuni mai mici, în care este înfățișat un sfânt și deasupra acesteia un înger.

11) Sigiliul mănăstirii Caracala, 4, 1 cm, hram "Sfinții Apostoli Petru și Pavel". În emblemă, două personaje aureolate susținând o biserică, simbolul credinței eterne; sub aceasta, în partea inferioară se află o acvilă bicefală, timbrată de o coroană deschisă, formată din trei fleuroane.

12) Sigiliul mănăstirii Filoteu, 4, 2 cm, hram "Buna Vestire". În imagine, în partea superioară, într-un semicerc format din raze, un porumbel cu zborul deschis, (Duhul Sfânt); în centrul câmpului sigilar, două personaje, în dreapta, un înger purtând o floare, în stânga, Fecioara Maria.

13) Sigiliul mănăstirii Sfântul Pavel, 4, 3 cm, hram "Întâmpinarea Domnului". În emblemă, Sfântul Gheorghe reprezentat aureolat, călare, susținând sulița cu care omoară balaurul. Legenda este dispusă pe două rânduri.

14) Sigiliul mănăstirii Simonpetra, 4, 2 cm, hram "Nașterea Domnului". În reprezentare Iisus în iesle, luminat de raze; în dreapta Iosif și Maica Domnului; pe planul doi păstori și diferite animale. În exergă, între două cercuri continui, legenda în limba greacă.

15) Sigiliul mănăstirii Xenofon, 3, 4 cm, hram "Sfântul Mare Mucenic Gheorghe". În prezentare, un personaj aureolat.

călare, alergând spre stânga, ținând în mână sulita cu care omoară balaurul.

16) Sigiliul mănăstirii Grigoriu, 4, 1 cm, hram "Sfântul Nicolae". În reprezentare, un bust aureolat, privit din față; în dreapta și stânga, de asemenea, câte un personaj aureolat, de dimensiuni mai mici.

17) Sigiliul mănăstirii Stavronichita, 5 cm, hram "Sfântul Nicolae", reprezentat de această dată sub forma unui bust aureolat.

18) Sigiliul mănăstirii rușilor (Rusicon - denumită și mănăstirea Sfântului Mare Mucenic și vindecător de boli Pantelimon), hram "Sfântul Pantelimon", 4 cm. În imagine, un bust aureolat, având mâinile ridicate în semn de binecuvântare. În exergă, legenda scrisă în limba greacă.

19) Sigiliul mănăstirii Esfigmen, 3, 7 cm, hram "Înălțarea Domnului". În registrul superior, un bust aureolat într-un scut rotund; în registrul inferior, mai multe personaje aureolate (apostolii), flancate în dreapta și stânga de câte un copac.

20) Sigiliul mănăstirii Constamonitu, 4, 4 cm, hram "Sfântul Ștefan". În emblemă, un personaj aureolat, în picioare, ținând în mâna dreaptă cădelnița, în mâna stângă mitra episcopală; în planul doi, în stânga, silueta unui turn de biserică.

Comarate cu reprezentările de pe sigiliile utilizate de mănăstirile din țara noastră, găsim foarte multe elemente asemănătoare. Asemănarea provine nu numai de la faptul că în emblemă sunt înfățișate unele scene religioase, dar și în factura de realizare a compozițiilor, dispunerea legendei și a textelor, în fine, este asemănător modul de redare artistică a diverselor elemente componente.

(Revista "Mitropolia Moldovei și Sucevei",
Anul LIII, nr. 7-9, iulie-septembrie 1977)

II. LEGĂTURILE ISTORICE ALE ROMÂNILOR CU MUNTELE ATHOS

1 ASPECTE GENERALE

VLAHII LA MUNTELE ATHOS

Marcu Beza

Împrejurările mă poartă iarăși către Muntele Sfânt. Debarc la Dafni, coasta portului veșmântat în lauri, trec potecile însemnate cu simple cruci de lemn, colind pe rând mănăstirile, mă bucur de ospetia lor, grăiesc unuia și altuia din călugări, încât, la urmă, când stau și caut să-mi rânduiesc impresiile, de care sunt copleșit, nu știu cum și unde să încep și să purced înainte.

Eu am venit să cercetez bogăția daniilor voievodale, să gust frumusețile naturii și să mă încânt de naivitatea legendelor cu miracole. Însăși Fecioara Maria s-a abătut cândva la Muntele Athos, luându-l sub înalta-i ocrotire. De aceea, și chipul ei, zugrăvit în atâtea feluri, e adorat aici pretutindeni. Dinaintea unei asemenea icoane am auzit intonându-se la Protatu *Axiomul*:

“Cuvine-se cu adevărat să te ferim, Născătoare de Dumnezeu, cea pururea fecioară și prea nevinovată și Maica Dumnezeului nostru...”

Apoi diaconul a dat glas pomenirii ctitorilor și binefăcătorilor: Ștefan Voievod, Bogdan, Alexandru, Petru, Neagoe, Teodosie – un șir de nume ce le-am înscris și într-un vechi dip-

tih românesc. La aceeași biserică se află tăinuită de o parte și o cristelniță, rostul căreia nu-l pricep. "E de mult, spune eclesiarhul, din timpul Vlahilor... Își botezau în ea pruncii". Și astfel mă strămut cu gândul departe, în veacul al optulea, când trăia la Muntele Athos și o populație mireană, când nu erau încă zidite mănăstirile, când monahii adăpostiți în colibe și peșteri căutau să creștineze grupurile de păstori vlahi, coborâtori pe aceste locuri. Ființarea lor ca neam aparte este dovedită. La 885, împăratul Vasile I Macedoneanul și după douăzeci și șase de ani urmașul său Leon Înțeleptul, în vederea unei mai potrivite reculegeri monahicești, le oprește intrarea la Athos. Dar măsura nu se ține cu rigoare. Mai pe ascuns, mai pe față, vlahii încep a se strecura laolaltă cu soțiile și cu fetele, care slujind de păstorite și îmbrăcate bărbătește, străbat liniștea sihăstriilor și atrag pe călugări în vraja ispitelor, așa că împăratul Constantin al IX-lea Monomahul e nevoit să-i alunge. Acum, însă, după ce călugării au gustat din plăcerile neîngăduite și s-au folosit de spiritul întreprinzător al vlahilor, pornesc ei înșiși a se plânge și a cere cu stăruință înapoierea lor.

Toate acestea ni se lămuresc pe deplin într-un manuscris al bibliotecii Sfântului Pantelimon, intitulat *Scandalurile petrecute la Athos în 1088*, pe care îl dau în traducere:

"În zilele lui Alexie Comnenul, care a domnit timp de treizeci și șapte de ani, din 1081 până în 1118, vlahii cuțovlahi, păstori de oi și capre, înaintând, au pătruns în Athos. Și cu turmele au pătruns și femei în arătare bărbătească; și mult desfrâu și spurcăciuni au săvârșit, mânându-și turmele în haine de bărbați, încât monahii Athosului s-au întors către împăratul Alexie, și au fost îndată izgoniți. Însă, după ce s-au dus vitele și vlahii din Athos, în loc să mulțumească lui Dumnezeu că a ridicat mare pierzanie și urgie, de s-a curățit Muntele, monahii mai degrabă plângeau, nesăbuiții. Și era mare jelanie în Athos; și, pe când fugarii Eghiptului simțeau lipsa cărnii,

peștelui și altora, monahii râvneau după stricăciunea vlahilor, amintindu-și de laptele, brânza, lâna, petrecerile și schimburile negustorești ce făceau împreună, și de bețiile care mai pe urmă s-au arătat. Că intrase diavolul în sufletele vlahilor, de-și țineau femeile în podoabe bărbătești ca ciobani și pășteau turmele și slujeau călugărilor în mănăstiri și le duceau brânzeturi, lapte și lâna, și le frământau pâinea la zile de praznic. Iar cele săvârșite de ei rușinos este a le spune și a le auzi.

Numaidecât, doritorii de asemenea lucruri, pocăindu-se, și-au îndreptat greșelile, căci mârșavii, ca și virtușii călugări, aflând de relele acestea, le-au spus tare, și patriarhului încă le-au scris, cum că vlahii au femei păscătoare de turme. Ci de plecarea vlahilor, mai mult a călugărilor să povestim, căci, găsind necuratul uneltele răutății, a insuflat monahilor drept pricină oarecum binecuvântată porunca patriarhului de a sta cu vlahii în Athos. Și acum, izgonindu-se, călugării se făceau vinovați către sufletele lor după moarte. Și auzind acest cuvânt, mulți dintre ei s-au tulburat foarte, monahi și pustnici, care, timp de cincizeci ori șazeci de ani se luptaseră cu diavolul și din chilii nu se clintiseră, acum ieșeau plângând în chip nerod, zicându-și unii altora, că de azi înainte trai nu avem, nici hodină, deoarece am izgonit pe vlahi și ne-am călcat un legământ. Oh, nebunia lor! Cărduri-cărduri ieșeau întru bucuria diavolului.

Și erau vlahii patru sute de familii, pe turmele cărora a voit patriarhul să pună zeciuală și n-a lăsat pe arhonți s-o facă, spre a nu se îngreuna mănăstirile. Au ieșit cu vlahii o mulțime de călugări, încât vedeai mănăstirile păzite numai de orbi, ologi și bătrâni. Și astfel întâmplându-se lucrurile, a venit sărbătoarea Crăciunului și s-au strâns toți după datină în Lavra Cariesului. Au afurisit întâi pe dimogheronți, apoi, sobor făcându-se, au ales trei bărbați evlavioși: pe Ioan, egumenul Vatopedului și pe Simeon, egumenul Caracalului, și pe Nichifor, egumenul Costamonitului, o rudă a împăratului Alexie,

și pe doi supraveghetori, de i-au trimis la împărat, scriindu-i și carte: "Sfinte despot al nostru, cunoscut este împărăției tale, că porunca patriarhului de a sta vlahii a golit Athosul și ne rugăm să ridici această poruncă, deoarece ne pierdem cu toții, și sub a ta seninătate ducem și noi o viață liniștită".

Citind acestea, împăratul a luat și sfatul Curții, care și-a dat părerea să-l cheme pe patriarh. Împăratul, însă, din evlavie n-a făcut-o, ci a trimis pe monahi la patriarh, scriindu-i doar că ordinul acestuia golit-a Muntele Athos. Iar patriarhul a dat răspuns împăratului: "Întrucât n-ai iscălit, porunca rămâne fără putere, și este vrerea lui Dumnezeu să ție Athosul sub împărățeasca stăpânire, spre a nu mai intra vlahii."

O notă a manuscrisului adaugă: "Egumenul Lavrei, Ioanichie Valmas, cunoscut de împărat și de patriarh, a fost începutul și rădăcina relelor săvârșite de vlahi, fiindcă a scris ca din partea patriarhului, în chip mincinos și a iscălit cu mâna sa, cum că patriarhul a poruncit să intre vlahii, spre a lua brânzeturi, lapte, lână și altele".

Din aceste rânduri, cât și din întrebuițarea termenului de cuțovlahi, reiese că manuscrisul datează din veacul al XIX-lea, dar el folosește și în bună parte reproduce textul unui alt manuscris, cu vreo cinci sute de ani mai vechi. Se află în biblioteca Ivirului. Începe așa:

"Zicea monahul acesta Ioan Trahaniotul, că cele întâmplate dintru început la Sfântul Munte, înainte și după porunca patriarhului, nu numai episcopul Leontie, ci și mulți dintre sfinții părinți le-au scris și-au luat astfel de știre, că în urma izgonirii vitelor și vlahilor din Athos, în loc să mulțumească lui Dumnezeu monahii, că a ridicat o periculoasă urgie și a curățit Muntele Sfânt, unde ne-a învrednicit să trăim, mai mult se plâneau. Și era jelanie mare în Athos...".

Urmează scrisorile dintre împărat și patriarh, scoțându-se la iveală purtările amăgitoare ale vlahilor față de călugări:

“Precum madineii își găteau femeile și le aduceau înaintea poporului iudeu, spre a-l corupe și a-l îndepărta de Dumnezeu, tot astfel și diavolul a intrat în sufletele vlahilor, de-și împodobeau soțiile și fetele în straie bărbătești, ca să-i piardă pe acei ce voiau a trăi evlavios”.

Alungați de la Muntele Athos, vlahii au continuat până astăzi să-și mâne turmele în celelalte părți ale Calcidicei. În calea mea spre Salonic le-am întâlnit corturile de popas, iar unul din părinții Lavrei mi-a spus, cu înfiorarea tinereții amintite, de iubirea sa pentru o frumoasă păstorită vlahă, când avea odată grija unui metoh mânăstiresc la Casandra. Relațiile Muntelui Athos cu românimea nu se întrerup nicicând, mărimdu-se bineînțeles după întemeierea Principatelor Dunărene.

(Revista “Boabe de Grâu”, Anul IV, 1933)

SFÂNTUL MUNTE ATHOS ȘI IMPORTANȚA LUI PENTRU ROMÂNI

Pr. Stoica Nicolaescu

Mult vestitul și fericitul colț de țară al peninsulei Chalcidice, numitul Sfântul Munte Athos sau Grădina Maicii Domnului, are o deosebită importanță în cursul veacurilor și pentru români, în ce privește credința, trecutul, arta și cultura lor.

În genere, Sfântul Munte Athos, pentru creștinii ortodocși de pretutindeni, este același ca și Vaticanul pentru creștinii catolici.

În vechiul și marele panteon al culturii și al lumii celei adevărate, fiecare popor de o credință întru Domnul este bine înfățișat în toate manifestările vieții sale pe calea aleasă de înflorire și de mărire prin dreapta credință și tărie în această credință. Aici s-a păstrat sfântă și nealterată tradiția Bisericii, cu toate primeniurile vremurilor apuse.

În sfintele lăcașe pentru toți învățații, fără deosebire, se deschide un orizont frumos, un câmp întins și bogat, larg și nemărginit.

Cercetătorii harnici pot culege aici comori nestemate, pot afla izvoare nesecate de știință și lumină, în toate ramurile, îngrămădite de secole și păstrate cu sfințenie în arhivele și bibliotecile lor.

În Sfântul Munte Athos sau Grădina Maicii Domnului nu există loc în care călătorul închinător să nu vadă la tot pasul, ici și colo, răsărindu-i în cale, ca florile în primăvară, sfinte lăcașe, mărturii de artă veche creștină, care farmecă privirea, încântă sufletul și înalță gândirea bunului creștin la atotputernicul Creator.

Nici unul dintre popoarele creștine ortodoxe nu se poate lăuda și nu se poate mândri cu fapte mai frumoase și mai plăcute lui Dumnezeu în această privință, ca poporul românesc. Voievozii și domnitorii Țărilor Române, ca și boierii lor, au căutat cu dumnezeiască râvnă și multă smerenie să împodobească în cursul veacurilor Grădina Maicii Domnului. Cu cheltuiala lor au întemeiat și reîntemeiat de iznoavă sfintele lăcașe de acolo și le-au întărit cu multe venituri. Le-au dăruit metoace bogate, cu sate, vecini, sălașe de țigani, moșii, țarini, vii, păduri, munți, gârle, heleșteie, râuri, mori, lacuri și bălți bogate în pește, vămi la vaduri și ocne de sare. Au înfrumusețat sfintele lor biserici cu frumoase zugrăviri și au înconjurat mănăstirile cu ziduri mari și turnuri puternice de veghe și de apărare, înzestrându-le cu cărți, sfinte odoare, icoane, sfințite vase și veșminte preoțești.

Pentru Balcani, Țările Românești au fost în curs de secole, pe timpul stăpânirii turcești, limanul de lumină către care s-au îndreptat cu drag și multă nădejde privirile tuturor pravoslavnicilor creștini de acolo.

Voievozii și domnitorii români, cinstiți de Biserica ortodoxă ca moștenitori ai împărăției și culturii de Răsărit, s-au

arătat demni urmași și vrednici de înalta lor chemare și nu s-au abătut nici odată de la calea cea adevărată. Ei au statornicit legătura culturală prin maestrii și cărturarii lor între Apus și Răsărit.

Cei năpăstuiți, pibegi, cei însetați și dornici de lumină, cărturarii, aici și-au aflat refugiul lor și s-au adăpat cu îndestulare la bogatele și nesecatele izvoare de lumină și de cultură.

Din Țările Române a răsărit apoi soarele dreptății și libertății lor de sub jugul păgân.

Cele mai frumoase manuscrise din Balcani s-au scris în sfintele noastre mănăstiri și cele mai prețioase cărți s-au tipărit în tiparnițele Țărilor Românești.

Iar dreptcredincioasele, mult milostivele și binecinstitoarele domnițe și jupânițe române, ca și harnicile albine, cu îndelunga lor răbdare și îndemănare, au lucrat pentru sfintele biserici, cu multă artă, vestitele și neprețuitele sfinte epitafe, epitrahile, mesale, zavese și acoperăminte, țesute și brodate pe mătase de diferite culori și împodobite cu mărgăritare și tot felul de pietre scumpe, prinse cu măiestrie în fire de aur și de argint.

Lăcașele din Sfântul Munte Athos sunt pline, prea bogate în atari frumoase mărturii de artă, din care, spre ilustrare, dăm în lucrarea de față numai o mică parte.

MĂNĂSTIREA PROTATU

Mănăstirea Protatu se socoate drept ctitorie a lui Ștefan cel Mare, domnul Țării Moldovei, și a fiului și urmașului său Bogdan Vodă. Artica cea mare și catihumenia sunt făcute în 1508, de către Bogdan Vodă.

În biserică, pe peretele dinspre apus, se află, deasupra ușii de la intrare, o placă de marmură cu următoarea inscripție (slovenească): "Binecinstitorul domn Io Bogdan Voievod a toată Țara Moldovei, a zidit (acest lăcaș), în anul 7016".

Mai sus-zișii voievozii, Ștefan cel Mare și fiul său Bogdan, au împodobit ctitoria lor cu sfinte icoane ale Sfințitului Ierarh Nicolae, Arhidiaconul Ștefan și Ioan Bogoslavul. Bogdan Vodă a mai dăruit sfintei mânăstiri și o cruce frumoasă de argint.

În anul 1512, domnul Țării Românești Neagoe Vodă Basarab (1512 – 1521) a dăruit sfintei biserici de aici o prea frumoasă evanghelie, ferecată în aur și argint.

Purtarea de grijă pentru această sfântă biserică au avut, după aceea, mai toți domnitorii Țării Românești și ai Moldovei.

MÂNĂSTIREA CUTLUMUȘ

“Lavra cea mare a Țării Muntenești”

Sfânta mânăstire Cutlumuș, cu hramul Schimbării la Față a Domnului nostru Iisus Hristos, a fost rezidită de Nicolae Alexandru Basarab Voievod (1352 – 1364) și de fiul său, Vladislav Voievod (1364 – 1374), prin îndemnul ieromonahului Hariton, fost egumen al acestei sfinte mânăstiri și protos al Sfântului Munte Athos.

De la 1371 și până la 1381, el figurează ca mitropolit al Ungrovlahiei, în locul răposatului mitropolit Iachint. Mitropolitul Iachint a păstorit de la 1359 și până la 1370.

Urmașul său, mitropolitul Hariton, a avut de ajutoare pe mitropolitul Antim și pe mitropolitul Daniil. Daniil fusese mai înainte mitropolit al Vidinului (1348 – 1365). La 1365, unghurii, cucerind Vidinul, l-au alungat pe mitropolitul Daniil. El și-a aflat refugiul la Vladislav Voievod, Domnul Țării Românești. Acolo i s-a dat spre păstorie eparhia Severinului, și a păstorit-o până la moarte.

De la Vladislav Voievod și până în zilele noastre, sfânta mânăstire Cutlumușul a fost în cursul vremii de mai multe ori zidită și rezidită de domnitorii Țării Românești.

A fost înnoită, înfrumusețată și împodobită de iznoavă de Mircea Vodă cel Bătrân (1386-1418) și de boierul și sfetnicul său Aldea (1414), care a făcut cambanaria și biserica cu hrumul Sfântul Nicolae; în 1443, de nepotul său, Basarab Voievod.

Ruinându-se cu timpul, a fost reînălțată din temelie de Radu Vodă cel Mare (1496-1508) și de Neagoe Basarab Voievod (1512-1521).

La 1517, Gavril Protul, mai marele Sfântului Munte, scrie: "Iar monastirea lui Hariton, care de obște se cheamă Cutlumuș, pe care a început a o zidi din temelie Radu Vodă, iar Neagoe Vodă o a săvârșit și cu toate frumusețile și podobebele o a împodobit, din lăuntru și din afară, iar împrejur o a îngrădit cu zid.

Și a făcut biserica Sfântul Nicolae, făcătorul de minuni, cu turle, chilii și trapezărie, pivniță, magherniță și mangopie, grădină și poartă mică și mare, bolniță și ospătărie, și dohirie, jîtniță și visterie, și alte case de toată treaba.

Iar biserica și chiliile le-a umplut de frumusețe și le-a săvârșit de acoperământ.

Iar biserica și tinda o a învăluit cu plumb și a pus sticle pe la toate ferestrele.

Și o a târnosit cu blagoslovenia arhierelui și a protului, și a altor egumeni de la mânăstiri.

Și făcu cinste mare tuturor și-i dăruie cu daruri mari, și se duseră care-și pre la locurile sale cu mare bucurie, mulțumind lui Dumnezeu.

Așijderea, făcu o pristaniște în Ascalon, la mare să fie de corăbieri, și o corabie mare și alta mică, cu tot ce trebuiește, și o a zidit pristaniștea cu zid împrejur.

Și a făcut o culă cu arme și cu tunuri, să fie de pază.

Și alte metohuri, cu de toate a zidit, a făcut, și bine le-a tocmisit, din care are monastirea mult venit.

Și i-a pus numele: *Lavra cea mare a Țării-Muntenești*".

De aci înainte, toți domnitorii și voievozii româniei ca și boierii lor, au purtat de grijă sfintei mânăstiri, înzestrând-o și îmbogățind-o la timp cu toate cele de trebuință.

Pe zidurile bisericii figurează peste treizeci de ctitori români.

Hrisoavele lui Gavriil Moghilă Voievod, din 24 noiembrie și 8 decembrie 1618, înșiră daniile făcute de domnitorii de dinaintea lui, astfel:

“Și am văzut domnia mea și cărțile răposatului Basarab Voievod de danie, și încă și alte cărți multe ale altor domni bătrâni, care au fost mai înainte: cartea răposatului Radu Vodă cel Bun, și cartea răposatului Radu Vodă Călugăru, și cartea răposatului Basarab Vodă cel Tânăr, și cartea Bătrânului Mircii Vodă, și cartea lui Pătrașcu Vodă, și cartea altui Mircea Vodă, și cartea fiului său Pătru Vodă, și cartea Bătrânului Alexandru Vodă, și cartea lui Petru Vodă Cercel, și cartea lui Mihai Vodă, și cartea răposatului părintelui meu Simeon Vodă, și cartea lui Șerban Vodă, și cartea Radului Vodă, feciorul Mihniei Vodă. Aceste cărți și hrisoave toate le-am văzut domnia mea de față și le-am procitit”.

În anul 1901, sfânta mânăstire Cutlumuș a fost reparată cu milostenie din Țara Românească, și mai ales cu ajutorul bănesc al doamnelor Procopoae din București.

În arhiva mânăstirii se păstrează cu sfințenie, între altele, două frumoase zavese de mătase, lucrate și dăruite de doamna Rada, soția lui Vlad Vodă Vintilă (1532-1535). Una, cu chipul Mântuitorului, poartă următoarea inscripție slavonească: “La hramul Schimbării la Față a Domnului nostru Iisus Hristos, Mânăstirii ce se chiamă Cutlumuș, Io Vintilă Voievod, Doamna Rada, O, Stăpâne, Hristoase, iată eu, robul tău, Io Draghici Voievod”.

Aici, domnitorul Vintilă Vodă se înfățișează cu mantie de purpură, tunică albastră, cu părul bălai, poartă pe cap coroana domnească cu cinci raze, stă în genunchi la rugă, având

dinaintea lui, în aceeași poziție, pe fiul său Drăghici Voievod.

Drăghici Voievod are pe cap coroană cu patru raze, poartă mantie de mătase verde și tunică roșie. E mic de vârstă. În fața lor stă în genunchi, în aceeași poziție de rugă, Doamna Rada. E tânără, cu părul negru corb, poartă pe cap coroana cu patru raze, la urechi cercei de aur cu rubine și safire, iar pe sine mantie de mătase bleu și bluză de mătase verde.

A doua zavesă, cu chipul Sfintei Născătoare de Dumnezeu, lucrată la fel, poartă următoarea inscripție slavonească:

“La hramul Schimbării la Față a Domnului nostru Iisus Hristos. Mănăstirea ce se numește Cutlumuș, Io Vintilă Voievod, Doamna Rada.

O, Maica lui Dumnezeu, păzește-mă sub acoperământul tău, Io Drăghici Voievod”.

Amândouă zavesele sunt lucrate pe mătase roșie, cu fir de aur. Fiecare din ele se termină cu câte 11 ciucuri de culoare: albastru, roșu, verde.

(“*Noua Revistă Bisericească*”, Anul VII, nr. 7-8, octombrie-noiembrie 1925)

CONSIDERAȚIUNI ISTORICE PRIVIND LEGĂTURILE BISERICII ORTODOXE ROMÂNE CU MUNTELE ATHOS

Pr. Prof. Teodor Bodogae

Spre sfârșitul primului mileniu de viață creștină, Biserica Răsăriteană înregistrează formarea unui nucleu de viață duhovnicească neîntâlnit până acum: este vorba despre mănăstirile de la Sfântul Munte, care, prin viața și manifestările lor, exprimă una din cele mai intime însușiri ale creștinismului răsăritean, unitatea în multiplicitate, spiritul ei ecumenic. Minunat loc de retragere, la distanță relativ mică de locul de

viață al populațiilor sud-est europene – greci, sârbi, bulgari, români, ruși, georgieni –, așezămintele călugărești din Muntele Athos vor ajunge în cel de-al doilea mileniu de viață ortodoxă la o importanță atât de covârșitoare sub toate raporturile în istoria acestor popoare și a Bisericilor lor, încât multe din manifestările și realizările lor n-ar putea fi înțelese sau poate nici n-ar fi fost posibile, dacă n-am ține seamă de rolul acestor mănăstiri. Faptul că fiecare din aceste popoare și Biserici și-au avut în mănăstirile Athosului nu numai “laboratorul de virtuți”, care va însuflă și îndruma pe cei mai cunoscuți și mai pasionați oameni de cultură, de artă, de caritate și de împliniri sociale, dar până și oameni politici și diplomați vor ieși tot de aici, mai ales în prima jumătate a mileniului al doilea, într-o vreme când toate aceste popoare și Biserici vor ajunge să se organizeze în forme statale și bisericești centralizate, va avea un efect de neșters asupra întregii istorii. Au mai fost centre de viață spirituală și culturală importante atât pe teritoriul grecesc, cât și pe teritorii naționale, dar specificul Athosului tocmai în aceasta constă, că strângând la un loc reprezentanți din Bisericile tuturor acestor popoare, îi va forma în spiritul ecumenic, panortodox, în care fusese crescută creștinătatea în primul mileniu.

Într-o vreme în care, sub jug arab, cuman, tătäresc ori turcesc, nu se mai putea gândi nimeni la sinoade ecumenice și la întruniri, care să mențină unitară conștiința ortodoxă (chiar participarea la sinoadele panortodoxe din secolul al XVII-lea a fost destul de redusă), zidurile chiliilor athonite, cu sosirea și plecarea neîntrepută a diferiților monași din și către fiecare din aceste Biserici, ofereau locul cel mai favorabil pentru schimburi de idei, pentru uniformizări de rînduiești liturgice și bisericești, pentru înființări de școli și de alte așezăminte folositoare.

Aici și vedem un prim caracter al așezămintelor aghiorite, din însuși momentul înființării mănăstirii Lavra (în anul

963). Chiar în tipiconul I, din anul 970, Sfântul Atanasie Athonitul ținea să specifice că nu se face nici o deosebire între călugării de alt neam, iar pe georgienii Ioan și pe fiul acestuia, Eftimie, veniți cu el din elita capitalei bizantine, îi iubea atât de mult, încât în testamentul său îi lasă, pe unul episcop, iar pe celălalt egumen, după moartea sa. După aproape 300 de ani de la schisma cea mare, mai existau încă în Athos și lăcașuri pentru călugări de limbă latină, pentru că aici diferențele doctrinare și învățăturile confesionale s-au făcut simțite mult mai târziu. Mănăstirea întemeiată pe coasta nord-estică a Athosului de boğații coloniști amalfinezi din Constantinopol, e pomenită pentru ultima oară pe la 1330. Și azi se vede uriașul ei turn. La 22 februarie 1200, când a fost adus din Sfântul Munte, spre a fi îngropat în ctitoria sa de la Studenița, fostul despot sârb Ștefan Nemanja, tatăl arhiepiscopului Sava (călugărit acolo sub numele de Simion), au venit și călugări athoniți din toate națiile, ca să-l omăgieze, cum se exprimă biograful său: "Au cântat întâi grecii, apoi georgienii, după aceea rușii, apoi bulgarii și la urmă iarăși noi, sârbii". Într-un act din anul 1342, țarul bulgar Ioan Alexandru spunea că fiecare din popoarele ortodoxe își au mănăstirile lor, iar despre ruși se știe că încă din veacul al XII-lea își aveau așezări proprii, aveau existență destul de statornică aici, deși vor fi rari, începând din secolul al XIV-lea.

Oricum, legăturile noastre cu mănăstirile aghiorite se pot sesiza deodată cu primele începuturi de organizare a Bisericii și a monahismului din Principate. Ele, fără îndoială, trebuie să fi fost și mai vechi, pentru că primele fapte amintite de documentele istorice presupun antecedente de cel puțin câteva decenii. Între primii noștri ierarhi și călugări, mulți au venit, direct sau indirect, din răsadnițele de la Sfântul Munte. Nici nu-i de mirare, dacă ne gândim că aproape toți patriarhii Constantinopolului, ca și cei mai mulți mitropoliți ai Kievului, au plecat tot din același loc. Îndeosebi, pe la mijlocul veacului

al XIV-lea, în plină înflorire a mișcării isihaste (care n-a fost numai o frământare duhovnicească a călugărilor, ci, în același timp, și un eveniment cu cel mai larg răsădit în întreaga istorie culturală și chiar economică a sud-estului european), pe vremea voievodului Nicolae Alexandru Basarab, legăturile acestea iau formă documentară. Cel de-al doilea mitropolit al Ūngrovlahiei, Hariton (1372-1381), mărturisește că a bătătorit de șapte ori drumul către Țara Românească, spre a hotărî pe voievozii acesteia, Alexandru și Vlaicu, să-l ajute să-și refacă mănăstirea. Se știe că din 1356 el a fost egumen al Țutlumușului, iar mai târziu, și protos al mănăstirilor din Sfântul Munte, răstimp în care, cu ajutor valah, a ridicat turnul și chiliile acestei mănăstiri. Desigur, în drumurile lui, el a trecut și pe la țarul sârb Ștefan Uroș (1355-1371), și pe la țarul din Vidin, Ioan Stracimir, amândoi gineri ai lui Alexandru Nicolae Basarab, căci, în memoriile sale, Hariton se laudă c-a avut de-a face și cu greci, și cu bulgari, și cu sârbi.

Așa se explică venirea la noi în țară a călugărului Nicodim, organizatorul monahismului nostru, care, după ce stătuse destul de mult în lavra sârbească a Hilandarului, și după o activitate rodnică în viața Bisericii și statului sârb, aducea din Athos și din Balcani toată rânduiala unei vieți mănăstirești de autentică pecete athonită. Nu ni s-au păstrat zidurile primei mănăstiri românești de la Vodița, dar Tismana, Cozia și altele repetă aproape întreg felul de clădire mănăstirească, așa cum se pot ele vedea până în ziua de azi la Athos. Tismana avea și cinci sate în Serbia, după cum mănăstirile despoților Lazăr și Gheorghe Brancovici, din părțile dunărene, aveau moșii la noi în țară. Apăsarea turcească din sudul Dunării a adus și o solidaritate mai strânsă între popoarele creștine, când Bisericile și Țările Române trimiteau ajutoare și la alte centre bisericești și mănăstirești din Bulgaria, Serbia, patriarhatele grecești și la alte locașuri din întreg Răsăritul ortodox. Este aici una din cele mai frumoase pagini din istoria spirituală a

acestor locuri. În autonomia ce se accentua în conducerea mănăstirilor lui Nicodim, se întrevăd aceleași condiții, prin care se căuta scoaterea lor de sub controlul stăpânirii politice, așa cum era în Athos, și cum s-a urmărit și în Serbia, după dezastrul de la Cosovo (1389), și care se va extinde până în Galiția și în Perii Maramureșului.

Deodată cu organizarea mănăstirilor, vin la noi în țară un întreg șir de tradiții moștenite de țarii bulgari și sârbi de la basileii bizantini: înzestrări cu moșii, danii în bani și-n obiecte de cult, și tot ceea ce era de lipsă acestor pepiniere de colonizare și de gospodărie medievală, cele mai înaintate pe atunci în Europa, cum susține istoriografia actuală. Se știe că basileii bizantini dăruiseră locașurilor aghiorite, pe lângă ajutoare în bani și-n moșii, o mulțime de imunități. La fel au făcut și țarii bulgari și sârbi, iar la noi s-au înregistrat, în legiuirile voievozilor, pasaje identice din Zaconicul lui Ștefan Dușan. Hilandarul avea, de pildă, în secolul al XIV-lea, vreo 360 de moșii, răspândite pe teritoriul statului sârb, iar Tismana de la noi va ajunge, după o sută de ani de existență, prin donații și prin cumpărare, la 56 de moșii. Și alte mănăstiri vor avea situații similare. Condiția materială pentru o bună dezvoltare exista, așadar. Urmărilor duhovnicești n-au încetat să apară. În centrele monahale de la Tismana, Bistrița, Cozia, Argeș, mai târziu la Hurez, Căldărușani și Cernica, iar în Moldova, la Neamț, Putna, Moldovița, Humor, Sucevița, Râșca, Dragomirna, ca și în Perii Maramureșului, în Sângeorzul Năsăudului, ori în Șcheii Brașovului, se vor dezvolta acele minunate pepiniere de cultură, mai întâi în limba slavonă, iar mai apoi în limba națională, care au germinat epocile de renaștere de sub Ștefan cel Mare, de sub Craiovești, de sub Vasile Lupu și Matei Basarab, ori de sub Constantin Brâncoveanu. Prin toate manifestările acestea, influența multilaterală a mănăstirilor din Sfântul Munte se resimte continuu, deși, cu timpul, specificul adus de fiecare popor ortodox în spiritualitate, în artă,

în cultura materială devine dominant. Firul bizantin însă se menține.

Nu s-a lămurit însă nici până azi locul, timpul și împrejurările în care s-au copiat în slavonește, traducându-se ori prelucrându-se după izvoade grecești, manuscrisele celor trei redacțiuni slave din secolele XIV-XVI: medio-bulgară, sârbă și slavo-rusă. Manuscrisele sunt lucrate în uncială, multe pe pergament, în culori, cu miniaturi, cu chenare și cu frontispicii de o eleganță cum nu se mai întâlnesc nici în Bizanț, nici în statul rusesc de mai târziu. Cele mai multe din ele sunt scrise în redacție medio-bulgară, deși ele vor fi traduse sau copiate la Sfântul Munte, ori în școala lui Teodosie și Eftimie de Târnovo, în cea sârbească de pe valea Resavei, sau în mănăstirile noastre. Din câte se cunosc până azi, cele scrise la noi, ori prin patronaj românesc la Athos, sunt cele mai reușite și cele mai luxoase, poate și pentru că voievozii noștri au fost singurii patroni care mai puteau face așa ceva după căderea Bulgariei și Serbiei. Cele mai multe și mai reușite din aceste manuscrise trebuie puse în legătură cu fierberea spirituală produsă în legătură cu mișcarea isihastă, care pleacă din Athos pe la mijlocul secolului al XIV-lea.

În ce privește, de pildă, uniformizarea rînduielilor de slujbă ale proscomidiei și ale privegherii, se știe importanța mare pe care o au diataxele egumenului Lavrei, Filotei Kokinos, viitorul patriarh (1375), a cărui operă se va generaliza cu greu în Bisericile slave, dar care totuși s-a impus. Traducerea lor în slavonă credem că a început încă în Athos și s-a desăvârșit în centrele bulgare de la Paraoria, Kilifarevo și Târnovo, legate de numele Sfântului Grigorie Sinaitul (+ 1346), Teodosie (+ 1360) și Eftimie (+ 1393). Nu e întâmplător faptul că majoritatea manuscriselor amintite, atât cele liturgice, cât și cele dogmatice, morale, aghiografice, istorice și chiar cu caracter profan, sunt scrise în redacție medio-bulgară și că aceasta va rămâne dominantă și în literatura manuscriselor slave de la

noi din țară până în veacul al XVII-lea. Înflorirea școlii din Târnovo, sau a celei sârbești de la Resava (Manasia) vin tocmai ca o afirmare în haină slavă a unei conștiințe panortodoxe plecate din Athos. Se cunoaște din însemnările multor manuscrise strădania traducătorilor de a pune de acord diferitele izvoade slave cu cele grecești sau chiar cu izvoade slave din Athos. Concludente, mi se par, între altele, cazurile amintite într-un Evangheliar din 1428 și într-o Lestviță din 1434, în care se afirmă apăsăt munca de cărturari și bibliofili a despoților sârbi Ștefan Lazarevici (+1427) și Gheorghe Brancovici (+1458). Mai târziu, și la noi se vor copia pentru trebuința mănăstirilor din țară.

Dacă numărul și rolul elementului românesc din chiliile "Lavrei românești" de la Cutlumuș, din secolele XIV-XV, nu ne-a adus prea multă recunoștință, în schimb legăturile principatelor noastre și ale Bisericii românești cu Sfântul Munte au fost din cele mai statornice în toată viața milenară a Athosului. "Râvnind a urma pilda fericitilor otitori (greci, sârbi, bulgari și a celor din neamul nostru), care au înfrumusețat grădina Maicii Domnului din Sfântul Munte al Athosului, am urmat și noi - zice, de pildă, Vlad Vintilă, la 1532, și cam la fel vor zice toți domnitorii - a ajuta și întări aceste mănăstiri, cu ceea ce am putut". Daniile se făceau în bani, în cărți și obiecte de cult, în construcții sau reparații de clădiri, de pictură, în ridicări de bolnițe, de turnuri de pază ori de aprovizionare, spre a nu mai vorbi de închinări de mănăstiri și de biserici, ori de dăruiri de moșii de la noi din țară, cu tot ceea ce se înțelegea prin acestea: biserici, pământ, case, păduri, lacuri, livezi, yii, mori, prăvălii și alte dependențe. E adevărat că, prin formarea marelui domeniu mănăstiresc, beneficiarii au călcat cu vremea clauzele condițiilor prevăzute de donatori și a fost necesară însăși intervenția puterii politice, ori chiar reacțiuni de revolte populare, cum se cunosc destule în veacurile XVII și XVIII.

Din mulțimea binefacerilor și a donatorilor, amintim numai câteva, pentru că nu e posibil a le aminti pe toate.

Cum reiese din "înțelegerea" dintre Hariton și Vlaicu Vodă (1372), "pe cine va alege Dumnezeu să fie mitropolit în țara Ungro-Vlahiei, să fie ctitorul mănăstirii Cutlumuș, iar mănăstirea să-l pomenească la slujbe", așa s-a și urmat. Se păstrează în Caries (centrul administrativ al republicii monahale din Sfântul Munte), pomelnicul ctitorilor, după categorii profesionale și după naționalități, unde, în coloana a cincea, sunt trecuți voievozii și boierii români cu familiile lor. De altfel, acest lucru se află și la fiecare mănăstire în parte. Arhivele mănăstirilor sunt încă puțin explorate. Ceea ce s-a lucrat până acum este abia un început. Când se va publica întreg corpusul de documente cuprinzând inscripții, hrisoave, corespondență, însemnări de pe cărți și manuscrise (care abia au fost sumar catalogate), atunci se va putea ști în amănunt cât noian de binefaceri românești a curs la mănăstirile aghiorite și cât de strânse au fost legăturile între Biserica noastră și între cele 20 de mănăstiri mari de acolo, precum și cu cele peste 700 de chilii, sihăstirii, schituri și alte așezări de tot felul din Sfântul Munte.

În 1913, Nicolae Iorga spunea că nu știe despre Ștefan cel Mare să fi făcut vreo binefacere la Athos înainte de 1466, an în care el trimite 100 de galbeni ungurești, pentru a fi pomenit cu familia întreagă până va trăi, și după moarte, "cât timp va sta mănăstirea". Se pare că legătura aceasta vor fi făcut-o călugării din țară ajunși la mănăstirea Zografu, căci într-un document din 1471 e amintit și "rugătorul nostru Varlaam". Iată că s-a descoperit, între timp, și o altă danie mai veche a voievodului, un Apostol slav, copiat în țară, la anul 1463, care azi se află în muzeul istoric din Moscova. În același an, voievodul moldovean mai trimitea un alt Apostol, copiat de diacul Mircea, mănăstirii sârbești Hilandar. Poate pe calea aceasta s-au făcut primele legături. Mai târziu, în 1475, 1492,

1495, 1502, 1503, se trimiteau la Zografu, ori se copiau acolo, în "mănăstirea noastră" sau în "mănăstirea moldavă", cum se exprimă hrisoavele, alte și alte manuscrise, lucrute artistic, unele din ele ajunse în biblioteci străine, cum este, de pildă, minunatul Tetraevangheliar din 1502, plin de miniaturi și ilustrații, azi în Biblioteca din Viena. Ce să mai zicem de o serie întregă de alte danii, ca icoane, odăjdii sau vestitele două steaguri (prapuri) cu chipul Sfântului Gheorghe (hramul Zografului), din care unul se află în Muzeul de istorie militară din București. Cele ce-a făcut Ștefan la mănăstirea Zografu, prin zidiri și reparații, este, însă, mult mai important: bolnița, turn pentru corăbii, zid de împrejmuire, chilii și trapeză, apoi pictura catoliconului (biserica principală), cu un cuvânt, a zidit și refăcut atât de radical mănăstirea încât călătorii timpului spuneau că el a întemeiat-o. Nu trebuie să mai pomenim că legământul voievodului obliga și pe urmași să trimită regulat merticele anuale, lucru dovedit de documentele ulterioare. Zimbrul Moldovei se vede și acum pe arsanaua mănăstirii, refăcută în 1508 de fiul său, Bogdan, iar dacă nu s-ar fi acoperit pictura executată de nepotul său, Petru Rareș, în 1546, s-ar vedea și mai bine împlinirea aceluia legământ.

În același timp, Ștefan înalță și la Vatoped, în 1496, o arsană pentru corăbii, cum arată inscripția și chipul domnului, ce se păstrează acolo. Peste câțiva ani, clădește un apeduct și un baptisteriu la mănăstirea Sfântul Pavel, după ce repară clădirile "ca să-i fie spre veșnică pomenire", cum spune inscripția. Familia voievodului e întâlnită și la mănăstirea Grigoriu, pe care o reface "din temelii", între 1497 și 1502, adăugându-i nelipsitul turn de apărare și de provizii, pe care și azi se mai vede inscripția și stema Moldovei. Danii substanțiale se mai întâlnesc și la mănăstirile Costamonit, Sfântul Pantelimon și, desigur, vor mai fi fost și altele.

Boierii Craiovești și, îndeosebi, Neagoe Basarab, au fost dintre cei mai fervenți ajutători ai Sfântului Munte, ajungând,

prin evlavie și dragostea lor pentru cultura vremii, să formeze un frumos pandant față de opera marelui moldovean. Prin legături de rudenie, dar și de pasiune pentru cultură, cu despoții sârbi, cărora le ajută efectiv la întemeierea mănăstirii Cruședol (1512), aducând în țară, în ctitoria Bistriței (1194), nu numai moaștele Sfântului Grigorie Decapolitul, ci și o întreagă răsadniță de traducători și de copiiști, Craioveștii iau în grija lor câteva din mănăstirile athonite, zidind și reparând clădiri, iar mai târziu, închinând și moșii din țară pentru întreținerea lor. Așa se știe de construcții la mănăstirea Sfântul Pavel, o "culă de strajă", un baptisteriu și ziduri împrejmuitoare, apoi, la mănăstirea Pantocrator, zid de împrejmuire, chilii, arhondarie, iar la mănăstirea Xenofon se cunoaște cel mai lung șir de hrisoave de danii, începând din 1501 și până la 1820. Se cunosc legături și cu mănăstirile Hilandar și Pantelimon.

Dar cele mai mari ajutoare le-a făcut Neagoe Basarab. "Fiu sufletesc" al marelui patriarh Nifon al II-lea (+1508), ale cărui moaște le-a adus în țară, cu ocazia târnosirii vestitei sale ctitorii de la Argeș, voievodul Neagoe Basarab se pare că i-a întrecut pe toți ctitorii de până la el, prin ajutoarele de tot felul pe care le-a făcut Sfântului Munte. Chiar dacă n-am ține seamă de stilul panegiric în care e scrisă "Viața Sfântului Nifon", de Gavriil Protul, care a venit el însuși în țară, alături de mulțimea de ierarhi și de călugări, la serbările de la Argeș, numele lui Neagoe se întâlnește aproape la toate mănăstirile athonite. Gavriil spune că Domnul a hotărât "Lavrei Sfântului Atanasie un ajutor anual de 200 de taleri, iar biserica cea mare (catoliconul), cu altarul și tindele, cu tot le-a înnoit, și plumbul de pe acoperiș l-a făcut de iznoavă. Și biserica din cimitir a făcut-o din temelii, și a dat vase de treaba bisericii de aur și de argint, și zavese cusute cu sârmă de aur preainfrumusețat". În "lăudata mănăstire Vatoped, la fel a întocmit, să se dea milă pe an, a pus un măr de aur cu mărgăritare și cu pietre scumpe la icoană, și a zidit și pimniță din temelie, a refăcut turnul

Preceştii şi a zidit şi altă biserică (a Sfântului Brâu), apoi hambare, bucătărie şi alte acareturi“. La lavra Ivirului “a adus apă cu urloiul (apeduct), iar ciuştita doamnă Despina a cusut o zăveasă din sârmă de aur la icoana Maicii Domnului, “Portăresei“, spre a nu mai vorbi de clădirea turnului, care tot cu bani valahi s-a făcut atunci. Hilandarului (cu care doamna avea şi alte legături) i-au fixat bani, 7000 de aspri, în fiecare an, de Bobotează, pe când în mănăstirea Dionisiu, locul unde se află azi moaştele Sfântului Nifon, s-a dat unul din cele mai frumoase chivote din lumea bizantină, lucrat în metal filigranat, bătut cu pietre şi cu email, şi prevăzut cu chipul voievodului închinându-se înaintea sfântului, apoi a mai ferecat în aur chivotul cu capul Sfântului Ioan Botezătorul, iar zidul împrejmuitor, turnul şi apeductul le-a făcut tot el. Lucrările de la mănăstirea Cutlumuş le descrie şi mai amănunţit: “Înnoind catoliconul, şi în interior şi în exterior, adăugându-i toate dependenţele şi târnosindu-l cu arhieru. Aşisderea, făcu şi un port la mare, şi le-a dat şi o corabie mare şi una mică, cu tot ce le trebuieşte, şi a zidit portul cu zid (cum se vede şi astăzi), şi pe toate le-a făcut şi le-a tocmit, şi i-a pus numele “Lavra cea mare a Ţării Româneşti“. Nu mai continuăm. Pe scurt, n-a rămas nici o mănăstire în care să nu se arate mărinimia voievodului, sau, cum spune panegiristul, “s-a făcut mare ctitor la toată Sfetagora“.

Începând din veacul al XVI-lea pictura şi artele minore (broderia, lucrarea metalelor, miniaturistica) dovedesc, în urma legăturilor de peste 200 de ani cu centrele de la Athos şi din Balcani, o superioritate net românească, faţă de lumea greco-slavă, îngenunchiată de semilună. Dacă până acum, Athosul ne-a dat, prin modele şi prin meşteri, impulsuri în această privinţă, din veacul al XVI-lea lucrurile se inversează.

Se ştie că Petru Rareş şi Alexandru Lăpuşeanu şi-au trimis delegaţii lor în Sfântul Munte pentru supravegherea lucrărilor de construcţii şi de pictură. Unii din ei sunt şi îngropaţi acolo, iar portretele domnilor se pot vedea şi acum

în catolicoanele mănăstirilor Dionisiu și Dohiaru. Tabloul mitropolitului moldovean Teofan (+1598) se vede și în fresca Ivirului și a Dohiarului, unde e mormântul lui. Se mai știe că s-au mai pictat, tot în această vreme, și catoliconul Lavrei (1535), al Cutlumușului (1540), al Xenofonului (1544 și 1563), al Pantocratorului (1537), al Zografului (1546), al Filoteului (1540) și al Xiropotamului (1533-1541), apoi trei bisericuțe în Cărie și altele în schituri. Pe de altă parte, Mihai Viteazul, Movileștii și Matei Basarab apar și ei, fie în portrete, fie în inscripțiile rare, sau în decorațiile manuscriselor, ori a broderiilor, a icoanelor și a obiectelor de cult prelucrate fin în metal filigranat. Portretul lui Mihai Viteazul se poate vedea la Ivir. Tot acolo e și chipul lui Radu Mihnea, ca unul care fusese crescut printre călugării de acolo. Neîntrecute sunt și picturile executate cu cheltuiala lui Matei Basarab, la Dionisiu, la Hilandar (trapeza), la Cutlumuș (nartex), la Pantocrator, în baptisteriul și trapeza Lavrei, precum și în biserica Sfântului Mihail, tot de acolo, apoi la Simonpetra, la Sfântul Pavel (paraclisul Acatistului și pridvorul catoliconului). Se poate spune că, în afară de picturile atribuite lui Panselin (începutul secolului al XIV-lea, din biserica Protatonului, de la Vatoped și Hilandar), lucrările enumerate mai sus și suportate din daniile românești sunt cele mai bune din câte se păstrează în opera de pictură până astăzi în Athos. Ceea ce este interesant, este armonia culorilor și dispoziția scenelor, care nu seamănă nici cu cele sârbești, din veacurile XIII-XIV, nici cu cele grecești, de mai târziu, ci sunt întocmai ca în bisericile moldovenești. Compoziția și coloritul picturii de la mănăstirea Dionisiu, de pildă, este izbitor de asemănătoare cu cea a epitafelor lui Petru Rareș.

Lucrările de caligrafie și ilustrație miniaturală de pe manuscrisele Evangheliilor dăruite de Mircea Ciobanul, de Ieremia Movilă, ori de Matei Basarab, ca și Liturghiile din 1641 și 1665 (grecesc), la Lavra și Costamonitul, ca și Psaltirea

de la Ivir (1643), și pânza votivă de la Vatoped, dăruite de Vasile Lupu, sunt tot atâtea capodopere ale genului. Ele dovedesc maturitatea și virtuozitatea dascălilor de odinioară.

Ceea ce a adăugat epoca lui Brâncoveanu și a fanarioților nu mai e necesar să fie amintite. După cum doamna Elina a lui Matei Basarab tipărea carte slavonă pentru toți slavii din Balcani, la fel Brâncoveanu adușa pe lângă el pe toți învățații ortodocși ai vremii, ajutându-i aici, în țară, și până în Orientul îndepărtat, iar domnii fanarioți au adăpostit pe ierarhii greci aflați prin mănăstirile și bisericile de la noi, au și trimis danii sporite la toate locașurile aghiorite. Nu contează că Matei Basarab, ca și Constantin Brâncoveanu, au chemat din Athos colaboratori pentru opera lor. Contează mai mult ceea ce a făcut dărnicia și orientarea lor creștină, care, ca și Vasile Lupu sau Șerban Cantacuzino, răscumpărau datoriile tuturor mănăstirilor "din curată credință strămoșească", cum se exprima un document al vremii. Veacul a XVIII-lea se caracterizează mai ales prin contradicția dintre o linie sobră, ascetică și duhovnicească, din care a ieșit chipul neîntrecut al călugărilor Nicodim Aghioritul și Paisie Velicicovschi (amândoi formați în Sfântul Munte), cu tot ceea ce au însemnat ei pentru întreaga cultură spirituală a Bisericii răsăritene. Desigur că Ghiculeștii, Racovițeștii și Calimahii au dăruit (ca și alți fanarioți și credincioși particulari) atât mertice în bani, cât și ajutoare în obiecte de cult.

Și pentru noi, ca și pentru lumea întreagă, Sfântul Munte trebuie să rămână nu numai arhivă de material istoric, ci, întâi de toate, arhivă vie de credință și de iubire întreolaltă și pildă de tensiune spre o viață morală cât mai îmbunătățită.

(*Revista "Mitropolia Banatului"*, Anul XIII,
nr. 3-4, martie-aprilie 1963)

LEGĂTURILE ȚĂRILOR ROMÂNE CU MUNTELE ATHOS PÂNĂ LA MIJLOCUL VEACULUI AL XV-LEA

Petre Năsturel

Nici un alt popor pravoslavnic n-a făcut atâta bine pentru Athos, cât au făcut românii. Într-adevăr, toată lumea știe cu câtă evlavie și dărnicie au dăruit românii din avutul lor mănăstirilor Muntelui Athos, precum și celorlalte lăcașuri sfinte ale Răsăritului creștin, în decurs de mai multe veacuri.

Bibliografia legăturilor româno-athonite este foarte bogată. Totuși nu s-a spus totul în această privință, iar uneori s-au strecurat greșeli în cercetările de până acum. Pe lângă aceasta, multe sipețe își mai tăinuiesc hrisoavele și doar treptat cercetătorii pot pătrunde în mănăstirile Athonului și până la comorile lor. Se va vedea mai jos că istoria începuturilor legăturilor noastre cu Sfântul Munte trebuie scrisă din nou, atât pe temeiul izvoarelor cunoscute, dar uneori greșit înțelese, cât și al altora, date la iveală abia în anii din urmă.

Legăturile cu Cutlumușul

Nu sunt prea mulți ani de când bizantinologul francez Paul Lemerle a tipărit, între altele, patru documente grecești din arhiva mănăstirii Cutlumuș, de o însemnătate istorică pentru noi. Ele arată începuturile legăturilor ce le-a avut Țara Românească cu această mănăstire, încă din vremea lui Nicolae Alexandru (1352 - 1364) și a lui Vladislav I (1364 - 1377).

Cutlumuș era, pe atunci, o mănăstire săracăcioasă, în mare primejdie de a fi înghițită de o mănăstire mai puternică și mai bogată, când râvna și hotărârea nesleită a unuia din călugării ei, Hariton, precum și dărnicia unor domnitori ortodocși, printre care și voievozi munteni, au scăpat-o de la pieire și i-au dat imboldul care a făcut din ea una din cele mai

avute și mai cu văză mănăstiri de la Athos. Datorită înfăptuirilor călugărului și ale amintiților voievozi, Cutlumușul s-a chemat cînd "mănăstirea lui Hariton", cînd "mănăstirea voievodului" sau chiar "Lavra Țării Romînești".

Despre obârșia lui Hariton, Paul Lemerle nu a găsit nimic. Va fi fost un grec. Documentele păstrate de la el sunt scrise într-o limbă grecească foarte curgătoare. Nu avem nici o dovadă că știa slavonește. În josul gramatei patriarhului, din august 1372, înălțîndu-l pe Hariton la treapta de mitropolit al Ungrovlahiei, se află o însemnare în limba slavonă, care s-a crezut că a fost scrisă de mîna egumenului Hariton al Cutlumușului. Se pare însă că a fost tichuită pentru a se asigura mănăstirii sprijinul mitropoliților români de mai tîrziu. Pe de altă parte, dacă ar fi fost mîna lui Hariton însuși, ar fi ciudat s-o fi scris slavonește și să fi iscălit grecește. Dar Lemerle ne atrage băgarea de seamă că iscălitura nu este de mîna lui Hariton, deci cu atît mai puțîn însemnarea slavonească. Că era grec, ne lasă s-o credem un amănunt pe care a avut grijă să-l aștearnă în cuprinsul actului pe care el l-a alcătuit și l-a înaintat lui Vladislav Vodă pentru iscălire, și anume că monahii greci vor avea cinste și ascultare de la cei români, care vor trăi cu dînșii.

Asupra începutului vieții sale de călugăr, se pot aduce câteva știri care i-au scăpat profesorului Lemerle. Gramata amintită a patriarhului Filotei spune că Hariton a fost încă din tinerețe dornic de traiul călugăresc și că, astfel, a îmbrăcat haina cea sfântă. Ajuns monah de timpuriu, nu e de mirare că, fiind un bărbat înțelept și făcător de bine, harnicul Hariton a îndeplinit o lucrare trainică. "Pentru aceea, spune cartea patriarhului, a fost ales de Dumnezeu spre a înființa așezare și lăcaș de călugări la Sfîntul Munte al Athosului și pentru a le fi egumen".

Ceea ce a înfăptuit acest bărbat este cu drept cuvânt lucru uriaș. Fără ajutoarele bănești ce le-a căpătat din Țara Românească, aceasta n-ar fi fost cu putință. Pentru a le putea

dobândi, Hariton nu și-a precupețit truda. S-a dus, ne-o spune chiar el, de șapte ori la voievodul Vladislav I (Vlaicu Vodă). Ținându-se seama de sprijinul dat Cutlumușului de Nicolae Alexandru, se poate bănui că neobositul călugăr a mers cel puțin odată la curtea părintelui lui Vlaicu. Dacă ne încredem în spusele sale, reiese că, după ce a ajuns stareț al mănăstirii, Hariton și-a îndreptat pașii nu numai spre greci, ci și către celelalte popoare ortodoxe, pentru a aduna darurile fără de care nu s-ar fi putut ridica Cutlumușul, căci, atunci când obștea de acolo l-a pus în fruntea sa, el a găsit mănăstirea "foarte mică, strâmtorată de multe nevoi și vrednică numai prin bărbații ei, care se întreceau în virtute". Și noul egumen, nezăbovind în mănăstirea sa, a pornit la drum. "Aproape toată viața mea, povestește el însuși, ...s-a petrecut la aer, am înfruntat iernile și ploile, vara și dogorelile ei, primejdiile și robia la păgâni, am avut de a face cu romei (greci), sârbi, vlași, de la care am căpătat bani și bunuri nu puține". Din numele binefăcătorilor pe care-i amintește, putem socoti că, înainte de moartea lui Nicolae Alexandru (16 noiembrie 1364), Hariton, care ajunge egumen după 1356 și înainte de 1362, a primit dovezi de dărniciă țarului Ștefan Uroș al Serbiei și a mamei lui, ajunsă Elisaveta monahia, și poate, în 1358, de la despotul Ioan Uglieșa. Știm însă că, în iulie 1360, din imboldul maicei sale, Ștefan Uroș s-a cununat cu Ana, una din fetele domnului Țării Românești. Țării sârbi erau pe acea vreme ocrotitorii Athosului. Marile lavre sârbești se numeau Hilandar, Sfântul Pavel, Xenofan, pe cînd Zoğraful și Filoteiul stăteau în mâinile bulgarilor. Căsătoria lui Ștefan cu fata domnului român va fi prilejuit călătoria unor monahi de la Sfântul Munte. S-ar putea chiar ca de la fiecare mănăstire athonită să fi venit câte un trimis, cu atât mai mult cu cât Dușan, tatăl lui Uroș, mersese odinioară cu mare alai la Sfântul Munte și, pe la 1348, dăduse o poruncă (prostagma) pentru toate mănăstirile de acolo. Nu este cu puțință ca Hariton, înflăcărat luptător pentru dezvoltarea Cutlumușului,

să se fi lăsat întrecut. Și ne întrebăm, fără a avea însă vreo dovadă, dacă nu cumva măritarea Anei după Uroș n-a fost pentru el prilej de a găsi pe binefăcătorul de care avea nevoie, fie că Nicolae Alexandru a fost de față la nunta fiicei sale, fie că noua țarină i-a mijlocit bunăvoința tatălui ei, voievodul. Pe de altă parte, o faptă de mare însemnătate vine să întărească această ipoteză a noastră. La 1359, adică un an înainte de această căsătorie, Patriarhia Costantinopolului a recunoscut Biserica Ungrovlahiei, primind ca în fruntea ei să fie mitropolitul Iachint al Vicinei. Aceste două date arată însemnătatea la care ajunsese tânăra domnie a Țării Românești. Acum când patriarhul privea la ea, călugării greci, însetați de bani, puteau și ei să se uite tot într-acolo.

Astfel, începuturile legăturilor dintre Muntele Athos și Țara Românească s-ar sui până la cei din urmă patru ani ai vieții lui Nicolae Alexandru. Această datare ar lămuri oarecum pentru ce acest voievod nu a făcut mare lucru pentru Athos. "A luat pe seama sa, înseamnă Hariton, cea mai mare parte din cheltuiala refacerii turnului mare".

Între anii 1364, când moare Nicolae Alexandru, și 1369, când fiul și urmașul său, Vladislav I, făgăduiește să ajute Cutlumușul, dărnicia românească nu a încetat. După ce tatăl a fost coborât în mormânt, Hariton s-a dus la fiu și l-a făcut să înțeleagă că iertarea păcatelor lor, ale lui Nicolae Alexandru și Vlaicu, precum și odihna lor cea de veci, atârnă de ceea ce Vlaicu va înfăptui după pilda părintească. Programul egumenului consta din următoarele: să se împrejmuiească mănăstirea cu un zid, ca de cetate, mai mare și întărit cu turnuri, să se ridice o biserică, să se clădească o trapezărie și niște chilii pentru monahi, să se înzestreze mănăstirea cu bunurile și dobitoacele trebuincioase nevoilor călugărilor. În schimb, Vladislav și răposații lui părinți vor trage folos din rugăciunile obștei, întotdeauna, pentru iertarea păcatelor lor. Vlaicu avea datoria să primească ceea ce Hariton îi înfățișa, căci așa făcând,

se purta la fel cu domnitorii sârbi, bulgari, ruși, georgieni, pentru a nu vorbi și de împărații bizantini. Lucrul i s-a părut voievodului ca "minunat și plăcut lui Dumnezeu". Și el s-a învoit. S-au înțeles pentru următoarele: toată cheltuiala va fi a lui Vlaicu, iar Hariton va veghea la îndeplinirea lucrărilor, drept pentru care vor fi amîndoi ctitori deopotrivă. Domnul român dădu egumenului grec bani pentru lucrări. S-a început cu cetatea mănăstirii, care a fost clădită cu iznoavă, din temelii, cu mult înainte de septembrie 1369. Înțelegerea dintre Vlaicu și Hariton a mai avut o altă urmare: așezarea la Cutlumuș a unor călugări români, lucru care a cășunat o aprigă ceartă.

Călugării români nu s-au putut împăca cu traiul monahilor greci de la Cutlumuș. Într-adevăr, grecii duceau viață chinovială, adică trăiau în obște. Obiceiul lor era "să aibă fiecare o singură rasă, o singură pâine, un singur vin, iar toate celelalte să le aibă îndeobște, și să nu capete vreunul ceva deosebit, chiar în prețul unui ducat" (monedă mărunță). Noii veniți nu s-au plecat. Felul de a fi al acestor "umblători de munți" n-a putut să se împace cu asprimea acelei viețuiri. Plângerile lor l-au mișcat pe Vlaicu, care a vrut atunci să schimbe rânduiala vieții călugărești a Cutlumușului, după pilda celorlalte mănăstiri athonite, adică, în loc de chinovie, să fie idioritmie, viață de sine, samovlastie.

De aceea, domnitorul a trimis pe unul din boierii lui, pe jupanul Ioan Neagoe, ca să ducă părerea lui Vlaicu la cunoștința lui Hariton. Egumenul nu a ascultat și s-a supărat foc că cineva cuteza să se atingă de ceea ce a fost așezat și hotărât de sfinții părinți, înaintașii lui, și de ctitorii cei vechi. Și a plecat înapoi la Sfântul Munte, însoțit fiind de Neagoe, trimisul domnesc, care încearcă pe drum să-l înduplece, dar se înmoaie fără ispravă. Curând după aceea, strâmtorat de împrejurări, Hariton a pornit iarăși spre Țara Românească. "L-am găsit, scrie el, pe voievod înfuriat și răuvoitor față de mine, iar nu binevoitor și amabil, ceea ce m-ar fi potolit puțin, ci

nemulțumit și mâniat, și m-a ocărât pentru că n-am ascultat de Neagoe". Când domnitorul văzu că Hariton stă neclintit, cu toate amenințările sale, și-a schimbat tactica.

A chemat, așadar, pe mitropolitul Iachint al Ungrovlahiei, pe dicheofilaxul Patriarhiei Constantinopolului, Daniil Critopulos (viitorul mitropolit Antim), pe duhovnicul său, catigumenul Dorotei, pe Sava logofătul, și pe câteva fețe de seamă, și le-a arătat cum stau lucrurile. Aceștia s-au adunat atunci între ei și l-au poftit pe egumenul Cutlumușului la dezbateri. Unii l-au învinuit că ține piept unui ctitor așa de mărimos ca Vlaicu, alții l-au sfătuit să nu-și lipsească mănăstirea de atâtea binefaceri, toți au veștejit trufia lui Hariton de a nu face la fel ca toată lumea. El le-a răspuns însă că de la sine putere nu are dreptul să schimbe o iotă la așezămintele părinților care au văzut în viața chinovială "cerul pe pământ". După ce s-au sfătuit mult, purtătorii de cuvânt ai voievodului au ieșit fără a fi izbutit. Cu mândrie, Hariton mărturisește credința sa față de obiceiul care domnea în mănăstirea sa, în pofda datoriei de 1.200 de ughi care-l apăsa. O făcuse cu prilejul zidirii cetății, care, prin urmare, nu s-a clădit numai din banii lui Vladislav I. Pricina se ghicește ușor. Cearta cu călugării români privitor la idioritmie sau la chinovie va fi izbucnit înaintea sfârșitului lucrărilor, și pentru a-l sili pe egumen să facă după placul său, Vlaicu va fi încetat să mai trimită bani. Dar mănăstirea avea neapărată nevoie să fie fără întârziere puternic împrejmuțată și întărită împotriva oricărei încercări a hoților de mare, de lege musulmană. De aceea, Hariton fu nevoit să pună amanet niște scule sfinte. De hatârul voievodului, Hariton a făgăduit, totuși, că se va sfătui cu fețe sfinte, când se va întoarce la Muntele Athos. Dacă-l vor povățui să facă după dorința domnului român, el va încerca să-și înduplece călugării, și doar atunci, de voie de nevoie, va da ascultare lui Vlaicu. Voievodul, adânc nemulțumit de purtarea și cuvintele egumenului, l-a lăsat să plece "cu mâinile aproape goale".

Hariton a cerut atunci sfaturi de la niște cuvioși de-ai Sfântului Munte. Fără îndoială că e vorba de protos, de conducătorii fiecărei mănăstiri și de câțiva bătrâni de la mănăstirea sa. Cucernicii părinți l-au fericit că la cea dintâi pornire, nu a dat urmare cerințelor românului. Dar ei, ca niște oameni într-adevăr practici și realiști, au chemat în ajutor fapte petrecute mai înainte, și l-au învățat pe Hariton să nu se mai împotrivescă, ca nu cumva mănăstirea lui să nu ajungă într-un hal și mai nenorocit, numai ca Vlaicu însă, drept recunoaștere a mărinimiei egumenului, să aibă grijă de toate nevoile sufletești și trupești ale călugărilor de la Cutlumuș. Folosindu-se de încuviințarea acestor monahi înțelepți, Hariton a înduplecat, la urma urmei, pe părinții și frații care se nevoiau în mănăstirea sa, ca să nu mai supere mai departe pe ctitorul și eforul lor, și i-a făcut să înțeleagă că n-au încotro și că trebuie îmbrățișat traiul atât de mult dorit de către acesta. Dar înainte de a îndeplini voința voievodului, se cuvenea ca Hariton și Vlaicu să se înțeleagă întocmai. În chilia sa de la Cutlumuș, egumenul alcătui atunci un memoriu, ca în numele domnului român. Pe scurt, se istorisesc acolo legăturile dintre el și voievod și se înseamnă cele privitoare la înțelegerea dintre ei. Ca să-i liniștească pe monahii greci, care-l învinovăteau pe egumenul lor că-i supune calugărilor români, Vladislav trebuia să jure și să dea în scris că monahii români vor arăta cinste și ascultare față de Hariton și de greci, sub amenințarea să fie altminteri alungați din Cutlumuș. La moartea lui Hariton, urmașul lui la conducerea mănăstirii, ales de însuși Hariton și de obștea de acolo, urma să fie înscăunat potrivit datinei de la Muntele Athos, și după ce se va duce în Ungrovlahia, pentru a primi investitura de la voievod, ctitorul lor, să se întoarcă la Sfântul Munte, unde protul însuși îi va înmâna cârja. Clauza penală, prevăzută cu deosebită grijă de Hariton, este foarte interesantă. Reiese din ea foarte limpede că Vladislav trebuia să iscălească recunoașterea de fapt că lavra Cutlumuș este mănăstire

grecească, iar nu românească, căci amenințări și blesteme atârnă deasupra capului îndrăznețului care ar cuteza, pe temeiul daniilor voievodului, să-i supere pe greci pentru a susține că mânăstirea trebuie să fie a românilor. Actul acesta, pe care Hariton nădăjduia că-l va iscăli domnul român, are data lunii septembrie 1369.

Între timp, sosiseră la Cutlumuș niște români: protopopul Mihai și cu fratele său Iacov, împreună cu alți câțiva. Mihai dorea să fie tuns în monahism și să fie primit în obștea călugărească de acolo, cerând să urmeze felul de trai voit de domnul său. Hariton răspunse că este gata să-i îndeplinească cerința, numai voievodul să se țină de vorbă. Se prea poate că acest Mihai și tovarășii lui să fi fost trimiși la Muntele Athos de către Vladislav, dornic să se asigure la fața locului cum stau lucrurile și cum se poartă de fapt Hariton și monahii lui. Clipa era nimerită, căci tocmai atunci Hariton alcătuia memoriul mai sus amintit, pe care dorea ca să-l iscălească ctitorul.

Memoriul acesta s-a trimis în Țara Românească. Într-adevăr, în cea dintâi a sa diată, Hariton spune răspicat că acest document i s-a dat voievodului și că el a păstrat o copie. Chiar această copie a tipărit-o profesorul Paul Lemerle, intitulând-o, din păcate, pentru înlesnirea editării: "Act de la voievodul Ioan Vladislav". Acest document este datat din septembrie, indictionul al 8-lea, anul de la facerea lumii 6878 (1369).

Cea dintâi diată a lui Hariton are și ea aceeași dată, cu singura deosebire că luna nu-i pomenită. Nu înțeleg pentru ce profesorul P. Lemerle crede că ea trebuie datată între 1 ianuarie și 31 august 1370. Mi se pare, dimpotrivă, dat fiind cuprinsul ei, că această diată a lui Hariton s-a scris, de asemenea, în septembrie 1369, sau numaidecât după septembrie. Și într-adevăr această diată, cea dintâi din trei, are drept scop, de altfel ca și cea de-a doua diată, să fie o dare de seamă asupra întregii dezbateri cu românul, pentru ca, de ar înceta Hariton cumva din viață, urmașul lui să știe întocmai cum stau

lucrurile. Egumenul a avut grijă să amintească acolo de documentul trimis la voievod și pe care aștepta să-l primească înapoi, întărit cu iscălitura și pecetea lui Vlaicu, adăugând că și-a păstrat o copie.

În noiembrie 1370 Hariton a găsit cu cale să mai scrie o a doua diată, mai hotărâtă. Cuprinsul acesteia este mai bogat în amănunte, dar miezul este același. Reiese de acolo că la un an și două luni după trimiterea la voievod a documentului de către Hariton, Vladislav nu se plecase încă în fața celor vrute de egumen și nu le întărise încă. Pricina este ușoară de ghicit. A doua diată cuprinde un amănunt care aduce lumină în această privință. Protopopul Mihai, care, călugărindu-se, luase numele de Melchisedec și "avusese parte de un trai mai ceresc" decât acela ce-l voia, nu putuse să se împace cu aceasta și se întorsese în țară. Aceasta dovedește că cererea protopopului român de a trăi după idioritmie fusese respinsă și că grecii de la Cutlumuș încercaseră să supună pe români la viața de obște. Dacă ipoteza noastră, că Vlaicu însuși trimisese la Athos pe protopop este întemeiată, atunci se înțelege că spusele solului său la întoarcere i-au mărit domnului nemulțumirea și că, stând așa lucrurile, nu a întârea hârtia trimisă în acest scop de Hariton.

Totuși, dezbinarea se apropia de sfârșit. La 11 august 1372, patriarhul Filotei înlocui pe răposatul mitropolit Iachint al Ungrovlahiei cu Hariton. Gramata patriarhului, de care ne-am mai folosit mai sus, recunoaște că Hariton nu și-a precupețit truda pentru mănăstirea Cutlumuș, că a mărit-o și împrejmuit-o, că a așezat călugări într-însa, că prin sârguință, străduința și truda sa a dobândit de la marele voievod al Ungrovlahiei și ctitor multe averi pentru a clădi mănăstirea. Ceva mai mult: tot acolo citim că patriarhul și cu sinodul l-au ales pe Hariton ca să fie mitropolit, pentru că nu numai norodul Ungrovlahiei, ci și voievodul și cu boierii îl laudă și-l cinstesc. Astfel avem tot dreptul să credem, împreună cu profesorul

Lemerle, că între 1370 și 1372, Vladislav și Hariton ajunseseră la o înțelegere cu privire la Cutlumuș.

Se poate bănuși că și mitropolitul celeilalte părți a Ungrovlahiei, chir Antim, îl vede cu ochi buni pe Hariton, noul său împreună-liturghisitor. Poate chiar el l-a propus voievodului și patriarhului pe egumenul de la Cutlumuș, în locul adormitului mitropolit Iachint. Poate cititorul mai ține minte că, înainte de a ajunge arhieru, Antim, care se chema Daniil Critopulos și era dicheofilaxul Sfintei Sofii, luase parte la acea întrunire unde dregători ai Bisericii și curții muntene încercaseră zădărnice să-l înduplece pe Hariton a face cum poțea Vlaicu.

Profesorul Lemerle mai găsește o dovadă indirectă că clauzele celor trei documente amintite, din anii 1369 și 1370, au fost îndeplinite în întregul lor, într-un alt act din arhiva Cutlumușului. Un document din ianuarie 1375 arată, îndată după iscălitura lui Gherasim protul, pe aceea a catigumenu-lui cinstitei mânăstiri a Cutlumușului, Melchisedec ieromonah. "Ne însușim părerea învățatului francez că acest catigumen este unul și același cu protopopol român care părăsise mânăstirea în 1370. Așadar nu numai în 1375 el s-a întors la Cutlumuș", scrie Lemerle, "ci are locul cel dintâi acolo după Hariton. Este totodată dovada că Hariton părăsise traiul către care Melchisedec nu avea deloc tragere de inimă și semnul că trecerea vlahilor era din ce în ce crescândă la Cutlumuș". Totuși, P. Lemerle a revenit asupra părerii sale: se îndoiește ca mânăstirea să fi părăsit în întregime traiul chinovial. Fapt este că se păstrează o gramată a patriarhului Antonie, din 1393, care își arată toată mulțumirea față de călugării din Cutlumuș, care au păstrat întocmai rînduiala chinovială. Nu se poate ca patriarhul să se fi înșelat și este destul de greu să crezi că între 1378 (anul cînd Hariton și-a întocmit a treia diată) și 1393, felul de trai de la Cutlumuș să se fi schimbat. De aceea profesorul Lemerle șocotește, cu bună dreptate ni se pare, că Hariton a scutit de viața chinovială numai pe

călugării români, cei greci rămânând mai departe credincioși felului lor de trai monahicesc.

Un argument de căpetenie în sprijinul acestui punct de vedere reiese din cea de-a doua diată. Hariton scrie acolo că, dacă voievodul va plăti datoria de 1200 de ughi (1000 de aspri), dacă va clădi o nouă biserică îndeajuns de încăpătoare pentru greci și români, dacă va face din nou trapeza și dacă va dărui Cutlumușului pământuri, vite și vii, în schimb, românii vor putea trăi fiecare după cum pofteste, doar să aducă o zestre mulțumitoare. Trebuie să credem că această clauză a fost primită la urma urmei.

Am vedea un semn în sprijinul acestei interpretări în chiar titlul de catigumen purtat în 1375 de Melchisedec, titlu față de care Lemerle a rămas cam nedumerit, dat fiind că la acea dată Hariton mai era egumenul Cutlumușului.

Nu ne vom despărți de atrăgătoarea amintire a lui Hariton fără a însemna că, atunci când a fost făcut mitropolit al Ungrovlahiei și locțiitor al Amasiei, și-a păstrat titlul de egumen al Cutlumușului. În 1376, el a ajuns protul Muntelui Athos, și de atunci iscălea cu întreitul său titlu în felul următor: "Smeritul mitropolit al Ungrovlahiei, prea cinstit și ținând locul celui de Amasia și protul Sfântului Munte."

Înălțarea lui Hariton la cea mai mare demnitate a Athosului dovedește că îndatoririle lui de mitropolit nu slăbiseră străduințele lui pentru înflorirea Cutlumușului. Aceasta învederează prețuirea de care Hariton se bucura la Muntele Athos și ne îmbie totodată a crede că, prin el, celelalte mănăstiri athonite trăgeau nădejde de a se împărtăși și ele din dărnicia domnului român.

Legăturile cu mănăstirea Lavra

Și într-adevăr, dărnicia lui Vlaicu s-a revărsat cel puțin și asupra mănăstirii Lavra, înnodând astfel cele dintâi legături între Țara Românească și acest sfânt lăcaș. E drept că

cercetătorii nu s-au înțeles până acum în această privință. Pe când, pentru unii dintre ei, aceste legături se suie până la domnia amintitului voievod (1365-1377), alții tăgăduiesc ca ele să fi început înaintea domniei lui Vladislav al III-lea (1523-1525). O deosebire așa de mare – cam un veac și jumătate – nu ne poate lăsa nepăsători, mai ales că și unii și alții folosesc același material documentar, înțelegându-l însă în chip deosebit.

Este vorba de o icoană mare a Sfântului Atanasie, întemeietorul Lavrei, păstrată la această mănăstire. Acest odor frumos îl înfățișează pe cuvios cu capul pleșuv și cu barba răsfirată în două. Icoana este în mare parte îmbrăcată în argint, iar de fiecare parte a ramei sunt înfățișați un domn și o doamnă, cei care au închinat acest dar mănăstirii, precum dovedesc inscripțiile grecești care îi însoțesc. "Ioan Vladislav mare voievod întru Hristos Dumnezeu, domn credincios și cu sine stăpânitor a toată Ungrovlahia", glăsuiește una din însemnări, care, dintr-o nebăgare de seamă a meșterului, însoțește chipul Doamnei, pe când lângă chipul domnescului ei soț citim următoarele rînduri: "Ana, prea evlavioasa mare voievodeasă întru Hristos Dumnezeu credincioasă și de sine stăpânitoare a toată Ungrovlahia". Această zăpăceală dovedește pentru noi că icoana a fost făcută nu de un grec, ci de un meșter din țară, neștiutor de grecește și care, din pricina aceasta, a amestecat ambele însemnări.

De care voievozi poate fi vorba ?

Această întrebare și-au pus-o alții înaintea noastră. Astfel, Nicolae Iorga, bizuindu-se pe titulatura lui Vladislav I, pe de o parte, iar pe de altă parte, pe pomelnicul de la Tismana, de pe la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, unde apare la sfîrșitul cele dintâi file Ana Doamna, și anume după craiul Lazăr, Ștefan Lazarevici, Gheorghe Brancovici și Mircea cel Bătrîn, pe cînd Vladislav al III-lea nu-i pomenit, socotea că icoana de la Lavra privește pe Vladislav I și pe Doamna lui, Ana.

Dar, înaintea lui Iorga, Xenopol avusese aceeași părere, fără a și-o dovedi însă, ba chiar datând dania din 1365.

Totuși, acest punct de vedere nu este singurul. Astfel, arhimandritul Porfirie Uspenschi pune dania pe seama lui Vladislav al III-lea. De ce, nu știm. De aceeași părere a fost în 1905 răposatul Stoica Nicolaescu. De asemenea și grecul Smyrnakis și francezul Gabriel Millet, precum dovedesc anii de domnie dați de acești doi cercetători, care, dintr-o nebăgare de seamă, vorbesc de Vladislav al II-lea.

Și Marcu Beza, căruia îi datorăm până și frumoasa reproducere în culori a icoanei, vorbește de Vladislav al III-lea.

În sfârșit, în 1938, Gheorghe Cioran, iar în 1940, Teodor Bodoșgae s-au arătat de aceeași părere.

Pentru Smyrnakis, Gabriel Millet și călugărul Atanasie de la Lavra, executarea și pictura icoanei sunt din veacul al XVI-lea. Deci icoana a fost dăruită Lavrei de către Vladislav al III-lea. Această părere, Gheorghe Cioran o mai întărește cu următoarele două argumente. Întâi, acest voievod se intitulează în hrisoavele sale "voievod din mila lui Dumnezeu domn a toată țara Ungrovlahiei", titlu care s-ar asemăna în chip uimitor, după părerea acestui cercetător, cu acela de pe icoană. Al doilea, doamna lui Vladislav al III-lea se numea Ana.

Argumentarea lui G. Cioran a fost însușită și de T. Bodoșgae. Totuși, ea este așa de slabă, încât se spulberă ușor. Chiar Bodoșgae arată, fără să vrea, că întâiul argument este foarte șubred, când scrie că însemnarea din nartica Lavrei amintind că acoperișul s-a făcut din nou cu cheltuiala lui Ioan Vladislav Radu, voievod al Ungrovlahiei și de sine stăpânitor este "aproape identică" cu aceea de pe icoană. Dacă titulatura poate dovedi ceva, ea nu poate da dreptate decât lui Nicolae Iorga.

Cât despre cel de-al doilea argument, el este lipsit de temeii.

G. Cioran, urmat de T. Bodogae, trimite la Stoica Nicolaescu, pentru a spune că doamna lui Vladislav al III-lea s-a chemat Ana, dar Stoica Nicolaescu se bizuia pe icoana noastră, pe care o ştia doar din descrierea făcută de Uspenschi.

Unde se află adevărul ?

De partea lui N. Iorga, cum arată lucruri noi, de care ne vom folosi acum.

Întâi de toate, datorită documentelor Cutlumuşului, publicate de Paul Lemerle, ştim în chip sigur că doamna lui Vlaicu se numea Ana. Ne-o spune însuşi mitropolitul Hariton al Ungrovlahiei, amintind în diata lui din iulie 1378 că a fost "de şapte ori la răposatul voievod Vladislav şi la soţia lui Ana".

Şi nu numai atât. Răposatul Gh. Balş şi-a dat lesne seama că haina pe care o poartă voievodul de pe rama icoanei este o dovadă că ea datează din veacul al XIV-lea. Domnul ni se înfăţişează cu coroana pe cap, înveşmântat cu o tunică scurtă şi cu ciorapi lungi, poartă pe spinare o mantie şi este încins cu spada. Recunoaştem haina apuseană, haina cavalerilor unguri. Ea are cea mai desăvârşită asemănare cu veşmintele domnilor Munteniei din a doua jumătate a veacului al XIV-lea. Nu se deosebeşte de haina lui Basarab I, aşa cum o ştim din *Chronicon pictum* de la Viena şi după frescele de la Biserica Domnească din Argeş. Tot aşa şi Mircea cel Bătrân, cu fiul său Mihai, au cam aceeaşi înfăţişare pe frescele bisericii din Brădet, pe acelea ale paraclisului şi bisericii mari de la Cozia, precum şi de la biserica lui Neagoe de la Curtea de Argeş. În schimb, votevozii care au domnit după aceştia sunt totdeauna zugrăviţi cu hainele lungi ale împăraţilor şi aristocraţiei din Bizanţ.

În faţa unor asemenea fapte, nu mai încapе îndoiala. Vlaicu Vodă este acela care a trimis Lavrei celei mari de la Athos icoana împetricinată.

Ni se spune, e drept, că tehnica picturii arată veacul al XVI-lea. Necunoscând icoana decât după planşa în culori publicată de Marcu Beza, putem, totuşi, răspunde că se prea poate

ca însăși icoana dăruită de domnul român să se fi stricat, fie cu trecerea anilor, fie datorită soarelui sau fumului de lumânării, care îi vor fi ros culorile. Se înțelege că zugrăveala ei a putut fi înnoită, poate chiar cu cheltuiala vreunui voievod român din veacul al XVI-lea. Sau chiar călugării vor fi înrămat-o în ferecătura de argint amintită, apărând ca o icoană nouă. Numai o cercetare la fața locului, ținându-se seamă de rezultatele la care am ajuns mai sus, va putea da deslușirea cea de pe urmă.

Așadar, cea dintâi legătură cu Lavra Sfântului Atanasie de la Muntele Athos s-a întâmplat cel mai târziu sub domnia lui Vladislav I.

Oare s-ar putea lămuri când anume și cu ce prilej a avut loc dania aceasta? În deplină rigoare științifică, se poate spune că a avut loc între anii 1364 și 1377, care cuprind domnia lui Vlaicu. Un fapt însă dă de gândit: egumenul Cutlumușului, Hariton, a fost în mai multe rânduri (de șapte ori) la curtea acestui voievod, iar întrucât el era bine văzut în țară, patriarhul i-a dat unul din cele două scaune ale Ungrovlahiei, în urma morții mitropolitului Iachint (august 1372). Îl vedem însă apărând în mai multe documente și ca mitropolit al Ungrovlahiei și ca protul Sfântului Munte. De aceea, fără a nesocoti părerea lui Nicolae Iorga, care stăruia asupra înrudirilor lui Vladislav I cu sârbii, pentru a face să se înțeleagă legurile acestuia cu Lavra - mai ales că nu se cunoaște obârșia Doamnei Ana - aș fi aplecat a crede că monahii Lavrei, văzând pe un athonit în fruntea unei Biserici deosebit de bogate, s-au încumetat a încerca și ei bunăvoința unui Domn, care-și zicea stăpân și ctitor al unei din mănăstirile din "Grădina Maicii Domnului". Că Vlaicu nu i-a disprețuit, o dovedește icoana. De aceea, mai putem crede că, dacă Cutlumușul a câștigat cel mai mult, totuși, fărâmituri din dărnicia domnească vor fi căzut și în mâinile altor călugări athoniți. Și pesemne că nu greșim dacă rostim numele Lavrei sârbești

însăși, Hilandarul. Căci nu trebuie uitat că acolo s-a nevoit popa Nicodim, cuviosul întemeietor al Vodiței și al călugăriei românești de tip athonit, care a sosit întâiași dată în Țara Românească pe la 1369, adică sub domnia lui Vlaicu Vodă. De aceea suntem de părere că dăruirea icoanei Sfântului Atanasie către mănăstirea Lavra a putut avea loc mai curând între anii 1372 (ridicare lui Hariton la treapta de mitropolit) și 1377 (moartea lui Vladislav I).

Danii boierești către Cutlumuș

Precum am văzut, Hariton a scris, în documentul pe care-l trimise lui Vladislav I pentru iscălire, o frază pe care, desigur, voievodul n-a respins-o. Spijiniind cu dare de mână mănăstirea, Vlaicu "se lua la întrecere cu domnitorii bizantini, sârbi, bulgari, ruși și georgieni ". Și domnul român era fără îndoială pătruns de creștineasca și împărăteasca sarcină pe care și-o lua astfel asupra-și. Câte hrisoave românești de danie nu încep cu aceste cuvinte: "N... voievod, doritor a urma pe împărății și domnii de odinioară, care și-au petrecut viața pe pământ cu fapte bune și în pace și care au dobândit împărăția cerească..."?

La fel cu voievozii, care dădeau din belșug din bogățiile lor mănăstirilor și patriarhiilor Ortodoxiei, și boierii cei bogăți, departe de a se mulțumi cu clădirea de biserici și mănăstiri pe moșiile lor, mai trimiteau și ei ajutoare monahilor greci. Sub domnia lui Vlaicu, în 1372, un protospătar Vulcu al Ungrovlahiei ar fi dăruit Cutlumușul cu vite și cu cai, dacă ne luăm după T. Bodoșogae, care însă trimite la lucrarea lui Cioran, unde se spune că primisese de la stratopedarul Vulcu (notați deosebirea de cuvinte), precum și de la alții, niște cirezi și niște perechi de boi și de cai. Drept izvor, Gh. Cioran pomenește de întâia diată a lui Hariton, ale cărei fotografii, împreună cu acelea ale celorlalte trei documente, i le pusese la îndemână profesorul Lemerle. Acum, când s-au tipărit aceste

documente, avem datoria de a îndrepta această greşeală, uşor de înţeles, de altfel. Pesemne că Gh. Cioran n-a putut citi fotografia şi a încercat a ghici înţelesul textului. Văzând numele lui Vulcu, care se întâlneşte şi la români, iar puţin mai departe cuvântul stratopedarh, a făcut o legătură între ele. Izvoarele cunoscute deocamdată nu amintesc de nici un ajutor dat Muntelui Athos de către boieri munteni pe vremea lui Vladislav I. Totuşi, este aproape sigur că trebuie să fi fost, mai ales daruri băneşti, bunăoară în cel priveşte pe Neagoe Viteazul.

Întâiul dar cunoscut pe care Sfântul Munte l-a primit de la un boier român se urcă în vremea domniei lui Mircea cel Bătrân. Actul original s-a păstrat. Despre cel care a făcut dania şi când ea a avut loc, învăţaţii nu se înţeleg. Vom încerca să lămurim aceste două lucruri.

Iată pe scurt cuprinsul zapisului.

La 21 noiembrie, indictionul al 7-lea (1399 sau 1414), boierul Aldea dăruieşte mânăstirii Sfântul Nicolae din Cutlumuş, de la Muntele Athos, satul Cireaşovul (judeţul Olt). Călugării de acolo vor face, în schimb, în fiecare duminică, rugăciuni pentru mântuirea voievodului Mircea, pentru mântuirea lui Aldea, a părinţilor lui şi a nevestei lui.

Unii cercetători socot că acest Aldea este un fiu din flori al lui Mircea, ajuns mai târziu domn al Ţării Româneşti (1431-1436). Asemănarea de nume nu-i deloc dovadă, mai cu seamă când documentul însuşi cuprinde unele elemente care nu se potrivesc deloc. "Eu ... jupân Aldea, citim acolo, din câte mi-a dăruit Dumnezeu şi domnul voievod Io Mircea, pentru slujba şi pentru credinţa cu care l-am slujit ..., îmi îndeplinii dorinţa să dăruiesc la Sfântul Munte, mânăstirii Sfântului Arhiereu Nicolae ... care se găseşte în Cutlumuş, la cambanarie, satul numit Cireşovul, ca să fie pomenire în fiecare duminică, mai întâi, pentru Domnul nostru Io Mircea voievod, apoi, pentru părinţii noştri şi pentru mine şi pentru soţia mea, căci este mânăstirea noastră".

Reiese limpede din acest zăpis cã Mircea Vodã nu era tãtãl boierului Aldea. Cuvintele de pe urmã, "cãci este mãnãstirea noastrã", poartã vina acestei greșeli. Homonimia va fi ajutat a se crede cã ele nu pot veni decãt de la un mãdular al casei domnești. De fapt, aceastã expresie nu privește decãt mãnãstirea Sfântul Nicolae, amintitã în zăpis, dar nu Cutlumuș, la drept vorbind, ctitoria voievozilor munteni. Aceastã mãnãstire credem cã este una și aceeași cu chilia Sfântului Nicolae dãruitã de obștea Sfântului Munte Cutlumușului, în 1369, pe cãnd trãia egumenul Hariton. "*Este mãnãstirea noastrã*", înseamnã cã dãrnicia doveditã de Aldea îi dãduse dreptul de a fi al doilea ctitor, drept care se recunoaște "oricãrui om care fãcuse danii însemnate sau ajutasese mãnãstirii într-un chip foarte înalt". Dacã acest boier ținea ca domnul sã aibã și el parte de binefacerile duhovnicești ale daniei sale, este o dovadã a cinstirii cãtre suzeranul și binefãcătorul sãu, cãci fãrã dania primitã de la voievod, Aldea nu ar fi putut, la rãndu-i, sã dea un sat Muntelui Athos.

Data daniei lui Aldea este încã nesigurã. Zăpisul nu poartã decãt indictionul. Sub domnia lui Mircea cel Bãtrân, indictul al 7-lea, în noiembrie, nu se potrivește decãt cu anul 1398, sau cu anul 1413. Învãțații s-au strãduit a desluși data. Ajutându-se de știrile cronologice cu privire la fiecare din boierii martori la zăpis, G. D. Florescu și P. P. Panaitescu s-au rostit pentru 1413, iar Iorgã și Nandriș pentru 1414. Cioran a însemnat în lucrarea sa încurcãtura, dar n-a luat parte pentru un an sau altul. Stoica Nicolaescu a ales anul 1398, fãrã a spune pentru ce, și a fost urmat de T. Bodoșogae. Un amãnunt nebãgat în seamã pînã acum ne hotãrãște pentru anul 1398. Aldea spune cã și-a înmãnat zăpisul de danie egumenului Ieremia. Datoritã cercetãrilor lui Lemerle, se știe acum cã un egumen cu acest nume se întãlnește la Cutlumuș, la 1387, pe cãnd, la 1399, acest titlu îl poartã unul Ilarion. De aceea, nu mai șovãim sã spunem cã în anul 1398, boierul Aldea și-a

închinat satul Cireşovul de pe Olt către chilia Sfântului Nicolae de la Cutlumuş.

Argumentele pe care s-au sprijinit Iorga, Florescu și Panaitescu cad în fața acestui fapt. Dintre martorii amintiți de dânșii, Vlad se arată în 1389; logofătul Baldovin nu este cunoscut până acum ca atare decât începând din 1400; Aga se întâlnește în niște hrisoave fără dată, așezate între anii 1400 și 1418; Deatco și Țabișa sunt necunoscuți, iar banul Drăgoi, dacă este unul și același cu banul Drăgan (lucru de altfel foarte cu putință), apare, din pricina sărăciei de documente păstrate, într-un hrisov de prin anii 1408-1418. Cât despre Aldea însuși, numele lui se citește în 1392, precum și în alte acte alcătuite între anii 1408 și 1418, ceea ce dovedește că a mai trăit încă vreo zece ani cel puțin după ce închinase Cireşovul călugărilor sfetagoreți.

Zapisul lui Aldea mai are însemnătate și în alte privințe. Pentru diplomația românească este cel mai vechi act slavo-român nedomnesc.

Mircea cel Bătrân și mănăstirea Cutlumuş

El mai arată că șirul călătoriilor în Țara Românească, început de Hariton, nu au încetat după aceea. E greu de crezut că egumenul Ieremia nu s-a întors la mănăstire doar cu dania lui Aldea. Știm din altă parte că și Mircea cel Bătrân a fost dărnice față de mănăstirea Cutlumuş. În această privință, ne întemeiem pe alte dovezi decât Gh. Gioran, amăgit de St. Nicolaescu. Acest cercetător se sprijină, în mod greșit, pe *vidimus*-ul unui hrisov din 8 decembrie 1618 de la Gavril Movilă. Printre numeroasele hrisoave amintite în actul de la Gavril Movilă este și unul de la Mircea Voievod, care este Mircea Ciobanul. Textul este nu se mai poate mai limpede: *hrisovul Mircii Voievod și*

hrisovul fiului său, Petru Voievod. Este vorba deci de Mircea Ciobanul și de Petru cel Tânăr. Dar mai este și un alt hrisov de la același domn, din 24 noiembrie 1618, care pomenește într-adevăr și de bătrânul Mircea Voievod: "*Cartea bătrânului Mircea Voievod*", și mai vorbește, cu privire la Ciobanul, de cel de-al doilea voievod Mircea. Poate am putea întrucâtva să precizăm dania lui Mircea cel Bătrân. Cel mai vechi hrisov românesc pentru Cutlumuș, în culegerea lui Nandriș este de la Voievodul Basarab, din 1475 sau 1476. Starea hrisovului e destul de proastă. Nandriș n-a încercat să întregească textul, iar traducerea lui a lăsat la o parte unele crâmpie din text, între care și cuvintele... "Mirna Voevoda". Este vădit că avem aici un nume de voievod. Îndreptând Mirna Voevoda în Mircea Voevoda, și întregind textul rupt, descoperim, cel puțin în parte, ce a fost dania lui Mircea cel Bătrân: "și Dănești, cu hotarele câte a dăruit Mircea Voievod". Nu știi dacă printre satele pomenite în hrisov înainte de Dănești, unele au fost închinare Cutlumușului de același domn sau de înaintașii lui. În sprijinul nostru mai vine faptul că moșia Cireșovul se învecinează cu Dăneștii. Aceasta ne dă de crezut că dania lui Mircea și cea a lui Aldea s-au întâmplat deodată, cu prilejul călătoriei în Țara Românească a egumenului Ieremia.

Prin urmare, hrisovul necunoscut al lui Mircea cel Bătrân se poate data din 1398, și poate chiar din noiembrie, ca și zapisul boierului Aldea. Acest domn însă nu pare a-și fi mărginit bunătatea la atâta, dacă dăm crezare la două hrisoave ale celui mai darnic ocrotitor român al Sfântului Munte, Neagoe Basarab. Se amintește acolo ceea ce au făcut "fericiții ctitori și evlavioșii împărați care au înfrumusețat grădina Prea Sfinței Maici a lui Dumnezeu din Sfântul Munte Athos, unde și cuviosul și de Hristos iubitorul străbunul nostru Io Mircea, marele voievod, a înnoit preacinstitul hram al slăvitei Schimbării la Față a Domnului Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, ctitoria pe care o făcuse Țara Românească". Se pare deci că Mircea înnoie biserica mănăstirii.

Pe bună dreptate Gh. Cioran vede aici pricina pentru care chipul lui Mircea cel Bătrân se află zugrăvit printre acelea ale binefăcătorilor mănăstirii, înfățișați în biserică.

Înainte de a ne despărți de Mircea, vom încerca să deslușim un amănunt din spusa de mai sus a lui Neagoe Basarab. Hrisoavele lui spun că Cutlumuș este o ctitorie a Țării Românești. Trebuie însă să facem să reiasă ciudatul fapt că nici un hrisov românesc nu pomenește nici într-un fel de Nicolae Alexandru și de fiul lui, Vladislav I. Mai mult chiar, când, în 1393, patriarhul Constantinopolului, Antonie al IV-lea, dă mănăstirii Cutlumuș titlul și privilegiile de stavropighie, el spune că cererea călugărilor a fost sprijinită de ocrotitorul și ctitorul lor, Constantin Dragases, socrul împăratului Manuil al II-lea, iar de voievodul român Mircea cel Bătrân nici pomeneală. Ce se va fi întâmplat ? Gramata lui Antonie cuprinde un amănunt de luat în seamă: monahii de la Cutlumuș se țineau întocmai de viața chinovială. Aceasta înseamnă, credem, o nouă neînțelegere între ei și Țara Românească, pe semne îndată după încetarea din viață a lui Hariton. Mănoasa călătorie din 1398 a lui Ieremia în Muntenia avu poate drept scop îmbunătățirea legăturilor. Dar atunci de ce hrisoavele românești spun doar că Cutlumușul este o ctitorie a Țării Românești și nu știu nimic despre înfăptuirile lui Nicolae Alexandru și Vlaicu ? Lămurirea ce dăm acestui lucru poate nu va fi primită de alți cercetători. Totuși, iat-o: Ruperea se va fi întâmplat cu privire la idioritmie și la chinovie, între monahii greci și călugării români, curând după moartea egumenului Hariton (1381), mai degrabă sub domnia lui Radu I (1377-1384), decât pe vremea urmașului lui la domnie, Dan I (1384-1386). După acești voievozi, Mircea I s-a suit în scaun (1368-1418). Între ruperea legăturilor și reluarea lor (cel mai târziu în 1398), se scursese un răstimp de vreo 15 ani, cu trei domnii. În Țara Românească se mai știa că voievozii răposați făcuseră danii Athosului și mai ales Cutlumușului. Dar cel mai darnic fusese Vlaicu, fratele lui Radu I și unchiul lui Dan și al lui Mircea. Vrăjmășiile ce dezbinau casa

domnească au făcut ca Vlaicu să fie dat uitării. Când Ieremia s-a înfățișat la curtea lui Mircea, îi va fi adus aminte faptele înaintașilor acestuia, dar fără a stăruia asupra amănuntelor, căci, aflând de înțelegerea dintre Vlaicu și Hariton, Mircea ar fi putut voi să dea deplină putere slovelor hrisovului înaintașului său. De aceea, egumenul va fi stăruit asupra pildei daniilor din trecut a împăraților greci și a stăpâniților slavi, cu care pare-se domnul român se înrudea. Mircea se arată foarte înțelegător, și astfel a dăinuit în decursul vremii amintirea că niște voievozi români fuseseră ctitori la Cutlumuș și, întrucât anumite socoteli le ascundeau numele, lumea s-a obișnuit a privi mânăstirea drept Lavra Țării Românești, de aici a pătruns și această vorbă în Hrisovul lui Neagoe Basarab.

Alexandru Vodă Aldea și Muntele Athos

Istoricii legăturilor româno-athonite spun că voievodul Alexandru Aldea, un fiu din păcate domnești al lui Mircea cel Bătrân, a dat de asemeni un hrisov mânăstirii Cutlumuș. Cu toate că nu este cu puțință a stabili întocmai ceea ce a dăruit el mânăstirii, din pricina stării de mare stricăciune a hrisovului de danie, care se păstrează acolo, totuși nu putem să presupunem că și-a trimis dania în anul 1433 (6941), datorită faptului că, în același an, la 9 februarie, a trimis mânăstirii Zografu 3.000 de aspri. Acest act de danie începe cu cuvintele următoare: "Eu Basarab Voievod și de sine stătător al Ungrovlahiei". Acest domn obișnuia să poarte titlul de autocrator, căci se socotea drept urmaș adevărat al autocraților bizantini. Vom arăta însă că Alexandru Aldea nu a făcut danie Cutlumușului. Dacă data 1433 se potrivește într-adevăr cu domnia lui, aceasta nu este neapărat o dovadă de autenticitate, deoarece ne putem afla în fața unei greșite citiri. Categorie este doar numele de Basarab. Dar, în pofida spuselor lui Cioran, nu avem nici un act în care Aldea să apară sub numele

de Basarab. În schimb, istoria cunoaște, în 1442-1443, un Basarab Voievod. Acest Basarab Voievod, însă, nu este singurul domn cu acest nume. Mai sunt și Basarab Laiotă și Basarab cel Tânăr. Iar de la cel dintâi, de la Laiotă, se cunoaște un hrisov pentru Cutlumuș din anul 1476. De acest act este vorba. El a fost pus pe seama lui Aldea. Data lui este greșită în culegerea lui Gh. Nandriș. Singura citire cu putință rămâne 6984, care răspunde anului 1476 sau 1475, care se potrivește întocmai cu domnia lui Laiotă Basarab. Cât despre argumentul adus de Gh. Cioran, că termenul autocrator trimite la Aldea, el nu stă în picioare. Laiotă își spune adesea autocrator. Acest titlu îl are și în hrisovul publicat, cu data greșită, de Gh. Nandriș. Din lungă noastră analiză reiese fără putință de tăgadă că, în starea de față a documentării noastre, voievodul Alexandru Aldea (care nu este unul și același cu boierul Aldea al tatălui său), nu a făcut danie niciodată mănăstirii Cutlumuș.

Legăturile cu Mănăstirea Zografu

Dacă Alexandru Vodă Aldea nu a dat nimic Cutlumușului, în schimb, o altă mănăstire de la Muntele Athos, Zografu, are un hrisov de la el, din 9 februarie 1433. Cu acest prilej, curtea domnească de la Târgoviște primise vizita egumenului Moise de la Zografu, însoțit de Iosif și de preotul Ghervasie. Domnul le dădu ajutor câte 3.000 de aspri pe an și se legă să ajute mănăstirea cât va trăi, iar călugării trebuiau, în schimb, să se roage pentru odihna sufletului tatălui său, Mircea Vodă cel Bătrân, și al său.

Așadar, legăturile mănăstirii Zografu cu românii începușeră și ele. Th. Bodoșogae crede că cel dintâi voievod care a dat un hrisov mănăstirii Zografu a fost Alexandru cel Bun al Moldovei. Această afirmație cuprinde însă o nepotrivire. De fapt, avem de-a face cu altceva. Alexandru cel Bun a făcut niște danii Doamnei sale, printr-un hrisov din 1429. Mai târziu, aceste

moșii au ajuns în stăpânirea mănăstirii Căpriană, iar când acest lăcaș a fost închinat de către Constantin Vodă Cantemir mănăstirii Zoșrafu, în 1698, arhiva mănăstirii moldovenești a ajuns în mâinile noilor ei stăpâni, călugării athoniți, care luară și păstrară la ei hrisovul cel vechi al voievodului Alexandru cel Bun. Dar dacă Alexandru cel Bun nu a fost începătorul legăturilor Moldovei cu Zoșrafu, totuși, nu trebuie așteptat anul 1466 și domnia lui Ștefan cel Mare pentru a putea vorbi de ele. Astfel, unul din fii lui Alexandru cel Bun, și anume Ștefan al II-lea, a dat unui igumen de la Zoșrafu un privilegiu ca să vină după bani în fiecare an. Documentul este scris de diacul Toader din Bârlad, la 26 mai 6950, adică 1442.

Cu alte cuvinte, Zoșrafu a intrat în legături cu Muntenia în 1433, iar cu Moldova (căreia îi va fi mănăstirea cea mai ocrotită de pe întreg Sfântul Munte) în 1442, cel mai târziu.

Legăturile cu Xeropotamu

Ca să ne întoarcem la Alexandru Vodă Aldea, mai trebuie amintit că cercetătorii cred că el a mai dat un hrisov, încă inedit, mănăstirii Xeropotamu. Actul din 9 februarie 1433, face danie 3.000 aspri pe an, la fel ca hrisovul pentru Zoșrafu. Aceste analogii ne fac să punem întrucâtva la îndoială autenticitatea informației acesteia. Cîtă vreme nu vom avea un inventar al arhivei mănăstirii Xeropotamu, sau vreun indiciu precis, credem că este mai cu cale a ne feri de orice afirmație categorică cu privire la această danie.

Vlad Dracul și Muntele Athos

Asupra daniilor lui Vlad Dracul pentru mănăstirile Muntelui Athos, știrile pe care le avem sunt foarte puțin lămuritoare. Fapt este că, prin hrisovul din 29 ianuarie 1500, Radu cel Mare întărește călugărilor de la Cutlumuș, pe lângă satul

Dănești, și dijma din Uibărești, “precum le-au dat lor strămoșii și părinții domniei mele”. Ar reieși limpede că atât Vlad Călugărul – tatăl Radului Vodă – cât și bunicul său Vlad Dracul (și poate și străbunicul lui Mircea cel Bătrân) au miluit și ei această mânăstire cel puțin cu dijma mai sus amintitului sat.

Danii de la alți voievozi din veacul al XV-lea.

În schimb, ștergem din însușirea daniilor românești o știre greșită, dintr-o notă a lui Iorga. Acolo se însemna că Vlad (islav) al II-lea ar fi dat 10.000 de aspri pe an mânăstirii Lavra și încă 1.000 pentru călugării trimiși după acest obroc. Suntem de părere cu T. Bodogae că este vorba aci de hrisovul lui Vlad Vintilă din 12 ianuarie 1533. Într-adevăr, voievodul acesta își zice Vlad, apoi nu se poate trece cu vederea faptul că așa mari danii nu se întâlnesc în decursul veacului al XV-lea.

Alte două danii românești la Muntele Athos se mai pomenesc în scrierile cercetătorilor de până acum. Astfel, Cutlumuș ar fi primit în 1450 niște privilegii de la voievodul Dan Vlad (?). Numele lasă mult de bănuit. Poate este vorba de Vladislav al II-lea, feciorul lui Dan al II-lea.

Cât despre dania de 10.000 de aspri făcută schitului Sfântul Ilie de către Vlad Voievod, în anul 1452, ea trebuie stearsă, căci de fapt este vorba de hrisovul din 29 august 1492, prin care Vlad al II-lea Călugărul miluiește schitul acesta cu câte 1.000 de aspri pe an și cu câte 100 de aspri pentru cheltuielile de drum ale călugărilor trimiși să-i ridice.

Legăturile cu mânăstirea Filoteu

În sfârșit, nu este nici o dovadă că legăturile mânăstirii Filoteu cu Țara Românească au început încă înainte de anul 1457, când Vlad Țepeș îi dădu prin hrisov câte 4.000 de aspri pe an și încă 300 pentru cheltuiala călugărilor care ar veni

să-i ia. Faptul că acest hrisov vorbește despre monahii veniți să treacă în pomelnic numele părinților și copiilor voievodului nu este un argument. Este doar pretextul întrebuițat de cuviosii monahi ori de câte ori se îndreptau către dărnicia voievozilor noștri. Sub cuvânt că alcătuiesc un pomelnic cât mai complet de suflete pentru care se vor ruga, ei îi sileau pe bogății și mărinimoșii domni și boieri români să le facă danii substanțiale. Și adesea daniile erau însemnate. Voievozii și boierii așa făceau din evlavie sufletească și din trufie, nebănuind că acest obicei aducea pagube țării, prin scurgerea în fiecare an în străinătate a aurului care însemna venitul pământului și truda locuitorilor lui. Aceste danii erau menite a fi de fapt temelia înrobirii economice a unei mari părți din țară de către călugării greci sub Fanarioți pînă la Alexandru Ion Cuza.

Încheiere

Daniile românești, în răstimpul pe care l-am avut în vedere în decursul cercetării de față, au fost cu siguranță mult mai numeroase și mai felurite decât ne putem da seama după urmele răzlețe care s-au păstrat. Aldea nu a fost singurul boier care, luându-se după pilda domnului său, a dat din averea sa "Grădinii Maicii Domnului". Astfel nu putem crede că jupan Neagoie viteazul a rămas rece față de nevoile bănești ale lui Hariton. Și doamnele țării dădeau și ele la Muntele Athos, ca de pildă doamna Ana a lui Vlaicu Vodă. Dacă nu se cunoaște nici o danie moldovenească înainte de domnia lui Ștefan al II-lea, este de necrezut să fi lipsit bani, icioane, odăjdii, moaște ș.a.m.d. Poate Nicolae Iorga avea dreptate când se întreba dacă cutare raclă cu pisanie slavă aflătoare la Dohiariu și cuprinzând moaște de-ale Sfintei Marina nu s-a dăruit de acea Doamnă a lui Alexandru cel Bun, care a purtat același nume. Și poporul, adânc mișcat de aspra trăire a călugărilor athoniți, trebuie să fi dat și el din puținul său. Astfel, bogatele țări române

se înfățișau cuvioșilor părinți de la Sfântul Munte ca izvor alinător al nevoilor lor. În sfârșit, clericii greci, care se așezau în țările române, își aduceau și ei aminte de marele focar athonit al culturii bizantine și pravoslavnice.

Bilanțul dărnicii românești către Muntele Athos înainte de 1453, pe care l-am alcătuit mai sus, chiar după ce am tăiat din el câteva danii îndoielnice sau neexistente, nu lasă să fie impresionant. Nu trebuie să credem însă că legăturile dintre Țările Române și Sfântul Munte i-au priit numai Athosului. Cultura noastră veche a scos și ea folosuri multe din ele, căci acolo se copiau manuscrise, de acolo se aduceau cărți și odoare, de acolo veneau meșteri de icoane și zugrăvi. Dacă la început, cultura slavonă a biruit la noi pe cea grecească, se datorează monahismului slavo-român, ca și căderii sub turci a Constantinopolului.

Ceea ce caracterizează daniile românești, privite de la începutul lor și până pe la mijlocul veacului al XV-lea, este faptul că se dădeau numai bani (sau lucruri mici, ca icoane, etc.), închinările de moșii fiind pe atunci foarte rare, și neîntâlnindu-se decât sub domnia lui Mircea cel Bătrân.

*(Revista "Mitropolia Olteniei", Anul X,
nr. 11-12, Noiembrie-decembrie 1958)*

BISERICA MOLDOVEI ȘI MUNTELE ATHOS LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-lea

Prof. Alexandru Elian

Românii, care au fost câteva veacuri de-a rândul printre binefăcătorii cei mai activi ai Athosului, au fost privați, datorită împrejurărilor, de a-și avea aici o mănăstire românească cu drepturi depline. Ne putem întreba dacă ceea ce am numit vocația

de universalitate a Sfântului Munte n-a suferit după urma acestor împrejurări. Oricum, ni se pare că poate reține interesul reluarea unei cercetări asupra acestei cheștiuni, sub raport istoric. Mai limpede: să încercăm a desluși în ce situații ortodoxia românească a fost aproape să-și dobândească, la Athos, o poziție la care era îndreptățită și, dacă se poate, din ce pricini această poziție nu a putut fi niciodată până acum dobândită. Pentru că, după știința noastră, în legătură cu Neagoe Voievod se află folosită – de un contemporan și pentru prima oară – titlatura de “Marea Lavră a Țării Muntenești”, dată unei mănăstirii aghiorite, vom începe cu Neagoe cercetarea noastră.

Să vedem, dar, ce ne spune Gavriil Protul, în “Viața Sfântului Nifon, Patriarhul Constantinopolului”, despre binefacerile lui Neagoe la Cutlumuș:

“În mănăstirea lui Ariton, care de obște se cheamă Cotlumuș, care au început a o zidi den temelie Radu Vodă, Neagoe Vodă o au săvârșit și cu toate frumusețile și podoabele o au podobit, din lăuntru și din afară, iar împrejur o au zidit cu zid. Și au făcut biserica Sfântului Nicolae făcătorul de minuni, cu turle, chilii și trapezărie, pimniță și magazia, maghernița, grădina și poarta mică și mare, bolniță și ospătărie și dohirie, jitiță și visterie și alte case de toată treaba. Iar biserica și chiliile le-au umplut de frumuseți și le-au săvârșit acoperământ; iar biserica și tinda o au acoperit tot cu plumb și au pus pe la ferestre cu sticle și o au și târnosit cu blagoslovenia arhiereului și a protului și a altor egumeni de pe la alte mănăstiri. Și făcu cinste mare tuturor și-i dăruie cu daruri mari și să duseră carii-și pre la locurile sale, cu mare bucurie mulțămînd lui Dumnezeu. Așijderea făcu o pristaniște în Ascalun, la mare, să fie de corăbieri, și o corabie mare, alta mică cu tot ce trebuiește și o au zidit cu zid împrejur; și au făcut o culă cu arme și cu turnuri, să le fie de pază. Și alte metohuri cu de toate au zidit și au făcut și bine le-a tocmit, din care are mănăstirea mult venit. Și au pus numele ei: Lavra cea Mare a Țării Muntenești”.

Am reprodus acest lung pasaj pentru a învedera măsura neobișnuită în care Neogoe ajută o mănăstire athonită, care, de altfel, avusese în trecut strânse legături cu Țara Românească. Fără nici o îndoială că toate aceste binefaceri îi dădeau dreptul să numească ctitoria sa: Lavra cea mare a țării sale. Este însă această numire mai mult decât o atenție măgulitoare din partea panegiristului său, Gavriil, și se întâlnește ea altundeva decât în opera hagiografică a protosului athonit? Nimic nu ne îndreptățește să dăm un răspuns afirmativ întrebării. Cu atât mai puțin să credem că românii, câți ar mai fi călătorit din Țara Românească la Athos, pe acea vreme, s-ar fi bucurat de o situație specială la Cutlumuș. Această mănăstire intrase în faza ei bulgară, care a început pe la 1475, și va dura încă pe vremea lui Neogoe. Protector al culturii slavone, el însuși autorul unei vestite pareneze redactate în mediobulgară – e vorba de Învățăturile sale binecunoscute – Neogoe își revarsă binefacerile asupra mănăstirii, cum făcuseră și înaintașii lui, de la Laiotă Basarab până la Radu cel Mare, solicitați de călugării bulgari. De așezământ românesc mijind între zidurile Cutlumușului, prin bunăvoința lui Neogoe, nici nu poate fi vorba. De altfel, puțin înainte de 1541, mănăstirea redevenise, nu fără lupte cu caracter național, o mănăstire grecească, prin elinizarea bulgarilor. Cum subliniază editorul recent al actelor mănăstirii athonite: “Reocuparea Cutlumușului de către greci este unul din aspectele acestei mișcări de renaștere națională grecească ce s-a produs la Athos, către mijlocul veacului al XVI-lea, după un secol de descurajare și de renunțare”.

Neogoe a făcut pentru Cutlumuș ceea ce – cu câteva decenii înainte Ștefan cel Mare făcuse pentru Zografu, – și această mănăstire într-un anume sens un fel de “mare lavră”, de data aceasta a Moldovei. În realitate, și o mănăstire și alta, două centre de viață și de cultură slavonă.

A însemnat mai mult pentru români Cutlumușul în veacul al XIV-lea? Într-o anumită măsură, da. Cunoaștem astăzi, mai ales după publicarea arhivei acestei mănăstiri aghiorite, toate demersurile întreprinse de marele egumen al Cutlumușului, Hariton, pentru a căpăta ajutoare din partea lui Vladislav I, voievodul român. Hariton, care în 1372 ajunge unul din mitropoliții Ungrovlahiei, rămânând în continuare egumen al locașului athonit, a întreprins nu mai puțin de șapte călătorii în Țara Românească și a fost obligat să facă unele concesii lui Vladislav-Vlaicu în schimbul ajutoarelor primite de la voievod. Vladislav va avea dreptul să se numească "proprietar și ctitor" al Cutlumușului. Pentru monahii veniți din Țara Românească se va dobândi, nu fără o strânsă luptă, regimul idioritm. Românii vor veni în număr mare la mănăstire, aceasta rămâne însă grecească și, față de temerile arătate de unii călugări, că românii ar putea să le zdruncine privilegiile care credeau că li se cuvin, Vladislav ia, în mod hotărât poziție. Prin actul său din septembrie 1369, decide, sub jurământ, ca grecii să capete din partea românilor, "cinste și ascultare". Și adaugă apoi: "și să nu se ispitească vreunul din români să se sumețască împotriva grecilor, zicând cum că zidurile castrului și trapeza și biserica și chiliile, ba și proprietățile pe care domnia mea are de gând să le cumpere, eu pentru români le-am făcut" și pentru aceasta ei să încerce să-i încalce și să le poruncească grecilor. Oricine ar fi redactat actul, care trebuia totuși să fie iscălit de voievod, dintr-însul se întrezărește ce atmosferă se pregătea monahilor români, dornici să vină și pe viitor la Cutlumuș. Se pare că aceștia vin din ce în ce mai puțini și legăturile mănăstirii cu Țara Românească slăbesc chiar înainte de sfârșitul secolului.

E greu de spus că, în asemenea condiții, Cutlumușul a putut fi, într-adevăr, o "lavră românească", cum s-a afirmat uneori; oricum, numărul monahilor români și întrucâtva și condițiile de care s-au bucurat sub Hariton, nu se mai întâlnesc mai târziu.

Chestiunea îndreptării românilor de a avea o mănăstire proprie la Muntele Athos, ca și alte popoare ortodoxe, a fost de fapt ridicată în împrejurări până în prezent necunoscute, la începutul secolului al XIX-lea și anume de către un grec: Theodorit, egumenul mănăstirii Esfigmenu. Câteva cuvinte, mai întâi, despre acest locaș athonit.

Istoria mănăstirii ne este relativ bine cunoscută, ca și legăturile ei cu Moldova și Țara Românească. Pentru sfârșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui următor, când mănăstirea athonită, după ce atinsese cel mai scăzut nivel în dezvoltarea ei, se ridică iarăși datorită unor buni gospodari care au condus-o, date suficiente și exacte ne-a lăsat însuși Theodorit. În memoriile sale, rămase, după câte știm, inedite, dar larg folosite de cei ce-au scris istoria Athosului, Theodorit stăruie asupra anilor grei, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când mănăstirea era de-a dreptul amenințată să se risipească. Scăparea ei a venit de la fostul mitropolit al Thesaloniceului, Damaschin, retras la Esfigmenu, unde, odată cu schima cea mare, luase numele de Daniil. Rânduit în 1796, prin grija patriarhului ecumenic Gherasim, să supravegheze reintroducerea vieții de obște în mănăstire și ajutat de egumeni vrednici ca Akakie și Eftimie din Cezareea, acesta din urmă venit de la Schitul Ana, Daniil a izbutit să îndrepte situația. După moartea lui Eftimie din Cezareea, în 1801, un alt Eftimie i-a luat locul în egumenie, până la 14 august 1804, când Theodorit Lavriotul a luat conducerea mănăstirii. În mai 1805, el determină pe esfigmeniți să propună mitropolitului Moldovei, Veniamin Costachi, ca în schimbul unui ajutor anual, de care mănăstirea athonită avea cea mai grabnică trebuință, aceasta să devină mănăstire moldovenescă. Actul, în limba greacă, descoperit de noi în copia certificată de însuși Theodorit, a rămas necunoscut editorilor arhivei de la Esfigmenu, care, în 1906, au publicat, de altminteri, și piese mai recente privind legăturile amintitei mănăstiri aghiorite cu Moldova. O

prezentare mai pe larg a acestui înscris, în cele ce urmează, mi se pare de netăgăduit folos pentru oricine se interesează de monahismul românesc la Athos și de perspectivele pe care le avea la începutul veacului trecut.

Om cultivat și isteț, Theodorit - odată egumen - a întreprins o anchetă asupra locașurilor închinată Esfigmenului, printre care două se aflau în Moldova. Ieromonahul Ambrozie, proigumen la Vătopedi, care fusese trimis cu binecuvântarea patriarhicească să cerceteze situația mănăstirii Bursuci, de peste veac la Esfigmenu, a povestit la întoarcere chipul în care a fost primit de Alexandru Șuțu, voievodul Moldovei (22 iunie 1801-septembrie 1802), de Veniamin Costachi, pe atunci episcop de Roman, și de câțiva din boierii mari ai țării, printre care și marele vornic Manuil Conachi, ctitor la biserica Sfântul Dimitrie, zisă Badiul, din Galați, închinată și ea la Esfigmenu. Datorită acestor informații și după ce a consultat, cum e și firesc, și arhiva mănăstirii, Theodorit și-a putut face o idee precisă atât de locașurile, cât și de moșiile din Moldova închinată mănăstirii sale athonite. A mai avut și darul să surprindă legături de rudenie între foști binefăcători moldoveni ai Esfigmenului și actuali înalți demnitari, laici sau eclesiastici, ai Moldovei. Prielnică, mai cu seamă, i-a fost - cum vom vedea - descoperirea sa că Veniamin Costachi este coborâtor direct din Gavriil Costache, marele vornic moldovean, care închinase mănăstirea sa - mai târziu numită Bursuci - Esfigmenului.

Totuși, ideea de a propune lui Veniamin, care în 1805 era mitropolit al Moldovei și Sucevei, transformarea într-o mănăstire moldovenească a Esfigmenului, pare să-i fi venit pe altă cale. În actul descoperit de noi, pe care urmează să-l cercetăm mai îndeaproape, Theodorit pune această idee pe seama lui Daniil, fostul mitropolit al Tesalonicului. Acesta, desigur, un om deosebit, înainte de a contribui la salvarea Esfigmenului ajutase temeinic mănăstirea Xenofon, la fel de primejduită, unde introdusese viața de obște. Oricum, preocupat să

găsească mijloace de ridicare a unor așezăminte aghiorite din starea lor de netăgăduită decădere, a reflectat și la situația mănăstirilor, schiturilor și chiliilor athonite sub aspectul lor național. Pe cele populate de greci le-a găsit prosperând. La fel și pe cele ce aparțineau “neamurilor de limbă slavonă”, adică rușilor, sârbilor și bulgarilor. A făcut cercetări – ne spune Theodorit – și a aflat că și în vremuri vechi ființau la Athos mănăstiri în care se foloseau limbile naționale, cum ne arată atâtea dovezi rămase până în vremea din urmă: amalfitanii își aveau mănăstirea lor, în care se folosea limba latină; în mănăstirea Iviron, limba georgiană, în unele chilii se folosea limba armeană, iar chiliile zise egiptene, mărturisesc prezența, odinioară, a unor credincioși veniți din Egipt. Cugetând la aceste împrejurări, Daniil și-a dat seama însă că “monahii din neamul moldovenilor, care vin în număr mare la Sfântul Munte, umblă zadarnic încoace și încolo și se întorc la ale sale fără să fi dobândit vreun folos”. Daniil s-a gândit atunci să vină deopotrivă în ajutorul mănăstirii Esfigmenu, ca și într-al călugărilor moldoveni, și să facă din mănăstire “un adăpost propriu neamului acestuia”. Aflând apoi de marele vornic al Moldovei, Manolachi Conachi, că are drept ctitor asupra bisericii Badiu din Galați, închinată de Comănești Esfigmenului, iar pe de altă parte, se bucură de “considerație și putere” pe lângă voievod și boieri, i-a scris în câteva rânduri, cu privire la proiectul său sus-amintit, fără să izbutească ceva. Curând Daniil s-a retras văzând că nu poate chivernisi cum ar fi dorit mănăstirea; pe de altă parte, Manolachi Conachi a încetat din viață și planurile lui Daniil au rămas neîndeplinite.

A urmat – foarte curând, se pare – ridicarea la egumenie a lui Theodorit însuși, în august 1804. Situația financiară a mănăstirii era dezastroasă. Noul egumen a aflat, cu acest prilej, că și predecesorii săi, egumenii Anania și Leontie de la Sfânta Ana, mai târziu și Eftimie, și-au dat seama de greutăți și l-au îndemnat pe fostul mitropolit Daniil să ia inițiativa de mai sus, care

nu a dat totuși roade, pentru că intervențiile sale pe lângă mai mulți boieri moldoveni s-au dovedit zadarnice.

Este, acum, rândul noului egumen să se adreseze soborului și să-și întrebe frații dacă sunt de acord, cu toții, să reînnoiască, sub auspiciul mai prielnic, vechile demersuri. Toți îi răspund că primesc.

Theodorit le atrage atunci luarea-aminte asupra unui prilej fericit pe care nu trebuie să-l scape. În Moldova, le spune el, stă în fruntea Bisericii Veniamin Costachi. Într-adevăr, marele ierarh fusese strămutat, în martie 1803, de la Episcopia Romanului în scaunul de mitropolit al Moldovei și Sucevei, care rămăsese vacant prin moartea lui Iacov Stamati. Veniamin însă își trăgea obârșia din marele vornic Gavriil Costachi, care închinase Esfigmenului Schitul Bursuci. Ca urmaș al lui Gavriil, noul mitropolit se bucura de dreptul de ctitor și se puneau într-însul nădejdi că va ajuta mănăstirea athonită în marea strâmtoare în care se afla. Ca să-l la o acțiune care să nu zăbovească și să însemne, în același timp, un ajutor îndestulător pentru sftagoriți, Theodorit ia – împreună cu soborul mănăstirii Esfigmenu – hotărârea să facă din locașul lor o chinovie moldovenească. Iar ca înțelegerea să fie limpede pentru amândouă părțile, se hotărăște să se formuleze, pe puncte, deslușit întocmite, condițiile acestei schimbări în așezăminte, de veacuri statornicite, ale mănăstirii, și să i se comunice aceste “capete” lui Veniamin, prin însuși înscrisul de față. Dat fiind excepționala lor însemnătate pentru relațiile româno-athonite de la începutul veacului al XIX-lea și pentru problema de permanentă actualitate a unei mănăstiri românești la Athos, le vom reda într-o traducere cât mai apropiată de original.

“I. Deoarece mănăstirea Esfigmenu are neapărată nevoie, ca să ființeze și să dăinuiască, de un ajutor de 4000 (adică patru mii) de groși pe an, spre a răspunde la dările către împărăție care-i revin pe fiecare an, Prea Sfințitul Mitropolit și neamul moldovenilor se îndatorează să facă față cu această sumă anuală, în ce chip vor putea și vor găsi cu cale.

II. Odată ce acest ajutor anual arătat se va găsi și chivernisi și se va întări prin înscrișuri, atunci, nemijlocit și fără zăbavă, atât mănăstirea Esfigmenu, cât și toate bunurile ei mișcătoare și nemișcătoare, multe sau puține, ori unde s-ar afla, vor fi și se vor socoti bunuri proprii, ce nu se pot lua nici răpi, ale neamului moldovenilor, pentru totdeauna, în chip nestrămutat și fără putință de înstrăinare.

III. La pomenirii și în ectenii, după pomenirea numelui patriarhicesc, să se pomenească acela al mitropolitului ce se va afla și apoi al egumenului, și – mănăstirea fiind moldovenească – să se pomenească, după obicei și numele cucernicului voievod, cum se pomenește și în Moldova.

IV. Alegerea egumenului să se facă, în mănăstirea însăși, de către moldoveni, din neamul lor; (să se aleagă) cel mai vrednic și mai înțelept și mai cucernic și apoi să-l înștiințeze pe mitropolit, iar mitropolitul să-l înștiințeze pe patriarh.

V. Dacă dintre ieromonahii moldoveni, care viețuiesc în mănăstirea moldoveană Esfigmenu, nici unul nu se va socoti vrednic de egumenie, atunci să se aleagă din sfințitele mânăstiri din Moldova, un om încercat și vrednic, și prin înștiințarea de către mitropolitul Moldovei din acea vreme către patriarh să fie rânduit în chip canonic egumen legiuit al mânăstirii.

VI. Această mănăstire Esfigmenu să rămână pururea curat de obște, potrivit cu vechile așezăminte chinoviale ale sfinților părinți.

VII. Toate sfințitele slujbe și cântările aduse lui Dumnezeu și așa numitele acolutii să se facă în limba moldovenească, și pecetea mânăstirii și iscălitura egumenului să se facă în limba și cu slove moldovenești, după cum la Hilandar și la Zografu se fac în slavonește.

VIII. Deoarece este obicei, în Sfântul Munte, de trăiesc în chinovie și oameni de alte neamuri (cum se întâmplă în mânăstirile grecilor și într-ale rușilor, sârbilor și bulgarilor), de se va întâmpla și în această sfințită mănăstire moldovenească

Esfigmenu, cei dintr-alte neamuri să fie la fel ca și străinii din mânăstirile grecești și cei din mânăstirile Hilandar și Zografu, și să urmeze obiceiurile și rânduielile și purtările moldovenilor, în toate treburile mânăstirii.

Toate acestea, cu frică de Dumnezeu și cu credință bună, de Dumnezeu iubitoare, fiind de mai multe ori chibzuite și socotite de folos pentru întocmirea acestei sfințite mânăstiri și pentru mântuirea sufletească a fraților de aceeași credință, am făcut această făgăduială, pecetluită și iscălită, după obicei, de categumenul și chinoviarhul nostru, ca să aibă tărie și putere nestrămutată și neîncălată, în orice vreme și loc și înaintea oricărui scaun de judecată”.

Urmează ceea ce diplomația numește *poena temporalis*: înfățișarea consecințelor pe care trebuie să le sufere acei călugări esfigmeniți- de atunci sau dintre cei ce aveau să vină, care se vor încumeta să calce înscrisul de față. Cuvintele sunt alese cu grijă și expresiile folosite vor să încredințeze pe oricine va lua cunoștință de ele de hotărârea sinceră și nestrămutată a lui Theodorit și a soborului de la Esfigmenu de a-și respecta legământul lor, din clipa când acesta va deveni o înțelegere întărită de amândouă părțile.

Propunerea trimisă mitropolitului Veniamin al Moldovei este pornită “din suflet curat și fără vicleșug”, ca una ce este “sfințită și sfântă și într-un glas recunoscută drept prea folositoare”, ea cată să fie păzită, nezdruncinată și neclătită în veac (adică să ajungă și să fie această mânăstire moldovenească Esfigmenu, proprietate cu adevărat de neînstrăinat a neamului moldovenilor). “În caz de încălcare a ei, mitropolitul Moldovei” – fie el Veniamin, fie urmașii săi – precum și domnul țării, ca și boierii și ceilalți “cucernici bărbați” din urmașii lor, să aibă dreptul să ia înapoi toate câte fuseseră dăruite mânăstirii din Sfântul Munte: “bunuri mișcătoare și nemișcătoare, bani, odoare, vase și veșminte” și să le dea cui doresc. Să le mai ceară, apoi, celor care i-au înșelat “în chip

atît de nerușinat și lipsit de conștiință” și socoteala, până la un ban, iar înscrisurile de orice fel, în favoarea așezămîntului athonit, să fie socotite drept nule.

După o scurtă amintire a pedepsei duhovnicești care-i așteaptă pe cei ce au încălcat învoiala, odată încheiată (*poena spiritualis*), și după indicarea datei, urmează semnătura: “Smeritul categumen al sfințitei mănăstiri chinoviale Esfigmenu, Theodorit ieromonahul, și cei împreună cu mine toți întru Hristos frați, făgăduim cele de mai sus și le întărim”. În sfârșit, pentru certificarea copiei, întocmai cu originalul, semnează cu mâna proprie Theodorit.

Acesta este cuprinsul – de covârșitor interes – al unui act care, după știința noastră, nu-și are precedent în istoria relațiilor româno-athonite.

Mai greu de lămurit este din ce pricini oferta lui Theodorit și a călugărilor esfigmeniți nu a fost îmbrățișată în Moldova. De fapt, epoca fanariotă nu cunoaște nici pe departe libertățile pe care țările românești le acordaseră Sfântului Munte în veacurile care o precedaseră, și un domnitor de educație și de orientare luministă, cum era Alexandru Moruzi, care în 1805 cărmuia Moldova, era desigur mai puțin înclinat ca alții să încurajeze un angajament ca cel sugerat de Theodorit care, pe deasupra, mai impunea și sarcini bănești însemnate Mitropoliei. Atitudinea lui Veniamin Costachi poate fi, oarecum, desprinsă dintr-un act datorit inițiativei sale, săvîrșit un an mai tîrziu, în august 1806, spre mulțumirea călugărilor athoniți.

Trebuie amintit că la 6 mai 1682 Gavriil Costachi, marele vornic al Țării de Jos, închina schitul ridicat de el în ținutul Fălciului, în valea Ciocăneștilor (care mai tîrziu se va numi Bursuci) mănăstirii Esfigmenu. În 1806, Veniamin, împreună cu alți doisprezece membri ai familiei Costăcheștilor, închină aceleași mănăstiri athonite un alt locaș, asupra căruia familia își va păstra drepturi de ctitor. E vorba de mănăstirea Florești din ținutul Tutovei. În preambulul actului de

închinare mitropolitul Veniamin lămurește în ce împrejurări a fost adus să săvârșească această închinare și cu acest prilej întâmpinăm din nou figura arhimandritului Theodorit, egumenul Esfigmenului.

Într-adevăr, acesta, după spusele lui Veniamin, "a venit aici", adică la Iași, și i-a înfățișat mitropolitului actul de închinare, din 1662, al schitului de la Ciocănești, făcut de Gavriil Costachi. "Știam, e drept, că această danie făcută amintitei mănăstiri de la Muntele Athos se datora unui membru al familiei Costachi, dar nu știam că era vorba de Gavriil, strămoșul nostru". Acest amănunt l-a umplut de bucurie și i-a îngăduit, potrivit cu dreptul ctitoricesc, să se afle și el printre ctitorii "mănăstirii împărătești a Mântuitorului de la Muntele Athos", adică ai Esfigmenului. Theodorit nu s-a mulțumit numai să-i înfățișeze lui Veniamin binefacerile strămoșului său; rostul venirii sale la Iași era altul, și anume, să solicite ajutoare pentru mănăstirea athonită, care se afla în mare strâmtoare și să-i arate, în același timp, mitropolitului cât de puțin folos trag esfigmeniții de pe urma unei mănăstioare sărăcăcioase cum erau Bursucii.

Veniamin se gîndește atunci să sporească daniile familiei Costachi către locașul athonit și să asocieze închinării mai vechi a Bursucilor alta mai nouă, și anume a mănăstirii lor de la Florești. În câteva rînduri, înaltul chiriarih zugrăvește situația, deopotrivă de precară, a Floreștilor, prin lipsa de grijă a egumenilor. Pămînturile mănăstirii fuseseră unele încălcate, altele în întregime răpite, iar bunurile mișcătoare simțitor împuținate. Câtă vreme Veniamin a fost episcop la Huși, a încercat, în zadar, să ridice starea materială a mănăstirii Florești. Ajuns episcop de Roman, după ce izbutise să reconstruiască mai multe încăperi ale mănăstirii și se pregătea să adauge altele, a avut nenorocul să-și vadă strădaniile zădărnice de marele cutremur din toamna anului 1802. Ajuns, după puțin, mitropolit al Moldovei, i-a fost cu putință,

aflându-se în mari greutăți, să se gândească la repararea sfântului locaș. Închinând, acum, Floreștii Esfigmenului și așezând mănăstirea, alături cu cea de la Bursuci, sub administrația lui Theodorit, care și-a luat sarcina să reconstruiască biserica de la Florești, Veniamin era încredințat că ajută Esfigmenu, dar în același timp contribuie la salvarea celor două mănăstiri moldave și câștigă, pentru el și neamul său, rugăciunile călugărilor athoniți.

Nu e locul să mai stăruim asupra chipului în care a fost primită închinarea Floreștilor de Patriarhia Ecumenică, în 1814, și cum mai înainte încă, Scarlat Calimachi întărește și sporește binefacerile aduse de Veniamin, prin actul său din 1806, mănăstirii athonite a Esfigmenului. Ceea ce trebuie să ne rețină interesul este dezlegarea pe care Veniamin a socotit că trebuie să o dea cererilor lui Theodorit și ale soborului esfigmenit din 1805. "Marile greutăți" de care s-a lovit, ajungând, în 1803, mitropolit și pe care – cum am văzut – le pomeneste, în treacăt, în actul său de danie din 1806, îl vor fi împietrit (nespriunit, poate, de domn și de boier) să accepte, în schimbul unei sume anuale, ca una din mănăstirile de seamă ale Athosului să ajungă mănăstire moldovenească și ca românii, după potriua altor popoare ortodoxe: ruși, sârbi, bulgari, pentru a nu mai vorbi de greci, să-și aibă o mănăstire a lor la Sfântul Munte. În lipsa ajutorului bănesc solicitat, pe care nu-l pot acorda (sau eventual nu credea că trebuie să-l acorde, ținând seama și de împrejurările în care se găsea mănăstirea Esfigmenu și Sfântul Munte îndeobște, la acest început de veac), Veniamin a găsit o altă soluție care s-a dovedit prietnică intereselor aghiorite. Închinarea Floreștilor, la care s-a mai adăugat și aceea a unor metocuri: schitul zis al lui Gălușcă, de la Hârșova și schitul Golgota de la Ivănești, precum și biserica Badiului din Galați, a procurat Esfigmenului mijloace materiale care, curând, au întrecut cu mult contribuția anuală pe care o solicitaseră în 1805. Astfel, într-un memoriu, întocmit către 1827, în limba franceză, în legătură cu chestiunea

mănăstirilor închinată, se dau ca venituri ale mănăstirii Florești, dobândite de pe moșiile sale din Bârlad, suma de 21.020 piaștri.

Chestiunea unui locaș românesc la Sfântul Munte a fost însă reluată și de mitropolitul Veniamin, în împrejurări care sunt cunoscute. Veniamin Costachi a scris, înainte de 1802, Marii Lavre de la Athos, solicitând întemeierea unui schit moldovenesc, în locul chiliei ce aparținuse răposatului călugăr, duhovnicul Iustin. Printr-un act din iunie 1820, dichiul Lavrei Sfântului Atanasie, Gavriil, împreună cu epitropia mănăstirii, acordă statutul de schit chiliei de la Iannacopulo a lui Iustin, răspunzând, prin aceasta, cererilor stăruitoare ale mitropolitului Veniamin. În 13 puncte se rânduiește chipul în care va funcționa schitul cel nou, cu hramul Înaintemergătorului și Botezătorului Ioan. Așezat pe teritoriul Marii Lavre, schitul chinovial "a bine cinstitorului neam al moldovenilor" se va supune regimului juridic în vigoare și azi la Athos, care obligă la o strictă dependență de una din cele douăzeci de mănăstiri "împărătești și patriarhicești" orice așezare monastică care s-a dezvoltat pe teritoriul uneia din aceste mănăstiri. În afară de amintirea că schitul este al moldovenilor, singura mențiune care ne interesează o găsim în cel de al treilea "cap" al așezământului, unde se precizează că superiorul schitului sau dichiul urmează a se alege "din neamul moldovenesc".

O comparație a celor 13 "capete" cu cele 8 din propunerea esfigmeniților din 1805 face să reiasă limpede condițiile hotărât inferioare acordate moldovenilor prin așezământul întocmit de Marea Lavră în 1820. Din păcate, nici în asemenea modeste condiții românii nu și-au putut întemeia o așezare decât mult mai târziu, și anume după 1852, fiindcă începuturile înfiripate de Papaie și Grigorie, urmași ai duhovnicului Iustin, au fost risipite de revoluția grecească ce a izbucnit un an mai târziu.

Prilejul care se oferea Moldovei în 1805 nu a mai fost regăsit nici după 1852, în întreaga istorie atât de frământată a schitului Prodrom, și progresele realizate, mai degrabă modeste, au venit cu greu. Amintim, doar, că în 1856 s-a putut obține ca pecetea schitului să poarte o inscripție cu litere românești, iar în 1857, unul din întemeietorii noului schit, duhovnicul Nifon, într-un memoriu adresat mitropolitului Nifon al Ungrovlahiei, își arăta nădejdea – încă nerealizată – că se va putea înălța “în acest sfânt loc, un lăcaș lui Dumnezeu, în numele unei nații, unde să putem înălța slavoslovii lui Dumnezeu, curat, numai în limba strămoșilor noștri, pe care de atâtea veacuri au dorit-o sihaștrii români”.

De acest deziderat, luat în înțelesul său cel mai larg, vrem să legăm considerațiile cu care se cade să încheiem cercetarea noastră. Vocația de universalitate în dreapta credință pe care Athosul și-o poate revendica de la întemeiere nu se poate realiza decât în măsura în care caracterul panortodox al Sfântului Munte este păstrat. Întreținerea – și, poate, promovarea – unei spiritualități, purtând pecetea caracterelor proprii fiecărui popor ortodox și exprimată în limba lui proprie este garanția unității în diversitate, proprie oricărei creații viabile și armonioase. Arhimandritul Theodorit și-a dat seama – cu mai bine de un veac și jumătate în urmă – cât de îndreptățiți erau românii să-și dezvolte, nestingheriți – într-unul din cele douăzeci de locașuri athonite, consacrate de tradiție – o viață monastică proprie, legată de o întrerupere a acestor legături, care ar duce nu numai la ofilirea acestei spiritualități înseși, dar, până la sfârșit, la degradarea înaltei originalități a vieții aghiorite în întregul ei.

(Revista “Studii Teologice” , Anul XIX, nr. 7-8, septembrie- octombrie 1967)

CONTRIBUȚIA ROMÂNEASCĂ PENTRU SUSȚINEREA MUNTELUI ATHOS ÎN DECURSUL VEACURILOR

Pr. Prof. Gheorghe Moisescu

Mărturiile istorice, întemeiate pe izvoare vechi, arată că legăturile românilor cu Athosul încep cu mult înainte de întemeierea Principatelor, cam de pe vremea înființării celor dintâi mănăstiri în Sfântul Munte, când păstorii vlahi își mânău turmele de oi sau cirezile de vite până sub zidurile chinovilor călugărești. Spre a nu mai tulbura liniștea monahilor, în anul 885, împăratul Vasile I Macedoneanul oprește, printr-o poruncă scrisă, intrarea păstorilor vlahi în Muntele Athos. Peste un sfert de veac, în anul 911, împăratul Leon al VI-lea Înțeleptul întărește și el această poruncă, dar care nu s-a păzit cu strășnicia cuvenită. Pe îndelete, vlahii s-au furișat iarăși în Sfântul Munte, aducându-și chiar și familiile, încât împăratul Constantin al IX-lea Monomahul (1042-1054) s-a văzut nevoit să-i scoată de astă dată cu sila. Izgonirea vlahilor cu vitele lor din Athos a întâmpinat însă, sub împăratul Alexie Comnenul (1081-1118), o ciudată împotrivire din partea călugărilor, care se plâng fățiș că nu mai pot trăi fără ei.

Șederea vlahilor în Athos a lăsat și câteva numiri de locuri, care vădesc stăruința lor acolo, cum este de pildă: Izvor, Calița, Cațari, Soți, Țințiluchi, poreclă dată unui călugăr Cosma, venit în anul 1044 să pună rânduială aici. Alungați din preajma mănăstirilor, vlahii și-au adus turmele în alte părți ale Sfântului Munte, unde actele mănăstirii Zografu amintesc în anul 1142 nume ca: Ioan Vlahul, Ștefan Mavrovlahul și Evdochia Vlahoiani. Adăugăm că o istorie a mănăstirii

Esfigmenu, după izvoare vechi, cuprinde între cei dintâi sihaștri nu numai greci, sârbi și ruși, ci și vlahi.

Este adevărat că în vechime nu se arăta naționalitatea călugărilor athoniți, și nu era obiceiul să se facă însemnări despre ea în actele scrise în limba greacă sau slavă. Mănăstirile sunt numite după hramul lor, iar nu după naționalitatea călugărilor închinoviați în ele. De pildă, în veacurile XIII-XIV, mănăstirea bulgărească Zograful este foarte adesea numită "a Sfântului Marelui Mucenic Gheorghe, care se cheamă Zograful", iar mănăstirea sârbească Hilandarul, "mănăstirea Prea Sfintei Maici a lui Dumnezeu (a Hilandarului)". Drept aceea, denumirea etnică dată mănăstirii Cutlumuș, de "Lavră a Țării Românești", bănuim că se datorește nu numai marelui număr de călugări români adăpostiți aici, ci și faptului, păstrat prin tradiție, că ea a fost reîntemeiată în veacul al XIV-lea de voievozii Țării Românești. De altfel, încă din anul 1342, țarul bulgar Alexandru spune, în hrisovul său dat mănăstirii Zograful, că Sfântul Munte își are binefăcători "din fiecare națiune creștină" (firește ortodoxă). Se știe, apoi, că organizatorul monahismului românesc, Nicodim de la Tismana, s-a călugărit la Muntele Athos, de unde a venit în Țara Românească, înainte de anul 1370, unde a înființat mănăstirea Vodița.

Aceste mărturii istorice ne dau îndestulătoare temeieri de a spune că în vremea întemeierii Principatelor, legăturile noastre cu Muntele Athos erau destul de bine statornicite. Pisaniile străvechi de pe sfintele locașuri, mulțimea de hrsoave și însemnările păstrate pe manuscrisele răspândite prin toate bibliotecile mănăstirilor athonite, dovedesc iarăși cu prisosință nu numai strânsa legătură dintre Țările Române și Muntele Athos, ci și marea dărnicie a poporului nostru pentru acest loc de sfințită așezare călugărească. Începând din veacul al XIV-lea și până în pragul veacului al XX-lea, aflăm că nimeni dintre ortodocși n-au făcut jertfe mai mari și n-au fost susținători mai darnici ai locașurilor din Sfântul Munte ca românii.

Voievozii și domnitorii Țărilor Române, ca și sfetnicii lor, au căutat cu dumnezeiască râvnă să împodobească în decursul veacurilor Grădina Maicii Domnului. Cu cheltuiala lor s-au zidit de iznoavă, ori s-au preînnoit, sfintele biserici și mânăstiri de acolo, hărăzindu-le nenumărate venituri și dăruindu-le metoace bogate, sate, vecini, sălașe de țigani, moșii, țărini, podgorii, păduri, gârle, heleștee, râuri, mori, lacuri și bălți pline cu pește, vămi la vaduri și ocne de sare.

De altfel, după prăbușirea Bizanțului și după căderea țaratului sârb, singurul scut de ocrotire pentru întregul Răsărit creștin cotropit de turci rămăsesem doar noi, românii. Rusia pravoslavnică era prea departe, iar mai târziu, începând din veacul al XVI-lea, când țarii Moscovei dau voie călugărilor aghioriți să strângă milostenii din întreaga Rusie, ei vor face aceasta numai în parte și doar pentru unele mânăstiri. De aceea, tot Țările Române au rămas îndeobște limanul de scăpare atunci când sârmanii călugări nu mai aveau unde să-și plece capul sau să-și întindă mâna.

În acest chip, voievozii români sunt asemănați, pentru adâncă lor milostivire și largă înțelegere, cu Justinian, cu Constantin cel Mare, sau cu alți împărați de seamă ai Bizanțului. Patriarhii ecumenici numeau pe Vasile Lupu "susținător al întregii Biserici Ortodoxe, urmaș prea vrednic al împăraților bizantini", iar învățatul dascăl Sevastos Chimenitul spunea despre Constantin Vodă Brâncoveanu că istoria n-a cunoscut vreun împărat mai darnic decât el. Și când călugării aghioriți veneau să strângă milă și ajutoare de la credincioșii români, cronicarul putea să scrie că toți se întreceau în fapte de binefacere, de la domn până la țăran și de la dregătorul cel mai avut până la neguțătorul cel mai umil.

Într-adevăr, prin dărnicia românească s-au clădit din nou multe mânăstiri athonite, s-au zugrăvit biserici, paraclise și trapeze, s-au făcut ziduri de apărare, fântâni de apă și turnuri de veghe și s-au înzestrat cu cărți, cu odoare de preț, cu icoane

ferecate în aur și argint, cu odăjdii, cu epitafuri și zăvese, cu prapore și poale de iconostas, cusute în fir de aur și împodobite cu pietre scumpe și mărgăritare. Ținând seama de toate aceste fapte ale milostivirii românești către Athos, precum și de legăturile neîntrerupte în decursul atâtor veacuri, socotim îndreptățită părerea învățatului J. Strigowski, care, vorbind despre arta bizantină, spune: "Nu Muntele Athos a înrăurit Moldova, ci, dimpotrivă, cultura cea mare a acesteia, comorile ei artistice au influențat întreaga dezvoltare a artei athonite".

Precum am arătat mai sus, legăturile noastre cu Athosul încep să ia ființă mai trainică pe la jumătatea veacului al XIV-lea, adică pe vremea voievodului Nicolae Alexandru Basarab (1352-1364), întemeietorul Mitropoliei Ungro-Vlahiei. Fiul său, Vlaicu Vodă (1364-1376), urmând pilda rudei sale, țarul Alexandru al Bulgariei, hărăzi românilor un loc de frunte în mănăstirea Cutlumuș, îndemnat fiind către acest lucru de călugărul Hariton, protosul Sfântului Munte și viitorul mitropolit al Țării Românești (1372-1381). După acești doi voievozi a urmat un șir întreg de dani de la Mircea cel Bătrân (1386-1418), Alexandru Aldea (1431-1436), Vladislav II (1447-1456), Radu cel Mare (1495-1508) și mai ales Neagoe Basarab (1512-1521). Când acesta din urmă a chemat la sfințirea bisericii din Curtea de Argeș (15 august 1517) pe toți egumenii mănăstirilor din Sfântul Munte și i-a încărcat de daruri, a făcut un obicei care va rămâne statornic în istoria fiecărei mănăstiri aghiorite, așa că, de acum, își vor aduce întotdeauna aminte călugării că în orice voievod român au un ctitor gata oricând să-i ajute. De unde până atunci fuseseră ajutate de ceilalți voievozi români doar Cutlumușul, Zograful, Vatopedul, Filoteiul, Sfântul Pavel, Grigoriu și Rusicon, de acum înainte toate cele 20 de mănăstiri vor avea legături cu datornicii voievozi români. Ba unele ajung să fie mai ocrotite de domnii Țării Românești, iar altele de cei din Moldova. Astfel, mănăstirea Cutlumușului este

socotită "Lavra cea mare a Țării Românești", în timp ce Zograful este numită de Ștefan cel Mare și de ceilalți voievozi moldoveni "a noastră mânăstire". Când Anghelina, soția despotului sârb, ruga pe țarul Rusiei, Ivan al III-lea, la 25 martie 1509, să ajute mânăstirea Sfântul Pantelimon, arăta lămurit că "celelalte mânăstiri își au ctitorii lor, una pe regele Iviriei, o alta pe voievodul Valahiei". Nume de dregători, ca al lui Vulcu, spătarul oștilor lui Vlaicu Vodă, și al fraților Craiovești din Țara Românească, iar din Moldova, Gavriil Trotușeanu și alții, se întâlnesc alături de ale evlavioșilor voievozi Vladislav al III-lea, vrednic urmaș al lui Neagoș Basarab, Radu Paisie, Petru Șchiopul și Mihai Viteazul, iar din Moldova: Bogdan al III-lea, Petru Rareș, Alexandru Lăpușeanu, cu evlavioasa lui doamnă Ruxandra, și toți Movileștii. De bună seamă că în această vreme, a marilor danii în bani și a multor preînnoiri și clădiri de mânăstiri, s-au dăruit și numeroase odoare sfinte, icoane, odăjdii și manuscrise, care înfățișează laolaltă toată pecetea muncii românești și tot suflul credinței strămoșești.

Începând din a doua jumătate a veacului al XVI-lea, ajutoarele românești pentru Athos dobândesc și un alt chip. Firește, daniile în bani și odoare nu încetează, ci, dimpotrivă, ele se urmează încă multă vreme, ba chiar și în epoca fanariotă. Însă, după 1550, întâlnim noul mijloc de danii, sub înfățișarea închinărilor de mânăstiri. Încă din 1398, și poate chiar din 1368, se știe de moșii închinare Lavrei românești a Cutlumușului. În 1430, același lucru îl făcea și Alexandru cel Bun, închinând mânăstirii Zografu moșia Chipriana. Totuși, scoaterea unor biserici, schituri și mânăstiri de sub oblăduirea vlădicilor munteni sau moldoveni, și afierosirea lor la sfintele lăcașuri din Muntele Athos, este un fapt ce se ivește abia în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, și stă în legătură cu următoarele două pricini: întâi, călugări aghioriți care veneau pe la noi cu sfinte moaște, cu icoane făcătoare de minuni și cu faima unor viețuiri creștine din cele mai alese, se dovediră pe acel timp buni chivernisitori ai

avuturilor bisericești; iar al doilea, era autoritatea morală a stavropighiei, pe care o întâlnim în Moldova și în Maramureș, încă de la sfârșitul veacului al XIV-lea. Izvodită din nevoia de a apăra mai bine credința ortodoxă în ținuturile primejduite de prozelitismul catolic, stavropighia va avea mai târziu drept scop întărirea unei danii, oprindu-se prin aceasta ca cel care a închinat undeva o ctitorie a sa, să o mai poată redobândi, chiar și atunci când nu se păzeau întocmai condițiile închinării. Fără îndoială că în acest înțeles, așezământul stavropighiei năruia dreptul de stăpânire al voievozilor și vlădicilor noștri. De aceea, se cunosc mai puține cazuri de închinare prin stavropighie, cele mai multe fiind numai afierosiri ale prisosului de venituri și trecerea dreptului de oblăduire asupra mănăstirilor unde erau închinat. În aceste împrejurări, voievozii munteni și moldoveni au închinat la Muntele Athos, în decursul veacurilor, nenumărate biserici, schituri și mănăstiri, înzestrate cu moșii, vii, bălți, păduri, conacuri, mori, robi și felurite venituri.

Cea dintâi chinovie românească închinată la Muntele Athos se crede a fi schitul oltean Zdrălea sau Roaba, ctitoria fraților Craiovești, care se întâlnesc ctitori la mănăstirea Xenofon, curând după anul 1500. Firește, la început și acest metoc oltean era alcătuit doar din moșii – Recica, Siliștea Plopului și o baltă de pescuit –, pe care mai târziu s-a clădit schitul acesta, care, deși nu-i pomenit în acte, poate fi socotit cel dintâi lăcaș românesc închinat Sfântului Munte.

La 1585 se închină la Xeropotam mănăstirea Plumbuita, din Colentina Bucureștilor. Abia în 1599, se închină la Simonpetra și ctitoria lui Mihai Viteazul, mănăstirea Mihai Vodă, după ce patriarhul Ieremia al II-lea se îngrijise să o facă stavropighie.

După 1600, obiceiul închinării de mănăstiri românești ajunge tot mai puternic. Unii călugări greci încearcă chiar să falsifice hrisoave de danie, spre a ajunge la stăpânirea bogatelor chinovii românești. A fost nevoie de adevărate mișcări

revoluționare, pe la jumătatea veacului al XVIII-lea, pentru a se stăvili năzuințele grecilor de a pune mâna pe toate mănăstirile de seamă din țara noastră.

În veacul al XVII-lea, închinările de mănăstiri culminează în Moldova prin Golia și Trei Ierarhi, iar în Țara Românească prin Cotrocenii lui Șerban Cantacuzino. De bună seamă că în afară de închinarea acestor bogate mănăstiri, voievozii români nu conteneau să trimită în fiecare an daniile în bani hotărâte prin hrisoave de înaintașii lor la domnie. Astfel, Vasile Lupu plătește în anul 1645 toate datoriile Sfântului Munte, cum mărturisește un cronicar al vremii, iar Șerban Vodă Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu dau bani, zidesc paraclise, dreg chilii și preînnoiesc sfintele lăcașuri, unde erau ctitori alți voievozi români.

Cu venirea fanarioților la domnia Țărilor Române este drept că se răresc daniile în bani, în schimb sporesc închinările de moșii și mănăstiri. Călugării greci din Sfântul Munte, împotriva cărora voievozii români luaseră odinioară măsuri să nu poată sta în Principate și nici să aibă aici averi, de acum, încep să umble în toată voia pe la noi. Se cunosc o mulțime de călătorii făcute de călugării aghioriți în veacul al XVIII-lea, prin țările noastre, cu scopul de a strânge milostenii și ajutoare. Ei veneau cu lemn sfânt din crucea Domnului, cu moaște de sfinți, ori cu icoane făcătoare de minuni, întorcându-se la Athos cu pungi de bani, uneori cu câte un metoc, însă nicio dată cu mâna goală. Dacă am aminti numai călătoriile făcute pe la 1770 de călugării din Rusicon care dobândiseră biserica românească din Istanbul, Bogdan Serai, apoi de cele ale lui Chesarie Daponte, de la Xeropotam și ale lui Ioanichie de la Grigoriu, tot ne-am putea face o părere despre ceea ce înseamnă milostenia românească față de aghioriți, chiar și atunci când ei nu chiverniseau așa cum trebuie mănăstirile și averile ce le aveau închinare în țările noastre.

Față de paragina în care ajunseseră mănăstirile închinată din nepăsarea călugărilor greci și reaua chivernisire a averilor, în anul 1823, Grigorie Ghica, domnul Țării Românești, se văzu silit să hotărască, cu sfatul de obște al divanului, să fie înlocuiți toți egumenii străini de la cârma lor, iar moșiile să fie scoase la mezat, pe timp de trei ani, urmând să se trimită la Sfintele Locuri numai prisosul din venituri, adică așa cum se spunea și în hrisoavele de închinare. În 1827, grecii izbutesc să redobândească cârmuirea mănăstirilor, însă hotărârea arendării prin mezat a moșiilor, a bălților și a pădurilor n-a fost părăsită. Împotrivirile călugărilor și plângerile tot mai dese la guvernele străine rămân însă fără urmare, căci în anul 1863 s-au secularizat toate averile mănăstirilor închinată, care cuprindeau mai bine de o cincime din pământul țării.

Protathonul. Marea biserică a Sfântului Munte din Careia, reședința reprezentanților oelor 20 de mănăstiri athonite, numită **Chinotita**, s-a bucurat în cursul veacurilor de multe și bogate ajutoare din Țările Române. De bună seamă, faptul acesta stă în legătură cu călătoriile pe care le făceau proistoșii Sfântului Munte pe la curțile noastre domnești. Astfel cunoaștem pe Hariton, care a dobândit destui bani de la Nicolae Alexandru Basarab și de la urmașul său Vlaicu Vodă, ca să poată rezidi Cutlumușul. Nu știm dacă protosul Daniil (1471) a fost pe la curtea lui Ștefan cel Mare, dar e fapt neîndoielnic că acest voievod al Moldovei este pomenit la Protathon între ctitori. Gavriil Protul a fost în Țara Românească în anul 1517, cu prilejul sfințirii mănăstirii din Curtea de Argeș, când a adus și moaștele Sfântului Nifon. După aceea, întâlnim pe la 1540 pe protosul Serafim, care era în legătură cu Petru Rareș, iar pe la 1550 pe Paisie de la Hilandar, care mergea și în Rusia să adune ajutoare pentru Sfântul Munte. Fără îndoială că toți aceștia au dobândit din partea voievozilor munteni și moldoveni danii și ajutoare. De aceea, diplicele de la Protathon pomenesc între ctitori, alături de Ștefan cel Mare, pe Bogdan Voievod, Alexandru Voievod, Neagoe Voievod, Teodosie Voievod și alții.

Despre Bogdan, fiul lui Ștefan cel Mare, se știe că în anul 1508, a reînnoit mănăstirea Protathon peste tot, cum spune pisania aflată pe peretele de apus al bisericii. Cu banii dați de el, sau de vreun voievod muntean, s-a refăcut, în anul 1512, și nartexul Protathonului, cum iarăși arată pisania. Peste alți 12 ani se zugrăvește, tot cu bani românești, și paraclisul Sfântului Ioan Botezătorul. Voievozii moldoveni au împodobit ctitoria lor cu icoanele Sfântului Ierarh Nicolae, Sfântului Arhidiacon Ștefan și Sfântului Ioan Teologul. Bogdan Vodă a mai dăruit o frumoasă cruce de argint, iar Neagoe Vodă Basarab a înzestrat biserica, în anul 1512, cu o Evanghelie ferecată în aur și argint.

La 31 ianuarie 1500, Radu cel Mare dăruiește mănăstirii Sfântului Nicolae din Careia un ajutor anual de 3.000 de aspri și 300 de aspri cheltuieli de drum pentru călugării veniți după ajutor. Străvechea bisericuță Molivoclisi din Careia, zugrăvită între anii 1536-1541, ne duce cu gândul la ajutoarele trimise de frații Craiovești, ctitorii atâtor biserici din Balcani și Sfântul Munte.

Dar biserica Protathonului a primit milele voievozilor români chiar și după ce pierde dregătoria protosului. Încă de pe la jumătatea veacului al XVII-lea, când se așază în Careia o cârmuire obștească, și când o mare parte din mănăstirile aghiorite își aveau metoace și mănăstiri închinat la noi în țară, spre a nu rămâne Protathonul și celelate schituri fără ocrotire, s-a găsit mijlocul de ajutorare pentru întreaga obște athonită. Între ajutoarele de acest fel se amintesc daniile în bani, făcute de Vasile Lupu, în anul 1645, și cu care s-au plătit birurile datorate stăpânirii otomane de către toate mănăstirile din Sfântul Munte. Același ajutor l-a hărăzit în anul 1664 și Grigorie Vodă Ghica, dând voie "celor 20 de mănăstiri din Sfânta Agură să scoată pe un an 1000 bolovani de sare de la Ocnele Mari".

Mai târziu, Chinotita dobândește și închinări de moșii cu metoace. Așadar, spre a nu pricinui zavistii și certuri între

mănăstirile athonite, printre care unele aveau destule averi la noi în țară, cele două mari mănăstiri **Trei Ierarhi** din Iași și **Cotrocenii** din București fură închinată întregii obști, iar nu unei singure mănăstiri. Bogata ctitorie a lui Vasile Lupu, **Trei Ierarhi**, închinată prin preajma anului 1645, avea o mulțime de moșii, păduri, livezi și vii în apropierea Iașilor, care, pe la 1827, dădeau lalolaltă un venit anual de aproape 50.000 piaștri sau peste 250.000 lei.

Despre **Cotrocenii** lui Șerban Cantacuzino știm în ce împrejurări a fost închinată la 15 octombrie 1682. Între metoacele **Cotrocenilor** aflăm biserica Doamnei, schitul Vălenii de Munte din Prahova, schitul Fărlita din Dâmbovița și schitul Budișteni din Argeș, precum și o mulțime de moșii. La 1780 Atanasie Comnen Ipsilante spunea că venitul ei era de 15 pungi de galbeni. De altfel, dintre toate mănăstirile închinată la Sfântul Munte ea era cea mai bogată. La 1828, venitul **Cotrocenilor** era de vreo 300.000 lei, iar la 1860 trecea de 1.000.000 lei.

Datorită acestor ajutoare însemnate pare că s-a refăcut în anul 1686 nartexul bisericii **Protathon**, precum se arată în pisania grecească pusă de Zosima monahul. Se știe apoi că venitul celor două mănăstiri mergea de-a dreptul la **Careia**, iar de aici se împărțea fiecărei mănăstiri tainul cuvenit. Astfel, într-un catastif din anul 1809 se spune că din dania arhondesei **Elena Moruzi** către egumenul **Visarion Cotroceanul** s-a împărțit câte 500 groși pe an celor dintâi opt mănăstiri aghiorite și câte 50 groși celorlalte 12 mănăstiri, bisericii **Protathon** și celor opt schituri, adică laolaltă 5.050 groși.

1. Mănăstirea Marea Lavră. Cele dintâi ajutoare date de voievozii români mănăstirii **Marea Lavră** din **Muntele Athos** sunt de la începutul veacului al XVI-lea. Astfel **Gavril Protul** istorisește în "Viața Sfântului **Nifon**" că **evlaviosul Neagoe Basarab** "la **Lavra** lui **sveatăi Atanasie** toată biserica cea mare, cu altariul și cu tinzile le-au înnoit. Și au împreunat plumbul

cel vechi cu altul nou și o au acoperit toată de isnoavă; și toată cliserița o au zidit din temelie; și au făcut vase de treaba bisericii de aur și de argint și zevese cusute cu sârmă de aur și argint prea înfrumusețate au dat și au făcut și mertic mare câte 90.000 talere de an". Precum se vede, acest întâi ctitor român a reclădit mănăstirea Lavra aproape în întregime. Al doilea ctitor este Vladislav al III-lea (1523-1525), care a dăruit o icoană a Sfântului Atanasie Athonitul și a acoperit cu plumb biserica cea mare.

Mare ctitor la această mănăstire este și Vlad Vodă Vintilă (1532-1535), care la 12 ianuarie 1533 dăruiește Sfintei Lavre un ajutor anual de 10.000 de aspri și 1.000 de aspri cheltuieli de drum pentru călugări. Cu acești bani s-a zugrăvit în același an biserica mănăstirii unde voievodul muntean este înfățișat ca ctitor cu Doamna Rada și fiul lor, Drăghici Vodă.

Pentru un timp încetează daniile din Țara Românească spre a face loc celor din Moldova. În anul 1562, hatmanul moldovean Ioan Sturza îi hărăzește un ajutor anual de 300 florini pentru pomenirea sa. La 20 februarie 1579, Petru Vodă Șchiopul îi face o danie de 6.000 aspri pe an.

În anul 1585 dărâmându-se turla bisericii, ca s-o poată reface, Maria, soția lui Ștefan Vodă Surdul (1591-1592), închină în anul 1592, mănăstirii Lavra, o parte din averea sa din București pe care călugării pot s-o prefacă, după voia lor, în metoc. Peste un an, adică în 1593, Alexandru cel Rău, domnul Țării Românești, închină și el moșia sa, Băicoi, cu țișanii ce-i avea în stăpânire. În 1598, voievodul Moldovei, Ieremia Movilă, întărește vechea danie de 6.000 de aspri pe an. Fratele său, Gavriil Movilă, domnul Țării Românești, drept mulțumire lui Dumnezeu "pentru că a câștigat atâtea biruinți... cu temuta lui sabie", dă călugărilor lavrioți, care l-au cercetat, 15.000 de aspri pe an și 1.000 aspri cheltuieli de drum.

În anul 1691, Constantin Vodă Brâncoveanu reînnoiește Lavrei vechiul ajutor de 6.000 de aspri pe an și 600 aspri

cheltuieli de drum pentru călugări, făcând și un chivot împodobit, "cu mult aur, cu argint și cu pietre prețioase", pentru moaștele Sfântului Mihail al Sinadelor.

Domnii fanarioți urmează și ei cu danii la mănăstirea Lavra. Astfel, în 1719 se zugrăvește, cu ajutorul lui Nicolae Vodă Mavrocordat, paraclisul Portaitissis, iar în 1720, același domn întărește prin hrisov vechea danie de 6.000 de aspri pe an, lucru pe care-l face și fiul său, Constantin Vodă, la 23 octombrie 1735. Sub voievodul Moldovei, Grigorie Ghica Vodă, s-au adus în țară de la Athos moaștele Sfântului Teodor, iar pentru minunile ce s-au săvârșit atunci, domnul hotărăște să dea Lavrei câte 8.000 de aspri pe an și 800 aspri cheltuială de drum pentru călugări. Acest ajutor îl hărăzește în anul 1735 și Matei Ghica, voievodul Țării Românești. La 8 noiembrie 1756, Constantin Racoviță dăruiește, pentru aducerea moaștelor Sfântului Mihail, 8.000 de aspri și 800 de aspri pentru aducători, iar la 1768, Scarlat Ghica sporește plata aducătorului la 3200 de aspri, în afară de ajutorul de 8.000 de aspri pentru mănăstire.

Deosebit de aceste danii, în anul 1643, Matei Vodă Basarab zidește din temelie, la Lavra, biserica cu hramul Sfântului Mihail Sinadon, unde este zugrăvit pe peretele ctitorilor, cu soția sa, Elena Doamna. Tot atunci a dăruit mănăstirii un frumos chivot și o Evanghelie ferecată în aur.

Marea Lavră avea închinată în Moldova, din anul 1773, mănăstirea Verzunți, din ținutul Bacău, cu moșiile ei, Lupeni și Verzunți (4.000 ha), din venitul cărora s-a refăcut mănăstirea Lavra adeseori, mai ales în veacul al XIX-lea, când eră egumen la Verzunți arhimandritul Veniamin, care a zugrăvit paraclisul Sfinților 40 de Mucenici, de lângă biserica Lavrei, precum se spune în pisanie.

2. Mănăstirea Vatoped. Ctitor din Țara Moldovei este aici Ștefan cel Mare, care în anul 1496 a clădit arsanaua de

la mare, cum arată pisania cu capul de zimbru, păstrată acolo până azi. Peste câțiva ani, Neagoe Vodă Basarab va face "în lăudata mănăstire Vatoped" danii însemnate. Mai întâi, "toemi să se dea milă pre an, ca și la Lavra lui svecătăi Atanasie", apoi "au pus pre făcătoarea de minuni icoană a Precistii un măr de aur cu mărgăritar și pietre scumpe, și zidi și pimnița mare din temelie". În doi codici ai mănăstirii se spune mai amănunțit că în anul 1526, voievodul Țării Românești "a refăcut turnul Precistii mai frumos decât era cel dintâi". A zidit apoi "altă biserică cu hramul Maicii Domnului", precum și "vinăria și hambarele de grâu". De asemenea, "a refăcut bucătăria" și s-a mai îngrijit "și de cămări pentru pâine". Cunoaștem o danie în bani a lui Vlad Vintilă de la Slatina (1532-1534), care în scurta lui domnie a hotărât să dea, în fiecare an, mănăstirii Vatoped, câte 10.000 aspri.

La 20 august 1560, Alexandru Vodă Lăpușneanu spune în hrisovul său de danie: "Am dat și am miluit și am întărit a noastră veche ctitorie, sfânta mănăstire din Sfântul Munte, la Vatoped, cu o carvasarie la Salonic, în preț de 65.000 aspri, și un ajutor de 300 galbeni". În anul 1577, soția sa, Doamna Ruxandra, dăruiește mănăstirii Vatoped, mai multe moșii, iar în 1692, Constantin Brâncoveanu îi dă un ajutor de 21.000 de aspri. La 7 octombrie 1609, Radu Vodă Șerban îi dăruiește niște mori cu vaduri la gura Ialomiței. În 1660, biserica mănăstirii este refăcută de Vasile Lupu și fiul său, Ștefăniță Vodă. La 1667, Domnița Ruxandra, fiica lui Vasile Lupu și soția lui Bogdan Hmielnički, închină Vatopedului trei sate. În septembrie 1753, Matei Ghica îi dă un ajutor bănesc, iar în 1820, Scarlat Calimachi zidește jitița mănăstirii.

Vatopedul a avut închinat în Moldova cele mai multe mănăstiri. Astfel, în anul 1606, logofeteasa Ana Golia îi închină frumoasa și bogata ctitorie a soțului său, biserica **Înălțarea din Iași**. Actul de închinare este întărit de Ieremia Movilă, prin hrisovul său din 30 martie 1606. La 9 octombrie 1608,

logofeteasa Ana îi mai dăruiește patru moșii și câteva vii la Cotnari. Mănăstirea Golia avea laolaltă 58 de moșii și părți de moșii, cu vii la Cotnari și Vaslui, precum și mai multe sălașe de țigani. În 1828, avea un venit de 92.000 piaștri, iar în 1831, numai vatra Goliei era socotită în preț de 8.253 galbeni.

În 1647, Vasile Lupu îi închină biserica Precista din Galați, ctitoria neguțătorilor brăileni Dia și Șerban, care fusese înzestrată cu moșia Slobozia din Covurlui, câteva sălașe de țigani și venitul vămii din Galați. Tot Vasile Lupu închină la Vatoped, în anul 1650, și biserica Sfântul Dumitru din Galați, care până atunci fusese hărăzită patriarhului mazil Atanasie Patelarie. Fiecare dintre aceste biserici aducea în 1835 câte un venit de 25.000 aspri pe an.

În anul 1669, se mai închină Vatopedului și mănăstirea Barboi din Iași, iar în preajma anului 1690, mănăstirea Mira, din ținutul Focșanilor, ctitoria familiei Moțoc, ajunsă mai târziu în stăpânirea Cantemirilor. Această mănăstire avea vreo 10 moșii în ținutul Putna și vii la Odobești. În 1828, venitul ei era de aproape 20.000 de piaștri.

La 1729, Constantin Racoviță îi închină mănăstirii Răchitoasa, din ținutul Tecuci, ctitoria din 1697 a clucerului Ianachi și a soției sale Teofana. În 1828, această mănăstire avea în stăpânire 17 moșii și un venit de 28.610 piaștri.

3. Mănăstirea Ivirilor. Întâiul ctitor român la mănăstirea Ivirilor pare a fi tot Neagoe Vodă Basarab, care, după cum spune Gavriil Protul, "pre sus, pre ziduri, au dus apă cu urlöiul", de la două mile depărtare, "și cu multă bogăție o au îmbogățit". Mai târziu, Mihnea Vodă Turcitul, prin hrisovul său din 7 martie 1582, întărește mănăstirii Ivirul dania lui Stelea Spătarul, și anume moșiile Răceni, Parapani, Măgurele, Cacaletți, Dâlga și altele. La 6 septembrie 1605, Radu Vodă Șerban îi dăruiește un ajutor anual de 15.000 de aspri și 500 de aspri cheltuială de drum, spunând că a râvnit să fie aici "cti-

tor nou". Radu Vodă Mihnea (1611-1616) a hărăzit mănăstirii Ivir și mai mari venituri. A adus apă de departe, pe arcade, peste râul Climentos, cu multă trudă. Lucrarea aceasta, începută de el în anul 1613, s-a sfârșit din anul 1626, sub Radu Coconul, cheltuindu-se peste 60.000 de aspri.

În 1615, Radu Vodă Mihnea, drept mulțumire că fusese trimis la învățătură, în Padova Italiei, de către călugării de la Ivir, le-a închinat bogata mănăstire Radu Vodă din București, cu toate moșiile și veniturile ei. Alexandru Vodă Coconul (1623-1627), urmând pilda tatălui său, închină la Ivir, în anul 1625, vechea mănăstire Glavacioc, din Vlașca, "cu toate satele, ocinele, țiganii, cu morile, viile și toate veniturile ei". La 6 iunie 1630, Leon Vodă (1629-1632) închină la Ivir mănăstirea lui Stelea spătarul din București. Tot la Ivir țineau și cele două metocuri ale mănăstirii Radu Vodă: schitul Tutana din Argeș, ctitoria lui Mihnea Turcitul din 1577 și biserica din Bălteni-Ilfov, care fusese închinată la Radu Vodă, în anul 1626, de armașul Dumitrașcu, după ce a înzestrat-o cu moșii, cu ocine, vii și țigani.

La 15 februarie 1655, Constantin Vodă Basarab, fiindcă nu putea dărui moșii, hărăzește mănăstirii Ivir un ajutor de 10.000 aspri și 500 aspri "trepădătorului". De acum, daniile în bani se urmează neconținut. La 27 ianuarie 1657, Gheorghe Ștefan, domnul Moldovei, îi dăruiește un ajutor anual de 3.500 aspri, iar la 30 ianuarie 1664, Grigore Ghica Vodă îi dă și ct un ajutor anual de 7.000 aspri, pe care-l reinnoiește în a doua lui domnie, la 23 mai 1672. Peste aproape un veac, la 10 august 1764, Scarlat Ghica hărăzește mănăstirii Ivirul un ajutor anual de 15.000 aspri. În același an, Ștefan Vodă Racoviță îi dă un ajutor de 200 taleri de la cămărașii de ocnă și 100 taleri de la vameși. La 13 septembrie 1776, Alexandru Ipsilanti, domnul Țării Românești, dă Ivirului un ajutor anual de 300 taleri și 100 taleri cheltueli de drum pentru călugări. La 1782, Nicolae Constantin Caragea reinnoiește ajutorul vechi

de 200 taleri de la cămărașii de ocnă și 100 taleri de la vameși, pe care-l întăresc apoi, la 18 iulie 1792, Mihai Vodă Șuțu; la 2 octombrie 1797, Alexandru Ipsilante; la 20 iulie 1798, Constantin Hangherli; la 26 aprilie 1803, Constantin Ipsilante, și la 21 septembrie 1824, Grigore Vodă Ghica.

În Moldova, lavra Ivirilor a avut închinată, din 1768, de către Petru Vodă Șchiopol, mănăstirea Răducanu, din Târgul Ocna.

Alături de Marea Lavră și Vatoped, mănăstirea Ivirilor a fost între cele mai ajutate și mai bogat înzestrate din întreg Muntele Athos de către evlavia credincioșilor români.

4. Mănăstirea Hilandar. Lavra sârbească a Hilandarului s-a bucurat de ajutorul românesc încă de la sfârșitul veacului al XV-lea. Astfel, în noiembrie 1493, Vlad Vodă Călugărul îi dăruiește un ajutor anual de 5.000 aspri și 500 aspri pentru cheltueli de drum. În martie 1497, fiul său, Radu cel Mare, întărește acest ajutor, pe care îl reînnoiește prin hrisoavele sale din 15 septembrie 1497, aprilie 1498 și 7 ianuarie 1500. La 15 mai 1510, fiul și urmașul său la tron, Vlad Vodă cel Tânăr, dăruiește și el același ajutor de 5.000 aspri pe an și 500 aspri cheltueli de drum. La 23 august 1517, adică la o săptămână după sfințirea mănăstirii Curtea de Argeș, proigumenul Leonție și călugărul bătrân Mardarie, care vor fi luat parte la sfințire, se plâng lui Neagoe Basarab că le lipsesc "hainele mănăstirești", lucru pentru care evlaviosul voievod hărăzește Hilandarului, în fiecare an, de Bobotează, un ajutor de 7.000 aspri. Această milă o întărește la 30 aprilie 1525 și Radu Vodă de la Afumați. La 27 aprilie 1534, Vlad Vodă Vintilă sporește acest ajutor la 10.000 aspri pentru mănăstire, 800 aspri pentru bolniță și 500 aspri pentru drum.

Prin hrisovul său din 13 martie 1553, Petru Rareș, domnul Moldovei, dăruiește mănăstirii Hilandar un ajutor de 3.000 aspri, arătând cum a venit egumenul Macarie și l-a rugat să fie ctitor al acestei mănăstiri. Domnul primește să fie ctitor

al Hilandarului, "care să se numească mănăstirea Domniei mele", făgăduind că dacă Dumnezeu îl va izbăvi din mâinile turcilor va face "mai multe daruri". Acest ajutor este înnoit la 31 decembrie 1583 și de Petru Vodă Șchiopul.

În 1589, Mihnea Vodă Turcitul îi dă un ajutor anual de 15.000 aspri pentru pomenirea părinților, a soției și a fiilor săi. La 1600, Ieremia Movilă, domnul Moldovei, îi dă un ajutor de 6.000 aspri pentru mănăstire și 300 aspri cheltuială de drum pentru călugări. În 1608, Radu Vodă Șerban, domnul Țării Românești, reînnoiește ajutorul de 15.000 aspri pe an. Același ajutor îl întărește, la anul 1715, Grigorie Vodă Ghica, iar la 1783, Mihai Vodă Șuțu, adăugând fiecare și 1.000 aspri cheltuială de drum pentru călugări.

Mănăstirea Hilandar avea închinat în Țara Românească schitul Baia de Aramă, din Mehedinți, ctitoria boierilor Brăiloiu, pomeniți într-o pisamie din 1694. De asemenea, în 1814 i-a fost închinată ca metoc, biserica lui Alexie din București, din al cărei venit se pare că s-a dres, în anii 1819-1820, aripa de apus a mănăstirii.

5. Mănăstirea Dionisiu. Această mănăstire a fost zidită din temelie, între anii 1512-1515, de Neagoe Vodă Basarab, care, în 1520, îi zidește și turnul. În același an, Neagoe Basarab a făcut și a dăruit mănăstirii racla de argint pentru moaștele Sfântului Nifon, Patriarhul Constantinopolei, care, între anii 1502-1505, a păstorit și Biserica Țării Românești. Gavriil Protul vorbește astfel despre ajutoarele date aici de Neagoe Vodă: "Iară în Muntele Athonului, pre groapa sfântului, zidi biserica frumoasă în numele Sfântului Nifon; iară mănăstirea o au îmbogățit cu multă avuție și multe ziduri au făcut și înalte".

La 25 octombrie 1534, arzând biserica mănăstirii, a fost refăcută cu ajutorul dat de Petru Rareș, "carele a zidit biserica mai mare și mai înaltă de cum fusese înainte și a zugrăvit-o toată cu icoane minunate". La 1534, Petru Rareș și soția sa,

Elena, dăruiesc aici și un frumos epitaf cu pisania: "La mănăstirea noastră de curând clădită la Sfântul Munte Athos, anume Dionisiu". Alexandru Vodă Lăpușneanu împodobește în anul 1553, cu cheltuiala sa, iconostasul de la biserica mare, iar soția sa, Doamna Ruxandra, fiica lui Petru Rareș, zidește trapeza și bolnița mănăstirii. Tot ei au ferecat în argint și au împodobit icoana Sfântului Ioan Botezătorul, pe care o dăruiesc în 1564 acestei mănăstiri.

Petru Vodă Șchiopul hotărăște, la 28 aprilie 1577, să dea mănăstirii Dionisiu un ajutor de 6.000 aspri pe an și 500 aspri pentru drum. La 20 februarie 1640, Matei Basarab îi dăruiește și el 4.000 aspri pe fiecare an, danie pe care o reînnoiește și la 5 mai 1642. Cu aceste ajutoare se refac, în anul 1647, catoliconul și pridvorul mănăstirii. Șirul daniilor s-a urmat și sub Constantin Vodă Brâncoveanu, care, în 1692 și 1695, îi întărește un ajutor de 4.000 aspri, iar prin hrisovul din 6 februarie 1713, câte 100 taleri pe an. La 17 decembrie 1715, Ștefan Vodă Cantacuzino sporește ajutorul la 8.000 aspri pe an, reînnoit în 1716 de Nicolae Vodă Mavrocordat, la 20 martie 1717, de Alexandru Vodă Mavrocordat, iar la 20 martie 1718, de Mihail Racoviță, domnul Moldovei.

Mănăstirea Dionisiu avea închinat numai schitul Hotărani, din ținutul Romanați, ctitoria marelui vornic Mitrea și al soției sale, Neaga. Nu se cunoaște actul de închinare, însă el nu poate fi mai vechi de a doua jumătate a veacului al XVII-lea. În anul 1708, acest schit a fost dres de jupan Matei Fălcoianul, care i-a făcut clopotniță și i-a adăugat pridvorul.

6. Mănăstirea Cutlumuș. Această mănăstire a fost zidită și întemeiată de iznoavă de către Hariton, viitorul mitropolit al Ungro-Vlahiei (1372-1381), cu ajutorul bănesc dat de voievozii Țării Românești: Nicolae Alexandru Basarab și fiii săi, Vlaieu și Radu Basarab. Hariton, înainte de a ajunge mitropolit, fusese călugăr și egumen al acestei mănăstiri, și apoi

protos al Sfântului Munte. De aceea, Cutlumușul este numit de obicei: "Mănăstirea lui Hariton" sau "Lavra cea mare a Țării Muntenestei". În hrisovul lui Vlaicu Vodă, din 1369, se spune lămurit cum a venit la el Hariton și "a cerut bani să termine temeliile" începute de tatăl său, Nicolae Alexandru Basarab, "la mănăstirea ce se zice Cutlumuș". Noul ctitor făgăduiește "să înconjure mănăstirea cu ziduri și cu turn de întărire, să înalțe biserică, trapeză și chilii, să răscumpere moși și să dăruiască vite". Așadar, Vlaicu Vodă se leagă să poarte toate cheltuielile, dar Hariton să supravegheze lucrările și să hotărască în cele duhovnicești, ca amândoi, deopotrivă, să fie ctitori. În acest scop, Vlaicu a și dat 1200 ughii (galbeni ungurești), cerând totodată ca în mănăstire să fie primiți și călugări români. Îndatorirea aceasta, pusă de către voievodul ctitor, va fi întâmpinată oarecari împotriviri din partea celorlalți călugări greci aflați în mănăstire, de teamă să nu fie copleșiți cu vremea de călugării români. De aceea în testamentul său din 3 noiembrie 1370, Hariton se văzu nevoit să consemneze că alături de proistosul Mihail și ieromonahul Iacov, să-și aibe locul bine statornicit în mănăstire și alți călugări români.

În anul 1372, când Vlaicu Vodă termină mănăstirea, făcându-i zidul înconjurător, se pomenește și dania marelui spătar Vulcu, care dăruieste turme de vite și perechi de cai pentru noua ctitorie românească de la Athos.

În 22 noiembrie 1398, jupan Alexandru Aldea, ruda și sfetnicul lui Mircea cel Bătrân și viitorul domn de mai târziu, dăruieste mănăstirii Cutlumuș, pentru paraclisul cu hramul Sfântului Nicolae, de lângă clopotnița cea mare, satul Cireșovul de pe Olt. Dania aceasta este întărită și de Vlad Dracul, fiul lui Mircea, prin hrisovul său din 1443, adăugând Cutlumușului stăpânirea și peste satele Giurgiu, Prislopul, bălțile de la Sviștov pe Călmățui, Comana, Laiovul lui Stroe, Dănești, Hrătești pe Argeșel și Cireșovul pe Olt. Acest hrisov este înnoit

de Vladislav al II-lea, în 1450, de Basarab Laiotă în 1476, și de Vlad Vodă Călugărul, în 1489, toți acești voievozi numind Cutlumușul, "mănăstirea domniei mele".

Cu Radu cel Mare încep vremuri mai bune pentru Lavra românească de la Athos. Fiindcă se întâmplase să ardă mănăstirea în 1497, călugării vin în țară după ajutoare și înduplecară pe acest domn să închine satul Dănești, răscumpărat cu 5000 aspri de la un oarecare Chircu. În 1502 Radu începe refacerea chiliilor și a clădirilor mănăstirești, zidind și puternicul turn, săvârșit abia în anul 1508, sub egumenia ieromonahului Simeon, cum spune pisania slavonă păstrată până astăzi pe zid. În ianuarie 1501, Radu cel Mare dăruiește mănăstirii Cutlumuș și un ajutor de 2000 aspri și 200 aspri pentru drum, iar fratele său, Vlad Vodă cel Tânăr (1510-1512), întărește Cutlumușului stăpânirea peste satele și obcinele ce le avea din vechime.

Neagoe Vodă Basarab poate fi socotit printre ctitorii de seamă ai Cutlumușului, căci iată ce spune Gavriil Protul despre el: "Iar mănăstirea lui Ariton, care de obște se cheamă Cotelomuz, care au început a o zidi din temelie Radu Vodă, Neagoe Vodă o au săvârșit și cu toate frumusețile și podoabele o au împodobit, din lăuntru și din afară iar împrejur o au îngădit cu zid. Și au făcut biserica Sfântului Nicolae făcătorul de minuni, cu turle, chilii și trapezărie, pimnița și mangupia, maghernița, grădina și poartă mică și mare, bolniță și ospătărie și dohirie, jîtniță și visterie, și alte case de toată treaba. Iar biseica și chiliile le-au umplut de frumuseți și le-au săvârșit de acoperământ; iar biserica și tinda o au acoperit tot cu plumb și au pus pe ele ferestri cu sticle și o au și târnosit... Așisderea, făcu o pristaniște în Ascalun, la mare, să fie de corăbieri; și o corabie mare, alta mică, cu tot ce trebuiește; și o au zidit cu zid împrejur și au făcut o culă cu arme și cu turnuri să le fie de pază. Și alte metohuri cu de toate au zidit și bine le-a tocmnit, din care are mănăstirea mult venit".

Toate aceste lucruri s-au făcut de bună seamă din dania anuală de 10.000 aspri pentru biserică, 700 aspri pentru bolniță și 500 aspri pentru "trepădător", pe care Neagoe o hărăzește Cutlumușului, prin hrisovul său din 7 noiembrie 1514, și în care spune că după ce se stricase "această ctitorie pe care a făcut-o Țara Românească... a mai înnoit-o Radu pe cât a putut, apoi fratele lui, Vlad, și noi am zidit până am săvârșit și am mărit dania pe fiecare an, făgăduind să dăm neîntrerupt cât va sta sfânta mănăstire".

Peste câțiva ani, între 1517-1521, Neagoe dă un hrisov prin care întărește mănăstirii Cutlumuș drepturile de stăpânire asupra satelor ce le avea din vechime.

După moartea lui Neagoe Basarab, aproape toți domnii Țării Românești au purtat de grijă mănăstirii Cutlumuș, înzestrând-o și miluind-o la vreme cu cele de trebuință. Astfel, în 1532, Vlad Vintilă îi întărește stăpânirea peste vechile ei moșii, arătând că este "ctitoria pe care a făcut-o Țara Românească", iar în hrisovul din 18 aprilie 1533 spune că "strămoșul nostru Mircea Voievod îi este ctitor". Tot el îi întărește la 5 iunie 1535 stăpânirea peste ocina de la Uibărești care fusese cumpărată de Radu cel Mare cu 10.000 aspri.

La 27 august 1547, Mircea Ciobanul dă un hrisov, prin care întărește Cutlumușului dreptul de stăpânire asupra moșiei Uda de lângă Clocociov. La 15 mai 1594, Mihai Viteazul readuce în stăpânirea mănăstirii Cutlumuș toate moșiile care-i fuseseră răpite de vecini. Același lucru îl face și Gavrilaş Movilă prin hrisoavele sale din 19 septembrie, 24 noiembrie și 8 decembrie 1618, în care sunt înșirate toate daniile făcute de domnii Țării Românești până la el. Se știe, de altfel, că pe zidurile bisericii de la Cutlumuș sunt zugrăviți peste 30 de ctitori voievozi, români.

La 14 iulie 1625, Alexandru Iliăș închină lavrei de la Cutlumuș mănăstirea Clocociov de lângă Slatina refăcută de el, cu averile, moștenirile și veniturile ei.

Matei Basarab ajută și el, pe la 1640, să se dreagă zugrăveala bisericii mari de la Cutlumuș, iar prin hrisoavele sale,

din 18 iunie 1641 și 2 aprilie 1646, întărește închinarea mănăstirii Clocociov făcută de înaintașul său, precum și drepturile de stăpânire peste toate satele și moșiile ce le avea din vechime.

Este vrednic de amintit că în urma focului din 1891 care a nimicit chiliile dinspre răsărit, s-au făcut altele noi cu ajutorul în bani dat de surorile Maria și Zoe Procopiu Carusi, din București.

7. Mănăstirea Pantocrator. Această mănăstire are ctitori români pe Barbu banul Craiovescu, pe Neagoe Vodă Basarab, pe Gavriil Trotușanul, vel logofăt al Țării Moldovei, și pe Stan vel logofăt al Țării Românești.

Gavriil Protul spune în "Viața Sfântului Nifon" că Neagoe Basarab a făcut la Pantocrator "mari ziduri, ca și la Ivera și au dăruit multe daruri".

În anul 1536, Gavriil Trotușanul, întâiul sfetnic al lui Ștefăniță Vodă și al lui Petru Rareș, zidește chiliile mănăstirii și fântâna din fața bisericii, cum reiese din pișania aflată între arcade, deasupra ei.

În 1631, Leon Vodă închină la Pantocrator mănăstirea Căscioarele, din Vlașca, ctitoria Bălenilor din veacul al XVI-lea care avea în stăpânire patru moșii din venitul cărora s-au refăcut, între anii 1637-1641, chiliile dinspre apus ale Pantocratorului.

Călugării de la Pantocrator se pare că au izbutit să dobândească și în Moldova un metoh: Biserica Doamnei din Botoșani, care în 1631 fusese închinată la Rusicon. După o stăpânire de o jumătate de veac, în 1703, Matei Racoviță a luat acest metoh de la Pantocrator și l-a dat înapoi la Rusicon.

Danii în bani pentru mănăstirea Pantocrator cunoaștem numai din anul 1692, când Constantin Brâncoveanu i-a hărăzit un ajutor anual de 3.000 de aspri.

Dintre așezămintele athonite supuse Pantocratorului, ne interesează îndeosebi schitul Sfântului Prooroc Ilie. Pe la 1452, era numai chilie făcută de un călugăr român, Cosma, ajuns apoi protos al Sfântului Munte, și căruia, la 27 aprilie

1452, Vladislav al II-lea îi trimite un ajutor de 15.000 de aspri. În 1492, Cosma era proin protos și clădise aici o biserică, pentru care, la 29 august 1492, Vlad Vodă Călugărul îi dăruiește un ajutor de 1.000 aspri și alți 100 aspri de cheltuială pentru drum, "ca să-și împlinească cu aceasta în fiecare an cele de trebuință la acel loc al său și să facă reparaturi". Hrisovul spune că acești bani se vor da odată cu ajutorul hărăzit mănăstirii Cutlumuș, dar cu îndatorirea ca proin protosul Cosma "să aibe grije și de mănăstirea noastră Cutlumuș".

8. Mănăstirea Xiropotamul. Cel dintâi ctitor român la această mănăstire este Alexandru Vodă Aldea, fiul lui Mircea cel Bătrân, care, la 9 februarie 1433, îi dăruiește un ajutor anual de 3.000 aspri. La începutul veacului al XVI-lea Neagoe Vodă Basarab "au împodobit mănăstirea, au făcut o trapezărie din temelie și pimniță".

La 2 mai 1533, Vlad Vodă Vintilă îi dăruiește un ajutor de 5.000 aspri și alți 500 aspri pentru drum. De asemenea, Alexandru Lăpușneanu și soția sa Doamna Ruxandra au preînnoit biserica și i-au refăcut zugrăveala.

La 21 octombrie 1585, Mihnea Vodă Turcitul închină la Xiropotam mănăstirea Plumbuita de la Colentina Bucureștilor, zidită de Petru Vodă cel Tânăr, fiul Chiajnei și al lui Mircea Ciobanul, și refăcută de Alexandru al II-lea. Această închinare este întărită apoi, la 18 noiembrie 1614, de Radu Vodă Mihnea, iar la 8 iunie 1626, de Alexandru Vodă Coconul. Matei Basarab rezidește și înfrumusețează Plumbuita, lăsând-o mai departe, prin hrisovul său din 18 februarie 1647, să fie închinată la Xiropotam.

În anul 1670, august 1, vameșul moldovean Păun, de fel din Ianina Epirului, clădește lângă Iași, la Buciumi, mănăstirea cu hramul Sfânta Treime și, după ce o înzestrează cu mai multe moșii, o închină la Xiropotam. În februarie 1671, Patriarhul Metodeie al Constantinoplei declară ctitoria lui Păun

stavropighie-pentru 5 oca de ceară-întărind astfel, prin sigiliul său, închinarea acestui metoh la Xiropotamul. În veacul al XVIII-lea, mănăstirea lui Păun se năruie cu totul, iar averile se pare că trec în stăpânirea bisericii Dancului din Iași, care fusese închinată ca metoh la Xiropotamul de Duca Vodă, la 20 octombrie 1703, după ce îi dăruise "un heleșteu din sus de târg" și moșia Vacota.

La 20 octombrie 1759, frații Constantin Răducanu, Ioan Slătineanu și mama lor Stanca, iar la 7 decembrie 1759, și frații Falcoianu, închină la Xiropotamul ctitoria lor, biserica Adormirea din Slatina, cu toate moșiile, viile, casele, țișanii și vadurile de moară.

Firește că n-au lipsit nici daniile în bani pentru mănăstirea Xiropotamul. Astfel, între anii 1757-1765, fiind împovărată de grele datorii, mănăstirea trimite în Țările Române pe vestitul călugăr-cărturar Chesarie Daponte, cu moaștele celor 40 de Sfinți, ca să adune milostenii și ajutoare. Călătoria aceasta a fost foarte rodnică, căci, după opt ani de colindare prin satele și orașele din Moldova și Muntenia, Chesarie Daponte se întoarce la Xiropotamul cu 100 pungi de bani, adică 50.000 groși sau 1.500.000 franci aur, din care el oprește jumătate pentru cheltuieli.

În 1758, Teodor Calimachi, domnul Moldovei, dă un ajutor de 150 aspri pe an, iar în februarie 1760, Scarlat Ghica sporește acest ajutor la 500 aspri pe an și mai dăruiește "odată pentru totdeauna" alți 8.000 aspri.

În afară de aceste danii, începând cu Scarlat Vodă Ghica (1758-1761), s-a hotărît să se dea în fiecare an, de hramul mănăstirii, câte 500 taleri "de la cămărașii de ocne". Așa s-a urmat această danie sub toți domnii până la Ioan Vodă Caragea (14 martie 1817).

De încheiere, putem spune că puține mănăstiri au dus de la noi din țară atâția bani și atâtea odoare bisericești câte a dus, mai ales după 1750, Xiropotamul. Este destul să arătăm

că, între anii 1837-1863, această mănăstire avea un venit anual de peste 100.000 groși, adică 3.000.000 franci aur.

9. Mănăstirea Zograful. Mănăstirea de obște a Zografului începe legăturile cu Țara Românească prin Alexandru Vodă Aldea, care, la 9 februarie 1433, îi dăruiește un ajutor de 3.000 aspri, întru pomenirea tatălui său, Mircea cel Bătrân. Cel dintâi ctitor moldovean este Alexandru cel Bun, care, prin hrisovul său din 1429, îi închină câteva moșii, aflate mai târziu în stăpânirea mănăstirii Chipriana. La 16 iunie 1466, Ștefan cel Mare îi dăruiește un mertic anual de 100 galbeni ungurești "pentru a-l scrie la proscomidie pe el, pe soția lui și pe cei doi copii, Alexandru și Elena, și să-i cânte sâmbătă seara un paraclis, iar marțea o liturghie, și să-l pomenească până va fi în viață, și după aceea să-i facă pomenile obișnuite, iar după aceea să-i cânte într-o zi pe an, seara, parastas, și dimineța liturghia". Merticul acesta va fi plătit întocmai de toți urmașii. Din acest ajutor s-a dres mănăstirea și s-a făcut o bolniță, pentru care Ștefan mai dăruiește, la 13 septembrie 1471, un obroc de 500 aspri pe an.

Ștefan cel Mare clădește în anul 1467 turnul pentru corăbii de lângă mare, care a fost dres în anul 1517 de fiul său Bogdan. De asemenea, prin 1495, clădește chiliile și trapezăria și reface partea surpată a zidului ogrăzii. Spre sfârșitul domniei, Ștefan drege din nou toată mănăstirea și zugrăvește cu cheltuiala sa biserica mare. Atât de mult au însemnat pentru Zograful refacerile și ajutoarele date de Ștefan cel Mare, încât la 1489, călugărul Isaia din Hilandar spunea că această mănăstire este întemeiată de Ștefan Vodă al Moldovei.

Dar nu numai voievozii moldoveni au ajutat Zograful, ci și cei munteni. Astfel, la 23 iunie 1500, Radu cel Mare îi dăruiește un ajutor de 3.000 aspri pe an, pe care-l urmează atât Neagoe Vodă Basarab, în anii 1515-1517, cât și Vlad Vodă Vintilă (1532-1535).

După o jumătate de veac, mitropolitul Teofan al Moldovei, într-un act al său, din 1568, arată starea nenorocită în care ajunsese Zograful, din pricina urgiei sultanului Selim, care poruncise "să se vândă toate moșiile, metoacele și morile și toate pământurile lor, iar călugării să fie împrăștiați...". În această strâmtoare, s-au îndreptat cu rugămintea către Doamna Ruxandra, soția lui Alexandru Vodă Lăpușneanu, care s-a milostivit și a răscumpărat din mâna Turcilor metohul de pe râul Struma, cu suma de 52.000 aspri.

Petru Șchiopul urmează și el tradiția moldovenească, dăruind mănăstirii, la 1 iulie 1575, un ajutor anual de 100 ducați, 6.500 aspri pentru bolniță și 500 aspri pentru cheltuiala drumului. În același an, Alexandru al II-lea, voievodul Țării Românești, dă și el un ajutor de 100 galbeni. La 14 martie 1599, Ieremia Movilă hărăzește un ajutor de 7.500 aspri pentru biserică și 500 aspri pentru bolniță.

La 30 iulie 1628, Miron Vodă Barnovschi, urmând pilda înaintașilor săi, închină la Zograful mănăstirea Uspenia din Vaslui, ctitoria lui Ștefan cel Mare. De asemenea, la 25 martie 1651, Vasile Lupu îi închină altă ctitorie a lui Ștefan cel Mare, și anume mănăstirea Dobrovățul, cu toate moșiile ei: Cârșești, Bulbuca și Mălăești-Tutova, Lipovățul, Chintești, Dărăgoi și niște grădini în Iași. Numai în județul Vaslui, Dobrovățul avea în stăpânire peste 14.000 ha de pământ.

În cei din urmă ani ai veacului al XVI-lea Zograful mai primește o închinare, și anume mănăstirea Căpriană, prin hrisovul lui Constantin Vodă Cantemir, din 30 ianuarie 1698. Era una dintre cele mai bogate mănăstiri: avea 23 de moșii, în întindere de 50.000 ha de pământ.

10. Mănăstirea Dohiarul. Cel dintâi voievod român care a avut legături cu Dohiarul este Vlad Vodă Călugărul. La 24 martie 1490 el dăruiește acestei mănăstiri un ajutor anual de 3.000 aspri. Fiul său, Radu cel Mare, întărește acest ajutor

prin hrisovul dat în 1497, mai adăugând 400 aspri pentru cheltuielile de drum ale călugărilor care vor veni să ia ajutorul. Deși n-avem dovezi, bănuim însă că și Neagoe Basarab a miluit această mănăstire atunci când a chemat la sfințirea ctitoriei sale din Curtea de Argeș pe toți egumenii din Sfântul Munte. La 26 ianuarie 1535, Vlad Vodă Vintilă înnoiește ajutorul de 3.000 aspri pentru mănăstire și 400 aspri pentru drum. La 24 februarie 1536, Petru Vodă Paisie dă același ajutor, cu prețioasa știre: "spre a fi noi ctitori și păzitori și înnoitori ai sfintei împărătești mănăstiri Dohiaru... pe care am ridicat-o și am zidit-o cu multe mari trude".

Pe la jumătatea secolului al XVI-lea, mănăstirea fiind dărâmată de turci, a fost rezidită din temelie și zugrăvită, între anii 1564-1568, prin râvna și cu cheltuiala lui Alexandru Vodă Lăpușneanu, cum se spune în pisană păstrată până azi. Lucrările de reclădire s-au făcut sub privegherea mitropolitului Teofan al Moldovei, care a săvârșit în anul 1568 și slujba pentru sfințirea bisericii.

Între timp, Alexandru Lăpușneanu moare. În același an, sultanul Selim luă toate averile mănăstirilor aghiorite și hotărî să le vândă la mezat, din pricină că nu se plătiseră birurile. Atunci călugării alergară iarăși în Moldova după ajutor și se plâng Doamnei Ruxandra de năpasta căzută asupra lor. Milostiva Doamnă se înduplecă de rugămintea lor și împreună cu fiul ei, Bogdan Vodă Lăpușneanu, răscumpărare averile mănăstirii, plătind suma de 165.000 aspri, care pentru acele vremuri era nespus de mare. În legătură cu această danie atât de însemnată, credem că va fi pus multă stăruință și mitropolitul Teofan al Moldovei care, părăsind scaunul vlădicesc, se înehinoviase la Dohiarul, unde a și murit în anul 1598, fiind îngropat în nartica bisericii.

În veacul al XVII-lea mănăstirea Dohiarul va primi ajutoare și în metoace, dar nu din Moldova, ci din Țara Românească. După ce la 14 iunie 1606, Radu Vodă Șerban îi dăruiește 9.500 aspri

și alți 500 aspri pentru drum, la 10 iulie 1626, Alexandru Coconul, împreună cu marele postelnic Ianache, întăresc Dohiarului stăpânirea peste 12 moșii din județul Ialomița, care la un loc au alcătuit o avere de 300.000 aspri și 320 ducați și care ca metoh și-a primit apoi numele de Slobozia lui Ianache. La 14 septembrie 1634, Matei Basarab întărește mănăstirii Dohiarul stăpânirea peste acest metoh, adăugându-i încă două sate. Tot de Slobozia ținea și schitul Cuiburile, închinat de Stana Doiceasca, în anul 1626. La 25 iulie 1652, comisul Apostolache urmând pilda postelnicului Ianache, închină și el la Dohiarul schitul Măstănești, din Prahova, cu opt moșii și 2.000 de taleri, spre a drege chiliile mănăstirii de la Athos ajunse în paragină. Acest schit va purta mai târziu numele Apostolache. Este vrednic de amintit faptul că în anul 1740, întinsele moșii ale mănăstirii Slobozia aduceau mai mult venit chiar decât Cotrocenii și Mărginenii, cele mai mari și mai bogate dintre mănăstirile închinete din Țara Românească.

11. Mănăstirea Caracalu. Ajutorul românesc pentru această mănăstire este cunoscut abia pe la jumătatea secolului al XVI-lea. Întâmplându-se să ardă mănăstirea în 1530, câțiva călugări pornesc spre Moldova și, ajungând la curtea lui Petru Rareș, îl roagă să-i ajute. Firmanul împărațesc din 1535, prin care Petru Rareș este învoit de sultan să rezidească pe temeliiile vechi mănăstirea Caracalu spune între altele: "Clădirile mănăstirii dintru început pornesc de la voievozii Moldo-Vlahiei, iar preînnoirile făcute, în diferite timpuri, ale ruinelor mănăstirii, tot din partea voievozilor au fost făcute". Într-adevăr, reclădirea mănăstirii începu în anul 1535 și se sfârși abia în anul 1563, dovadă că și Alexandru Lăpușneanu a ajutat și a ajuns ctitor. Peste câțiva ani, adică în 1569, Mustafa Celebi, sfetnicul sultanului Selim, scoase la mezat toate metoacele athonite, pentru că sftagoreții nu putuseră plăti birul la care fuseseră supuși laolaltă încă din anul 1525. Atunci,

călugării de la Caracalu, spune un act din 1569, alergară după milă și ajutor la Doamna Ruxandra, fiica lui Petru Rareș și soția lui Alexandru Lăpușeanu, ctitorii mănăstirii. Drept aceea, evlavioasa Doamnă s-a milostivit de ei și le-a dăruit un ajutor de 35.000 aspri cu care și-au putut răscumpăra avutul mănăstirii.

La 20 iunie 1730, Nicolae Mavrocordat îi dă pe tot anul un ajutor de 50 taleri, "pentru că această mănăstire a avut hrisoave de la alți răposați domni dinainte vreme, de la Vlad Vodă, de la Alexandru Vodă și de la Radu Vodă, făcute pre mila aceasta". Același ajutor îl înnoiesc, la 26 septembrie 1776, Alexandru Ipsilante, în 1782, Nicolae Constantin Caragea, și, la 16 ianuarie 1784, Mihai Constantin Șuțu, domnii Țării Românești.

12. Mănăstirea Filoteiu. Cel dintâi voievod român ctitor la această mănăstire este Vlad Țepeș care, aflând de "multe nevoi și scârbe și mai ales desăvârșita ei pustiire", îi dăruiește prin hrisovul său din 12 iunie 1457, un ajutor anual de 4.000 aspri și alți 300 aspri pentru drum. Între anii 1488-1492, fratele său, Vlad Vodă Călugărul, întărește și el vechea danie de 4.000 aspri pe an pentru mănăstire și 300 aspri cheltuială pentru călugării ce vor veni în fiecare an, în luna mai, să-i ia. Bănuim că acest ajutor a fost întărit și de Neagoe Vodă Basarab.

După o întrerupere de două veacuri, mănăstirea dobândește un ajutor de la Constantin Vodă Mavrocordat, care, prin hrisovul său din 1734, hotărăște să i se dea în fiecare an câte 6.600 aspri. Dania aceasta este înnoită în 1744 și 1749, de Constantin Mavrocordat, iar în 1768, de Grigorie Alexandru Ghica.

13. Mănăstirea Simonpetra. Legăturile Țării Românești cu această mănăstire încep de pe vremea lui Neagoe Basarab care, la sfințirea bisericii din Curtea de Argeș, a chemat și pe egumenul de la Simonpetra. Mai târziu, prin 1540, Radu Vodă

Paisie dăruiește mănăstirii în afară de bani, și satul Scurtești din Argeș, cu toate averile lui. După el, Alexandru cel Tânăr, fiul lui Mircea Ciobanul, prin hrisovul său din 9 ianuarie 1560, îi dăruiește satul Izvorani din Buzău cu tot avutul. Această danie este întărită în anul 1570 și de fratele său, Alexandru Vodă al II-lea, care îi adaugă și el satul Dragomirești.

În decembrie 1580, mănăstirea este nimicită până în temelie de un foc năprasnic. Pentru refacerea chinoviei lor, călugării simonopetriți pornesc după milă și ajutoare prin Țările Române și Rusia. Atunci, în împrejurări puțin cunoscute, ei pun stăpânire pe biserica Sfântul Nicolae din București, numită a jupâniței Caplea. În anul 1591, patriarhul Ieremia al II-lea întărește stăpânirea mănăstirii Simonopetra asupra bisericii Sfântul Nicolae din București, după daniile ei vechi și cele dăruite de Mihai Banul, și o ridică la treapta de stavropighie patricească. Într-adevăr, după ce o împrejmuiseră cu zid și o refăcuseră în întregime, Mihai Viteazul a înzestrat această biserică cu 14 sate, dintre care 13 cumpărate de el însuși cu suma de 472.000 aspri, iar unul dăruit de soția sa, Doamna Stanca. Tot atunci, îi mai dăruiește două sate și Florica, fiica lui. Prin hrisovul său din 21 august 1599, Mihai Viteazul închină ctitoria sa – care-i va purta de acum înainte numele – la mănăstirea Simonopetra. Din veniturile pe care le lua de la acest metoh bucureștean, mănăstirea Simonopetra s-a reclădit în întregime, iar Mihai Viteazul a fost zugrăvit acolo ca ctitor.

În anul 1625, iunie 8, mănăstirea Simonopetra arde din nou. Având însă la îndemână metoace multe, se reface ușor, mai ales că, prin anul 1617, fusese închinat mănăstirii Mihai Vodă și schitul buzoian Izvorani, ctitoria mitropolitului Luca al Ungro-Vlahiei, iar în anul 1626 Alexandru Coconul îi închinase schitul Beștelei, din Argeș. Din averile acestor două metoace, mănăstirea Mihai Vodă avea pe la anul 1850 un venit anual de aproape 1.000.000 lei.

Din partea voievozilor noștri, mănăstirea Simonpetra a avut, pentru metoacele sale din țară, scutiri de vinărici, de bir pentru 500 de oi, cum și dreptul de a lua în fiecare an câte 150 bolovani de sare de la ocnă.

14. Mănăstirea Sfântul Pavel. Cel dintâi ajutor românesc hărăzit acestei mănăstiri a fost din partea lui Ștefan cel Mare, care în anii 1500-1501 a adus apa aici, a făcut fântâna și moara. Ctitorii din Țara Românească sunt frații Craiovești, care la 28 ianuarie 1501 îi dau un ajutor de 2.000 aspri și alți 100 de aspri pentru drum. Păstrând această tradiție, Neagoe Vodă Basarab clădește, între anii 1515-1520, “o culă să fie de strajă”, cum spune Gavriil Protul, sau “un turn de apărare”, după cum arată pisania păstrată până azi, și care a fost terminat peste 20 de ani de către Radu Vodă Paisie, împreună cu zidul de piatră dinspre munte, dăruind totodată mănăstirii un ajutor anual de 5.000 aspri și alți 500 aspri pentru cheltuiala drumului. Peste un veac, Matei Basarab dă și el un ajutor de 1000 aspri.

Pe la jumătatea veacului al XVII-lea mănăstirea Sfântul Pavel dobândește ca metoh în Țara Românească mănăstirea Jitianul, de lângă Craiova. Actul de închinare este întărit mai târziu de Șerban Vodă Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu. Dintre moșiile acestei mănăstiri făcea parte și vechiul schit mehedințean Ciutura.

În Moldova a fost închinată mănăstirea Todirenilor, din Burdujeni, ctitoria de pe la sfârșitul veacului al XVI-lea a lui Teodor Movilă, fratele lui Ieremia și al mitropolitului Gheorghe Movilă. Ea a fost închinată în anul 1664 sub domnia lui Dabi-ja Vodă de părcălabul Miron Costin.

Cel din urmă ctitor este Constantin Brâncoveanu care, după ce îi dă un ajutor anual de 50 ughii de la părcălabii din Târgul Craiovei, îi ridică și mai înalt turnul zidit de Neagoe Basarab, îi drege chiliile și trapezăria, iar în anul 1708 zidește

aici un paraclis cu hramul Sfinților Împărați Constantin și Elena unde este zugrăvit ca ctitor.

15. Mănăstirea Stavronichita. Această mănăstire, rezidită în anul 1542, are între ctitori și pe Radu Paisie, domnul Țării Românești. La 3 martie 1597, Ieremia Movilă, domnul Moldovei, îi dă un ajutor anual de 4.000 de aspri. Pe la 1680, Șerban Vodă Cantacuzino poartă cheltuiala pentru aducerea apei în mănăstire și zidirea unei fântâni.

Nu se știe când și cine i-a dăruit ca metoh mănăstirea Sfinților Apostoli, zisă **Arhimandritul** din București, despre care în anul 1657, patriarhul Macarie al Antiohiei arată că era închinată la Sfântul Munte.

Un alt ajutor românesc primit de mănăstirea Stavronichita este cel făcut de Elena Moruzi, la 11 martie 1811, când îi dăruiește o vie în valea lui Seman, lângă Urlați.

16. Mănăstirea Xenofon. La nici o mănăstire din Sfântul Munte nu se cunosc atâtea hrisoave de danii hărăzite de voievozii români ca la Xenofon. Încă de pe vremea lui Radu cel Mare, Barbu, banul Craiovei, îi închină pe la începutul veacului al XVI-lea satele Recica, Siliștea Plopului și o baltă, care laolaltă vor alcătui mai târziu averea schitului Zdrălea sau Roboaia, cum s-a numit mai târziu. Odată cu închinarea acestor moșii, despre care nu se știe dacă atunci era zidit schitul pe ele, Barbu banul mai dăruiește și un ajutor de 2.000 aspri. Dania aceasta s-a urmat aproape neîntrerupt vreme de peste o sută de ani. Astfel, într-un hrisov de la Matei Basarab, din 8 octombrie 1635, prin care îi închină ca metoh schitul Roboaia cu tot venitul său, sunt amintite 13 hrisoave de danie "pe care voievodul însuși le-a văzut", și anume: din 1520, de la Neagoe Basarab; din 1526, de la Vlad Vodă; din 1526 și 1528, de la Radu Vodă; din 1575 și 1577, de la Vlad Vintilă; din 1535, de la Radu Paisie; din 1575 și 1577, de la Alexandru Vodă; din 1579, de la Mihnea Turcitul; din 1592,

de la Ștefan Vodă; din 1593, de la Alexandru cel Rău; din 1594, de la Mihai Viteazul; din 1601, de la Simeon Movilă și din 3 august 1607, de la Radu Vodă Șerban. Acesta din urmă sporește ajutorul la 9.000 aspri pe an și alți 700 de aspri cheltuieli de drum pentru călugări, întărind totodată și stăpânirea mănăstirii asupra satelor Recica și Siliștea Plopului, dăruite de Barbu banul, și spunând că face acestea pentru mănăstirea Xenofon, "care au fost mai înainte zidită și înfrumusețată de binecredincioșii domni și mai vărtos de bătrânii noștri strămoși". Într-adevăr, la 14 septembrie 1545, biserica mănăstirii a fost zugrăvită de Constantin Vornicul și fratele său Radu. De asemenea, în 1564, boierul Nil Coman și soția sa Ana au rezidit din temelie biserica Sfântul Gheorghe de la Xenofon, iar în 1637 Matei Basarab și soția sa Doamna Elena au rezidit din temelie biserica mare a mănăstirii. Chipurile lor de ctitori se află zugrăvite în biserică și la trapeză.

La 23 iunie 1636, Matei Basarab hotărăște mănăstirii Xenofon un ajutor anual de 10.000 de aspri și alți 1.000 aspri pentru cheltuielile de drum. La 1 mai 1658, Mihnea Vodă, domnul Țării Românești, reînnoiește vechea danie anuală de 10.000 aspri pentru mănăstire și alți 1.000 aspri pentru "trepădători". Începând cu acest domn și până la Alexandru Șuțu (1819), dania aceasta de 10.000 plus 1.000 aspri s-a păzit nestrămutată. Ea a fost reînnoită de toți voievozii Țării Românești, odată cu întărirea drepturilor de stăpânire asupra moșiilor schitului Roboaia. În anul 1703, Constantin Brâncoveanu îi dăruiește schitul Căciulați. În 1813, Ioan Caragea îi mai adaugă, pe lângă vechea milă, și dania de 200 groși din venitul Caranseraului din București. Deosebit de aceasta, mănăstirea Xenofon dobândise din partea lui Scarlat Ghica, la 1766, dreptul să ia în fiecare an câte doi aspri de vadră de vin de la cele trei moșii pe care le avea în ținutul Vâlcea.

Averile schitului Roboaia, mărite spre sfârșitul veacului al XVIII-lea în chip uimitor, aduceau anual un venit de câteva sute de mii de lei, din care mănăstirea Xenofon s-a putut reface adesea.

Din Țara Moldovei, urmând hrisoavelor domnești din anul 1792 și până la 1820, mănăstirea Xenofon a primit la început 4.000 ocale sare ajungând apoi la 40.000 ocale sare.

17. Mănăstirea Grigoriu. Într-un hrisov grecesc din 16 iunie 1513 se spune că această mănăstire, fiind prădată și dărâmată de niște pirați, în urma rugăminții egumenului Spiridon, Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, a primit să-i fie ctitor și s-o rezidească din temelie. Totodată a dăruit și 24.000 aspri, cu care s-a cumpărat vechea mănăstire a Sfântului Trifon, din Careia, unde mai târziu, fiul său Bogdan a clădit o biserică. Până azi se păstrează la Grigoriu turnul – clopotnița – zidit de Ștefan cel Mare în anul 1502, cum arată pisania ascunsă sub tencuială.

La sfințirea bisericii din Curtea de Argeș ia parte și egumenul mănăstirii Grigoriu și de bună seamă că nu s-a întors la Athos fără mila cuvenită din partea lui Neagoe Vodă Basarab. În 1520 Ștefăniță Vodă, iar în 1533 Alexandru Lăpușeanu dau câte un hrisov de milă acestei mănăstiri.

La 7 iunie 1765, Ștefan Racoviță domnul Țării Românești se face nou ctitor la mănăstirea Grigoriu, dându-i un ajutor anual de 6.000 aspri. După aceea, la 15 ianuarie 1769, Grigorie Alexandru Ghica îi închină mănăstirea Vizantea, din ținutul Focșanilor, cu tot avutul ei. În Țara Românească mănăstirea Grigoriu a avut închinată, din 15 mai 1776, biserica Spirea din București, ctitoria doctorului Spirea, refăcută de Scarlat Vodă Ghica. Odată cu această închinare, Alexandru Vodă Ipsilante hotărăște mănăstirii și un ajutor de 1.100 taleri de ziua hramului, lucru care s-a urmat și de domniile ceilalți: Mihail Șuțu, în anii 1783 și 1792, Constantin Gheorghe Hangherli, în 1798, Constantin Ipsilante, în 1803 și 1806, Alexandru Moruzi, în 1793 și Ioan Caragea, în 1813.

Spre a ne putea da seama de veniturile pe care le-a avut mănăstirea Grigoriu de la metohurile românești, este desul

să arătăm că egumenul Vissarion al Vizantei, de neamul lui grec din Peloponez, în vreme de 10 ani cât a cărmuit această mânăstire închinată (1842-1852) a adunat o avere atât de mare, încât la moartea sa a lăsat prin testament suma de peste 20.000.000 lei, pe care a împărțit-o: mânăstirii Grigoriu, chinotitei athonite, spitalului din Atena și altor așezăminte de cultură sau de binefacere grecești.

18. Mânăstirea Esfigmenu. Începătorul daniilor și ajutoarelor la această mânăstire pare a fi Neagoe Vodă Basarab care, cu prilejul sfințirii bisericii de la Curtea de Argeș, va fi miluit și această chinovie athonită. Nu știm datorită căror împrejurări, pe la 1540, intră în legături cu mânăstirea Esfigmenu voievodul moldovean Petru Rareș. Bănuim că în urma stăruințelor lui Serafim Protul și Grigorie monahul, veniți după milă prin țara noastră, și cărora le fac danii atât Radu Paisie, voievodul Țării Muntenești, cât și Petru Rareș, voievodul Moldovei.

Multă vreme nu mai întâlnim nici o știre despre legăturile noastre cu această mânăstire. În 1662, vornicul Gavriil Costache închină Esfigmenului ctitoria sa de la Ciocănești, ținutul Fălciu, "făcută cu multă trudă și oboseli" și înzestrată cu câteva moși. La 20 august 1806, mitropolitul Veniamin Costache, după ce reface ctitoria familiei sale, mânăstirea Florești, o unește cu vechiul metoh Ciocănești, care acum se numea Bursuci, și le închină apoi la Esfigmenu. În iunie 1814, patriarhul Grigorie al Constantinopolului dă un sighilion prin care mânăstirea Florești este declarată stavropighie. Ținând seama că această mânăstire se refăcuse cu cheltuiala mânăstirii Esfigmenu, mitropolitul Veniamin Costache, încă din anul 1808, hotărâse să dea lavrei athonite câte 1.500 groși pe fiecare an, până în 1818, când îi dădu odată pentru totdeauna suma de 12.000 groși. Cele 10 moșii ale mânăstirii Florești aduceau în 1828 un venit de câteva sute de mii de lei.

La 14 octombrie 1802, aflându-se strâmtorată de greutate, mănăstirea Esfigmenu primește din partea voievodului Moldovei, Alexandru Moruzi, un ajutor anual de 1.000 lei.

19. Mănăstirea Sfântul Pantelimon sau Rusicon. Ctitori români la vestita mănăstire rusească Sfântul Pantelimon sau Rusicon, sunt, începând din veacul al XV-lea și până în veacul al XIX-lea, mai toți voievozii Țării Munteneste și ai Moldovei.

Cel dintâi voievod român care face danie la Rusicon este Vlad Țepeș. Prin hrisovul din 12 iunie 1457 el hărăzește acestei mănăstiri un ajutor de 6.000 aspri pe an, pentru hrana călugărilor și pomenirea sa, danie întărită la 18 iunie 1487 și de Vlad Vodă Călugărul. La 1496, Radu cel Mare îi hotărăște 3.000 aspri pe an și 400 aspri cheltuieli de drum, iar la 1502, același domn îi urcă dania la 4.000 aspri pe an și 500 aspri cheltuieli de drum. De aici înainte ajutoarele curg cu îmbelșugare din amândouă Principatele Române.

De la Neagoe Basarab nu avem acte de danie, dar știm că la sfințirea mănăstirii Curtea de Argeș a fost și egumenul de la Rusicon. Înainte de 1631, voievodul Moldovei, Moise Movilă, îi închină biserica Uspenia din Botoșani, ctitoria lui Ștefan cel Mare din 1496, care mai târziu își schimbă numele în biserica Doamnei de la Elena Doamna, soția lui Petru Rareș, noua ei ctitoră, în 1552.

La 18 noiembrie 1708, Mihai Vodă Racoviță întărește închinarea acestei mănăstiri, îngrijindu-se și de sporirea veniturilor ei. Între 1737-1750, toți domnii Moldovei întăresc mănăstirii Rusicon dania de 100 piaștri (10.000 groși), unii adăugându-i și venitul dijmelor din Botoșani, iar alții scutind-o de orice dări. La 3 august 1750, Constantin Mihai Racoviță îi sporește dania cu încă 50 de piaștri, danie reînnoită și de domnii următori: Matei Grigorie Ghica, în aprilie 1754, Scarlat Grigorie Ghica, la 6 februarie 1757, și Ioan Calimachi, în octombrie 1758. În 1759, Grigorie Ghica îi mai dăruiește 500 taleri pe an de la ocelele de sare.

La 1751 doamna Sultana, soția lui Constantin Mihail Racoviță, voievodul Moldovei, dăruie mănăstirii racla de argint în care se păstrează moaștele Sfântului Pantelimon.

În iunie 1760, Ioan Calimachi îi închină ca metoh biserica Bogdan-Serai din Constantinopol, cu casele și grădinile. Aici locuiau domnii Moldovei când mergeau cu treburi la Poartă. Această închinare a fost întărită apoi de toți domnii următori, care, începând din 1795 cu Alexandru Calimachi, au sporit ajutorul la 250 grosi pe fiecare an.

La începutul veacului al XIX-lea, mănăstirea Rusicon fiind ruinată, s-a rezidit din temelie de Șcarlat Calimachi, domnul Moldovei, începându-se lucrul la anul 1812 și sfârșindu-se în anul 1819.

20. Mănăstirea Costamonitu. Întâiul binefăcător român la această mănăstire este Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, care în 1493, îi dă un ajutor anual de 5.000 aspri și alți 500 aspri cheltuieli de drum pentru frați. Se pare că dania aceasta s-a urmat regulat, căci în 1542, Petru Rareș dă și el același ajutor anual de 6.000 aspri. Bănuim că dintru început n-au lipsit nici voievozii Țării Românești să ajute lavra Costamonitului, mai ales că egumenul ei participă, în anul 1517, la sfințirea mănăstirii Curtea de Argeș, și nu se poate ca Neagoe Basarab să nu-i fi răsplătit această osteneală. În legătură cu acest fapt credem că dăruiește Vlad Vodă la 25 aprilie 1531 mănăstirii Costamonitu un ajutor anual de 6.000 aspri și alți 600 aspri pentru cheltuiala drumului.

Prin 1657, trei călugări costamoniți, veniți în țară după milă, au încercat să pună mâna pe mănăstirea buzoiană Vintilă Vodă, pretinzând apoi și o danie de 200 ughii, pe care le-ar fi făcut-o Constantin Vodă Șerban. Sub domnia lui Leon Vodă, însă, în 1667 s-a dovedit netemeinicia acestei închinări și, ca atare, s-a retras ctitoria lui Vintilă Vodă de sub stăpânirea lor.

Mănăstirea Costamonitu a avut închinată în Țara Românească, prin hrisovul lui Mihnea Vodă din 14 iunie 1583, mănăstirea Sfântul Nicolae de lângă Gherghița și locul zis Molo-moc. La 12 mai 1612, Radu Vodă Mihnea întărește închinarea acestei mănăstiri, cu toate moșiile sale, la Costamonit, dăruind totodată și un ajutor anual de 5.000 aspri și alți 500 aspri cheltuieli de drum. La 24 noiembrie 1663, sporește acest ajutor la 6.000 aspri pe an și 600 aspri pentru drum. La 3 septembrie 1719, Nicolae Alexandru Mavrocordat, domnul Țării Românești, dă mănăstirii un ajutor anual de 50 taleri.

*(Revista "Ortodoxia", Anul V, nr. 2,
aprilie-iunie 1953)*

2. INFLUENȚA ATHOSULUI ÎN ȚĂRILE ROMÂNE

ÎNRĂURIREA SF. MUNTE ASUPRA VIEȚII RELIGIOASE DIN MUNTENIA ȘI MOLDOVA

Pr. Prof. Alexandru Ciurea

Ūriașă așezare mănăstirească din Sf. Munte Athos a fost, mai ales în trecut, dar ea rămâne încă și astăzi, cel mai însemnat centru călugăresc din toată lumea creștină, dacă nu chiar de pe glob.

Ridicându-se, în epocile sale de dezvoltare și înflorire, până la aproape 10 000 de călugări, grupați în cele 20 de mănăstiri principale, număr ajuns invariabil, împărțiți în 726 de instituții și așezăminte monahale (chinovii, schituri, calive vechi, calive împrăștiate, sihăstrie, catisme, chilii între zidurile mănăstirii, etc.), presărate pe o suprafață de 385 km pătrați, pe degetul de răsărit al peninsulei Calcidice trifurcate, Sf. Munte formează și astăzi o adevărată confederație monastică și o neasemuită republică de călugări, deși nu s-ar mai găsi în zilele noastre – după o statistică din 1935 – decât o cifră de circa 4500 viețuitori.

S-au practicat aici voturile monahale, sub toate formele, de la sistemul chinovitic sau al vieții de obște, până la schimnicia cea mai severă, în rugăciune, în lecturi pioase, contemplație, tăierea desăvârșită a vocii, liniștirea în Dumnezeu (isihia) și în muncă, fie pentru câștigarea celor necesare vieții, fie în alte diverse îndeletniciri practice ca: tălmăcire sau copiere de manuscrise de tot felul, pictură, sculptură, ferecare de cărți în metale prețioase, tipografie etc.

Mănăstirile din Athos au fost, totodată, necontestate și considerabile vetre de știință, literatură și artă religioasă, în special până la căderea Constantinopolului sub turci (1453), deși nu au avut prea mult de suferit din partea acestora. Vechile lui biblioteci numără și astăzi peste 12 000 manuscrise de valoare, iar bisericile Athosului fac parte dintre cele mai de seamă monumente de artă din Răsărit. Școala de pictură a lui Panselin era cunoscută în toate ținuturile ortodoxe ale secolului al XIV-lea. Un astfel de centru și cu astfel de dimensiuni materiale și spirituale, care a subsistat până astăzi, în ciuda unor faze de eclipsă parțială, datorită părăsirii fructuoasei vieți de obște și îmbrățișării sistemului idioritmnic – numai 11 mănăstiri din cele 20 fiind chinovitice – chiar dacă ar fi dorit-o n-ar fi putut să nu influențeze monahismul și viața religioasă a lumii ortodoxe.

Și de fapt, Sf. Munte a patronat și a înrăurit asupra oricărei înfiripări de viață călugărească din Ortodoxie, iar monahii aghioriți au devenit modele, după care s-a transplantat o astfel de trăire în toate țările ortodoxe, ca: Rusia, Bulgaria, Serbia, România. Este de la sine înțeles că lucrul acesta nu l-a putut face Athosul înainte de a fi avut puterea să o facă, adică mai înainte de secolele XI-XII.

De la popoarele vecine slave am moștenit, în epoca formării Principatelor, înfloritoarea lor artă religioasă, am luat limba Bisericii și a cancelariilor domnești, dar la rădăcina acestor forțe culturale vecine, mai potrivite stadiului nostru de dezvoltare și climatului nostru sufletesc, se afla un imens rezervor de cultură născut din unirea Bizanțului cu Athosul. Aceasta nu înseamnă, însă, că noi ne-am mărginit, lungă vreme, numai la raporturi mijlocite și indirecte. Nu! Ci, cu timpul, am ajuns și la relații directe și nemijlocite, sau concomitent și unele și altele, cu aceste două mari centre culturale vechi.

Cu Athosul, Biserica din Țările Române, cu excepția Bisericii din Transilvania, a avut și menținut strânse legături culturale și religioase, începând cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea și până aproape de zilele noastre.

Dinspre Țările Române, încă din secolul al XIV-lea, a pornit și s-a revărsat din belșug toată generozitatea pioasă și dezinteresată a conducătorilor și credincioșilor, din cele două țări. Se închină mânăstiri, se donează pământuri, vii, lacuri și iazuri, veșminte și ornamente de tot felul, obiecte de cult, manuscrise copiate migălos în mânăstirile noastre, bani și cele necesare existenței. Așa de departe s-a mers cu aceste daruri, încât o cincime din teritoriul Principatelor aparținea, în secolul al XIX-lea, Locurilor Sfinte, în frunte fiind Athosul.

Din această cauză, o reacție se produce în vremea lui Matei Basarab, în 1639, care alcătuiește o listă de mânăstirile ce nu vor putea fi închinat în nici un caz, reacție care nu ajunge, totuși, pentru vremurile ce vin, la o încetinire a procesului de închinări și tot din această cauză se produce și secularizarea din 1863, care încheie definitiv acest proces.

Dar nu despre aceasta avem a ne ocupa aici, nu de ceea ce am dat, ci de ceea ce am primit, sub raportul vieții religioase, de la Muntele Athos.

Dacă s-a scris foarte mult, în ceea ce privește legăturile noastre cu Sf. Munte, în sensul donațiilor și a ceea ce a plecat de la noi, către acest mare centru, în care s-au păstrat nealterate temeiurile Ortodoxiei, apoi, nu tot așa stau lucrurile cu ceea ce ne-a venit de la Athos, în sensul că știm foarte puțin, multe lucruri nevăzând lumina tiparului, iar cele ce s-au învrednicit de aceasta, așteptând să fie adunate și sistematizate.

În stadiul acesta al lucrurilor, dacă este totuși vorba să procedăm la o împărțire sistematică a influențelor pe care le-a exercitat Muntele Ortodoxiei asupra țărilor noastre, vom putea stabili următoarele categorii de înrâuriri:

– organizarea și reorganizarea monahismului și a vieții religioase la noi;

– influențe culturale și artistice; și înrâuriri în păstrarea și apărarea credinței.

Organizarea și reorganizarea monahismului și a vieții religioase la noi

Într-o publicație, am întâlnit cândva o afirmație ca aceasta: „În cursul lungii sale istorii, Athosul a exercitat o influență profundă asupra întregii lumi ortodoxe. Nu se află nici un eveniment mai de seamă în această Biserică în care să nu se vadă influența unuia sau a mai multor călugări athoniți. Se înțelege, după sfârșitul primului mileniu.“

Lucrul este poate exagerat într-o măsură, dar el cuprinde totuși mult adevăr. Să urmărim acum faptele istorice, pentru a vedea în ce măsură Sf. Munte și aghiorții săi au înrăurit viața religioasă a Țărilor Române.

Spre deosebire de Biserica Moldovei, al cărei prim Întâistătător este moldoveanul Iosif, din familia Mușatinilor, în Muntenia primul mitropolit este un grec, Iachint de Vici-na, pe care Nicolae Alexandru îl aduce în țară, la 1359 cu asentimentul Patriarhiei din Constantinopol. La sfârșitul lui 1372, acesta nu mai era în viață. În locul lui îl aflăm pe Hariton, care, de fapt, fusese ales încă din august 1372. Cel de al doilea mitropolit al Ungro-Vlahiei, Hariton, fusese egumen la mănăstirea Cutlumuș din Sf. Munte (1364–1379), ctitorie a lui Nicolae Alexandru (1352–1364) și a lui Vladislav (1364–1374), supranumită des în documente «Lavra cea mare a Țării Românești». În cele din urmă, Hariton, călugărit de tânăr, om cultivat și bun administrator, ocupase chiar funcția de protos al Athosului, adică de conducător suprem al întregii colectivități monahale, impunându-se astfel atenției tuturor.

Iată, deci, că la începuturile organizării canonice a Mitropoliei Ungro-Vlahiei, un athonit este prezent.

Cele dintâi așezări mănăstirești de obște de la noi, despre care avem știri documentare, s-au făcut după normele vieții călugărești din Athos, datorită lui Nicodim cel Sfințit, harnicul

întemeietor de mănăstiri, mort în 1406. Aceasta nu înseamnă, însă, că înainte de Nicodim, Țările Române n-au cunoscut monahismul, care prin acesta este doar reorganizat și așezat pe baze mai solide chinovitice. Nicodim, având tată grec și mamă sârboaică, întruchipând prin aceasta mai concret cele două influențe ale timpului, greacă și slavă, ducându-se de tânăr la Sf. Munte, ajunge stareț la Hilandar.

Cea dintâi mănăstire de piatră și cu viață în comun este Vodița, în apropiere de Vărciorova, care s-a întemeiat, desigur, cu sprijinul bogat al lui Vladislav, dar mai ales cu munca fizică, așa cum învățase la Athos, a lui Nicodim și a ucenicilor săi. Din Vodița n-a mai rămas nimic astăzi. Cercetările din 1927 au putut doar să-i stabilească planul, care era trilobat sau triconc, după tipicul bisericilor sârbești bizantine.

Tot în timpul acesta și tot prin munca aghioritului Nicodim și a însoțitorilor săi, se rezidește și Tismana (Tisa = un fel de brad de esență mai tare), fiind gata în 1385. Tradiția îi atribuie, de asemenea, mănăstirea Prislop din Țara Hațegului, aceea din Gura Motrului, biserica de la Ilovăț, iar ucenicilor săi, mănăstirea Neamțu din Moldova și altele.

Nicodim s-a îndeletnicit cu transcrierea de manuscrise. De la el ne-a rămas o Evanghelie scrisă îngrijit, dar lipsită de înflorituri și podoabe. Ucenicii pe care-i lasă după dânsul și care vor întemeia și alte mănăstiri, practică aceleași nobile îndeletniciri athonitice, ce s-au păstrat cu sfințenie în mănăstirile noastre secole de-a rândul.

Iată, deci, și la așezarea monahismului din Țările Române, pe baze mai temeinice și mai organizate, chipul unui alt membru marcant al comunității din Sfetağora, mai exact din școala de călugări a Hilandarului, mănăstire a sârbilor ortodocși până în zilele noastre.

Se pare, după unele referințe, că și ieromonahul Grigore Țamblac, «dascălul Moldovei», ucenic al vestitului patriarh Eftimie de Târnova, care a fost cinstit cu stăreția mănăstirii

Neamțu, de către Alexandru cel Bun (1400–1432), și cu demnitatea de predicator al catedralei din Suceava, în care calitate ne-a lăsat un număr însemnat de predici și o istorisire a vieții Sf. Ioan cel Nou, în slavonește, și care a avut un însemnat rol în stingerea conflictului dintre Patriarhia din Constantinopol și Biserica Moldovei, cu privire la Iosif, cel dintâi ierarh canonic al acestei țări, că s-ar fi format și el în Sf. Munte, mai precis la mănăstirea Sf. Pavel. În cazul acesta am avea un alt athonit și la începuturile organizării canonice ale Bisericii moldovenești.

Un alt athonit, având formația Vatopedului, prin Zaharia dascălul, cel ce l-a determinat să se călugărească, cu rol important în Țara Românească, este Nifon al II-lea (+ 11 August 1508), fostul patriarh al Constantinopolului (în două rânduri: 1486–1488; 1496–1498) care reorganizează viața religioasă a Ungro-Vlahiei, sub Radu cel Mare, între 1504 și 1505. Intrând în cele din urmă în conflict cu Domnul ce-l adusese în țară, el pleacă, după ce afurisește țara, și se retrage la Sf. Munte, mai întâi, la Vatoped, vreme de un an, și apoi la Dionisiu, unde pășește în scurt timp peste pragurile vieții pământești. Numele lui a fost trecut în rândul Sfinților, fiind canonizat, iar moaștele îi vor fi aduse în țară, cu mare pompă, de evlaviosul Neagoe, ce fusese profund impresionat în tinerețe de plecarea lui de la noi, și așezate pe mormântul lui Radu cel Mare de la mănăstirea Dealului, în semn de împăcare și iertare postumă. Așezându-le apoi într-o prea frumoasă raclă de argint, lucrată cu multă măiestrie, le-a restituit, cu același ceremonial, la Sf. Munte. În Nifon, ca și în Nicodim, s-au îmbinat cele două influențe ale timpului: grecismul din Constantinopol și Athos, cu slavonismul de la Dunăre. Astfel, înrâurirea Athosului se manifestă și la reorganizarea Bisericii muntene, de la începutul secolului al XVI-lea.

Dar cea mai masivă și mai de lungă durată influență pe care o exercită Sf. Munte asupra vieții călugărești din Țările

Române este aceea ce ne vine prin Paisie Velicovschi (1722–1794), starețul mănăstirilor Neamțu și Secu din Moldova, și prin călugării cu care a venit el de la Athos.

Născut și crescut în orașul Poltava, din Ucraina, Paisie își desăvârșește studiile teologie la Academia din Kiev, după care, în vârstă de 20 ani, vine în Țara Românească și, pe lângă pustnicii de la Trăisteni, Cărnul și Poiana Mărului, învață alfabetul călugăriei, făcând primele ascultări vreme de patru ani, în urma cărora, atras de fama Athosului, se duce acolo și rămâne timp de 17 ani, la început singur, apoi, din ce în ce mai înconjurat de ucenici, dornici să stea sub conducerea lui duhovnicească.

În cei patru ani petrecuți în Muntenia, la schiturile amintite, a căpătat o primă formație la umbra schimonahului Mihail Duhovnicul de la Trăisteni, pe lângă Vasile, starețul de la Poiana Mărului, și schimonahul Onufrie de la Cărnul, toți athoniți, învățând totodată și limba română.

Cei 17 ani de silințe duhovnicești de la Athos n-au rămas fără urme nici chiar pentru athoniți, căci rânduiala stabilită de el în schitul Sf. Ilie, pe care l-a fondat, a influențat și celelalte așezări ale Sf. Munte, într-o vreme când sistemul de viață idioritmnic ținea să se generalizeze. Și Athosul s-a găsit întotdeauna pe panta decăderii, ori de câte ori, în cursul îndelungatei sale istorii, s-a îndepărtat de la sistemul vieții de obște, cel mai potrivit pentru progresul duhovnicesc al inșilor și al comunităților monahale.

Iată, deci, că nu numai Sf. Munte l-a influențat pe Paisie, și prin el, viața călugărească de la noi și din celelalte țări ortodoxe, ci și invers. După acestea, Velicovschi, în vârstă de 41 ani, având o bogată experiență de viață monastică, se strămută de la Sf. Munte, împreună cu 64 de ucenici ai săi moldoveni și ruși, la Dragomirna, ctitoria harnicului copietor și împodobitor de manuscrise Anastasie Crimca, de lângă Suceava, una din vechile capitale ale Moldovei.

Interesante sunt și regulile de organizare pe care le fixează el comunității sale de la Dragomirna, pe care le supune autorității bisericesti spre aprobare.

Slujbele se săvârșeau cu punctualitate, după tipicul Sf. Munte. La ștrana dreaptă se cânta slavonește, iar la stânga românește. Regulile vieții de obște se păstrau, de asemenea, cu mare grijă. Nimeni dintre frați nu avea, nici nu îndrăznea să numească al său vreun lucru oarecare, ci pe toate trebuia să le considere ca trimise de Dumnezeu pentru comunitate, primind fiecare ceea ce avea nevoie, de la stareț. Masa se servea totdeauna în comun, afară de cazuri de boală. Toate ascultările la bucătărie, brutărie, trapeză etc., se făceau de călugări. Practicau și diferite meserii, ca cizmăria, stoleria, croitoria, în afară de munca câmpului și diferite alte ascultări. În timpul lucrului, păstrau cea mai desăvârșită tăcere. Fără lucru, nimeni nu trebuia să stea, căci «lenea povățuiește la tot răul».

Sfinți ca Ioan Gură de Aur, Calist al II-lea, Simeon al Tesalonicului, Diadoh, Isihie al Ierusalimului, Nil Sinaitul, Ioan Scărarul, Maxim Mărturisitorul, Petru Damaschinul, Simeon Noul Teolog, Grigore Sinaitul, care învățau despre rugăciunea minții, erau atent cercetați zilnic, prin intermediul cărților și manuscriselor de care dispunea comunitatea. Accesul femeilor în mănăstire era interzis total. Mărturisirea cât mai deasă a cugetelor către duhovnic era regulă de bază și de fiecare zi. Dacă se întâmpla între frați vreo neînțelegere, ea trebuia îndepărtată chiar în aceeași zi, după cuvântul Scripturii: «Să nu apună soarele întru mânia voastră». Pentru cei bolnavi se creează un mic spital, în care sunt îngrijiți cu toată dragostea frățească. Iarna, în special, se făceau lecturi în comun, sub conducerea directă a lui Paisie și a ucenicilor săi mai învățați. Acestea ar fi, în prea scurte cuvinte, orânduielele după care se conducea comunitatea, mereu crescândă, a starețului Paisie.

Dragomirna trecând la Austria, el se strămută cu obștea, în 1775, la Secu, dar aceasta devenind neîncăpătoare, se mută și de aici la Neamțu, în 1779, păstrând însă și conducerea celeilalte, având sub ascultarea sa, de acum, circa 700 călugări.

Cu ajutorul stăpânirii, zidi în mânăstire un spital, case de oaspeți și înmulți numărul chiliilor. În spital primea, în anumite camere special rezervate, bolnavi din afara mânăstirii, și fratele Onufrie, cunoscător în materie, îi îngrijea cu deosebită atenție.

Prin chilii, unii scriau cărți, alții împleteau, torceau lână, coseau camilafce și potcapuri, legau metanii, țeseau stofe pentru rase și mantii, făceau linguri și cruci sau se ocupau cu diferite alte lucruri manuale.

În mânăstirea Neamțu, sub Paisie, găsim diferite naționalități, ca: moldoveni, ruși, sârbi, bulgari, ungureni (adică români din Transilvania), greci, armeni, turci și chiar evrei.

Un vizitator grec contemporan scrie despre Paisie următoarele: «Pentru întâia oară în viață am văzut cu ochii mei sfințenia întrupată și neprefăcută. Pe mine mă frapă fața luminoasă și palidă, fără pic de sânge, o barbă mare și albă, lucitoare ca argintul și curățenia neobișnuită a veșmintelor lui și a întregii încăperi. Vorbirea lui era blândă și cu totul sinceră. El făcea impresia omului desprins cu totul de trup».

Tot la Neamțu, Paisie aranjă munca de corectare, traducere și transcriere, adunând în jurul lui un mare număr de ajutători, învățându-i grecește, iar pe unii trimițându-i pentru perfecționare chiar la Academia din București.

Unii traduceau cărțile, alții le transcriau, și aceasta nu numai pentru nevoile mânăstirii, ci și pentru ale oamenilor din afară. Cunoaștem numele a numeroși ucenici ai lui, ostentivi osârdnici întru ale cărții. Din circa 1000 de manuscrise, ce se află la Neamțu, 270 sunt din timpul lui Paisie și mai bine de 40 sunt scrise chiar de mâna lui.

Despre Paisie s-ar putea scrie, cum s-au și scris de altfel cărți întregi. Destul este să spunem, pentru a încheia, că în cei 31 de ani pe care i-a petrecut în mănăstirile Moldovei un mare reviriment s-a produs în viața călugărească a țărilor noastre, dar și în alte multe țări, faima și influența sa revărsându-se în cele mai multe din mănăstirile țării sale de origine, ca și la Athosul în care se formase, față de care și-a plătit astfel datoria, întorcându-i înapoi din silințele sale duhovnicești. Paisie aparține, desigur, în primul rând Rusiei, Moldovei și Athosului, dar, cu toate acestea, el este al Ortodoxiei întregi.

Acestea sunt, în esență, momentele istorice mai de seamă în care a fost vorba de organizarea Bisericii țărilor noastre sau a monahismului de la noi, în care Sf. Munte s-a făcut simțit, influențându-ne prin personalități ridicate și formate la vatra sa de viață spirituală.

Influențe culturale și artistice

Prima lucrare cu care ne întâlnim în istoriografia Munteniei, și care nu este o cronică propriu-zisă, deși vorbește de evenimente din cele patru domnii dintre 1495–1521, dând o serie de detalii istoriografice și bisericești, ci mai curând o operă aghiografică, este «Viața și traiul părintelui nostru Nifon, Patriarhul Țarigradului», scrisă de Gavriil Protul, adică superiorul general, un fel de prim-stareț al republicii Athosului.

Lucrarea aceasta, care rămâne, totuși, în ciuda caracterului său aghiografic, o primă cronică a Munteniei, deoarece se încadrează în istoriografia veche românească, spre deosebire de Moldova, care a început mai de timpuriu consemnarea evenimentelor istorice, a fost tradusă, copiată și tipărită în mai multe ediții grecești, slave și românești, și s-a bucurat în trecut, cât și în prezent, de o largă circulație și răspândire.

Dar cum a ajuns superiorul aghiorit Gavriil la o astfel de idee și în ce împrejurări a cunoscut Țara Românească?

La sfințirea măreței ctitorii de la Argeș, a lui Neagoe Basarab (1512–1521), ce a avut loc la 17 august 1517, au luat parte, pe lângă patriarhul Bisericii Ecumenice, Teolipt (1514–1520), împreună cu 4 mitropoliți din Răsăritul ortodox, și 20 egumeni de la Sf. Munte, în frunte cu Întâistătorul lor, Gavriil. Toți fuseseră invitați de osârdnicul ctitor, care era foarte cunoscut, prin daniile sale bogate și numeroase, în tot Orientul creștin. Este cea mai mare cifră de athoniți pe care o constatăm în toată istoria noastră, la un eveniment oficial de la noi.

Gavriil Protul a scris această carte din admirație pentru Neagoe și pentru Nifon, reorganizatorul vieții bisericești din timpul lui Radu cel Mare (1496–1508), sau poate la cerea celui dintâi.

În tot cazul, pentru istoriografia noastră, ea este de o importanță capitală, deoarece ne oferă informații prețioase nu numai cu privire la păstorirea lui Nifon, ci și la istoria Țării Românești. În felul acesta, Athosul, prin Gavriil, pune o piatră de temelie și în consemnarea primelor noastre informații istorice. Este și acesta un moment vrednic de subliniat în istoria înrâurilor Sfetağorei asupra noastră.

Îndată după ce primele mânăstiri au fost închinat Sf. Munte și până către zilele noastre, chiar după secularizare (11 decembrie 1863), numeroși monahi de la cele 20 de mânăstiri colindă Principatele, fie pentru a strânge ajutoare, fie cu diferite rosturi gospodărești sau bisericești, fie în trecere spre Rusia, de unde, de asemenea, au primit substanțiale și continui ajutoare. În felul acesta, legăturile noastre cu Sf. Munte au fost neîntrerupte, și de aceea puțini sunt credincioșii țării noastre care să nu fi auzit de Athos, sau să nu aibă ceva de acolo: o iconiță, o cruce, o imagine a peninsulei cu atâtea mânăstiri, o carte sau alte lucruri din acestea. Drept urmare,

mulți credincioși pleacă la Athos în pelerinaje, unii se călugăresc, iar dintre aceștia, mulți rămân acolo pentru toată viața, dar au fost destui și din cei care s-au întors la mănăstirile noastre, aducând cu ei cărți și manuscrise, și ținând astfel o legătură permanentă cu centrul întregului călugărisim răsăritean. În 1913, se găseau acolo 288 români, iar în 1935 erau 350, românii fiind a treia naționalitate, după greci și ruși.

Unii Domni și-au făcut cultura la Athos. Așa este Radu Mihnea, fiul lui Mihnea Turcitul, cel care a domnit de două ori în Muntenia (1611–1616 și 1620–1623), și tot de atâtea ori în Moldova (1616–1619 și 1623–1626), ctitorul mănăstirii Radu Vodă din București, cel care, prin cultura sa, era mult deasupra contemporanilor, căci învățase la Veneția și Padova, știind mai multe limbi (turcește, grecește, latinește și italiește), iar în copilărie stătuse mai mulți ani la mănăstirea Iviron, de la Sf. Munte, făcându-și astfel acolo o parte din instrucția sa. Drept recunoștință, îi închină acestei mănăstiri, când va ajunge la cârma Munteniei, însăși ctitoria sa din București, și face danii celorlalte mănăstiri de la Athos.

De la Sf. Munte ne-au venit: cărți de slujbă, vieți de sfinți, manuscrise de tot felul. Câteva exemple ne stau la îndemână. Un Minei pe luna septembrie, copiat la începutul secolului al XV-lea, a fost oferit de mănăstirea Pantelimon din Sf. Munte, jupânului Barbu, vornicului Părvu și fraților lor Craiovești. Este știut că ziditorii Bistriței oltene, Craioveștii, nu numai că au oferit ajutoare monahilor athoniți, dar au făcut și schimburi de manuscrise cu aceștia, în folosul ctitoriei lor.

Un miscelaneu voluminos, copiat la mănăstirea Bistrița, în 1745, ne spune, cu privire la viața Sf. Grigorie Decapolitul, ale cărui moaște se păstrează acolo, următoarele: «Această viață a Sf. Grigorie Decapolitul o au adus aici în țară doi călugări de la Sfetağora, anume Savatie și Gavriil...».

Mănăstirii Văcărești, zidită între 1716–1722 de Nicolae Mavrocordat, i se donează de ctitor și o bibliotecă, pe care acesta

o îmbogățește neconținut cu manuscrise și cărți rare, achiziționate la prețuri mari din tot Orientul și de la Muntele Athos.

Exemplele citate mai sus sunt doar câteva luate la întâmplare, pentru a ilustra afirmațiile precedente. În felul acesta, Sf. Munte, cu numeroasele lui mănăstiri a fost nu numai inima din care pulsa viața religioasă din Răsărit, ci și un fel de bibliotecă centrală a popoarelor ortodoxe.

Tot din Sf. Munte vin și o serie de tipografi, traducători și oameni de carte, ce-și desfășoară activitatea la noi. Iată, și în această direcție, doar câteva exemple:

Egumenul mănăstirii Govora, Meletie Macedoneanul, în prefața primei tipărituri de acolo, care este Psaltirea slavă ce a apărut la 30 ianuarie 1637, spune: «M-am aprins de dragoste pentru acest meșteșug al tipografiei când am primit haina călugărească la Sf. Munte, în marea lavră călugărească numită mănăstirea Zograf».

Galaction Vidali, fost egumen al lavrei din Athos, scrie prefața Antologhionului ce s-a tipărit la Snagov, în 1697.

Floarea Darurilor (Fiore di Virtù) este tradusă din grecește în românește, printre alții, de Filotei Sfetagoritul, și se tipărește la Snagov, în 1700, prin grija lui Antim Ivireanul.

Se tipăresc în Principate și ghiduri pentru pelerinii ce vizitează Muntele Sfânt. Așa este cel alcătuit în grecește de Ioan Comnen, medicul lui Constantin Brâncoveanu, tipărit pentru prima dată la 1701, la Snagov, apoi la Veneția, în 1745 și 1857.

Pe unii athoniți îi găsim îndeplinind chiar funcția de preot de enorie. Așa este cazul lui Serafim de la Ivir, din Sf. Munte, pe care îl aflăm, în iulie 1640, preot al grecilor din Sibiu.

Alții sunt folosiți în misiuni diplomatice, cum este Isaiia de la Athos, pe care Șerban Cantacuzino (1678–1688) îl trimite în Rusia să ceară sprijin pentru a mai modera pretențiile mereu crescânde ale turcilor cu privire la haraciu.

Un scurt cuvânt va trebui să spunem și despre influența Sfetagorei în arta bisericească a țărilor noastre.

Precum se știe, influența bizantină, care este dominantă în arhitectura românească, ne-a venit și direct, din capitala Imperiului Bizantin, dar și prin Athos, focar de artă pentru tot Orientul creștin. Pridvorul deschis, pe stâlpi, care se va bucura de o foarte mare trecere în arhitectura bisericească a Țării Românești; construcția bolților și naosul cu turlă centrală, stând pe patru stâlpi cilindrici izolați, sunt elemente arhitecturale athonite. Între bisericile mai vechi, influențate de Athos se înscrie mănăstirea Snagov, clădită în 1517, se zice de Neagoe Basarab, pe locul alteia, a lui Vlad Țepeș, și cea a vechei Mitropolii din Târgoviște, ridicată tot de Neagoe, pe la 1518, care însă nu mai există astăzi.

Pe lângă icoanele ce se pictau și se lucrau în țară, multe ne-au venit, în epoca veche mai ales, de peste hotare, în primul rând de la Muntele Athos, care-și făcuse o specialitate din aceasta.

De asemenea, cruci simple de mână, sau de masă, ce se întrebuințează în biserică, sculptate cu pricepere, din lemn de esență tare, ca chiparosul, și ferecate în diferite metale prețioase, ca și altele, lucrate în os sau pe scoică, ne-au venit destule din același loc, influențând astfel și pe meșterii noștri în practicarea unor astfel de îndeletniciri.

În toate acestea erau respectate, desigur, normele rigide ale artei bizantine, dar ele nu erau lipsite nici de coloritul și specificul local al Sf. Munte. Aceste obiecte de cult ce ni se aduceau de călugării de care am amintit mai sus, se bucurau de mare trecere și erau căutate, dată fiind ștима credincioșilor noștri pentru Sf. Munte și pentru viața duhovnicească de acolo.

Înrâuriri în păstrarea și apărarea credinței

Comunitatea monahală a Sf. Munte a avut în cursul zbuiciumatei sale existențe, aproape milenare, doi dușmani înverșunați. Unul de natură interioară, tendința către viața de

sine (idioritmia), care a constituit de cele mai multe ori piatra de poticnire a monahismului, și refugiul unora, în dosul acestui sistem, de însăși voturile monahale, rațiunea de a fi a acestei instituții, deoarece viața călugărească individuală nu mai garantează practicarea nici a sărăciei de bună voie, nici a castității, și nici a ascultării.

Altul de natură exterioară, care i-a tulburat neîncetat tihna rugăciunii și muncii, prin tot felul de manevre, intrigi, asupriri, silnicii și chinuri, și care a fost catolicismul, cu instituția lui centrală Vaticanul, doritor înflăcărat de noi prozești.

Cu amândoi acești inamici tiranici s-a luptat din plin și aproape neîncetat, mai ales cu cel din urmă, și pe ambii i-a doborât Athosul, cu înălțimile lui duhovnicești, în sensul că nu le-a îngăduit să prindă rădăcini în casa sa și să o transforme cum ar fi dorit.

Această luptă necruțătoare i-a transformat pe athoniți în ostași vigilenți, dinamici și oțeliți față de orice tentativă de atac, i-a mobilizat constant și le-a creat în suflet și în toate manifestările lor antidotul necesar și starea de luptători bine înzestrați, gata să facă față oricând atacurilor acestor doi factori negativi.

Din lupta împotriva celui dintâi dușman, trăirea ruptă de colectivitate și de aspirațiile ei superioare, a rezultat în viața Sf. Munte, în trecut în special, mai multă trăire duhovnicească, o mai severă practicare a voturilor monahale, o mai mare înălțime morală, lucru pentru care Ortodoxia i-a stimat și i-a prețuit din ce în ce mai mult pe athoniți, iar Muntele Sfânt a căpătat faima adevăratului monahism, prin excelență. Tot din ciocnirea cu individualismul retrograd, a ieșit nevoia unei documentații bazate pe Sf. Scriptură, Sf. Tradiție și Sf. Părinți, care s-a transformat apoi în cărți și manuscrise, ce s-au copiat continuu și au căpătat circulație în mănăstirile tuturor țărilor ortodoxe, deci și la noi, dinamizând monahii în a rămâne fideli făgăduințelor făcute odată cu intrarea lor în cinul respectiv.

Prin aceasta, viețuirea și credința creștină au devenit bunuri mai prețioase și mai prețuite, mai apărate și mai susținute.

Din lupta neîncetată cu celălalt dușman, care e Vaticanul, cu armatele lui de bazilieni, franciscani și iezuiți, ce s-au năpustit asupra Sf. Munte cu gândul de a-l extermina sau catoliciza, rezultatul a fost crearea în sufletele athoniților a unui sentiment de mânie și dezaprobare față de uneltirile imorale și anticreștine ale papalității.

An de an și secole de-a rândul, uzând de cele mai rafinate mijloace de corupție, de bani, de înșelătorie, Vaticanul a tot nădăjduit să introducă acolo un cal troian, cu care să-și facă intrarea mai întâi în Athos, unde să se consolideze și să întemeieze instituții papistașe, și apoi să-și poată deschide alte porți în inima Ortodoxiei.

Și dovadă și mărturie că așa gândea Vaticanul, sunt cuvintele lui Francesco Ingali, secretarul congregației romane a Propagandei Fide, scrise în 1628: «Este părerea tuturor acelor care cunosc Biserica orientală, că dacă s-ar câștiga călugării Sf. Munte, o largă cale s-ar deschide unirii acestei Biserici cu Biserica occidentală».

Considerațiile de mai sus, deși sunt exagerate, fiindcă Ortodoxia nu s-a menținut numai datorită Sf. Munte, ne arată totuși, în chip elocvent, poziția centrală, ca un fel de matcă, de însemnat centru vital al Bisericii Ortodoxe și totodată ireductibilitatea în materie de credință a Sf. Munte.

Catolicismul n-a prins niciodată în Athos. Aghioriiții n-au putut fi niciodată câștigați pentru uniație.

Cu mare tristețe constata Pius al II-lea, în 1459, eșecul uneltirilor la Athos, în următoarele cuvinte: «Monahii athoniți sunt încăpățânați în schismă». De aceea, curia papală a găsit de cuviință, în cele din urmă, să-și schimbe tactica și să nu mai abordeze întâi Athosul pentru uniație, ci mai întâi celelalte țări ortodoxe, adică Rusia, Moldova, Valahia, Bulgaria și Serbia, și numai la sfârșit Sf. Munte.

Dar nici schimbând tactica n-a putut să ajungă la rezultate decisive, nici în alte părți, nici la Sf. Munte.

Este în aceasta elogiul suprem ce i se poate aduce Sfe-tagorei, care n-a înțeles niciodată să facă tranzacții în materie de credință, mai ales că simțise pe pielea proprie efectele cruciadei a IV-a, a Imperiului Latin de Răsărit (1204–1261), când a ajuns direct sub stăpânirea papei, precum și pe cele ale unirii de la Lyon, din 1274.

Atitudinea dârză a Sf. Munte în fața neîncetatei agresivități catolice s-a transmis prin călugării acestei republici monahale până în epoca noastră, asupra tuturor Bisericilor Ortodoxe. Athosul a fost un fel de pavază, de platoșă și de arsenal în făurirea armelor noastre pentru apărarea credinței ortodoxe. Este și acesta un aspect, vrednic de luat în seamă, al înrâurilor binefăcătoare pe care Sf. Munte le-a adus asupra vieții noastre religioase.

Nu voim deloc să spunem prin aceasta că în Țările Române nu au fost ciocniri directe cu emisarii Vaticanului, și că toate mijloacele de luptă împotriva lui ne-au venit numai de la Athos. Același spirit de vigoare și dezaprobare împotriva misionarilor catolici, doritori de sufletele românilor, s-a format și la noi, dar el a fost întărit și confirmat de toți athoniții ce au venit aici, începând cu Hariton, Nicodim, Nifon, Paisie Velicicovschi și toți ceilalți, cărora nu le mai cunoaștem numele, ci numai acțiunile și spiritul autentic ortodox în care au lucrat.

Încheind aceste câteva pagini închinată înrâurilor Sfântului Munte Athos asupra Bisericilor din Țările Române, nu putem decât, subliniind încă odată importanța lor, să ne exprimăm regretul că credincioșii noștri, care au contribuit în cel mai înalt grad posibil la înflorirea și propășirea materială a celei mai glorioase pepiniere mănăstirești a Ortodoxiei, sunt singurii care nu mai au astăzi nici o mănăstire acolo, rezervându-li-se doar așezămintele călugărești de mâna a doua și a treia.

Și totodată, să ne exprimăm indignarea față de politica naționalistă, ultrașovină a Greciei, care a transformat Sf. Munte într-o colonie exclusiv grecească, spre paguba Athosului însuși, căruia i se taie astfel legăturile cu gloriosul său trecut și în detrimentul Bisericii Ortodoxe întregi, care se deprinsese timp îndelungat să vadă acolo o adevărată vatră a credinței și a faptei, pe care ar fi dorit să o cinstească mereu.

Athosul n-a fost niciodată al Greciei, ci al întregii Ortodoxii ecumenice.

*(Revista „Ortodoxia”, Anul V, nr. 2,
aprilie-iunie 1953)*

PĂTRUNDEREA SPIRITULUI ATANASIAN ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ

Nicolae Iorga

Schisma patriarhală sârbească fusese înlăturată, în ce privește regiunile macedonene, de către Ioan Uglieșa, stăpânitorul de fapt al acestor ținuturi. Serbia de Nord, dintre Morava și Dunăre, rămase însă sub afurisenia Bisericii celei Mari din Constantinopol. Pentru a o elibera, după noua organizare a acestei laturi sub cneazul Lazăr din părțile Rudnicului, trebuia o mijlocire. Și ea nu putea să vină de nicăieri cu mai multă competență și trecere decât de la acest Munte Sfânt, unde Hilandarul era plin de călugări sârbi, care, pornind de acolo, străbăteau pentru eleimosină întreg teritoriul națiunii lor, ca predicatori ai “vieții curate” în pustiu și unde, pe de altă parte, domnea, în această epocă, cel mai desăvârșit respect față de unitatea ortodoxă, reprezentată de vechea Patriarhie a toată lumea.

Între călugării aceștia de limbă slavonă era un Isaia, a cărui viață a fost scrisă ca a unui sfânt, un Partenie, pe care nu-l cunoaștem altfel, și un al treilea învățat ieromonah, știutor

de grecește, ca și de slavonește, scriitor și cuvântător în amândouă limbile, caligraf desăvârșit, Nicodim. Rudă cu Lazăr, ca unul ce se născuse la Castoria – dintr-o mamă sârbă, tatăl său fiind grec, dar nu de la acesta-și luă îndreptarea –, acest călugăr venise mai de mult la Athos, se așezase la mănăstirea Hilandarului, ajunsese egumen acolo, pentru ca, mai târziu, să fie și protos al Sfântului Munte. Întovărășit și de trei demnitari de la curtea craiului său, el merse la Țarigrad și isprăvi iute opera de pace, întorcându-se apoi între sârbi pentru a le aduce la cunoștință că blestemul de deasupra capetelor lor s-a ridicat.

Biograful lui ne asigură că era vorba ca mijlocitorul să fie răsplătit prin ridicarea la demnitatea bisericească cea mai înaltă în neamul său, aceea de patriarh la Peci sau Ipec. O nebiruită aplecare spre singurătate îl făcu însă a se îndepărta, și el își găsi adăpostul în Craina, care pe vremea aceea nu asculta de Lazăr, ci de țarul bulgăresc al Vidinului, Stracimir. Motive politice s-au amestecat desigur în această hotărâre, dar nu le putem lămuri.

După datina Athosului, el înălță aici două mănăstiri, de o viață nouă, aspră și harnică: limba era cea slavonă, a fraților, direcția cea grecească, a Bisericii celei Mari. Una din ele are drept ctitor pe un “beg” Radu, în care s-a văzut unul din fiii lui Alexandru Vodă Munteanul și urmașul lui Vlaicu, care, având legături și în Vidin, al cărui țar îi era și cumnat, ajunse cel mai călduros ocrotitor al bunului sihastru. Când, pe pământul acestuia, venind de la Cladova, el înălță mănăstioara de la Vodița, cu hramul patronului așteților, Antonie, apoi, în munții Gorjului, aceea de la Tismana, închinată Maicii Domnului, patroana Sfântului Munte – fără a mai vorbi de ctitoria, nesigură, de la Gura-Motrului, și de cea, probabilă, a Prislopului hațegan, pe locuri ce se țineau poate de Țara Românească –, nu e nevoie să mai întrebăm ce regulă monastică introducea acolo. Astfel, Vladislav fu pentru această târzie înflorire nouă a călugăriei athonite ceea ce fusese pentru cea

dintâi sãdire a ei un Nichifor Focas. Ca și acesta, el dãdu mãnãstirii sale de la Vodița – și tot așa făcu și fratele sãu Radu pentru Tismana –, ridicatã prin osãrdia Sfântului Nicodim, urmãtor dupã patru veacuri al lui Atanasie Trapezuntinul, odãjdii și odoare, vãmi dunãrene, de la Orșova bãnãțeanã la Rahova bulgarilor, vii și bãlți de pește, brãnzã, grãu, cearã, miere, postavuri și încãlțãminte pentru frați. Tot dupã tipicurile de la Sfântul Munte, întemeietorul avea dreptul a-și numi urmașul. Și aici, jurisdicția episcopalã, ca și drepturile feudale ale nobililor din vecinãtate, se înlãturau cu totul. În sfârșit, precum la Athos, Lavra și mãnãstirile făcute dupã dãnsa de Atanasie alcãtuiau un singur corp, ca organizație, ca norme și supraveghere, tot astfel și aici, Vodița și Tismana – și în Moldova, mai pe urmã, Neamțul și Secul – rãmãneau deopotrivã sub cãrja egumenului întemeietor și a urmașului hotãrât de dãnsul. Prin aceasta se întemeia o nouã viațã monahalã, cum n-o avuseserã și nu puteau s-o aibã vechile lãcașuri puse sub oblãduire de mitropoliți și episcopi.

Dar introducerea spiritului atanasian în Țara Româneascã, tocmai în momentul când ea își cautã o organizație bisericeascã, avu și o altã urmare, mult mai însemnatã. Orice caracter vor fi având mãnãstirile de pãnã atunci – de care vor fi fost, cãci vorba "cãlugãr" cã și vorba "mãnãstire" sunt în legãturã cu alte faze din dezvoltarea limbii –, Mitropolia întemeiatã de Alexandru Vodã pentru Iachint de Vicina, strãmutat de pe malul drept, dobrogean, al Dunãrii, era greceascã, prin legãturile sale ierarhice, ca și prin persoana însãși a fondatorului. Grec a fost și cel dintâi urmaș al acestuia, constantinopolitanul Daniil Critopulos. Grecește s-a citit în Mitropolia din Argeș pãnã la o datã poate destul de târzie, în tot cursul epocii în care *nu gãsım documente slavone*. Dacã Vladislav dã un act slavon lui Nicodim, cuprinzând privilegiile Vodiței, acest act e singurul de acest fel care s-a gãsit pãnã acum. Dar, *viața de mãnãstire fiind, dupã normele Sfântului*

Munte, cu totul ferită de orice amestec episcopal, această cultură slavonă s-a putut păstra și, deoarece ea se putea hrăni și întări din vecinătatea ținuturilor slave, ceea ce pentru cultura grecească era cu neputință, încă de pe vremea lui Mircea, fiul lui Radu, și el un ocrotitor al lui Nicodim, slavismul biruise, ca limbă a Bisericii și ca limbă oficială a Statului, trecând aproape în același timp în Moldova, unde, încă de la început, recunoscând mai puțin drepturile ierarhice ale Constantinopolei, se duse o luptă înverșunată împotriva stabilirii influenței cărturărești a grecilor.

Mănăstirile lui Nicodim înfățișau întru toate modelele de la Sfântul Munte: ziduri înalte de înconjurare, chilii săpate în ele, catoliconul la mijloc, în chip de cruce, cu ramurile laterale rotunjite în formă de abside pentru strane, cupolă sprijinită printr-un sistem arhitectonic particular, baptisteriu, schituri lăturalnice și chilii pierdute prin păduri. Astfel, de acum înainte normele de artă ale Athosului, care veneau din Asia, unde Georgia le-a păstrat, și nu din Serbia veacului al X-lea, a cărei cultură nici nu exista, au căpătat la noi stăpânirea lor deplină și exclusivă.

Întemeierea de mănăstiri urmă și mai departe în Principatul muntean, fiecare domn, ba chiar fiecare boier bogat având mândria de a fi întemeiat un nou lăcaș. Despre una din ctitoriile următoare, Cozia, a lui Mircea, știm, după o legendă ardeleană, care nu e decât punerea în versuri a vieții lui Nicodim, așa cum se păstra la Prislop, că a fost sfințită tot de Nicodim, cum e poate cazul și cu mănăstirea vecină, a Cotmenei din Argeș, și cu Strugalea, pomenită tot de Mircea într-o carte de scutire. Dar ele nu mai făceau parte din organizația atanasiană a Sfântului Nicodim. Când, la 1406, în calea spre Severin, Mircea se oprește la Tismana, el are cu sine și pe "egumenii mănăstirești", mai mulți, nu unul singur.

Prin această introducere a caracterului athonit se păstrase caracterul de internaționalitate, care deosebește de la

început asemenea fundații. În pomelnic apar lângă Vladislav, lângă Radu – al cărui privilegiu nu s-a păstrat –, lângă Dan, fiul acestuia (16 iunie 1387), lângă Mircea și cel de-al doilea Dan, lângă Vlad Dracul, și binefăcători străini, întregul șir de crai și despoți sârbi: și Lazăr, și Ștefan – al cărui document îl avem –, și banul severinean Lucaciu, pe care-l credem ungar, și stăpânitorii Ungariei: Sigismund împăratul, la 14 iulie 1418, 29 septembrie și la 20 octombrie 1420 și 28 octombrie 1429, un ctitor de altă lege al lăcașurilor “celor ce viețuiesc în Țara Ungrovlahiei, carea este Basarabia”, Ioan Hunyady, la 20 octombrie 1444 (egumen fiind acuma, după Agafton, Gherasim), în calitate de suzerani și ai Țării Românești și ai Serbiei.

Această stare de lucruri ținu până după 1453, când, în urma cuceririi Constantinopolului de către turci, legăturile cu Biserica cea Mare se făcură din cele mai strânse. Fără a se încerca din nou grecizarea organizației bisericești muntene, slavizată cu desăvârșire și pentru multă vreme, autonomia athonită a mănăstirilor unite Vodița și Tismana încetă. Și, când, ceva mai târziu, patriarhul Nifon, fost șef al aceleiași Mari Biserici, veni, chemat de Radu cel Mare, spre a desăvârși rosturile ierarhice ale Mitropoliei Ungrovlahiei, din această desăvârșită scutire mănăstirească, neatârnată de vlădici și boieri, nu rămăsese măcar o părere de rău.

În ce privește Moldova, regimul athonit fu de și mai scurtă durată. El nu cuprinse mai mult decât Neamțul și Bistrița, dar, când ele fură înnoite din piatră de Alexandru cel Bun, Iosif, mitropolitul pe care-l voise și-l putu impune acesta, intră în ele în calitate de ctitor, reunindu-le, deși episcop, sub cârmuirea lui și a lui Dometian, “popa” numit de dânsul, întocmai precum, contra episcopilor, Nicodim reunise sub cârmuirea lui Vodița și Tismana. Apoi, prin aceasta, ele rămaseră în seama Mitropoliților Moldovei.

(“Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice”, Seria II, Tomul XXXVI, 1913-1914)

PERSONALITĂȚI ATHONITE ÎN ȚĂRILE ROMÂNE (1650-1863)

Pr.Ioan Moldoveanu

După căderea Bizanțului și a țărilor ortodoxe, Valahia rămâne singura țară a cărei autonomie acordată de Sublima Poartă permitea refugiaților greci, dar și celor bulgari, sirieni, ierusalimiteni, să se îndrepte către ea, făcând-o să devină centrul cultural al lumii ortodoxe. Se adunau aici oameni de litere, ierarhi și clerici, comercianți și politicieni. Majoritatea erau greci, dar veneau aici – spune Nicolae Iorga – “nu în calitate de greci, tinzând a greciza, ci ca moștenitori ai unei civilizații universale de limbă greacă, care se străduiau, prin școlile abia întemeiate, să câștige pe orice ortodox la elenismul lor de nuanță bizantină”. În felul acesta, Bizanțul real a dispărut, locul lui fiind luat de un Bizanț ideal, care va dura prin instituții, literatură, artă. Era un Bizanț perpetuat puțin prin structurile Muntelui Athos și ale Patriarhiei Ecumenice.

Tendința athonită a domnilor români nu era numai un act de evlavie, ci și unul de semnificație politică. Autonomia de care beneficiau Țările Române i-a făcut pe prinții filoeleni, precum un Neagoe Basarab, un Vasile Lupu, un Șerban Cantacuzino sau Constantin Brâncoveanu, să-i încurajeze pe greci să caute refugiu aici.

După căderea Constantinopolului, românii au fost aceia care permanent i-au ajutat pe creștinii ortodocși din țările cوتropite de turci. Domnii români au început ei singuri să-i cheme pe greci, dacă nu veneau ei înșiși nechemați, acaparați fiind și de ideea refacerii vechii împărății. Împropriindu-și cultura și limba greacă, precum și instituțiile bizantine, domnii români le-a fost mai ușor să se înalțe către un astfel de ideal.

La astfel de domni veneau cu mare speranță ierarhi greci, care găseau aici terenul prielnic manifestării lor culturale, precum un Nifon, un Matei al Mirelor, Dionisie Ralli sau Luca de Cipru, ori, mai târziu, Antim Ivireanul sau Neofit Cretanul, nume vrednice de toată pomenirea.

Mai erau și închinările acestea de mănăstiri, care și ele aveau o cauză politică: se căuta crearea de mijloace de presiune și surse de venituri, o circulație largă și mai puțin controlată de Poartă.

Toate acestea, foarte pe scurt spuse, au creat climatul favorabil venirii oamenilor de cultură greci, care căutau un refugiu și un loc unde să se poată desfășura creator. Or, aici găseau nestingheriți acest loc. A fost un exod al lor, începând de la mijlocul secolului al XVII-lea, când luaseră ființă cele două Academii princiare, exod care s-a întetit în vremea marelui Brâncoveanu, un adevărat Mecena al literelor, tot așa cum s-a petrecut după căderea Bizanțului, când grecii cultivați căutau Italia sau celelalte Universități apusene. De această stare au profitat mulți călugări de la Athos, care, este drept, veneau și după mile (daniei), dar sunt câțiva ale căror nume merită pomenite prin aceea că ele s-au înscris în istoria culturii.

Acești călugări se găseau peste tot în Principate. Veneau și nu plecau până nu li se promiteau ajutoare substanțiale pentru mănăstirile lor. Perseverența lor era de admirat. Așa procedase Chesarie Daponte, pe care Xiropotamul îl trimisese pentru aproape opt ani în Țările Române, la Constantinopol și prin insulele grecești, cu scopul străngerii de eleimosine (mile). El a rămas în istorie nu numai prin aceea că a luat, ci și prin faptul că a dat destul de mult culturii grecești. Dar cultura aceasta era găzduită atunci de noi. Iată un dublu rol jucat de domnii de odinioară în raport cu lumea greacă, cu Athosul și celelalte Locuri Sfinte.

Călugării aceștia care veneau prin țările noastre erau de multe ori cooptați de domni în munca de iluminare a poporului. Câți dintre athoniți n-au venit să fie profesori la Academii

princiare? Ca să nu mai vorbim de patriarhi ca Dositei al Ierusalimului, care-și alcătuia opera la noi, ori de Macarie de Antiohia, al cărui fiu, diaconul Pavel de Alep, descrie atât de frumos țara noastră, și alții ca ei, aflați în căutarea unui loc pe care l-am putea denumi, cu un titlul de-al lui Daponte, Grădina darurilor. Căci acestea au fost pentru ei Țările Române.

În același fel s-au așezat grecii și în Transilvania, fondând două comunități grecești puternice - companii - la Sibiu și la Brașov, unde, de cele mai multe ori, veneau sau le erau trimiși preoți de la Ivir, Vatoped sau Xiropotamu. La 1640, întâlnim pe un Serafim de la Ivir în Sibiu, având a sta până la 1673. Din păcate, nu se cunosc numele acestor preoți, care aveau rolul principal de a lumina pe cei de acolo, fiindu-le și dascăli. Mai putem pomeni de un Efreim de la Xiropotamu, între 1694-1695, Dionisie de la Vatoped (1725-1726), Leontie de la Vatoped (1735-1737). Pentru Brașov, lista preoților de la Athos este mult mai lungă.

Galaction Vidali, fost egumen al Marii Lavre, originar din insula Tinos, se afla în 1697 la București și semnase deja prefața Antologhionului tipărit la Snagov în acel an.

O figură aparte o face Ioan Comnen, medic personal al lui Brâncoveanu și episcop al Dristrei (Silistra de mai târziu). Din biografia sa putem desprinde câteva date interesante. Știm despre el că era originar din Lesbos și studiasă la școala patriarhală, având ca profesori pe Alexandru Mavrocordat Exaporitul și Teofil Coridaleu, mari figuri în epocă. Învățase perfect mai multe limbi și medicina în Italia. Era unul dintre cei mai cultivați oameni ai vremii sale. Ajungând în Moldova, Gheorghe Duca (1678-1683) îl va chema să-i instruiască fiul, pe Constantin Duca (Duculeț), grec și acesta, care i-a devenit ulterior protector până la trecerea în Muntenia lui Constantin Brâncoveanu. La Academia reorganizată de Șerban Cantacuzino, va fi pus de Brâncoveanu să predea științele exacte. Prin 1710 a fost numit episcop al Dristrei, bineînțeles prin influența lui Brâncoveanu, și a murit în 1719, la București, dar n-am putut afla, din păcate, unde îi este mormântul.

Ioan Comnen nu a trăit la Athos, dar l-am semnalat pentru faptul de a fi mers acolo, probabil trimis de protectorul său român, spre a cataloga toate daniile strămoșilor lui, de al căror exemplu nici el nu se află departe. Rezultatul călătoriei la Athos a fost fixat într-un Proschinitar, apărut în 1701, la Snagov. Este foarte importantă această lucrare, care a contribuit la cunoașterea unor fapte istorice ce stau în legătură cu capitolul relațiilor dintre români și Muntele Athos. Găsim referiri la toate cele 20 de mănăstiri athonite și, în plus, la Protaton și la mănăstirea Sfânta Ana. O copie a manuscrisului acestui proschinitar se păstrează și în biblioteca mănăstirii Hilandar.

Opera medicului-pelerin a fost publicată la Snagov, în 1701, sub supravegherea lui Antim Ivireanul și cu cheltuiala chiar a lui Ioan Comnen, cum de altfel și aflăm din titlul lucrării tipărite, pe care nu-l mai redăm aici din cauza lungimii sale. Proschinitarul lui Comnen a beneficiat de o largă popularitate, fiind retipărit în mai multe reprize de către editori greci.

Un alt proschinitar tipărit pe pământ românesc este cel de la 1843, al lui Chiril din Smirna, călugăr grec, fost mare protosinghel. De tipărire se îngrijise egumenul mănăstirii Slobozia, metoc al Dohiariului, Gavriil din Smirna. Proschinitarul, spre deosebire de cel al lui Comnen, se referă numai la mănăstirea Dohiariu.

O altă prezență greacă la curtea lui Constantin Brâncoveanu a fost aceea a călugărului athonit Mitrofan de Thassos, pe care domnul îl va face duhovnicul său și egumen la Cotroceni, iar la 1746, Nicolae Mavrocordat îl va face mitropolit.

Pe la mijlocul secolului al XVIII-lea a coborât din Athos, pentru a fi profesor la Academia domnească din Iași, Nicolae Cercel. Era născut în Epir, la Metsovo; după ce a făcut școală cu Balamos Vasilopulos, a fost dascăl zece ani la Tricala. Și-a desăvârșit învățătura la Universitățile europene, după care s-a îndreptat spre Constantinopol. Aici, Sfântul Sinod l-a numit profesor la Athoniada lui Evghenie Bulgaris, chiar în locul

acestui. După puțin timp a renunțat să mai predea acolo și s-a îndreptat către Moldova, așa cum au făcut cei mai mulți dintre oamenii de cultură greci, și a rămas la Iași până la moartea sa, în 1773. La Academia domnească din Iași ajunsese director, fiind considerat cel mai cult bărbat al timpului său.

Un alt profesor la Iași era călugărul ascet Calinic Varcosi, care trebuie să fi coborât din Athos, de vreme ce-l găsim ducând viață ascetică în mănăstirea Bărboiu din Iași, închisă și ea la Vatoped.

Neofit Cavsocalivitul fusese evreu la origine și se născuse în Peloponez. Și-a făcut educația în Orient și a ajuns la Constantinopol. Se pare că aici s-a călugărit și a plecat la Athos, în chiar chilia de la Kavsocalivia, iar pe la 1749 a venit ca profesor la Academie, având printre elevi și pe Grigorie Alexandru Ghica, viitor domn. Pe la 1770, se găsea în Transilvania pentru puțin timp. A revenit la București, iar la 1780 a murit. Au rămas destul de multe manuscrise de la el, azi proprietate a Academiei Române, dintre care unul foarte interesant, *Înfruntarea jidovilor*.

Și am lăsat pentru sfârșit pe Chesarie Daponte, pentru că despre el am mai vorbit, spunând că este importantă venirea și petrecerea sa de aproape opt ani în Țările Române, prin aceea că el ne-a lăsat în scris foarte multe, încât azi s-ar putea face o adevărată cronică.

O figură aparte în epocă a făcut-o Nicodim Aghioritul care, deși nu a fost în Țările Române, și-a făcut simțită influența de departe. Este posibil ca el să fi corespondat cu Paisie Velicicovski, dorindu-și chiar să-l întâlnească. Fizic, întâlnirea nu s-a produs, dar duhovnicește, în mod sigur, lucru dovedit de locurile comune din operele lor, despre care un istoric grec făcea amintire. Important este că amândoi au încercat o reactualizare a isihasmului, prin punerea lui pe baze noi, adică prin practicarea rugăciunii minții în viața de obște și în viața cultică a mănăstirilor.

Dacă corespondența lui Nicodim cu Paisie este îndoielnică, este sigură, în schimb, cea cu mitropolitul moldovean Veniamin Costachi.

Ceea ce dovedește prețuirea de care s-a bucurat marele Nicodim în Țările Române este publicarea unei mari părți din opera sa la noi, chiar din acel secol. Așa s-a și manifestat influența sa la noi. Influența sa o deducem și din prezența în țările noastre a unor reprezentanți ai curentului spiritual declanșat de Nicodim, curent care grupa cei mai de seamă bărbați duhovnicești, precum Neofit Căvsocalivitul și Macarie al Corintului.

În cartea Despre împărtășirea deasă (1777) se găsește mărturisirea lui Macarie, care spunea: "Mulți m-au insultat și pe mine pentru ieromonahul slujitor de la Korona (Kronstadt, adică Brașov), oraș din Transilvania, unde locuiesc și eu acum. Ieromonahul amintit a fost "colivar", și se împărtășea de două sau mai multe ori pe săptămână". Vedem, de aici, că Neofit Căvsocalivitul ajunsese preot la compania greacă din Brașov și scandalizase prin faptul că se împărtășea des, potrivit noului curent de care vorbeam. În cadrul acestei noi atmosfere s-a disputat ani de zile și problema colivelor, numită în istorie chiar "cearta colivelor". Un aspect discutat era dacă să se facă pomeniri ale morților și duminica, sau nu. De aici primiseră și numele de "colivari". Iată că aceste probleme frământau și preocupau și pe locuitorii orașului Brașov, cărora li se părea ciudată împărtășirea prea deasă, ceea ce ne face să credem că autorii mai sus pomeniți nu erau chiar niște necunoscuți, de vreme ce tot Macarie mărturisea că asupra acestor probleme au fost întrebați, el și Neofit, la un colț de stradă.

Numele lui Nicodim Aghioritul s-a mai impus în Țările Române prin elaborarea Filocaliei, el fiind acela care definește forma acestei imense opere de spiritualitate ortodoxă, care și-a găsit traducătorul în limba română în persoana marelui teolog român, care a fost Pr. Prof. Dumitru Stăniloae.

În afară de toate acestea, sunt multe alte opere ale Sfântului Nicodim, care au circulat la noi în manuscris, având textul original grecesc, manuscrise care se puteau găsi în diverse biblioteci din țară.

Această influență a Athosului s-a manifestat și în cazul artei, deși aici se poate spune că influența a fost reciprocă, ceea ce ar îndreptăți gândul marelui Iorga, care spunea: "... este absolut fals că noi, în materie de cultură și de politică, am fost neconțenit mânați înainte de alții...

În artă am unit influența orientală cu cea occidentală și cu fondul nostru propriu, creând forme originale. Grecii chiar recunosc la Muntele Athos, în picturile de acolo, genul "moldovalah", absolut diferit de genul lor propriu. Românii au preluat teme din pictura bizantină pe care le-au adaptat, dar au și preluat de la Athos anumite scene pentru bisericile lor românești".

Oricum, contactul cu Muntele Athos a fost benefic pentru Țările Române, care au înțeles că au numai de câștigat pe linia tradiției bizantine. Tocmai de aceea domnii români au și susținut Muntele Athos, fără a revendica vreodată dreptul asupra vreunei mănăstiri de acolo. Și aceasta se întâmpla pentru că ei vedeau faptul ca pe o datorie față de Ortodoxie, iar pe de altă parte, considerau Athosul un bun comun și unicul punct care a ajutat Ortodoxia să supraviețuiască. Un fel de "o mână spală pe alta", o reciprocitate perfect avantajoasă, din care ambele părți și-au văzut câștigul.

Cât dinspre noi, lucrurile trebuie privite cu multă mândrie, că strămoșii noștri au fost unici ajutători, într-o vreme în care totul părea că se clatină. Tocmai aceasta a făcut pe istoricul rus, Arhim. Porfir Uspenski, să declare: "Despre toate aceste binefaceri ale lor, eu vorbesc cu plăcere, pentru că nici unul dintre popoarele ortodoxe nu a făcut atâta bine pentru Athos cât au făcut românii".

*(Revista "Glasul Bisericii", Anul LV,
nr. 1-4, ianuarie-aprilie 1999)*

PROSCHINITARE ALE SFÂNTULUI MUNTE ATHOS TIPĂRITE PE PĂMÂNT ROMÂNESC

Pr. Ioan Dură

Cuvântul proschinitar provine de la grecescul "proschinitarion" și înseamnă Manualul închinătorului. În accepțiunea largă a cuvântului, proschinitar înseamnă și pelerinaj sau călătorie la Locurile Sfinte. Pe scurt, proschinitarele pot fi denumite și descrieri de călătorie, făcute mai ales pentru pelerini, ori ghiduri sau vademecum pentru pelerinii ce vizitează Sfintele Locuri.

Lucrările alcătuite cu denumirea de proschinitare sunt texte narrative în proză sau în versuri, ce se referă la topografie, clădiri, obiecte prețioase, istoria sfântă și laică a așezămintelor mănăstirești și a altora creștinești. Cele mai vechi proschinitare, apărute încă din epoca bizantină, se referă la Palestina și la mănăstirea Sinai și se ocupă de itinerariile și descrierile acestor locuri sfinte. În timpul dominației otomane, proschinitarele - manuscrise și tipărite - se înmulțesc. Alături de cele privitoare la Locurile Sfinte și Sinai, din secolul al XVII-lea și îndeosebi al XVIII-lea, apar proschinitare și ale altor mari așezăminte mănăstirești, ca cele ale Sfântului Munte Athos, care cunosc o mare răspândire.

Primul proschinitar al Sfântului Munte Athos, tipărit pe pământ românesc, a fost cel al lui Ioan Comnen, erudit profesor al Școlii domnești din București și medic al domnitorului Constantin Brâncoveanu. Ioan Comnen și-a scris proschinitarul în 1698, în urma pelerinajului făcut la Sfântul Munte Athos în același an. La trei ani de la scrierea proschinitarului, Comnen îl tipărea la Snagov, în 1701, "cu cheltuiala sa proprie", după cum se menționează chiar în titlul acestuia. De altfel, Ioan

Comnen menționa de două ori că l-a tipărit cu "cheltuiala sa proprie": o dată în cuvântul său către cititorii închinători la Locurile Sfinte, iar a doua oară în scrisoarea sa către mitropolitul Teodosie al Țării Românești (1668-1672; 1679-1708), din mai 1701, inserate drept prefață a Proschinitarului.

Ioan Comnen a dedicat proschinitarul său mitropolitului Teodosie al Țării Românești.

Numele tipografului și al diortositorului Proschinitarului, de la 1701, sunt consemnate atât în titlul acestuia, cât și la sfârșitul aceleiași lucrări, și anume: ieromonahul Antim Ivireanul, ca tipograf, și ieromonahul Ignatie Fytianu, ca diortositor.

Titlul complet al Proschinitarului lui Ioan Comnen – în traducere românească – este următorul: "Proschinitarul Sfântului Munte Athos. Scris și tipărit în timpul luminatei domnii a prea evlaviosului, prea măritului și prea înălțatului domnitor și principe al întregii Țări Românești, Domnul Ioan Constantin Basarab Voievod. Dedicat prea sfințitului mitropolit al Țării Românești, Dominului Teodosie. Cu grija și cheltuiala luminăției sale, Domnul medic Ioan Comnen. Ca să fie dăruit credincioșilor pentru mântuirea lui. Tipărit de Ieromonahul cel din Iveria. În mănăstirea Snagov".

Din exemplarele primei ediții a Proschinitarului de la Snagov se cunosc doar două pe teritoriul României: unul la Biblioteca Academiei și celălalt la Biblioteca "V.A.Urechia" din Galați.

Proschinitarul lui Comnen este considerat cea mai bună descriere a Sfântului Munte făcută pentru pelerini, de aceea s-a și bucurat de cea mai mare circulație.

Manuscrisul original al Proschinitarului lui Comnen s-a conservat în Biblioteca universitară din Iași.

Lucrarea lui Comnen, adică Proschinitarul de la 1701, a fost reeditat de șapte ori până în prezent; ultima fiind de dată foarte recentă, în 1984. Dar, toate cele șapte reeditări ale Proschinitarului lui Comnen au apărut în afara României,

după cum urmează: Paris, 1708; Veneția, 1745, 1856, 1857, 1864; Atena, 1890; Carves - Muntele Athos, 1984. Și, dacă la cele de mai sus adăugăm și faptul că Proschinitarul lui Comnen conține știri extrem de prețioase pentru cunoașterea ajutoarelor românești la Athos, considerăm binevenită și o reeditare a acestuia pe pământul românesc.

De la tipărirea Proschinitarului lui Comnen, la Snagov, aveau să treacă o sută patruzeci și doi de ani până la apariția altuia pe pământ românesc, și anume, la București, în anul 1843. Și acesta era tot un Proschinitar grecesc, și ultimul, de altfel, tipărit pe pământ românesc. Spre deosebire, însă, de Proschinitarul lui Ioan Comnen, în care sunt descrise toate cele douăzeci de mănăstiri athonite, în cel din 1843 găsim, dintre acestea, doar una singură, precum se precizează chiar în titlul acestuia: "Proschinitarul mănăstirii Dohiariu".

Autorul Proschinitarului de la 1843 este Chiril din Smirna, "fost mare protosinghel", iar arhimandritul Gavriil din Smirna, egumenul mănăstirii Slobozia – metocul mănăstirii athonite Dohiariu –, cel care l-a tipărit la București. Cheltuiala tipării Proschinitarului de la 1843 a fost suportată, potrivit celor menționate în titlul acestuia, de arhimandritul Gavriil și mănăstirea Slobozia.

La sfârșitul Proschinitarului lui Chiril din Smirna a fost inserat un Paraclis al Maicii Domnului și douăzeci și patru de icoase ale Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil. Titlul complet al Proschinitarului lui Chiril din Smirna, din 1843, în traducere românească, este următorul: "Proschinitar al împărăteștii stavropighii patriarhale și cinstitei mănăstiri a Dohiariului din Muntele cel cu nume sfânt al Athosului. Alcătuit și îngrijit de către fostul mare protosinghel al Marii Biserici a lui Hristos, Chiril cel din Smirna; la care s-a adăugat la sfârșit un paraclis al Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu cea făcătoare de minuni și grabnică ascultătoare, și douăzeci și patru de icoase ale Sfinților Arhangheli. Dat la tipar acum pentru prima dată

cu grija și cu cheltuiala darnică a prea învățatului cuvios arhimandrit și egumen al Sloboziei, domnul domn Chiril Smirneul, cu metania la această mănăstire, București 1843. În tipografia Curții domnești a lui Fred Vauban“.

În românește, cu litere chirilice, avea să se tipărească un proschinitar, abia în anul 1852, la București. Acesta însă nu se referă la Sfântul Munte Athos, ci la sfintele locuri de la Ierusalim și din Țara Sfântă. Era de fapt traducerea din grecește a Proschinitarului lui Hrisant din Brusa, tipărit la Viena, în anul 1807.

Primul proschinitar al Sfântului Munte al Athosului tipărit în românește avea să apară câțiva ani mai târziu, în 1856, la București, el fiind tot o traducere, din rusește. În același an, această traducere se tipărea, tot la București, în două ediții identice. Autorul acestui proschinitar era, după cum se menționează în însuși titlul celor două traduceri românești ale acestuia, “profesorul de la Academia Sant-Petersburgului și călugărit în mănăstirea și noua Lavră a Rusicului, din acest sfânt munte, ieroschimonahul Serafim“.

Titlul proschinitarului ieroschimonahului Serafim este următorul: “Proschinitar al Sfântului Munte al Athonului sau descriere pe larg a sfintelor locașuri ce sunt zidite de atâtea veacuri împrejurul acestui sfânt munte, și la care evlavioșii și dreptcredincioșii creștini merg spre închinăciune“.

Una din traducerile în românește ale proschinitarului lui Serafim, tipărită la 1856, a fost făcută de monahul Varnava Luchianov, de la mănăstirea athonită Esfigmenu, cum este menționat, de altfel, în însuși titlul acesteia. Și tot monahul Varnava Luchianov semnează și prefața traducerii. Traducerea lui Varnava cuprinde 204 pagini.

Cealaltă traducere românească a proschinitarului lui Serafim, tipărită în același an, 1856, și tot la București, a fost făcută, potrivit celor menționate în titlul acesteia, “de cel între toți smerit ieromonahul de la mănăstirea Sfântului Ioan din

orașul București, Anania Melega, cât și prin sârguința și toată îndrumarea sfinției sale monahului Varnava Luchianov, din chinovia sfintei mănăstiri a Esfigmenului, carele s-a ostenit cu observația lucrurilor acelora și adunarea lor, câte adică nu erau nici cunoscute, nici deslușite nației române“. Prin urmare, această traducere românească aparține ieromonahului Anania Melega, ajutat și îndrumat de monahul Varnava Luchianov.

Prefața acestei traduceri este semnată de “Anania (Melega) ieromonahul și Varnava (Luchianov) monahul”.

Ambele traduceri ale proschinitarului ieroschimonahului Serafim au fost făcute, după cele menționate pe pagina titlului acestora din 1856, “cu blagoslovenia Prea Sfințitului Arhiepiscop și Mitropolit al Ungrovlahiei, D.D.Nifon”.

În ceea ce privește originea etnică a monahului Varnava Luchianov, acesta nu putea fi decât român. Și înclinăm să credem că Varnava era, probabil, din Basarabia, ceea ce ar explica, fie și în parte, buna posedare de către acesta a limbilor română și rusă, fapt care i-a permis să întreprindă traducerea Proschinitarului ieroschimonahului Serafim. La acestea, să mai adăugăm că monahul Varnava se considera, de altfel, “supusă și nevrednică slugă” a mitropolitului Nifon al Țării Românești (1850-1875), potrivit celor scrise de Luchianov însuși în prefața traducerii sale a proschinitarului: “Al înalt Prea Sfinției Voastre supusă și nevrednică slugă, trimisul cu ascultare de la mănăstirea Esfigmenului, Varnava monahul”.

Iată, așadar, că pe pământul românesc au fost tipărite patru lucrări cu titlul proschinitar, tratând despre Sfântul Munte Athos. Și, toate cele patru au apărut în Țara Românească; unul la Snagov, la începutul secolului al XVIII-lea, iar celelalte trei, la București, pe la jumătatea secolului al XIX-lea. Două dintre proschinitarele tipărite au fost chiar manuscrisele originale ale acestora, scrise în grecește; astfel, avem de-a face cu edițiile princeps ale acestor lucrări, din 1701 și 1843. Celelalte două lucrări sunt traduceri românești din

rusește ale aceluiași Proschinitar scris de ieroschimonahul Serafim. În fine, dacă Proschinitarul lui Comnen și cel al lui Serafim descriu așezămintele mănăstirești ale Athosului, putând, deci, pe bună dreptate, fi considerate ale Sfântului Munte Athos, în schimb, acela al lui Chiril din Smirna se mărginește doar la descrierea mănăstirii Dohiaru.

Tipărirea proschinitarelor, menționate mai sus, pe pământul românesc, reprezintă o manifestare a sentimentelor pline de evlavie pe care le-au nutrit, în acele secole, credincioșii români și domnitorii lor față de Sfântul Munte Athos. Aceste proschinitare răspundeau, totodată, dorinței și visului românilor de-a merge în pelerinaj la Sfântul Munte Athos, fiindu-le instrumente prețioase atunci când reușeau să le înfăptuiască.

Prin știrile ce le conțin, proschinitarele tipărite pe pământ românesc constituie o importantă sursă la cunoașterea istoriei așezămintelor mănăstirești ale Athosului și a ajutoarelor de tot felul date acestora de către români.

*(Revista "Biserica Ortodoxă Română", Anul CVII,
nr. 3-4, martie-aprilie 1989)*

3. CTITORII ROMÂNEȘTI LA ATHOS

VOIEVOZI ȘI BOIERI ROMÂNI CTITORI LA ATHOS

Nicolae Iorga

Încă din vremea lui Vladislav, al treilea mitropolit muntean, Hariton, era, în retragerea sa, *protos* athonit, petrecând mai multă vreme într-o mănăstire care nu e numită, dar pe care o putem ghici, după daniile ce au făout mai târziu domnii noștri “mănăstirii lui Hariton”, că e Cutlumușul. Pe el, întâi, s-au stabilit legături directe între Principatul muntean începător și obștea, pe atunci înfloritoare, a Athosului, pe care o reprezenta la noi o întreagă viață monahală autonomă.

La mănăstirea Lavrei se păstrează încă o icoană, desigur una din cele mai vechi lucrate la noi, care poartă, în majuscule, următoarea inscripție greacă: “Io Vladislav, Marele Voievod, în Hristos Dumnezeu Domn și de sine stăpânitor a toată Ungrovlahia.

Ana, prea cucernica Mare Voievodeasă, în Hristos Dumnezeu credincioasă și de sine stăpânitoare a toată Ungrovlahia.

Sufletul bun izvorăște lacrimi, iar rugăciunea câștigă înțelepciune”.

De care Vladislav e vorba de fapt în ce privește icoana? De Vlaicu sau de cel care, în mai modeste împrejurări și cu perspective politice mai reduse, a domnit în cea dintâi jumătate a veacului al XVI-lea?

Vladislav I sau Vlaicu (Layko) poartă, într-un act slavons, titlul de “în Hristos Dumnezeu bine credincios Voievod, cu mila

lui Dumnezeu și a Măriei Sale Regelui”. Dar, pentru răsăriteni, și tatăl său, Alexandru, fusese “Mare Voievod și Domn a toată Ungrovlahia”. Și ca “Mare Voievod” apare și Vladislav în corespondența lui cu Patriarhia. Ca “autocrat” și “autocrată” ai Moldovei se socot, câteva decenii mai târziu, Alexandru cel Bun și soția lui, Marina. În sfârșit, numai în epoca de până la 1380 în Țara Românească, limba grecească se întrebuințează în Biserică, pe care n-o cucerise încă slavismul.

Și încă un argument se poate aduce. La Tismana s-a păstrat, într-o prelucrare târzie, de la sfârșitul veacului al XVIII-lea, pomelnicul de ctitori, care începe cu Vladislav I. Ana Doamna se întâlnește la sfârșitul paginii întâi, și anume după craiul Lazăr, Ștefan Lazarevici, despotul sârbesc și Gheorghe Brancovici, urmașul lor, și după Mircea, care e, desigur, cel Bătrân; pe acea foaie, cel de-al treilea Vladislav nici nu e pomenit.

Iar acesta poartă în actele sale numai titlul de “Voievod și Domn a toată țara Ungrovlahiei”.

Lavra, în forma ei de la 1535, avea un fronton cu stâlpi, un fronton superior și trei turnuri, din care unul în fund și două pe laturi. Afară de pridvor, Vladislav n-a înnoit, desigur, nimic la vechea zidire. Aceasta, datând în ceea ce privește cele din-tâi elemente fundamentale, din vremea bătrânului ctitor al mănăstirii și al întregului Munte Sfânt, are o formă care nu seamănă cu a marilor biserici constantinopolitane (cele din Athos având numai 10-12, chiar 15 m lungime). În cruce, ea a dat modelul pentru celelalte zidiri, creându-se un tip athonit, pe care-l găsim și în unele lăcașuri mai mărunte din Bizanț chiar. Unii istorici ai artei au vorbit de o origine sârbească, absolut imposibilă pe la anul 1000, când nici nu ființa un stat al Serbiei, sau de una georgiană. Intrarea se face prin față (și prin abside, la Hilandar numai). Galerile pentru catehumeni și femei (cum sunt la noi la Strehaia și la biserica domnească din

Târgoviște, amândouă, în forma lor de la început, din veacul al XVI-lea) lipsesc. Anafornița (protheisis) și diaconicul se adaugă deosebit la forma de trifoi a corpului bisericii primitive.

De curând se lucraseră în acest stil Protatonul, biserica din Cărieș, datorită bătrânului împărat Andronic, Vatopedul (1312), paraclisul Sfântul Nicolae de la Lavra. Așa a fost desigur, Vodița, și așa trebuie să fi fost în forma originală Tismana. Astfel, prin venirea lui Nicodim de la Athos, prin petrecerea la Athos ca șef al întregii vieți monahale, a mitropolitului muntean Hariton, prin darurile și lucrările lui Vladislav la biserica Lavrei, Țara Românească și, de la dânsa, Moldova căpătară normele de clădire care se păstrează, adăugite și amestecate cu alte influențe locale sau venite din Apus – Adeal, Polonia – până la capătul unei dezvoltări arhitectonice demne de tot interesul.

Neapărat că din acest Athos, care primea obiecte de artă de la împărații bizantini ai timpului – găsim un potir de la Manuil Paleologul –, se luură modele pentru podoabele noilor clădiri de piatră ce se ridicau. Între aerul lui Nicodim, păstrat acum în Muzeul de la București, și acela pe care l-au descoperit învățați francezi la Salonic, fixându-l în epoca ultimilor Paleologi, sunt vădite asemănări. Deși Athosul era pe atunci foarte sărac în pictori, căci, dacă lucrările de la paraclisul Sfântului Nicolae s-au dovedit a fi făcute de un catalan din Teba numai la 1560 și pictura, din 1423, de la biserica Sfântul Gheorghe a mănăstirii Sfântul Pavel e datorată unui constantinopolitan, Andronic, o influență a putut să vină și în această privință de acolo.

Înrudit cu stăpânitorii de peste Dunăre, având o mamă bizantină sau slavo-bizantină, Calinichia, purtând pe veșmintele sale de purpură vulturul constantinopolitan, împodobit în sfârșit cu titlul de despot, Mircea nu putea să lipsească dintre noii ctitori ai Muntelui Sfânt, care, pe această vreme, când Bizanțul era adeseori asediat de turci și sărăcise foarte mult, atrăgea tot mai mult viața bisericească a Răsăritului și cultura în legătură cu dânsa. De aceea, încă de la 21 noiembrie 1414, el dă, după cererea călugărului Ieremia, venit în țară, Sfântului Nicolae din Cutlumuș satul Cireșovul, pentru pomenirea sa și a părinților, "pentru că este a noastră mănăstire", zice el. După dânsul, un Basarab Vodă, apoi un Dan-Vlad, întăresc dania. Drăgana, fiica lui Radu Vodă, îi trimite o zaveasă, iar Vlad, în 1452, miluiește cu 1000 de aspri pe călugărul Cozma, venit de la paraclisul Sfântul Ilie.

Care e partea lui Mircea în starea de acum a mănăstirii, pe care nu în zadar o numea "a lui"? Să amintim că lângă clădirea ce se vede astăzi se află alta, ruinată, în care s-a găsit un plumb cu mențiunea Paleologilor. Că Radu cel Mare alege această mănăstire pentru a o reface, aceasta arată și mai bine adevăratul înțeles al cuvintelor străbunului său. În sfârșit, când Ștefan cel Mare va zice Zoграфului "mănăstirea noastră", știm ce înseamnă: mănăstire ridicată de noi.

Deocamdată, adăugăm că în aceste timpuri, când nu mai era un Bizanț, când Serbia pierise, cu toate micile state desfăcute dintr-însa, asupra domnilor noștri rămăsese întreaga grijă de a ajuta sfintele locașuri lipsite de acum înainte de orice alt patron. Alexandru Aldea, fiul lui Mircea, făcu danii de bani Xeropotamului și Zoграфului, care-și trimisese în solie pe egumenul Moise, un "popă" și un călugăr. Țepeș însuși se făcu apoi ctitor la Rusicon, ca și la Sfântul Pantelimon, la Filoteu, cu daruri de bani și pământuri. El a lucrat poate și pentru înnoirea acestor clădiri, căci, în forma de azi, cea dintâi și a doua datează numai de la Scarlat Callimachi. Pantelimonul

primi o pensie de 6000 de aspri pe an, apoi încă una de 3000 și de la Vlad Călugărul, în 1487 și 1496, ceea ce ar fi o dovadă că această biserică fusese făcută din nou de tatăl său, Tepeș. Iar dacă, în aprilie 1492, el dăruiește schitului Sfântul Ilie, pomenit în 1452, o sumă așa de însemnată ca 10000 de aspri, înseamnă că și acesta era o fundație munteană.

La mânăstirea Grigoriu se citește această inscripție pe icoana Hodighitriei Pantanassa:

“Rugăciunea prea cucernicei Doamne Maria Asanina Paleologhina, Doamna Moldovlahiei”.

Soția lui Petru Șchiopul se știe că a fost o Marie Paleologa, dar din Rodos, și ea nu era Asanină, din neamul Asenizinelor. Pe de altă parte, aceea și-ar fi pomenit soțul. În al doilea rând, pe atunci, apelativul Doamnă era prea puțin pentru tovarășa stăpânitorului Moldovei. În sfârșit, Asanii Paleologi, domni de pe malul Arhipelagului, la Cavaal, sunt din al XIV-lea și al XV-lea veac.

Cred că această Marie a fost soția unui domn moldovean dinaintea lui Ștefan cel Mare, căci se cam cunosc Doamnele din veacul al XV-lea. Și în al XVI-lea veac, același e cazul. Cei dintâi Domni nu puteau avea relații depărtate; a lui Petru pare a fi fost Litvană, a lui Roman e Anastasia. Dacă ne gândim la datinile grecești din vremea lui Alexandru, la legăturile lui cu Bizanțul, la vizita lui Ioan al VIII-lea, împăratul constantinopolitan, ne-am întări în altă părere, că, adică, dintre femeile citate lângă Alexandru cel Bun de pomelnicul de la Bistrița – trei fiind Doamne și Ryngalla, străină și cu căsătorie desfăcută canonic, fiind înlăturată, - Maria aceea, a cărei fiică e Ana, să fie această Asanină, a doua Marie rămânând a fi Marina.

Am avea deci astfel cea dintâi legătură dintre Moldova și Athos.

Nici un domn al Moldovei nu a avut până la 1466 legături cu Athosul, când la 16 iunie din acel an, Ștefan dă Zografului o sută de ducăți, o sumă însemnată pe acele vremuri. Îndată el se apucă să refacă această clădire, care era singura gata la 13 septembrie 1470, fiind, se pare, prinosul, nu pentru arderea Brăilei, din februarie acel an, care se făcuse fără luptă, ci pentru biruința de la Baia asupra lui Matiaș Corvinul, căci pentru aceasta se făcu biserica din acest loc, și pentru năvălirea în secuime. La această dată se mântuise și bolnița, spitalul, căruia, printr-un act ce s-a păstrat, el îi dădea "obrocul" de 500 de aspri pe an, în mâna egumenului Varlaam.

Inscripția de la intrare a fost distrusă demult. Se păstra însă acum câțiva ani aceea de pe turnul de veghe, de pe far, în acest cuprins:

"Io Ștefan Voievod, cu mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, am făcut acest turn de corăbii la anul 6983".

Deci e vorba de o clădire din 1474-1475, în legătură cu luptele împotriva turcilor, care nu-l împiedicau astfel pe Ștefan a clădi la Athos. El urmă și mai departe cu ctitoriile și le isprăvi numai la 1495, în ajunul războiului cu Ioan-Albert al Poloniei, punând pe trapeză această inscripție, care s-a sfărâmat de ciocanele meșterilor mării mânăstiri bulgărești de astăzi:

"Iisus Hristos învinge. Întru numele lui Hristos Dumnezeu, binecredinciosul Io Ștefan Voievod cu mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, am făcut această trapezărie, în anul 7003, s-a zidit și s-a săvârșit în luna lui iunie 7, iar a Domniei Sale, anul al 40-lea curgător".

Au mai rămas la Zograf o icoană de la vechiul ctitor român și cele două steaguri cu Sfântul Gheorghe, unul cu data de 7008.

Avem încă la arsanaua din Vatoped, înnoită la 1672, acum locuință de rânduși, inscripția pe marmură, din 1496, cu armele Moldovei, care mărturisește ctitoria lui Ștefan. În

mijloc se văd Hristos și Maica Domnului, căreia, în genunchi, el îi aduce darul său, iar de jur împrejur, inscripția:

“Prea cucernicul și de Hristos iubitorul, Io Ștefan Voievod, anul 7004, egumen fiind Chiril ieromonahul”.

Tot Ștefan a fost acela care, în anul când se cosea steagul pomenit, făcea un dar și mănăstirii Grigoriu. O tradiție la Athos spune chiar că această mănăstire a fost refăcută la 1497, cu doi, trei ani înainte, de Alexandru Vodă al Vlahiei, care nu e decât fiul lui Ștefan cel Mare, mort la 26 iulie 1496. O verificare e imposibilă, căci biserica, arzând în 1761, a fost refăcută cu totul la 1761. Dania de la Costamonitu, din 1493, atribuită lui Petru, Voievodul Moldovei, trebuie pusă tot în seama lui Ștefan, care va fi pomenit pe alt fiu, Petru, mort în 1480. Să adăugăm că pe turnul de la Sfântul Pavel este această inscripție:

“Bine credinciosul Io Ștefan Voievod și domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, și fiul său Bogdan Voievod, au adus această apă și au făcut și cristelnița și canalul de apă din acesta, în anul 7009, al Domniei lui curgător anul 45, sub egumenul de la Sfântul Pavel Nectarie ieromonah”.

De alminterea, și pe o fântână de lângă vechea trapeză s-a găsit încă o inscripție pierdută:

“Întru Hristos Dumnezeu bine credinciosul Io Ștefan Voievod cu mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, am adus apă acestei mănăstiri pentru odihna ei și pentru veșnica pomenire, sub egumenul Nicon ieromonahul, în anul 7008, indicția 3, crugul soarelui 8 și al lunii 16, temelia 29”.

Fiul care-i urmă, Bogdan, se mulțumi să adauge turnul de veghe, cum se vede din această inscripție:

“Bine credinciosul și de Hristos iubitorul Io Bogdan Voievod a făcut acest turn întru numele Sfântului Nicolae, la anul 7025 (1516-1517)”.

Apoi, el mai făcu la Protaton din Caries nartexul tot și catehumelele, în 1507-1508. Din ele s-a păstrat numai inscripția:

“Bine credinciosul Io Bogdan Voievod al Moldovlahiei a zidit în anul 7016”.

Dintre alți potentăți creștini, singur Gorgora, regele Iberiei, apare, cu fiii, la 1492 ca să ajute Ivirul, refăcând cupolele și pridvorul, iar Leontie, al Cachetiei, clădește din nou, cu fiul Alexandru, mănăstirea Filoteiu, care rămâne a georgienilor. Dacă acești săraci prinți caucazieni aveau atunci două mănăstiri, se pot trece în seamă domnilor Moldovei: Zograful, Grigoriu și Costamonitu, iar în a Munteniei: Lavra, Cutlumuș, care se ținea din moșiile muntene, pentru care nu se mai fac danii de bani și rente anuale, și Pantelimonul, dar nu și Rusicon chiar, și fără îndoială schitul Sfântul Ilie. Cât privește mănăstirile fără patron român sau georgian, ele erau într-o totală decădere: Pantocratorul, Hilandarul, Vatopedul, Xiropotamul, Sfântul Pavel, unde totuși, după tradiție, Ștefan ar fi făcut apeduct și un aghiasmatar la 1500, Dionisiu, Simon-petra, Stavronichita, Xenofonul, Dochiarul. Ele așteptau pe marii ctitori români din veacul al XVI-lea: Radu Vodă și Neagoe, Petru Rareș și Alexandru Lăpușneanu.

Radu cel Mare se vede dând, la 21 februarie 1502, către sfârșitul domniei lui, ocupate mai mult, din acest punct de vedere, cu înălțarea frumoasei și scumpei mănăstiri de la Dealu, 4000 de aspri la ctitoria athonită a domnilor munteni, Pantelimonul. Afară de aceasta, el începu refacerea totală a Cutlumușului.

Legăturile lui cu fostul patriarh de Constantinopol Nifon, pe care-l chemă în țară ca să-i orânduiască Biserica, contribuiri foarte mult ca să-l apropie de Athos. Nifon era și el un athonit,

prin anii pe care îi petrecuse acolo și prin covârșitoarea iubire față de "acel sfânt loc". Pe vremea protului Daniil, el merse se acolo, și anume la acea "mănăstire a lui Hariton", care nu e decât fundația mitropolitului de odinioară al Ungrovlahiei și domnului său, Vladislav cel dintâi, Cutlumușul, sau cum i se zice de Gavriil Protul, la descrierea sfințirii mănăstirii din Argeș, "Haritonul Cutlumului, care este lavră românească", ori la însemnarea ctitoriilor lui Neagoe, "mănăstirea lui Arton, carea de obște să chîmă Cutlomuș". Și, se spune în Viața lui, scrisă de alt protos al Sfetagorei, Gavriil, "au umblat pe la toate peșterile și chiliile și pe la toate schiturile cele mari și cele mici, care sunt împrejurul Careiei". Petrecu un timp "în peșteră la Crit", pentru a fi apoi "chemat" la lăcașul împodobit de același Vladislav, "Marea Lavră a Sfântului Atanasie, descălecătorul Sfântului Munte al Athonului", unde stătu peste un an. De aici merse, "pentru învățatura smereniei", la Dionisiu, mănăstire încă străină de noi, de unde fu chemat apoi la Salonic, ca Mitropolit. Când relațiile cu domnul se înrăiră și el trebui să plece din țară, tot la Athos își căută odihna, alegându-și, de dată aceasta, ca sălaş Vatopedul. Apoi, după un an, "trecu muntele de cea parte" și rămase tot la Dionisiu, ducând viața celorlalți călugări, cu obișnuitul lucru la "magherniță", la "mangupie" și aiurea. Astfel își încheie viața între aghioriți la 12 august 1508.

*

Îndată ajunse în scaunul muntean Neagoe, care ascultase în tinerețe învățăturile orânduitorului Bisericii Ungrovlahiei. În spiritul primit de la acela, care, după moarte, a fost privit ca sfânt, își îndreptă el cărmuirea și cheltui veniturile domniei. Acțiunea lui nu se mărgini decât la dăruirea, împodobirea și întreținerea unuia sau mai multor lăcașuri, alese ca să se reverse mila lui asupra lor, ci această

creștinească și domnească milă se întinse asupra tuturor. El se făcu astfel, nu numai "ctitor mare a toată Sfetağora", ci ocrotitorul întregii vieți călugărești pe bază athonită în tot Răsăritul. Soția sa, o sârboaică, Milița, din neamul Brancovici, fiică a lui Lazăr și a Paleologiei Elena, înnoia astfel citoriile bunicului ei. Și nu e fără însemnătate că mătușa ei, mama despoților Gheorghe și Ioan, Anghelina, fata lui Arianit Comnenul și soția lui Ștefan, avea ca egumen la Sfântul Pavel pe Nikon, "om de neam mare", fost curtean al soțului ei.

După ce Danciul Logofătul merse la Athos să aducă de la Dionisiu rămășițele lui Nifon, mănăstirea trebui firește să se împărtășească de o îngrijire deosebită. Întâi, ea primi înapoi, prin mitropolitul Neofit, oasele fostului patriarh, cuprinse într-un "siciu tot de argint curat și poleit cu aur și înfrumusețat cu mărgăritar frumos și cu alte pietre scumpe și cu smalt, și deasupra, pre plehup, scris chipul sfântului întreg, iar jos, la picioarele sfântului, el în genunchi, rugându-se sfinției sale", luând în dar de acolo numai capul și o mână. Chivotul este și astăzi în mănăstire, de argint suflat, purtând o biserică cu cinci turle, având "amănunte gotice", două rânduri de sfinți săpați și cu smalt, iar ca dată 1515. Pe capac se vede chipul donatorului și inscripția:

"Această venerabilă și sfântă raclă e a prea sfințitului arhiepiscop al Constantinopolului, Romei celei Noi și patriarh ecumenic, chir Nifon. S-a alcătuit și s-a isprăvit întru Hristos Dumnezeu de prea evlaviosul și de Hristos iubitorul... a răposat aici patriarhul (în venerabila și sfânta mănăstire), a cinstului Înainte-Mergătorului... celui..., și anul 7023 (1514-1515)".

Biserica aceea "cu cinci turle" nu era decât însăși "biserică frumoasă în numele Sfântului Nifon", pe care, spune Gavriil Protul, Neagoe o făcu, "pre groapa sfântului", lângă biserică Prodromului, clădită de Alexie, împăratul Trapezuntului, și unde, de la noul ctitor, venea poate cutia de aur cu pietre scumpe pentru capul "Prodromului". I se mai datorește,

deși biograful lui Nifon n-o înseamnă, turnul, care poartă data de 1520, și arhondaricul, pe pereții căruia se văd el și fiul, Teodosie, “în haine ungurești”.

În biserica de căpetenie sunt chipurile lui Neagoe și copiilor lui.

Inscripția, pe marmură, e încă vizibilă, având acest cuprins:

“S-a ridicat din temelie acest turn cu ajutorul și cheltuiala prea cucernicului domn Io Neagoe Voevod al Țării Românești, în anul 7028”.

Cutlumușul lui Ioan Comnenul, al lui Hariton, al lui Vladislav și Mircea, al lui Basarab Vodă și Țepeș, al lui Nifon și Radu cel Mare trebuia isprăvit, între altele, și pentru a răspunde Zografului moldovenesc, pe care lăudătorul lui îl numește în treacăt “mânăstire bulgărească”. Deci se isprăvi biserica mare, catoliconul, căreia i se puse hramul Sfântului Nicolae, se făcu zidul de împrejmuire, “turlele, chiliile și trapezăria, pimnița și mangupia, maghernița, grădina și poarta mică și mare, bolnița și ospătăria și dohiaria (arhondaricul), jintița și vistieria și alte case de toată treaba”. “Pristaniștea” de la Ascalun, “la mare”, înseamnă de la port; în acest port el așeză două corăbii, una mare și una mică, și înălță pentru apărare, nu numai un puternic zid, dar și un turn, ca acel de la Zograf, “o culă cu arme și cu turnuri, să le fie de pază”. Se înnoiră sau făcură din nou și metoacele aducătoare de venituri. Acoperișuri de plumb, ferești cu sticle, deosebite “înfrumusețări” o făcură podoaba Sfântului Munte, “Lavra cea Mare a Țării Muntenești”.

Cealaltă Lavră, bătrâna clădire a lui Atanasie, suferi prefaceri adânci, făcându-se din nou, “toată biserica cea mare, cu altarul și cu tinzile”, tot acoperișul, cu întrebuintărea plumbului

celui vechi, "toată clisearnița", pe lângă un dar de "vase de aur și de argint", de "zevese cusute cu sârmă de aur, prea înfrumusețate", care desigur, sunt și până azi. Un venit, "un mercic mare", de 90000 de taleri pe an, o asigură. Se pomenesc și frumoasele picturi de la trapeză, care se dă rămă.

Aceasta este cea mai frumoasă trapeză de la Athos. Să adăugăm lucrările episcopului de Seres, Dionisie, la "Turnul lui Tzimiskes", în 1522, refăcut și la 1564.

Ivirul nu mai avea nevoie, după lucrările regilor cauzieni din 1492, de o reparație. Neagoe se mulțumi să aducă apa "cu uloiul". Milița, Despina, "fată de Despot", dădu o zaveasă de fir și aici, pentru icoana Maicii Domnului, vestita Portaisa, "ce se cheamă Portărița, care a venit pe mare la acea mânăstire, cu mare minune, cum se află scris de dânsa". Să amintim și aceea că, la 1513, egumenul Dionisie se laudă că a făcut "pirgul, biserica barbacana", e drept fără a pomeni de Neagoe. Catoliconul are în frunte data de 1500, în anii de la facerea lumii.

Pantocratorul căpătă "mari ziduri, ca și la Ivera". El aștepta refacerea prin boieri, munteni și moldoveni, de după Neagoe. La Vatoped se făcu pivnița cea mare și se dăruie globul de aur cu pietre scumpe și mărgăritare pentru icoana Maicii Domnului.

I se atribuie domnului muntean, pe lângă acea "magazie de untdelemn", ("pimnița" lui Gavriil), și paraclisul brăului Maicii Domnului, făcut la 1526, dată ce nu se potrivește însă.

Xeropotamul dobândi, pe lângă o pivniță și o nouă trapezărie, "Sfântul Pavel", "cula de strajă", "pârgul sau cuchul", ce poartă data de 1521-1522 și pomeneste și pe domnescul fiu Teodosie:

"Cu voia Tatălui și cu învoirea Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh, întru Hristos Dumnezeu, de Dumnezeu iubitorul și binecredinciosul Io Neagoe Voievod, și fiul său Teodosie Voievod, și domn al Țării Românești, și ctitori ai acestui sfânt

hram, au făcut acest pâng pentru asigurarea acestei mănăstiri și pomenirea Domniei mele; s-a făcut în anul 7030”.

Iar pe scara de marmură:

“A început acest pâng Neagoe Voievod și la săvârșit Petru Voievod (Radu Paisie) și Teodor Clucerul”.

Și Xenoful, mănăstirea lui Xenofont, primi daruri, la 1519-1520, și mai târziu ea se împărtași de ajutorul lui Vladislav al III-lea, la 1525-1526, al lui Radu de la Afumați, și al încă unuia dintre domnii munteni până la Radu Paisie.

Toți egumenii alergară deci la sfințirea mănăstirii din Argeș.

Relațiile cu Athosul ale domnilor munteni următori sunt puține și de o mică însemnătate. Încă sub Neagoe și până la 1527, sub Radu de la Afumați, Gavriil Protul, și el din Dionisiu, vine în Țara Românească pentru eleimosină, aducând cu sine forma greacă a Vieții lui Nifon, după care la noi se făcu traducerea slavonă, de unde vine forma românească din veacul al XVII-lea, cuprinsă în cronica munteană și păstrată deosebit la Argeș, în legătură cu bucata literară care e pisană mănăstirii. Cu bani munteni se clădește și mai departe la Sfântul Munte, unde darurile românești fac să se întetească pretutindeni lucrul. Dacă Gavriil Protul și cu călugării Gherasim și Mercurie zugrăvesc în 1525-1526 paraclisul Prodromului la Protaton, în 1526 înțelegem de unde au putut scoate cheltuiala. Și dipticul de acolo e “din epoca domnitorilor dăruitori ai Țării Românești”. Vlad-Vintilă, fiul evlaviosului Radu, ajută cu 10000 de aspri Lavra, plătind și drumul călugărului venit să-i primească, și aceeași sumă e dată de el, cu un an mai târziu, în 1534, mănăstirii Hilandarului, pe lângă alți aspri dăruți bolniței de acolo. Și la Cutlumuș, unde zugrăvește, la 1540, ieromonahul Maxim, numele lui e cuprins între ale ctitorilor. Dar tot pe acest timp, la 1535, se zugrăvește, după ce se făcuse, la 1525, acoperișul de plumb, Lavra, de călugărul Teofan. Când piraiții prădară la Esfigmen, în iulie

1533, domnul muntean nu rămase, desigur, indiferent la această nenorocire. La 1540-1550, protul Serafim urmă exemplul înaintaşului Gavriil, pe care-l imită şi ca scriitor, venind în Ţara Românească după ajutoare. În 1538 se lucra la paraclisul Adormirii de la Pantocrator, iar la 1546, patriarhul Ieremia punea meşteri din Creta, greci, să zugrăvească tot catoliconul din Stavronichita.

Radu Paisie, fostul egumen de la Argeş, fiu al lui Radu cel Mare, trebui să-şi ia locul între ocrotitorii Sfântului Munte, alături cu patriarhul contemporan de Constantinopol, Ieremia din Sofia, care, în 1542, refăcu Stavronichita. El e cel dintâi care avu legături cu Simonpetra, dându-i un sat muntean. Când nişte călugări de la Pantelimon sunt prădaţi, în 1537, peste Nistru, Radu Vodă ia partea lor, plângându-se, la 20 august, regelui. La Dionisiu întâlnim în sfârşit pe domnul rival, Mircea Ciobanul, cu ai săi, dăruind o Evanghelie legată în argint la el în ţară (şi poate un panaghiar din lemn):

“Acest Tetravanghel l-a legat Io Mircea Voievod şi Doamna Cneajna, şi fiica ei Stana, şi fiul lor Petru Voievod”.

E singurul chip sigur al lui Mircea (portretele sunt de comparat cu cele de la Snagov): Domnul cu faţa lungă, Doamna cu obrazul plin, băiatul lângă el şi lângă ea fata.

În acelaşi timp însă şi boierii aduceau prinosul lor mănăstirilor Muntelui Sfânt. Toţi Craioveştii, întemeietorii Bistriţei: Barbu, Danciu, Părvu, Radu, care fac danii de bani la 28 ianuarie 1501, sunt pomeniţi la Xenofon. Să se adauge că încă din 1537 se lucra şi la Pantocrator, catoliconul însuşi, pe socoteala marelui logofăt Barbu şi a lui Gavriil din Ţara Românească. Inscripţia slavonă, pe numele celui dintâi, a fost distrusă în 1847:

“Robul lui Dumnezeu, Barbul, marele logofăt al Ţării Româneşti, ctitor al acestei mănăstiri”.

Erau acolo morminte de ctitori şi se vedea chipul lui Barbul, în genunchi.

Tot la Xenofon, deasupra intrării, se citește:

“Această sfântă și prea venerabilă biserică s-a zugrăvit cu ajutorul fraților de acolo, și cu cheltuiala prea cinstului boier, dumnealui Constantin Vornicul, și a fratelui său Radu, afară de coruri, căci pe acele coruri alt zugrav le-a zugrăvit, cu cheltuiala răposatului Milmanos, care e și ctitorul cel nou, în anul 7053 (1545), indicția a 3-a, septembrie 14”.

— La altă intrare:

“Această biserică sfântă și vestită a Sfântului Marelui Mucenic Gheorghe s-a zugrăvit și înfrumusețat cu ajutorul, munca și cheltuiala prea nobilului boier al Vlahiei de jos, dumnealui Milcomanos (sus: Milco Manu) și a soției lui, Aga (Ana), pentru pomenirea lor și sufleteasca mântuire. S-a isprăvit această biserică în luna lui octombrie, ziua sâmbătă, cu mâna lui Teofan călugărul și zugravul, în anul 7072”.

Un Duca Vornicul și fratele său Radu ajută, la sfârșit, la 1545, să se dreagă aceeași mânăstire a Xenofonului.

Dar în tot acest timp, moldovenii sunt acei care se arată mai cuprinși de dorința ctitoriei la Athos. Motivul trebuie să se caute, neapărat, în opera îndeplinită aici de Ștefan cel Mare, și care îndeamnă la jertfe și pe urmașii lui. Dar mai este, desigur, unul. Dacă Vladislav și Mircea își îndreptară atenția spre Sfetağora, o făceau și ca rude ale crailor, ale cnejilor, ale despoților sârbești, imitatori și aceștia ai cezarilor bizantini. În râvna lui Neagoe e și înrâurirea Despinei, care-i stătea alături. Petru Rareș, însă, noul ziditor la Athos, era soțul alteia din aceste “Despine”, fata lui Ioan Despot, Elena-Ecaterina.

Lui i se datoresc, desigur, lucrările moldovenești care, până la 1534, continuară la Protaton.

El făcu să se înnoiască și zugrăvească, la 1547, întreg catoliconul de la Dionisiu, “ars la 25 octombrie 1534”. O inscripție grecească zugrăvită (Petru făcu supraveghetor pe un Silvan și chemă pentru zugrăveală pe Zorzi din Creta) are acest cuprins:

“S-a înălțat din temelii și s-a zugrăvit această sfântă și venerată mânăstire a cinstiului și slăvitului Prooroc Înainte-Mergătorul și Botezătorul, Ioan, cu ajutorul și cheltuiala prea cucernicului domn Io Petru Voievod a toată Moldovlahia, fiind egumen chir Matei ieromonahul, în anul 7055, indicția a 5-a”.

Faptul că s-a întrebuintat această limbă, ca și acela că nu s-a săpat însemnarea și, în sfârșit, caracterul unit al literelor, plecate și fără simetrie, arată că avem de a face cu o notiță târzie.

Mai știm că biserica a fost mărită și înălțată, adăugându-se “spre intrare partea de est a mânăstirii”.

Mânăstirea are de la Petru un epitaf, cu această inscripție:

“Binecredinciosul și de Hristos iubitorul Io Petru Voievod, cu mila lui Dumnezeu domn a toată Țara Moldovei, am binevoit Domnia Mea, cu buna mea voință, și am făcut și am înfrumusețat acest aier, întru numele Domnului Dumnezeu și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, și l-am dat la ruga Domniei Mele în mânăstirea noastră de curând clădită la Sfântul Munte Athos, anume Dionisiul, unde este hramul Sfântului Prooroc Înainte Mergătorului și Botezătorului Ioan, pentru sănătatea și pentru sufletele Domniei Mele, și ale părinților Domniei Mele, și ale Doamnei Domniei Mele, Elena, și ale fiilor Domniei Mele, Iliăș și Ștefan și Constantin Voievod, și fiicelor Domniei Mele, Cheajna și Roxanda, și s-a săvârșit în anul 7053, ianuarie 16”.

Va fi dat o zestre întreagă de odăjdii, căci mai avem și un patrahir:

“Acest patrahir l-a făcut Petru Voievod și soția lui (Elena)”.

Legenda pune în legătură pe “Petru Vodă al Moldovei” și cu mânăstirea Caracalu. El ar fi trimis aici pe marele spătar Petru, de care nefiind mulțumit, era să-l taie. Apoi domnul, ca și sluga sa, se făcură călugări în aceleași chilii, pe

aceeași treaptă. S-ar crede că e vorba poate de Petru Vodă Paisie, de Radu Munteanul, care, după ultima lui mazilie și trimitere în Egipt, dispare. Zugrăveala din Caracalu e din 1548, pe când a Cutlumușului din 1540, a Xenofonului din 1545, a Zografului din 1546. La 1545 își isprăvea însă Radu Paisie, pe care călugării îl numiră între ctitori, rostul domnesc. Dar ne oprește pictura de la catolicon, care înfățișează doi "călugări" ținând în mână biserica și deasupra lor inscripția:

"Ctitorii cei noi ai acestei sfinte mânăstiri Petru și Pahomie".

Pahomie nu poate fi însă decât Lăpușneanu, călugărit, ginerel și urmașul în ctitorie al lui Rareș.

Pe atunci, Athosul era într-o nouă epocă de prosperitate. La 1556-1557-Costamonitul e refăcut și la Vatoped se introduce viața mai bună de chinovie, "obștejitia".

Soț al Ruxandei, fiica lui Petru Rareș și a Elenei, principesă din Serbia, cruntul, dar atât de evlaviosul Alexandru Lăpușneanu, întemeietor la Slatina, înnoitor la Bistrița și Rădăuți, își îndreaptă luarea aminte asupra mai multor mânăstiri athonite în același timp. Zugrăveala de la Xeropotam i se datorește lui.

Vatopedul e numit în actul său de danie: "a noastră veche ctitorie", și el îi dădu pe lângă "o cupă mare de argint cu solzi, poleită, ce am băut însuși Domnia Mea dintr-însa", și merti-cul anual de 300 de "galbeni roșii", "o chervăsărie ce este în Solun (Salonic) pe care Domnia Mea am cumpărat-o de la un cadiu turc, anume Blacie de la Selun, drept 65 aspri turcești", în schimb pentru moaștele aduse de acolo (capul lui Grigorie Bogoslavul, fălcile lui Zlataust, degetul Sfintei Ana), de la ecle-siarhul Maxim și proigumenul Sofronie, cu o solie de frați de acolo, pentru Slatina, noua sa mânăstire.

La 1553 el făcea daruri la mânăstirea Grigoriu, după Ștefăniță (1520).

Tot el a fost acela care a dăruit icoane moldovenești la Dionisiu. Una dintre ele, păstrată, are această inscripție:

“Această icoană a Sfântului Prooroc Înainte Mergătorului și Botezătorului Ioan, a împodobit-o Domnul Alexandru Voievod și Doamna Lui Ruxanda, pentru sănătatea prea iubitului lor fiu Constantin, și au dat-o să se facă slujba Sfântului Ioan Înainte Mergătorul în anul 7072, august 30”.

Dar lucrarea sa cea mai însemnată de aici e înnoirea Dochiarului. O inscripție păstrată din 1567, are, deasupra chipurilor ctitoricești, acest cuprins:

“Întru Hristos Dumnezeu, evlaviosul și credinciosul Domn a toată Moldova, Io Alexandru Voievod și ctitor al mănăstirii acesteia. Io Bogdan, ctitor. Prea evlavioasa Doamnă Ruxanda”.

Iar cea de căpetenie sună așa:

“Această sfântă și vestită biserică a dumnezeieștii și sfinței mănăstiri a prea marilor Voievozi Mihail și Gavriil, zisă a Dochiarului, s-a ridicat din temelie și s-a înfrumusețat cu ajutorul și cheltuiala prea cucernicului Domn Io Alexandru Voievod a toată Moldova, fiind egumen chir Teofil, în anul 7076, luna lui decembrie în 8”.

Popa Gheorghe din Adrianopol și ieromonahul Gherman fuseseră îngrijitorii. Zugrăveala, păstrată, e una din podoabele Sfântului Munte.

Și aici boierii urmară exemplul stăpânilor lor. Chiliile de la Pantocrator înfățișează încă, în fața bisericii, pe o placă de marmură, mențiunea că apa a fost adusă la această mănăstire de boierul Gavriil Troțușanu, marele logofăt, în 1536-1537 (acel Gavriil Logofătul, care, trădând pe Rareș, peste un an, fu apoi tăiat, la începutul anului 1541, de acesta):

“Iisus Hristos învinge. Cheltuiala și ajutorul apei acesteia și dobândirea, ale prea cinstitului boier, dumnealui Gavriil Troțușanul și marele logofăt al Moldovlahiei, în anul 7045”.

Lăpușneanu murise, luând în ultimele zile schima călugărului Pahomie, dar Ruxanda urmă legăturile ei pioase, cu Athosul. În 1568-1569 ea hotăra monahilor de la Dochiariu să facă slujbă mare de Sfântul Nicolae pentru cei morți și vii din neamul ei. Zidise trapezăria și bolnița de la Dionisiu, și în 1569-1570 Ruxanda plătea datoriile călugărilor de acolo. Sultanul Selim trimise pe Mustafa Celebi ca să reclame birul Sfetağoreților și, în lipsă de plată, să le vândă. Văduva Lăpușneanului dădu nu mai puțin de 35 000 de aspri ca să răscumpere această rușine și mânăstirea Caracalu. Și lucrurile înstrăinate ale Dochiarului fură scoase, prin jertfa ei de bani, de la turci.

În acest timp, domnii munteni se mulțumeau cu mai puțin. După Petru, fiul lui Mircea, Alexandru, închina la Simopetra satele Scurtești și Dragomirești și dădea ceva bani la Xenofon. Fiul său Mihnea întări dania celor două moșii, înainte de a face alte sacrificii de bani.

Domnii din a doua jumătate a veacului al XVI-lea se arătară mai puțin darnici față de Athos, fiindcă, în stăpânirile lor mai scurte și mult mai primejdive, economii de bani nu se puteau face și condițiile lor de stăpânire chiar erau neasemănat de grele. De la Petru Șchiopul, urmașul în Moldova al Lăpușnenilor, după furtunoasa trecere a lui Ioan Vodă cel Cumplit, Dionisiu căpătă doar câteva mii de aspri, iar Lavra primi, la 1579, aceeași sumă.

Nepotul lui Petru, Mihnea, se dovedi în acest timp, ca fiu al unei evlavioase ortodoxe din Pera, mai mărinimos. Hilandarul primi de la el, la 1589, nu mai puțin de 15000 de aspri. La Castamunit, unul dintre metoace se bucură de îngrijirea lui. Un alt Radu Mihnea era să fie pentru Athos un nou mare ctitor, în veacul a cărei deschidere se apropia. Mihai Viteazul,

face, la începutul domniei sale, un dar de bani la Xenofon, pe care n-o uită nici Simion Movilă, nici Radu Șerban, care-i dă din nou moșiile Rațca și Siliștea (1607).

De alminterea, un timp Athosul, înfloritor, n-avea nevoie de neconținute eleimosine. Episcopi de aproape sau de departe îi purtau grija mai mult decât înainte. Ieremia din Sofia, patriarh de Constantinopol, reface, la 1542, Stavronichita. La 1546, Macarie, mitropolit de Salonic, își alege la Vatoped locul de îngropare. De la 1565, Lavra își are și bibliotecă. Ajungând egumen aici, un Paisie de Rusciuc face, la 1578, paraclisul celor Patruzeci de Mucenici.

Între ctitorii străini, legenda pune, pentru Xeropotam, cu numele și după exemplul căruia Nistor Ureche întemeie în Moldova mănăstirea sa, care se cheamă, numai după aceea, în traducere, Secul, și pe sultanul Selim care, cum am văzut, scosese prin capugiul său tot Muntele Sfânt în vânzare. Legenda din Athos vorbește încă de ctitoria Lăpușneanului celui nou, Alexandru al Țării Românești, ctitor și la Sinai. Rușii apar la rândul lor (cam târziu, căci înainte de aceasta avem doar crucea țarinei Anastasia) pentru a îngriji de mănăstirile unde astăzi au mai mulți dintre ai lor, decât vechii stăpâni, grecii (3500 față de 3300). Încă din 1568 și 1588, se îngăduie călugărilor de la Hilandar și Vatoped să cerșească la Moscova, și ei își încep călătoriile la curtea țarului în 1592. Pentru refacerea Pantelimonului, pustiu în 1574, Vasile Ivanovici aduse prinosul lui.

Nenorociri interveniră însă în curând pentru a chema iarăși compătimire și ajutor în folosul acestor Locuri Sfinte. La 11 decembrie 1580 ardea Simopetra, pustie apoi și ea câțva timp. Când patriarhul Ieremia al II-lea străbătu țările noastre pentru a merge la Moscova, unde era să creeze un nou Patriarhat, îl întovărășește și Evghenie, egumenul acestei mănăstiri, și la data întorsului, în 1591, mănăstirea de la București, din deal, deasupra Dâmboviței, a Sfântului Nicolae, căruia

înnoitorul, Mihai Viteazul, era să-i dea în curând numele de Mihai Vodă, îi era închinată. Ca domn, Mihai întări închinarea la 1599. Epoca închinărilor începuse. Ana Golea dăduse Vatopedului acea mânăstire, din Iași, a Adormirii, care, purtând numele întâiului ctitor, Ioan Golea, se păstrează încă în forma refăcută de Vasile Lupu și Grigore Matei Ghica. Zografului îi închinase întâi Petru Rareș, ("bătrânul Petru Voievodu") pe urmă și Aron, apoi Ieremia Movilă, mânăstirea Sfântul Nicolae din Moldova. Doamna Elisaveta a dat la Cutlumuș o Evanghelie, cu inscripția următoare:

"La anul 7113, în luna iunie, această Evanghelie e a mânăstirii Mântuitorului, zisă Cutlumuș, și a înfrumusețat-o răposata Doamna Elisaveta, a răposatului prea luminatului și prea cucernicului Domn a toată Moldovlahia, Io Ieremia Voievod".

Lucrând la Dochiaru pentru Ruxanda Lăpușneanu, mitropolitul Teofan, cărturarul de slovenie, rămase aici și, la 1597-1598, aceeași Doamnă Elisaveta, care-i era rudă, îi punea piatra de omenire pe mormânt.

Lavra suferise de pe urma puternicului cutremur din 1585, care-i strică turla bisericii, bolta spitalului și crăpă trapeza. Ieremia Movilă îi dădu un privilegiu solemn.

*

Ivirul însuși se găsea în stare rea. Pe la 1590, Stelea Spătarul, ctitorul bisericii cu acest nume din București, i-o închină cu toate veniturile, și iviriți, ca Grigorie, de unde, la 1600, venea frumosul aier lucrat "cu mâna și osteneala" Thamarei, călugăriță ca maica Sofia. Stăpânitorul de acolo, Alexandru, în fața amenințării că altfel se va închide biserica, trimitea 12000 de galbeni. Până la 1602 se acoperă toată datoria de 36500 de lei. La 1604, eșumenul se întorcea din nou din Iviria. La 1613, un vâl era trimis de ivireana Zenobia.

Aceste danii nu excludeau însă nevoia de un puternic sprijin. După căderea și turcirea lui Mihnea, ajuns bei pe marginile Dunării împărătești, pe unde-și căra noua familie musulmană, se simți nevoia ca fiul Radu, ca să poată domni, să capete altă creștere și aiurea. "Deci Mihnea-Vodă", scrie Constantin Căpitanul, "plinind în domnia de a doua cinci ani, l-au mazilit turcii, și, ducându-l la Țariigrad, s'au turcit, și el, și un copil al lui mai mare".

Radu Vodă cel legiuit, al Neagăi, murise, însă, "iar un copil mai mic, anume Radul (care mai pe urmă și domn a fost), l-au ascuns mumă-sa, jupâneasa Vișa, care-și zicea "Doamnă", și l-au trimis la Sfetagora, la mănăstirea Ivirilor, și de acolo călugării l-au trimis la Veneția, și au învățat carte grecească și latinească". Și aiurea: "Deci, venind domn și vrând să facă mulțumire mănăstirii Ivirului (de vreme ce în domnia dintâi n-a putut, având trebi de obște), a făcut mănăstirea Sfintei Troițe, din jos de București, mare, întemeiată cu zidiri, cum se vede, și o au închinat la mănăstirea Ivirului, la Sfetagora". În grecește e și înscricția, din 7123, în care se spune că mănăstirea e "închinată la a Ivirilor".

Dar nu se mulțumi cu atâta recunoștință statornică a fostului ucenic din Athos. Știm cum, sub egumenul Gavriil din Atena, se făcură stăruințe pe lângă Radu pentru a urma tradiția părintelui său, căruia i se datora refacerea picturii catoliconului. Și azi se văd acolo chipurile lui Mihnea și lui Radu, acesta în vârsta copilăriei încă, și ale zugravului Marcu din Ivir, cu această inscripție:

"Io Mihnea Radu Voievod. Preasfințitul categumen chir Gavriil. De trei ori fericitul Marcu Ivireanul și zugrav".

Lui Radu i se datorește arsenalul, turnul, trapeza, portul (1622), înzeștrându-se mănăstirea cu venituri în țară.

Urmând exemplul domnului său, Nicolae Postelnicul făcea, sub același egumen, la 1619, o fântână.

După aceasta, se urmă cu zidiri de arsenale și alte adause, la 1631-1635, mănăstirea ajungând repede în fruntea comunității athonite.

În acest timp, moldovenii nu zideau nimic, mulțumindu-se cu închinări de metoace la vechile ctitorii ale neamurilor trecute. Astfel, mănăstirea din Vaslui a lui Ștefan cel Mare, cu hramul Sfântului Gheorghe, e supusă de Miron Barnovschi, mănăstirii de la Athos a acestuia, Zograful. Cu vremea, ajunse a i se zice și ei "sfânta mănăstire ce se numește Zograf, care este lângă târgul Vasluiului".

Și mănăstirea Adormirii sau Precista căpătă aceiași stăpâni. Rusicon, până acum trecut cu vederea, căpăta înainte de 1631 mănăstirea Doamnei de lângă Botoșani. Datina darurilor la Athos era așa de răspândită, încât Eftimia, fata lui Miron Clucerul, lăsă la 1612 a se da "câte un cal în toți anii la Sfetağora, la Dionisiu".

Vasile Lupu plăti în tot cursul domniei sale datoriile Athosului, pentru care e lăudat de fostul patriarh constantinopolitan Atanasie Patelarie, care, după Antim al II-lea, îngropat în 1623 la Lavra, datoare la evreii din Salonic și rămasă abia cu cinci-șase călugări, să zidească la Sfântul Munte schitul de la Vatoped, Sfântul Andrei sau Saraiul, astăzi centrul vieții rusești de acolo. El a creat legătura Zografului cu mănăstirea de la Dobrovăț a lui Ștefan cel Mare, în care au pătruns atunci călugării greci, și-i dădu moșii basarabene. Poate tot de la el să fie aceea din Vatoped și mănăstirea Precistei din Galați, care a adăpostit mult timp în chiliile ei pe mazilul Patelarie. Urme de la dânsul nu se găsesc însă pe pereții lăcașurilor Athosului.

Dintre domnii munteni ai timpului, Gavril Movilă întărise de curând toate moșiile Cutlumușului, un întreg domeniu, pentru care se ceruseră hrisoave aproape de la toți stăpânitorii ce se urmară în Țara Românească. Alexandru Coconul îi adause închinarea mănăstirii Clocociovului.

Matei Basarab făcu același lucru, apoi el dădu bani la Dionisiu, întări mănăstirii Xenofon stăpânirea asupra schitului Zdralea, pe lângă cele două moșii pe care le avea de multă vreme. Hilandarul are de la el o icoană din 1643. Pe peretele din paraclisul Sfântului Mihail de la Lavra se vede chipul său, închinând lăcașul, al cărui ctitor este deci, și al Doamnei Elena, cu această inscripție:

“Sfântul Mihail.

Io Matei Basarab Voievod.

Doamna lui Elena”.

Inscripția cea mare zice așa:

“S-a ridicat și s-a înnoit din temelie, din pământ, dumnezeiescul și prea venerabilul lăcașul acesta al celui întru sfinți părintelui nostru Mihail, zis de Sinai, de către prea luminatul domn, Io Matei Voievod a toată Ungrovlahia, și cu ajutorul și supravegherea prea cuviosului proigumen părintele chir Iosif, în anul șapte mii o sută cincizeci și unu și, după trecerea de ani zece ai egumeniei prea cuviosului părinte chir Iosif, a fost iarăși cheltuiala zugrăvelii și toate de la acel domn și ctitor, și ajutorul și sprijinul de la acel proigumen popa chir Iosif. Și s-a isprăvit deci această zugrăveală în luna lui iulie, în 12, cu mâna lui Marin și lui Anastasie din orașul Nauplia”.

În catolicon chiar, de la el a rămas un chivot de argint, cu această inscripție:

“Chivotul de față e al veneratei și împărăteștii Lavrei celei Mari a Sfântului Atanasie din Athos, în anul 7152, afierosit de preacucernicul domn Io Matei și Voievodoamna Elena”.

Să amintim și pe un dăruitor gălățean de la Vatoped, din același an 1644.

Doamna Bălașa a lui Constantin Bașarab închină fundația sa, Jitianul, "Balta-Verde" de lângă Craiova, la Sfântul Pavel. Mihnea al III-lea trimite la Xenofon 10000 de aspri, iar Grigorie Ghica dădea la 20 mai 1664 un privilegiu la "toată Sfetağora, la 20 de sfinte mănăstiri ce sunt împrejurul Sfântului Munte al Athonului", pe când în Moldova se închină de Păun Vameșul la Xeropotam, care avea și Dancul și Copoul, mănăstioara sa de la Clatia, iar Alexandru Ramandi ctitoria sa de la Dochiaru. Pe vremea lui Ștefan Vodă Petriceicu, mănăstirea Doamnei de lângă Botoșani era, demult, cum s-a mai spus, în atârănarea de Rusicon.

Atunci o nouă eră de prosperitate începe la Sfântul Munte. Ajutoarele nu vin nici acuma prea mult din Moscova. Țarii dădeau doar voie de cerșit în țara lor.

Evlavioase daruri veniră tot de la noi. Desigur, de prin 1679 trebuie să fie icoana de la Vatoped, datată greșit 1749, a lui Varlaam, mitropolitul Ungrovlahiei, căci unul singur a fost cu acest nume:

"A toate stăpână, maică a lui Hristos Dumnezeuul nostru, primește rugăciunea robului tău, a preasfințitului mitropolit al Ungrovlahiei, arhiepiscopul Varlaam, în anul ...".

De la bogatul Duca Vodă, care dăruia în altă parte, avem numai paterița de la Xeropotam, care poartă pe chihlimbarul său inscripția:

"Dar al prea cucernicului și prea luminatului domn Io Duca Voievod, a toată Moldovlahia și Ucraina, cu prea cucernica și prea luminata Doamnă Anastasia, Constantin Voievod, Matei Voievod, 1685, maiu 15".

Mai darnic decât toți se arată Șerban Cantacuzino. Biserica Maicii Domnului Portărese, a "Portaitissei", de la Ivir e făcută de Nichifor și Ștefana, cu ajutorul proigumenului Solomon, la 1680, dar la zugrăveală se adause și "prea luminatul nostru domn Șerban Voievod, din neamul Cantacuzino", cum spune inscripția de la 1683, reînnoită la 1853. Patriarh

era atunci Dionisie, care a fost îngropat la Lavră în 1696. Biblioteca de la Ivir (1678) i se datorește tot lui.

De la Șerban, călugării de la Stavronichita căpătară conductele de apă. Dar cel mai scump dar al său a fost noua mănăstire a Cotrocenilor, întemeiată după normele athonite, cu călugări greci anume aduși pentru aceasta, și închinată Protatului din Caries. Înștiințați printr-un ivirean, veniră la București proigumenul Lavrei, Natanail, și al Ivirului, Paisie. Partenie, acel călugăr de la Ivir, “deprins cu orânduiala și cu obiceiurile țării”, a fost cel dintâi egumen al mănăstirii-model.

*

Familia lui Șerban urmă cu darurile, și astfel citim pe o cutie de moaște de la Vatoped:

“Maria, Doamna lui Șerban Voievod Cantacuzino, și Maria lui Constantin Bălăceanu, cu ajutorul lui Neofit eclesiarhul, 1709, martie 7, întru amintirea lui, mănăstirii Vatopedul”.

*

Vodă Brâncoveanul urmă acestor tradiții, deși grija lui se concentrează mai ales la hotarele țării. Făcu daruri de bani la Pantocrator și la Sfântul Mihail, “în măgura Athosului”, fundația lui Matei, în acest din urmă caz pentru a scăpa de lăcuste. Pe când Antioh Vodă al Moldovei închina Zografului altă zidire a lui Ștefan, Căpriană din Basarabia, el făcea turnul cu chiliile, din aripa ieșită în afară, trapeza și paraclisul Sfântului Constantin de la Sfântul Pavel, despre care însă numai amintirea se păstrează, după o inscripție dispărută, că a fost zugrăvit în 1708, “cu ajutorul prea cuviosului sânt egumen chir Luca și cu cheltuiala prea luminatului Io Constantin Voievod, din neamul Basarab”. Dar lui îi datorăm ceva și mai prețios, acel Proschinetariu al Sfântului Munte, pe care, din ordinul său,

îl redactă Ioan Comnenul, vlădică de Silistra, deși medic, pentru a fi tipărit la Snagov, în 1701.

Cu aceasta se mântuie epoca darurilor românești.

Fanarioții nu erau numai prea săraci ca să poată urma rolul înaintașilor români la Athos, dar și prea mult lipsiți de însemnătate politică. Și jertfele voievozilor localnici la Sfântul Munte, având fără îndoială un sens religios, n-aveau nici unul național, ci stăteau în legătură cu o tradiție politică imperială care era mai presus de puterile grecilor sau grecizanților ce se strecoară de la 1709 și 1716 înainte pe scaunele Moldovei și Țării Românești.

De acum nu vom mai întâlni decât daruri de metoace și mai ales moșii. Astfel, la 1703, Mihai Vodă Racoviță alipește moșia Doamna la mănăstirea Pantelimon, atât de săracă pe atunci, încât adăpostea doar doi ruși, doi bulgari și câțiva greci. De la Nicolae Mavrocordat căpătă Dionisu bani și Xeropotamul biserica ieșeană Dancu, din veacul al XVI-lea, iar Esfigmenul moșia Floreștii. Astfel se făcu el vrednic de a i se cânta la moarte laude de Iosif, fostul mitropolit de Târnovo, de loc din Ianina, care, retras în schitul Sfânta Ana, se ocupa cu lucrări literare.

În același timp, prin daniile ca cea din 23 octombrie 1735, ori din 1742, se întăreau vechile mile (untdelemn, tămâie, vână) și scutiri domnești care costau puțin. Precum Nistor Ureche întemeia un Xeropotam moldovenesc, un Pantelimon muntean a fost ridicat de Grigore Matei Ghica, de la care sunt și mile pentru mănăstirea athonită, pe lângă ale lui Mavrocordat și Ioan Calimachi. Fiul lui Grigore Scarlat dă 5000 de lei la Xeropotam (1760). El și cel de-al treilea Grigore Ghica se numără printre dăruitorii cu câteva pungi ale Xenofonului. O icoană a acestuia, cu însemnarea 1762, se vede încă la Athos.

Călugării athoniți străbat adeseori țările noastre pentru câștig, ori stău în cuprinsul lor pentru administrație. Dintre cei dintâi găsim la Sibiu, în jurul Companiei grecești, tot mai

românească, nu numai "efimerii", parohi, care se aduceau întotdeauna și direct de la Sfântul Munte, ci și culegători de daruri din mănăstirile Vatopedul, Hilandarul și altele, în tot cursul veacului al XVIII-lea, și, pentru ca să ajungă acolo, ei trebuiau să bată drumurile Țării Românești; se opreau și pe la Brașov, vânzând obișnuitele iertări de păcate ori obiecte sfințite. La începutul veacului, mănăstirea din Vălenii de Munte, închinată Ivirului, era înnoită de egumenul aghiorit Zaharia. Logofeți de moșii trimiși de obștea Sfântului Munte se întâlnesc în părțile acestea muntene pe la 1750. În ianuarie 1789, o gramată patriarhală către mitropolitul muntean și alți locuitori ai Țării Românești arată că Grigore din mănăstirea Stavronichita, a Sfântului Nicolae, egumen în metocul muntean al acestei mănăstiri, anume Arhimandritul, afurisise, pentru că i se ocupa moșia și acareturile de la Goștile, ce le are de zestre de la alt Ioniță Postelnicel, de un Ioniță Logofețel, pe toți cei care ar participa la această răpire. În Moldova, la 1764-1766, Grigorie arhimandritul de la Sfântul Pavel stătea pe moșiile mănăstirii Todireni, a lui Teodor sau Toader Movilă. Esfigmeniții aveau de lucru pentru moșii cu neamul lui Gavriil Callimachi, mitropolit de Salonic, frate al lui Ioan Vodă, care mitropolit le rupse zapisul de stăpânire. Acești călugări nu uitau pe cei de acasă. Astfel, la 1726, paraclisul Sfântului Nicolae de la Ivir se datorește proigumenului Visarion din Țara Românească.

Rolul de ocrotitori pe care odată îl jucaseră domnii noștri păreau că voiesc a-l lua puternicii greci din Constantinopol, care începură în calitate de capuchehaie ale Principatelor pentru a dispune apoi după plac de scaunele din Iași și București. Astfel, vestitul Stavrachi se amestecă în 1764 în cearta dintre iviriți, lavrioți și vatopedini, care avu înrăurire și asupra haraciului, și, totodată, el făcu zidul de la Ivir, cu chiliile și paraclisul Sfântului Gheorghe, cheltuind 10000 de lei. Petrachî Zaraful, dușmanul lui Nicolae Vodă Mavrogheni și doritor ca și acesta de a domni la Dunăre, sprijină cu un mertic anual

schitul Sfânta Ana, precum Dimitrie Scanavi o face pentru schitul Causocalibia.

Legături culturale se păstrară cu această lume particulară de mii de călugări, între care erau și atâția cărturari. Chesarie Daponte, alcătuitorul de versuri întru cinstea fanarioților noștri, a fost un ucenic, un oaspete îndelungat, un dascăl al Athosului, unde a făcut și jertfe pentru iubitul său Xeropotam. Evghenie Bulgariș, care a fost și un începător de lege și școală la noi, deschise acea Athonisa, acea Universitate a Sfântului Munte, ale cărei ruine triste se văd încă.

După viața de la Athos se îndreptă Alexandru Vodă Ipsilanti, domn muntean, când dădu noua și stricta organizare a mănăstirilor, prefăcute în chinovii cu administrație severă și cu tovarășie deplină a bunurilor. Pornind de acasă, din Rusia de la tradițiile cenobiale, pe care le reprezenta Bulgariș, rusul Paisie Velicicovschi trecu prin Moldova, la Poiana Mărului, unde făcu practica schivniciei, pentru a merge apoi la Athos, în mănăstirea Pantocratorului, unde venise pentru mai deplina învățătură a cărții grecești și Macarie de la Cernica, ajuns apoi un bogat și erudit scriitor. Paisie făcu pentru el și ucenicii săi, "sloveni" și români, schitul Sfântul Ilie, de unde trecu la Simopetra, pustie aproape și urmărită de furioși creditori turci. După o scurtă ședere aici, el merse în Moldova, unde, la Dragomirna, la Neamț și la Secul, aduse vestea cea bună a harnicei și curatei *obștejii*, prin care Biserica Moldovei a înviat, dând vieții noastre culturale epoca lui Veniamin Costachi. Dintre ucenicii cărturari ai lui Paisie, Gherontie și Grigorie, viitorul mitropolit al Țării Românești, și Chiriac Râmniceanul meraseră la Sfântul Munte, tot așa de mult pentru adâncirea cunoștințelor de limbă grecească veche, ca și pentru evlavie.

Athosul era în acest timp, cu toate datoriile turcilor și certurile pentru nimicuri scolastice de la o mănăstire la alta, în aceeași stare de înflorire ca în veacul al XV-lea, înrâurind prin arhieriei ieșiți din sânul său viața Bisericii întregi. Chiprian

de Constantinopol muri, la 1754, în exil aicea, și, în același timp, fostul călugăr de la Pantocrator, Ion, ajunge patriarh de Alexandria. Chiril, patriarh bizantin, face un arsenal la Vatoped, fiind și ctitor al școlii înalte. Matei, patriarh de Alexandria, călugăr de la Cutlumuș, plecat de acolo la jumătatea secolului al XVIII-lea, se întoarce asupra bătrânețelor. Zugrăveala de la Gregoriu o face mitropolitul Casandrei, în 1778.

În secolul al XIX-lea, două fapte se deosebesc în legăturile noastre cu Athosul, în afară de reparații și mici daruri ale vechililor la mănăstirile din țară și de clădiri de-ale egumenilor din Principatē la lăcașurile de baștină.

De o parte, e opera de ctitorie pe care, singur cu toți fanarioții, o îndeplinește Scarlat Callimachi. Smaranda Doamna cumpără mănăstirea Doamnei și livada Costești de la Rusicon, care-și păstra prăvăliile la Botoșani. Scarlat Vodă, întărind și milele vechi ale Xenofonului, care păstra schitul "Robaia", clădește jitnița de la Vatoped, unde se citește:

"Jitnița aceasta s-a clădit cu cheltuiala largă a prea cucernicului domn și stăpânitor a toată Moldova, Scarlat Voievod Callimachi, și cu grija și îndemnul prea cucernicului arhimandrit Iacob de Vatoped, de loc din Cărpeniș (în Macedonia), în anul 1820, indicția 8".

La Rusicon chiar, unde, pe lângă mile de-ale lui Ioan Teodor Voievod și ale lui Mihail Șuți (1793), același Callimachi și tatăl lui, Alexandru Vodă, făcuseră închinarea bisericii Sfântul Nicolae din Constantinopol, cu daruri și bani. A lui Scarlat însuși e ctitoria. Inscripția zice:

"Această prea frumoasă biserică a sfântului slăvitului Marelui Mucenic și tămăduitorului Pantelimon s-a ridicat din temelii, precum și toată sfânta și venerabila mănăstire aceasta, ce se zice rusească, de către prea cucernicul domn a toată

Moldova, Scarlat Callimachi, din îndemnul celui de veșnică amintire kategumen, ctitor și el al acestei mănăstiri, Sava, ieromonahul Pełoponesianul, de la 1812 până la 1821. Iar de atunci s-a împodobit și se împodobește și mai mult, în felul cel mai bun, de către cel de acum vestit egumen, chir Gherasim ieromonahul, cel din Darma, în anul 1853”.

*

Schitul românesc de la Athos vine din curentul pornit de Paisie, Macarie și ucenicii lor. Pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, la Prodrom erau mai mulți chioți, care-și făcuseră biserica numai la 1754. Înlocuitorii lor erau să fie românii. Un Iustin se așază întâi în “chilia Ianikopulo”, pe locul Lavrei. Urmașul său, Patapie, veni în Moldova ca să ceară intervenția mitropolitului Veniamin, care, ucenic al lui Paisie, era în aceleași sentimente, și ca să capete astfel de la Sfatul mănăstirii dreptul de a se face acolo un schit. Așa se întemeie deci, în iunie 1820, “obștejitia” moldovenilor, cu hramul Prodromului, sub un dichiu. Se luau măsurile pentru ca noua alcătuire să nu se poată desface de Lavră. Hatârul mitropolitului va fi fost puternic, însă marile daruri la Athos ale domnului de până la ajun, Scarlat Callimachi, plecară, desigur, în chip hotărâtor cumpăna.

Dar donatorul de la Vatoped și Rusicon plecase în mazilie, unde în curând era să piară, după o a doua numire în amândouă Principatele. Vremile tulburi ale revoluției grecești făcură ca această mică ceată de moldoveni să se împrăstie, căpetenia murind la Neamț. Privilegiul fu deci trecut cu vederea și alții luară locurile. Numai la 1840 apărură călugării Nifon și Nectarie ca să amintească de vechea îngăduință. Ei cumpărară, în 1852, cu 7000 de lei, chilia pomenită și plecară apoi în țară pentru a căpăta bani și sprijin de la Grigore Vodă Ghica și de la Vodă Știrbei. Mitropolitul Sofronie

Miclescu oferea 3000 de galbeni olandezi (1853). Încă din 24 septembrie, al acelui an 1852, se dăduse un nou și mult mai scurt regulament. Ca preț de răscumpărare se hotăra plata de o mie de lei pe an, "drit chiriarhicesc". Așa se fundă, și cu stăruința domnului, care aduse întărirea patriarhală din iunie 1856, "Schitul moldovenesc al cinstiului Înainte-Mergătoriu din Lavra, 1852".

Lucrările începură în aprilie 1857, și se ceru ajutorul tuturor românilor. Caimacanul muntean Alexandru Ghica dădu din partea lui 500 de galbeni.

Dar numai în 1866, după o nouă luptă, se putu sfinți de episcopul Diocleii, Isaia, "schitul cel frumos cu un templu prea măreț", de care vorbește patriarhul Ioachim. Pe lângă întemeietori, douăzeci de moldoveni, se adăugară însă îndată munteni, al căror număr întrecu pe al fraților lor din celălalt Principat. Unirea ar fi trebuit să prefacă schitul în *românesc*, și călugării greci ai Lavrei observară cu îngrijorare "niște mișcări întristătoare din partea vlahilor hospitalizați". Se cerea, nu numai arătata schimbare de nume, ci și înlocuirea autorității unice a lui Nifon prin aceea a unei epitropii alese (1868).

Și Nifon și Nectarie se depărtară deci, lăsând ctitoria lor în seama lui Calinic. Nifon se retrase, și munteanul Damian, "căpetenia valahilor", îi luă locul. Nectarie și unii din moldoveni plecară. Se ceru sprijin din Rusia, făgăduindu-se și liturghie slavonă, și se făcu și apel la Patriarhie. În 1874, și cu toate că din București se recunoscuse (1871) caracterul românesc al schitului, ea hotăra în folosul celor mai vechi locuitori.

Guvernul român aduse în curând o revizuire a deciziei, în sensul opus. "Moldo-românescul chinoviu în Sfântul Munte" căpătă astfel ființă canonică, preschimbându-se chiar în "Schit românesc", prin actul din martie 1876.

Cearta de călugări nu se opri nici cu atâta. Lavra a fost câștigată de îndărătnica opoziție a separatiștilor, care se învoiau a păstra numai pentru dânșii un biet schițor supus (1881).

Patriarhia avea și ea motive să-i susțină, pe baza actului din 1882. Nifon trăi până la 1899, putând să se bucure de rezultatul intrigilor sale. Caracterul general românesc nu i-l putu lăua însă nimeni. Ardeleni (vreo 50) și basarabeni trăiesc pe lângă românii din țara liberă, deși nu în perfectă bună înțelegere care ar fi necesară, mai ales sub ochii străinilor, care văd și scriu.

Mai modest, dar fără astfel de urâte lupte în trecutul său, e schitul Sfântul Dimitrie, sau al Lacului, pe un loc sălbatic, ce se ține de Sfântul Pavel. Încă din 1754 erau acolo moldoveni, iar la 1760, un alt moldovean, Daniil, îl înnoia. Sunt acolo, în 24 de colibe, cu 4 bisericuțe, la o sută de pustnici de neamul nostru.

De toți, erau acum zece ani la Athos 286 români, așezați în gospodăria lor.

Rezemat pe străvechi drepturi, care pentru întâia dată se constată documentar aici în toată întregimea lor, statul român va ști să asigure în noua stare de lucruri ce va rezulta din plebiscitul anexării la Grecia, care întâmpină încă rezistență din partea rușilor, mai mulți la număr, pașnica dezvoltare națională a lăcașurilor de închinare pe care ai noștri ca nație și le-au cucărit la Sfântul Munte, după care voievozii Moldovei și Țării Românești fuseseră veacuri întregi înnoitorii și ocrotitorii mai tuturor mănăstirilor, ca urmași firești și îndreptățiți ai împăraților bizantini și ai țarilor sârbi, emulii acelora.

(*"Analele Academiei Române", Memoriile Secțiunii Istorice, Seria II, Tomul XXXVI, 1913-1914*)

MÂNĂSTIREA CUTLUMUȘ, CTITORIE ROMÂNEASCĂ

Pr. Prof. Teodor Bodogae

Mănăstirile Muntelui Athos, această cetate de dârză rezistență ortodoxă, au cunoscut de-a lungul veacurilor patronajul aproape al tuturor popoarelor ortodoxe. A fost prin aceasta parcă menit să fie al tuturor ortodoșilor, iar nu numai al unora, cum vor astăzi grecii, visând aici, în acest chei al Egeei dintre Hellespont și Salonic, o puternică bază navală greacă. Pe la sfârșitul veacului trecut au manifestat și rușii o astfel de hegemonie politică asupra lui, desigur, tot din interese de stat, panslaviste.

Istoria ne arată – și acesta este adevărul – că s-au perindat în susținerea și patronarea Athosului toate statele ortodoxe: Bizanțul (adică grecii), româno-bulgării, în veacurile XII-XIII, sârbii cu țarii lor, până la căderea sub turci, românii cu voievozii lor, în secolele XIV-XIX, și rușii, cu diferite danii pe care le-au făcut călugărilor, permițându-le să vină și să ceară milă din țară, cam la 5-6 ani. După Bizanțul decadent îndată după Comnen, secolul al XII-lea, moștenitori ai tradiției de a face Sfântului Munte danii și ajutoare devin țarii româno-bulgari (scurt timp) și țarii sârbii, de la care, prin legături politice și de rudenie, am moștenit noi tradiția vechilor împărați bizantini de a patrona Athosul. De fapt, patronajul și ajutorul pe care l-au dat voievozii români nu s-a mărginit numai la mănăstirile Sfântului Munte, ci s-au extins la întreg orientul ortodox căzut sub stăpânirea turcească, începând de la mănăstirile sârbe și bulgare și trecând prin Grecia (Meteorele din Thesalia, Megaspoleon din Moreea etc.) și ajungând până la a susține cele trei patriarhate ecumenice: Constantinopol, Antiohia și Ierusalim, cu instituțiile și mănăstirile ce țineau de ele. Se poate vorbi chiar de un

imperialism românesc în tot orientul ortodox, pentru că, din prajma zilelor de agonie ale Imperiului bizantin și până la mijlocul veacului trecut, dania românească a fost cea care a oprit de la decadență totală instituțiile ortodoxe din imperiul turcesc: mănăstiri, biserici, școli, patriarhate etc.

Dar nu numai că am susținut mănăstirile Athosului dotându-le cu bani, odoare, moșii etc., ci, contrar celor ce afirmă grecii, că cele 20 de mănăstiri mari care conduc azi republica monahală athonită sunt toate, afară de Hilandarul sârbesc, înființate de ei, voievozii noștri au întemeiat chiar una din cele 20 de mănăstiri ce stau în fruntea confederației democratice athonite, Cutlumușul. Deși călugării noștri sunt azi numeric în rândul al treilea, după greci (2300) și ruși (500), fiind peste 350, se știe că noi n-avem drept la nici o mănăstire mare, ci sălășluim în schituri și chilii dependente de mănăstirile grecești, în timp ce bulgarii, care sunt abia 120, și sârbii își au mănăstirile lor, în numărul celor 20.

Situată la mică distanță de Caries, capitala Athosului, mănăstirea Cutlumuș apare mai târziu în documente, spre deosebire de celelalte din jurul ei: Ivir, Filotheiu, Xiropotam etc., ca să nu mai vorbim de Lavra și Vatoped, întemeiate încă pe când Atanasie, întemeietorul monahismului athonit, era în viață (circa 1000). Istoricii care au cercetat trecutul mănăstirilor athonite nu ne fixează o dată sigură, natural, din lipsă de documente, când s-ar fi întemeiat această mănăstire. Încercările unora de a-i duce începutul la finele secolului al XIII-lea nu par convingătoare, pentru că lipsesc documente sigure și pentru că mănăstirea pe vremea aceea n-a existat. Istoricul Manuil Ghedeon, în monografia sa asupra Athosului, susține că un oarecare Kutlumuș, ofițer arab, de care pomenește scriitorul bizantin Kedrenos ca trăind pe la mijlocul secolului al XI-lea, ar fi întemeietorul acestei mănăstiri. N-are însă nici un alt argument pentru aceasta, decât că, neputând explica etimologia cuvântului "Cutlumuș", a crezut că poate atribui unui mahomedan

întemeierea mănăstirii. Astfel de nume de mănăstiri greu de explicat (știindu-se că de regulă numele grecești sunt compuse din simboluri sau lucruri comune) mai sunt încă multe în istoria Athosului. Chiar mănăstirea Esfigmenu, de lângă Vatoped, una din cele mai vechi, (lângă care a trăit și Antonie întemeietorul de mai târziu al Lavrei din Pecerska Kievului), are un nume pe care greu îl putem înțelege. La fel mănăstirile Stavronichita, Hilandar, Constamonita sau Castemunitu etc., privitor la originea numelui cărora părerile sunt împărțite. Cu alte cuvinte, nu constituie deloc un argument pentru ducerea originii mănăstirii Cutlumuș în secolul al XI-lea sau al XII-lea faptul pomenit mai sus. De altfel, și încercarea lui Porfir Uspenski, cercetător al Orientului ortodox, de a găsi explicarea numelui acestei mănăstiri de la un turc selgiucid, Ketemluș, de pe la 1383, pare puțin probabilă, cel puțin nedocumentată. Desigur, e greu să explicăm proveniența numelui acestuia, dar aceasta nu constituie un argument că numaidacă numele mănăstirii ar trebui să fie de origine turcă, sau arabă, și încă din secolul al XI-lea.

Ceea ce ni se pare concludent în această ordine de idei este faptul că mănăstirea Cutlumuș nu apare în nici un document până la finele secolului al XIV-lea. Actele cele mai vechi ce ni s-au păstrat privitor la întreg Athosul sunt tipicoanele sau orânduielele care au servit ca normă de conducere în viața monastică din Athos. Ei bine, nici în tipiconul I, din 972, nu se pomenește nimic de această mănăstire și nici în al II-lea, din 1046. În cel dintâi se văd o seamă de iscălituri, dar neindicându-se din partea cărora mănăstiri, nu se știe sigur decât că existau pe atunci Lavra (cu Sfântul Atanasie), Vatope-dul, Ivirul (ambele întemeiate la îndemnul lui Atanasie), Filotheiul, Xiropotamul, al cărui exponent, Pavel, reprezenta față de Atanasie o direcție monastică mai severă și mai contemplativă, Zoğraful, cu egumenul Gheorghe, și poate Esfigmenul, din cele pe care le cunoaștem astăzi. Iar în al II-lea se mai pomenește, pe lângă celelalte, și Dohiariul.

E drept că în acest al II-lea tipicon apare o mânăstire din apropierea Cutlumuşului de mai târziu, Filadelful, despre care Cosma crede că, printr-un hrisov imperial, s-a alipit în 1334 Cutlumuşului. Aceasta ar fi prima menţiune despre Cutlumuş. Nu cunosc acest document, fiindu-mi inaccesibil, şi nu ştiu dacă există. Probabil că a fost reală această alipire a mânăstirii Filadelful, însă mânăstirea Cutlumuş nu apare sub acest nume până în secolul al XV-lea, cum bine constată Cosma. El se gândeşte la un hrisov din 1428, despre care, însă, se spune că este fals. Şi de fapt, acest hrisov poartă data august indicţia 10, anul 6590 (1082), spre a putea fi atribuit lui Alexie I Comnen (1081-1118), pe care-l crede şi N. Iorga ca fiind întemeietorul mânăstirii. Dar anul 1082 nu are indictionul 10, ci 5, ori în cancelariile bizantine nu se greşea indictionul. Şi "emitentul" sigur nu poate fi Alexie I, ci Alexie III Comnen de Trapezunt (1349- 90), cum iscăleşte, dând şi numele soţiei, Teodora, pe câtă vreme a celui dintâi Comnen fu Irina. Întărind cele hotărâte prin sighilionul patriarhal al lui Iosif II (1416-1439), care acorda Cutlumuşului vechea mânăstire Alipios, din vecinătate, acest hrisov se crede că l-a compus cineva care s-a ascuns în dosul autorităţii Comnenilor, pentru a da mânăstirii Cutlumuş o origine veche şi împărătească. Va să zică, pe bază de documente nu se poate susţine existenţa unei mânăstiri Cutlumuş mai vache de secolul al XIV-lea.

În 1349, la compunerea tipiconului al III-lea, semnează reprezentanţii a 25 de mânăstiri, sigur cele mai mari, căci între timp, prin invaziile catalane, pirate şi chiar cruciate, multe s-au distrus. Or, între aceste 25, dintre care 13 s-au păstrat până azi, mânăstirea noastră apare nu sub numele ei, ci ca mânăstirea lui Hariton, în care noi vedem mânăstirea Cutlumuş de mai târziu, şi iată de ce.

Hariton era protos sau proistamen al Athosului. Nu se ştie la ce mânăstire fusese înainte, probabil va fi fost la schitul Filadelful, din care apoi va face mânăstire nouă. Nu ştim

prin ce împrejurări (în orice caz amestec va fi avut și alt fost protos al Sfântului Munte, cunoscut lui Hariton, Nicodim, cel care a ridicat la noi primele mănăstiri și ne-a adus din Athos și duhul vieții monahale și, pare-se, și stilul de clădire), dar în 1372 îl vedem în Țara Românească mitropolit pe Hariton. Se cunoaște actul prin care este numit, în august 1372, cu titlul (pe care-l aveau atunci mitropoliții Țării Românești) de la Amasiei. Ca mitropolit, dar păstrându-și în același timp și titlul de protos al Athosului (fără proin (fost) ce s-ar obicinui în astfel de cazuri), îl întâlnim luând parte la câteva sinoade în Constantinopol ce hotărau curmarea unor neînțelegeri la Athos. De ce își păstrează Hariton și titlul de protos al Athosului și semnează consecutiv astfel? Poate pentru că Hariton era un om de cultură și formație greacă și nu-i va fi convenit mediul de crescândă influență slavonă din Țara Românească, dar îndeosebi pentru că el voia să-și veșnicească numele de clădirea unei mănăstiri în Athos, cum văzuse că este Hilandarul, pe care țarii sârbi îl ridicaseră, ca prosperitate, în fruntea mănăstirilor athonite. El văzuse dărnicia cu care sprijinea Vlaicu Vodă, domnitorul de atunci al Țării Românești, activitatea de renaștere monastică a lui Nicodim, și atunci apelă la voievodul nostru să-l ajute în planurile lui. În cele trei testamente, din 1369, 1370 și 1378, păstrate de la el în mănăstirea Cutlumuș, Hariton pomeneste de străduințele ce le-a pus ca s-adune bani să clădească o mănăstire. Și pentru că în acest timp Constantinopolul era în agonie (deja în 1326 turcii își aveau o capitală în fața Bizanțului, la Bursa, iar în 1362 își aveau alta și în Adrianopol, strângând astfel Bizanțul ca în clește, și numai poziția lui minunată l-a mai menținut până în 1453), Hariton, neavând de la cine să ceară ajutor, a apelat la voievodul român. El a inaugurat o tradiție, ce se va urma de-a lungul veacurilor, când nemaexistând alt stat creștin decât "Ungrovlahia" și "Moldova", sau "Bogdania", cum le numeau în plângerile lor călugării, și "neavând altundeva unde

să-și plece capul și să-și întindă mâna”, cum ziceau ei, voievozii români vor fi aceia care, prin daniile lor, vor susține întreg Orientul ortodox. Cu banii de la Vlaicu, Hariton clădește mănăstirea care-i poartă numele mult timp, și care apare, în 1394, a 17-a din 25, în ordinea de protocategorie. “Mănăstirea lui Hariton” (cum se numea pe atunci) sau “Cotlomuz” sau uneori, desigur din greșeală de traducere, “Haritonul Cotlumului” cum îi spune, în secolul al XVI-lea, alt protos al Athosului, Gavriil, care a scris Viața Sfântului Patriarh Nifon, devine “Mănăstire a Voievodului” și mai apoi “Lavră a Țării Românești”. Toate acestea, pentru că Hariton iscălește într-un act următoarele rânduri: *“Și ianăși adevăresc aceasta, eu, întru Domnul nostru Iisus Hristos, pe cine va alege Dumnezeu să fie mitropolit în Țara Ungrovlahiei, să fie ctitorul mănăstirii Cutlumuș, și să o ajute cu zel ca și noi, iar mănăstirea să fie datoare să-l scrie în Sfânta Proscomidie ca ctitor și să-l cânte ca ctitor. Cine însă va strica scrisoarea mâinii noastre să-i fie răsbunător Sfânta Schimbare la față a Domnului nostru Iisus Hristos; cine însă va împlini aceasta, pe acela să-l întărească Dumnezeu aici și în veacul vecilor, Amin!*

Smeritul Mitropolit al Ungrovlahiei Hariton”.

Aceste cuvinte de sfârșit ale actului de numire a lui Hariton în tronul vlădicesc al Ungrovlahiei se lămuresc prin contextul care ne spune că *“Hariton a fost ales de Dumnezeu, așezare și lăcaș de închinare să întemeieze pe Sfântul Munte Athos, iar domnul Țării Românești a fost rugat să-i fie ctitor”*. Dacă ar fi fost vorba de o ctitorie a lui Comnen, s-ar spune, așa că rămâne stabilit că mănăstirea Cutlumuș e ctitorie românească. Despre Hariton ne mai amintește, ultima dată, un document din 1380, putând concluce că deja în acel an încetează de a mai fi mitropolit, urmându-i Antim. Despre pastoria lui, actul citat mai sus zice: *“în acea țară a Ungrovlahiei îl au în laudă și cinste, nu numai mulțimea ce se află acolo, ci*

și domnul și boierii acelei țări”. Se vede că-și câștigase simpatiile tuturor, mai ales a celor de sus, când ne gândim că după Vlaicu, dacă nu fiul lui, Radu, dar Mircea cel Bătrân și, după el, regulat voievozii munteni apar ca susținători ai Cutlumușului.

De altfel, Hariton primise, în afară de bani, și moșii și odoare cu ocazia unei atari mânăstiri “de la duhovnicescul său fiu, marele voievod a toată Ungrovlahia și ctitor al mânăstirii”, cum observă St. Nicolaescu, care văzuse la Athos, în 1913, pergamentul ce afirma aceasta.

În 1398, boierul (“jupan” cum își spune) Aldea, voievodul Alexandru Aldea de mai târziu, “*răvnind împăraților și domnilor*”, dă la mânăstirea Sfântul Nicolae care este în Cutlumuș (la paraclisul de lângă clopotnița cea mare a mânăstirii), satul numit Cireșov (jud. Olt), ca să fie pomenire în toate Duminicile, întâi, domnului nostru Io Mircea Voievod, și apoi, părinților lui și lui și celor cu el, “*pentru că este a noastră mânăstire*”. Documentul s-a scris și s-a predat “părintelui nostru egumen ieromonah chir Ieremia (poate urmașul imediat al lui Hariton), în luna noiembrie, a 21-a zi, indiction VII” (1398, iar nu 1414, cum credea N. Iorga în 1913). Nu ni s-a mai păstrat alt document care să ne mai vorbească de alte danii de-ale lui Mircea Vodă, doar în inscripția de pe turnul de pază al mânăstirii, păstrat intact până azi, sunt trecuți pe rând Vlaicu, Radu, Mircea, Ana lui Radu cel Mare, sigur care a ridicat turnul, și în sfârșit Neagoe, care a terminat turnul acesta și și-a scris și el numele acolo.

De aici încolo daniile muntene se țin lanț la Cutlumuș. Alexandru Vodă Aldea, după ce ajunge domn, nu o uită și sigur le-a trimis călugărilor bani și ajutoare, așa cum ajută, urmând pe Mircea Voievod, și mânăstirea bulgară Zoğrafu cu 3000 aspri pe fiecare an. Probabil că de la el e hrisovul lui “Io Basarab Voievod și autocrat al Ungrovlahiei”, el obișnuind această titlatură de adevărat urmaș al împăraților bizantini. În 1450, Dan Voievod, fiul lui Mircea, la fel dă ajutoare Cutlumușului.

Atât de mult o îngrijesc voievozii români încât, în 1489, călugărul rus Isaia din Hilandar, care a lăsat niște notițe despre o călătorie în Athos, spune că mănăstirea Cutlumuș este a voievozilor valahi, care au pus-o sub patronajul lor. La 1492, Vlad Călugărul trimite 10.000 aspri chiliei Sfântul Ilie din Căries, ce aparținea atunci Cutlumușului, chilie pe care o clădise Cosma, tatăl lui Vlad, ne spune documentul, și care a ajuns protos la Sfântul Munte. Iată cât erau de legați voievozii noștri pe atunci de Athos, și nu numai că am avut călugări români acolo, dar și protos. În 1497, mănăstirea arde însă complet și atunci, în 1502, Radu cel Mare începe și reclădește mănăstirea "den temelie", cum ne spune Gavriil Protul și inscripția de pe turnul de apărare, care poartă data 7016 (+1508), de unde urmează că și turnul tot Radu l-a ridicat, și Neagoe doar i-a dat întăriri ca să-i fie de pază.

Despre Neagoe, Gavriil Protul spune că "a săvârșit mănăstirea lui Hariton cu toate frumusețile și podoabele, o a împodobit dinăuntru și dinafară, iar împrejur o a îngădit cu zid". Iar mai departe: "Și a făcut biserica Sfântul Nicolae făcătorul de minuni cu turle, chilie și trapezărie, pimniță, magherniță și magopie, grădină și poartă mică și mare, bolniță (spital) și ospătărie și dohirie (hambare), jitniță și visterie și alte case de toată treaba. Iar biserica și chiliile le-a umplut de frumusețe și le-a săvârșit de acoperământ, iar biserica și tinda o a învelit cu plumb și a pus sticle pe la toate ferestrele. Și o a și târnosit cu blagoslovenia arhierelui și a protului și a altor egumeni de la alte mănăstiri". Și mai zice: "Așișderea făcu o pristaniște (port) la Ascalon, la mare, să fie de corăbieri; și o corabie mare și alta mică, cu tot ce trebuiește, și a zidit (pristaniștea) cu zid împrejur. Și a făcut o culă cu apă și cu turnuri să fie de pază. Și alte metocuri, pe toate a zidit și a făcut, și bine le-a tocmnit, din care monastirea venit. Și i-a pus numele: *Lavra cea mare a Țării Muntenesti*". Atât de mult a însemnat această refacere pentru Cutlumuș, încât s-a săltat imediat în

ordinea de protocatedrie, din a 17-a, sau după unii a 14-a, în locul 10, lucru care se va întâmpla peste câțiva ani (tot prin generozitatea și influența valahă) și cu mănăstirea Dionisiu, ce va lua locul 5. Se poate vedea și de aici ce însemna autoritatea voievozilor români în timpurile acestea când “asupra domnilor noștri rămăsese întreaga grijă de a ajuta sfintele lăcașuri – după Bizanț și sârbi – de orice alt patron”, cum bine observă N. Iorga.

Dar ce să mai pomenim pe toți voievozii care au ajutat Cutlumușul, că formează un pomelnic întreg! Ne mărginim să mai spunem doar câteva cuvinte despre Vlad (Vladislav) Vintilă. Postul “jude” al orașului Slatina, ridicat în 1532 domn de boierii buzoieni și mai ales de Vlaicu Vistierul din Runceni, pe a cărui fiică, Rada, o ținea în căsătorie, Vintilă zidește mănăstirea ce-i poartă numele, în județul Buzău, și care pe atunci se numea Ol Menedec (după moșia cu ape tămăduitoare a Menedicului sau Meledicului, din albia Slănicului, de lângă pasul Bratocea), pe care o închină la Cutlumuș, unde stă până în 1639, când Matei Basarab, văzând că “străinii (adică egumenii greci) și-au spurcat mâinile cu mită și au îndrăznit a vinde și a cârciumări sfintele lui Dumnezeu”, cum se exprimă hrisovul, o eliberează, împreună cu încă vreo 10, de sub tutela mănăstirilor grecești. Vintilă face și alte danii (pe lângă închinarea acestei mănăstiri cu moșiile ei) la Cutlumuș. Între altele, dă un steag (prapor) de toată frumusețea, cusut poate de mâini de domnițe, și pe care e zugrăvit el cu soția sa, Rada, și cu Drăghici, fiul lor. La fel, dă niște icoane, pe care-i reprezentat tot împreună cu Rada și fiul lor “Dragoe”. Și se vede că n-a donat numai bani, ci a și restaurat mănăstirea și a pictat-o din nou, căci în 1540 se pot citi inscripțiile că Vlad Vodă a fost cel care a miluit-o și a prea înfrumusețat-o. Era într-adevăr o Lavră mare a Țării Românești ajutată de toți. Mai târziu, în 1618, Gavriil Movilă o ajută cu bani, iar Elisabeta, soția lui Ieremia Movilă, donează o minunată evanghelie din

secolul al XII-lea. În 1625, Alexandru Coconul îi închină mănăstirea bogată a Clocociovului, din vecinătatea moșiei Cireșov, cea dată de Alexandru Aldea, lucru pe care îl confirmă în 1641 și Matei Basarab, mănăstire din ale cărei bogății adeseori s-a refăcut de-a lungul veacurilor următoare, până la ultima reparație din 1890.

Nepropunându-ne a face tot istoricul Cutlumușului, ne mărginim la atât, nemaipomenind și binefacerile altor voievozi până în secolul al XIX-lea.

În concluzie, mănăstirea Cutlumuș apare în istorie, fie sub numele acesta, fie de cel de "Mănăstirea lui Hariton", abia la finele secolului al XIV-lea. Presupusele acte de la împărații Comneni care ar face o ctitorie a acestor bizantini, fie din Constantinopol, fie din Trapezunt, sunt false, ascunzându-se în dosul lor cineva (fie grec; fie mahomedan încreștinat), care voia să dea mănăstirii o origine veche și un prestigiu împărătesc. De fapt, ea este clădirea voievodului muntean Vlaicu, prin intermediul protosului Hariton, de unde și numele sub care e cunoscută la început, devenind pe urmă "Lavră mare a Țării Românești" și "Mănăstire a Voievodului", susținută până la secularizare (1863) din dania și mărinimia voievozilor români, singurii sprijinitori ai Ortodoxiei căzute sub turci. Deci ar trebui să avem și noi la Athos mănăstirea noastră, cum au sârbii, bulgarii și rușii.

*("Revista Teologică", Anul XXV, nr. 1,
ianuarie, și nr. 2, februarie 1937)*

CTITORII MĂNĂSTIRII CUTLUMUȘ

Aurelian Sacerdoțeanu

Încep să se cunoască tot mai bine legăturile noastre cu Locurile Sfinte încă din cele mai vechi timpuri. Multe din aceste legături se constată a fi fost cu Sfântul Munte. Întrucât s-a

stăruit special asupra vechii lavre românești de la Athos, mănăstirea Cutlumuș, să ne fie îngăduit a stăruii puțin asupra ei.

Cea mai veche mărturie literară prin care se recunoaște Cutlumușul de ctitorie românească, o avem în prețioasa *Viață a Patriarhului Nifon*, scrisă de Gavriil Protul. Acolo ni se spune: "Iar mănăstirea lui Ariton care de obște să chiamă Cutlumuș, care au început a zidi din temelie Radu Vodă, Neagoe Vodă o au săvârșit și cu toate frumusețele și podoabele o au împodobit... și au pus numele ei Lavra cea mare a Țării Muntenesti". La sfințirea bisericii de la Argeș, se spunea tot acolo că au venit reprezentanți și de la "Haritonul Cutlumuș". Cum era și firesc, această știre, fără îndoială bine informată, întrucât însuși alcătuitorul *Vieții Patriarhului Nifon* era de la Sfântul Munte, a trecut și într-o cronică munteană.

Trebuie să punem mare preț pe această aproape generală contaminare a celor două nume Hariton și Cutlumuș, căci atât prin unul, cât și prin celălalt, se înțelegea aceeași fundație.

Mai târziu încep să apară actele Patriarhiei din Constantinopol. Prin ele, istoria noastră bisericească începe să se completeze. Legăturile noastre cu Sfântul Munte devin și ele mai cunoscute. Acum, însă, nu ne interesează aceste lucruri, ci numai chestia ctitorilor mănăstirii Cutlumuș.

În istoriografia noastră, Stoica Nicolaescu aduce cele din-tâi amănunte privitoare la această mănăstire, în afară de ceea ce știa propriu-zis referitor la ierarhii Bisericii românești din secolul al XIV-lea. Mai întâi, într-un articol de ziar, apoi într-o monografie: "Această sfântă mănăstire a fost întemeiată dintru începutul ei de împăratul Alexie Comnenul, în veacul al XII-lea, dar cu vremea, sărăcind și surpându-se, a fost reîntemeiată, înfrumusețată, îmbogățită, și întărită cu multe moșii, venituri și odoare prețioase de către domnitorul Țării Românești, marele voievod Nicolae-Alexandru Basarab (1352-1364) și de fiul său Vladislav Voievod. Adevărul acesta necunoscut

până acuma ni-l mărturisește o scrisoare slavonească pe pergament, care se păstrează în arhiva sfintei mănăstiri. Scrisoarea e din august, indiction 1 sau 11, și se datează ca atare, între 1363-1373". Revine în alt articol: "Cutlumuș, fosta mare lavră a Țării Românești din Sfântul Munte Athos"; mai departe: "Cu banii domnitorului Țării Românești, Hariton zidise de iznoavă, mai frumoasă și mai încăpătoare, sfânta mănăstire Cutlumușul din Athos, care poartă de aici înainte numele de mănăstirea lui Hariton, și a fost în cursul vremii marea lavră a Țării Românești".

Acum, de curând, s-a discutat iarăși despre această ctitorie. S-a repetat că era "ctitoria lui Vladislav Voievod". Apoi: "Vladislav Voievod a fost ctitor la mănăstirea Cutlumuș din Sfântul Munte, mănăstirea pe care o întemeiase, în secolul al XII-lea, Alexie Comnenul. După rugămintea și povața egumenu-lui acestui sfânt lăcaș, Hariton, care mai pe urmă a ajuns și mitropolit al Ungrovlahiei, a dăruit domnul muntean "destule avuții" pentru ca din ele să se restaureze, să se mărească și să se înfrumusețeze mănăstirea. Și domniii următori, între alții Mircea cel Bătrân, au urmat această pildă, încât Cutlumușul a putut fi, pe drept cuvânt, socotit ca o lavră românească". Și iar: "Am văzut mai înainte că mănăstirea Cutlumuș de acolo fusese mărită și înfrumusețată de către Vlaicu Vodă".

Din toată această discuție se vede că e vorba de o fundație a lui Alexis I Comnen (1081-1118), refăcută cu ajutor românesc în secolul al XIV-lea și devenită astfel lavră românească.

Față de această părere adăugăm alta mai veche: "Acea mănăstire a lui Hariton, care nu e decât fundația mitropolitului de odinioară al Ungrovlahiei și a domnului său, Vladislav cel dintâi, Cutlumușul, sau, cum i se zice de Gavriil Protul, la descrierea sfințirii mănăstirii din Argeș, "Charitonul Cotlumului, care este lavră românească", ori, la însemnarea ctitoriilor lui Neagoe, "mănăstirea lui Ariton, care de obște se cheamă Cotlomos". Iar mai departe: "Cutlumușul lui Ioan

Comnenul, al lui Hariton, al lui Vladislav și Mircea, al lui Basarab Vodă și Țepeș, al lui Nifon și Radu cel Mare trebuia isprăvit”.

Se vede și aici că ajutorul românesc vine la ctitoria lui Ioan Comnenu, probabil cel de-al II-lea (1118-1143). Atribuindu-se Comnenilor, se urma conform tradiției, care se împământanise în istoriografie încă de pe la 1700 și fusese primită de toți cei care s-au ocupat cu cercetările athonite.

Să vedem acum întrucât este Cutlumuzul ctitorie a Comnenilor. Pentru acest lucru îmi servește ultimul studiu cu privire la această fundație. Se datorește lui Lemerle.

Între fotografiile luate de G. Millet de la Muntele Athos, este și aceea a tipicului fondatorului laic datat prin luna august, indictia 10, anul 6590, deci 1082.

Însă în anul 1082 are indictia 5, nu 10, fapt care trebuia să dea de bănuț, căci de obicei nu se greșește indictia în cancelaria bizantină. Oricum, însă, nu poate fi vorba de secolul al XII-lea, ci de precedentul.

Pe lângă greșeala de datare, se mai adaugă și altele. Astfel, emitentul, împăratul, așa socotitul Alexis I Comnen, nu e el, ci Alexis al III-lea Comnen, împăratul Trapezuntului, de la 1349 la 1390. Cel puțin așa ne face să socotim după intitulatia din acest act. Ba încă ne dă și numele soției sale, Teodora, care nici aceasta nu corespunde cu al soției lui Alexis I Comnen, Irena.

Din tot acest studiu se vede clar că ne aflăm în fața unui tipic falsificat. Se poate preciza și data: după 1428. Falsificatorul a avut sub ochi un original autentic al lui Alexis al III-lea Comnenul de Trapezunt, acordat altei mânăstiri, atribuind contrafacerea mai vechiului și mai vestitului Alexis.

Mânăstirea pare a nu fi existat înainte de secolul al XIV-lea. Două acte o atestă abia în această vreme: unul este datat probabil către sfârșitul secolului al XIII-lea sau începutul celui următor, iar altul în 1334. După această dată, mențiunile se

înmulțesc. Din ele se vede că nici acest Alexis al III-lea nu mai poate fi ctitor. Știm însă precis că Vlaicu Vodă a ajuns al doilea ctitor în 1369. Cel dintâi, ori n-a fost niciodată în mod oficial, ori a rămas necunoscut. În orice caz, vechimea mănăstirii Cutlumuș se ridică mult spre timpurile mai noi. E probabil că ea n-a avut un ctitor prea strălucit, așa încât a fost un adevărat noroc faptul că Vladislav a luat-o sub protecția lui. Înainte de a se face falsificatul, domnii români se bucurau acolo de un prestigiu ca și împărații fondatori ai altor mănăstiri. Și e probabil că această protecție n-a fost câștigată decât numai prin stăruința protosului Hariton. Cred că data falsificatului se poate fixa mai degrabă în secolul al XVI-lea, după scris. Și anume după 1517, data când se obligă să scrie Gavriil Protul. Dacă acesta ar fi știut de Alexis că era ctitorul mănăstirii Cutlumuș, nu l-ar fi dat uitării și n-ar fi dat importanța pe care a dat-o lui Hariton. E deci probabil că pe timpul său nu exista încă actul. De aici, și apropierea până la confundare între numele lui și al mănăstirii. Lui Lemerle i-a scăpat din vedere un act slavon, care și acela putea să-i aducă un argument în plus că ne aflăm în fața unui falsificat. E vorba de actul sinodal pentru numirea lui Hariton ca mitropolit al Ungrovlahiei, întrebuițat de multe ori de St. Nicolaescu, care îl și reproduce în *Păstorirea Mitropolitului Hariton*. În el se vede clar că până la emiterea lui, eu citesc indicația 1, deci în 1378, încă nu se știa de un tipic de fundare la Cutlumuș: Hariton "a fost ales de Dumnezeu, așezare și lăcaș de călugări să întemeieze pe Sfântul Munte Athos", iar domnul Țării Românești a fost "rugat să-i fie ctitor". Dacă ar fi avut un ctitor ca Alexis I Comnen, fără îndoială că s-ar fi specificat în act că e vorba de refacearea acelei ctitorii.

E încă un aspect sub care apare chiar de la început Domnia Țării Românești, ca protectoare a Ortodoxiei:

(*Revista "Biserica Ortodoxă Română",
Anul LIII, nr. 5-6, mai-iunie 1935*)

ÎNCEPUTUL LEGĂTURILOR ȚĂRII ROMÂNEȘTI CU MÂNĂSTIREA HILANDAR (1492)

Petre Năsturel

Isforia legăturilor Țărilor Române cu Sfântul Munte Athos este departe a fi deplin cunoscută. Multe documente însemnate ne scapă încă, iar dacă cuprinsul unora se cunoaște, cercetări asupra lor nu au fost făcute încă.

Așa se întâmplă cu un hrisov din 1492, al voievodului Vlad Călugărul al Țării Românești, dând 5500 de aspri pe an mănăstirii Hilandar.

Această carte domnească a fost descoperită și fotografiată la acea mănăstire, pe la începutul veacului nostru, de slavistul Stoica Nicolaescu. Un crâmpoi din ea, tălmăcit în românește, a fost folosit de P. V. Năsturel într-o lucrare apărută în 1908, despre genealogia Cantacuzinilor. Mai pe urmă, binecunoscutul genealogist George D. Florescu, găsind această fișă în rămasurile lui P. V. Năsturel, a dat-o la tipar, însoțind-o cu observații foarte folositoare.

Acum dorim și noi să facem cunoscut ceea ce am putut afla despre acest hrisov rămas, pe cât se pare, necunoscut și inedit.

Iată mai întâi cuprinsul fișei lui Stoica Nicolaescu:

“București, noiembrie..., 1492... Io Vlad Voievod, domnul Țării Românești, întărește mănăstirii Hilandarului din Sfântul Munte Athos, pe fiecare an, un ajutor de 5000 aspri și 500 aspri spese de drum fraților care vor veni după acest ajutor”.

Hrisovul ne mai spune că Vlad Călugărul a fost investit de către împărăteasa Mara (care îl adoptase drept fiu al său), cu sarcina de a îngriji de mănăstirea Hilandar. Și mai departe zice Vlad Vodă:

“Drept aceea, noi, din toată inima, am primit sfânta mânăstire, după fericita răposare a tot cinstitei și fericitei mai sus zisei doamnei și împărătesei noastre și maicei noastre Mara și a sorei ei, a doamnei Cantacuzino, am primit a ne numi citori ai sfintei mânăstiri, cu un cuvânt din ce am putut, să-i fie de ajutor pe fiecare an sfintei mânăstiri aspri 5000 întregi, iar cheltuială pentru frații care vor veni să ia ajutorul, aspri 500”.

Când e vorba despre împărăteasa Mara și despre doamna Cantacuzinoaia, sora ei nu poate fi de prisos.

Astfel, G. D. Florescu a arătat că Mara este fiica despotului sârb Gheorghe Brancovici, și a amintit că a fost măritată cu sultanul Murad al II-lea. Cât despre sora ei, doamna Cantacuzinoaia, același cercetător a dovedit că este vorba de Ecaterina de Cilly, zisă Cantacuzinoaia, după numele mamei lor, Irina Cantacuzino.

Amintind legăturile dintre casa Brancovici și Muntele Athos, dar mai cu seamă cu mânăstirea Hilandar (unde Grigore Brancovici, fratele Marei și al Ecaterinei, ajuns Gherman monahul, a încetat din viață în anul 1459), G. D. Florescu înseamnă că despotul Ioan Brancovici, fiul lui Ștefan despotul, unul din frații Marei, mort în 1502, a ținut în căsătorie pe Elena Iacșici, a cărei vară primară, fiica lui Dimitrie Iacșici, era măritată cu Părvu, comisul din Băjești și din Bucov, fiul mai mare al doamnei Caplea, fata lui Vlad Vodă Călugărul, domnul muntenesc, de la care este hrisovul cu pricina.

Voievodul român venea astfel rudă întrucâtva cu neamul despoților sârbi, sărăciți în urma prăpădului țării lor încăpute sub jugul turcesc. Nu este deci un lucru de mirare că, gândindu-se a găsi un ocrotitor puternic și bogat pentru mânăstirea strămoșească a sa, Mara, sultana creștină, l-a ales tocmai pe el.

Cuvintele “maica noastră Mara”, în tălmăcirea lui Stoica Nicolaescu, nu sunt doar o formulă cuviincioasă a lui Vlad față de nefericita sârboaică, pe care înalte interese de stat o

dăduseră de nevestă împăratului musulman. Ele întăresc știrea dată de hrisovul de la 1492, că văduva lui Murad, rămasă credincioasă legii creștine, îl înfiase pe Vlad Vodă ca să poată astfel trece, pe drept, pe seama cuiva, ctitoria de la Hilandar a strămoșilor ei.

Data înfierii lui Vlad de către Mara ne este necunoscută. Dar Vlad al IV-lea Călugărul, fiu din păcate domnești al lui Vlad al II-lea Dracul, s-a urcat în scaunul țării încă din septembrie 1481. Vlad al IV-lea Călugărul a domnit în Țara Românească din septembrie până în noiembrie 1481, și iarăși, din aprilie 1482 până în septembrie 1495. Monah și egumen, el s-a "răspopit" pentru a pune mâna pe scaunul care fusese al tatălui și fraților săi, iar la sfârșitul vieții el s-a călugărit de iznoavă, deoarece este trecut într-un pomelnic sub numele de Pahomie monahul. Numele lui călugăresc de Pahomie ascunde pe cel primit la botez, care ar putea fi Petre. Așa s-a întâmplat mai târziu cu boierul Petru, ajuns Alexandru Vodă Lăpușneanu, călugărit și el sub numele de Pahomie.

Împărăteasa Mara a încetat din viață în 1487, în ziua de vineri 14 septembrie. Ea a murit la Izevo-Dafni, în apropierea Muntelui Athos, lângă Serres. Așadar, în răstimpul 1481-1487 se așează în chip vădit înfierea domnului român de către "sultana țarului Murat, țarița Mara, fiica lui Gheorghe Despot", precum obișnuia să iscălească. Bănuim însă că Vlad a fost înfiat în preajma morții ei, așadar pe la 1487. Cât despre sora Marei, contesa Ecaterina de Cilly, moartea a ajuns-o după anul 1490. Ecaterina a închis ochii în Serbia, la Concea (la apus de Strumița), fiind îngropată în biserica Sfântul Ștefan de acolo.

Hrisovul voievodului român dovedește însă că firul zilelor ei s-a curmat înainte de noiembrie 1492.

Din mâinile bătrânei împărătese și ale surorii ei Ecaterina, dreptul de ctitor la această mănăstire de la Sfetagora a despoților sârbi a trecut în acelea ale domnitorului român.

Acesta a primit din tot sufletul, precum el însuși spune, mănăstirea, al cărei ctitor a ajuns la rândul său.

Hrisovul despre care vorbim este însemnat și în mai multe privințe. El arată că ctitoria voievozilor români asupra mănăstirilor Athosului nu era totdeauna doar o imitație, trezită de o trufașă evlavie a împăraților bizantini și a altor domnitori pravoslavnici. Se întâmpla deci să fie întemeiată și în drept.

Hrisovul lui Vlad Călugărul așează la sfârșitul veacului al XV-lea, mai bine zis în 1492, începuturile daniilor românești cunoscute pentru Hilandar. Cercetătorii de până acum le făceau să înceapă la 23 august 1517. În ziua aceea, mărinimosul voievod Neașoe Basarab, însurat cu sârboica Militza Despina, fiică din flori a despotului Ioan Brancovici, dăduse proegumenului Leontie și monahului Mardarie, veniți din partea mănăstirii Hilandar la târnosirea minunatei biserici durate de domn la Curtea de Argeș, un hrisov care îi îndreptătea a veni să primească, la Bobotează, în fiecare an, o danie de 7000 de aspri. Așadar, dania făcută prin hrisovul lui Vlad al IV-lea, în anul 1492, crescuse cu încă 1500 de aspri în folosul călugărilor sârbi.

Am socotit cu atât mai folositor a așterne pe hârtie aceste puține știri, cu cât istoricii Muntelui Athos nu au bănuț existența cărții domnești din 1492. Dar scopul urmărit de noi este, colindând cândva Sfântul Munte, să căutăm hrisovul slavonesc al lui Vlad Călugărul în arhiva Hilandarului și, descoperindu-l, să-l facem cunoscut în întregime.

*(Revista "Glasul Bisericii", Anul XIX,
nr. 5-6, mai-iunie 1960)*

CTITORI MOLDOVENI LA ATHOS

Pr. Prof. C. Cojocaru

Primul voievod moldovean despre care documentele vorbesc că și-a îndreptat mila sa către Muntele Athos a fost Alexandru cel Bun. El închină, printr-un hrisov din 1429, mănăstirii athonite Zografu câteva moșii de peste Prut, moșii aflate mai târziu în stăpânirea mănăstirii Chipriana (Căpriana).

În anul 1442 Ștefan Vodă al II-lea, fiul lui Alexandru cel Bun, da egumenului aceleiași mănăstiri Zografu privilegiul de a veni în fiecare an după ajutor bănesc. Această mănăstire athonită, deși la origine era bulgărească, datorită bogatelor ajutoare și ctitorii primite din Moldova, a început să fie numită mănăstire moldovenească. Ba mai mult, toți o considerau ca mănăstire a lui Ștefan cel Mare. Și într-adevăr, acest mare domn al Moldovei a miluit cel mai mult acest sfânt locaș.

La 16 iunie 1466 Ștefan cel Mare dăruiește mănăstirii Zografu un mertic anual de 100 de galbeni ungurești "pentru a scrie la proscomidie pe el, pe soția sa și pe cei doi copii, Alexandru și Elena, și să-i cânte sâmbătă seara un paraclis, iar marțea o liturghie, și să-l pomenească până va fi în viață, și după aceea să-i cânte într-o zi din an, seara, parastas și dimineața, liturghie". Merticul acesta va fi plătit întocmai de toți urmașii. Din acest ajutor s-a reparat mănăstirea și s-a construit o bolniță, pentru care Ștefan cel Mare a dăruit, la 13 septembrie 1471, 500 aspri pe an. În anul 1475, voievodul moldovean construiește pentru această mănăstire un turn la mare, cu far pentru corăbii, turn care are la intrare o inscripție ce pomenește numele său.

La mănăstirea Hilandar se păstrează cel mai vechi manuscris din timpul domniei lui Ștefan cel Mare "Faptele Apostolilor", copiat de Mircea Tahigraful în 1473 și, probabil tot în jurul acestui an, dăruit mănăstirii athonite.

Toate aceste danii le-a făcut Ștefan cel Mare cu sfatul și binecuvântarea rudei sale, mitropolitul Teoctist I, până la obștescul sfârșit al acestuia, la 18 noiembrie 1477, când voievodul îl înmormânta în gropnița domnească de la Putna.

În partea a doua a domniei marelui ctitor, sub păstoria mitropolitului moldovean Gheorghe David, milele către mănăstirile athonite se înmulțesc. În anul 1493 Ștefan cel Mare dădea mănăstirii Costamonitu un ajutor anual de 5000 de aspri și alți 500 de aspri cheltuială de drum pentru călugării care veneau să-i încaseze.

Spre sfârșitul domniei, mila voievodului moldovean se îndreaptă din nou spre mănăstirea Zografu, despre care călugărul Isaia din Hilandar spunea că este întemeiată de Ștefan Vodă al Moldovei. Marele ctitor clădește aici, în 1495, chiliile și trapeza și reface partea surpată a zidului curții. Peste câțiva ani, el drege din nou toată mănăstirea și zugrăvește cu cheltuiala sa biserica cea mare. I-a dăruit și cărți și obiecte de cult: un Tetraevanghel, un Apostol, o icoană a Sfântului Gheorghe și doi prapori, înfățișând tot pe Sfântul Gheorghe, patronul Moldovei.

La mănăstirea Vatoped, în urma stăruinței starețului Chiril, Ștefan cel Mare a ridicat "arsanaua" (mic șantier) pentru corăbii. Se păstrează o inscripție din 1496 care-i pomeneste numele și immortalizează chipul său și stema Moldovei.

La mănăstirea Sfântul Pavel Ștefan cel Mare a dat ajutoare pentru construirea unui apeduct, în 1500, "pentru odihna mănăstirii și pentru veșnica noastră pomenire", cum spune pisania, iar în 1501 a construit aici un baptiseriu, o fântână și o moară.

Mănăstirea Grigoriu s-a bucurat și ea de sprijinul și ajutorul voievodului moldovean. Ba mai mult, la această mănăstire sunt ctitori mai mulți membri ai familiei lui Ștefan cel Mare. În jurul anului 1500, marele domn a reînnoit mănăstirea "din temelii", deoarece fusese distrusă de pirați. O inscripție

slavonă așezată la baza turnului zidit de el spunea: "Bincredinciosul domn Io Ștefan Voievod am făcut aceasta. 1502".

Cu ajutorul a 24 000 de aspri dați de voievodul ctitor, mănăstirea a cumpărat din Caries (reședința Muntelui Athos) chilia Sfântului Trifon, pentru a fi locuită de 4-5 călugări ai mănăstirii.

Soția voievodului, Doamna Maria de Mangop, a dăruit acestei mănăstiri o icoană a Maicii Domnului. Tot la această mănăstire este ctitor și fiul lui Ștefan cel Mare, Alexandru (+ 1496).

Ștefan cel Mare este ctitor și la vestita chinovie a Protathonului.

Urmașul lui Ștefan cel Mare la tronul Moldovei este fiul său, Bogdan al III-lea (cel Orb). Acesta, în anul 1508, a reînnoit mănăstirea athonită Protathon "peste tot", cum spune pisania aflată pe peretele de apus al bisericii. Tot el i-a dăruit și o frumoasă cruce de argint. A zidit o biserică chiliei Sfântului Trifon, cumpărată după cum am văzut, de tatăl său, Ștefan, pentru mănăstirea Grigoriu.

La mănăstirea Zografu a reconstruit în 1517 turnul zidit de Ștefan cel Mare, iar la mănăstirea Dochiaru a început construirea bisericii. A continuat să acorde ajutorul dat de tatăl său pentru mănăstirea Costamonit și va fi acordat și alte ajutoare Sfântului Munte, despre care nu avem știri.

Ștefăniță Vodă (1517-1527) a miluit și el mănăstirile athonite Grigoriu și Costamonit.

Unul dintre marii ctitori și miluitori dincolo de hotarele țării este și Petru Vodă Rareș (1525-1538; 1541-1546). El începe după anul 1530 reconstrucția mănăstirii athonite Carăcalu, lucrare ce va fi terminată de urmașii săi.

Printr-un hrisov din 13 martie 1533 Petru Rareș dăruiește mănăstirii Hilandar un ajutor de 3000 de aspri, deoarece egumenul Macarie l-a rugat să fie ctitor al acestei mănăstiri. Petru Rareș pune condiția ca ea "să se numească mănăstirea Domniei mele", făgăduind pe viitor și alte daruri.

În anul 1534, fiind distrusă de un incendiu, biserica mănăstirii athonite Dionisiu a fost refăcută de Petru Rareș, "care a zugrăvit-o toată cu icoane minunate". În același an, Petru Vodă și soția sa Elena au dăruit acestei mănăstiri un frumos epitaf, cu pisania: "La mănăstirea noastră de curând clădită la Sfântul Munte Athos, anume Dionisiu".

Spre sfârșitul primei domnii a lui Petru Rareș, boierul moldovean Gavriil Troțușan zidește, în anii 1536-1537, chiliile mănăstirii athonite Pantocrator și fântâna din fața bisericii, cum reiese din pisania ce se mai păstrează încă.

În timpul celei de a doua domnii, Petru Rareș miluiește mănăstirile athonite Esfigmenul și Costamonit.

Alexandru Vodă Lăpușneanu (1552-1561; 1564-1568) și-a înscris și el numele său și al familiei sale între marii ctitori de neam mușatin, atât în țară, cât și peste hotare. Pentru că ctiitoriile și ajutoarele sunt numeroase, le vom pomeni și la acest mare ctitor tot în ordinea cronologică, pe cât va fi posibil.

Ca și înaintașii săi, și acest voievod a sprijinit mult mănăstirile athonite. Astfel, în anul 1533, el miluia mănăstirea athonită Grigoriu și tot în acest an începe să împodobească iconostasul de la biserica mare a mănăstirii Dionisiu, căreia soția sa, evlavioasa doamnă Ruxandra, i-a dăruit trapeza și bolnița. Mai târziu, în 1564, într-un moment de încercare pentru familia lor, ei au donat acestei mănăstirii o icoană a Sfântului Ioan Botezătorul, ferecată în argint. Iată inscripția de pe această icoană: "Această icoană a sfântului și slăvitului Prooroc, Înaintemergătorul și Botezătorul Ioan a împodobit-o Domnul Alexandru Voievod și Doamna lui Ruxandra pentru sănătatea prea iubitului lor fiu Constantin și au dat-o să se facă slujba Sfântului Ioan, Înaintemergătorul, în anul 7072, august 30".

El a contribuit la terminarea reconstrucțiilor mănăstirilor Caracalu și Hilandar, începute de Petru Vodă Rareș. Dintr-un document datat 20 august 1460 aflăm că Alexandru Vodă Lăpușneanu a donat mănăstirii Vatoped, pe care o numește "a

noastră veche ctitorie”, o carvaşarie la Salonic, în preţ de 65.000 aspri şi un ajutor de 300 de galbeni. Acest ajutor este dat în schimb pentru nişte sfinte moaşte aduse de la acea sfântă mânăstire pentru mânăstirea Slatina, ctitoria sa, şi anume: capul Sfântului Grigorie de Nazianz, maxilarul Sfântului Ioan Gură de Aur şi un deget al Sfintei Ana. Aceste moaşte au fost aduse de eclesiarhul Maxim şi prigumenul Sofronie, în fruntea unei solii de fraţi de la Vatoped. Mai târziu, în 1567, Doamna Ruxandra dăruia aceleiaşi sfinte mânăstiri câteva moşii.

În a doua domnie, Lăpuşneanu s-a ocupat în continuare de ajutorarea mânăstirilor athonite. Astfel, în 1564 el zideşte catholiconul mânăstirii Dochiaru şi îi dăruieşte un chivot de argint în chip de evanghelie. În 1567 el termină biserica mânăstirii, începută de Bogdan, tatăl său. Iată textul pisaniei: “Această sfântă şi vestită biserică a dumnezeieştii şi sfintei mânăstiri a prea marilor voievozi Mihail şi Gavriil, zisă a Dochiarului, s-a ridicat din temelie şi s-a înfrumuseţat cu ajutorul şi cheltuiala prea cucernicului domn Io Alexandru Voievod a toată Moldova, fiind egumen chir Teofil, în anul 7076, luna lui decembrie, în 8 (1567)”. O altă pisanie, de la tabloul votiv: “Întru Hristos Dumnezeu evlaviosul şi credinciosul domn a toată Moldova Io Alexandru Voievod şi ctitor al mânăstirii acesteia. Io Bogdan ctitor. Prea evlavioasa Doamnă Ruxandra”. Zugrăveala păstrată este una din podoabele Sfântului Munte. Lucrările de la mânăstirea Dochiaru s-au făcut sub supravegherea mitropolitului Teofan al Moldovei (1564-1572; 1577-1578; 1582-1587), care a săvârşit în anul 1568 şi slujba pentru sfinţirea bisericii. Că şi mitropolitul Teofan a fost ctitor la această mânăstire se vede şi din faptul că înainte de moarte el se retrage aici, unde şi este înmormântat.

La mânăstirea Xiropotam familia Lăpuşneanu a înnoit biserica şi a refăcut zugrăveala.

Iată, aşadar, că Alexandru Vodă Lăpuşneanu, mare ctitor în ţara sa, a ctitorit sau a dat milostenie la şapte mânăstiri athonite. Opera sa a strălucit continuată de evlavioasa sa

soție, Doamna Ruxandra, rămasă, după moartea soțului său, "să poarte trebile țării" în timpul minoratului fiului său, Bogdan Vodă Lăpușneanu (1563-1572). Am văzut în cele de mai sus că ea s-a stins din viață numai după 19 sau 20 de luni de regență. Dar și această scurtă perioadă i-a fost suficientă pentru o măreață operă filantropică.

În anii 1568-1569, Mustafa Celebi, sfetnicul sultanului Selim al II-lea (1566-1574), a scos la mezat averile mănăstirilor athonite pentru că nu-și plătiseră birul la care fuseseră supuse laolaltă încă din 1525. În această grea situație, călugării athoniți roagă pe Doamna Ruxandra Lăpușneanu să-i ajute să-și răscumpere averile. Și rugămintea lor nu a fost zadarnică. Evlavioasa Domnă răscumpără, cu 35.000 de aspri averea mănăstirii Caracalu, cu 165.000 aspri plătește datoriile mănăstirii Dochiaru, iar cu alte 52.000 aspri a ajutat mănăstirea Zografu să-și răscumpere metohul de pe râul Struma.

Amintim și faptul că în anul 1562 își înscrisese numele între ctitori la mănăstirile athonite și un boier moldovean. Este vorba de hatmanul Ioan Sturza, care a hărăzit mănăstirii Marea Lavră un ajutor anual de 100 florini, după ce mai daruise alți 300 de florini pentru pomenirea sa.

Petru Vodă Șchiopul, domn al Moldovei, în trei rânduri, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea (1574-1577; 1578-1579; 1582-1591), voievod despre genealogia căruia s-au făcut în decursul timpului tot felul de supoziții, a fost la rândul său un mare ctitor. Mila sa, ca și a înaintașilor săi, s-a îndreptat în primul rând către mănăstirile din Sfântul Munte, centru al spiritualității ortodoxe care, cu cât stăpânirea turcească era mai apăsătoare, cu atât erau mai mult în atenția voievozilor români. Purtând de grijă Orientului ortodox împilat, voievozii români își revendicau dreptul, pe deplin meritat, de a fi păstrători și continuatori ai aceluia "Bizanț după Bizanț".

Petru Vodă a miluit cu câte 6.000 de aspri anual mănăstirile Marea Lavră, Dionisiu și Zografu, ultimei adăugându-i

la ajutor și 100 de ducați, și a reinnoit mănăstirii Hilandar ajutorul de 3.000 de aspri acordat de Petru Vodă Rareș.

La 25 august 1595, pe tronul Moldovei urcă Movileștii, dinastie nouă, provenită din boierii moldoveni. De la această dată și până în iulie 1711 avem 116 ani de domnii considerate pământene, dar scurte, schimbătoare și nestatornice, între ele evidențiindu-se domnia de 19 ani a lui Vasile Lupu, domnie plină de fapte mari în toate domeniile. Dar chiar și ceilalți domni moldoveni din acest secol, voind să dovedească faptul că sunt vrednici de tronul pe care îl ocupă și de iluștrii lor înaintași, s-au întrecut în a milui, ctitori, ajuta. Este secolul când locurilor sfinte din Orient li se închină sumedenie de mănăstiri din Moldova, ctitorite de domni prezenți sau din trecut.

Ieremia Movilă, primul din familie care a urcat pe tronul Moldovei, a avut o domnie mai lungă (1595-1606), întreruptă numai în 1600, între lunile mai și septembrie, de domnia lui Mihai Vodă Viteazul, domnul primei uniri a românilor. Mitropolit în Moldova era Gheorghe Movilă (fratele domnului Ieremia Movilă), în a doua sa păstorie (1595-1605, cu întrerupere în vara anului 1600).

Ajutorul lui Ieremia Movilă s-a îndreptat și către mai multe mănăstiri de la Sfântul Munte Athos. El se numără printre ctitorii Marii Lavre. La 3 martie 1597, voievodul moldovean dădea mănăstirii Stavronichita un ajutor anual de 4000 aspri. La 14 septembrie 1599, Ieremia Movilă hărăzește un ajutor de 7500 de aspri pentru biserica mănăstirii Zografu și 500 de aspri pentru bolniță, iar la 1600, același voievod dă un ajutor de 6000 de aspri pentru mănăstirea Hilandar și 300 aspri cheltuială de drum pentru călugării ce vor veni să încaseze ajutorul.

Tot în acești ani, la sfârșitul secolului, Nestor Ureche, mare vornic al Țării de Jos și soția sa Mitrofana au închinat mănăstirii aghiorite Xeropotamul ctitoria lor, mănăstirea Secu.

În anul 1606, Ana, văduva logofătului Ioan Golia, și fiul ei Mihail, închinau mănăstirea lor, zisă "a Goliei", mănăstirii Vatoped.

La 9 octombrie 1608, când pe tronul Moldovei se afla Constantin Movilă (1607-1611) și când mitropolit era Anastasie Crimea (1607-1617; 1619-1629), logofeteasa Ana Golja a mai dăruit mănăstirii Vatoped patru moșii și câteva vii la Cotnari. Mănăstirea Golia, închinată de ea Vatopedului, după cum am arătat mai sus, avea laolaltă 58 de moșii și părți de moșii, cu vii la Cotnari și Vaslui, precum și mai multe sălașe de țigani.

Miron Barnovschi, deși a avut parte numai de două domnii scurte pe tronul Moldovei (1626-1629; 1633 aprilie-iunie), a fost un mare ctitor și un mare mecenat al culturii și artei. Ctitor în țară, a continuat tradiția înaintașilor săi și dincolo de hotarele țării. La 30 iulie 1628 el a închinat mănăstirii aghiorite Zograful biserica Uspenia din Vaslui.

Un mare sprijinitor al Athosului a fost Vasile Lupu, care a plătit în anul 1645 toate datoriile Sfântului Munte. Dar domnul moldovean a miluit și unele mănăstiri athonite, pe fiecare în parte. Astfel, el a închinat mării Lavre, la Caries, unde-și avea reședința protosul și cei 20 de egumeni, ctitoria sa Sfinții Trei Ierarhi din Iași, împreună cu metohul acesteia, biserița Sfântul Atanasie din Copou și cu alte numeroase metohuri și moșii. Această închinare a făcut-o probabil în anul 1645. Moșiile, pădurile, livezile și viile aparținătoare de Sfinții Trei Ierarhi, și deci închinată o dată cu ea Marii Lavre, dădeau laolaltă, pe la începutul secolului trecut, un venit anual de aproape 50.000 piaștri sau peste 250.000 lei.

Mănăstirii Vatoped i-a închinat Vasile Lupu biserica Precista din Galați, ctitoria negustorilor brăileni Dia și Șerban, înzestrată cu moșia Slobozia din Covurlui, câteva sălașe de țigani și venitul vămii din Galați. În 1650 Vasile Lupu a închinat aceleiași mănăstirii Vatoped biserica Sfântul Dumitru din Galați, ctitorie a sa din anul 1649. Fiecare din aceste două biserici gălățene aduceau pentru mănăstirea athonită care le patrona câte un venit de 25.000 aspri pe an.

Altă mănăstire athonită care s-a bucurat de mila lui Vasile Vodă Lupu a fost mănăstirea Zograful. Continând tradiția înaintașilor săi de miluire a acestei mănăstiri, domnul moldovean i-a închinat, prin hrisovul iscălit de el la 25 martie 1651, mănăstirea Dobrovăț, ctitoria lui Ștefan cel Mare, cu toate moșiile ei: Cârșești, Bulbuca și Mălăești-Tutova, Lipovățul, Chintești, Dărăgoi și niște grădini de pământ. Prin această danie, Vasile Lupu și-a așezat chipul său în tabloul votiv al mănăstirii Zograful, alături de cel al lui Ștefan cel Mare și al lui Alăxandru Lăpușeanu.

Ștefăniță Vodă Lupu termină în 1660 refacerea mănăstirii Vatoped, începută de tatăl său. Sora sa, Domnița Ruxandra, văduva lui Timuș Hmelnițki, dona câțiva ani mai târziu, în 1667, aceleiași mănăstiri athonite, trei sate.

Așa se stingea frumos și așa își încheia opera sa filantropică familia lui Vasile Lupu.

Unii boieri moldoveni au miluit și ei, în acest timp, mănăstirile din Muntele Athos. Astfel, în anul 1662, vornicul Gavriil Costachi închină ctitoria sa de la Ciocănești, schitul Bursuci, din ținutul Fălciu, cu câteva moșii, mănăstirii athonite Esfigmenul.

În anul 1664 marele boier moldovean Miron Costin (cronicarul) închină altei mănăstiri aghiorite, și anume Sfântul Pavel, mănăstirea Todireni-Burdujeni, ctitoria lui Teodor Movilă, din 1597, dar restaurată de familia Costineștilor.

Gheorghe Duca Vodă a urcat de trei ori pe tronul Moldovei (1665-1666; 1668-1672; 1678-1683). În a doua sa domnie, în anul 1669, a închinat la Vatoped mănăstirea Bărboi din Iași, iar în anul următor, 1670, vameșul Păun închina la Xiropotamul mănăstirea sa nou zidită de la Bucium, de lângă Iași, mănăstire ce a fost declarată stavropighie a Patriarhiei la Constantinopol.

Constantin Vodă Cantemir (1685-1693) a făcut și el unele închinări de mănăstiri Sfântului Munte Athos. Astfel,

pe la anul 1690 el a închinat la Vatoped mănăstirea Mira, din ținutul Focșanilor, ctitorie a sa din 1686. Această mănăstire avea vreo zece moșii în ținutul Putna și vii la Odobești. În anul 1828 venitul ei era de aproape 20.000 piaștri. Tot Constantin Cantemir a închinat la Zograful, mănăstirea Căpriana, din ținutul Lăpușna. Această mănăstire avea o avere enormă dincolo de Prut: 23 de moșii, cu 50.000 ha.

În epoca fanariotă sau secolul fanariot, cum i se mai spune acestei perioade în istoria României, sistemul domniilor a fost și mai mozaicat și mai efemer decât în secolul al XVII-lea. Unii domni fanarioti au domnit de mai multe ori și în Moldova și în Țara Românească.

Daniile au fost scurte și expoatarea excesivă, datorită dorinței de îmbogățire rapidă a acestor domni și a celor din anturajul lor. Activitatea ctitoricească este redusă și slab susținută de domni, iar ajutoarele către Răsăritul Ortodox capătă și ele pecetea perioadei fanariote.

Mihai Racoviță domnește în Moldova ca domn fanariot între anii 1715 și 1726. (Mai fusese în această țară două domnii scurte în primul deceniu al secolului). El luase în anul 1703 de la mănăstirea athonită Pantocrator, mănăstirea Doamnei din Botoșani (ctitoria din 1552 a Elenei Rareș), și o înapoiase mănăstirii Rusicon, care avea asupra ei drepturi mai vechi de închinare, din 1631. În anii 1724-1725 Mihai Racoviță înnoiește și modifică această mănăstire, lăsând-o în continuare metoh al Rusiconului. Această închinare este întărită de toți domnii, până în anul 1750.

În timpul lui Grigore II Ghica, în prima sa domnie s-au adus în Moldova, de la mănăstirea Marea Lavră, moaștele Sfântului Teodor. Pentru minunile ce s-au săvârșit atunci, domnul a hotărât să dea Lavrei câte 8.000 de aspri pe an și 800 aspri eheltuală de drum pentru călugării care vor veni să-i ridice.

În anul 1729 Grigore Ghica Vodă închină la Vatoped, mănăstirea Răchitoasa din ținutul Tecuci. Această mănăstire avea în stăpânire 17 moșii și un venit de 28.610 piaștri.

Constantin Mavrocordat, în prima sa domnie în Moldova (1733-1735) întărește mănăstirii Marea Lavră dania de 6.000 aspri pe an, danie mai veche, după cum am văzut.

În anul 1751 domnul Constantin Racoviță (1749-1753; 1756-1757), spori dania făcută de înaintașii săi mănăstirii aghiorite Sfântul Pantelimon (Rusicon) cu încă 50 de piaștri, danie reinnoită și de urmașii săi în 1754, 1757 și 1758.

În a doua sa domnie în Moldova (1756-1757), Constantin Racoviță dăruia Marii Lavre suma de 8.000 aspri pentru aducerea în Moldova a moaștelor Sfântului Mihail Sinadon.

Scarlat Ghica (1757-1758), Ioan Callimachi (1758-1761), Grigore Callimachi (1761-1764) și Grigore III Ghica (1764-1767) întăresc mănăstirii Sfântul Pantelimon (Rusicon) dania de 100 de piaștri (10.000 de groși), adăugând și venitul dijmelor din Botoșani și scutind metohul acesteia, Biserica Uspenia din Botoșani, de orice dări. Grigore III Ghica îi mai dăruiește 500 de taleri pe an de la ocele de sare.

În timpul acestor domnii, între anii 1757 și 1765, mănăstirea Xiropotam, fiind împovărată cu grele datorii, trimite în Țările Române pe vestitul călugăr cărturar Chesarie Daponte, cu părți din moaștele celor 40 de mucenici, ca să adune milostenii și ajutoare. După opt ani de colindare prin satele și orașele Moldovei și Țării Românești, el se întoarce la mănăstirea sa cu 100 pungi de bani, adică 50.000 groși sau 150.000 franci aur, din care el oprește jumătate pentru cheltuieli.

În anul 1768, în timpul celei de a doua domnii a lui Grigore Callimachi (1767-1769) mănăstirea Ivir primește închinarea mănăstirii Răducanu din Târgu Ocna.

În anul 1773 sau 1774, mănăstirea Berzunți, din ținutul Bacău, este închinată Marii Lavre, împreună cu moșiile ei: Lupeni și Berzunți (4.000 ha), din venitul cărora s-a refăcut Lavra adeseori.

În noua domnie a lui Grigore al III-lea Ghica (1774-1777) continuă închinările către Muntele Athos. Astfel, în 1777 sau ceva mai înainte, a fost închinată mănăstirii Grigoriu mănăstirea Vizantea, din ținutul Vrancea.

Una dintre mănăstirile athonite miluite de ultimii domni fanarioți ai Moldovei a fost mănăstirea Xenofon. Din anul 1792 și până în 1820 a primit din Moldova la început 4.000 oca de sare, iar spre sfârșitul perioadei 40.000 oca.

La începutul secolului al XIX-lea mitropolitul Veniamin Costachi este solicitat de egumenul mănăstirii Esfigmen să transforme acest așezământ în mănăstire moldovenească. Solicitarea aceasta se făcea cu atât mai mult cu cât egumenul Esfigmenului cunoștea faptul că mitropolitul Veniamin este urmașul direct al marelui vornic Gavriil Costachi, cel care închinase acestei mănăstiri, în 1682, ctitoria sa schitul Bursuci.

Nu se știe de ce mitropolitul Veniamin nu a acceptat propunerea. Totuși, pentru a ajuta mănăstirea aghiorită care era săracă și în nevoi, marele mitropolit moldovean îi închină, în 1806, mănăstirea Florești, din părțile Bârladului, ctitorie a strămoșilor săi. În anii ce au urmat, mitropolitul Veniamin a mai închinat mănăstirii Esfigmen încă două schituri și o biserică, toate ca metohuri ale mănăstirii Florești. Astfel, în anul 1809 a închinat schitul Hârșova (schitul lui Gălușcă); probabil în 1814 a închinat schitul Golgota de la Ivănești (ambele în județul Vaslui) și tot în această perioadă a închinat și biserica Sfântul Dumitru (Badiul) din Galați.

Venitul moșiilor mănăstirii Florești și al celor trei metohuri ale sale au oferit mănăstirii Esfigmen sursă suficientă pentru depășirea stării de criză în care se afla. Calculate în 1827, aceste venituri se ridicau la suma de 21.020 piaștri.

Oprindu-ne la aceste ultime închinări de mănăstiri, notăm faptul că după statistica alcătuită la 1848, mănăstirile închinat din Moldova posedau 197 moșii sau părți de moșii al căror venit global se ridica la cifra de 106.450 galbeni anual.

În anul 1859 întinderea moșiilor mănăstirești din Moldova era apreciată la cca 653.260 fălci, 2/9 din suprafața țării; din acest teritoriu, cca 355.680 fălci aparțineau mănăstirilor închinat.

(Revista "Mitropolia Moldovei și Sucevei", Anul LXI, nr. 4-6, aprilie-iunie 1985, și nr. 3, mai-iunie 1987)

URME ROMÂNEȘTI LA ATHOS

Marcu Beza

La Zoografu dau de hrisovul daniei lui Alexandru cel Bun din 1429 și actele aceleiași mânăstiri arată că hotărnicirea unor proprietăți ale sale e făcută și mai înainte, la 1378, "sub prea sfântul mitropolit al Vlahiei". Deși Vlad și Radu cel Mare ajută cu pensii anuale mânăstirea Sfântului Pantelimon la 1487 și 1496, cucernica prințesă Angelina a Serbiei serie marelui cneaz Vasile Ivanovici în 1509:

"Unele din mânăstiri au de patron și protector pe țarul Iveriei, altele pe voievodul Valahiei; dar Sfântul Pantelimon n-are decât pe Înălțimea Voastră".

Atât domnii Valahiei, cât și ai Moldovei, încep acum opera lor de cucerire la Muntele Athos. După ce zidește trapezăria Zoografului și turnul arsanalei, isprăvit de urmașul său Bogdan, Ștefan cel Mare își ia sarcina, la 1471, să dea cinci sute de aspri anual, cum spune în hrisov, "mânăstirii noastre din Sfântul Munte, unde este hramul sfântului și slăvitului marelui mucenic și purtător de biruințe Gheorghe, numită Zoografu". Apoi, în ajunul unei bătălii, Ștefan e speriat de mulțimea oștilor turcești și adoarme cu îndoială în suflet, dacă să purceadă ori nu a doua zi lupta. Și-i apare în vis Sfântul Gheorghe: "Nu-ți fie teamă! îi zice. Porneste-ți oamenii împotriva necredincioșilor și Dumnezeu are să te ajute!". După izbândă, voievodul trimite Zoografului o icoană a Sfântului Gheorghe, ce se păstrează și astăzi. În biblioteca mânăstirii găsesc și trei evanghelii slavone. Una chiar a lui Ștefan cel Mare, fără scoarțe și puțin ruptă, având la sfârșit următoarea însemnare din 1495:

"Această tetraevanghelie a cumpărat-o domnul Io Ștefan Voievod, fiul lui Bogdan Voievod și al Oltei și a așezat-o întru ruga sa în hramul Adormirii Preasfintei Stăpânitoarei noastre

Născătoarea de Dumnezeu și Pururea Fecioarei Marii în biserica din Borzești de pe Trotuș, ca să-i fie lui pomenire neschimbată cât stă acest hram. Iar care va strica ori va clinti această pomenire, sau episcop, sau popă sau oricine, aceluia să-i fie potrivnică Sfânta Născătoare de Dumnezeu în ziua înfricoșatei judecăți a lui Hristos. Iar anul domniei lui 38 curgători. În anul 7003, luna noiembrie 3 zile”.

După o sută treizeci și doi de ani o altă mână trage în adaos rânduri, pe alocuri nemaicitibile:

“Această tetraevanghelie a înnoit-o și a legat-o binecinstitorul și de Hristos iubitorul Io Miron Barnovschi Moghilă Voievod, domn al Țării Moldovei, pentru sufletul... și pentru sufletul lui... și a mamei lui, Elisabeta, și a dat-o la biserica... hramul Preasfintei Ștăpânitoarei noastre Născătoare de Dumnezeu și Pururea Fecioarei Marii în satul Borzești pe Trotuș, ca să-i fie pomenire să se pomenească la fiecă slujbă... cum se pomenește și răposatul domn, Io Ștefan Voievod, fiul lui Bogdan Voievod, și mama lui Oltea. Iar cine va strica și va clinti de la biserica această pomenire, cât stă acest hram al Adormirii Născătoarei de Dumnezeu, sau episcop sau popă sau oricine, aceluia să-i fie potrivnică Sfânta Născătoare de Dumnezeu în ziua înfricoșatei judecăți a lui Hristos. Amin. În anul 7135, luna august, 16 zile”.

Cealaltă evanghelie, asemănătoare precedentei, are inscripția datată 1563:

“Această carte numită sfânta tetravanghelie a cumpărat-o jupân Neagoe, mare ban al Craiovei și jupânița lui Anca și a așezat-o în hramul Sfântului Arhiereu și Păcătorului de minuni părintelui nostru Nicolae, în satul Coieni, ca să lucreze pentru aceste suflete și pentru sufletele părinților și copiilor în sfântul hram. În zilele binecinstitorului și de Hristos iubitorului nostru domn, Io Petru Voievod, fiul preabunului Io Mircea Voievod, în anul 7071, luna ghenarie 11 zile”.

A treia evanghelie, cu frontispiciu de împletiri colorate, ni se spune că a fost scrisă la mănăstirea Bistrița pentru jupanul Ioan, mare vistiernic, egumen fiind chiar Onufrie, anul 1544:

Pe lângă Zografu, din vechi timpuri ființează și mănăstirea, tot slavonă, a Hilandarului. Ștefan Nemanja, despotul Serbiei, părăsindu-și domnia, vine la Muntele Athos, se călugărește și întemeiază Hilandar, unde și moare – ceea ce înalță prestigiul mănăstirii și atrage încoace numeroase danii, precum dovedesc hrîsoavele. Numai în cursul veacului al XVI-lea, voievozii Radu de la Afumați, Vlad Vintilă, Petru Șchiopul, Mihnea Turcitul, dau la rând Hilandarului rente anuale variind între cincisprezece și trei mii de aspri. Mai târziu, doamna lui Matei Basarab dăruiește o icoană a Sfintei Marii în desăvârșit stil bizantin, având coroană de aur cu nestemate și sub aureolă șiruri de mărgăritare. Sunt în biserică și câteva candelă cu stema românească, cum mărturisește părintele Ioan, ardelean, slujitor în arhondăria mănăstirii. Multe inscripții românești au dispărut cu vremea. Au putut rezista numai cele în piatră, vârtos prinse de chiar pereții clădirilor. Așa este basorelieful arsanalei Vatoped, din 1496, din care se vede că Ștefan cel Mare aduce prinsoare o ctitorie a sa Maicii Domnului, care, sub numele de Vimatarisa, e și hramul bisericii Vatoped, cea mai cuprinsă dintre mănăstiri. Din documente doveditoare a generozității românești, aflate în biblioteca mănăstirii, aflăm că Vlad Vintilă Voievod, între alții, orânduiește la 1533 ajutorarea mănăstirii cu zece mii de aspri anual, iar Alexandru Lăpușneanu îi trece o chervăsărie cumpărată de la un cadiu turec din Salonic cu șazeci și cinci de mii de aspri și dania se face la 1560, când egumenul și cu alți frați ai mănăstirii Vatoped aduc în Moldova capul Sfântului Grigorie de Nazianz, cap ținut astăzi într-un chivot cu inscripția grecească amintitoare de “Maria, Doamna lui Șerban Voievod Cantacuzino și Maria lui Constantin Bălăceanu, 1709”. Printre icoane iau aminte și la una ce reprezintă pe Maria Vimatarisa, ferecată în aur, având pe chenarul stâng, jos, rândurile grecești:

“Nicolae, giuvaerģiu din satul Nicolița, în anul 1690”.

Acest sat macedonean a fost totdeauna curat românesc. Biblioteca mănăstirii se află în turnul ridicat de Neagoe Basarab și cu paraclisul acestuia, așa de frumos zugrăvit. Cercetând manuscrisele, găsesc însemnat pe o evanghelie cu data de 1309:

“Într-ăst an au intrat în Vlahia catalanii”; aiurea, altă însemnare:

“La 1591 a venit Ștefan Voievodul în București”; iar pe o carte, *Dogmaticchi Panoplia*, din veacul al XIV-lea, următoarele, cu litere slavone:

“Adică să știi că am scris eu, robul lui Dumnezeu, anume Constandin, care a fost venit cu părintele popa Zaharia la sfânta mănăstire la Sfetagora și cine va citi această sfântă scriptură, de va fi preot să aibă a pomeni acest ticălos nume Constandin, ca să-l pomenească și pe sfinția sa Dumnezeu, în april 20 de zile, leat 7206”.

Alături e și semnătura unui ieromonah Ioasaf în grecește. Mai este la Vatoped și o pânză votivă ce a suferit mult de incendiu, reprezentând pe Vasile Lupu și Ion Golia, ținând în mâini modelul bisericii ieșene. Cred că datează din 1650, când domnul Moldovei, printr-un hrisov, închină Goliei satul Clișconții, dimpreună cu loc de iaz și o moară.

Mănăstirii Esfigmen, în timpul egumeniei lui Teodorit, la 1813, i se închină moșia Florești, prin mijlocirea mitropolitului Veniamin al Moldovei. Mi se arată și un hrisov din 1546 al lui Petru Rareș, cât și un patrahir al aceluiași domn. Mult mai frumos e un alt patrahir românesc la Xenofont: pe marginea de jos se înfățișează în iscusite broderii chipurile donatorilor, Neagoe Basarab și Doamna Elena.

La Dohiaru e mormântul mitropolitului Moldovei, Teofan. Pe vremea păstoriei sale, în 1564, Alexandru Lăpușneanu zidește catholiconul mănăstirii, potrivit inscripției de deasupra ușii. Tot el îi dăruiește și un chivot de argint în chip de evanghelie:

pe fața din dos se citește inscripția, cum că a fost argintat la 1779, cu cheltuiala Doamnei Ralu, fiica lui Ipsilanti, în Bucureștii Țării Românești. După moartea Lăpușneanului, când sultanul Selim scoate în vânzare proprietățile mănăstirii, atunci monahii, “jelind această mare lipsă și nenorocire și, neavând încotro să-și încline capul și să-și întindă mâna, s-au întors iarăși cu inimi îndurerate și cu lacrimi spre mult cinstitul și milostivul domn, ortodoxul și luminatul Bogdan, Voievod a toată Ungrovlahia, și spre mama lui, Ruxanda”. În urma acestei rugăminți, printr-un hrisov cu trei peceti – a Ruxandei, a mănăstirii și a lui Teofan episcopul – se donează la Dochiaru, în 1570, spre răscumpărarea proprietăților, suma de o sută șaizeci și cinci de mii de aspri.

Cu înfățișarea-i de cetățuie, Ivirul e așezat pe țărmul apei. Din larguri apăru, străluminând odată, icoana Maicii Domnului. O luară uimiți călugării și, de oriunde o puneau, se întorcea totdeauna deasupra porții mănăstirii; de aceea s-a zis *Portaitisa*. Întru adăpostul ei s-a clădit și o biserică, la 1689: “Zugrăvită cu cheltuiala domnului Vlahiei, Șerban Cantacuzino”, cum spune inscripția de pe ușă; în peretele narțelului arătându-se un portret al lui “Teofan, arhiepiscop a toată Moldovlahia”. Dar și alți domnitori înaintea lui Șerban Cantacuzino și-au întors privirile către Ivir. Un ieromonah Ieremia, care a stărețit aici la începutul veacului al XVII-lea, ne-a împărtășit câteva însemnări prețioase, spunând că la 1613, din porunca lui Radu Voievod, starețul Grigore a mers în Țara Românească, unde, cu cheltuiala domnului, a zidit Sfânta Troiță, închinată Ivirului, împreună cu alte danii de sate, pământuri și odoare. Drept pomenire stau și acum zugrăvite în catholicon chipurile starețului Grigorie și Radului Mihnea, ținând o cruce și dedesubt fiul său în etatea copilăriei. Și acesta, la rându-i, printr-un hrisov datat 1626, a închinat Ivirului mănăstirea Glavacioc cu toate veniturile.

Zadarnic caut o evanghelie scrisă și împodobită de episcopul Luca la 1624, și pe care știu că o dăruise Ivirului. Găsesc în schimb alte două manuscrise ce ne privesc:

Un *Chiriacodromion* al lui Maxim Peloponesianul, transcris lângă Târgoviște, în Golgota, metoh al mănăstirii Meteora, la 1648.

O carte de la 1662, purtând însemnarea unuia Daniil din Seres:

“Această psaltire comentată o trimit prea cinstitului și prea vestitului și prea luminatului, cât și prea creștinului domn a toată Moldovlahia, Vasile Voievoda, 1643, luna februarie”.

Legenda Caracalului e asemănătoare cu aceea a întemeierii Sinaiei. Petru Voievod, dorind a zidi Caracalul, trimite la Athos pe un spătar al său. Acesta, în loc de mănăstire, înalță o fortăreață cu un turn la mare. Voievodul e foarte supărat și dă însărcinarea unui alt spătar. După clădirea mănăstirii, amândoi spătarii se călugăresc și se retrag în schivnicie lângă Caracal, unde-î zice și astăzi pe grecește *Spatarghió*. Portretele lor în haine stărețești le văd de-a stânga nartexului, sub inscripția:

“Ctitorii noi ai acestei sfinte mănăstiri, Pahomie și Pahomie”.

Unul dintre ei pare a fi Alexandru Lăpușeanu. Eghumenul, evlavios și învățat, mi-arată un firman al lui Suleiman, din 1535, care sună așa:

“Către Înalta mea Poartă a venit scrisoare, cum că, dintru început, ctitorii mănăstirii Caracalu a Sfântului Munte se trag din voievozii Moldovlahiei și pe vremuri înnoirile dâșșii le-au făcut. Încât și acum, aceste noi clădiri preschimbându-se în grămezi de ruine ce au nevoie de înnoire, din partea pomenitelor raiale, cei numiți Ioan și Petru, ne aduc la cunoștință și ne cer a face înnoiri în vechile temelii...”.

În Lavra, cea mai veche din mănăstiri, spre care și-au luat drumul atâtea avuții românești în moșii, bani și odoare,

într-un codice-manuseris, al ctitorilor citesc între nume: Vasile Voievod, Ioan Voievod, Theodosia Doamna, Maria Domnița, Ruxanda Domnița, Alexandru Voievod...

Tot în biserică ies la iveală și se înșiră pe o masă:

Un chivot de pus pe umăr, când iese preotul cu tămâierea, în argint minuțios și fin smălțuit, înfățișează un model de biserică. Inscripția mărturisește ca dăruitori pe Matei Basarab și Doamna Elena, 1644;

Mâna lui Ioan Gură de Aur, a cărei frumoasă raclă împodobită e opera lui Constantin Brâncoveanu, 1691;

Capul Sfântului Mihail Mărturisitorul, despre care un hrisov al domnitorului Brâncoveanu, în 1696, spune cum trimise și-l aduse în țară, și cu acel prilej donase Lavrei șase mii de aspri anual. Un alt hrisov de mai târziu al lui Nicolae Mavrocordat amintește de același cap sfânt că și în timpul său, în anul 1729, fuse purtat în Valahia și multe minuni făcuse, și, spre a le fi și supușilor săi în ajutor, dete poruncă a se milostivi Lavra cu o sută de groși pe an.

Același sfânt Mihail apare într-o icoană binecuvântând pe Matei Basarab și pe Doamna Elena, care țin în mâini evanghelia dăruită Lavrei, potrivit inscripției în slove grecești:

“Această dumnezeiască și sfântă evanghelie s-a făcut de prea evlaviosul și prea strălucitul nostru domn, Io Matei Basarab Voievod, și de prea evlavioasa Doamnă a sa Elena, și s-a dăruit sfintei Lavre din Athos, întru harul și binecuvântarea Sfântului Mihail, episcopul Sinadelor, Mărturisitorul. Și s-a dat când au adus în Vlahia sfântul său cap, la 1641, cu cheltuiala cinstului proegumen Iosif, 1643”.

Mai este aici o evanghelie de neobișnuită frumusețe, care, în ciuda pretenției de a fi aparținut Bizanțului, se dovedește românească. Are aidoma factura chivotului dăruit de Matei Basarab, în smalț, cu medalioane și cu măiestrite pagini iluminate.

Tot bunătații lui Matei Basarab se datorește și o liturghie, cu scoarțe de lemn, lipsindu-i câteva foi la început. Scrisă de ieromonahul Antim, la 1641, e adusă Lavrei de același proegumen Iosif, amintit mai sus. O altă liturghie, cu frontispicii și inițiale roșii, vădește o mână dibace a episcopului Luca, afierosită de el însuși mănăstirii, cum spune la sfârșit însemnarea:

“Cine o va lua și o va înstrăina de la sfânta biserică a Lavrei, să-i fie neiertat”.

Într-un volum de comentarii asupra *Cântării Cântărilor*, răsfoiesc și o traducere grecească și românească a poemei lui Solomon. Cuprinde treizeci și trei de pagini. Câteva rânduri la sfârșit aduc lămurirea că traducerea s-a făcut în 1755 la mănăstirea Barnovschi, Iași, de către Ioan Nicolae Postelnicul.

La Sfântul Pavel, pitorescul turn ridicat de Neagoe Basarab mai stăruie și astăzi.

Un turn al aceluiași domn posedă și Dionisiu, atrăgând încă prin vălul legendei patriarhului Nifon - cearta sa cu voievodul Radu, plecarea-i din țară, afurisenia lăsată; apoi suirea pe tron a lui Neagoe și generozitatea-i nesfârșită ce răscumpără din prisos orice neînțelegeri trecute. Piosul domn îi dăruiește acel faimos chivot: o minune de artă veche și una dintre cele mai ciudate relicve ale Athosului. În partea dinăuntru a capacului sunt zugrăviți Nifon și Neagoe, al cărui portret însoțit de Teodosie. De asemeni, mâna Sfântului Ioan, trimisă tot din Valahia, se află aici la Dionisiu împreună cu alte moaște. După Neagoe, vine Mircea Ciobanul cu darul evangheliei sale în strălucite coperti de argint, sculptate cu sfinți și scene religioase ce înconjoară chipurile voievodului, Doamnei Chiajna, fiului Petru și fiicei Stana.

La Grigoriu, iau aminte la desenul unui schelet cu versuri nimerite asupra zădărnicii omenești: “Omule, nu uita că asta vei fi și tu odată...” Îi spun starețului că doresc să văd icoana Doamnei Moldovlahiei, care se intitulează și Doamna

Maria Asanina Paleologhina. La ieșirea din biserică, starețul mă oprește în fața portretului unui ctitor, Ioachim, cu barba neobișnuit de lungă: "Avuse și el dese legături cu domnitorii voștri. Din banii strănși peste Dunăre căuta să libereze pe robii creștini de la turci. Era spân și, dacă vroiră călugării să-l trimită la Constantinopole, zise: "Cum să mă înfățișez eu, așa cum sunt, înaintea sultanului? De-aș avea barbă, aș înțelege..." Și peste noapte, unde nu i-a crescut, cum bași de seamă, o barbă până la pământ".

Într-o carte a proegumenului Evdochimu găsesc o seamă de lămuriri asupra Xeropotamului. Posedă această mănăstire peste o mie de acte românești, între care un hrisov din 1586 al lui Mihnea Turcitul și altul din 1626 al lui Alexandru Radu. În bibliotecă mi se arată cunoscuta pateriță a lui Duca Vodă, și *Megalinaria*, o scriere a lui Constantin Daponte, cărui a Xeropotamul îi datorește așa de mult, în care văd copia icoanei Maicii Domnului, făcătoare de minuni, a Sărindarilor din București.

La Cutlumuș, iarăși un turm al lui Neagoe Basarab, singurul supraviețuitor deasupra atâtor mărinimii românești trecute, de care, mărturisesc hrisoavele, și nu dintre cele mai vechi: al lui Vlăduț, privitor la unele sate ale Cutlumușului; al lui Mihai Viteazul, din 1595, întărind posesia Cutlumușului asupra bălților de la Romuleț ce-i fuseseră date de Basarab Voievod. Apoi mă uit la evanghelia în pergament cu numeroase zugrăveli, pe care a înfrumusețat-o și a trimis-o Doamna Elisabeta a lui Ieremia Movilă. Inscripția de lămurire, datată 1605, adaugă și dania unui potir și a două cruci, toate în argint și aur.

Biblioteca Sfântului Pantelimon, afară de hrisoavele lui Vlad și Radu cel Mare și de o stampă din vremea lui Scarlat Calimachi, ctitorul de mai târziu, îmi păstrează surprinderea unui lexicon grecesc-aromân-albanez – aceste două limbi din urmă redade tot în caractere grecești. Nu-i întreg lexiconul, se oprește la litera p; cuprinde exact 703 cuvinte; și n-aș putea spune din ce anume timp datează.

Sfârșind cercetarea Muntelui Athos, mă uimesc bogățiile câte s-au revărsat din plin asupra mănăstirilor. Nu-i măcar una dintre ele care să nu se fi bucurat de largă dărnicie românească. În schimb, nu am primit niciodată vreo recunoaștere. Dimpotrivă, cu mare greutate ni s-a îngăduit oarecare viață religioasă aparte, așa de restrânsă. Oriunde am umblat, călugării, alții decât greci, mi s-au jelit amar de câte pătinesc. Conducătorii Athosul nu slujesc ortodoxiei, ci unui scop anume politic: împiedică venirea la Sfântul Munte a monahilor negreci, pentru ca, treptat, cu timpul, murind călugării de astăzi în mare parte bătrâni, să pună stăpânire și pe așezămintele celorlalte neamuri. Dar Muntele Athos fusese menit și dedicat întregii ortodoxii. Dintru început îl sprijiniseră și împărații bizantini, și cnejii Serbiei, și voievozii români, și regii Bulgariei, între care Ioan Alexandru spunea cu prilejul unei danii la 1342 despre mănăstirile Athosului: "Zidite au fost întru pomenirea împăraților ortodocși, celorlalți ocrotitori și fiecărei nații creștine. Că nu se găsec în acest sfânt loc numai ctitorii unei națiuni sau a două națiuni, ci își găsec aici mântuirea în comun toți câți o caută: e un loc îndeobște al făcătorilor de bine".

Cu aceste gânduri, întorcându-mi ochii înapoi de plecare, iau drept simbol nimbul argintiu al unui rotocol de nour oprit în vârful Athosului – e nimbul sfințeniei trecutului.

("Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Literare", Seria III, Tomul VII, Memoriul 3)

MANUSCRISE MUZICALE ROMÂNEȘTI LA MUNTELE ATHOS

Arhid. Prof. Sebastian Barbu Bucur

De peste un mileniu, Muntele Athos este cel mai renumit centru al monahismului ortodox. Încă din timpul împăraților

Comneni (secolele XI-XII) Athosul a devenit un mic Bizanț, o a doua patrie a marelui imperiu creștin de Răsărit.

Întregul complex de mănăstiri, biserici, paraclise, schituri, arsanele (porturi) etc., a fost ctitorit de împărați bizantini, țari ruși, sârbi, bulgari, dar cele mai multe și mai substanțiale ctitorii din toată istoria Athosului aparțin Țărilor Românești. Acestea depășesc orice alte ajutoare slave sau chiar bizantine, reușind în mod constant să întrețină și să salveze Athosul de la ruină timp de cinci secole (1350-1863), sub lunga dominație otomană.

Luând locul împăraților bizantini, după prăbușirea Bizanțului, domnitorii români au zidit, restaurat și întreținut cu o dărnicie fără egal cele mai importante edificii athonite, exercitând aici o neîntreruptă asistență materială și hegemonie spirituală. În anul 1369, voievodul muntean Vladislav reconstruiește mănăstirea Cutlumuș, în 1414 îl găsim pe Mircea cel Bătrân între ctitori la Mănăstirea Zograf, iar la 1429 Alexandru cel Bun iscălește un hrisov cu dani. Ștefan cel Mare (1457-1504) și Neagoe Basarab (1512-1521) sunt ctitorii celor mai multe lăcașuri de acest fel. Petru Rareș (1535) zidește mănăstirea Caracalu, Alexandru Lăpușneanu (1552-1568) rezidește mănăstirea Dohiaru, iar Mihai Viteazul (1593-1601) reclădește mănăstirea Simonpetra, arsă în anul 1580.

După prăbușirea Bizanțului (1453) și după căderea țaratului bulgar (1393) și a celui sârb (1459), Țările Române, rămânând singurele țări libere în Peninsula Balcanică, au acordat Athosului o permanentă ocrotire. Voievozii Moldovei și Valahiei, ca și sfetnicii lor, au zidit din nou ori au reînnoit biserici și paraclise, mănăstiri și schituri, trapeze, chilii, bolnițe, arhondării și arsanele, au dăruit cărți de slujbă și odoare de preț, icoane ferecate în aur și argint, odăjdii, epitafe și dvere cusute cu fir de aur și împodobite cu pietre scumpe și mărgăritare, astfel încât, după împărații bizantini, voievozii români sunt cei mai de seamă ctitori ai așezămintelor aghiorite. Orice

cercetător sau pelerin poate vedea și astăzi o mulțime de tablouri votive ale domnitorilor și ierarhilor români la Athos grăitoare în acest sens, dintre care amintim pe cel al lui Ștefan cel Mare (1472) de pe zidul turnului de apărare de la Vatoped și altele, cum ar fi cele de la Zoğrafu (Ștefan cel Mare, Alexandru Lăpușneanu și Vasile Lupu), Dionisiu (Neagoe Basarab și soția sa Despina), Dohiaru (Alexandru Lăpușneanu și soția sa Ruxandra), Iviron (Teodosie Mitropolitul), Esfigmenu (Veniamin Costache) etc.

Dintre obiectele de mare preț păstrate aici, amintim *Steagul de luptă al lui Ștefan cel Mare* de la Zoğrafu și sicriul de argint și filigran donat de Neagoe Basarab mănăstirii Dionisiu pentru moaștele Sfântului Nifon, patriarhul Constantinopolului.

După căderea Bizanțului (1453) s-au transferat și adăpostit în Athos cele mai de preț tezaure creștine amenințate cu distrugerea și profanarea turcilor. Grație acestui nou Bizanț – care este muntele Athos – se păstrează astăzi cele mai valoroase documente și odoare imperiale bizantine, slavone și românești, zeci de mii de tipărituri vechi și manuscrise de tot felul, printre care și muzicale.

Tezaur incomensurabil de moaște, evanghelii și obiecte de cult ferecate, feloane, stihare, sacoșe și mitre lucrate în fir de aur și argint, bibliotecă patristică fără egal, cu sute de mii de cărți teologice, filosofice, istorice și literare, cu inestimabile documente bizantine și postbizantine și mai ales cu prețioase manuscrise muzicale, Athosul, patria milenară a monahismului ortodox, este o adevărată cetate a culturii ortodoxe.

Preluând de la Bizanț frumusețea slujbelor de odinioară, cele peste 300 de biserici și paraclise din Athos au păstrat nealterat de influențele străine întregul tezaur patristic al cultului ortodox: tipicul, cărțile de slujbă, tradiția, promovând cea mai autentică muzică bizantină, care a fost asimilată întocmai și în Țările Române.

Împrejurări nefavorabile din trecut au făcut ca din numărul mare de manuscrise psaltice românești și grecești scrise de români de-a lungul vremii numai o parte să rămână în bibliotecile și muzeele Țării Românești. Condițiile istorice vitrege, dominația străină asupra ținuturilor românești au contribuit fie la distrugerea și pierderea multor manuscrise de acest fel, fie la înstrăinarea lor.

În perioada fanariotă înstrăinarea manuscriselor psaltice capătă proporții fără precedent. Pentru administrarea mănăstirilor închinat vin la noi – în număr din ce în ce mai mare – călugări trimiși de la Patriarhiile Orientului sau de Muntele Athos, care aduc (și mai ales duc) cu ei manuscrise de tot felul, printre care și psaltice. O carte bisericească – și cu atât mai mult un manuscris cu note muzicale – era scumpă și rară, ea prețuind până la 100 de aspri, sau 17-25 galbeni de aur, ceea ce echivala cu o moșie.

Odată cu înstrăinarea domniilor pământene și mai ales cu secularizarea averilor mănăstirești, grecii, plecând în masă din țara noastră, au luat cu ei lucrul cel mai de preț, manuscrisele, astfel încât nu puține muzee și biblioteci de peste hotare dețin astăzi manuscrise muzicale aparținând culturii noastre din perioada medievală, renescentistă, barocă sau clasică.

Cele mai vechi vestigii muzicale de proveniență românească existente în Athos sunt două **Leționare evanghelice** (evangheliare), scrise pe pergament cu multă măiestrie și frumos ornate cu alese miniaturi. Textul literar este prevăzut cu neume sau notație efonetică. Placate artistic cu argint și aur (copertile), ele sunt expuse la loc de cinste, în vitrine centrale, una la Dionisiu, donată de Mircea Ciobanu (1545-1554) și Doamna Chiajna, și alta la Lavra, dăruită la 1643 de Matei Basarab și Doamna Elena.

De la ieromonahul Damian Vatopedinul din Veria, dascăl și protopsalt al Moldovlahiei, ne-au rămas o mulțime de cântări, compoziții personale, împrăștiate prin diverse locuri, și

două voluminoase manuscrise muziciale, și un anume Mathimatar al stihirariului, scris la 1679, și un Stihirar, al anului, scris la 1680 și păstrat în Marea Lavră.

În chinoviul românesc Prodromu se păstrează un Anastasimatar scris pe teritoriul României în preajma anului 1717, copie după Anastasima lui Filothei sin Agăi Jipa.

La începutul secolului al XVIII-lea, Clement Grădișteanu, ieromonah din mănăstirea Hurezu, scrie o Antologia engolpios, ce se păstrează la Xenofont și care conține și compoziții proprii.

Din ultimul pătrar al secolului al XVIII-lea datează un Anastasimatar românesc, alcătuire a lui Mihail (Mihalache) Moldovlahul, ce se păstrează la Marea Lavră, important prin faptul că este cel mai complet manuscris de acest fel și pentru că reprezintă cel de-al doilea stadiu al românirii cântărilor, când nu se mai copiază aproape nimic din textul muzical grecesc, ci se crează muzică de tip bizantin direct pe text românesc.

Tot în această perioadă, Ioniță Psaltul și Vlahul scrie o Antologie ce se păstrează la Xiropotamu.

În afară de manuscrise cu notație cucuzeliană, compuse sau copiate în întregime de către români, găsim la Athos, prin diverse codice grecești din secolele XVII-XVIII, și cântări răzlețe ale unor autori români necunoscuți până acum.

Astfel, Iovașcu Vlahu, "protopsaltul Curții Ungrovlahiei" (1670-1700), compune o doxolie aflată în 24 manuscrise; un heruvic, în 5 manuscrise; un chinonic și 4 irmoase calofonice, în 6 manuscrise. În codicele amintit la Xenofont, scris la începutul secolului al XVIII-lea de Clement Grădișteanu din Horezu, găsim un chinonic ("Binecuvântează cununa"), compunere a lui chir Ioan loğofăt Vlahu, iar la Dohiaru, în 3 manuscrise un irmos calofonic ("Ascultă cer al minunilor"), alcătuire a unui alt Ioan Vlahu Domesticu. Într-un codice scris, de asemenea, la începutul secolului al XVIII-lea și păstrat la Panteleimon, găsim un heruvic, al cărui autor este Calist arhimandritul Vlahobogdanul, iar

în două manuscrise (secolul al XVIII-lea), unul la Vătoped și altul la Marea Lavră găsim un chinonic săptămânal (“În tot pământul”), al cărui autor este un alt Calist, ieromonah din mănăstirea Mărgineni – Ungrovlahia.

De la Vlatiru Vlahul ne-a rămas o doxologie păstrată într-un manuscris la Xenofont, care circulă și sub numele “un dascăl vlah anonim”. Un chinonic duminical (“Lăudați”), foarte frumos, păstrat la Dohiariu, este scris de asemenea de un valah anonim.

Un capitol important privind muzica românească la Athos, din secolele XVII-lea și XVIII-lea, îl constituie imnele și polihroniile în cinstea domnitorilor și demnitarilor eclesiastici din Țările Române și a patriarhilor apostolici care locuiau aici sau ne vizitau deseori. Acestea sunt scrise de către români și mai ales de către greci, drept cinstire și recunoștință pentru nenumăratele danii făcute întregului Orient ortodox și mai ales mănăstirilor athonite.

Cu notație hrisantică, manuscrisele psaltice românești la Athos, provenite din Țările Române, sunt mai multe. Astfel, în deceniile 8 și 9 ale secolului al XIX-lea, Popa Traian scrie la Iași, sub protecția lui Iosif Naniescu, trei codici muzicali ajunși încă în vremea sa la Bitolia (Macedonia) și apoi la Xenofont.

La chinoviul românesc Prodromu, printre alte manuscrise muzicale de valoare se păstrează: Antologie scrisă de Anton Pann; Psaltichie scrisă în București, la 1832; Antologie scrisă în Țara Românească, la 1843; Psaltichie scrisă de Ștefan Arhimandritul din Cernica, la anul 1844; Antologie scrisă (o parte) de Axentie Roșculescu, la anul 1847; un Vecerno-Utrenier-Liturghier, scris ante 1848, provenit de la Elisabeta monahia, probabil Elisabeta Cantacuzino Schimonahia din mănăstirea Agapia (1857), sora mitropolitului Veniamin Costache, apoi de la G. Ucenescu, “psalt la biserica mare din Brașov”, se află tot aici un Heruvariu, scris sub predarea “lui Anton Pann în București, la anul 1851”; un Praznicar scris de Ghiță Ionescu din mănăstirea Găieseni-Dâmbovița, la anul 1863, precum și o

Colecțiune de cântări bisericești scrisă de Ioan Grigorescu, la anul 1864, iar ante 1873 Popescu Costache scrie o Psaltichie "din predania lui Gheorghe Căciulescu, cântăreț la Sfântul Nicolae Nou, orașul Câmpulung-Muscel".

Și la chilia Sfântului Ipolit, dependentă de Vatoped, există Compuneri muzicale grecești și românești ale cântărețului român George Ucenescu, discipol al lui Anton Pann.

Majoritatea manuscriselor din acest catalog sunt scrise în Muntele Athos de către monahii români psalți, protopsalți și compozitori, chiar pentru nevoile lor.

Caracteristica monahismului românesc este că dintru început s-a ocupat cu scrierea manuscriselor și cu învățarea scrisului și a cititului a celor care intrau pe poarta chinoviei. Copierea manuscriselor în Moldova și Muntenia a constituit o epocă de înflorire, menționată și în istoria culturii popoarelor sud-est europene. Monahii din Țările Române care au viețuit la Athos au continuat tradiția înaintașilor lor.

Trăind în mijlocul altor neamuri – greci, ruși, bulgari, sârbi, albanezi –, monahii români au avut nevoie de manuscrise mai ales pentru săvârșirea slujbelor, ca și pentru lectura sufletească. Deși în secolele XVIII-XIX s-au tipărit în Țările Române destule cărți de slujbă bisericească, totuși copierea manuscriselor conținând psaltiri, ceasloave, octoihe, acatiste și îndeosebi psaltichii a continuat ca o îndatorire a votului monahal. Sihaștrii și colibarii, cei de la chilii, schituri și mănăstiri au copiat în caiete și în volume texte din paterice, vieți de sfinți, învățături, scrieri isihaste, capete din scrierile marilor cuvioși și ierarhi, precum și literatura apocrifă, pe care le citeau la trapeză, în timpul mesei, sau în chilie, când nu erau la slujbă.

Pentru copierea manuscriselor de muzică psaltică, monahii români de la Athos au fost impulsionați de faptul că, în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, un român, Nectarie Vlahul (1804-1899) de la chinoviul Prodromul, a fost unul dintre cei mai prolifici și talentați compozitori de muzică

psaltică. A tradus din literatura clasică universală și a compus tot ceea ce era necesar tuturor ofițierilor din timpul anului calendaristic: Liturghier, Anastasimatar, Doxastar, Stihirar, Triod, Penticostar, Heruvico-Chinonicar, Prohod, Antologhii, precum și Anixandare, Fericit bărbatul, Poliele, Doxologii, Heruvices, Axioane și un mare număr de stihiri, tropare, slave, cântări veselitoare etc., pentru români și pentru greci. Este supranumit de către români și greci: "Al doilea Cucuzel". "Protopsalt a tot Muntele", "Privighetoarea Sfântului Munte", "Protopsalt al tuturor psaltților". În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Nectarie Schimonahul a înființat la Prodromu o Școală de psaltichie, renumită în tot Muntele, pentru români, greci, ruși, bulgari, macedoneni și sârbi. Timp de aproape un secol cântările sale au fost transcrise de un număr de psalți și protopsalți români și chiar greci, manuscrisele copiate circulând prin tot Muntele, la schiturile și chiliile românești, ca și la mănăstirile grecești.

Printre ucenicii săi și ucenicii ucenicilor săi, care au copiat manuscrise întregi, precis datate, cu cântări de-ale lui Nectarie și ale altor români, amintim pe: Calinic Ieromonahul, Calistrat Galactinovici, Chesarie Schimonahul, Clement Schimonahul, Ierodiacon Dionisie Ignat, Dometie Ieromonahul, Ieromonah Dometie, Gavril Panța, Gherontie Ieromonahul, Iacob Monahul, Iacov Deciul, Iacob Răduleanu, Ierodiacon Isihie Petrescu, Ieromonah Isihie Petrescu-Cârjan, Martin Monahul, Nathanail Ieromonahul, Neofit schimonahul, Nicandru Ierodiaconul, Nichita Basarabeanu, Ierodiacon Onufrie Bratu, Ieroschimonah Paisie Lambru, Pasarion Șobotariul, Pimen Ieroschimonahul, Sava Schimonahul, Teofilact Ieromonahul, Varahiil Schimonahul, Vichentie Monahul.

În afară de acești copiiști și autori de manuscrise, precis datate, opera lui Nectarie, ca și a altor autori români și greci, a circulat și prin anonimi. Există în acest catalog un număr de 81 de manuscrise fără ca numele copiștilor să fie

menționat, obicei impus de anumite canoane monahale, care nu îngăduiau călugărilor făuritori de opere să-și scrie nici măcar numele. Există, de asemenea, în acest catalog și un număr de 58 de manuscrise nedatate.

Opera muzicală a lui Nectarie Schimonahul este imensă, mai bogată decât a tuturor psalților români din secolele XVI-XX, și alături de multe alte cântări ale altor psalți români și greci, ea a fost rescrisă de ucenicii săi cu multă artă și meșteșug, astfel încât multe manuscrise pot fi considerate piese de muzeu, cu deosebire cele 15 manuscrise cumpărate din diverse locuri de Arhimandrit Dometie Trihenea, de la chilia Sfântul Ipatie, pe vremea când era stareț la mănăstirea bulgărească Zoğrafu (manuscrise care inițial au fost la Prodromu, cu motivația: "să nu fie înstreinate", împrăștiate ulterior prin Muntele Athos).

Numărul manuscriselor românești de la Athos și al psalților compozitori și interpreți este însă mult mai mare decât ceea ce am putut noi depista.

Se impune în continuare inițierea unei ample acțiuni de depistare și înregistrare a manuscriselor și documentelor muzicale românești de tradiție bizantină aflate în afara hotarelor țării noastre.

Prin catalogarea acestor valori și prin studierea sistematică a lor, patrimoniul culturii muzicale românești se va completa cu noi documente din secolele X-XX.

Documentele muzicale românești din Athos și psalții atestați acolo au contribuit la întregirea repertoriului muzical bizantin universal, iar istoria muzicii românești s-a îmbogățit cu un număr mare de piese și cu nume noi de compozitori și interpreți.

Moștenitor al unei milenare tradiții de cultură muzicală bizantină, poporul român adaugă tezaurului universal de valori spirituale și acest bogat fond de manuscrise de la Muntele Athos.

*(Revista "Mitropolia Ardealului", Anul XXXIV,
nr. 2, martie-aprilie 1989)*

4. DANII ROMÂNEȘTI LA ATHOS

DANII MOLDOVENE PENTRU MUNTELE ATHOS ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

Maria Muțiu

Situat în aria culturii elene și apoi bizantine, Athosul, centrul monahismului din Balcani și de peste Dunăre, a constituit pentru țările române o forță de atracție spirituală cu totul deosebită. Pentru a dovedi aceasta, ne vom limita la Moldova, și numai la un singur secol, la secolul al XVI-lea, deși relațiile românilor moldoveni au fost neîntrerupte aproximativ timp de șapte secole. Numeroasele și scurtele domnii ce caracterizează perioada respectivă în Moldova (23 în total, unele se repetă) nu înregistrează danii substanțiale la Athos. Se remarcă, totuși, câțiva dintre domnitori și, desigur, cei mai reprezentativi. Menționăm din aportul lor moral și spiritual: danii în bani, construcția de clădiri, zugrăveli, închinări de moșii și de mănăstiri, obiecte de artă bisericească, precum și manuscrise prețioase.

În această perioadă, arta moldovenească atinge perfecțiunea, iar stilul moldovenesc începe să se impună tot mai mult. Un exemplu îl constituie cupola alungită cu pridvorul exterior (nartex) al mănăstirii Dohiar. Refacerea construcției și picturii acestei mănăstiri aparține mitropolitului Moldovei, Teofan, înmormântat aici în 1598.

Se remarcă dintre domnitorii donatori: Ștefan cel Mare (sfârșitul domniei), Petru Rareș, Doamna Elena, Alexandru

Lăpușneanu, Doamna Ruxandra și Petru Șchiopul. Contribuțiile sunt aduse următoarelor mănăstiri de la Sfântul Munte: Zografu, Dionisiu, Esfigmenu, Rusicon (Sfântul Pantelimon), Dohiar, Marea Lavră, Vatoped și Pantocrator.

Contactele nu s-au stabilit numai prin voievozi, prin mari boieri (ca hatmanul Sturza și Troțușan), cărturari, monahi, dar și prin artiști și constructori moldoveni, ale căror amprente sunt vizibile până azi.

Tabloul social, în general, e completat prin contribuția în masă a întregului popor, căci procesul de transumanță a ajuns la apogeu în această epocă. Din rândurile păstorilor români care cutreieră Balcanii, unii se opresc cu evlavie la Athosul trecut în legendă, îmbrăcând chiar rasa monahală.

Există, desigur, explicații pentru masivele ajutoare acordate de românii moldoveni Athosului (ajutoare paralele cu ale celui alt stat feudal românesc, Țara Românească).

Luptele pentru întâietatea Bisericilor erau încheiate. - Catolicismul nu a reușit însă să pătrundă la Athos, cu toată presiunea exercitată începând din secolul al XVI-lea. Atât pentru Moldova, cât și pentru Muntenia, sprijinul acordat Sfântului Munte, centrul lumii ortodoxe, reprezenta un fel de reacție. Nu vom nesocoti nici alt element psihologic, și anume atitudinea domnitorilor moldoveni față de regii suzerani catolici, maghiari și polonezi, explicată printr-o anumită ambiție a celui umilit. Nu e mai puțin adevărat că generozitatea voievozilor urmărea și o anumită popularitate. E apoi perioada frecvențelor lupte cu turcii. Ungaria e ocupată, iar Transilvania rămâne principat autonom sub suzeranitate otomană. Participarea Moldovei la unele victorii militare sporadice împotriva Semilunii vor fi exprimate, de asemenea, în contribuții suplimentare aduse Athosului drept recunoștință. Există o emulație în danii între popoarele ortodoxe. Porfir Uspenschi afirmă că "nici un alt popor pravoslavnic nu a făcut atâta bine pentru Athos cât au făcut românii".

Athosul, uneori, e și un refugiu. Sunt voievozi români care se retrag aici (cum e cazul lui Alexandru Lăpușneanu). Se aplanează chiar diferende de familie. Sunt cazuri, însă, când se stabilesc contacte între diferitele personalități politice ale vremii, contacte diplomatice, căci pelerinajele la Sfântul Munte pornesc din toată lumea ortodoxă, înaltul for monahal dobândind și un colorit politic.

Din punct de vedere cultural, un prim rol îl are organizarea învățământului sub egida Athosului. Introducerea limbii grecești și relațiile directe ale moldovenilor cu cărturarii athoniți, unii cunoscători și ai culturii occidentale, dă posibilitate cunoașterii unui circuit cât mai larg al culturii universale. Legăturile sunt reciproce, căci există și donații de manuscrise în limba slavonă din partea domnitorilor moldoveni.

Cauzele sentimentale care au determinat concretizarea valoroaselor danii sunt dărnicia, evlavia, altruismul față de străini, aprecierea frumosului, rafinamentul artistic.

Pentru că am subliniat contribuția în bani, din documentele cunoscute extragem următoarea listă orientativă: Ștefan cel Mare, "în fiecare an", pentru mănăstirea Zograful dădea 100 galbeni ungurești (la 1.500 donează acestei mănăstiri și un prapor). La 1493, tot acest mare domnitor dă pentru Costamonit 5.000 aspri, la fel și în anul 1497, și în continuare până la 1504, sfârșitul domniei. Fiul său, Petru Rareș, la 1546 e menționat cu o danie anuală de 6.000 aspri pentru mănăstirea Grigoriu și pentru mănăstirea Costamonit. Petre Șchiopul, la 20 februarie 1579 s-a angajat pentru Marea Lavră cu un mertic anual de 600 aspri. Același domnitor acordă mănăstirii Hilandar, la 28 aprilie 1587, un mertic tradițional de 600 aspri. 6.000 aspri depune anual, la 1598, și Ieremia Movilă. Tot pentru Lavra, la 1562, hatmanul Moldovei, Ion Sturza, dă anual 300 florini. La 1561, Alexandru Lăpușneanu, în prima sa domnie, are pentru Vatoped mertic anual de 300 galbeni roșii și 65 aspri turcești. Același domnitor subvenționează

cu danie anuală și mănăstirea Grigoriu. Eulavioasa Doamnă Ruxandra, soția lui Alexandru Lăpușneanu, în fiecare an, pentru Zografu dădea 100 de galbeni și 52.000 aspri pentru impozit. La 1569, Ruxandra rezervă pentru mănăstirea Dohiar 165.000 aspri și pentru Caracalu 35.000 aspri.

Sumele menționate sunt relevante, deoarece daniile în bani au fost mult mai numeroase. Noi am luat în considerare numai cifrele atestate documentar. Tabloul statistic amintit ar trebui însă completat cu contribuțiile la Athos, tot în acest secol, prin construcții de clădiri, reparații și picturi la următoarele mănăstiri: Protathon, Marea Lavră, Vatoped, Ivir, Dionisiu, Cutlumuș, Pantocrator, Xiropotamu, Zografu, Dohiar, Caracalu, Filoteu, Simonpetra, Sfântul Pavel, Stavronichita și Xenofon. De exemplu, la 1517, Vatopedul intră în refacere generală. La 1513, mănăstirii Ivir i se construiește turnul și o parte din Catolicon, cu chiliile.

Pentru a ne da seama mai bine de contribuția materială, atât de substanțială, să ne oprim numai la câteva din mănăstirile amintite.

Mănăstirea Dionisiu este clădită în anul 1515 din temelii, construcție cu turn, bolniță, chilii și apeduct. La Cutlumuș se repetă aceeași construcție, plus portul la mare.

La Simonpetra, în 1567, se construiește turnul arsenalului, ca după incendiul din 1580 să se reclădească totul din nou. Ziduri de apărare au fost construite la mănăstirile: Cutlumuș, Pantocrator, Caracalu (renovare) și Sfântul Pavel.

Picturi remarcabile au fost executate din fondurile personale ale domnitorilor moldoveni la Protathon, Marea Lavră, Dionisiu, Cutlumuș, Xiropotamu, Dohiar, Caracalu, Filoteu, Sfântul Pavel și Xenofon.

Daniile românești se intensifică în epoca idioritmică de decădere a Lavrei. Călugării doritori de averi personale se separă pe cont propriu în chilii, schituri, peșteri. Mănăstirea e aproape liberă. Dar dintre călugării rămași în mănăstiri, unii

lui Neagoe Basarab, mare binefăcător al Muntelui Athos, Vlad Vintilă, care la 2 mai 1533 va întări o danie substanțială Xiropotamului, iar din Moldova, Petru Rareș, de la care mănăstirea mai păstra un Tetraevanghel, de la 1534.

Cea mai importantă danie în acest secol vine la 21 octombrie 1585, de la Mihnea Turcitul al Țării Românești (1577-1583; 1585-1591), care va închina Xiropotamului mănăstirea bucureșteană de pe apa Colentinei, Plumbuita. Dar nu a fost închinată fără ca mai înainte să fi fost înzestrată cu mori, grădini, livezi, vii în jurul Bucureștilor și, bineînțeles, cu sate și moșii.

Nu până demult s-a acreditat în istoriografia românească că Xiropotamu ar mai fi căpătat mănăstirea Secu din Moldova, din partea vornicului Nestor Ureche, tatăl cronicarului, în timpul lui Ieremia Movilă (1595-1600), mai precis pe la 1599, lucru care s-a dovedit a fi eronat.

Pe parcursul secolului al XVII-lea, Xiropotamul a mai primit confirmări ale închinării mănăstirii Plumbuita de la Radu Mihnea (1601-1602; 1611-1616), Alexandru Coconul (1623-1627) și Matei Basarab (1632-1654).

Cu Matei Basarab trecem în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, când Xiropotamu va primi iarăși destul de multe danii, dintre care și închinări de mănăstiri, danii pe care le vor continua cu și mai multă energie domnii fanarioți.

Pe la 1650, călugării de la Xiropotamu încep să vină cu moaște prin Țările Române și de aici în Rusia, lucru care-i va ajuta să-și poată repara mănăstirea de mai multe ori. La cerea lor, nenumărați domni români au răspuns prin binefaceri de tot felul, dar mai ales închinând o serie de schituri și mănăstiri. Dar nu numai domnii erau aceia care făceau astfel de acte de binefacere, ci și unii dintre boieri. Așa vedem pe Păun Vameșul (Pașoni, pe numele său grecesc, căci era din Epir), clădind pe la 1666, lângă Iași, o mănăstire cu hramul Pogorării Sfântului Duh, pe care, la 1 august 1670, a închinat-o la Xiropotamu. Mănăstirea mai era cunoscută sub numele de Clătia de la Bucium, sau Sfânta Treime.

La 9 februarie 1671, paharnicul ecumenic Metodie al III-lea, printr-o scrisoare sinodală, pomenea de Pagonis al lui Saul, care construise o mănăstire afierosită Cincizecimii, la locul numit Clatia, lângă Iași, pentru mântuirea sufletului său și pomenirea părinților lui. Pe lângă celelalte bunuri cu care înzestrase și întărise mănăstirea, a cerut de la patriarh să i se confere statutul de stavropighie și să i se confirme închinarea mănăstirii la Muntele Athos. Ca semn al supunerii către Patriarhie, a hotărât să dea câte cinci ocale de ceară pe an Marii Biserici, Patriarhul acceptă această cerere și ca atare a numit mănăstirea ieșeană stavropighie, fără nici o altă pretenție, în afară de cele 5 ocale de ceară și pomenirea numelui său. Patriarhul va și confirma închinarea ei către Xiropotamu, așa cum ceruse ctitorul. Xiropotamul era obligat să administreze mănăstirea românească, iar aceasta din urmă trebuia să accepta grija celei de la Athos, încât ea să crească și să se dezvolte pentru a nu înceta niciodată să pomenească numele ctitorilor. Xiropotamiții vor conduce mănăstirea de la Clatia ca și când ar fi unită cu mănăstirea lor, ca și când cele două ar fi una.

Foarte interesant acest mod de înțelegere al închinării. Deci mănăstirea Clatia urma să fie condusă ca și când ar fi unită cu Xiropotamul. Acesta era actul de confirmare al patriarhului ecumenic Metodie. Iar din partea lui Păun (Pagoni), daniile n-au încetat, de vreme ce la Xiropotamu se mai poate găsi un splendid epitaf, în fir de aur, de la 1672, donație a sa.

Arhiepiscopul Ghedeon, mitropolit de Cezareea Capadociei, murind la Xiropotamu, a lăsat acesteia cărja sa episcopală (pateriță) de fildeș, care-i fusese dăruită de domnul Ioan Duca Voievod, socrul lui Păun Vameșul. Inscripția votivă este în limba greacă, purtând data 1685, iar mai jos numele posesorului pe trei rânduri. În ce privește data, se ridică o problemă, aceea a identificării lui Duca, pentru că, la 1685, nu domnea un voievod cu acest nume în Moldova. Atunci își încheia domnia Dumitrașcu Cantacuzino și și-o începea Constantin Cantemir

pleacă după ajutoare la sârbi și la români, încă de la începutul secolului al XVI-lea. Cei care ajung în Moldova iau și drumul Rusiei, mai ales în timpul agității domniei a lui Ion Vodă cel Cumplit. În 20 februarie 1579, egumenii Lavrei ajung în Moldova și primesc de la domnitorul Petre Șchiopul importanta danie de 600 aspri. Această danie e semnalată de cronicarul contemporan, Ierotei.

Pentru ornamentarea artistică a Athosului, subvențiile materiale sunt deosebit de substanțiale. Un exemplu: comanda picturii integrale a capelei Sfântul Nicolae, la 1560. Nu se știe precis dacă doamna Ruxandra contribuie, deoarece exact atunci răscumpăra de la turcii din Tesalonic metoacele Sfântului Munte. Hatmanul Ioan Sturza, la 1562, pretinde însă, pentru suma de 300 de florini dată în plus, "pomenirea" în fiecare an de Sfântul Nicolae, căci "altfel nu se vor sluji nici el, nici urmașii lui", afirmă egumenul Lavrei și părintele Visarion.

Lucrăturile în fir de aur și argint, broderiile executate la mănăstirea Putna, obiectele de artă religioasă, copertele de manuscrise, fac și ele parte din donațiile pentru "patria Maicii Domnului".

Ajutoarele acordate în general, în acest secol cu puternice frământări social-politice, sunt considerate recunoștință și sprijin conștient adus unui centru religios internațional de autoritate supremă.

În intenția noastră a fost de a fixa doar reperele din relația Moldovei cu Sfântul Munte și de a desprinde din atmosfera acestei perioade numai câteva din aspectele culturale, religioase și chiar politice.

*(Revista "Altarul Banatului", Anul II (XLI),
nr. 4-6, aprilie - iunie 1991)*

DANII ROMÂNEȘTI LA MÂNĂSTIREA XIROPOTAMU

Pr. Ioan Moldoveanu

Despre mănăstirea Xiropotamu și relațiile ei cu Principatele Române se pot spune foarte multe lucruri, mai ales pentru secolele XVII-XIX, timp în care ea a beneficiat de o atenție deosebită din partea domnilor acestor Principate.

Xiropotamu este una dintre cele mai vechi mănăstiri din Sfântul Munte, căci în 959, apare deja menționat un "Pavel Xiropotaminul", iar în tipiconul al II-lea, din 1045, semnează al IX-lea, Ilie Xiropotaminul, dar pe locul al VII-lea semna egumenul de la "Sfântul Nichifor". De ce spunem toate acestea? Pentru că Xiropotamul multă vreme apare în acte ca mănăstirea "Sfântul Nichifor", și aceasta chiar la 1142. Este greu de spus de ce apar aceste două semnături, pentru că, mai mult ca sigur, este una și aceeași mănăstire.

Mănăstirea de la Râul Sec sau Secu, căci așa i s-ar spune pe românește Xiropotamului, a cunoscut și ea, ca și celelalte, perioade de glorie și decădere, în funcție de cum au putut-o ajuta, fie împărații bizanțini, fie sârbii. Când nici unii, nici ceilalți n-au mai putut face nimic pentru întreținerea mănăstirii, au intervenit românii.

Până nu demult se știa că începutul legăturilor între noi și Xiropotamu l-a făcut Ilieș Vodă al Moldovei, printr-un act de danie datat 2 septembrie 1413, după care, ajutorul românesc a fost continuu pe o perioadă de patru secole. Pe de altă parte, alții au crezut că acela care a pus începutul acestor legături a fost Alexandru Aldea al Moldovei, printr-un document din 9 februarie 1433, prin care acorda Xiropotamului, ca și Zografului, 3000 aspri.

Dacă datele acestea sunt contestabile, începând din secolul al XVI-lea, tradiția românească de a ajuta Răsăritul a înscris în mod sigur Xiropotamul între ctitoriile ei. Este cazul

(1685-1693). Un Constantin Duca (Duculeț) a domnit între 1693-1695 și 1700-1703. Dar pentru că Duca Vodă, care făcea dania, se pare că era socrul lui Păun Vameșul (se presupune că la 1685 acesta avea o vârstă mai înaintată decât ginerele său, pe care actul patriarhal din 1671 îl numea "bărbat nobil și cu specială grijă față de cele dumnezeiești"), ne face să credem că nici Păun nu era foarte tânăr, ceea ce înseamnă că nu despre Constantin Duca este vorba, ci despre tatăl lui, Gheorghe Duca, ce domnise între 1678-1683. De altfel, însăși inscripția mărturisește acest lucru, pomenind pe Duca și pe soția sa Anastasia, urmați de un Constantin și un Matei Voievod. În privința datei înscrise pe pateriță este posibil să se fi citit 5 în loc de 3, sau ca ea să fi fost adăugată ulterior dăruirii sale, căci am văzut, la 1685 nu domnea nici un Duca. Optăm pentru prima variantă, dacă ne gândim că acest Ghedeon al Cezareei ajunsese probabil prin Moldova, așa cum făceau foarte mulți dintre arhierii rămași fără scaun, și numai așa va fi primit această pateriță. Este, de asemenea, posibil ca el să fi avut metania la Xiropotamu și să fi venit atunci după milă, uzând de influența sa de fost arhieriu în cetatea Sfântului Vasile cel Mare.

În secolul al XVIII-lea se menționează că se face o altă mare danie pentru Xiropotamu. Este vorba despre închinarea mănăstirii Dancu din Iași, la 16 februarie 1702, de către Constantin Duca, al cărui tată avusese de ginere pe Păun, un alt mare închinător. Închinarea o face voievodul după ce o înzestrează cu un heleșteu și cu moșia Vacota.

În timpul acestui secol va mai primi și averile mănăstirii Clatia, care se ruinașe și nu le mai putea întreține. Întreaga mănăstire Clatia va deveni dependență a Dancului, care va reuși să se mențină destul de bine, ca pe la 1870 să dea un venit de 39.000 lei, sumă destul de frumoasă pe atunci.

În primul sfert de secol se vede că mănăstirea Xiropotamu era îngreuiată de datorii (8.000 groși sau 800.000 aspri),

fapt pentru care în acele vremuri încep să vină pe la noi, aducând cu ei o bucățică din lemnul sfintei Cruci (se zice că Xiropotamul posedă cea mai mare bucată), cu care mai reușeau să facă din evlavia românească un nesecat izvor de bani. Într-adevăr, domnii români nu-i lăseau să plece cu mâna goală.

Începând din 1734, deținem mai multe informații cu privire la eleimosinele pe care domnii fanarioți le făcuseră mănăstirii Xiropotamu. În acel an, la 8 noiembrie, Constantin Mavrocordat al Moldovei mițuia mănăstirea Dancu, ce era deja metoh al Xiropotamului, cu 100 lei anual din veniturile vămilor. O parte din această sumă era destinată, în mod special, mănăstirii Xiropotamu.

Este și cazul lui Ioan Mavrocordat al Moldovei (1743-1747), care la 1 martie 1746 hotăra să se dea Xiropotamului 100 groși anual, cu rugămintea către urmași de a înnoi această danie care, cum vom vedea, s-a urmat întocmai, dacă nu a și fost crescută. Banii îi dăduse în urma venirii proegumenului Antim de la Xiropotamu la Iași, loc în care relicva sfântă rămăsese destul de mult timp. Zilnic, acolo se făceau slujbe cu aghiasmă, mai ales pentru încetarea epidemiei care lovise animalele. În acest context, Antim explicase voievodului starea rea în care se afla mănăstirea lui și se vede că voievodul n-a rămas impasibil la plângerile monahului, dăruindu-i cei 100 de groși, fără a mai pune la socoteală banii care se strângeau din acele slujbe zilnice și care, de bună seamă, vor fi rămas tot mănăstirii.

La 13 martie 1746, voievodul trimitea o scrisoare și egumenului Partenie, prin care informa că Antim ajunsese acolo și în urma celor descrise mai sus el mițuise mănăstirea cu 100 groși.

În 20 octombrie 1746, din nou va scrie voievodul către egumen, spunându-i că a primit scrisoarea obștii de acolo, trimisă prin Antim. Se vede că Antim plecase și revenise cu o scrisoare nouă la care domnul răspundea, spunând că dă voie lui Antim să înlocuiască pe egumenul de la Plumbuita, iar el

personal le acordă 125 groși de la vinărici, așa cum prevedea hrisovul metocului acesta.

Iată cum hrisoavele de închinare și danie se dădeau anual de către fiecare dintre domni. Și atunci este lesne să ne închipuim ce bani se strângeau de la metoace. Faptul că permanent mănăstirile athonite aveau datorii, când ar fi putut să și le acopere cu acești bani, dovedea o proastă administrare de cele mai multe ori. Și totuși, de foarte multe ori cu banii de la metoace se făceau reparații mari mănăstirilor din Athos, așa cum, după umblarea lui Antim cu Sfântul Lemn, trebuie să se fi rezidit aripa nordică a mănăstirii și să se fi achitat datoriile.

Că avem dreptate în faptul că mai toți domnii întăreau hrisoavele înaintașilor lor, se vede din faptul că, în iulie 1748, din nou Constantin Mavrocordat al Moldovei (1748-1749) va întări mai vechea danie de 100 groși de la vamă, danie pe care o făcuse și fratele său, Ioan Mavrocordat, al cărui hrisov fusese arătat acum lui Constantin de călugări trimiși special.

Trimiterea în Țările Române cu Sfântul Lemn a lui Chesarie Daponte, un călugăr foarte învățat, a avut o importanță deosebită, deoarece, cu banii strânși aici, a reușit să repare integral mănăstirea. Despre Daponte putem spune că a sosit pentru prima oară în Valahia la 1731, ca bursier al prințului Constantin Mavrocordat, care domnea atunci în Țara Românească, având ca profesor pe Gheorghe Hrisogon, nepot al lui Sevastos Kymenites. În a doua domnie a acestuia, Daponte, pe numele său mirenesc Constantin, a fost numit adjunct al cancelariei domnești, iar apoi l-a urmat pe Constantin Mavrocordat în Moldova. În urma unor intrigi a fost aruncat în închisoare, acuzat fiind că a convertit câțiva turci la creștinism și că a împiedicat plata haraciului. A fost eliberat după un an și, la 1747, s-a căsătorit cu fiica unui grec din Constantinopol, având și o fată. Amândouă au murit la 1751. Lovitura a fost atât de grea, încât Constantin Daponte va lua

hotărârea să se călugărească. Faptul s-a întâmplat în 1753, la Scopelos, insula în care se născuse. De acolo a plecat la Athos (luase numele de Chesarie), fiind foarte bine primit de obștea de la Xiropotamu.

Așa a ajuns să fie trimis, la 22 mai 1757, către Valahia, ducând cu sine acea bucățică din lemnul Sfintei Cruci, ce avuse-se totdeauna darul de a transforma evlavia românilor într-o extraordinară sursă de venituri. Daponte venea și el, ca și cei de dinaintea lui, cu scopul de a aduna ajutoare. S-a oprit, pentru început, în Valahia și, după o ședere de nouă luni acolo, a plecat spre Moldova, nemulțumit de faptul că domnul Valahiei, protectorul său de altădată, Constantin Mavrocordat (care a avut șase domenii în Valahia și trei în Moldova) nu i-a dat o centimă, ci numai promisiuni. În Moldova, a găsit în scaun pe Scarlat Ghica (1757-1758) care îl va ajuta, punând pe fiecare locuitor al țării să dea câte un aspru Xiropotamului.

Daponte va mai rămâne un an în Moldova. Scarlat Ghica se mutase în tronul Țării Românești (1758-1761), dar în Moldova rămăsese Ioan Teodor Calimah (1758-1761), care, cum a venit la domnie, a și hotărât să se dea 150 lei anual la Xiropotamu.

La 20 martie 1759, Daponte se afla în Țara Românească, unde Scarlat Ghica va proceda ca și în Moldova, punând pe locuitorii țării să dea câte o "para" pentru biserica de la Xiropotamu. Pe lângă aceste sume, Daponte a mai căpătat mari cantități de veșminte și obiecte de cult pentru mănăstirea sa.

Daponte, cutreierând prin țară cu relicve din lemnul Sfintei Cruci și din moaștele Sfinților 40 de mucenici și ajungând la Slatina, în Țara Românească, boierii Constantin și Răducanu, fiii lui Ioan Slătineanu, mare meșelnicer, împreună cu maica lor Stanca, mișcați de minunile pe care le făceau relicvele sfinte purtate de călugărul athonit, au hotărât să închine, la 20 octombrie 1759, mănăstirea familiei lor, Adormirea Maicii Domnului din Slatina, către Xiropotamu. Însă, mai înainte de a o închina, au înzestrat-o cu mai multe

sate și moșii, iar la 7 decembrie ale aceluiași an, mănăstirea primea și partea boierilor Fălcoianu, Constantin și Ilinca Buzescu, adică moșii cu tot ce se afla pe ele.

La această mare danie vine și domnul țării, Scarlat Ghica, să mai adauge o danie anuală de 500 aspri, în februarie 1760, și încă una de 8.000 aspri, "o dată pentru totdeauna", tot atunci.

Deși n-am găsit-o confirmată, mai există informația că Scarlat Ghica ar fi îndreptat către Xiropotamu o danie de 500 taleri anual de la "cămărașii de ocne", danie care a fost urmată neîntrerupt până la Ioan Caragea Voievod (14 martie 1817).

Un document din 30 mai 1760 făcea pomenire de ajungerea în București a lemnului Sfintei Cruci, la care toți bunii creștini au venit cu daruri și închinări. Dintre aceștia, Panu Filipescu, mișcat de zel și dragoste față de Sfânta Cruce, a hotărât, ca dovadă a evlaviei sale, să trimită în fiecare an mănăstirii Xiropotamu 10 ocale de ceară curată, ca să se ardă în biserică și să se pomenească numele lui și al Anei (probabil soția sa), precum și al părinților și al copiilor lui. Dania aceasta trebuia să fie continuată și de urmașii săi. Panu sau Pană Filipescu era boier, fost mare serdar, grec de origine (Panos). Cu puțin înainte aflăm că un Ioan Postelnicu închina și el o moșie de lângă Roșiorii de Vede mănăstirii Slatina, deci tot Xiropotamului.

Toată această "periodie" (călătorie) a lui Daponte va declanșa și un schimb de scrisori între Xiropotamu și postelnicul Cantacuzino, în scopul refacerii catoliconului, de acolo. Este interesantă această corespondență pentru că ea ne aduce în față dovada faptului că renovarea catoliconului, între 1761-1763 și mai apoi repictarea lui la 1783, s-a făcut integral cu bani românești, la insistențele lui Chesarie Daponte.

Astfel, vedem pe postelnicul de atunci al țării, Constantin, că informa pe egumenul xiropotamit Antim că a primit cele două scrisori ale lui trimise prin monahul Daniil. Deci,

Antim egumenul trimisese el întâi acele scrisori și vedem că nu numai Daponte fusese trimis după dani prin Țările Române. Apoi, continuă Constantin, spunând că a îmbrăcat bucațica de lemn din Sfânta Cruce în aur, după ce mai înainte fusese îmbrăcată numai în argint, iar supravegherea acestei lucrări o avusese chiar Chesarie Daponte. Îl înștiința în continuare pe egumen că Daponte dorea să se întoarcă în Athos (era deja de patru ani aici), dar se va opri în Constantinopol. În sfârșit, cerea egumenului să dea încuviințarea începerii lucrărilor la Xiropotamu. Scrisoarea data de la 15 octombrie 1761.

Între această ultimă dată și 17 aprilie 1762, Antim răspundea mulțumind postelnicului pentru oferta sa și îl înștiința că hotărâse începerea lucrărilor în primăvară. Se vede că postelnicul primise scrisoarea egumenului, de vreme ce pe 17 aprilie îi răspundea. Aflăm acum că Sfântul Lemn se afla în casa sa, dar în drumul spre Xiropotamu relicva va fi reținută și în Constantinopol, pentru ca evlăvioșii creștini să se închine și acolo. Îl informa că nu-i va trimite toți banii strânșii deodată, deoarece călătoria pe mare pe care avea să o facă monahul Daniil era periculoasă. Ca atare, trimitea numai 8 pungi cu aslani, pentru început. De asemenea, înștiința pe egumen că Daponte a găsit o calfă pentru nevoile mănăstirii care va însoți la drum pe Daniil care, în afară de bani, aducea cu sine și planurile lucrărilor trebuincioase catoliconului.

Pe atunci trebuie să se fi întors și Chesarie Daponte, dar mai întâi s-a oprit la Constantinopol, a continuat drumul prin Hios, Samos, Psara, Scopelos și Eubeea și a ajuns la Athos pe 11 septembrie 1765. Reușise să strângă din Țările Române 100 de pungi cu bani, adică 50.000 de groși sau un milion și jumătate franci în aur, din care el și-a oprit jumătate pentru cheltuieli. Nu mai este nevoie să spunem că suma era imensă pentru acele vremuri, așa încât pe bună dreptate Chesarie Daponte recunoștea la întoarcerea sa: "Moldova a dat din tot sufletul ei și Valahia a dăruit cu toată puterea ei".

Din banii pe care el i-a depus la Xiropotamu s-a reconstruit catoliconul, între 1761-1763, tot pe atunci s-a făcut baptisteriul, la 1779 s-a ridicat clopotnița și mai apoi s-a construit din temelie aripa estică a zidului înconjurător al mănăstirii, s-au cumpărat clopote și în 1782 s-a făcut pictura. Se păstrează încă o scrisoare de înțelegere între mănăstire și pictorii care trebuiau să lucreze acolo, având data 20 mai 1782. Pentru pictura catoliconului, a două paraclise și a două pridvoare, meșterii cereau 8.000 groși, în timp ce promiteau că vor vedea sârguință și profesionalism. Erminia picturii, în acest caz, era concepută, spune documentul, de însuși acela care și adunase banii pentru aceasta, Chesărie Daponte.

Este de menționat și faptul că la pictura catoliconului au contribuit financiar și comercianții greci din Brașov și de asemenea românii și bulgarii de acolo, motiv pentru care vom vedea pictați între cei 40 de mucenici și câțiva dintre martirii contemporani, greci, români, bulgari și sârbi. Așa este și cazul unui martir român, Ioan Valahul, al cărui portret se găsește pictat în catolicon. El a fost martirizat, se pare, de către musulmani, la 12 mai 1669.

Așadar, este clar că această perioadă a secolului al XVIII-lea a însemnat o ridicare extraordinară a Xiropotamului, datorită cultivatului călugăr Chesarie Daponte, care, precum am văzut, și-a pus la bătaie opt ani din viață spre a aduna eleimosinele necesare acestei ridicări. Și nu numai la Athos au ajuns banii strânși în Principatele Române, ci și în insula Scopelos, locul nașterii sale. Acolo, familia sa ridicase mănăstirea Buna Vestire, mănăstire sprijinită financiar de el și închinată mai apoi la Xiropotamu.

Daponte a murit pe 4 decembrie 1784, nu înainte de a fi lăsat și o considerabilă operă scrisă, operă de importanță deosebită atât pentru greci, cât și pentru români, prin bogăția de informație istorică pe care o cuprinde. Multe dintre ele au fost tipărite pe cheltuiala domnilor români.

Epoca binefacerilor nu s-a încheiat însă cu Chesarie Daponte, ci ele au urmat în tot acest secol și după aceea, încât putem vedea că Xiropotamul avea, între 1837-1863, un venit anual de peste 100.000 groși, adică 3 milioane franci în aur. În această vreme, metoacele românești erau administrate de arhimandritul Dionisie, un vrednic gospodar, sub a cărui conducere vedem Xiropotamul că se reface așa de bine.

În general, domnii fanarioți au ajutat pe cât posibil nu numai mănăstirile grecești, dar și metoacele lor de aici, înzestrându-le permanent cu averi, și având grijă să reînnoiască hrisoavele de danie. Așa este cazul lui Alexandru Ioan Ipsilanti și Alexandru Constantin Moruzi, doi domni care au ajutat mult Locurile Sfinte și în hrisoavele cărora găsim numele domnitorilor de dinaintea lor care au făcut danii la Athos, danii pe care acum ei le înnoiau.

Alexandru Ipsilanti, domnitor în Țara Românească între 1774-1782 și 1796-1797, va avea grijă să confirme, la 10 martie 1775, mănăstirii Xiropotamu o danie mai veche de la Scarlat Ghica, urmată și de Constantin Movrocordat (protectorul lui Daponte), danie de 500 taleri (aspri, în vremea lui Scarlat Ghica) de la cămărașii de la ocne. Se vede din lectura documentului că dania fusese urmată neîntrerupt până la Ipsilanti și este posibil ca și după el să se fi continuat.

În același an, pe 28 iunie, înnoia milele pe care le aveau din vechime mănăstirile Plumbuita și Slatina. În cazul Plumbuitei venea să înnoiască scutirea de plată la vinăriciul pe 500 vedre anual, vama de la carvasaraua domnească, adică 50 ughi sau 83 taleri, venituri pe care le asigurase inițial Constantin Basarab, pentru că ctitorul mănăstirii, Matei Basarab, nu avusese timp să o înzestreze. Mila aceasta a fost urmată de toți domnii, căci așa se înțelegea dintr-un hrisov din 1754 al lui Constantin Racoviță. Pe lângă acestea, înnoite acum, Ipsilanti adăuga o sută de bolovani de sare anual de la Ocnele Telega și 15 familii de oameni străini (care deveneau slujitori)

să fie scutite de orice taxe. Toate acestea cu scopul "de a fi mânăstirii de întărire și chiverniseală, iar Domniei Mele și părinților Domniei Mele veșnică pomenire".

Cu același scop, întărea și mânăstirii Slatina toate milele ce le-a avut prin hrisoavele de la Scarlat Ghica și Constantin Racoviță (cu data 1763), adică scutirea de taxe către visteria domnească, scutirea de impozit a 6 familii de robi, a unui dascăl pentru învățătura copiilor, i se mai dădea apoi vinări-ciul din dealul Slatina, câte doi bani de vadră, și se mai scutea mânăstirea de oierit, pentru 250 de oi ale ei.

La 6 mai 1796, Alexandru Constantin Moruzi (1792-1796) venea să confirme și el dania către mânăstirea Plumbuita, cu adăugirea de 100 de bolovani de sare, pe care o făcuse Alexandru Ipsilanti și o confirmare, până la Constantin Moruzi și Mihai Șuțu în 1792.

Din nou, venind la domnie, Alexandru Ipsilanti va înnoi iarăși milele ce le avea după datină Plumbuita, la 1 iulie 1797.

Este deci clar că daniile acestea se continuau din voievod în voievod și atunci este lesne să ne închipuim ce sursă de venituri constituiau aceste mile pentru mânăstirea Xiropotamu. Numai așa reușise să-și mărească veniturile la începutul de secol al XIX-lea și până mai târziu, după jumătatea acestui secol.

Pentru ultima oară, Xiropotamul mai primea un privilegiu de sare în 1820, prin actul domnesc al lui Mihail Șuțu al Moldovei (1819-1821).

Este, credem, suficient de relevant acest tablou al relațiilor româno-xiropotamite, încât să înțelegem excepționalul rol pe care l-au avut țările noastre în ridicarea și menținerea nu numai economică, dar și duhovnicească, culturală a mânăstirii de care ne-am ocupat și, în general, a întregului Munte Athos. Ținând cont și de faptul că Xiropotamul, ca și surorile ei athonite, primeau și veniturile mânăstirilor Cotroceni din Țara Românească și Trei Ierarhi din Moldova, tabloul este și mai complet.

*(Revista "Studii Teologice", Seria a II-a,
Anul LII, nr.1-2, ianuarie-iunie 2000)*

O DANIE NEOBIȘNUITĂ FĂCUTĂ DE CONSTANTIN BRÂNCOVEANU MÂNĂSTIRII SFÂNTUL PAVEL

Pr. T. G. Bulat

Răsfoind manuscrisul care cuprinde actele mănăstirii Jitianu, de lângă Craiova, închinată mănăstirii Sfântul Pavel de la Athos, am găsit două documente care constituie o interesantă pagină de istorie. Este aici un adaos la tragedia Țării Românești, de la începutul domniei lui Constantin Vodă Brâncoveanu, și pe care o descrie, cu lux de amănunte, Radu vel logofăt Greceanu în cronică sa intitulată *Viața lui Constantin Vodă Brâncoveanu*. Din anumite știri cronicărești știm cum Constantin Vodă, atunci mare logofăt, n-a primit cu bucurie îndemnul boierilor că să le fie domn. Era poate o tristă presimțire, a celor ce aveau să fie. Totuși, este cert, că se aflau, în același timp, și alți competitori la scaunul țării. Între aceștia se găsea și Constantin aga Bălăceanul, un om periculos pentru oricine ar fi luat tronul. Pretențiile lui se întemeiau atât pe trecutul familiei sale, care jucase roluri însemnate în decursul veacurilor, cât și pe însușiri personale, din care aceea că era ginerele lui Șerban Vodă Cantacuzino, trebuia ținută în seamă.

Șerban Vodă Cantacuzino, care se întorsese curând după asediul Vienei cu vii simpatii pentru austrieci, înainte de a-și da sfârșitul, de nimeni așteptat, trimisese la Viena o solie, în frunte cu fratele său mai mic, Iordache Cantacuzino, având lângă dânsul și pe Constantin aga Bălăceanul. În drum fiind, ei află despre dispariția lui Șerban Vodă, cât și de înălțarea în scaun a lui Constantin Brâncoveanu. Atunci, Bălăceanul, "la mare mahnire, zice cronicarul Radu Greceanu, s-au oprit la Sibiu, nicidecum în țară să vie vrând". El intră aici în legătură cu generalul

Haizler, comandantul trupelor imperiale din Ardeal, și-l însoțește pretutindeni, sperând că, cu ajutorul acestuia, va pune într-un fel sau altul stăpânirea pe tronul Țării Românești.

Suntem în vremea când austriecii dau grele lovituri turcilor, respingându-i adânc în Peninsula Balcanică, ei ajungând și până la Vidin. Armatele acestora, de sub comanda lui Ludovic, principe de Baden, poposesc la Cladova și cer de aici lui Brâncoveanu să le pregătească "proviantul" necesar trupelor pe timpul iernii ce urmă, când ei vor rămâne în Valahia. Evenimentele ce narăm aici se desfășoară în decursul primilor doi ani de domnie ai Brâncoveanului. Domnitorul face tot felul de intervenții pe lângă nemți, ca să nu treacă în țară, căci aceasta e secată de puteri, iar turcii vor veni, desigur, să se lupte cu dânșii, pe teritoriul românesc. Principele de Baden părăsește comanda armatei și ea este dată generalului Haizler, protectorul lui Constantin aga Bălăceanul, care stăruie ca oștile nemțești să intre și să rămână în țară, căci aceasta este în stare să țină mai multe armate și nu una, zicea el, cu gând ascuns. Austriecii intră în țară, turcii se mișcă, apoi iarna trece și cu sfârșitul ei pornesc și nemții spre Ardeal. Urmarea este că în al doilea an de domnie al lui Brâncoveanu (1690), se dă bătălia de la Zărnești, între austrieci și turci, lângă care erau și români. Turcii ies victorioși în urma unei scurte lupte, iar nemții se retrag spre nord, atâți câți mai rămăseseră, însuși generalul Haizler căzând prizonier. "Atuncea dar, după bătălia nemților, ce s-au zis mai sus, și Constantin aga Bălăceanul acolo aflându-se, nu în război, ci mai de o margine fiind, și înfrângerea nemților văzând, cum au putut și el dosul au dat, și ajungându-l turcii, rău l-au tăiat și l-au fărâmat, al cărui cap la Constantin Vodă aducându-l, tocmăi în țară, la București, în vederea tuturor l-au trimis. Pentru că izbânzile și minunile lui Dumnezeu nu se pot ascunde... și cel ce sapă groapa altuia el într-însa cade".

În chipul acesta se sfârșea un dușman de temut al domniei lui Constantin Vodă Brâncoveanu.

Înainte de bătălia de la Zărnești, când aga Bălăceanul se afla în Ardeal, pe lângă generalul Haizler, sosește din Rusia arhimandritul Isaia, de la mănăstirea Sfântul Pavel, din Muntele Athos. El era încărcat de daniile de tot felul, ce le strânsese în drumul său prin Rusia și de pe aiurea. Era un alai întreg, care impresiona pe cei pe lângă care trecea. Bălăceanul, pe drept sau pe nedrept, arată generalului Haizler că acest călugăr nu este altceva decât un spion al lui Constantin Vodă Brâncoveanu, care venea cu informații secrete din Rusia. Generalul Haizler se sesizează și dispune arestarea arhimandritului Isaia și confiscarea tuturor lucrurilor sale. Mai mult, călugărul athonit este închis la Sibiu timp îndelungat, de unde merge apoi la Viena, la împăratul, și în sfârșit, după doi ani și jumătate scapă, pierzând însă tot ce agonisise în călătoria sa.

Sosit în Țara Românească, arhimandritul Isaia se jeluiește lui Constantin Vodă Brâncoveanu, care, impresionat, cere mitropolitului Teodosie să cheme marea adunare spre a judeca această întâmplare. Mitropolitul convoacă pe reprezentanții țării; aceștia judecă împrejurările și hotărăsc ca arhimandritul, recte mănăstirea Sfântul Pavel de la Athos, să se despăgubească, luând în stăpânirea sa moșiile, satele și țișanii ce avea aga Constantin Bălăceanul în țară. Era, așadar, o confiscare a averilor lui, care se dau în stăpânirea mănăstirii Sfântul Pavel.

Căluhărul athonit, prin bunăvoința adunării naționale, își găsea o despăgubire completă. Era o danie neobișnuită cum se vede, făcută în chip indirect, în urma unei confiscări, mănăstirii Sfântul Pavel, care primise în decursul timpului binefaceri de la mării Bani ai Craiovei, Barbu și Părvu, de la Neagoe Basarab, Radu Paisie, Matei Basarab, cât și de la Ștefan cel Mare și fiul său Bogdan. Așadar, arhimandritul Isaia cunoștea bine drumul binefacerilor din țările românești, și nu greșea când făcea apel din nou.

După ce adunarea s-a pronunțat, Constantin Vodă Brâncoveanu a dat un hrisov de întărire a acestei hotărâri. Și consecvent spiritului de indulgență românesc, el va fi cerut adunării să fixeze, ca, în caz când urmașii agăi Bălăceanul vor veni și vor plăti datoria de 4100 de taleri mănăstirii Sfântul Pavel, ei vor putea să reintre în stăpânirea moșiilor, satelor și țăganilor confiscați și dați mănăstirii păgubite.

(Revista "Glasul Bisericii", Anul XXIV,
nr. 9-10, septembrie-octombrie 1965)

UN PRAPOR BISERICESC DĂRUIT DE ȘTEFAN CEL MARE MĂNĂSTIRII ZOGRAFU

Pr. Stoica Nicolaescu

Sfânta Mănăstire Zografu, urmând tradiției, a fost întemeiată la început ca monidrie, mănăstioară, în primii zece ani ai secolului al X-lea, între 900-912, pe timpul împăratului Leon cel Înțelept, care se socoate de primul ctitor. Date sigure despre ființa mănăstirii avem abia în a doua jumătate a secolului al X-lea. Un document din anul 980 ne vorbește lămurit de Sfânta Mănăstire Zografu; ea este trecută și în primul tipic al Sfântului Munte Athos, din 972. Documentul din 980 este un act de vânzare-cumpărare sau omologhie, pentru vânzarea chiliei Sfinților Apostoli de preotul de atunci Toma, monahului Anton. În act, între aceste semnături, se vede și următoarea semnătură în limba slavonească: "Macarie ieromonahul, egumenul Zografului, pentru adevărul am semnat". Actul acesta prezintă o deosebită importanță și pentru istoricul mănăstirii Cutlumuș, ce a devenit mai târziu Marea Lavră a Țării Românești, care poartă și semnătura prea cuviosului

catigumen al Cutlumuşului, chir Gavriil. Mănăstirea își poartă numele, după tradiție, de la minunata zugrăvire de sine a icoanei cu chipul Marelui Mucenic purtător de biruință Gheorghe. În 1276, octombrie 10, sub împărăția lui Mihail Paleologul, mănăstirea Zografu a fost arsă de papistași. Egumenul Toma, cu 21 de călugări și 4 mireni, au fost arși de vii în turnul sfintei mănăstiri. Sfânta mănăstire Zografu a fost din nou întemeiată de Andronic cel Bătrân, fiul lui Mihail Paleologu. În anul 1308-1311 a fost cumplit devastată de catalanii din Sicilia. A fost reîntemeiată și mult ajutată de țarul bulgar Ivan Alexandru și de urmașii săi. Apoi statele creștine din Balcani căzând sub stăpânirea turcească, purtarea de grijă a sfintelor lăcașe din Muntele Athos și îndeosebi a mănăstirii Zografu au avut-o domnii țărilor românești. La 9 februarie 1433, Ioan Alexandru Vodă, fiul lui Mircea cel Bătrân, dăruiește mănăstirii Zografu un ajutor de 3000 de aspri pe tot anul.

În 1436, mănăstirea Zografu a fost arsă de catolici, de cavalerii din insula Rodos a Sfântului Ioan Ierusalimiteanul, care asemenea catalanilor au făcut mult rău mănăstirilor din Sfântul Munte, gândind că fac cu aceasta o operă plăcută nu numai Bisericii catolice, ci și lui Dumnezeu. Ștefan cel Mare, domnul Țării Moldovei (1457-1504), este cel ce a rezidit și a întemeiat din nou Sfânta Mănăstire Zografu, precum o dovedesc cele două documente: primul, din 10 mai 1466, în care Ștefan Vodă se numește ctitor al sfintei mănăstiri, dându-i un ajutor anual de 100 de galbeni ungurești, și al doilea, din 13 septembrie 1471, prin care Ștefan Vodă dă spitalului (bolniței) întemeiat de el un ajutor de 500 de aspri pe tot anul.

În anul 1495, Ștefan Vodă a făcut și trapezăria sfintei mănăstiri. Ea poartă următoarea inscripție în limba slavonească:

“Iisus Hristos Învingătorul. Cel întru Hristos drept credinciosul Io Ștefan Voievod, cu mila lui Dumnezeu domn Țării Moldo-Vlahiei, fiul lui Bogdan Voievod, a făcut această

trapezărie, în anul 4003 (1495). S-a zidit și s-a terminat în luna iunie 6 și în cursul anului al 40-lea al domniei sale”.

Cercetătorii istoriei noastre, vorbind de cei mai învățați, au afirmat cu tărie că steagul dăruit de Ștefan cel Mare, în 1500, ctitoriei sale, mănăstirea Zoğrafu din Sfântul Munte Athos, cu hramul Sfântului Gheorghe din Capadocia, este steag ostășesc. Afirmarea aceasta este greșită, căci steagul nu este ostășesc, ci bisericesc.

Ștefan cel Mare n-avea pentru ce dăruia sfintei mănăstiri un steag ostășesc, ci mai degrabă un steag bisericesc, care într-adevăr îi era de trebuință. În biserica sfintei mănăstiri steagul ostășesc n-avea rost.

Steagul ostășesc purta, precum și azi poartă, stema sau herbul țării: cel moldovenesc, bourul; iar cel muntenesc, acvila (vultur). Inscricția dictatorie, care este și ea greșit tradusă și a cărei traducere exactă o dăm mai jos, nu ne lasă să greșim. Inscricția însăși, prin cuprinsul ei, ne arată că este un steag bisericesc. Pentru a nu se mai confunda pe viitor steagul bisericesc cu cel ostășesc, dăm aici spre edificare și următoarele lămuriri:

După canon, steagul bisericesc, cunoscut în genere sub denumirea slavă de prapor, reprezintă pe fața întâi Botezul Domnului sau Învierea Domnului, iar pe fața a doua hramul respectiv al sfintei biserici. Steagul bisericesc poartă crucea și datează din timpul împăratului Constantin cel Mare, care prin edictul de la Milan, din anul 313, a decretat noua credință ca religie de stat în împărăție. Despre steagul bisericesc ne vorbește vestitul scriitor al istoriei Bisericii, Eusebiu din Cesaria Palestinei (mort în 340).

Steagul dăruit în 1500 de Ștefan cel Mare ctitoriei sale mănăstirii Zoğrafu din Sfântul Munte Athos, reprezenta, precum spun călugării de acolo, pe fața întâi, care s-a pierdut, Învierea Domnului, cu troparul respectiv în limba slavonească, iar pe fața a doua, care s-a păstrat, se află icoana Sfântului Gheorghe din Capadocia, hramul sfintei biserici.

Alături de acest steag bisericesc se află în mănăstire și un alt steag, fără dată de an, zice-se dăruit tot de Ștefan cel Mare. El înfățișează: pe fața întâi Botezul Domnului, iar pe fața a doua hramul mănăstirii, pe Sfântul Gheorghe, călare pe un cal alb, omorând cu sulița balaurul.

Greșeala istoricilor a provenit, desigur, din necunoașterea canonului bisericesc de zugrăvire a steagului, și, drept aceea, n-au putut face deosebirea dintre steagul ostășesc și cel bisericesc.

Mult discutatul steag este steag bisericesc și nu ostășesc. A fost dăruit de Ștefan cel Mare în 1500 ctitoriei sale mănăstirii Zografu din Sfântul Munte Athos. În 1917 a fost luat de la sfânta mănăstire de armata franceză, adus și predat în decembrie 1919 Muzeului Militar Național din București, unde se păstrează bine.

Pe fața întâi se înfățișează, precum am spus mai sus, Învierea Domnului, cu troparul (cântare bisericească) respectiv. Această față s-a pierdut. Pe fața a doua se află icoana Sfântului Gheorghe din Capadocia, hramul sfintei mănăstiri. Steagul are mărimea 1 metru lungime și 90 cm lățime. Icoana Sfântului Gheorghe este artistic brodată, pe atlas roșu deschis, cu fire de aur și argint și mătase: albă, verde și roșie. Haina deasupra cenușie, bătând în verde. Haina dedesubt, verde. Aripile balaurului verzi. Sfântul Gheorghe șade pe tron, pe o perină roșie, trăgând spada din teacă și zdrobind sub picioarele lui balaurul cu trei capete, ce se încolăcește pe sub tron. Doi îngeri, coborând din cer, îi aduc: cel din dreapta capului o sabie; iar cel din stânga capului, un scut încrustat cu pietre scumpe, și-i pun pe cap o frumoasă coroană cu nouă colțuri, împodobită și ea cu două rânduri de pietre scumpe. În jurul capului sfântului și pe marginea icoanei sale, prinsă de călugări pe catifea vișinie, se află următoarea inscripție în limba greacă: *Sfântul Gheorghe din Capadocia*. Icoana este încadrată pe margini de această inscripție slavonească, în litere de aur:

“O, îndelung răbdătorule și de biruinți purtătorule, mare mucenice Gheorghe, cela ce la nevoi și năpaste ești grabnic apănător și fierbinte ajutător, și celor întristați bucurie nespusă, primește de la noi și această rugămintă a smeritului robului tău, a domnului Io Ștefan Voievod, cu mila lui Dumnezeu domn Țării Moldovei; și-l păzește pe el neatins în acest veac și în cel viitor, cu rugăciunile celor ce te cinstesc pe tine, ca să te proslăvim pe tine în veci, amin! Și s-a făcut în anul 7008, iar al domniei lui anul al 43-lea”.

Tradiția mănăstirii spune că steagul acesta a fost țesut de mâna Domniței Elena, fiica lui Ștefan Voievod.

Al doilea steag reprezintă: pe fața întâi, Botezul Domnului, cusut pe atlas, tot cu fir de argint, aur și mătase: albă, galbenă, roșie și verde, purtând pe margini următoarea inscripție slavonească:

“În Iordan botezându-Te Tu, Doamne, închinarea Treimeii S-a arătat; că glasul Părintelui a mărturisit Ție, Fiu iubit pre Tine numindu-Te, și Duhul în chip de porumb a adevărit întărirea cuvântului, Cel ce Te-ai arătat, Hristoase Dumnezeule, și lumea ai luminat, mărire Ție!”

Pe fața a doua reprezintă hramul sfintei mănăstiri, icoana Sfântului Gheorghe, călare pe un cal alb, omorând cu sulița balaurul. Icoana sfântului este bogat lucrată cu fir de argint și aur, și cu mătase: albă, roșie și verde. Mantia sfântului este roșie. Icoana este încadrată cu următoarea inscripție cu litere de aur în limba slavonească;

“Ca un izbăvitor al celor robiți și celor săraci folositor, neputincioșilor doctor, împăraților ajutător, purtătorule de biruință mare mucenice Gheorghe, roagă pe Hristos Dumnezeu să mântuiască sufletele noastre”.

Pe lângă aceste două steaguri bisericești, se află în sfânta mănăstire și icoana Sfântului Gheorghe, făcătoare de minuni, pe care Ștefan cel Mare o purta la sân, mergând în fruntea ostașilor săi și biruind pretutindeni pe vrăjmași cu ajutorul

purtătorului de biruințe Marelui Mucenic Gheorghe. Despre această icoană se păstrează următoarea tradiție monastică:

În secolul al XV-lea apare ca făcător de bine al Zografului Ștefan, vestitul voievod al Moldovlahiei, carele a luptat mult împotriva turcilor și pretutindeni a învins. Numai o dată, când l-au înconjurat pe el nenumăratele cete de păgâni, el s-a gândit să ceară adăpost în tăria zidurilor cetății; dar pe ziduri a apărut mama sa și i-a zis: "nu vreau să-ți deschid ție poarta, până ce nu vei birui pe vrăjmași, pentru că dacă nu poți sta cu tărie împotriva lor în câmp, puțină-i nădejdea în tine după ziduri". În aceeași noapte de zbucium i-a apărut în vis Marele Mucenic Gheorghe și i-a făgăduit biruința, dar i-a zis să trimeată icoana lui, pe care pretutindeni Ștefan o purta cu sine, mânăstirii Zograful și s-o înnoiască pre ea, fiind pustiită. Biruința, într-adevăr, a încununat oștirea voievodului și el a îndeplinit făgăduiala dată marelui mucenic, înnoind sfânta și măreața lui mânăstire.

Icoana Sfântului Gheorghe, făcătoare de minuni, dăruită mânăstirii Zograful de Ștefan cel Mare, domnul Țării Moldovei, se află în biserică așezată la loc de cinste și este frumos îmbrăcată în aur și argint.

În inscripția cea nouă, sub icoana Sfântului Gheorghe, dăruită de Ștefan Voievod, este pusă data cea veche: 1484, probabil transcrisă de pe inscripția mai veche. Voievodul a dăruit această icoană Zografului, în urma biruinței câștigate asupra turcilor, în 1476.

În biblioteca sfintei mânăstiri, între altele, se păstrează și un tetraevanghel din 1495, noiembrie 3, dăruit de Ștefan cel Mare ctitoriei sale, bisericii din Borzești, care poartă următoarea prețioasă însemnare:

"Acest tetraevanghel l-a cumpărat domnul Io Ștefan Voievod, fiul lui Bogdan Voievod și al Oltei, și l-a dat pre el, întru ruga sa, la hramul Adormirea Prea Sfintei stăpânei noastre Născătoare de Dumnezeu și de-a pururea Fecioarei Maria, la biserică din Borzești, pe Trotuș, ca să-i fie lui întru pomeană, neclintit cât va sta acest hram. Iar cine va strica și va tulbura această

pomeană, au episcop, au popă, sau fie oricine, unuia ca aceluia să-i fie părăse Sfânta Născătoare de Dumnezeu, la ziua strașniciei Judecăți a lui Hristos. În cursul anului al 38-lea al domniei sale, în anul 7003 (1495), luna noiembrie a 3-a zi”.

(“Din danile lui Ștefan cel Mare făcute mănăstirii Zografu de la Sfântul Munte Athos”, București, Imprimeria Națională, 1938)

UN PREȚIOS CHIVOT DE LA NEAGOE BASARAB LA MÂNĂSTIREA DIONISIU

Pr. Stoica Nicolaescu

În sfânta biserică a mănăstirii Dionisiu din Sfântul Munte Athos sau Grădina Maicii Domnului, între alte sfințite odoare, se păstrează un prea frumos chivot în formă de biserică bizantină, cu cinci turle și turnulețe ascuțite, cu păsărele pe ele, având lungimea de 59 cm și înălțimea de 57 cm. Este din argint suflat cu aur, artistic lucrat, cum nu este altul în toată Europa, în ajur (filigran) și bogat împodobit cu pietre scumpe și email. O friză de email înconjoară de jur împrejur chivotul și cuprinde două rânduri de chipuri (bust), adică sfinte icoane, înfățișând pe Hristos între Sfânta Născătoare și Sfântul Ioan Botezătorul, prooroci și sfinți cu inscripții slave dedicatorii. Deasupra frizei, pe o bandă îngustă, se citește următoarea inscripție în grecește:

“Acest cinstit și sfânt sicriu este al prea sfințitului arhiepiscop al Constantinopolului, chir Nifon, patriarhul ecumenic al Romei celei noi. S-a înfăptuit și terminat în Hristos Dumnezeu de către prea credinciosul și iubitorul de Hristos domn Neagoe. A adormit acolo patriarhul, în cinstita și sfânta mănăstire a cinstitului Înaintemergător și Botezător Ioan. În anul 7023 (1515)”.

Pe capacul chivotului, pe fața dinăuntru, este pictat chipul fericitului Nifon, iar dinaintea lui, în poziție de rugă, stă în genunchi smeritul Neagoe Voievod.

Prin ornamentația sa, acest chivot are multe asemănări cu podoaba sfintei biserici a mănăstirii Argeș, înălțată de Neagoe Vodă Basarab pe locul străvechii Mitropolii a Țării Românești, la Curtea de Argeș.

Neagoe Vodă Basarab, fiul sufletesc al patriarhului Nifon al II-lea, a făcut acest frumos și prețios chivot și l-a dăruit sfintei biserici a mănăstirii Dionisiu din Sfântul Munte Athos, ctitoriei sale, ca în el să se așeze și păstreze sfintele moaște ale suszisului patriarh, ce a fost și mitropolit a toată Ungrovlahia și organizator al Bisericii Române pe timpul lui Radu Vodă cel Mare (1496-1508).

Despre Sfânta Mănăstire Dionisiu din Sfântul Munte Athos, ctitoria lui Neagoe Vodă Basarab, dăm următoarele amănunte, după inscripțiile, cărțile și hrisoavele domnești, luate de noi la fața locului, în copii fotografice:

Sfânta Mănăstire Dionisiu, cu hramul Sfântului Ioan Botezătorul, a fost rezidită din temelie de Neagoe Vodă Basarab, domnul Țării Românești, între anii 1512-1521. Neagoe Basarab Voievod a zidit și turnul înalt al mănăstirii, după cum se vede într-o inscripție săpată pe placa de marmură, pusă pe turn, la stânga bisericii catedrale, pe care se află și un monogram făcut din cărămizi presate. Același Neagoe a construit apeductul mănăstirii, și a dăruit cinstitul cap al Sfântului Ioan Botezătorul, pus în raclă de aur, împodobită cu pietre scumpe.

În ziua de 26 octombrie 1535, duminică, arzând biserica, a fost restaurată din temelie de Petru Vodă Rareș, Domnul Țării Moldovei, "carele a zidit biserica mai mare și mai înaltă decum fusese mai înainte și a zugrăvit-o toată cu picturi minunate", sub egumenul Matei. În anul 1542, hramul sfinților doctori fără de argint, Cozma și Damian, s-a făcut de

mitropolitul Țării Românești, chir Macarie. În 1545, Petru Vodă Rareș dăruiește sfintei mânăstiri un frumos epitaf (aer) cu următoarea inscripție în slavonește:

“Binecinstitorului și de Hristos iubitorul Petru Voievod, cu mila lui Dumnezeu domn a toată Țara Moldovei, iată că am binevoit, de a noastră bună voie și dulce vrere, și am făcut și am înfrumusețat acest aer întru numele Domnului Dumnezeu și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, și l-am dat întru ruga domniei mele la de iznou zidită a noastră mânăstire, ce este în Sfântul Munte Athos, numită Dionisiat, unde este hramul Sfântului Prooroc Înaintemergător și Botezător Ioan, pentru sănătatea și mântuirea sufletului domniei mele, și al părinților domniei mele, și al doamnei domniei mele Elena, și al copiilor domniei mele Iliș și Ștefan și Constantin voievozi, și al fiicelor domniei mele Cheajna și Roxandra. Și s-a terminat în anul 7053 (1545) ianuarie 20”.

În anul 1547 s-a zugrăvit biserica sobornicească cu minunate picturi, cu cheltuiala aceluiași voievod, de Zorzi Criteanul. Inscripția de deasupra ușii centrale, dinăuntrul bisericii, glăsuiește:

“S-a înălțat din temelie și s-a zugrăvit cu cheltuiala lui Ioan Petru Voievod a toată Moldovlahia, în anul 1547”.

Tot el a zidit și întreaga coardă a mânăstirii, de la bucătărie și până la chelarie (pivniță), și au dat cu soția sa, doamna Elena, și două prea frumoase epitrahile, purtând pe sub sfinți chipurile lor cu inscripții slavonești. Ginerele lor, Mircea Vodă Ciobanul, domnul Țării Românești, a dăruit o Sfântă Evanghelie cu scoarțe de argint, suflăte cu aur, lucrate în relief, înfățișând, sub icoana nașterii Sfântului Ioan Înaintemergătorul, familia domnitoare cu următoarea inscripție slavonească:

“Acest tetraevangel a fost ferecat de Io Mircea Voievod și Doamna Cheajna, și fiica lor Stana, și fiul lor Petru Voievod”.

Paraclisul Sfântului Ioan Cuvântătorul de Dumnezeu a fost pictat de ieromonahul Antonie, moldovean. Printre ctitorii sfintei mănăstiri Dionisiu trebuie a-l număra și pe monahul Siluan, care a fost trimis de Petru Vodă Rareș ca supraveghetor și năstavnîc al mănăstirii și s-a nevoit mult întru aceasta cu caldă râvnă săvârșindu-se aici din viață, unde i se și păstrează de-a pururea pomenirea. În anul 7061 (1553), martie 20, Alexandru Vodă Lăpușneanu, domnul Țării Moldovei, a făcut tâmpla mănăstirii Dionisiu. Despre acest fapt ne vorbește clar o inscripție slavonească, scrisă pe un sfitoc (tiharion) de mătase cafenie, cu litere de aur, astfel:

“Că vrerea Tatălui și ajutorul Fiului și săvârșirea Sfântului Duh, a făcut această tâmplă Ioan Alexandru Voievod, cu mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, nepotul bătrânului Ștefan Voievod, și a dat-o hramului Sfintei Nașteri a lui Ioan Înaintemergătorul, Botezătorul Domnului, la Sfântul Munte Athos, la ctitoria sa, la mănăstirea numită Dionisiat, întru ruga sa și a părinților săi. În anul 7061, luna martie 20”.

Doamna Roxandra, fiica lui Petru Vodă Rareș, soția lui Alexandru Vodă Lăpușneanu, a zidit bolnița (spitalul) mănăstirii pentru cei nevoiași și prea bătrâni și trapezăria obștească pentru frați, cuprinzând 120 de locuri. Doamna Roxandra a răscumpărat și toate moaștele mănăstirii, care, după căderea Constantinopolului, au fost cotropite și luate de sultanul Suleiman (1520-1560). În 1564, august 30, Alexandru Vodă Lăpușneanu și doamna sa Roxandra au dăruit mănăstirii Dionisiu niște candelă de argint și o preafrumoasă icoană, înfățișând pe Sfântul Ioan Botezătorul Domnului, îmbrăcată în argint aurit și cu următoarea inscripție slavonească:

“Sfântul și slăvitul prooroc Înaintemergătorul și Botezătorul Ioan. Această icoană au înfrumusețat-o domnul Alexandru Voievod și doamna lui Roxandra, pentru sănătatea iubitului lor fiu Constantin, și au dat-o a sluji Sfântului Ioan Înaintemergătorul. În anul 7072, august 30”.

La 28 aprilie 1577 Petru Vodă Șchiopul, domnul Țării Moldovei, dăruiește mănăstirii un ajutor anual de 6000 aspri și 500 aspri cheltuieli de drum pentru frații ce vor veni după acest ajutor. La 20 februarie 1640 Matei Basarab Voievod, domnul Țării Românești, îi dă mănăstirii un ajutor anual de 4000 aspri. La 6 februarie 1713 Constantin Basarab Vodă Brâncoveanul îi dă un ajutor anual de 100 de taleri. La 17 decembrie 1714 Ștefan Cantacuzino Voievod îi dăruiește un ajutor anual de 800 bani. În mai 1716, Nicolae Voievod îi dă 1200 de aspri, iar la 20 martie 1717, Alexandru Mavrocordat Voievod, 8000 de aspri. La 20 martie 1718 Ioan Alexandru Vodă, domnul Țării Moldovei, dăruiește mănăstirii, din cămara domnească, pe an, 100 de taleri și 20 de taleri pentru cheltuieli de drum, la care mai adaugă 8000 de bani.

Mănăstirea Dionisiu are opt paraclise: întru cinstirea prăznuirii Izvorului Maicii Domnului din Săptămâna Luminată, al Sfântului Ierarh Nicolae, al Sfântului Ioan Cuvântătorul de Dumnezeu, al Sfinților doctori Cosma și Damian, al Sfântului Mucenic Gheorghe, al Sfântului Ioan Gură de Aur, al Sfântului Nifon Patriarhul, și al Tuturor Sfinților. În sfânta biserică se păstrează, în afară de moaștele patriarhului Nifon, și multe părțile de sfinte moaște: mâna dreaptă a Sfântului Ioan Botezătorul, capul Sfântului Ioan al Kragandei, o părticică a Sfântului Modest, patriarhul Ierusalimului, o mână a Sfântului Ioan cel Milostiv, patriarhul Alexandriei, un dinte al Sfântului Mucenic Hristofor, o parte din lanțul Sfântului Apostol Petru, o părticică a Sfântului Apostol Luca, mâna Sfintei Mucenițe Paraschiva, mâna dreaptă a Sfântului Vlasie, de asemenea mâna dreaptă a Sfântului Ioan Colonistul, o părticică a Sfântului Mucenic Mercurie, a Sfântului Mucenic Ștefan, a Sfântului Mucenic Haralambie, a Sfântului Ioan Gură de Aur, a Sfinților Cosma și Damian, capul împărătesei Teodora, o părticică a lui Leon Înțeleptul, a Sfintei Mucenițe Kiriaki, o parte de cap a Sfântului Patriarh Petru al Alexandriei. Pe lângă aceste

comori neprețuite, ar mai fi de adăugat și cuvioșii care s-au sfințit întru dânsa, adică: Cuviosul Dionisie, ctitorul ei; Sfântul Cuvios Dometie, egumenul; Sfântul Patriarh Nifon, cu doi ucenici ai lui, Macarie și Ioasaf; Cuviosul Leontie, Izvărătorul de Mir și Sfântul Filofteiu, întru a căror cinste le este închinat schitul Hotărani, din județul Romanai, care aducea sfintei mânăstiri Dionisiu un venit anual de 25000 piaștri.

(*"Mânăstirea Dionisiu din Sfântul Munte Athos",
București, Tipografia "Viața Literară", 1933*)

O DANIE LA MÂNĂSTIREA HILANDAR

Pr. Stoica Nicolaescu

Evlaviosul domn Neagoe Basarab, fiul lui Basarab Voievod cel Tânăr, nepotul Marelui Basarab Voievod, a fost un domn ales, învățat, blând, bun, temător de Dumnezeu și iubitor de pace.

Ca fiu sufletesc al patriarhului Nifon, în faptele și lucrările sale s-a povățuit cu Duhul Sfânt; a petrecut mai tot timpul vieții sale cu purtarea de grijă pentru cele sfinte, făcând bună tocmeală și orânduială în țară și dând odihnă poporului său.

N-a purtat nici un război și a trăit în bună pace și prietenie cu toți vecinii.

S-a nevoit cu multă osârdie întru lauda, cinstirea, mărirea și înflorirea Bisericii române.

De la Sfântul Munte Athos, sau "Grădina Maicii Domnului", a adus în țară moaștele Sfântului Nifon, și a terminat la Târgoviște noul lăcaș de Mitropolie, început de Radu Vodă cel Mare (1496-1508), mutând scaunul Mitropoliei de la Argeș la Târgoviște, iar pe locul vechii Mitropolii a înălțat din temelie marea și vestita biserică de la Argeș, ce n-are seamăn și frumusețe în tot Orientul.

Mânăstirea de la Argeș face fala și mândria monumentelor vechi ale țării și ale întregii creștinătăți de Răsărit.

Pentru întărirea credinței, ca bun cărturar, a tipărit pentru popor mai multe cărți bisericești, între altele un evangheliar slovenesc, de o rară și neîntrecută frumusețe până astăzi.

Întru săvârșirea faptelor bune, plăcute lui Dumnezeu, Neagoe a avut buni tovarăși pe mitropolitul Macarie și mai vârtos pe întru Hristos Dumnezeu dreptcredincioasă și doamnă a Țării Românești, Doamna Despina, soția sa.

Despre această doamnă tradiția ne spune că, neajungându-se banii pentru terminarea sfintei mănăstiri de la Argeș, și-ar fi vândut sculele de aur și pietrele prețioase în acest scop.

Măreța biserică înălțată de Neagoe Voievod s-a sfințit în anul 1517, cu deosebită cinste, și au slujit la sfințirea ei peste o mie de preoți: patriarhul din Constantinopol și patru mitropoliți greci; 20 egumeni de la mănăstirile din Sfântul Munte Athos, în frunte cu Gavriil Protul, mai marele Sfântului Munte; mitropolitul țării, cu toți episcopii și egumenii mănăstirilor din țară.

În ceea ce privește cărmuirea, evlaviosul domn Neagoe Vodă Basarab, văzând marele pericol ce va să vie pentru țară de la turci, prevăzător, ca un bun și iubitor părinte, înțelept, purtător de grijă al ei și doritor de binele creștinilor, s-a îndemnat de-a dreptul să ceară ajutor de la Papa Leon al X-lea, fruntașul luptător al credinței împotriva păgânilor. Și din iunie 1519 avem mărturie diploma papală, care ne arată amănunțit și condițiile pe care voievodul Țării Românești și voievodul Țării Moldovei le-au cerut Papei, ca aliați la scaunul apostolic.

Papa a primit bucuros acele condiții și s-a îndatorat a le împlini voia întocmai.

Prin trimisul lor Antoniu Paicalas, voievozii români Basarab și Ștefan, cu Theodosie și Petre, fiii celui dintâi și fiii ce-i avea cel de-al doilea, se leagă, împreună cu ai lor supuși, de Sfântul Scaun de la Roma, ca să intre alături de ceilalți principii creștini în orice expediție contra sultanului Selim.

Voievozii nu vor încheia nici pace, nici armistițiu, nici alianță cu turcii, fără învoirea Papei, numai să fie încredințați că în orice tratat de pace încheiat de Papa, voievozii vor fi considerați ca aliați și vor fi părtași la toate țările câte se vor recâștiga de la turci.

În anul 1520, "cu deplin consimțământ al voievozilor din Ardeal și din Țara Românească s-a procedat în fața boierilor trimiși de ambele părți regularea frontierelor dintre țări, începând din apa Oltului, la Rușava (Orșova). Se hotărăsc toate întinderile de moșii ale locuitorilor din amândouă țările, și se întăresc cu jurăminte, conform uzului judiciar al timpului".

Îngrijitu-s-a Neagoe Voievod și de urmaș, și astfel a scris, pentru fiul său Teodosie Voievod, niște învățături de cum trebuie să se poarte un domn cu oșpeții, la război, cum să cinstească pe slugi și boieri, cum să fie milostiv și alte povețe de mult folos.

Și-a încheiat zilele în pace și liniște la anul 1521, septembrie 25. Trecând sufletul la cele veșnice, trupul său s-a înmormântat cu mare cinste în lăuntru bisericii Curții de Argeș.

În tot timpul domniei de opt ani și opt luni, Neagoe a adunat comori numai în cer, iar nu pe pământ.

A făcut multe și nenumărate binefaceri și danii în țară și la Sfântul Munte Athos, înălțând și împodobind sfintele lăcașe, ca și în celelalte țări creștine.

Iată o carte de danie a lui Neagoe Basarab pentru mănăstirea Hilandar de la Sfântul Munte Athos, căruia îi dăruiește un ajutor anual de 7000 de aspri. Sorocul ridicării banilor se hotărăște să fie la Bobotează:

"Celui întru Sfântul Munte al Athosului, împărătescului sfânt lăcaș și mănăstirii numită Hilandar, unde este hramul prea sfintei și curatei, prea binecuvântatei stăpânei noastre Născătoare de Dumnezeu, cinstitei sale Intrări în Biserică, prea cinstitului părintelui nostru egumenului și preoților și stareților

și diaconilor și tuturor fraților celor întru Hristos, smerită metanie fac și aduc sfințiilor voastre, iată eu, cel ce cu mila lui Dumnezeu și a sfințelor voastre rugă mă află în timpul de față cârmuitor și domnitor al Țării Ungrovlahiei, Io Basarab Neagoe Voievod. Și după aceea, sfințiilor părinți, în știre să vă fie sfințiilor voastre, că iată au venit la noi de la sfințiile voastre părintele proegumen chir Leontie și bătrânul monah Mardarie, și ne-au adus nouă obișnuita binecuvântare, și au binecuvântat la noi în locul vostru al tuturor și ne-au vestit pre noi de trebuincioasele haine mănăstirești și despre petrecerea voastră. Și noi toate de-a rândul bine le-am înțeles și am primit cu toată osârdia. Drept aceea, sfințiți părinți, am făcut un ajutor sfintei mănăstiri de 7000 de aspri. Și să vină frații și trimișii de la sfânta mănăstire pentru mai sus zisul ajutor în fiecare an, de Bobotează, că să ia ajutorul sfintei mănăstiri; să fie sfintei mănăstiri de întărire, iar nouă și copiilor noștri dăruți de Dumnezeu întru veșnica pomenire. Drept aceea, sfinți părinți, primiți și mulțumiți și rugați pe Dumnezeu pentru noi păcătoșii și faceți pentru noi ca și pentru sfânt răposații cei mai de dinainte ctitori, și în timpul vieții și după viața noastră, să ne pomeniți cât va sta sfânta mănăstire, precum ați făgăduit sfințiile voastre, și precum pomeniți și pe cei de mai înainte sfânt răposați ctitori. Și Hristos cel întru toate bunurile să nu ne lipsească pre noi păcătoșii de sfintele voastre rugă, ci să fie cu sfintele voastre molitve și cu noi păcătoșii întru Hristos, amin! Și pe noi păcătoșii, cei ce am alcătuit (această carte), Sin zis logofăt, și eu Florea, carele am scris cu mâna, în minunata localitate, unde este sfânta mănăstire numită Curtea de Argeș, luna august a 23-a zi, în anul 7025.

Io Basarab Voievod din mila lui Dumnezeu domn”.

*(“Domnia lui Neagoe Basarab Voievod
(1512-1521)”, București,
Tipografia Cărților Bisericești, 1924)*

SITUAȚIA DANIILOR ÎN BANI FĂCUTE DE VOIEVOZII ROMÂNI LA ATHOS

Pr. Prof. Teodor Bodoș

(“Ajutoarele românești la mănăstirile
din Sfântul Munte Athos”, Sibiu, 1940)

TABLOUL clădirilor, reparațiilor și picturilor făcute de voievozii români la Athos

Pr. Prof. Teodor Bodoș

Protathon	1645 Matei Basarab plătește impozitele întregului Athos 1664 Gr. Ghica 1686 Șerban-Vodă trimite daniile colective din venitul Salinelor 1809 de la Ocnele Mari
1. Lavra	1515 –1517 Neagoe Basarab: mertej anual de 200 taleri 10 I 1535 Vlad Vintilă: mertej anual 10.000, plus 1.000 aspri pentru drumeț 1562 Hatmanul Moldovei Ion Sturza: anual 300, plus 100 florini

<p>1. Lavra</p>	<p>20 II 1579 Petru Schiopul: mertic anual 6.000 aspri</p> <p>1598 Ieremia Movilă: mertic anual 6.000 aspri</p> <p>30 V 1664 Grig. Ghica: meteric anual tradițional 6.000 aspri</p> <p>3 IX 1618/9 Gavrilaş Movilă: meteric anual tradițional 15.000, plus 1.000 aspri</p> <p>1691 Const.Bâncoveanu: meteric anual tradițional 6.000 aspri</p> <p>1696 Const.Bâncoveanu: meteric anual tradițional 6.000 aspri</p> <p>23 X 1735 Constantin Mavrocordat: meteric anual tradițional 6.000 aspri</p> <p>1747 Grig. Ghica: meteric anual tradițional 8.000, plus 800 aspri</p> <p>8 XI 1756 Constantin Racoviță: meteric anual tradițional 8.000, plus 800 aspri</p> <p>1768 Scarlat Ghica: meteric anual tradițional 8.000, plus 3.200 aspri</p> <p>1780 – 1800 Petrache Ceramanliu: bani pentru datoriile schitului Sf.Ana</p>
<p>2. Vatoped</p>	<p>1515 – 1517 Neagoe Basarab: meteric anual de 200 taleri</p> <p>1526 Vladislav: meteric anual (?) taleri</p> <p>1535 Vlad Vintilă: meteric anual de 10.000 aspri</p> <p>1561 Alexandru Lăpușneanu: meteric anual de 300 galbeni roșii și 65 aspri turcești</p> <p>1692 Constantin Brâncoveanu: meteric anual 21.000 aspri</p> <p>1753 Mat.Gr.Ghica: meteric anul (?) aspri</p>

<p>3. Ivir</p>	<p>1515 Neagoe Basarab: meteric anual 200 taleri</p> <p>6 IX 1605 Radu Șerban: danie anuală tradițională 25.000, plus 500 aspri</p> <p>20 II 1649 Gheorghe Ștefan: danie anuală 3.200 aspri</p> <p>1655 Const.Basarab: danie anuală 10.000, plus 500 aspri</p> <p>30 I 1664 Gr.Ghica: danie anuală 7.000 aspri</p> <p>1764 Bancherul Stavrache: danie anuală 10.000 groși</p>
<p>4. Hilandar</p>	<p>23 VII 1517 Neagoe Basarab: 7.000 aspri (în fiecare an la Bobotează)</p> <p>23 IV 1534 Vlad Vintilă: meteric anual de 10.000, plus 800 aspri pentru bolniță</p> <p>8 II 1579 Mihnea Turcitul: meteric anual de 15.000 aspri</p>
<p>5. Dionisiu</p>	<p>28 IV 1577 Petre Schiopul: meteric tradițional 6.000 aspri</p> <p>20 II 1640 Matei Basarab: meteric anual 4.000 aspri</p> <p>1692</p> <p>1695 Constantin Brâncoveanu: meteric tradițional 4.000 aspri</p> <p>1713</p> <p>1715 Ștefan Cantacuzino: meteric tradițional 8.000 aspri</p> <p>20 III 1716 Nic. Mavrocordat: meteric tradițional 8.000 aspri</p> <p>20 III 1716 Mih.Racoviță: meteric tradițional 8.000 aspri</p>

6. Cutlumuş	<p>Sept. 1369 Vlaicu Vodă: meteric anual 1.200 ughi</p> <p>1428 Alexandru Aldea: meteric anual (?) ughi</p> <p>29 VII 1492 Vlad Călugărul: meteric anual 2.000 aspri</p> <p>7 XI 1514 Neagoe Basarab: a mărit dania anuală la 10.000 aspri, plus 500 aspri pentru drumet şi 700 aspri pentru bolniţă</p>
7. Pantocrator	<p>1692 – 1709 Constantin Brâncoveanu: meteric anual 3.000 aspri</p> <p>27 IV 1452 Vlad Ţepeş : meteric anual 15.000 aspri la schitul Sf.Ilie</p> <p>29 VIII 1492 Vlad Călugărul: în fiecare an 1.000 aspri</p>
8. Xiropotamu	<p>6 II 1433 Alexandru Aldea: meteric anual 3.000 aspri</p> <p>1515 Neagoe Basarab: meteric anual (?) aspri</p> <p>1 V 1533 Vlad Vintilă: meteric anual 5.000, plus 500 aspri</p> <p>1757 – 65 Suma de 50.000 groşi din Principatele Române</p> <p>1757 – 1758 Teodor Calimah: anual 150 lei</p> <p>Febr.1760 Scarlat Ghica: anual 800 lei, iar „odată pentru totdeauna” 8.000 lei, plus 500 lei drumetului</p> <p>1770 Prin Cezar Daponte: un sac de florini</p>

9. Zografu	9 II 1433	Alex. Cel Bun (?) Aldea (?) în fiecare an câte 3.000 aspri
	16 VI 1466	Ștefan cel Mare: în fiecare an câte 100 galbeni ungurești
	13 IX 1471	Ștefan cel Mare: în fiecare an câte 500 aspri
	13 VII 1500	Radu cel Mare: în fiecare an câte 3.000 aspri
	1515/17	Neagoe Basarab: în fiecare an câte 3.000 aspri
	1534	Vlad Vintilă: în fiecare an câte 3.000 aspri
	1566	Ruxandra Lăpușneanu: în fiecare an câte 100 galbeni și 52.000 aspri pentru impozit
	1599	Ieremia Movilă: meteric anual 100 ducați
10. Dohiar	1569	Ruxandra Lăpușneanu: 165.000 aspri
11. Karacalu	1570	Ruxandra Lăpușneanu: 35.000 aspri
12. Filoteu	12 VI 1447	Vlad Țepeș: 4.000, plus 300 aspri annual
	1488 – 1492	Vlad Călugărul: 4.000, plus 300 aspri annual
	1734	
	1744	
	1749	Constantin Mavrocordat, Grigorie Ghica și alții: meteric anual 6.600 aspri
	1768	
13. Simopetra	1540	Radu Paisie: meteric anual(?) aspri

<p>14. Sf. Pavel</p>	<p>28 I 1501 Frații Barbu, Danciu, Părvu și Radu Craioveanu: în fiecare an câte 2.000 aspri</p>
<p>15. Xenofon</p>	<p>1501 Boierii Craiovești: anual 2.000 aspri 1522 Neagoe Basarab: anual 2.000 aspri 1526 – 1528 Radu de la Afumați: anual 2.000 aspri 1535 Vlad Vintilă: anual 2.000 aspri 1542 Radu Paisie: anual 2.000 aspri 1575 – 1577 Alexăndrel: anual 2.000 aspri 1579 Mihnea Turcitul: anual 2.000 aspri 1592 Ștefan Surdul: anual 2.000 aspri 1593 Alexandru cel Rău: anual 2.000 aspri 1594 Mihai Viteazul: anual 2.000 aspri 1602 Simeon Movilă: anual 2.000 aspri 1607 Radu Șerban: anual 10.000, plus 1.000 aspri 1619 Gavrițaș Movilă anual 10.000, plus 1.000 aspri 1621 Radu Mihnea: anual 10.000, plus 1.000 aspri 1631 Alexandru Iliăș: anual 10.000, plus 1.000 aspri 8 X 1635 Matei Basarab: anual 10.000, plus 1.000 aspri 1654 Constantin Basarab: anual 10.000, plus 1.000 aspri 1658 Mihnea Vodă: anual 10.000, plus 1.000 aspri 1665 și 1674 Radu Leon: anual 10.000, plus 1.000 aspri 1703 Constantin Brâncoveanu: anual 10.000, plus 1.000 aspri</p>

<p>15. Xenofon</p>	<p>1718 Nicolae Mavrocordat: anual 10.000, plus 1.000 aspri 1740 Constantin Mavrocordat: anual 10.000, plus 1.000 aspri 1763 Matei Racoviță: anual 10.000, plus 1.000 aspri 1766 Scarlat Ghica: anual 10.000, plus 1.000 aspri 1769 – 1803 Încă 9 hrisoave: anual 10.000, plus 1.000 aspri 1813 Gh. Caragea: anual 10.000, plus 1.000 aspri 1819 și 1820 Al. și Mihai Șuțu: anual 10.000, plus 1.000 aspri</p>
<p>16. Grigoriu</p>	<p>1500 Ștefan cel Mare: 24.000 aspri pentru cumpărarea chiliei Sf.Trifon (Caries) 1502 Ștefan cel Mare: danie anuală (?) aspri 1520 Ștefăniță: danie anuală (?) aspri 1553 Al. Lăpușneanu: danie anuală (?) aspri 1761 Alex. Ghica: danie anuală 25.000 aspri</p>
<p>17. Esfigmenu</p>	<p>1517 Neagoe Basarab: danie anuală (?) aspri 1546 Petru Rareș: danie anuală (?) aspri 1808 – 1817 din metocul Floreștilor (Tutova): anual 1.500 groși 1818 din metocul Floreștilor (Tutova): anual 12.000 groși</p>

	12 VI 1457	Vlad Țepeș: danie anuală 6.000 aspri
	1487	Vlad Călușăru: danie anuală 6.000 aspri
	1496	Radu cel Mare: danie anuală 3.000, plus 40 aspri
	1505	Radu cel Mare: danie anuală 4.000 aspri
	1517	Neașoe Basarab: danie anuală 4.000 aspri
	1743	Ion Mavrocordat: danie anuală 100 piaștri (10.000 aspri)
	3 II 1750	Const. Racoviță: danie anuală 150 piaștri (15.000 aspri)
	1753	Const. Racoviță: danie anuală 150 piaștri (15.000 aspri)
	1751	Matei Ghica: danie anuală 150 piaștri (15.000 aspri)
	1855	Grig. Ghica: danie anuală 150 piaștri (15.000 aspri)
	1757	Scarlet Ghica: danie anuală 150 piaștri (15.000 aspri)
18. Rusicon	1759	Grigorie Ghica: danie anuală 560 taleri (56.000 aspri)
	1759	Scarlat Ghica: danie anuală 250 taleri (25.000 aspri)
	1752, 1765	Boierii Ghiculești: danie anuală 250 taleri (25.000 aspri)
	1769, 1776	Boierii Ghiculești: danie anuală 250 taleri (25.000 aspri)
	1777	Boierii Ghiculești: danie anuală 250 taleri (25.000 aspri)
	1778, 1780	Moruzi: danie anuală 250 taleri (25.000 aspri)
	1793	Mih. Șuțu: danie anuală 250 taleri (25.000 aspri)
	1795	Al. Calimah: danie anuală 250 taleri (25.000 aspri)
	1805 - 1819	Al. Ipsilanti, Caragea, Șuțu: danie anuală 250 taleri (25.000 aspri)

19. Constamonit	1493	Ștefan cel Mare: 5.000, plus 500 aspri annual
	1497	Ștefan cel Mare: 5.000, plus 500 aspri annual
	1517	Neagoe Basarab: anual (?) aspri
	1542	Petru Rareș: anual 6.000 aspri

N.B. După cum se poate vedea, daniile se continuau regulat la fiecare mănăstire. De aceea, ele au fost cu mult mai multe decât sunt pomenite în acest tablou, care cuprinde numai pe cele aflate în documentele cunoscute.

(*Ajutoarele românești la mănăstirile din Sfântul Munte Athos*", Sibiu, 1940)

Tabloul clădirilor, reparațiilor și picturilor

TABLOUL

*clădirilor, reparațiilor și picturilor făcute
de voievozii români la Athos*

Pr. Prof. Teodor Bodoș

Notă: Sigur, nu toate aceste lucrări sunt indicate expres, cu anul lor, ca fiind suportate cu bani românești, dar se știe din alte acte ulterioare, din veniturile metoacelor de la noi din țară, și din alte fapte, că ele s-au făcut din contribuție românească.

*(Ajutoarele românești la mănăstirile
din Sfântul Munte Athos, Sibiu, 1940)*

CATALOGUL PRINCIPALELOR AJUTOARE ROMÂNEȘTI LA SFÂNTUL MUNTE ATHOS

Cristina Băcanu

Capitala administrativă a Sfântului Munte Athos se află la Caries. În acest loc se află o biserică datând din prima jumătate a secolului al X-lea, întreținută și reparată, de la sfârșitul secolului al XV-lea, prin danii de la domnitorii Ștefan cel Mare și Sfânt, Bogdan al III-lea, Neagoe Basarab, dar și din veniturile unor mănăstiri românești. Cei care au vizitat Sfântul Munte știu că este vorba despre biserica Adormirea Maicii Domnului (Protaton), a conducerii Muntelui Athos.

Mărturie a evlaviei pentru "Grădina Maicii Domnului" stau și numeroase documente, manuscrise, cărți rare și odoare bisericesti dăruite de domnitori români mănăstirilor de la Sfântul Munte. La Caries, mai precis la Protaton, se află un Tetraevanghel, tipărit la 1512 de Macarie în Țara Românească, și un diptic de lemn, cu nume de donatori, începând din secolul al XV-lea, printre care și domnitorii menționați mai sus.

Tot la Caries se află și paraclisul Sfântul Ioan Botezătorul, zugrăvit în 1526, cu ajutoare bănești din Țările Române, și chilia Nașterea Maicii Domnului, dependentă de mănăstirea Caracalu, zidită în 1817 și pictată în 1819 de trei frați din Galați: Veniamin, Zaharia și Macarie.

Mănăstiri

1. **Sfântul Pavel**, așezământ întreținut între secolele XVI-XIX și prin danii românești de la Ștefan cel Mare și Sfânt, Neagoe Basarab, Radu Paisie, Matei Basarab, Miron Costin, Constantin Brâncoveanu și alții.

Această mănăstire a fost reparată din danii românești și chiar s-au durat și unele construcții importante. Astfel, în jurul anului 1500, Ștefan cel Mare și Sfânt sprijină cu bani repararea mănăstirii și a două fântâni, iar domnitorii Neagoe Basarab, Radu Paisie și Constantin Brâncoveanu ajută la construirea și repararea zidului de incintă și a unui turn.

Paraclisul Sfinților Împărați Constantin și Elena a fost construit în jurul anului 1698, cu cheltuiala lui Constantin Brâncoveanu. Din păcate, tabloul votiv, reprezentându-i pe domnitor și pe Doamna Maria, ctitorii paraclisului, astăzi este dispărut.

Un alt paraclis, anume Paraclisul Maicii Domnului, este marcat de prezența românească prin pictura murală realizată în 1645, cu ajutoare românești.

La această mănăstire se află o icoană a Sfântului Pavel Athonitul, de proveniență românească, datând din secolul al XVI-lea, și un clopot turnat la Viena, în 1808, cu cheltuiala arhimandritului Antim de la Craiova.

2. Dionisiu, sprijinită, de asemenea, în secolele XVI-XIX, cu danii de domnitorii români Neagoe Basarab, Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanu, Constantin Brâncoveanu și alții.

Biserica mănăstirii, cu hramul Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul, a fost chiar construită cu sprijinul lui Neagoe Basarab, fiind refăcută, renovată și zugrăvită în repetate rânduri cu donații românești.

Turnul de apărare și apeductul au fost construite, conform inscripției în limba greacă, de către Neagoe Basarab, în 1519-1520. Chiar și trapeza mănăstirii a fost construită de Petru Rareș și Doamna Elena, fiind mărită și renovată de Ruxandra Lăpușneanu, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Tot prin donația acesteia din urmă, în jurul anului 1560, se constăuiește o bolniță. Paraclisul aferent, al Tuturor Sfinților, a fost zugrăvit în 1610, de Daniel și Mercurie, cu cheltuiala călugărului Gherasim de la Dionisiu, identificat drept episcop de Rădăuți, călugărit în acest așezământ.

Încă trei paraclise și o chilie poartă pecete românească. Este vorba despre paraclisul Sfinților Doctori Cosma și Damian, construit cu cheltuiala episcopului de Roman, Macarie, către jumătatea secolului al XVI-lea, paraclisul Sfântului Gheorghe, zidit și zugrăvit cu cheltuiala mitropolitului Teodosie al Moldovei, și paraclisul Sfântului Ioan Evanghelistul, zugrăvit către 1615, cu cheltuiala ieromonahului Antonie din Moldova. Chilia Intrarea în Biserică a Maicii Domnului, cunoscută și sub denumirea de Chilia părintelui Serafim, a fost cumpărată la începutul secolului al XIX-lea de Teofilact Cantacuzino, de la mănăstirea Neamț, și răscumpărată în anul 1875 de Serafim Șoimu.

Dintre cărțile rare aflate la această mănăstire amintim o Evanghelie greco-romană, tipărită la București, în 1693, și Divanul lui Dumitrie Cantemir, tipărit la Iași, în 1698, cartea a aparținut lui Antim Ivireanul și lui Mitrofan, egumenul mănăstirii Cotroceni din București. Multe dintre cărțile de cult de la Chilia Serafim provin din zona Neamțului, fiind tipărite, în marea lor majoritate, în secolul al XIX-lea.

De mare valoare sunt și odoarele bisericesti donate de domnitorii români. Este vorba în primul rând despre relicvariul Sfântului Nifon, realizat în Țara Românească, în anul 1515, din argint aurit, filigran, email și pietre prețioase. Relicvariul are formă de biserică cu cinci turla și pe partea interioară a capacului se află pictate două portrete: Sfântul Nifon și Neagoe Basarab, cu numele în limba greacă.

Tezaurul acestei mănăstiri este întregit de broderii prețioase cu fir de aur și argint, realizate în Țările Române: un epitaf, realizat în Moldova, în 1545, dăruit de Petru Rareș și Doamna Elena, și șapte epitrahile realizate tot în Moldova în secolul al XVI-lea. Din același secol datează orarul, realizat în Moldova, la porunca lui Gheorghe Movilă, mitropolitul Sucevei, și icoana Sfântului Ioan Botezătorul, lucrată la porunca lui Alexandru Lăpușneanu și a Doamnei Ruxandra.

3. **Dohiariu** este o altă mănăstire a Athosului, ajutată în secolele XV-XIX cu danii de domnitorii români Vlad Călugărul, Radu cel Mare, Radu Paisie, Alexandru, Ruxandra și Bogdan Lăpușneanu, care au sprijinit refacerea bisericii și a chiliilor. În biserică se află un tablou votiv, reprezentându-l pe Alexandru Lăpușneanu, Doamna Ruxandra și fiii lor, scena Judecării de Apoi, din pronaos, fiind pictată de Macarie zugravul, din Galați, în 1788.

Mănăstirea deține și numeroase manuscrise de proveniență românească, dintre care amintim un Liturghier, scris și împodobit de Matei al Mirelor, la mănăstirea Dealu, datat 4 mai 1609. Manuscrisul, cu textul în limba greacă, conține viniete și inițiale ornate în aur și culori. Tot aici se găsește un Miscelaneu liturgic, scris de Antim din Ianina, în Țara Românească, în prima jumătate a secolului al XVII-lea.

4. **Esfigmenu** a fost întreținută cu danii românești în secolele XVI-XIX de domnitorii Petru Rareș și Radu Paisie, precum și din veniturile mănăstirilor Ciocănești și Florești și ale Schitului Golgota - Vaslui.

După 1780, eghumenii greci ai acestor metoace, începând cu Teodoret, transferă la Esfigmenu obiecte de cult și veșminte.

Clădirile acestei mănăstiri au fost reparate cu sprijin românesc în anii 1716, 1806-1811 (naosul bisericii și trapeza), 1818, 1841 (pictura bisericii), 1854-1858 (reparații generale). Aici se află, printre altele, un Evangheliar (manuscris), în limba greacă, datând din secolul al XI-lea. Frontispiciile și inițialele sunt ornate în aur și culori, manuscrisul conținând și șase miniaturi. Un alt Evangheliar, scris în limba greacă de Manuil Trapezuntiul, datat 1462, prezintă inițiale ornate. Manuscrisul este ferecat în argint, în Moldova, în secolul al XVI-lea. În același secol, mai precis în anul 1537, voievodul Radu Paisie și fiul său Marcu dăruiesc acestei mănăstiri un epitrahil, realizat în Țara Românească. Este vorba

despre o broderie în fir de aur pe mătase, reprezentând portretele donatorilor.

5. Filoteu a fost și ea întreținută în secolele XV-XIX de domnitorii Vlad Călugărul, Neagoe Basarab, Constantin Mavrocordat.

Generozitatea domnitorilor români este atestată de numeroase documente ce se află la această mănăstire. Printr-un hrisov de danie (după 1482), Vlad Călugărul, domnul Țării Românești, întărește mănăstirii un ajutor anual de 4000 de aspri. În 1734, tot printr-un hrisov, Constantin Mavrocordat, domnul Moldovei, acordă mănăstirii un ajutor anual de 6000 de aspri.

Dintre cărțile rare provenite din Țările Române, menționăm o cronică universală a lui Dorothei al Monemvasiei (1631), compilată la Iași, din porunca domnului Moldovei Petru Șchiopul. O altă carte rară este un manual de Constantin Cehan, cărturar aromân din Moscopole, fruntaș al comunității greco-române din Pesta, tipărită la Halle, în 1769.

6. Grigoriu a fost ajutată prin danii de Maria de Mangop, Ștefan cel Mare și Sfânt (1500), Ștefăniță, Alexandru Lăpușneanu, mitropolitul Grigore al Țării Românești. Cu ajutorul acestora s-au realizat și diferite construcții și reparații. În plus, paraclisul Sfântului Ioan Botezătorul a fost construit în 1792 cu bani adunați din Țările Române, de la donatorii Ion Bălașa, Elena și Nicolae.

Demn de menționat este și faptul că, printr-un act datat 10 iunie 1513, epistasia Muntelui Athos confirmă Mănăstirii Grigoriu refacerea ei din temelie, după distrugerea de otomani, de către Ștefan cel Mare și Sfânt, domnul Moldovei, care i-a acordat și o danie de 4000 aspri.

Dintre cărțile rare de proveniență românească aflate la această mănăstire amintim o Psaltire, tipărită la Snagov, în

1700, de Antim Ivireanul, și Marele Dicționar al lui Varinus Favorinus, tipărit la Veneția, în 1712, și dedicat lui Constantin Brâncoveanu, domnul Țării Românești.

Pe lângă daniile în bani, acestei mănăstiri i-au fost donate și obiecte de cult. Astfel, Maria de Mangop, doamna Moldovei, dăruiește icoana Maicii Domnului Pantanassa (a doua jumătate a secolului al XV-lea) și două poale de icoane, brodate în același secol în Moldova. Alte obiecte de cult (cruci), provenite din Țările Române, au fost aduse de schevofilaxul Ioachim, din călătoria pe care a făcut-o la București, în anul 1776.

7. Hilandar a fost ajutată cu danii de domnitorii Țărilor Române, în secolele XV-XIX, începând cu Vlad Călugărul, Nea-goe Basarab, Radu de la Afumați, Petru Rareș, Constantin Brâncoveanu, până la Mihai Șuțu.

Numeroasele hrisoave de danie ce se află la această mănăstire atestă o dată în plus generozitatea domnitorilor români, începând cu Vlad Călugărul, domnul Țării Românești, care, printr-un act datat noiembrie 1492, îi dăruiește un ajutor anual de 5000 de aspri. Ajutoare bănești au fost acordate și schiturilor Sfântul Gheorghe (Turnul lui Arbănaș), și Sfinții Trei Ierarhi, precum și bolniței.

Multe dintre manuscrisele aflate astăzi în această mănăstire provin din Moldova, fiind scrise în limba slavonă. Dintre aceste manuscrise amintim un Octoih (jumătatea secolului XV), un Tetraevanghel, din aceeași perioadă, legat în piele, având frontispicii ornate, și un Apostol, scris de diacul Mircea, în Moldova, datat 1463. Amintim și un alt Tetraevanghel, scris în Moldova, în secolul al XVI-lea, în limba slavonă. Manuscrisul are frontispicii și inițiale ornate cu împletituri și elemente vegetale, având o legătură de piele pe pânză ferecată în argint. Tot la această mănăstire se găsesc în formă manuscrisă o serie de texte în limba română, dintre care amintim: Istoria bisericească

a lui Meletie și Molitve pentru boli, scrise de ieromonahul Pahomie Patotchi, la schitul Iurjeniți, din ținutul Soroca (1806).

Numeroase sunt și cărțile rare de proveniență românească. Printre altele se păstrează și un Octoih, tipărit de Macarie, în Țara Românească, la 1510, un Tetraevanghel, tipărit de același, la 1512, un Apostol, tipărit de Dimitrie Liubavici, cu ucenicii Oprea și Petru, din porunca lui Mircea Ciobanul, domnul Țării Românești, la Târgoviște (1547), un Octoih, tipărit de Coresi, la Brașov (Partea I, la 1574 și Partea a II-a, la 1575). O altă carte rară este un Proschinitar al Sfântului Munte al Athosului, de Ioan Comnenul. Apărută la Veneția în 1745, cartea aceasta este o retipărire a ediției de la Snagov (1701), fiind dedicată domnitorului Constantin Brâncoveanu și consemnând daniile făcute de el fiecărei mănăstiri athonite.

Dintre odoarele bisericesti de proveniență românească aflate la această mănăstire, amintim icoana Maica Domnului Akathistos, lucrată în Țara Românească. Icoana este deosebit de frumoasă, având o ferecătură de argint cu perle și pietre prețioase, datată 15 august 1643. Inscripția a fost executată din porunca lui Matei Basarab și a Doamnei Elena, de Longhin Kōrenic, mitropolit de Ianopol, refugiat la mănăstirea Comana.

8. **Ivirõn** este un alt așezământ întreținut în secolele XVI-XIX, cu ajutoare din Țările Române, de către Neagoe Basarab, Radu Șerban, vorniceasa Chiajna, Alexandru Coconul, Leon Vodă, Matei Basarab, Grigore Ghica și din veniturile mănăstirilor Radu Vodă din București, Tutana-Argeș, Glavacioc, Dealu și bisericile Stelea și Bălteni. Ca și în cazul celorlalte mănăstiri, o serie de construcții și reparații s-au realizat cu sprijinul unor donatori români. Dintre lucrările realizate menționăm apeductul și dependințele (1513), bolnița (1610), trapeza și portul (1622), arșanaua (1625), turnul cu ceas

(1725), renovarea chiliilor, a paraclisului Sfântul Gheorghe și a zidului de incintă (1764).

Demn de amintit este și faptul că turla bisericii Adormirea Maicii Domnului a fost construită de Neagoe Basarab (1513), iar pictura murală, executată cu cheltuiala lui Mihnea Turcitul, domnul Țării Românești, reprezentat împreună cu fiul său Radu în tabloul votiv din naos și pe o ușă batantă din biserică (sfârșitul secolului al XVI-lea).

De asemenea, pictura murală a bisericii Sfânta Fecioară Portaitissa a fost executată cu cheltuiala domnului Șerban Cantacuzino, între 1680-1683.

Un paraclis și trei chilii își leagă de asemenea existența de Țările Române. Este vorba despre paraclisul Sfântul Nicolae, renovat în 1737, de Visarion, fost egumen al mănăstirii Radu Vodă din București; chilia părintelui Zoșima, cu hramul Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul, cumpărată în 1897, unde au viețuit monahi români până în 1960; chilia părintelui Isaia, cu hramul Cuviosul Eftimie cel Mare, cumpărată la sfârșitul secolului al XIX-lea, unde s-au nevoit călugări veniți din Transilvania, și chilia părintelui Roman, cu hramul Sfântul Mucenic Gheorghe, cumpărată la sfârșitul secolului al XIX-lea, de asemenea, loc de nevoință al călugărilor români, până în anul 1950.

O serie de hrisoave ce s-au păstrat până astăzi la această mănăstire atestă dărnicia domnitorilor români și grija lor pentru prosperitatea așezămintelor monahale de la Muntele Athos. Dintre manuscrisele și cărțile rare amintim un Liturghier (manuscris), scris și împodobit de episcopul Luca al Buzăului, la 1616. Textul în limba greacă prezintă inițiale și frontispicii ornate în aur și culori. Tot aici citim o însemnare de donație către mănăstirea Iviron, de la voievodul Radu Mihnea. Mai găsim o Evanghelie scrisă și împodobită de același episcop Luca al Buzăului, la 1624, cu cheltuiala marelui vistier Hrizea. Textul în limba greacă prezintă miniaturi reprezentând evangheliștii, frontispicii și inițiale ornate în aur și culori.

Dintre numeroasele cărți rare păstrate secole de-a rândul cu grijă pentru valoarea lor, ne-am oprit la o lucrare a lui Petru Movilă, intitulată Mărturie ortodoxă a credinței Bisericii sobornicești și apostolești de Răsărit, tipărită de Antim Ivireanul la Snagov, în 1699. O altă carte rară este Geografia veche și nouă, scrisă de Meletie, mitropolitul Atenei, tipărită la Veneția, în 1728. Această lucrare cuprinde și o descriere a Țărilor Române.

Printre obiectele de cult donate de domnitori români acestei mănăstiri se află un orar, brodat cu fir de aur, argint și mătase, într-un atelier din Țara Românească, datat 30 aprilie 1533, reprezentând o donație a diaconului Radivoi și a soției sale Anca. Un alt obiect de mare valoare este o poală de icoană, realizată tot în Țara Românească (1544-1545). Este vorba despre o broderie cu față dublă, reprezentând Buna Vestire și Învierea, dăruită de Radu Paisie și fiul său Vlad.

9. Caracalu a fost sprijinită în secolele XVI-XIX prin danii românești de către domnitorii Petru Rareș (1535), Alexandru și Ruxandra Lăpușeanu (1569), Mihai Suțu (1784), și din veniturile bisericilor Sfinții Atanasie și Chiril din Iași și Sfântul Nicolae din Ismail. Remarcabil este faptul că pictura murală a exonartexului bisericii Sfinții Petru și Pavel a fost refăcută în anul 1767 cu cheltuiala arhimandritului Leontie din Chilia.

Cu ajutor românesc s-a făcut și construcția numită Spataro, adică locul unde s-au retras ca pustnici cei doi spătari trimiși de Petru Rareș pentru construirea turnului și a bisericii, loc aflat lângă mănăstire.

Numeroase firme și acte dovedesc interesul duhovnicesc al domnitorilor români pentru bunăstarea și liniștea acestui așezământ athonit. Într-o perioadă grea a monahismului aghiorit, domnitorii români mediază diplomatic, cu mare succes, liniștea și prosperitatea mănăstirii Caracalu. Dovadă stă un firman, din 1548, de la sultanul Soliman Magnificul, prin care se îngăduie reclădirea mănăstirii la cererea domnitorului Moldovei, Iliș, fiul lui Petru Rareș.

Spriijinatori ai Ortodoxiei, în general, și ai celei athonite, în special, domnitorii români obțin astfel minunate biruințe duhovnicești, prea puțin cunoscute astăzi, datorită cărora monahismul athonit a putut evolua. Acest sprijin, după cum s-a văzut, a fost foarte adesea de natură materială. Astfel, printr-un act din 1568-1569, obștea mănăstirii Caracalu se obligă să slujească șase pomeni anual pentru Ruxandra Lăpușneanu, care a răscumpărat cu 35000 de aspri datoriile mănăstirii față de administrația otomană.

La această mănăstire se află, ca la toate celelalte, numeroase manuscrise și cărți rare. Dintre cărțile rare aflate aici amintim doar o lucrare a lui Ioan Comnenul, intitulată "Proschinitar al Sfântului Munte Athos", tipărită la Veneția, în 1745, în fapt o retipărire a ediției de la Snağov, din 1701, dedicată domnitorului Constantin Brâncoveanu.

Dintre obiectele de cult aflate la această mănăstire și provenite din Țările Române, ne-au reținut atenția un crucifix filigranat, realizat în Țara Românească (1596-1597), reprezentând Praznicele împărătești, cu inscripție în limba slavonă, donație a lui Mihai Viteazul și a Doamnei Stanca pentru Eftimie, mitropolitul Ungrovlahiei. Tot aici se află un epitrahil, realizat în Țara Românească din porunca lui Matei Basarab și a Doamnei Elena. Este vorba despre o broderie din fir de aur reprezentându-i pe cei doisprezece Apostoli.

Într-o icoană din secolul al XVIII-lea sunt reprezentați și călugării Pahomie și Petru, după tradiție spătarii trimiși de Petru Rareș pentru lucrările de reconstruire a mănăstirii. După altă tradiție, unul din portrete îl reprezintă pe Alexandru Lăpușneanu, călugărit sub numele de Pahomie la mănăstirea Slatina.

10. Constamonitu este un așezământ monahal ajutat prin daniile românești în secolele XVI-XIX de către domnitorii Vlad Înecatul (1531), Petru Rareș (1542), Mihnea Turcitul (1583), Radu Mihnea (1612) și Constantin Șerban.

Cu ajutoare bănești din Moldova, între anii 1818 și 1867, sunt realizate construcții și reparații la chiliile și biserica mănăstirii.

Numeroase hrisoave păstrate până astăzi la mănăstirea Constamonitu atestă daniile bănești ale domnitorilor români, începând de la Petru Rareș, care, în 1542-1543, acorda mănăstirii o danie anuală de 6000 de aspri, și până la Nicolae Mavrocordat, care, printr-un hrisov datat 3 septembrie 1719, acordă mănăstirii o danie anuală de 50 de groși.

Dintre cărțile rare păstrate aici amintim un alt exemplar al Proschinarului lui Ioan Comnen, editat la Veneția, în 1745, în fapt o retipărire a ediției de la Snașov (1701), dedicată domnitorului Constantin Brâncoveanu, consemnând daniile românești făcute de el mănăstirilor de la Athos.

11. Cutlumuș este un alt așezământ monahal athonit sprijinit timp de mai multe veacuri (concret în secolele XIV-XIX), prin ajutoare din Țările Române, de domnitori ca Nicolae Alexandru Basarab, Vladislav I (Vlaicu), Vlad Călugărul, Neagoe Basarab, Radu de la Afumați, Mircea Ciobanul, Mihai Viteazul, Matei Basarab și alții.

Dintre construcțiile datorate ajutoarelor românești menționăm turnul mănăstirii, zidul de incintă, chiliile, un alt turn (construit în 1508), arsanaua, zidul cu turn și alte clădiri (cu sprijinul lui Neagoe Basarab, 1514). Biserica Sfântul Nicolae, construcție realizată după 1514, a fost zidită cu ajutorul bănesc al lui Neagoe Basarab, inclusiv pictura murală, refăcută după 1540 în stil cretan de zugravul Maxim, cu ajutoarele lui Radu Paisie, și reînnoită în jurul anului 1640, cu sprijinul lui Matei Basarab.

Demn de menționat este și faptul că Athonias (Academia teologică a Sfântului Munte), întemeiată în anul 1574 de Evghenios Vulgaris, fost profesor în Țările Române, a beneficiat de sprijin material românesc, obținut prin colectele călugărilor Meletie și Gavriil, după 1750.

Așadar, după cum este adevărat faptul că dascălii greci refugiați din pricina vremurilor potrivnice în Țările Române au contribuit la răspândirea culturii pe teritoriul românesc, tot atât de adevărat este faptul că această importantă academie, pentru a-și putea desfășura activitatea, a avut nevoie de ajutorul românesc, pe care l-a și primit datorită generozității locurilor unde dascăli, călugări și ierarhi greci și-au găsit refugiul în vremuri de restriște.

Amintim, de asemenea, faptul că chilia părintelui Ioachim Bărcănescu, cu hramul Sfinții Teodor Tiron și Teodor Stratilat, cumpărată în 1895, este un așezământ unde viețuiesc și acum călugări români.

Ca și în cazul altor mănăstiri athonite, și aici, la Cutlumuș, documentele atestă modul direct în care au intervenit domnitorii români pentru păstrarea păcii acestui lăcaș monahal. Astfel, printr-un firman datat 29 iunie-7 iulie 1491, sultanul Baiazid al II-lea, la cererea lui Vlad Călugărul, domnul Țării Românești, obligă pe cadiul de Salonic să înceteze persecuțiile asupra mănăstirii Cutlumuș și să-i restituie bunurile confiscate.

Numeroase hrisoave păstrate la această mănăstire sunt dovada daniilor generoase primite de la domnitorii români. De exemplu, un hrisov datat 7 decembrie 1514, de la Neagoe Basarab, privește repararea mănăstirii, prin grija voievodului, care instituie o danie anuală de 10000 de aspri pentru mănăstire și 700 de aspri pentru bolniță.

Dintre cărțile rare aflate la mănăstirea Cutlumuș amintim un Tetraevanghel din secolul al XII-lea legat și dăruit de Doamna Elisabeta Movilă, în data de 5 iunie 1605. Textul în limba greacă cuprinde miniaturi în plină pagină, reprezentând evangheliștii, frontispicii și inițiale ornate în aur și culori. Însemnarea de donație menționează și trimiterea unui potir și a două cruci de argint aurit.

La această mănăstire se află și o serie de obiecte de cult provenite din Țările Române. Dintre acestea, amintim două poale de icoană, realizate în Țara Românească, în prima jumătate a secolului al XVI-lea. Este vorba de broderii pe mătase cu fir de aur, argint și mătase colorată, reprezentând pe Hristos și Fețioara Maria, precum și pe donatorii Vlad Vintilă, domnul Țării Românești (1532-1535), Doamna Rada și fiul lor, Drăghici. Tot aici se află un engolpion, datând de la începutul secolului al XVII-lea, avându-i pe avers pe Sfinții Mihail și Gavril și pe revers ornamente cu cinci pietre semiprețioase.

12. Marea Lavră este un așezământ sprijinit în secolele XV-XIX prin daniile românești de către Vlad Dracul, Radu cel Mare, Neagoe Basarab, Ieremia Movilă, Matei Basarab, Constantin Brâncoveanu.

Demn de menționat este faptul că, în mai multe rânduri, la biserica Sfântul Atanasie Athonitul s-au efectuat o serie de renovări de către domnitorii români Neagoe Basarab, Vladislav al III-lea (acoperișul de plumb), Vlad Vintilă (pictura murală) și de Maria Doamna, soția lui Ștefan Surdul.

Aghiasmatarul a fost renovat și zugrăvit în 1635, cu sprijinul lui Matei Basarab și al Doamnei Elina, fiind reparat din nou în 1789. Și paraclisul Sfântul Mihail al Sinadelor a fost construit și pictat tot cu sprijinul lui Matei Basarab și al Doamnei Elina.

Cu ajutoare românești au fost construite sau reabilitate și alte paraclise și chilii. Astfel, paraclisul 40 de mucenici prezintă o pictură murală din 1854, plătită din veniturile mănăstirii Berzunți, județul Bacău. Chilia Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul este un așezământ românesc cumpărat în 1843 de duhovnicul Teofilact, răscumpărat în 1870 de Teodorit Hodoroșea, rezidit în 1906 de starețul Ilarion Mârza și locuit de viețuitori români până astăzi. Români au viețuit și la Chilia Turlutiu, cu hramul Nașterea Maicii Domnului, în

perioada 1867-1960, fiind aduși aici de ieroschimonahul Sava. Un alt așezământ românesc este chilia părintelui Spiridon, cu hramul Sfântul Prooroc Ilie, cumpărată în 1870. Chilia Provața (Lacul oilor sau Cucuvinu), cu hramul Sfântul Ioan Teologul, este locuită de viețuitori români, începând cu anul 1875. La aceste chilii se mai adaugă trei: Chilia părintelui Ghedeon (Sfântul Vasile), cumpărată la sfârșitul secolului al XIX-lea, care este un așezământ românesc format din 15 colibe, fondat de schimonahul Ghedeon din Bucovina; Chilia părintelui Iosif (Acoperământul Maicii Domnului), de la Vigla, cumpărată la sfârșitul secolului al XIX-lea, fost așezământ românesc, și Chilia părintelui Visarion (Sfântul Artemie), cumpărată la sfârșitul secolului al XIX-lea, fost așezământ românesc. Pe lângă aceste chilii, există și colibe românești, lângă Schitul Laku și Vigla. Este vorba despre colibele Hairu, Kerasa, a duhovnicului Luchian, a duhovnicului Leontie și a ieromonahului Dionisie (secolul al XIX-lea). La peștera ieroschimonahului Nifon Ionescu (Nașterea Maicii Domnului), locuită între 1880-1960 de viețuitori români, se află mormântul lui Nifon Ionescu, ctititor al Schitului Prodromu.

Numeroase sunt hrisoavele domnești ce întăresc daniile către mănăstirea aceasta. Astfel, printr-un hrisov datat 12 ianuarie 1533, Vlad Vintilă, domnul Țării Românești, acordă mănăstirii un ajutor anual de 10000 de aspri. Printr-un alt hrisov, din 3 septembrie 1619, Gavriil Movilă, domnul Țării Românești, acordă mănăstirii o danie anuală de 5000 de aspri, iar în 1696, tot printr-un hrisov, Constantin Brâncoveanu acordă mănăstirii Marea Lavră 6000 de aspri anual.

Dintre manuscrisele de proveniență românească păstrate până astăzi la această mănăstire, amintim un Tetraevanghel ferecat în argint (secolele IX-X), scris pe pergament în limba greacă. Pe coperta a doua, pe verso, se află o miniatură cu portretele domnului Țării Românești, Matei Basarab, și al Doamnei Elina, și o însemnare de donație din 1643. Demn

de menționat este și un Miscelaneu în limba greacă (secolul al XVII-lea), cuprinzând texte liturgice și hagiografice, care, la fila 103, prezintă lista ajutoarelor primite în 1663 de Iosif din Smirna, părintele Paisie și alții, din Țările Române, cu numele donatorilor. De o deosebită însemnătate pentru cercetătorii acestui domeniu este Lista averilor Marii Lavre, alcătuită în 1804, care cuprinde și o listă a hrisoavelor românești de danie către mănăstire, ce se întind cronologic pe o perioadă cuprinsă între anii 1535-1768.

Deosebit de bogată este lista cărților rare provenite din Țările Române, asupra cărora nu vom zăbovi însă pentru a ne putea referi mai pe larg la obiectele de cult (icoane, relicvarii etc.) aflate aici. De o frumusețe rară este icoana Sfântului Atanasie Athonitul, din secolul al XIV-lea, cu ferecătură de argint, donată de Vladislav I, domnul Țării Românești, și Doamna Ana. O altă icoană, a Maicii Domnului, a fost donată de Vlad Vintilă, domnul Țării Românești. Acestei mănăstiri i-au mai fost donate două poale de icoane, realizate în Țara Românească, la începutul secolului al XVI-lea. Prima dintre acestea este o donație a lui Neagoe Basarab și a mamei sale Donca. A doua este o broderie cu fir de aur pe fond de catifea verde, reprezentând un vultur bicefal cu coroane, lucrată din porunca lui Neagoe Basarab.

Mănăstirii Marei Lavre i-au mai fost donate și trei relicvarii: al Sfântului Vasile, de argint, donat de un domnițor român după secolul al XVI-lea; al Sfântului Mihail al Sinadelor, realizat în argint aurit, ornat cu pietre semiprețioase în 1691, dăruit de Constantin Brâncoveanu; și cel al Sfântului Ioan Gură de Aur, de argint, dăruit tot de Constantin Brâncoveanu.

13. Pantocrator a fost sprijinită și ea în secolele XVI-XIX cu ajutoare din Țările Române, provenite de la Neagoe Basarab, Gavriil Troțușanu, mare logofăt al Moldovei (1537), Alexandru Iliăș, egumenii mănăstirii Căscioarele din Țara Românească, Ștefan Petriceicu, Constantin Brâncoveanu.

Prin daniile lor s-au realizat următoarele construcții: zidul incintei și, probabil, biserica mănăstirii, renovarea bisericii și fântâna, refacerea chiliilor din partea de vest, pictura bisericii și repararea zidurilor.

Schitul Proorocul Ilie de aici, a fost locuit în secolele XVIII-XIX de călugări din Țările Române, între care Paisie Velicicovski, Macarie de la Cernica, Visarion din Moldova. În anul 1757, călugării români ce se nevoiau la acest schit au reconstruit biserica, arhondaricul și chiliile. În anul 1888 s-a cumpărat Chilia ieromonahului Gherasim Sperchez (Sfântul Gheorghe Livadoglu), din valea Schitului Capsala, locuită până astăzi de călugări români. Coliba părintelui Ilie (sfârșitul secolului al XIX-lea) este un alt așezământ românesc unde s-au nevoit călugări români din Transilvania.

Ca și celelalte mănăstiri athonite, și mănăstirea Pantocrator deține o impresionantă colecție de manuscrise. De o mare valoare este un Tetraevanghel din secolul al XIII-lea, de la donatori români, în limba greacă, scris pe pergament, ferecat în argint, cuprinzând miniaturi, frontispicii și inițiale ornate în aur și culori. Pomelnicul mănăstirii Pantocrator, început în anul 1682, păstrează pentru viitorime numele binefăcătorilor săi: Matei Basarab, Doamna Elina, Șerban Cantacuzino și alții. La Schitul Proorocul Ilie se află numeroase cărți rare, în majoritatea lor tipărite în limba română, în secolul al XIX-lea, la București, Neamț și Chișinău.

Dintre obiectele de cult donate de români, menționăm un potir de argint aurit, cizelat, lucrat în Transilvania, spre sfârșitul secolului al XVI-lea, cu inscripție de donație în limba slavonă, de la Doamna Ecaterina, probabil soția lui Alexandru II Mircea, domnul Țării Românești.

14. Sfântul Pantelimon sau Rusicon, a fost și ea ajutată cu danii, în secolele XV-XIX, de domnitori români, între care Vlad Călugărul, Radu cel Mare, Petru Rareș.

Numeroase sunt hrisoavele ce stau mărturie acestei generozități, domnitorii români instituind un sistem de danii anuale, având valori cuprinse între 3000 și 6000 de aspri anual.

Dintre manuscrisele de proveniență românească aflate la această mănăstire, menționăm un Tetraevanghel, scris în limba slavonă, la 1493, pentru biserica Sfinții Apostoli Petru și Pavel din Huși. Tot la această mănăstire se află în formă manuscrisă și Cuvintele de învățătură ale Sfântului Teodor Studitul. Este vorba despre o copie după traducerea lui Paisie Velicovski, în limba slavonă (1777). Un Miscelaneu în limba greacă (secolul al XVIII-lea) cuprinde, printre altele, un Cuvânt de laudă către Constantin Brâncoveanu, alcătuit de Iacob Manu, profesor la Academia Patriarhală din Constantinopol, și o scrisoare adresată de autor domnului Țării Românești. Învățăturile Sfântului Isaac Sirul se păstrează tot în formă manuscrisă, într-o traducere în limba slavonă, aparținând lui Paisie Velicovski (sfârșitul secolului al XVIII-lea). Un alt manuscris deosebit de prețios, prin informația pe care ne-o oferă, este o carte a lui Iacov Monahul, din 1865, care cuprinde o istorie a Muntelui Athos și a așezămintelor sale, documente, texte hagiografice, date despre pătrunderea păstorilor vlahi în Muntele Athos etc. În descrierea fiecărei mănăstiri, Iacov Monahul vorbește și despre ajutoarele primite din Țările Române.

Dintre obiectele de cult, amintim un vâl liturgic, lucrat în Moldova pe la sfârșitul secolului al XV-lea. Este vorba despre o broderie pe mătase, cu fir de aur și argint, reprezentând Împărtășirea Apostolilor. Tot aici se păstrează un chivot de argint, dăruit în 1796 de Alexandru Callimachi, domnul Moldovei, precum și relicvariul de argint donat în 1751 de doamna Sultana Racoviță, pentru capul Sfântului Pantelimon.

15. Simonpetra a fost, de asemenea, sprijinită în secolele XV-XIX prin numeroase ajutoare de către domnitori ai Țării Românești și ai Moldovei, de ierarhi și de boieri munteni, dar

și din veniturile unor mănăstiri și schituri românești. Cu sprijin material din Țara Românească a fost construit în 1567 turnul mănăstirii. La această mănăstire se află două chilii unde s-au nevoit călugări români. Este vorba despre chiliile părintelui Sava, cu hramurile: Nașterea Maicii Domnului și Sfântul Nicolae, locuite de viețuitori români până în 1976.

Dintre documentele păstrate la această mănăstire, amintim o serie de acte din perioada 1677-1848, referitoare la proprietățile mănăstirii Mihai-Vodă din București: adeverințe, întăriri, zapise, acte judecătorești, inventare de înscrisuri de la dregători ai domniei și clerici etc. Menționăm faptul că arhiva românească a acestei mănăstiri cuprinde 12675 documente (11020 în limba română, 874 în greacă, 464 în rusă, 285 în slavonă, și restul în alte limbi).

Ca obiecte de cult, menționăm un potir, realizat după 1600, într-un atelier din Brașov. Potirul este din argint aurit cu decorații florale și perle.

16. Stavronichita este ajutată, în secolele XVI-XIX, prin danii de la domnitorii români Vlad Vintilă, Radu Paisie, Ieremia Movilă, Matei Basarab, Șerban Cantacuzino. Apeductul acestei mănăstiri a fost construit în jurul anului 1680 de Șerban Cantacuzino, domnul Țării Românești, iar Chilia Sfinții Trei Ierarhi a fost cumpărată în anul 1904 de Ioachim Iosifescu.

Dintre obiectele de cult reprezentând donații românești, amintim un văl liturgic, realizat într-un atelier din Țara Românească, donat de Ienăchiță Văcărescu, mare vistier, și de soția sa, Ecaterina, în 1789; un epitrahil, brodat în Moldova, în 1555, donație a logofătului Gavriil Troțușan și a soției sale Sofica, și o strană, având o inscripție cu numele mitropolitului Mardarie al Moldovei, datată 5 aprilie 1614 (lângă stâlpul de sud al pridvorului).

17. Vatoped, așezământ sprijinit în secolele XV-XIX de donatori din Țările Române, printre care Vlad Călugărul, Ștefan

cel Mare, Neagoe Basarab, Vasile Lupu, Ileana, fiica lui Stoica din Stoicani, domnița Ruxandra Lupu, Varlaam, mitropolitul Ungrovlahiei, Constantin Cantemir, Constantin Brâncoveanu, precum și din veniturile mănăstirilor Golia și Bărboiu (Iași), Mera (Vrancea), Schitul Provița (Prahova).

Cu daniile românești s-au realizat numeroase construcții și reparații, din care amintim arsanaua, construită în 1472, din porunca și cu sprijinul lui Ștefan cel Mare, apoi turnul, pivnița, crama, hambarele, cuhnia, chiliile, cancelaria, trapeza etc. Tot cu ajutorul daniilor românești s-au construit și reparat o biserică, două paraclise, douăsprezece chilii și o sihăstrie. Astfel, biserica Buna Vestire a fost reparată de Neagoe Basarab, iar pictura murală din pronaos a fost realizată în 1789, cu cheltuiala lui Ioan de la Izvor. Alte reparații ale exonartexului au fost făcute în 1819, cu cheltuiala monahului Veniamin și a fratelui său din Galați. Ușa bisericii a fost sculptată din dania lui Alexandru Lăpușneanu, la sfârșitul secolului al XVI-lea. Paraclisul Sfântul Brâu a fost construit de Neagoe Basarab și reparat în 1794 cu ajutoare românești.

Cele 12 chilii menționate mai sus sunt următoarele:

1. Chilia Sfântul Gheorghe Colciu, locuită până azi de viețuitori români;
2. Chilia părintelui Cosma, Sfânta Marina, cumpărată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, fost așezământ românesc;
3. Chilia Sfântul Ioan Botezătorul, locuită până azi de români;
4. Chilia Sfântul Nicolae de la Iufta, fost așezământ românesc. Biserica Sfântul Gheorghe de aici a fost cumpărată de călugărul român Calist, în 1906;
5. Chilia părintelui Teodosie, Sfântul Ipatie, locuită din 1856 până azi de călugări români;
6. Chilia părintelui Ilie Colciu, Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul, cumpărată în 1894, așezământ românesc până azi;

7. Chilia părintelui Calist, Sfântul Nicolae, fost așezământ românesc;

8. Chilia părintelui Mihail Bulugeanu, Adormirea Maicii Domnului, cumpărată la sfârșitul secolului al XIX-lea, fost așezământ românesc;

9. Chilia părintelui Gavriil, Sfântul Gheorghe, cumpărată la sfârșitul secolului al XIX-lea, așezământ românesc până azi;

10. Chilia părintelui Ghimnazie, Sfântul Pantelimon, cumpărată în aceeași perioadă, fost așezământ românesc;

11. Chilia părintelui Nicodim;

12. Chilia Izvorul Tămăduirii, cumpărată în 1906 de Evloghie Bulgăr, așezământ locuit de viețuitori români.

Sihăstria Calimița, un așezământ cu șase colibe, este locuită de la începutul secolului al XIX-lea de călugări români.

O condică de socoteli a mănăstirii Vatoped consemnează în anul 1692 dania lui Constantin Brâncoveanu de 20000 de aspri.

Între obiectele de cult, reprezentând donații românești, se numără un epitrahil (începutul secolului al XV-lea), broderie cu fire de mătase policrome și de aur, reprezentând pe Hristos Mare Arhieru; un alt epitrahil (circa 1530), tot broderie cu fir de mătase policromă și de aur, reprezentând 14 portrete de profeți, martiri și pe donatorii Radu Paisie, domnul Țării Românești, și fiul său Marcu. Varlaam, mitropolitul Ungrovlahiei, dăruiește mănăstirii un aer, realizat într-un atelier din Moldova, în 1535, reprezentând Împărțășirea Apostolilor, broderie cu mătase roșie și fir de aur.

Domnitorul Vasile Lupu și Doamna Ecaterina dăruiesc mănăstirii Golia din Iași un epitaf, broderie cu fir de aur și argint pe catifea roșie, reprezentând Punerea în mormânt, iar în colțuri simbolurile evangheliștilor. Epitaful este înconjurat de o bordură de catifea neagră cu motive florale și stele. Acest epitaf se află astăzi la mănăstirea Vatoped. Un alt obiect de artă, destinat mănăstirii Golia din Iași, care se află astăzi la Vatoped, este o pânză votivă (circa 1650), reprezentându-l

pe domnitorul Vasile Lupu și boierul Ion Golia, ținând în mâini biserica Golia din Iași. Tot de proveniență românească sunt și două cruci, datate 1669 și, respectiv, 1674, lucrate în aur și pietre semiprețioase, prima donată de Nicolae Buhoci, mare logofăt al Moldovei, și de soția sa, iar a doua lucrată din porunca lui Hristofor, egumen al mănăstirii Golia din Iași.

Numeroase alte obiecte de cult aflate aici au fost donate sau realizate cu bani din daniile românești: chivotul pentru capul Sfântului Grigore de Nazianz (Țara Românească, 1709); antimisul sfințit de Mitrofan, mitropolitul Ungrovlahiei (Țara Românească, 1719); chivotul lucrat în argint parțial aurit (Iași, 1843); icoana Sfântului Ioan Botezătorul, cu scene din viața sfântului, dăruită de mitropolitul Ungrovlahiei, Varlaam (1679), cu dedicație Sfintei Fecioare Pantanassa (în iconostasul Catholiconului, a treia din stânga), sau ferecătura de argint pentru icoana Maicii Domnului Paramythia (1859) lucrată cu daniile strânse în Iași de arhimandritul Dionisie din Vatoped.

La această mănăstire se mai păstrează o fotografie din 1920-1930 a Schitului Sfântul Dumitru și a colibelor din jur, între care trei românești: Sfânta Marina, Intrarea în Biserică a Maicii Domnului și una fără nume.

18. Xenofon a fost întreținută între secolele XVI-XIX cu ajutoare de la boierii Craiovești, Neagoe Basarab, Mihai Viteazul, Matei Basarab, Constantin Brâncoveanu. Paraclisul Sfântului Dimitrie, încorporat în 1544 în biserica Sfântul Gheorghe, pentru a servi ca nou catholicon, a fost construit și reparat din daniile românești, iar biserica Sfântul Gheorghe a fost și ea reparată și zugrăvită cu sprijin românesc.

Dintre manuscrisele de proveniență românească menționăm un Tetraevanghel (Iași, 23 aprilie 1554), scris și împodobit din porunca lui Alexandru Lăpușeanu. Textul slavon este scris pe pergament, cuprinzând miniaturi în plină pagină, reprezentând pe evangheliști, frontispicii și vigniete în aur și culori și ferecătură de argint.

Un epitrahil lucrat în Țara Românească, în secolul al XVI-lea, din porunca lui Neagoe Basarab și a Doamnei Despina, reprezintă una din cele mai valoroase donații. Este vorba despre o broderie din fir de aur, argint și mătase colorată, reprezentând și familia donatorilor.

19. Xeropotamu este întreținută în secolele XVI-XIX cu ajutoare românești de Neagoe Basarab, Vlad Vintilă, Alexandru Coconul, vameșul Păun, postelnicul Ioan, negustorul brașovean Radu.

Din daniile acestora și ale altora s-au realizat felurite construcții și reparații, dintre care amintim biserica mănăstirii, cu hramul Sfinții 40 de Mucenici, care a fost renovată și zugrăvită în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, cu sprijinul lui Alexandru Lăpușeanu și al Doamnei Ruxandra. Biserica este repictată în anul 1783, când este reprezentat și Sfântul Ioan Românul. Pe ușile sculptate (secolul al XVIII-lea) se văd stemele Moldovei și Țării Românești. În anul 1773, cu danii românești se construiește paraclisul Sfintei Cruci, pictura murală a acestuia fiind realizată cu cheltuiala negustorului brașovean Radu. Amintim, în fine, chilia părintelui Gherasim, Adormirea Maicii Domnului, cumpărată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, fost așezământ românesc.

Și acestui așezământ monahal athonit i-au fost dăruite obiecte de cult, cum ar fi: un epitrahil, brodat în Țara Românească; o icoană a Maicii Domnului, lucrată într-un atelier din Rusia, la începutul secolului al XVI-lea, cu ferecătură de aur, adusă la Athos de Chesarie Daponte; un epitaf, un aer, și acoperăminte de potir, broderii lucrate în Țările Române, în secolele XVI-XVII.

20. Zografu este un așezământ întreținut în secolele XIV-XIX, prin danii românești, de Alexandru cel Bun, Alexandru Aldea, Ștefan cel Mare, Ieremia Movilă. Arsanaua acestei

mănăstiri a fost construită de Ștefan cel Mare și fiul său Bogdan al III-lea. Același domnitor român renovează în 1502 biserica Sfântul Gheorghe. În exonartex se află un tablou votiv reprezentându-i pe Ștefan cel Mare, Alexandru Lăpușneanu și Antioh Cantemir.

În anul 1484, același Ștefan cel Mare donează mănăstirii Zografu o icoană a Sfântului Gheorghe, ferecată în 1838, în argint aurit, în Rusia. Tot el donează, în jurul anului 1500, un steag brodat într-un atelier din Moldova.

Schituri

1. Sfântul Andrei (Sarai) este fosta mănăstire Xistu (sau Xistru), refăcută de patriarhul Atanasie Patelarios, cu sprijinul domnitorului român Vasile Lupu (1644) și transformată în schit, în secolul al XIX-lea.

2. Sfânta Ana este un așezământ aflat pe teritoriul mănăstirii Marea Lavră, sprijinit în secolele XVII-XVIII cu ajutoare din Țările Române și locuit din secolul al XVIII-lea până în prezent de călugări români.

3. Sfântul Nil deține printre cărțile sale rare și un exemplar al deja citatei lucrări a lui Ioan Comnen "Proschinitar...".

4. Caisocalivia deține un Orologhion tipărit la Veneția, cu cheltuiala lui Constantin Brâncoveanu (la chilia Sfântul Acachie).

5. Lacu este un așezământ românesc aflat pe teritoriul mănăstirii Sfântul Pavel, locuit de viețuitori români din prima jumătate a secolului al XVIII-lea până în prezent.

6. Schitul Nou, unde se află sihăstria Nașterea Maicii Domnului, întemeiată în 1760 de români veniți din Moldova și Țara Românească, cuprinzând 16 chilii și 10 colibe.

7. Sfântul Ioan Botezătorul (Prodromu) este un așezământ românesc aflat pe teritoriul Marii Lavre, locuit din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea până în prezent, de viețuitori români. Între 1856-1866 schitul a fost reconstruit

cu ajutoare din Țările Române. Pictura murală a bisericii mari datează din jurul anului 1866.

În afară de biserică, schitul mai cuprinde chilii din piatră, patru paraclise (Sfântul Ioan Botezătorul, Adormirea Maicii Domnului, Buna Vestire, Sfinții Voievozi), trei sihăstrie (Nașterea Domnului, Schimbarea la Față și Cherasia) și un debarcader cu turn de piatră.

Biblioteca schitului deține 3000 de volume. Dintre acestea amintim un manuscris cuprinzând o culegere de cântări heruvimice, de Gh.Ucenescu (București, 1851). Manuscrisul cuprinde notație psaltică și text în limbile greacă și română. Autorul semnează "Psalt la marea biserică din Brașov" și menționează că a alcătuit cântările sub îndrumarea lui Anton Pann. Tot în formă manuscrisă se păstrează lucrarea intitulată "Athos", avându-l ca autor pe Irinarh Mehedințanul (1901-1906). Este vorba despre un istoric al așezărilor din Muntele Athos, cuprinzând, în două volume, lista celor 42 de așezări românești (schituri, chilii, peșteri), cu 420 de viețuitori și numele superiorilor, la 9 aprilie 1906.

La Schitul Prodromu se află o icoană făcătoare de minuni, Maica Domnului Prodromița (1863), lucrată pe lemn în 1863 de monahul zugrav Iordan Nicolau.

***("Patericul Athonit" (traducere din limba greacă),
Editura Buna Vestire, Bacău, 2000, Anexă)***

5. ÎNCHINĂRI DE MÂNĂSTIRI PĂMÂNTENE

SITUAȚIA MÂNĂSTIRILOR ÎNCHINATE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ DUPĂ REVOLUȚIA DIN 1821 PÂNĂ LA REGULAMENTUL ORGANIC

Pr. Prof. Ghe. I. Moisescu

După înăbușirea revoluției din anul 1821, o ceată de tineri boieri moldoveni înaintează Porții un arz, cerând, pe de o parte, readucerea pe tronurile Principatelor Române a domnilor pământeni, iar pe de alta, izgonirea călugărilor greci de prin mănăstirile închinat și trecerea ocârmuirii lor pe seama pământenilor, cu îndatorirea să se trimită Sfintelor Locuri, în fiecare an, o sumă anumită sub formă de embatic. Acestea erau cele dintâi încercări de înnoire, după mișcarea națională din 1821, și prin ele se ținea la punerea altor temelii pentru cârmuirea țării, decât cele avute sub stăpânirea fanariotă.

Dar gândul pentru schimbarea străinelor întocmiri ale țării și dorința de noi rânduieli, îndeamnă și pe pribegii din Țara Românească să nu stea locului. Astfel, prin decembrie 1821, boierii munteni, fugiți din pricina zaverii la Brașov, fac și ei o jalbă, dar nu către Poartă, ci către Rusia, și în care, alături de alte schimbări cerute, o arătau și pe aceasta: "toți grecii să fie depărtați din slujbe", iar "egumenii mănăstirilor, și celor pământești și celor străine, să fie cu orânduită pe an". Mânuirea veniturilor să se facă "de iconomi mireni, oameni cinstiți și credicioși", care să le verse la visteria țării, de unde se va da prisos la mănăstirile unde sunt închinat.

După cum vedem, lupta laolaltă a boierilor moldoveni și munteni era aceasta: izgonirea străinilor din scaunele domnești și de la cârmuirea mănăstirilor închinăte. Iar vremea izbândeii nu era departe. Când Înalta Poartă a primit la Țariograd, în mai 1822, pe boierii munteni, ca să le asculte cererile, ei nu s-au sfiit ca între punctele ce arătau pentru viitoarea întocmire a Țării Românești să pună și pe aceasta: “toți călugării, vlădicii, arhimandriții, egumenii greci să fie izgoniți din țară și să meargă pe la eparhiile lor”. Și adevărat este că în bună parte cererile boierilor munteni și moldoveni au fost luate în seamă. Turcii, înfuriați pe greci pentru răscoala din 1821, hotărăsc nu numai înapoierea domniei Țărilor Române pământenilor, ci și înlăturarea tuturor grecilor “de la slujbele țării”.

Potrivit înțelegerilor, spre sfârșitul lui iunie 1822, Înalta Poartă întărește numirea banului Grigore Ghica pe tronul Țării Românești și a logofătului Ioniță Sturdza ca domn al Moldovei. În firmele lor de numire se spunea lămurit ce a îndemnat Poarta să revină la domniile pământene, și anume “apostasii” fanarioților, arătați ca și pricinuitori ai suferințelor Principatelor.

Dar, odată cu aceasta, la cererea boierilor veniți la Țariograd, Înalta Poartă a mai dat câte un firman, poruncind “să se depărteze din slujbă călugării greci ce au fost orânduți pe la mănăstiri în vremea domnilor greci”, și să se așeze în locul lor “numai dintre pământeni, și dintr-aceștia, care sunt cinstiți și credincioși”.

Noul domn a sosit la București pe la sfârșitul lui iulie 1822. Îndată el a și luat în primire treburile țării, însă în jurul tronului nu se găseau sfinți. De aceea Vodă Ghica recheamă în țară pe mitropolitul Dionisie, pe episcopi și divaniți, ca apoi cu toții să arate “nemângâiaților locuitori, în faptă, că au scăpat de trecutele nevoi și necazuri ce au cercat din partea apostatilor”.

Printre primele nevoi care apăsau grija domniei lui Grigore Ghica era și reglementarea grozavelor datorii ale țării. Povara lor, după socotelile făcute, se ridica la 4.600.000 piaștri. Trebuia deci să se găsească mijlocul pentru dobândirea neapărată a banilor. Încearcă mai întâi să reducă din privilegiile boierilor. Recurse apoi la ajutoare de la mitropolie, episcopii și de la mânăstiri, "cu toate că nu se cuvine să le supere, fiind lăcașuri sfinte și închinăciuni ale legii noastre, dar nevoia silește să alergăm și la ajutorul maicii noastre Sfintei Biserici". Se găsește cu cale să se dea "veniturile lor, din doi în doi ani, tot în plata datoriilor", adică veniturile mitropoliei, episcopilor și ale tuturor mânăstirilor slobode și închinat, afară de chinovii și spitaluri.

Dar, înainte de a se lua această hotărîre, Vodă poruncise, la 3 noiembrie 1822, episcopului Gherasim al Buzăului și logofeților Grigore Băleanu și Dumitrache Bibescu, să cerceteze ce venituri are fiecare mânăstire, precum și ce datorii. În curând, apoi, Grigore Ghica trebui să dea urmare și poruncilor ce avea de la Poartă, prin firmanul arătat mai sus, pentru scoaterea egumenilor greci de la cârmuirea tuturor mânăstirilor. Iar ceea ce îl îndeamnă să pună în lucrare această grabnică măsură era starea grozav de rea în care se aflau mânăstirile țării. Și este lesne de înțeles că tot răul nu-și avea rădăcina decât în nepăsarea egumenilor greci, nelegați sufletește în nici un chip de țara noastră, pe ei neprivindu-i decât încasarea veniturilor, spre a le trimite la locurile unde erau închinat. Pe lângă acestea, se mai adăuga și faptul că în vremea zaverii din 1821 mare parte din mânăstiri trecuseră prin grea cumpănă, când mulți din egumeni le-au părăsit, lăsându-le în voia sorții, sărăcite și fără grijă de păstrarea gospodăriei lor, ca să nu ne mai gândim la îmbunătățiri.

În adevăr, la 20 decembrie 1822, Vodă Ghica vestește pe boierii divanului său: "fiindcă, pentru egumenii greci de la mânăstirile de aici, din domneasca noastră țară, suntem

porunciți prin prea înalt împărătesc firman ca să-i lipsim de la mânăstiri, și în locul lor să orânduim alți egumeni dintre pământeni, de aceea poruncim ca fără de zăbavă să alegeți dintre pământenii ce veți socoti mai cuvioși, cu bună petrecere și vrednici de a se orându egumeni pe la acele mânăstiri și metoace, chibzuind însă și orânduiala cu care s-ar cuveni de a egumeni”. Urma apoi să i se arate prin anafora numele egumenilor aleși pentru fiecare mânăstire, ca să chibzuiască și Vodă “caracterul și măsura destoinicei fieșcăruia”. Iar după săvârșirea acestei alegeri trebuia să se ceară “de la egumenii ca să-și parodosească fieșcare socoteala curată de tot venitul și cheltuiala mânăstirii”, precum și de toate lucrurile ei. Cum scaunul mitropoliei era încă fără arhipăstor, căci Dionisie Lupu, cu toate stăruitoarele rugăminți și “poftiri” ale lui Vodă, nu vroia să se întoarcă de la Brașov în țară, boierii divaniți n-au crezut de cuviință să dea urmare poruncii domnești de mai sus până când nu se va lua o hotărâre în privința alegerii unui nou mitropolit. De aceea, ei alcătuiesc o anaforă și o îndreaptă lui Vodă. Atunci, Grigore Ghica, prin pitacul său din 4 ianuarie 1823, poruncește divanului să se adune, “cu voie de a alege alt mitropolit” în locul lui Dionisie Lupu. Cei 25 divaniți, “cu multă osârdie sârguindu-să, cu sfat de obște, au ales trei părinți călugări pe care i-au socotit că sunt destoinici a să orându unul din ei la treapta de păstor al Țării Românești. Iar sorții alegerii au căzut asupra vrednicului călugăr cărturar ierodiconul Grigorie, care după întărirea domnească, la 10 ianuarie 1823, a fost sfințit mitropolit al Ungrovlahiei.

Vremurile grele în care era chemat mitropolitul Grigore, numit de contemporani “Dascălul”, ca să cârmuiască duhovnicește Țara Românească, cereau de la el însușirile unui păstor ales, având să îndrumeze spre o viață nouă Biserica încredințată lui cu atâtea nădejdi bune. Și Dumnezeu a vrut ca toate așteptările să fie împlinite. Acest vlădică s-a arătat mai destoinic întru purtarea cârmei bisericesti ca nici un altul

până la el. A fost un om luminat, smerit, adânc pătruns de viața călugărească, milostiv și hotărât la lucru spre folosul neamului și Bisericii sale. Împlinirea datoriei i-a fost dreptar neclintit în viață, înfăptuind lucruri vrednice de laudă și de pomenire. A pus rânduială în treburile bisericesti, a îngrijit de scoaterea din paragină a sfintelor mânăstiri, chivernisindu-le și dezgropându-le din datorii. O adevărată viață românească s-a sălășuit în Biserica noastră în vremea păstoriei sale. Și tot acest mitropolit era purtătorul de cuvânt înaintea lui Vodă și a divanului, arătând și luminând întocmiri și hotărâri cât mai bune pentru cârmuirea mânăstirilor țării.

Spre urmarea pitacului său domnesc din 20 decembrie 1822 către divan, după alegerea mitropolitului Grigore Dascălușul, Vodă Ghica i se adresează și lui, scriindu-i că, întrucât mai înainte de a fi așezat el în "arhierescul scaun al sfintei mitropolii, sunt date câteva porunci în cercetare, și deoarece veliților boieri, între care este și pricina lipsirii egumenilor greci" și cum, "până acum" n-au luat săvârșire, îi poruncește ca, adunându-se cu episcopii și boierii, să pună în lucrare "domneștile porunci ce sunt date pentru fieșcare pricină, iar mai vârtos pentru lipsirea egumenilor greci, ca o pricină ce este bisericască și privește caracterul dregătoriei sale".

Potrivit acestei îndatoriri, mitropolitul împreună cu episcopii și boierii se adună în ziua de 9 martie 1823 și fac o anafora către domn, arătându-i că, fiind poruncă împărătească a se scoate egumenii greci de la mânăstirile țării și în locul lor să orânduiască egumeni români, "s-au și ales din călugării pământeni, ce s-au socotit că sunt mai cuvioși și cu bună petrecere și vrednici de a să orândui". Iar ca să fie asigurate mânăstirile "despre egumenii ce se orânduiesc, de a nu înstrăina sau a sfeterisi din zestrele lor", a îngrijit "după orânduiala divanului ce din vechime și până acum să urmează, să se hotărăască un logofăt al divanului, dimpreună cu omul mitropoliei, să facă trei catagrafii de toate lucrurile mânăstirești mișcătoare și

nemișcătoare, care, după ce vor fi iscălite de fostul și noul egumen, de logofăt și de omul mitropoliei, să se dea o catagrafie în păstrarea noului egumen, alta la mitropolie, iar a treia la divan. După aceasta, logofătul să aducă înaintea mitropolitului și a veliților boieri, pe egumenul cel vechi, "ca să-și dea socoteală de venitul și cheltuiala mănăstirii pe câtă vreme s-au aflat egumen, cât și de datorie", și ca să se vadă zapisele ce au creditorii și să se aleagă prin cercetarea divanului "câtă este bună datoria mănăstirii, ca după aceea să urmeze plata".

În privința chibzuirii cerute de Vodă pentru chipul cum s-ar cuveni a cârmui mănăstirile noii egumeni, mitropolitul spune că este mai întâi de trebuință "a ști cuprinderea tuturor ctitorieștilor testamenturi și orânduiei ce va fi având fieșcare mănăstire", și după ce se vor cerceta toate acestea, atunci, "cu deplină știință", va arăta cu ce orânduiei s-ar cuveni a egumeni.

Noile întocmiri arătate prin această anafora au fost întărite de Vodă, la 12 martie 1823, scriindu-se veliților logofeți să se facă porunci domnești "atât pentru așezarea noilor egumeni, cât și pentru catagrafia lucrurilor mănăstirești, spre a se pune toate în lucrare, întocmai după cuprinderea anaforalii".

La 17 aprilie 1823 s-a înfăptuit cu mare însuflețire așezarea egumenilor români în locul celor greci, de față fiind domnul țării, mitropolitul, episcopii și boierii divaniți. După "cea de obște cuvântare" a lui Vodă "pentru chemarea și alegerea părinților egumeni spre cinstea și stăpânirea ce li se încredințează, a răspuns protosinghelul Naum RâmnicEANU, dând încredințare, în numele tuturor, că vor chivernisi cât vor putea mai bine sfintele mănăstiri ce li se încredințează spre ocârmuire, și se vor strădui din toate puterile pentru îndreptarea lor."

Iată acum și arătarea de toate mănăstirile din Țara Românească închinată Muntelui Athos, precum și numele egumenilor

greci scoși în 1823 și a celor pământeni orânduți la locurile lor.

Mănăstirile închinat la Muntele Athos erau acestea: Cotroceni, cu schiturile: Pârlita (Dâmbovița), Budișteni (Muscel) și Vălenii de Munte (Saac). Mănăstirea Cotroceni era închinată de ctitorul ei Șerban Cantacuzino, la 15 octombrie 1682, Protatonului din Caries. În 1821 găsim egumen pe arhimandritul Hariton, care în 1822 era fugit la Brașov, iar în locul lui vine exarhul Procopie, român de neam. În 1825, era egumen Iosif arhimandritul. Spre sfârșitul anului 1826, Hariton reia conducerea mănăstirii și o ține până la 1830.

Mihai Vodă din București, cu schiturile Beșteleiu (Argeș) și Izvorani (Buzău), era închinată la mănăstirea Simopetra. La 1822, era egumen Partenie Iviritul, care a fost înlocuit în aprilie 1823 cu călugărul român Vartolomei. În 1829, găsim egumen pe arhimandritul Gavriil Petrovici, orânduit poate din 1827. Urmașul său a fost Agatanghel. Acesta cârmuiește mănăstirea numai un an, adică până în luna iulie 1830, când vine egumen fostul episcop al Milos-ului, Dionisie. Peste doi ani, în iulie 1832, și el este înlocuit cu arhimandritul Teodosie.

Sfinții Apostoli (Arhimandritul) din București, închinată la Stavronichita, era în 1822 sub egumenia lui Sinesie Aghioritul, iar în aprilie 1823 a fost dată în seama protosinghelului Naum Râmnicianu.

Slobozia (Ialomița), cu schitul ei Apostolache (Prahova), era închinată la Dochiar. La 1822 era pomenit egumenul Hrisant care nu știm cu cine a fost înlocuit în 1823.

Cășcioarele din Olt, cu schitul Slatina, era închinată la mănăstirea Cutlumuș. În locul egumenului grec Simeon arhimandritul a fost orânduit, la 16 aprilie 1823, ieromonahul Filaret.

Jitia din Dolj, închinată la Sfântul Pavel. În 1822 era egumen Antim arhimandritul, înlocuit prin aprilie, anul următor, de călugărul român Ioanichie. Acesta cârmuiește mănăstirea până la sfârșitul anului 1827, când moare, și este

numit în locul lui arhimandritul Grigorie Jitianul, fost eclesiarh aici.

Schitul Robaia, tot din Dolj, fusese închinat la mănăstirea Xenofon.

Schitul Baia de Aramă, din județul Mehedinți, era închinat la Hilandar.

Mănăstirea Hotărani din Romanati, închinată la Dionisu. În anul 1821, egumenul de aici, Gherasie, fuge în Ardeal, lăsând îngrijitor pe călugărul Iosif care se pare că era român, așezat apoi în 1823 egumen al acelei mănăstiri. Către 1830 Gherasie ajunge iarăși egumen, dar moare în 1831.

Schitul lui Spirea din dealul Bucureștilor, era închinat la Grigoriu.

Mănăstirea Radu Vodă din București, cu metohurile Tutana (Argeș) și Stelea (București), era închinată la Ivir. Între 1819-1823 găsim egumen pe arhimandritul Grigorie, înlocuit, prin martie 1823, cu eclesiarhul Teoclit arhimandritul. Acesta cârmuiește mănăstirea până în ianuarie 1827, când este orânduit Romano.

Plumbuita de lângă București, închinată mănăstirii Xiropotam prin 1822-1826 era egumenită de călugărul athonit Antim.

Acestea sunt mănăstirile din Țara Românească închinat Muntelui Athos, iar pe cât a fost cu puțință am arătat și șirul egumenilor care s-au schimbat la fiecare din ele după luarea în primire de către egumenii pământeni a mănăstirilor închinat, ca să vedem și folosul tras de țară din această schimbare.

În adevăr, faptul scoaterii egumenilor greci din bogatele lăcașuri sfinte ale Principatelor Române a produs o firească mișcare la Patriarhiile din Răsărit, care se vedeau acum lipsite de atâtea venituri. Din această pricină, ele încep o luptă grozavă pentru dărâmarea noilor întocmiri și redobândirea bunurilor pierdute. Dar mijlocirea lor la Poartă nu prea avea

sorti de izbândă, după răzvrătirile din 1821. De aceea, ca să mai domolească puțin furia pricinuită de "apostasie", a fost nevoie de o dare de bani, în urma căreia călugării de la Athos izbutesc să înfățișeze Înaltei Porți, către sfârșitul anului 1823, o jalbă, plângându-se că "fără de dreptate li s-au oprit de stăpânirea țării dreptul lor, în vreme ce și mănăstirile și toate veniturile lor" li se cuvin. De asemenea spun "că nu le sunt știute de adevărate" pricinile pentru care deocamdată mănăstirile "nu sunt destoinice a face nici o răspundere".

Potrivit obiceiului, Poarta îndreaptă cererea lor către capuchehaele domnilor noștri la Țarigrad, iar aceștia, la rândul lor, înștiințează pe Grigorie Ghica și Ioniță Sturdza, ca să cerceteze de urmare. Vodă Ghica, după ce primește această înștiințare, poruncește la 3 ianuarie 1824 divanului său să i se arate prin anafora cuprinsul pricinii.

În ziua de 19 iunie 1824, mitropolitul Grigorie împreună cu episcopii și boierii divaniți înfățișează lui Vodă anaforaua cerută, arătând că "temeiul întru care răzemându-se acei părinți cer embaticuri de la aceste mănăstiri, este fără de îndoială testamenturile ctitoricești ale acelora ce le-au zidit și le-au închinat la mănăstirile de la Locurile Sfinte. Nu pot însă nici cuvioșia lor de a tăgădui că duhul și al acelora răposați ctitori și al testamenturilor privesc a să păzi în veci ființa acestor lăcașuri întru întregime, spre veșnica pomenire acelor ce le-au zidit și le-au înzestrat ". Nu pot tăgădui, de asemenea, " că a fost obicei, urmat și păzit aici în țară, a să îndatora fără dăosebire la orice întâmplare de obștească trebuință și aceste mănăstiri, împreună cu cele neînchinate ale țării, de a da ajutor după măsura trebuinții. Care, dar, mai mare trebuință putem zice că a avut țara decât aceasta de acum, ce i s-a pricinuit din nedăjduita răzvrătire trecută, căzând la o așa mare și altădată nepomenită datorie ?" Cum s-a făcut cunoscut și Înaltei Porți, "pentru ajutorul cerut din partea mănăstirilor închinate, cu ce cuvânt, dar, zic acei cuvioși că li s-au oprit

dreptul ? Oare nu neapărata trebuință a țării, în al cărei pământ zac oasele celor răposați ctitori ai acestor sfinte mănăstiri?” Noi am cugetat ca, după ce-se va ușura țara de sarcina datoriei, “să plătim din veniturile acestor închinatelor mănăstiri și grelele lor datorii, la care cei după vreme egumeni greci, le-au supus”. Și apoi, rămânând slobode de datorii și întru bună ființă, “să poată a să folosi și acei părinți cu embaticurile lor”. Iar dacă îi silește marea trebuință, precum zic, și va fi și voința Înaltei Porți, “suntem supuși poruncii de a-i ajuta și mai înainte de desfacerea datoriei, cu ceea ce orânduiesc ctitoriceștile testamenturi”, însă atunci, din acest ajutor, urmează să se scadă “suma trebuincioaselor cheltuieli ale acestei mănăstiri, a datoriilor la care le-au supus egumenii greci”, pe care, dacă le tăgăduiesc, “noi nu ne sfiim să vie vechilul ce l-au orânduit ca să le vază și însuși cu ochii”, spre încredințare mai deplină. Vodă Ghica, deplin lămurit cu această anafora de starea lucrurilor, dă răspunsul cuvenit capucehaelor sale din Țari-grad cu întocmai cuprins, ca și aceștia, la rândul lor, să înștiințeze Poarta.

Înainte însă de ajungerea la Țari-grad a răspunsului arătat, prin țară umbla zvonul “nedezmîțit” că mănăstirile athonite obținuseră un firman care le da voie să trimeată în Principatele Române câțiva călugări împuterniciți să cerceteze starea mănăstirilor de aici, închinatelor lor, și să facă socoteala veniturilor și datoriilor.

La 4 mai 1824, sub presiunea ambasadorului englez la Țari-grad, însărcinat cu apărarea intereselor rusești, Poarta consimți să evacueze Principatele noastre, dar condiționat: cerea cheazășii că pe viitor vor fi împiedicate orice răzvrătiri, că boierii vor fi supuși și ascultători, evitând neînțelegerile dintre ei. Era firesc, deci, ca în urma acestui fapt, Poarta să fie mai îngăduitoare cu călugii greci, care începuseră să aibă ocrotirea rușilor. Astfel, către sfârșitul anului 1824, Sfintele Locuri capătă învoirea Porții să trimeată în Principate câte un vechil,

“ca să văd starea mănăstirilor” și “să se precurme a lor plângere, și văzând cu ochii, să aflu starea mănăstirilor și suma veniturilor. Și punând în orânduială, și hotărând, și înțelegându-se de față pentru ale lor canonicite venituri, să vor întoarce”.

Exarhii Sfințelor Locuri sosesc la București pe la jumătatea lui decembrie 1824 și se înfățișează îndată lui Vodă cu firmanul împărătesc adus de ei de la Țariigrad. Atunci, Grigore Ghica poruncește la 17 decembrie 1824 mitropolitului și divanului “ca adunându-vă cu toții la un loc să faceți cuvințioasă cercetare și chibzuire asupra pricinii mănăstirilor ierusalimești, sinaiticești și sfetagorești de aici din țară, pentru care au venit exarhi, și urmează a se stabili”.

Care va fi fost rezultatul cercetării făcute de acești exarhi, nu știm. Fără îndoială că li se va fi lămurit starea lucrurilor și credem că poate s-au încredințat și ei de ruina și grozavele datorii ale mănăstirilor. În afară de asta, potrivit înțelegerilor, țara nu tăiase cu totul veniturile Sfințelor Locuri. Dintr-o anafora a divanului, de la 15 mai 1825, prin care se arată lui Vodă “datoriile țării și plata lor făcută prin casa datorilor”, aflăm că se plătise până atunci 318.200 taleri “pentru embaticurile mănăstirilor Sfântului Mormânt, Sinaiticești și Sfetagorești”, socotiți “pe patru ani: 1823-1826, după osebita chibzuire ce s-au făcut”, și alți 30.000 taleri pentru embaticchiurile mănăstirilor din Rumelia. În același timp se arată că plata mănăstirilor pe anul 1825 era de 710.947 taleri.

Cu toate acestea, Sfintele Locuri nu erau mulțumite cu sumele ce li se hărăzise. Și era și firesc lucru, întrucât, sub ocârmuirea pământească, mănăstirile își înmulțiseră simțitor veniturile, iar obișnuitul “sfeterismos” al grecilor dispăruse în bună parte. Începură, deci, iarăși plângerile către Poartă. Atunci, mitropolitul Grigorie Dascălul, ca să apere drepturile țării asupra mănăstirilor închinare, trimite Porții o întâmpinare, iscălită de cei trei episcopi, de 10 egumeni și peste 90 boieri divaniți, cerând să se hotărască folosul ce trebuie să se

dea mănăstirilor de peste hotar de la cele închinat. Vorbind de "împărăteștile fermanuri" ce s-au hărăzit, cu hotărîrea ca de la toate dregătoriile bisericești să lipsească călugării greci, adaugă mai departe: "noi, embaticurile care le da egumeni greci, trimitându-le, și alt adaos mai mult, le-am scris ca să-și cunoască și datoria, dar ei nici cu acele embaticuri ca adaos nu să mulțumesc, ci cer mai mari, care nu să pot, nici datoria care au făcut-o însuși ei, nu vor să o cunoască", vrînd cu aceste chipuri să urmeze împotriva hotărării împărătești "și să strice înnoirea privilegiului celui vechi și să vie iarăși ei aici să facă cele ce au mai făcut, sau și mai rele". Pentru aceasta, roagă din suflet ca puternica Împărăție să miluiască "și cu hotărîrea pentru cele ce să cuvine să dăm", fiindcă de la o vreme încoace li se dă pe fieștecare an embatic suma banilor ce în osăbit catastih se arată, căci aceste mănăstiri sunt datoare, pe lângă embaticuri, să facă ajutoare și țării la vreme de trebuință, după cum și în alte dăți s-au urmat. În felul acesta, încheie întâmpinarea, mănăstirile "vor putea cîndva să-și vie în fire la starea cea dintâi, cu dregerea lor, izbăvindu-să și de datoriile cele grele".

Hotărîrea ce s-a dat în urmă de către Poartă a fost ca să se răspună Sfintelor Locuri a treia parte din veniturile mănăstirilor închinat lor, începînd din anul 1823 și pînă în 1826. Spre a se putea însă ține o socoteală amănunțită și bine întocmită a tuturor mănăstirilor din țară, mitropolitul Grigorie dădu ideea să se întemeieze o casă a mănăstirilor. În acest scop, el face o anafora către Vodă Ghica, la 16 februarie 1826, spunînd așa: "Știut este greutatea în care se află mănăstirile din toată țara, atît cele aghiotafice, sinaitice, aghioritice, cît și cele rumeliotice și cele slobode ale țării. Și fiindcă eu, din pricinile eparhiei de care sunt împresurat, nu pot a mă îndeletnici și spre căutarea lor, ca să nu rămâie ca niște oi fără de păstor, am chibzuit să se întocmească o casă dă trei aleși, sub numire de Casa mănăstirilor, care să caute și să îngrijească aceste

de mai jos însemnate, adică: 1. Să se statornicească tot venitul pe grupe de mânăstiri închinat și apoi, "deosebit pe tot anul, suma de bani cât vor fi îndatorate să dea la Locurile Sfinte", iar celălalt venit "să rămâie spre iconomia cheltuielilor și a datoriilor, ajutorându-se una pe alta"; 2. Să se dea socotelile fiecărei mânăstiri anual și să se hotărască fieștecărui egumen cât să chetuiască. Totdeodată, să fie îndatorați să facă deslușire curată ce-au făcut cu banii mânăstirilor pe anii 1823-26, spre a se vedea ce prisos va ieși; 3. Fiindcă în 1826 se sfârșește termenul arenzilor moșilor, să se privegheze la arendarea ce urmează să se facă pe încă trei ani, ca să nu se facă vre un "sfe-tarismos", și se va îngriji să răspundă banii la cutia școalelor, "după întocmirile ce sunt puse"; 4. "Orice meremet" să se facă numai cu știrea casei și a eforilor; 5. "Nici un egumen să nu fie slobod a se împrumuta fără știrea acestei case"; 6. Casa mânăstirilor va ține două condici, una de plata arenzilor și strân-sul veniturilor, iar alta pentru răspunderea dărilor, plata dato-riilor și a cheltuielilor; 7. Orice egumen, de "nu-și va păzi dato-riile sale cuviincioase", va fi înlocuit prin chibzuirea mitropoliei și știrea lui Vodă; 8. Tot această casă se va îngriji "fără zăbavă", pentru împlinirea sumei de 112.753 taleri ce mai trebuie să se dea la embaticuri peste cei 318.200 taleri, până la 440.953 taleri cuveniți, ca a treia parte din veniturile mânăstirilor.

Domnul Grigore Ghica a găsit folositoare această nouă întocmire pentru cârmuirea mânăstirilor și prin întărirea sa din 19 februarie 1826 arată că primește anaforaua mitropo-litului "ce urmează a privi la buna îngrijire a mânăstirilor", iar mai vârtos, pentru strângerea și împlinirea embaticurilor Sfintelor Locuri, "ca oricând se vor cere să fie gata suma ba-nilor ce este a să răspunde". Hotărăște deci ca să se urmeze întocmai alcătuirea acestei case "și totdeauna să se osârduiască la câte privesc spre folosul mânăstirilor". Conducătorii ei nu sunt volnici "a da la nimeni măcar un ban, fără știrea și porun-ca stăpânirii".

În adevăr, cel dintâi lucru pe care-l face noua Casă este să cerceteze veniturile tuturor mănăstirilor închinată, date acum sub purtarea ei de grijă. Astfel, ea găsește că milele domnești ce au mănăstirile sfetagorești se ridicau pe cei patru ani 1823-1826 la suma de 24.684 taleri, iar pentru cele aghiotaface la 16.400 taleri. Adunarea veniturilor pe acest timp de la o parte din mănăstirile închinată era următoarea: de la mănăstirile aghiotaface se strânsese de egumeni pământeni, în cei patru ani, 484.421 taleri, la care se mai adaugă și alți 4723 taleri luați de egumeni greci. Veniturile mănăstirilor închinată la Athos erau de 579.634 taleri în afară de 180.650 taleri luați de egumeni greci.

Datoriile acestor mănăstiri se ridicau la suma de 165.306 taleri pentru cele aghiotaface, și la 342.317 taleri pentru cele aghioritice, făcând la un loc 507.623 taleri datorii, față de 1.105.139 taleri venituri, fără banii luați de egumenii greci, în total 113.373 taleri, care nu se mai puteau socoti.

Între timp un nou eveniment politic schimbă situația mănăstirilor, de data aceasta însă numai a celor închinată. După moartea țarului Alexandru I (1801-1825), grecii găsesc un sprijinitor puternic în urmașul său, Nicolae I (1825-1855), care intervine la Poartă în favoarea lor. În urma deselor amenințări și ca să înlătore primejdia unui război, Turcia se învoiește cu Rusia și încheie la 25 septembrie 1826 Convenția de la Akerman. Potrivit acestei convenții, Rusia recunoaște hotărârile Porții cu privire la restabilirea domniilor pământene, lăsându-i și pe viitor legăturile neștirbite cu Țările Dunărene. Totodată, însă Rusia își asigură înrăurirea ei ca putere protectoare în amândouă Principatele, precum și dreptul de a hotărî viitoarea lor organizare, prin alcătuirea unui regulament general.

În felul acesta, călugării greci, prigonii de turci din pricina răzvrătirii din 1821, intrau acum cu sila sub protecția Porții și smulgeau firmane dictate de Rusia, prin consulii săi la Țari-grad, menite să le dea dreptul la redobândirea mănăstirilor

închinat din Țările Române. Spre încredințare, iată ce scria mitropolitul Veniamin al Moldovei către colegul său muntean, la 3 februarie 1827: "În trecerea pe aici reprezentantul Împărăției Rusiei mi-a dat îndestulă pricină de voroavă pentru mănăstirile închinat, ca să rămâie tot precum au fost mai înainte, cu neschimbare în stăpânirea acelora, arătând că așa este voința monarhului Rusiei. Am avut îndestulă împotrivire, cerând ca monarhul să fie milostiv a nu ne lipsi de acest vechi privilegiu acum, prin înalt firman de iznoavă hărăzit, arătându-i și starea mănăstirilor, cum erau pustii și supuse sub grele datorii, ci să rămâie pe seama pământenilor, care vor întocmi toate, vor face un folos de obște la patrie și vor împărtăși și pe locurile unde acestea sunt supuse cu ajutorul cuviincios. Însă reprezentantul Rusiei a rămas tot cu împotrivire la aceasta. Noi socotim că nu trebuie să lăsăm acest drept al pământului a trece nelucrător, ci să unelțim tot felul de mijloace ca să-l întemeiem". În încheiere, îl întreabă și pe mitropolitul Grigore ce scop are în această pricină, "pentru ca, uniți pe un întocmai plan", să lucreze împreună pentru amândouă Principatele.

Dar lucrurile se schimbă mai repede de cum se credea. În aprilie 1827, Poarta dădu hatîșerif către Principatele Române pentru înștiințarea convenției de la Akerman. Acest hatîșerif sosi la București la 19 mai, același an, și pe temeiul lui Ghica Vodă porunci întocmirea regulamentului pentru administrarea țării. În privința mănăstirilor închinat nu se hotărâse încă nimic. Acest fapt, fără îndoială, îl neliniștea grozav de tare pe mitropolitul Grigorie Dascălul, căci primejdia nu era trecută. De aceea, vedem că la 10 iulie 1827 îndeamnă pe Vodă, printr-o anafora, ca să ceară de la Poartă întărirea hotărârii țării ca scaunele de mitropoliți, episcopi și egumeni să fie ocupate în viitor numai de pământeni români.

Amintind de anafora sa din 12 octombrie 1823, prin care arătase "prăpădenia și împovărarea grelelor datorii în care au ajuns mănăstirile închinat din pricina relei economii și

nevrednica chivernisire a egumenilor streini”, nu trece cu vederea nici demersul din 6 noiembrie 1825 făcut de divanul Țării Românești către Poartă, în care se spunea : “acei străini (greci), cu fățarnice lingușiri și prin groaznice dări de bani, au intrat nu numai pe la toate mănăstirile țării, la cele închinat, ci și la scaunele mitropoliei și episcopiiilor, până le-au adus în desăvârșită prăpădenie și robie de datorii”, înstrăinându-le avuturile “ce le-au fost închinat de moșii și strămoșii noștri”. Și fiindcă până acum nu s-a dobândit întărirea acestui demers ce s-a trimis la Țarigrad, roagă pe Vodă ca să mijlocească la Poartă spre a se întări “privilegiul ce l-a avut țara din vechime, de a fi pururea nestrămutat”, ca să se aleagă în slujbele bisericești “numai pământeni români”. De asemenea, cere a se da hotărâre “și asupra embaticurilor ce sunt a se răspunde mănăstirilor închinat”.

După câteva zile de la înfățișarea acestei anaforale, adică la 14 iulie 1827, mitropolitul Grigorie primește din partea lui Vodă Ghica porunca de a se împlini, prin Casa mănăstirilor, cheltuiala lazarăturilor, deocamdată numai de la mănăstirile cele slobode. Acest “deocamdată “ nu era deloc prevestitor de bine, și avea să se prelungească prin diferite uneltiri. Ajutate fiind de ruși, Sfintele Locuri izbutesc să dobândească de la Poartă un firman pentru reîntoarcerea călugărilor greci la cârmuirea mănăstirilor închinat din Principatele Române.

Fără îndoială că acest fapt neașteptat a provocat o zdruncinare adâncă în viața bisericească a țării, cu urmări însemnate și asupra vieții politice. Se vedeau acum năruite toate strădaniile puse cu atâta trudă timp de cinci ani pentru îndreptarea mănăstirilor dărăpănate de greci. Se schimbau dintr-odată toate bunele rânduieli făcute cu destulă râvnă spre o cât mai bună gospodărire a avuturilor ce fuseseră închinat Sfintelor Locuri. Toate acestea erau pândite acum, prin vitregia vremurilor, să încapă iarăși în mâna străinilor. Iar mănăstirile urmau să fie din nou năpădite de străini, stoarse

de venituri și privite cu aceeași nepăsare de egumenii veniți de peste hotare, și care aveau să le cârmuiască fără milă și lipsiți de suflet românesc.

Firmanul pentru înapoierea mănăstirilor închinat în seama egumenilor greci poartă data: Iulie 1827. În el se vorbește și de jalba făcută în 1822 către Poartă de boierii munteni, când rugaseră "să se izgonească toți călugării greci din mănăstirile închinat, urmând ca să se plătească Sfintelor Locuri o dare anuală prin capuchehaele din Țarigrad". Dar pentru că vechilii Patriarhiei din Ierusalim, de la Sinai și de la Sfe-tagora "s-au jăluit la împărăție, atât pentru veniturile lor, că nu se trimit la vreme, cât și pentru cele ce să trimit, că sunt cu multă scădere din ceea ce primeau mai înainte, au cerut milostivire ca stăpânirea acestor mănăstiri să li se înapoieze iarăși, precum au fost și mai înainte, cu tocmeală ca patriarhul să aleagă și să trimiță popi cinstiți și vrednici de credință, fără a să amesteca altcineva la ocârmuirea mănăstirilor închinat, și acareturilor și daravera veniturilor lor". Trimisul să aibă purtări bune, iar dacă țara "va avea vreo supărare de niscaiva urmări necuviincioase ale lui, dovedindu-le, să se pedepsească, și prin patriarhicească "chezășie" să se orânduiască altul. "Și nici din fugarii călugări ce au fost conlucrători la zaveră, de acum înainte să nu mai calce piciorul lor în mănăstiri".

Potrivit acestui firman, patriarhul Agatanghel al Constantinopolului scrie mitropolitului Grigorie Dascălul, la 29 august 1827, că dându-se firman ca mănăstirile închinat să fie cârmuite iarăși de locurile unde sunt supuse, vor veni exarhii Marii Biserici, ai Sfântului Mormânt, ai Muntelui Sinai și ai Athosului, ca să orânduiască egumeni și să cerceteze socotelile pe șase ani în urmă.

După ce primește scrisoarea patriarhului, mitropolitul Grigorie înștiințează la 1 decembrie 1827 și pe mitropolitul Veniamin al Moldovei, că "dintr-o scrisoare a părintelui patriarh a înțeles că exarhii au să vină mai întâi în Țara Românească,

spre punerea în lucrare a poruncii ce vor fi având". Și ca nu cumva să se facă vreo înșelăciune, "care să fie împotrivoare" celor din Țara Românească, atrage luare aminte mitropolitului Veniamin de aceste lucruri, sfătuindu-l să nu facă "nici o mișcare", până nu va veni la Iași trimisul său.

Spre urmarea poruncii "înaltului firman", Vodă Ghica dădu, la 5 decembrie 1827, pitac către Obșteasca Adunare, de a se da în stăpânirea egumenilor greci "ocârmuirea mânăstirilor închinat și a veniturilor lor", și luându-se de la exarhi adevărinite de primire. Iar după ce se va da "în stăpânirea fiecărui exarh mânăstirile ce i se va cuveni la al său drept", vor fi îndatorați ca după deplina putere ce li s-a dat de către Patriarhia Țari-gradului, făcând alegerea egumenilor, să-i arate și lui Vodă, pentru ca fieșcare egumen "să fie cunoscut stăpânirii țării".

Primind aceste porunci domnești, divanul hotărăște în adunarea sa de la 8 decembrie să le urmeze întocmai. În același timp, însă, din îndemnul mitropolitului Grigorie Dascălul, hotărăște să facă și o anafora către domn, prin care să i se arate lămurit drepturile țării asupra mânăstirilor închinat. "Niciodată n-a fost obicei ca orânduirea egumenilor să se facă prin alegerea Patriarhiei Țari-gradului". Dar, de vreme ce Poarta a hotărît așa, nu se împotrivește nimeni. "Cerem însă – spun divaniții – sârguitoare mijlocire ca egumeni greci, ce se vor orândui acum, mai întâi, să fie negreșit îndatorați a le ocârmui întocmai după glăsuirea ctitoriceștei orânduiei" ce are fieșcare mânăstire, scrisă și legiuită prin "testamenturi". După aceea, "numiții" să plătească și toate datoriile mânăstirilor închinat și să săvârșească repartiția lor. Iar ca să se poată păzi "o asemenea netăgăduită dreptate", socotesc de trebuință "să nu lipsească deasupra egumenilor privegherea sfintei Mitropolii, a logofeției și a neamurilor ctitorești", spre a nu ajunge iarăși întru dărăpănare aceste mânăstiri.

În primăvara anului 1828 izbucnește un nou război între ruși și turci, când Principatele sunt ocupate de ruși. La câteva

zile după sosirea sa la București, împuternicitul președinte al divanurilor Moldovei și Munteniei, contele Pahlen, se grăbi să încunoștiințeze și pe mitropolitul Grigorie de hotărârile luate la Iași cu privire la ocârmuirea avuturilor mănăstirilor închinată. Astfel, pe viitor, "neștrămutatele avuturi închinată la Sfintele Locuri se vor oblădui de o deosebită comisie alcătuită din egumeni și năstavnici trimiși de acolo", de vreo câțiva ocârmuitori de aici, și de două duhovnicești persoane orânduite de mitropolitul Ungrovlahiei. Prisosul veniturilor "se va păstra în cea de la Odesa neguțătorească bancă, pentru sporire cu dare de bileteri, pe numele acelor mănăstiri". "Mireneștele persoane se vor alege din boierii divanului", pentru care se vor pune patru candidați. Pentru "fețele bisericesti", se dă în seama mitropolitului Grigorie "a lor orânduire", căci "curățenia cugetărilor" sale sunt drept adevărate cheazășii "că alegerea va fi bine făcută." Toate "numitele așezări vor sluji pe viitor" drept temei potrivirilor între duhovniceasca stăpânire din Valahia și între noua ocârmuire rusească. În aceste împrejurări își încheie domnia Grigore Ghica. De acum înainte, țara, fiind sub stăpânire străină, nu va mai putea fi liberă pe hotărârile ei, ci totul va trebui să fie potrivit cu interesele Rusiei și adus la cunoștința "deplin împuternicitului prezident". Mitropolitul Grigorie, pe umerii căruia apasă acum și sarcina de caimacam, vedea bine cât suferă țara de pe urma noilor întocmiri străine, dar n-avea ce face. Împotrivirea sa față de unele porunci ale lui Pahlen și încercarea de a-și apăra "duhovniceasca turmă" i-au adus, prin uneltirile dușmanilor, depărtarea de la mitropolie și surghiunul în Basarabia.

După cum se știe, prin plecarea în surghiun a lui Grigorie Dascălul, Mitropolia Ungrovlahiei a fost dată de ruși sub îngrijirea episcopului Neofit al Râmnicului. Firește că sarcina lui Neofit nu era tocmai ușoară, mai ales în vremurile acelea când o mulțime de greutateți trebuiau să fie înlăturate. Printre acestea era și cunoscuta "pricină" a mănăstirilor închinată. Sfintele

Locuri, nemulțumite că nu dobândiseră pe temeiul firmanului din 1828 întoarcerea tuturor lăcașurilor din Țara Românească închinată lor, sub deplina stăpânire a exarhilor și egumenilor trimiși, ajung cu plângerea până la împăratul Rusiei, "ocrotitorul creștinilor supuși Porții". Dar stăruința lor privea îndeosebi scoaterea mănăstirilor închinată de sub supravegherea comisiei alcătuite în mai 1828 și ocârmuirea lor "după vechiul obicei", numai de către egumeni. Cererea fiindu-le primită de "împărăteasca voință", se dă poruncă de urmare. La 6 iunie 1829 președintele Jeltuhin scrie divanului Țării Românești că "se desface comisia cea așezată asupra avuturilor mănăstirilor grecești" și urmează, deci, "a se da în seama exarhilor și egumenilor după cuviință". Totodată, se cerea ca să se facă și "alegere de boieri îngrijorați asupra socotelilor pe tot anul a exarhilor și igumenilor". Cum divanul întârzie să facă această alegere, i se dă o nouă poruncă la 10 septembrie, ca să aducă punerea la cale într-o cuviincioasă săvârșire. După o lună de zile, adică la 15 octombrie 1829, Obșteasca Adunare înștiințează pe Kiseleff că a ales pe următorii membri în epitropia mănăstirilor închinată: episcopul Neofit, ocârmuitorul sfintei Mitropolii, Barbu Știrbei, Mihail Cornescu, Mihail Filipescu și Alecu Cocorăscu.

Rostul acestei epitropii, care avea să înlocuiască vechea comisie, era de a priveghea "în toată vremea" asupra egumenilor, silindu-i să-și îndeplinească toate îndatoririle puse pentru buna ocârmuire a mănăstirilor încredințate lor. Ea nu avea dreptul să administreze, ci numai să controleze. Pământenii însă nu se grăbiră nici acum să încheie socotelile ce li se cereau neconținut de exarhi. La mijloc nu era decât o amânare voită, căci tot se mai nădăjduia încă la întoarcerea mănăstirilor închinată în seama egumenilor români. Apoi, gândul că Sfintele Locuri nu pot avea drepturi depline în țara noastră prindea rădăcini tot mai adânci.

Față de aceste lucruri, egumenii greci se adresează la 18 decembrie 1829 generalului Kiseleff, plângându-se că

“stăpânirea valahă”, cu toate poruncile primite, n-a luat nici o măsură pentru reglementarea socotelilor pe anii trecuți, și din această cauză exarhii nu pot să-și îndeplinească însărcinările ce au din partea Sfințelor Locuri. Primind această jalbă, Kiseleff o trimite divanului, “spre legiuita îndestulare după măsura dreptății jăluitoare”.

Dar cu toată strădania împuterniciților ruși de-a pune odată capăt nesfârșitelor neînțelegeri pornite, atât din partea pământenilor, cât și din tabăra exarhilor, lucrul n-a fost cu puțință. La 15 aprilie 1830, Kiseleff scrie din nou divanului muntean: “spre a se depărta pe viitor asemenea nedumeriri”, să se facă “o hotărâre și dezlegare desăvârșită tuturor acestor împrejurări, care să slujească de dreaptă povățuire”.

Pe temeiul legiuirilor ce din vechime erau întocmite prin documente, divanul răspunde lui Kiseleff prin temeinica anafora din 30 iulie 1830. Pentru “deslușirea orânduielilor cerute”, se cercetează mai multe hrisoave, anaforale și porunci, arătând felul cum au fost ocârmuite în trecut mănăstirile închinete. Dovedește apoi că “niciodată patriarhul Țarigradului și mitropoliții din Rumelia n-au avut dreptul de a orândui egumeni sau a trimite exarhi la mănăstirile închinete din Valahia, nici a să amesteca în iconomia sau oblăduirea lor”. Numirea lor s-a făcut întotdeauna numai “de mănăstirile de la locurile închinete, prin recomandăția patriarhului din Constantinopol”. În ceea ce privește îndatorirea “epitropilor” asupra ocârmuirii treburilor mănăstirești, divaniții sunt de părere ca aceștia “să privegheze la împlinirea ctitoriceștilor testamenturi, să silească pe egumeni a drege acareturile mănăstirești și să urmărească purtarea lor, ca să fie potrivită cinului, și să nu să întindă la desfrânate cheltuieli, după pilda “înaintașilor”. Darea în arendă a moșiilor să fie cu știința epitropilor, prin mezat, și numai pe trei ani. Socotelile se vor face pe viitor așa: din venitul fiecărei mănăstiri se vor scoate trei părți pe tot anul, una să fie pentru “iconomia

mânăstirii, alta pentru plata datoriilor ei, iar a treia să se trimită Sfințelor Locuri”. Pentru împotrivirea egumenilor de a primi privegherea epitropiei, “care le știrbește drepturile”, divanul spune să fie îndatorați să urmeze întocmai aceste porunci. Iar cât privește cererea “ce au făcut egumenii greci, ca să li se întoarcă de stăpânire banii ajutorului ce s-au luat și de la mânăstirile închinat în plata datoriilor țării, se răspunde că “aceste mânăstiri, ce sunt făcute de neamul românesc”, n-au putut “să fie izbăvite a da ajutorul cerut”, ci au contribuit la rând cu cele slobode. Se stăruie apoi ca igumenii să fie îndatorați a înfățișa fără zăbavă hrisoavele și documentele ctitoricești, ca văzându-să, după cuprinderea lor, să se facă “așezământ obștesc”.

Cu toată deslușirea și temeinicia ei, nici această anafora n-a putut să liniștească lucrurile, căci exarhii se jăluiesc din nou pentru darea socotelilor de pe vremea egumenilor pământeni. Atunci Kiseleff trimite divanului, la 15 august 1830, cerere pentru darea socotelilor averilor mânăstirilor închinat. La rândul său, divanul scrie episcopului Neofit “ca să se caute socotelile egumenilor de la anul 1827 încoace, de când nu s-au încheiat”. În acest scop, se poruncește ca la 20 octombrie să vie la epitropie atât foști egumeni români, cât și cei greci, orânduți în locul lor, “spre a se cerceta după catastife toate socotelile lor”.

În primăvara anului 1831, urmând să se înceapă redactarea Regulamentului Organic, prin care trebuia să se lămurească și chestia mânăstirilor închinat, divanul hotărăște, în urma poruncii lui Kiseleff din 23 martie 1831, ca egumenii să arendeze moșiile mânăstirești numai pe timp de un an, spre a putea fi supuse, cu începere de la 23 aprilie 1832, prevederilor noului Regulament. Totodată, avea să ia ființă și Comisia pentru administrarea mânăstirilor închinat.

Regulamentul Organic, fiind votat de Obșteasca Adunare în vara anului 1831, a fost trimis spre recunoaștere și Înaltei Porți. Prin noua legiuire se aduceau însemnate schimbări și în administrația bisericească. Punctul de căpetenie îl forma însă

îmbunătățirea soartei clerului și cultivarea lui prin școli. Pentru atingerea acestui scop se prevăzuse în Regulament ca mănăstirile închinată să dea din veniturile lor 400.000 lei anual, care să fie întrebuințați de țară pentru așezămintele de binefacere și școli. Cum această măsură a provocat din nou protestul Sfințelor Locuri, Kiseleff scrie patriarhilor din răsărit, rugându-i să trimită delegați, care împreună cu comisia din țară să cerceteze pricinile împotrivoare și să facă o desăvârșită înțelegere asupra viitorului așezământ al acestor mănăstiri. Dar patriarhii răspund că nu admit nici un amestec al pământenilor în administrarea mănăstirilor închinată. O nouă încercare de înlăturare a neînțelegerilor ivite avu același sfârșit.

Aceasta era starea lucrurilor în vara anului 1833, când rușii îngăduiră mitropolitului Grigorie Dascălul să se întoarcă în scaunul din care fusese scos, tot de ei, cu patru ani mai înainte. Cu simțul lui de prevedere, bărtânu ierarh n-a vrut să răspundă poftirii lui Kiseleff, până nu i s-au dat asigurări că se vor face îndreptările arătate de el "asupra pricinilor bisericești", printre care era și aceea a mănăstirilor.

La 22 august 1833 Grigorie Dascălul ia din nou cărmuirea Mitropoliei Ungrovlahiei. Chiar a doua zi, Kiseleff dădu un ofis către logofătul Barbu Știrbei în privința îmbunătățirilor ce trebuiesc făcute mănăstirilor țării, atât la cele slobode, cât și la cele închinată. Deocamdată, "până la punerea în lucrare a întocmirilor legiuite", se luă măsurile cerute de împrejurări pentru arendarea moșiilor mănăstirești și pentru vărsarea prisosului veniturilor lor în folosul școlilor. În primăvara anului 1834, prin stăruința mitropolitului, "proiectul pentru organizația mănăstirilor" a fost primit și îndreptat "precum s-a găsit de cuviință".

Când a murit mitropolitul Grigorie, la 22 iunie 1834, neînțelegerile dintre egumenii greci și stăpânirea țării nu erau sfârșite. Dimpotrivă, putem spune că vrășmășia devine și mai aprigă, iar toate stăruințele de mai târziu, ca Sfintele Locuri

să respecte actele de închinare și să recunoască dreptul țării de a se folosi în parte de veniturile mănăstirilor închinare, au fost zadarnice. Această lipsă de înțelegere a dus atunci în chip firesc, la dureroasa măsură din anul 1863, când toate averile mănăstirești au fost secularizate și trecute pe seamă Statului. S-a întâmplat însă ca odată cu mănăstirile închinare să fie lovite de secularizare și mănăstirile slobode. Și Biserica noastră, departe de a se folosi cu ceva din această măsură, a fost nevoită să-și jertfească întregul ei avut și să îngroape viața atâtor mănăstiri la temelia noului stat românesc unit sub un singur domn, dar lipsit pe viitor de cinstea de a mai fi sprijinitorul darnic al patriarhiilor și al mănăstirilor vestite din Răsăritul ortodox.

(“Mănăstirile închinare din Țara Românească în vremea păstoriei mitropolitului Grigorie Dascălul (1823-1834)”, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1934)

ABUZURILE EGUMENILOR GRECI ÎN ADMINISTRAREA MÂNĂSTIRILOR ÎNCHINATE

Pr. Coman Vasilescu

În timpurile cele vechi au fost bărbați și femei care, din scopuri mai înalte, religioase și spre a se apropia tot mai mult de Dumnezeu, părăseau lumea și toate ale ei și se retrăgeau în pustietăți, în păduri seculare, în peșteri, unde, apoi, feriți de ispite din partea altora, duceau mai ușor o viață sfântă și contemplativă, petrecând în rugăciuni, în învățături folositoare și în post.

Obiceiul acesta de a se izola de lume și a petrece singuratici, în scop mai înalt, religios, a fost la indieni, la perși, la chinezi și la egipteni, de la care apoi a trecut la evrei, iar de la ei la creștini.

Deci, acolo unde se iveau asemenea oameni în pustie, adăpați cu cunoștința de Dumnezeu și înfrumusețați cu virtuți cu adevărat creștinești, într-acolo năzuia și poporul, spre a-și afla mântuire, reculegere și odihnă sufletească.

Astfel petrecând acolo, cu timpul își făcură locuințe (chilii) pentru adăpost și biserici spațioase pentru servirea celor sfinte. Apoi statorniciră și reguli pentru viețuirea monahală, îndeletnicindu-se, precum s-a zis mai sus, în rugăciune, în științe și acte de binefacere, dar și cu lucrul pământului și alte ocupații manuale, așa încât, cu timpul, în locurile nefrecventate de oameni se iviră mănăstiri și comunități.

Viața aceasta a mănăstirilor în pustie, ocupațiile lor felurite, au atras atenția, încât mulți părinți de familie își trimeau acolo tinerii, ca să fie bine crescuți.

Astfel, mănăstirile înzestrate cu reguli de viețuire, cu bărbați luminați, produsură atâtea fructe, atâția bărbați învățați, atâția sfinți, încât cei avuți și plini de evlavie, din respect și cu frica lui Dumnezeu, își dăruiau mănăstirilor proprietățile, pământuri, edificii și acareturi, pentru ca, prin aceasta, mai lesne să se poată ajunge scopurile cele sfinte, veșnice și temporare.

De aici a urmat că domnii sau voievozii ce i-am avut după vremei au zidit și ei biserici și mănăstiri, în asemenea localități, cu mult mai trainice, pe care apoi le-au înzestrat cu moșii, fie din proprietatea statului, fie chiar din averea lor proprie.

Înălțarea acestor locașuri sfinte s-a făcut, cum se vede, nu atât din spirit de bigotism, ci mai mult ca o prevedere pentru vremurile grele de bejanie. "Se ridicau mănăstiri pentru timp de năvăliri", zice cronicarul. După exemplul domnilor sau voievozilor au urmat apoi boierii, precum și alte persoane avute.

Aceste sfinte locașuri serveau, într-adevăr, spre a apăra de viforul cotropitor al năvălitorilor odoarele bisericesti și chiar viața fiilor țării, fiind pe acele vremuri un prilej mai sigur de

apărare decât munții și pădurile, lucru pentru care s-au construit de jur împrejurul lor ziduri înalte și groase de piatră.

Dar se zideau mănăstiri și din evlavie creștină. În privința aceasta, iată ce scrie episcopul Melchisedec al Romanului:

“Domnii și boierii, precum și alte persoane avute, buni români și buni creștini, zideau biserici și mănăstiri și le înzestrau cu daruri bogate, jertfeau averi mari, nu din vreo obligație politică, sau de altă natură, ci numai din imboldul unui curat și dezinteresat sentiment creștin, adică nevoia sufletească de a-și lega numele de o faptă de pietate creștină și de a fi plăcuți înaintea lui Dumnezeu”.

Fondatorii și înzestrătorii mănăstirești, prevăzută-au sau nu, în actele lor testamentare, anumite condiții, spre a servi de călăuză urmașilor lor în cârmuirea acelor sfinte locașuri și a averilor pendinte de ele? Negreșit că au prevăzut asemenea condiții și îndatoriri, care sunt stipulate de *legatari* și *donatori* în actele lor testamentare, și care sunt aceleași pentru toate categoriile de mănăstiri. Iată în ce constau acele condiții:

1. A întreține în bună stare bisericile și acareturile pendinte de ele, ca să nu se ruineze;
2. A împlini cu sfințenie serviciile divine, conform praxilelor, având personalul complet de serviciu;
3. A crea școli, spitale precum și alte așezăminte de binefacere și de utilitate publică;
4. A înzestra fete sărace la măritișul lor;
5. A primi și adăposti pe călători și vizitatori și a le da cuvenita ospitalitate, după putință;
6. A se îngriji de victimele căzute în război;
7. A veni în ajutorul statului, ori de câte ori trebuința va cere.

Unii dintre ctitorii sau fondatorii mănăstirești, atrași fiind de splendoarea în care se afla clerul grecesc, mai ales prin veacul al XVI-lea au închinat, sau dedicat, ori au supus ctitoriile lor sub protecția unor biserici mai mari străine,

grecești, de la Locurile Sfinte din Orient – un fel de suzeranitate religioasă, analogă celei politice, precum bunăoară au fost închinat Țările Române (Moldova și Muntenia) împărăției otomane de altădată – în speranța că intențiile lor vor fi îndeplinite mai cu conștiinciozitate de călugării greci.

Iar motivul care a determinat pe acești iluștri fondatori de și-au închinat ctitoriile Locurilor Sfinte au fost:

1. Ruina materială a bisericilor și a atenanselor mânăstirești.

2. Desființarea comunităților religioase române.

“S-a făcut obicei, zice Dimitrie Cantemir, când un domn sau boier voia să zidească o mânăstire, își împărțea toate averile, în mod egal, între mânăstire și copii, dând mânăstirii atâta, cât la fieștecare copil în parte. Dacă se temea, însă, ca după moartea lui mânăstirea să nu fie distrusă, o închina uneia dintre lavrele mai mari care se află la Locurile Sfinte. Dacă se făcea aceasta, arhimandriții acestor lavre erau obligați să vegheze asupra mânăstirii și să aibă grijă, totdeauna, să se găsească acolo călugări cu viață neprihănită și cu moravuri cinstite”.

Iar ca răsplată a exercitării sarcinii de priveghetori, executori și curatori, acei ctitori, zicem, au făcut și anumite înlesniri bisericilor și mânăstirilor grecești de la Locurile Sfinte, anume: de a putea cumpăra untdelemn, tămâie, lumânări și chiar bani, sub denumirea de daruri sau mile.

De aici vine denumirea de mânăstiri închinat, spre deosebire de celelalte mânăstiri neînchinat, indigene, care nu erau supuse la asemenea îndatoriri.

Astfel, au luat naștere două categorii de mânăstiri: a) mânăstiri cu legătură, îndatorate cu îndeplinirea condițiilor prevăzute în praxilele țării; b) mânăstiri fără legătură, care, firește, erau apărate de orice îndatorire sau răspundere, afară, bineînțeles, de condițiile prevăzute de legile țării.

Să nu se uite însă un lucru, că între condițiile impuse mănăstirilor de legătură, adică închinată, prevăzute în pravi-
lele țării, era și îndatorirea de a răspunde toate sumele, câte
nu s-au răspuns, după dispunerile testamentare, prin nici un
fel de pretext sau contestare din partea lor. Dar tocmai ace-
ste condiții nu le-au îndeplinit egumenii greci de la mănăsti-
rile închinată. Și din această pricină a urmat, vreme îndelun-
gată, un încordat conflict între guvernul român și călugării
greci, conflict care s-a terminat pentru totdeauna odată cu
secularizarea averilor mănăstirești închinată. Negreșit că vor
fi existând și unele acte sau documente de danie de-ale cti-
torilor întemeietori de mănăstiri, care și-au închinat ctitori-
ile lor fără să menționeze în ele vreun fel de condiție, de aceea
nu s-a putut întâmpla decât în epoca domniilor fanariote, când
acei domni dacă nu încurajau, cel puțin erau nepăsători față
de economia nesățioasă și abuzurile de jaf ce comiteau egu-
menii greci în cârmuirea averilor mănăstirești închinată.

Dar și într-un caz și în altul, adică și când actele testa-
mentare de danie ale fericitor ctitori, vor fi avut, sau nu vor fi
avut asemenea condiții sau îndatoriri impuse călugărilor greci,
gândul fanarioților, zicem, n-a fost ca, prin închinarea ctitori-
ilor lor la Locurile Sfinte, acele sfinte locașuri să se pustiască,
să se ruineze și în cele din urmă să se desființeze, ci să dureze
veșnic, iar numele lor neconținut să se pomenească în biserică.

S-a văzut mai sus că cea dintâi condiție prevăzută în
actele testamentare ale ctitorilor și care trebuia să fie adusă
la îndeplinire de către egumenii greci ca și toate celelalte
condiții, de altfel, legate de asemenea așezăminte, era aceea
de a se păstra în bună stare ființa mănăstirească.

Însă ce făceau egumenii greci în ceea ce privește păș-
trarea și îngrijirea acestor sfinte locașuri?

Aceștia, având împrăștierea ca delegați din partea
căpeteniilor de la Locurile Sfinte, împrăștiară încetul cu încet-
tul pe călugării români de la mănăstirile închinată și nu-i mai

înlocuiră cu alții, așa încât ele încetară de a mai fi comunități religioase române. Și numai de formă, doar, lacomii greci lăsau în ele câțiva inși de-ai nației lor, care să servească pe egumenii greci în administrarea averilor mănăstirești închinată.

De aici reiese faptul că mănăstirile închinată, în loc să înfățișeze o bogată populație de călugări, nu sunt decât foarte sărace în oameni față de mănăstirile neînchinată. Într-adevăr, după un calcul făcut înainte de secularizare, pe când mănăstirile neînchinată erau în număr de 53, iar schituri 189, cu o populație de 3836 de călugări și 4043 de călugărițe, cele închinată erau în număr de 72 de mănăstiri și 24 de schituri, cu o populație de 509 călugări și 46 de călugărițe.

Deci, mănăstirile închinată au fost desființate ca mănăstiri. Ele nu mai erau comunități religioase de închinare către Dumnezeu, ci numai niște dependențe administrative ale mănăstirilor din Răsărit, însărcinate cu strângerea veniturilor, pe care apoi le trimeteau patroanelor de la Locurile Sfinte din Orient.

Cum priveau călugării greci mănăstirile indigene închinată din Principate, sub raportul administrativ și juridic, față de patroanele lor de la Locurile Sfinte?

Călugării greci considerau că mănăstirile indigene închinată din Principate ca sucursale ale patroanelor lor de la Locurile Sfinte, cum ar fi bisericile filiale față de cele parohiale din regatul nostru român.

Dacă într-adevăr lucrurile ar fi stat așa, ar fi urmat ca toate aceste biserici, considerate ca sucursale, să fie întreținute cu tot strictul necesar de către patroanele lor de la Locurile Sfinte.

Însă, a cere acest lucru Locurilor Sfinte, adică să se întrețină comunitățile religioase române din țară, aceasta ar fi însemnat a pretinde de la ele ceva protivnic regulilor Bisericii și temeliei organizării monahale din Răsărit, deoarece Locurile Sfinte nu aveau scaunul lor în Principate.

În privința aceasta, iată cum glăsuiește Canonul 81 al Sinodului ecumenic de la Calcedon: "clericii (ospiciilor) de săraci și ai mănăstirilor și bisericilor sfinților martiri, să rămână sub ascultarea episcopilor din fiecare oraș".

De mirare e faptul (cum înșiși călugării greci susțineau că regulile Bisericii și temelia organizării tagmei monahale din Răsărit se împotrivesc la închinarea unor mănăstiri către altele) supunerii unor comunități religioase către alte comunități de călugări, deoarece ele nu puteau fi supuse decât episcopilor locali. Și doar întru aceasta stă greșeala călugărilor greci, că ei recunosc într-adevăr acest lucru, dar nu-l fac. De aici nevoia în care se găseau mănăstirile patroane de la Locurile Sfinte de a desființa comunitățile închinare din Principatele Române, lucru pentru care călugării greci lăsară aceste sfinte locașuri în părăsire, până ce cădeau cu desăvârșire în ruină.

Dar scopul principal al închinării mănăstirilor pământene către Locurile Sfinte era tocmai păstrarea ființei acestor sfinte locașuri de către comunitățile grecești.

Deci, în fața acestei alternative, călugării greci erau nevoiți fie să încalce canoanele bisericești, fie să desființeze mănăstirile pământene, luând pentru ei moșiile lor și prefăcând fostele comunități de călugări români în niște simple centre de administrare grecească ale acelor averi bisericești.

În consecință, comunitățile grecești de la Locurile Sfinte, pentru a putea pune mâna pe averile mănăstirești indigene, au fost nevoite să distrugă ființa lor de mănăstiri și să le prefacă în dependențe administrative pentru cârmuirea acelor averi. "Aici ni se pare că stă argumentul de căpetenie pentru îndeplinirea condițiilor de închinare, zice distinsul istoric Xenopol căci, pe când pentru neîmplinirea celorlalte condiții, bunăoară, păstrarea epitropiilor pământene, înființarea de școli, precum și alte instituțiuni și așezăminte de binefacere, atrăgea după sine anularea închinării, apoi prin distrugerea mănăstirilor pământene se distrugea prin ea însăși

și închinarea, pentru că chiar termenul de închinare arată că mănăstirile și nu moșiile lor fuseseră supuse Locurilor Sfinte”.

Dacă ar fi fost să li se dea moșiile, s-ar fi întrebuințat termenii obișnuiți de danie, dăruire, însă nu se putea distruge ființa mănăstirilor, care veneau cu acele moșii ale lor să se supună Locurilor Sfinte și să se păstreze de la acestea din urmă numai moșiile.

Mai departe, călugării greci tăgăduiau orice drept de control și supraveghere al țării asupra averilor mănăstirești închinatăe.

Așa, ei nu voiau a se supune la darea socotelilor, la numirea și destituirea egumenilor, la darea moșiilor în arendă sub supravegherea organelor statului, la controlul pentru susținerea așezămintelor de binefacere și de utilitate publică, ci consimțeau numai a vărsa în casa statului o contribuție benevolă. Într-un cuvânt, comunitățile grecești se pretindeau stăpâne asupra moșiilor mănăstirești închinatăe și voiau să fie cu totul neatâr-nate de autoritatea statului român, deci tindeau să constituie un stat eclesiastic grecesc în sânul statului român.

Mănăstirile închinatăe trebuiau sau nu să vină în ajutorul școlilor cu o parte din veniturile provenite de la averile (moșiile) pendinte de ele?

Că mănăstirile închinatăe erau datoare să vină în ajutorul școlilor, pentru întreținerea lor cu o parte din veniturile prove-nite de la moșiile pendinte de aceste mănăstiri, ne permitem a cita următoarele hrisoave:

1. Hrisovul lui Antioh Vodă Cantemir, din 1706, prin care se supun mănăstirile închinatăe la o dare de 720 galbeni anual, iar pe cele neînchinatăe la 600 galbeni, din care să se dea pen-tru școli suma de 120 de galbeni, bani ce trebuiau să fie adunați de mitropolit, prin ordinele date episcopilor, dar și mănăstirile închinatăe erau datoare să numească și ele un dele-gat, ca să adune banii și să-i încredințeze mitropolitului;

2. Hrisovul lui Alexandru Vodă Ipsilanti, din 1775, care dispune ca "toate mănăstirile, atât cele neînchinatc cât și cele închinatc, să contribuie la întreținerea Academiei din București, reorganizatc de el, cu suma de 30 de punși", lucru pentru care a și scutit acele mănăstiri de orice dare către stat.

Aceasta pentru cuvântul că întemeietorii acestor mănăstiri au hărăzit cele mai multe din veniturile lor unor fapte de binefacere și de utilitate publică;

3. Hrisovul lui Ioniță Vodă Sturza, din 1828, în care se arată că mănăstirile închinatc trebuie să dea școlilor câte 25000 mii de lei pe fiecare an din veniturile lor.

Se notează că și Vodă Caragea hotărâse în 1817 ca mănăstirile închinatc să contribuie cu o sumă oarecare pentru școli.

Fiindcă egumenii de la acele mănăstiri nu se înțelegeau asupra repartiției acestei sume, principele o face el singur, prin o listă impusă din oficiu.

Erau sau nu datori egumenii greci a da socoteală despre veniturile încasate și cheltuielile întrebuințate în fața autorităților statului român?

La această întrebare răspundem afirmativ, iar pentru a dovedi acest lucru vom cita următoarele hrisoave:

1. Hrisovul lui Antioh Vodă Cantemir, din 1710, în care se arată că în această vreme multă scădere și lipsă s-au făcut sfintelor mănăstiri de odoare și de veșminte și de bucate, fiind sub stăpânirea străină, și încă și călugării greci au fost jăcuitori, împreună cu acei stăpâni străini, și au făcut multe stricăciuni, de aceea hotărâm ca Sfinția Sa Mitropolitul, cu credinciosul boierul nostru, să ia seama tuturor egumenilor, prin izvoadele lor cele vechi (până a nu fi răscoale), făcând izvod nou de cele ce se află acum.

2. Constantin Vodă Mavrocordat, prin reformele sale, luase dispoziția ca "orice așezământ sau instituție de binefacere să dea socoteală asupra veniturilor și cheltuielilor pe tot anul". În acest scop, el constituie o epitropie, alcătuită

din zece persoane, care împreună cu socotitorul trebuia să cerceteze aceste socoteli.

3. Hrisovul lui Constantin Vodă Moruzi, din 1799, în care se arată că "egumenii tuturor mânăstirilor, să fie oprîți a mai da în arendă moșiile mânăstirești", poruncindu-le să păstreze pentru propria cultivare o parte din ele; unde vor fi 6, să păstreze 2; iar unde vor fi 3 să păstreze 1. De asemenea, se pune în vedere și mitropolitului a da socoteală de recoltele adunate, și să se facă o listă a bucatelor aflătoare la mânăstire, pentru ca, în vreme de lipsă, să se poată ajuta cei nevoiași.

De când datează închinarea mânăstirilor pămîntene din Pricipate la Locurile Sfinte?

Aceasta este anevoie de precizat, totuși se găsește prima urmă de asemenea dedicare. În privința aceasta, iată cum se exprimă marele nostru istoric Nicolae Iorga: "După anume donații făcute de Neagoe Vodă mânăstirii de la Meteore, care-l pomenește ca pe un ctitor principal, alte donații veniră în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, când de fapt se făcuse închinarea către mânăstirea Sfântul Ștefan, ca urmare a unei cereri de ajutor către Mihnea Vodă al Țării Românești".

În ce anume împrejurare se făcea sau urma a se face închinarea mânăstirilor pămîntene la Locurile Sfinte?

De la sine se înțelege că asemenea închinări de mânăstiri pămîntene către Locurile Sfinte se făcea sau urma să se facă la vreme de grea cumpănă, adică când țara era amenințată de cotropirea dușmanilor; iar motivul era *de a păstra credința creștină ortodoxă și rânduielele bisericești așa precum au fost stabilite după pravila Răsăriteană.*

Un exemplu de acest fel de închinare mânăstirească îl găsim cu ocazia închinării bisericii cu hramul Sfântului Arhanghel Mihail, ctitoria voievozilor Balc sau Balița și Dragu Meșter din Maramureș, care a fost zidită la 1391 și închinată Patriarhiei din Constantinopol, cu înalta binecuvântare a patriarhului Antonie.

Rolul domnilor sau voievozilor români ca protectori și ajutători ai bisericilor din statele vecine.

Se știe că domnii sau voievozii noștri au avut într-o vreme nu numai rolul de protectori ai Ortodoxiei, ci și acela de miluitori și ajutători față de statele vecine, bunăoară Bulgaria, Serbia, Ardealul, Macedonia, Muntele Athos și chiar fosta Polonie rusească, iar ca mărturie vom aminti faptul că numele acestor preafericiți ctitori se găsesc săpate atât în pisanile acelor sfinte locașuri, cât și în pomelnicele lor.

Noi însă, în studiul nostru vom pune în evidență numai mănăstirile de la Muntele Athonului. Acestea sunt:

1. *Marea Lavră*, a fost restaurată de Vladislav Voievod, între anii 1364 și 1372. Mai târziu, Neagoe Vodă Basarab a restaurat biserica cea mare și a dăruit sute de mii de taleri. Același lucru a făcut și Vintilă Vodă.

2. *Caracalu*, s-a restaurat de boierul român Nicolae Caracal, apoi Petru Vodă Șchiopul și de la Doamna Ruxanda, soția lui Alexandru Vodă Lăpușneanu.

3. *Filoteiu*, are de ctitori pe Vlad Țepeș, pe Vlad Vodă Călugărul și pe urmașii lor.

4. *Protatu*, are de ctitori pe vestita familie a Basarabilor, începând cu Basarab al II-lea (1443) și ceilalți urmași.

5. *Stavronichita*, are de ctitori pe Neagoe Vodă Basarab, Șerban Cantacuzino, Gheorghe Duca și alți voievozi.

6. *Pantocrator*, are de ctitori pe Neagoe Vodă Basarab și pe boierii Craiovești, apoi pe Stan Logofătul (Crețulescu) și alții.

7. *Vatoped*, are de ctitor pe voievozii Ștefan cel Mare, Ieremia Movilă, Vasile Lupu și alții.

8. *Esfigmenul*, are de ctitor pe marele vornic Gavriil Costache, logofătul Solomon, Ștefan Spătarul, mitropolitul Veniamin Costache și alții.

9. *Hilandaru*, are de ctitori pe Ștefan cel Mare, Neagoe Basarab, Vintilă Vodă și alții.

10. *Dohiaru*, a fost zidită de către un român din Macedonia, numit Nicolae de la Dohiaru, de prin veacul al VII-lea, după cum se dovedește din actele Patriarhiei din Constantinopol. Această mănăstire a fost restaurată de Alexandru Vodă Lăpușneanu și soția sa Ruxandra, de mitropolitul Teofan și alții.

11. *Xenofon*, are de ctitori pe voievozii Basarabi, boierii Craiovești și alții.

12. *Rusicu* (Sfântul Pantelimon) are de ctitor pe Vlad Călugărul, pe fiul său Radu, și pe urmașii lui.

13. *Xiropotam*, are de ctitor pe Alexandru Vodă Lăpușneanu, pe Doamna Ruxanda, soția sa, și pe urmașii lor.

14. *Constamonitu*, are de ctitori pe fiii lui Ștefan cel Mare, anume Alexandru și Petru, și pe urmașii lor.

15. *Sfântul Pavel*, are de ctitor pe Vlad Vodă Călugărul, pe fiul său Vlad Vodă, și pe urmașii lor.

16. *Dionisiu*, are de ctitori pe Neagoe Vodă Basarab, Alexandru Lăpușneanu, Mircea Ciobanul, Doamna Chiajna, și urmașii lor.

17. *Grigoriu*, a fost înzestrată mai de toți domnii din Țările Române.

18. *Iviru*, are de ctitori pe voievozii Neagoe Basarab și Despina Doamna, Ștefan cel Mare, Radu Mihnea, Șerban Cantacuzino, Dimitrie Cantemir, Grigore Ghica și alții.

19. *Simonpetra*, este zidită de Mihai Vodă cel Viteaz și înzestrată mai de toți domnii Țărilor Române.

20. *Zografu*, este zidită de Ștefan cel Mare la 1502 și a fost ajutată de fiii săi, iar mai târziu de Alexandru Vodă Lăpușneanu, Vasile Lupu și alții.

21. *Cuthumuș*, a fost zidită din temelie de Mircea Vodă și înzestrată și înfrumusețată de urmașii lui Radu cel Mare și Neagoe Basarab.

Deoarece cea mai mare parte din mănăstirile Țărilor Române au fost închinat Locurilor Sfinte, mai ales celor de la Muntele Athonului, despre care s-a amintit mai sus, și din

care unele nu mai există în timpul de față, ne permitem de a le nota mai jos, spre știința cititorilor.

Acestea sunt:

1. Sfântul Gheorghe Nou, Radu Vodă, Mihai Vodă, Zlătari, Sărindar, Stavropoleos, Sfânta Ecaterina, Sfântul Ioan, Sfântul Spiridon Vechi, Sfântul Spiridon Nou, Cotroceni, Văcărești, Spirea din Deal și Hanul Grecilor, din orașul București;

2. Plumbuita, Negoești și Plătărești din județul Vlașca;

3. Mărgineni din județul Prahova;

4. Banu, Schitu și Codreni din județul Buzău;

5. Nucet, Golgota și Butoiu din județul Dâmbovița;

6. Slobozia din județul Ialomița;

7. Dedulești, Bobeni, Râmnicu și Mislea din județul Râmnicu Sărat;

8. Bucovățul, Jitia și Roaba din județul Dolj;

9. Călui și Hotărani din județul Romanați;

10. Clocociovul, din județul Olt;

11. Sfântul Ioan și Proorocul Samoil din orașul Focșani.

De asemenea mănăstirile Miera, Soveja și Vizantea, din județul Putna;

12. Răchitoasa din județul Tecuci;

13. Schitul Grăjdeni din județul Tutova;

14. Precista, Sfântul Gheorghe, Sfântul Dimitrie și Sfântul Nicolae din orașul Galați;

15. Făstâci, Florești, Dobrovățul și Lipovățul, din județul Vaslui;

16. Precista din orașul Bacău, Precista și Răducanu din orașul Târgu-Ocna, de asemenea Berzunțul, Frumușica și Cașin din județul Bacău;

17. Tazlău, Buhalnița și Bistrița din județul Neamț;

18. Teodorenii și Popăuți din județul Botoșani;

19. Golia, Bărboi, Sfântul Sava, Sfântul Ioan Gură de Aur, Nicorița, Barnovski, Dancu, Sfinții Trei Ierarhi și Frumoasa

din orașul Iași; Bârnova, Aron Vodă, Galata și Cetățuia din județul Iași.

Cine conducea la început cârmuirea sau administrarea spiritual-economică a mănăstirilor și averilor pendinte de ele?

La început, cârmuirea sau administrarea averilor mănăstirești se conducea de către înșiși ctitorii fondatori, deci sub directul control și privegherea lor, la care luau parte și egumenii respectivi. Iar după moartea acestora, cârmuirea trecea la urmașii lor (moștenitori) și, în sfârșit, după trecerea și a acestora din viață, devenea statul cârmuitor, căci el este marele epitrop al tuturor așezămintelor de binefacere și utilitate publică.

Atunci, guvernământul sau stăpânirea, spre a putea cârmui sau administra mai departe acele averi bisericești conform destinației, întocmea un comitet, alcătuit dintr-un delegat al său și egumenii respectivi, în frunte cu mitropolitul sau episcopii eparhiali, care aveau îndatorirea ca la fiecare sfârșit de an să dea socoteală de avutul întrebuițat, prezentând situația domnitorului, spre cele de cuviință.

Drept mărturie, vom aminti faptul că de la sfârșitul veacului al XVII-lea se găesc în uz următoarele dispoziții, care s-au urmat întocmai până în anul 1742: 1. Egumenul fiecărei mănăstiri, fără deosebire, se găsește vegheat în gestiunea bunurilor mănăstirii sale de mitropolit și veologofăt; 2. Egumenii tuturor mănăstirilor din țară se văd îndatorați a da socoteală regulat, la fiecare perioadă de trei ani, de venituri și cheltuieli, în fața socotitorului domnesc și a rudelor ce se trag din fondatorii și donatorii mănăstirilor ce administrează și care se adeverează de dânșii, prin semnăturile lor.

Tot ca mărturie despre acest adevăr vom aduce următoarele acte sau documente: 1. Actul de danie al lui Șerban Vodă Cantacuzino, ctitorul mănăstirii Cotroceni, în care se arată că egumenul mănăstirii sale trebuie să dea socoteală de venit și cheltuială la fiecare trei ani, ca toți egumenii celorlalte

mănăstiri din țară; 2. Nu mai puțin se întărește acest adevăr și prin hrisovul lui Constantin Vodă Brâncoveanu, ctitorul mănăstirii Râmnicu, în care se prevede aceeași dispoziție ca și a predecesorului său, Șerban Vodă.

Mai departe observăm că și în decretul de numire a egumenilor greci, date de către chiriarhiile patriarhale, ori de către comunitățile de la Muntele Athos și Sinai, se arată precis îndatorirea ca egumenii să țină mănăstirea în bună stare și veniturile să fie întrebuințate cu înțelepciune și economie.

Drept mărturie vom cita actul sau decretul de numire și trimiterea egumenului Sofronie la mănăstirea Nucet, din județul Dâmbovița, care a fost închinată mănăstirii Dosicu (Sfântul Visarion) de la Muntele Athonului, al cărui cuprins este următorul: "Noi, subsemnații părinți ai comunității Dosicul (Sfântul Visarion), numim prin acest act al nostru pe arhimandritul Sofronie deplin împuternicit, egumen al mănăstirii Nucet, din România (Valahia), închinată sus-zisei mănăstiri Dosicu, căreia i-am pus următoarele îndatoriri: 1. A cârmui cu înțelepciune și economie averile mănăstirești, dimpreună cu mănăstirea, ca să fie în bună stare; 2. Să ne trimită în fiecare an ajutorul cuvenit; 3. A desface toate datoriile plătite țării."

Egumenii greci, înlocuitorii egumenilor români de la mănăstirile închinete, s-au conformat sau nu cu executarea clauzelor prevăzute în actele testamentare ale ctitorilor?

Este afară de orice îndoială că și egumenii greci de pe la mănăstirile indigene închinete, în calitatea lor de educatori și învățători atât în ceea ce privește credința, cât și slujirea celor sfinte, au fost considerați ca epitropii cei mai în drept chemați pentru întrebuințarea binefacerilor și la cârmuirea așezămintelor sfinte, de care erau legate ele. Însă, de la o vreme, ei nemulțumindu-se numai cu ajutorul sau prisosul ce se da Locurilor Sfinte, conform dispozițiilor testamentare ale ctitorilor, pun mâna pe toate veniturile mănăstirești, iar

statului nu-i mai dau nimica pentru întreținerea așezămintelor de binefacere. Așa încât, din această pricină, chestiunea închinării luă o altă față, mai ales în epoca domniei fanarioților.

Într-adevăr, domnii fanarioți, atrași de averile considerabile ale mânăstirilor românești, au început a se amesteca în administrarea lor. Așa că, în locul titlurilor inițiale, sub pretext de întărire, aduseră hrisoave care modificară valoarea lor. Apoi, sub masca zelului credinței, acești domni contribuiră, prin autoritatea lor, la închinarea unui număr și mai mare de mânăstiri la Locurile Sfinte, adică la Sfântul Mormânt, la Muntele Athonului și Sinai, precum și chiriarii din Antiohia, Alexandria și Constantinopol, întărindu-le cu hrisoave. Prin urmare, ceea ce era la început un dar, s-a prefăcut în tribut. Însă, acest tribut, nu se putea întinde la infinit, câtă vreme căutarea averilor mânăstirești rămânea sau în mâinile celor ce le primiseră la început, sau în mâinile urmașilor lor.

Spre a trece peste această dificultate, ai au pus în capul mânăstirilor închinare egumeni străini, fără înțelegere și fără milă, cum zice cronica, persoane alese de-a dreptul de comunitățile de la Locurile Sfinte. Prin acest procedeu, mai toate acele venituri le ajunseră să iasă afară din țară, în paguba scopurilor pentru care erau destinate.

Această stare de lucruri ținu până la reîntoarcerea domnilor pământenii, adică până la anul 1821.

Măsurile luate de domni cu privire la stârpirea abuzurilor ivite în epoca grecismului.

Între abuzurile încuibate în Țările Române în această epocă a grecismului, vom aminti:

1. Abuzurile cu hirotonisirile de diaconi și preoți, ce se făceau pe furis, peste hotarele țării, fără știrea și autorizația legală a episcopilor și a mitropolitului și fără ca acei preținși candidați la preoție să întrunească condițiile cerute de legile țării, așa că prin acest mijloc se înmulțea numărul clericilor peste măsură de mult. Drept urmare, demnitarul Grigore

Ghica, spre a pune stavilă unui asemenea abuz, a dat un hrisov, cu data de 15 iulie 1764, în care se prevede că: "cel ce va să se hirotonisească trebuie să se deosebească de stăpânirea politicească și să se scoată și din catastiful vistieriei domnești, și așa, după aceasta, prin cartea Domniei Mele se va trimite către arhiereu să-l hirotonisească, învrednicindu-se la eliro-sul bisericesc".

2. Împrumuturile ce făceau egumenii greci, în contul arendării moșiilor mănăstirești închinat, pe mai mulți ani, fără știrea Obșteștii Adunări sau a mitropolitului, care era și președintele acelei adunări, ci numai a domnului, care era străin, de aceeași nație cu ei. Tot Grigore Ghica, pentru a pune capăt unor asemenea abuzuri, întocmește în 1767 un hrisov în care se stipulează că: a) Aceste împrumuturi să se facă în viitor cu știrea și consimțământul mitropolitului, căruia i se pune îndatorirea să țină la dânsul pecetea fiecărei mănăstiri; b) Fiecare egumen este dator să-și facă pe tot anul catastih de venituri și să-l înainteze, la finele anului, orânduitalui din partea curții și urmașilor, din neamul fondatorilor, de vor fi în viață; c) Arendarea moșiilor se va face pe termen numai de un an, iar negustorii (licitatorii) să fie români.

3. Între abuzurile făptuite de egumenii greci se socotesc și cele cu privire la falsificarea actelor de danie ale fondatorilor bisericești, închinând ctitoriile lor la Locurile Sfinte, fapt nepermis de legile și obiceiurile țării.

Ca mărturie vom cita mănăstirea Bistrița, ctitoria lui Alexandru Vodă cel Bun, cea mai veche și mai bogată din Moldova, pe care voievodul n-a închinat-o și nici n-a avut gândul s-o închine, decât numai lui Dumnezeu. Cu toate acestea, călugării greci au întocmit un hrisov fals, pe numele Doamnei Safta, soția lui Gheorghe Ștefan, domnul Moldovei, ctitorul mănăstirii Cașinul, susținând că ea își trage neamul de la Alexandru Vodă cel Bun. Și aceasta, pentru a se da o mai mare importanță aceluia document de închinare. Iar cât privește

motivul închinării sus-zisei mănăstiri, se vede din cuprinsul aceluia hrisov fals, pe care în rezumat îl reproducem în rândurile ce urmează: "Întâmplător, aflându-se în țară patriarhul Dositei al Ierusalimului, a văzut acea mănăstire în pustietate, în grea stricare și lipsită de podoabe și de celelalte odoare; și deci, după îndemnul aceluia preafericit patriarh, Doamna Safta a închinat acea mănăstire Sfântului Mormânt, ca să fie veșnică pomenire".

Tot ca mărturie despre acest adevăr, vom cita mănăstirea Barnovski, ctitoria lui Miron Vodă Barnovski din Iași, pe care a înzestrat-o cu averi, însă nici ea n-a fost închinată de către întemeietorul ei, ci de către călugării greci, prin întocmirea unui hrisov fals, dovadă fiind testamentul lui Moise Vodă Movilă, ce datează de la 7140 (1632).

Dar călugării greci, nu numai în Moldova au supus sau au închinat mănăstiri indigene Locurilor Sfinte din Orient în chip fraudulos, ci și în Muntenia.

S-au luat ori nu cuvenitele măsuri de către domni de a nu se mai închina pe viitor schituri sau mănăstiri Locurilor Sfinte?

Firește că da. Prima încercare de reacțiune contra înstrăinării mănăstirilor pământene se face în Muntenia, de către Alexandru Vodă Iliș, prin emiterea unui hrisov, la 6 martie 1628, cu prilejul consfătuirii sale cu marii dregători ai sfatului țării. La întrebarea ce le-a fost pusă de domnitor: "Se cuvine să supunem mănăstirea Snagov la Locurile Sfinte, sau să o lăsăm a sta după obișnuita de sine stăpânire?", dregătorii răspunseră într-un glas: "Niciodată să nu se dea mănăstirea aceasta de mai sus zisă "Sinagogova", ci să se lase pe a sa însuși stăpânire, după cele întocmite de ctitorii săi cei dintâi, și astfel neschimbată să stea. Destui domni, adăugiră în sfat boierii indignați, destui stăpânitori au prădat și au supus sub ascultarea mănăstirilor străine pe cele pământene, asupra cărora ei nu aveau nici un drept ctitoricesc. Satură-se Locurile

Sfinte de la Muntele Athos și de aiurea cu atâtea danii și metoace, cu care le-au înzestrat alți domni de mai înainte. Iar Snagovul hotărâm ca să stea întru a sa dintâi stăpânire, și metoc, de aici înainte, niciodată legăm să nu mai fie”.

A doua încercare de reacție se face de către Matei Vodă Basarab, prin emiterea hrisovului din 1639, în care se arată că acest domn reia din mâinile călugărilor greci douăzeci și una de mânăstiri. Și aceasta pentru cuvântul că “aceste mânăstiri pământene le-au închinat acei străini pentru mită și fără voia nimănui de a fi metoace celor din Sfântul Munte și alte locuri”.

A treia încercare de reacție se face la 1649, când patriarhul de Ierusalim, Paisie, dădu un act de întărire pentru închinarea la Locurile Sfinte a mânăstirii Butoiu. Măsura aceasta însă află împotrivire la clerul din țară. Așa că, după ce egumenii greci Partenie, Toma și Nichifor se succedară, unul după altul, la acea mânăstire, Varlaam, mitropolitul Ungro-Vlahiei așează acolo egumeni români.

*(“Istoricul mânăstirilor închinat”,
București, 1932)*

SECULARIZAREA AVERILOR MÂNĂSTIRILOR ÎNCHINATE

Pr. Marin Popescu-Spineni

Actele de închinare și daniile de averi către instituțiile religioase din țară și străinătate, făcute de diferiți domnitori și boieri în cursul secolelor trecute, au fost la început sporadice. Ele s-au cristalizat însă cu vremea într-un adevărat obicei, într-o obligație consimțită tacit și suportată ca un lucru necesar. Ceea ce la început s-a făcut din imboldul unei pietăți excesive, s-a generalizat mai târziu într-o adevărată imitație

de acte similare în toată clasa noastră conducătoare. Deci și dorința de a imita, adică de a nu dezminți tradiția și obiceiul pământului, ne explică practicarea daniilor și evaziunea bunurilor materiale ale mănăstirilor spre Locurile Sfinte.

Atestarea obiceiului de *închinare*, ca și motivele sale, sunt pomenite în istoria noastră. Astfel, Dimitrie Cantemir spune: “Dacă domnul, boierul, sau altul, care făcea sau dota o mănăstire, ca nu cumva după moarte să se strice, o închina el la o mănăstire mai mare și atunci arhimandriții mănăstirilor acelora se îndatorau ca să ia asupra lor purtarea de grijă pentru mănăstirea aceea și să supravegheze ca să aibă monahi cu purtări bune și cinstiți”.

Tunusli arată că aceste mănăstiri închinare au orânduiala să îndeplinească din venitul lor mai întâi anumite obligații și apoi prisosul să se dea unde sunt închinare. Acestea, sub cuvânt că au căzut în datorii grele, au încetat de a mai milui pe sărmani și de a păzi legaturile fondatorilor, încât nu mai trime-teau nici un ajutor.

Cu totul altfel sunt prezentate împrejurările închinărilor de către Matei Basarab, care arăta în hrisovul său din 1639: “Grecii nu se rușinară, nici se temură a atinge năravul cel rău și de sfintele mănăstiri domnești ale țării, ci îndrăzniră a călca obiceiurile mănăstirilor și pravilele ctitorilor domni-bătrâni... sub hicleană taină începură a vinde sfintele mănăstiri și a le supune altor mănăstiri de prin țara grecească, făcându-le hrisoave de închinăciune fără de știrea și voia soborului”.

Stăpânirea austriacă din Oltenia nu s-a mulțumit numai să constate anomalia situației mănăstirilor închinare, ci a reacționat prin decretul împărațesc din 22 februarie 1719, în care se specifică: “mănăstirile domnești să atârne în cele temporale de împărat... Patriarhilor orientali li se suprimă dreptul de a numi pe egumenii mănăstirilor închinare, cum și de a primi venituri sau pensiuni de la aceste mănăstiri; corespondența cu ei se interzice de asemenea clerului din

Oltenia. Egumeni la mănăstiri să nu se poată alege decât români, născuți în cele cinci județe”.

Interesante reflexiuni și observațiuni asupra acestui obicei face mitropolitul Șaguna: “Închinarea mănăstirilor a atras după sine consecințe anticanonice și profanatoare așezărilor mănăstirești, pentru că superiorii Locurilor Sfinte din Răsărit și-au însușit cu sprijinul stăpânirii civile atât dreptul de jurisdicție, cât și de proprietate, de administrație și de deplină dispunere în acele mănăstiri și asupra averilor lor. Stabilirea grecoilor în mănăstiri și transformarea acestora în mănăstiri grecești, ca și grija lor numai de administrație materială și neglijența slujbelor bisericești, au privat pe români de locașurile de rugăciuni. Aceste uzurpări de drepturi, chiar după drepturile canonice, erau în afară de legile Bisericii creștine, fiindcă primirea călugărilor în mănăstiri, administrarea și controlul cădeau în îndatoririle episcopiiilor eparhiale, iar nu în ale comunităților care se suprapuseseră eparhiilor din Principate”.

Închinările de averi românești mănăstirilor din Orient, făcute la început din profunde și explicabile impulsii religioase, iar mai târziu din simple imbolduri mecanice de imitație, au determinat importante raporturi sociale de dependență a românilor aflători pe pământurile închinare față de autoritățile centrale ale mănăstirilor.

Trecerea averilor mănăstirești în mâinile noilor proprietari uzurpatori, constituiți în “comunități grecești”, a produs progresiv ruina economiei clasei rurale muncitoare, sleirea economică a țării și, ca o reacțiune firească contra unui astfel de regim, afirmarea sentimentelor de nemulțumire și de revoltă.

Cu toate încercările de reacțiune, situația a rămas neschimbată până când Alexandru Ioan Cuza, care găsește că o cincime din moșia țării, 1554 pogoane de vie și peste 4.000 prăvălii din orașele mari erau ale celor 71 de mănăstiri, 25 schituri și 14 biserici închinare Locurilor Sfinte.

Averile închinatelor reprezentau pentru uzufructuari mari surse de venituri reale. Documentele și datele statistice ne arată că, înainte de fanarioți, aceste venituri erau destinate în bună parte Locurilor Sfinte, sau chiar nevoilor locale ale mănăstirilor. În vremea fanarioților, din suma totală a veniturilor, cam 42% se da redevență domnului, 49% luau călugării pentru mănăstire, iar 9% se da drept titlu de ajutoare Locurilor Sfinte.

Între 1848-1854, comunitățile grecești, deși aveau atâtea proprietăți, arătau ca venituri numai 20.996.443 piaștri (Țara Românească – 11.672.915 piaștri; Moldova – 9.323.528 piaștri), iar între 1854-1868, în Țara Românească 35.208.983 piaștri și în Moldova 717.184 ducați austrieci.

Iată indicate pe scurt, în cele ce urmează, împrejurările în care a luat naștere această complexă și iritantă problemă a averilor românești trecute, prin închinare, instituțiilor religioase din Asia, Africa și Sud-Estul Europei. Problema are aspecte multiple: juridice, politice, economice, și a creat serioase complicații internaționale. Marele domn al Unirii, Alexandru Ioan Cuza, a hotărât să dezlege chestiunea în favoarea țării.

Donații de bunuri

Peste organizațiile de state, în Răsărit, se creează, mai ales de către greci, adevărate republici, mănăstirile. Cu Radu cel Mare începe imigrarea monahală în mănăstirile din țară, iar cu Neagoe Basarab, patronajul mănăstirilor din Orient.

Despre Neagoe Basarab, călugării din Muntele Athos spun “că le-a dres turnul sus în stâncă, le-a împodobit scara, le-a făcut multe lucruri bune în mănăstire și le-a dăruit odoare”.

Se pare că cel dintâi domn care a închinat la mănăstiri din Răsărit prisosul vreunei mănăstiri din țară este Mihai Viteazul.

Radu Mihnea, crescut între călugării de la Sfetağora, odată ajuns domn, "începe era închinărilor, afiersirilor pentru mânăstirile noastre". El închină mânăstirea Radu Vodă din București drept metoh mânăstirii Ivir de la Muntele Athos. În timpul domniei lui sosesc în țară o mulțime de greci, fapt care provoacă nemulțumiri și răscoale.

Vasile Lupu, împreună cu Sfatul Țării, a închinat la 1651 ctitoria lui Ștefan cel Mare, mânăstirea Dobrovățu din ținutul Vasluiului, mânăstirii Zografului din Sfântul Munte, pentru motivul că se găsea în stare rea, părăsită și fără călugări. "Deci, în unire cu șfatul nostru, cercetând, am găsit câțiva călugări sosiți de la Athos și văzând că aceștia nu posedă în Moldova nici o mânăstire, am hotărât să fie metoh cu toate averile ei".

Constantin Cantemir a închinat mânăstirea Mira, ctitoria sa din Vrancea, Muntelui Athos, motivând: "Țara a ajuns la mare cădere. Între altele nu se găsesc nici preoți vrednici, care să întrețină cuvenita rânduială bisericească și monastirească". Face închinarea, ca nu cumva cu timpul să se zădărnicească pomenirea lui.

Matei Basarab, într-un hrisov, arată cum s-au clădit și s-au înzestrat mânăstirile și adaugă către sfârșit: "Când s-a întâmplat să steie mitropoliți și domnitori țării, oameni străini, cu năravuri rele, adică greci, curând le fu a aduce și țara la risipire desăvârșită. Au vândut chiar mânăstirile țării altor mânăstiri din țara grecească".

Cu sfatul și cu voia soborului, Matei Basarab lasă în pace pe călugării străini, să aibă slobozenie, cum au din veac, dar oprește de a fi închinat de oricine va urma la domnie următoarele mânăstiri: Cozia, Bistrița, Govora, Cotmeana, Iezărul, Gura Motrului și cele zidite de el: Câmpulung, Sadova, Brâncoveni, Arnota, Căldărușani, Dintr-un Lemn, Măcsineni, Drăgănești, Brebu, Plătărești.

Matei Basarab dovedise o mulțime de hrisoave false făcute de călugări pentru a ajunge în posesia a cât mai multor moșii. El protestează la Patriarhia din Constantinopol, care recunoaște actele de proprietate ca false și aprobă retrocedarea averilor mănăstirești.

Alexandru Iliș a cerut ca Snagovul să fie danie Pantocratorului de la Athos. Soborul țării însă hotărăște "să rămână de sine stăpânire, după cum a orânduit-o fondatorul ei cel dintâi, pentru că destulă nedreptate s-a făcut cu punerea câtorva din mănăstirile țării sub protecție străină, din îndrăzneala altor domni de mai înainte".

Donații în bani și obiecte de ritual

Cercetarea deosebitelor documente istorice ne mai arată că înclinația aceasta spre ajutorarea instituțiilor religioase din Orient s-a manifestat și sub forma de însemnate donații în bani. Sistemul acesta de înzestrări și subvenții în bani s-a continuat până târziu, sub domnia lui Cuza Vodă. El este vizibil chiar în scrisoarea lui C. Negri, din ianuarie 1861, către ministerul de instrucție al vremii, prin care îi aduce la cunoștință că la Muntele Athos există un schit românesc, Prodromul, înființat sub auspiciile pricipelui Grigore Ghica. Acest schit a primit chiar o donație în bani, care au fost depuși la o casă publică. Din venit se întrețineau călugării. Scopul acestei donații era de a fonda școli și a răspândi instrucția publică în această provincie, de a dezvolta limba și mai ales, sentimentul național la macedoneni. După ce recomandă pe aducătorul adresei, stăruie ca sa vină în ajutorul schitului cu o subvenție anuală.

Dimitrie Cantemir ne arată, pe lângă motivele pomenite, și un alt motiv din care au izvorât actele de închinare a averilor locașurilor sfinte. Este vorba de un vechi obicei românesc care crea bisericii drepturi virtuale de succesiune egale cu cele ale moștenitorilor direcți. În această privință, iată cum se exprimă Dimitrie Cantemir: "Un domn sau un boier oarecare,

când vrea să fondeze o mănăstire, își împarte averea toată în părți egale între fiii săi și între mănăstire, și atâta lasă mănăstirii, cât fiecăruia dintre copii”.

Una din cauzele însemnate care a contribuit la întărirea și răspândirea obiceiurilor donațiilor a fost desigur și nenumăratele apeluri ale bisericilor din Orient la generozitatea domnitorilor noștri.

În timpul lui Constantin Brâncoveanu, preoții din Răsărit, neavând cu ce-și procura cele necesare pentru oficierea serviciului religios – cărțile mai ales – au făcut apel la generozitatea sa creștinească pentru procurarea lor.

Se poate afirma că nu există mănăstire din Răsărit care să nu se fi bucurat de o cât de mică danie românească. Într-o vreme, chiar episcopii din Principate lăsau prin testament averea pentru îngrijirea străinilor ce ar veni în țară, cum se constată din testamentul lui Antim Ivireanul.

Influența grecească

Patriarhia din Constantinopol a ținut să-și asigure influența asupra Bisericii române, considerându-se ca păstrătoarea credinței adevărate, a Ortodoxismului. De aceea, a căutat să-și spună cuvântul și să dea binecuvântarea ori de câte ori s-a instituit ceva nou în Principatele Române. Îi plăcea să se intituleze “Marea Biserică”.

În Valahia a reușit să înscăuneze mitropoliți. În Moldova, la 1390, mitropolitul Ieremia, trimis de Patriarhie, a fost alungat de episcopii din țară, Iosif și Meletie. S-a iscat un conflict care s-a aplanat la 1401, prin recunoașterea mitropolitului Iosif.

După căderea Constantinopolului sub turci, scaunul de patriarh se ocupa cu plată scumpă, făcută dregătorilor turci, ceea ce a dus Biserica din Răsărit în mare sărăcie. Patriarhii din Constantinopol au devenit sclavii clicilor din Fanar și ai guvernului turcesc, care îi schimba până și săptămânal.

Aceeași stare de lucruri era și la Alexandria, Antiohia, Ierusalim, unde, după cucerirea arabă, mulți creștini trec la mahomedanism.

Perspectiva asigurării unor ajutoare materiale a fost negreșit unul din cele mai puternice motive pentru ca patriarhia din Constantinopol să intre în relații cu Biserica moldovalahă. După căderea Bizanțului, vizitele patriarhilor în țările românești se înmulțesc. Astfel, patriarhul Pahomie vine la 1512 în Muntenia, cu o sută de clerici, și primește daruri de la Neagoe Basarab. La 1688, vine Dionisie al Țarigradului, la 1700, Atanasie al Antiohiei, la 1670, 1673, 1705, Dositei al Ierusalimului, care a făcut din țările românești un al doilea patriarhat al scaunului din Ierusalim. Ceva mai târziu, vine Hrisant Notara, confidentul Mavrocordaților, prietenul lui Brâncoveanu și al boierilor Cantacuzino și Ghica. Ei rămâneau ani întregi și se asigurau de hrisoavele averilor dăruite, pe care, sub influența lor, ctitorii în viață le închinau. În afară de patriarhi, țările române mai erau vizitate și de diferiți episcopi și mitropoliți, care veneau să participe la actele însemnate ale Principatelor, la înmormântări de domni și boieri, la sfințiri de biserici, la nunți etc. Ei erau dispuși să participe la orice manifestare care le-ar fi adus năframe de galbeni și închinări de averi pentru "mântuirea sufletului nu numai a donatorului, dar a tuturor răposaților, părinților, fraților, fiilor și, în fine, a tuturor moșilor și strămoșilor".

E adevărat că nu toți domnitorii au încurajat aceste vizite interesate. În Moldova, de exemplu, Bogdan, la 1508, nu agreează vizita patriarhului Ioachim. El a ordonat să fie oprit de a intra în țară.

Alexandru Lăpușeanu reia tradiția invitațiilor, deoarece istoria ne arată că el a găzduit pe patriarhul Ioasaf, pe care-l chemase să sfințească mănăstirea Slatina.

Peregrinările acestea ale înalților ierarhi ortodocși din Orient se continuă și în secolul al XVII-lea, mai ales în vremea

lui Vasile Lupu. În timpul lui Vasile Lupu, călugării se îndreaptă spre Moldova și cer ajutor “apărătorului celui bogat și dărnice, cum ajută la Ierusalim, la Marea Biserică a Constantinopolului, la Sfântul Munte și în Rumelia, să nu-i lasă în uitare nici pe dânșii”.

Vasile Lupu, în marea lui generozitate, a făcut chiar însemnate donații de bani instituțiilor religioase din Orient. Astfel, se știe că el a dăruit 70.000 galbeni pentru arhieriei din Ierusalim. Patriarhii Antiohiei și Alexandriei i se plâneau, “cu glas mare până la cer și lacrimi până la pământ”, că n-o pot duce mai departe. Pe lângă daruri în bani, închinări de moșii și mănăstiri, Vasile Lupu a înscăunat în Moldova o conducere și o cultură grecească. S-a înconjurat de sfetnici greci și a înlocuit dascălii veniți din Kiev la Trei-Ierarhi cu dascăli greci.

Călugării trimiși de patriarhi ascundeau, sub aparența umilinței și cucerniciei, intenții materialiste. Iată, de pildă, cum s-au adresat ei lui Mihnea Vodă, un “biet copil” abia ajuns în domnie:

“Stăpân prea puternic, craiul purtător de biruință, purtător de grijă, prea bun, prea iubitor de Hristos, prea iubitor de săraci, iubitor de călugări, hrănit al celor flămânzi, acoperitor al celor goi, doftor al celor bolnavi, îngrijitor al străinilor, cârja orbilor, sprijin al celor căzuți, ajutor al celor fără mijloace, nu ne lăsa departe de darurile tale”. În realitate, ei urmăreau obținerea autorizației de a strânge ajutoarele bănești de care aveau nevoie, în schimbul promisiunii unor binecuvântări mântuitoare.

Reacțiunea contra grecilor

Grecii se înmulțiseră în Principatele Române. S-au încercat reacțiuni împotriva lor. Lupta împotriva lor se manifestă în Moldova imediat după Vasile Lupu, care nu era iubit “ca grec și ca sprijinitor al grecilor”. Așa se explică simpatia boierilor pentru urmașul său Gheorghe Ștefan, care era “din neamul lor”.

În 1613, marea invazie grecească din Muntenia, sub Radu Mihnea, provoacă comploturi și revolte. Atunci au fost uciși stolnicul Bărcan, căminarul Mihai și alți opt boieri, a căror moarte o răzbună Lupu Mehedințeanu și căpitanul Buzdugan. Mișcarea de răzvrătire accentuându-se, forțează pe Leon Vodă să dea în anul 1631 un hrisov pentru izgonirea grecilor din țară, care, prin venirea lor și a episcopilor, aduseseră "lucruri și obiceiuri rele, ce aduc pagubă țării... sărăcia începe de la grecii străini, care amestecă domniile și vând țara fără milă".

Matei Basarab, dintr-o înaltă înțelegere, emancipează mănăstirile căzute în stăpânirea grecilor, fapt reînnoit la 1655 și de Constantin Basarab Cârnuț. Sub Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu, grecii își măresc influența la Poartă și în țară, apropiind epoca fanariotă.

Patriarhia din Constantinopol, sub presiunea mișcării naționaliste muntene, din diplomație, aprobă în 1664-1665 regulamentul călugăresc întocmit de Radu Leon, ba ceva mai mult, recunoaște că "obiceiurile bune s-au pierdut și călugării au intrat pe mâna străinilor, care ajung la egumenii cu mită, făcând, după aceea, jaf în sfințele mănăstiri".

În legătură cu abuzurile călugărilor străini s-au făcut intervenții chiar din partea domnitorilor pentru oprirea jafului din mănăstiri. Antioh Cantemir constată că "multă scădere și lipsă s-a făcut sfințelor mănăstiri de odoare, veșminte și bucate, fiind sub stăpânire străină și încă și egumenii și călugării au fost jăfuitori". Pentru aceasta, dispune ca mitropolitul să ia seama tuturor egumenilor, inventariind averile și strângând toate "izvoadele să le aducă la domnie, spre a fi cercetate, ce era și ce mai este".

Toate aceste măsuri sau dovedit însă ineficace pentru zăgăzuirea unor influențe care devin și mai puternice și preponderente în cursul secolului următor. Astfel, în timpul fanariotilor s-a înlăturat chiar sistemul electiv în Biserică, pentru ca domnii greci să poată alege ca episcopi persoane susținute

de ei. De altfel, istoria Bisericii menționează nume de mitropoliți fără eparhii, care stăteau la București și cărora li se dădea dreptul să ocupe pe loc posturile vacante. Așa, în anul 1738, după moartea mitropolitului Ștefan, începe seria mitropoliților greci cu Neofit I, fost mitropolit al Mirelor.

În acest secol, o încercare pentru alungarea grecilor, până la revoluția lui Tudor Vladimirescu, a făcut-o Ștefan Racoviță, care în 1763 dă un hrisov pentru înlăturarea din slujbele statului a elementelor străine, fără însă să ajungă la nici un rezultat. Același lucru se poate spune și despre revolta din București, din anul 1775.

Fundațiile religioase în epoca fanarioților

În timpul domniei fanarioților, fundațiile religioase s-au bucurat de mult sprijin. Lucrul acesta se poate dovedi în multe chipuri. Constantin Racoviță poruncește starostelui de Cernăuți ca să impună locuitorilor de pe moșiile mănăstirii Slatina "să slujească lucrul boieresc la slujba mănăstirii". Sătenii de pe moșii erau obligați să slujească după obiceiul vechi. Egumenii, spunând că satele mănăstirești n-aduc nici un folos, "lucrând în voia lor iar nu după dreptatea ce s-au căzut, neavând nici un nart, nici egumenii voie a porunci cât se cădea", intervin împreună cu episcopii pe lângă Constantin Mavrocordat, ca acesta să hotărască pentru fiecare om ce locuiește pe o moșie mănăstirească, de orice breaslă a fi el, să aibă datoria de a sluji mănăstirii câte 12 zile pe an, după cum i se va porunci, "cu carul cu boi, ori cu palmele, ori cu sapa".

Iar Mavrocordat scrie la rândul său ispravnicului de Orhei, că: "Jeluindu-se egumenul mănăstirii Sfinților Arhangheli de oamenii ce șed pe moșia mănăstirii, să-i cheme de față, să le poruncească să facă slujba ca alții care șed pe moșiile altor mănăstiri ce se megieșesc".

Grigore Ghica, în 1776, dă dreptate egumenului din Solca, obligând pe oamenii din satul Faraoni să dea mănăstirii

dijmă: "Din 10 prăjini de păpușoi, una; pentru stupi, din 50, unul; iar fiind mai puțini, câte o para de stup".

Situația țărănimii pe moșiile mânăstirești era jalnică. Sate întregi cu țăranii lor munceau călugărilor, care erau adăvărați lupi ce bântuiesc turma lui Hristos.

Grigore Ghica, în hrisovul din 1777, arată astfel motivul închinării mânăstirii Vizantea din Putna: "Călugărul Ioachim de la Muntele Athos, om înțelept și binefăcător, a răscumpărat de propria sa voie și prin mijlocirea propriilor săi bani și a diferitelor împrumuturi ce a făcut, mai mulți creștini din această țară, ce căzuse în robie, și i-a făcut a-și redobândi vetrele lor". Pentru aceste motive a fost "gratificat cu largheță", iar mitropolitul Gavril Callimachi a închinat mânăstirii Grigoriu din Athos, unde avea metania călugărul Ioachim, mânăstirea Vizantea "cu toate averile mișcătoare și nemișcătoare".

Situația populației noastre rurale era așa de nenorocită, încât un act de cumpărare ca acela făcut de călugărul Ioachim, capătă o altfel de importanță, încât el trebuia menționat într-un hrisov domnesc. De aceea, în lumina acestei realități, apare curioasă părerea unor cercetători care socoteau viața țăranului din acea vreme ca întruparea unui ideal poetic.

Încercările lui Constantin Mavrocordat, din prima lui domnie de a dezrobi țăranii de pe moșii, rămăseseră zadarnice, deoarece țăranii continuau să rămână robii proprietarilor, străinilor și ai moșiilor mânăstirești.

Încercările din a doua domnie au fost ceva mai serioase și animate de un spirit sincer de dreptate socială. El a desființat toate dările mânăstirilor și le-a oprit "milele ce aceștia luau prin hrisoave domnești de la vămi, ocne și altele. A orânduit, în afară de egumeni, și epitropi deosebiți pentru păzirea cu scumpătate a așezărilor ctitoricești". Mavrocordat, văzând starea rea a mânăstirilor, le-a scutit de dări către stat, dar le-a luat dreptul la vămi și ocne. Reacția egumenilor a

determinat instituirea de epitropi care să îngrijească de moșii. Domnitorul, care cunoștea lăcomia și abuzurile continui ale călugărilor, a hotărât ca din venituri să se întrețină mănăstirile, “iar restul, prin știrea domnului, să se dea în felurite fafieri de bine, după glăsuirea testamentelor ctitoricești”, specificând însă că “cele închinatc mai întâi să-și îndeplinească trebuințele lor, și numai din prisos să dea milele orânduite”.

Dionisie Fotino, referindu-se la reforma lui Mavrocordat, spune: “Unele mănăstiri sunt supuse mitropolitului și episcopului, iar altc tronus Antiohiei, Alexandriei, Ierusalimului, Muntelui Sinai și Athosului și altor locuri sfinte ale Imperiului Otoman. Egumenii acestora se rânduiesc de către patriarhii respectivi și se recomandă domnului și mitropolitului spre recunoaștere și instalare. Egumenii mănăstirilor pământene se recomandă la întărirea domnului de către mitropolit și episcopi, prin logofătul cel mare. Socotelile de venituri se cercetează de către epitropul rânduit de către scaunele respective și de către logofătul cel mare”.

În 1794 Alexandru Moruzi oprește pe egumenii tuturor mănăstirilor de a mai da în arendă moșiile mănăstirilor și le poruncește să le păstreze pentru cultivarea lor: “unde vor fi șase, să se păstreze două, unde vor fi trei, una”. Tot el poruncește mitropolitului ca să oblige mănăstirile să dea socoteală de sumele adunate anual, după recoltă, și să facă lista “bucatelor aflătoare la mănăstire”.

Constantin Hangerli, în septembrie 1798, primește un raport de la mitropolit și boieri. În acest raport se arată în culori întunecoase starea de dezordine și de pustiire în care se aflau mănăstirile închinatc, “care îmbogățeau pe egumeni, femeile și creaturile lor”. Drept măsură de îndreptare el poruncește: “Să fie schimbați egumenii care fac negustorie și nici să nu se mărească ajutoarele peste cele rânduite de ctitori, iar chemarea de exarhi să se facă prin domnie, nu direct către comunitățile grecești”.

Mănăstirile închinat, sub Ion Caragea, au fost împărțite în trei clase și impuse la taxe pentru reînnoirea hrisoavelor. Tot el înființează o dare pentru institutele de binefacere. În 1815, el însărcinează pe Banul Grigore Brâncoveanu cu fixarea normelor de administrație a proprietăților mănăstirilor.

În fața acestor măsuri, călugării rămâneau indiferenți și stăpâni pe situație. Refuzau să dea socoteală atât domnului și mitropoliților, cât și comunităților grecești.

Între 1809-1813, Divanul hotărăște ca veniturile ce urmau să fie trimise Locurilor Sfinte să rămână la Mitropolie pentru cheltuielile făcute în vremea ocupației turcești și rusești, mai ales că se știa că din fondurile mănăstirilor grecii alimentau mișcarea lor națională.

Înseși aceste măsuri, luate de diferiții domnitori pentru înfrânarea abuzurilor, dovedesc că patriarhiile ortodoxe ale Orientului, mănăstirea Muntelui Sinai, mănăstirile Muntelui Athos și comunitățile rumeliote, care atârnavă, ca și Școala națională a Fanarului, de Patriarhia Constantinopolului, au dobândit, în cursul ultimelor patru secole, un mare număr de mănăstiri, schituri și biserici.

Aceste achiziții se datorau milei oamenilor, domnitori sau particulari, care, preocupati de mântuirea sufletului lor, întemeiau, în cinstea Domnului, un așezământ religios, îl înzestrau cu imobile din averea lor individuală și îl închinău uneia dintre patriarhii sau uneia din comunitățile religioase din Orient.

Cu vremea, aceste comunități religioase au început să formuleze adevărate pretenții juridice asupra averilor închinat. Prin reprezentanții lor din țară ele se vor strădui să convingă pe domnitori și boieri că mănăstirile închinat să nu fie confundate cu mănăstirile neînchinat, cele două categorii de fundații religioase trebuind considerate distincte. Ceva mai târziu, ei vor încerca să dovedească aceleași pretenții și drepturi iluzorii prin argumente sofistice. Ei vor susține că mănăstirile cunoscute sub numele de mănăstiri "grecești închinat"

sunt "străine" și, deci, atârând de străinătate, sunt mănăstirile pământene, neînchinat sau slobode. Închinările mănăstirilor cu proprietățile aferente, donațiile de imobile, făcute în cursul secolelor, au avut grijă să fie confirmate prin hrisoave domnești și prin acte autentice, care declarau și recunoșteau aceste posesiuni ca proprietăți inalienabile ale Sfințelor Locuri. Domnii din Fanar, care s-au succedat în cele două Principate, au considerat ca o datorie de a reînnoi aceste titluri de posesiune și de a acorda în același timp mănăstirilor imunități sigure.

Astfel înarmate, comunitățile vor putea susține că aceste așezăminte s-au bucurat totdeauna de drepturile de care s-au bucurat toți proprietarii și imobilele lor și că sunt supuse aceluiași legi care au guvernat întotdeauna drepturile de proprietate în aceste Principate.

Această confuzie a dreptului de proprietate cu dreptul de uzufruct, pe care intenționat o făceau comunitățile grecești, a trezit în Principate, cum era și firesc, un curent general de nemulțumire și proteste împotriva nu numai a abuzivelor metode de exploatare seculară a averilor închinat, dar și a curioaselor concepții juridice cu care acestea încercau să-și justifice uzurparea unor drepturi, care nu le-au fost de la origine în acest sens fixate. La aceste nemulțumiri, dacă se mai adaugă și acele produse de condițiile speculative și vitrege ale domnilor de după Constantin Brâncoveanu și Dimitrie Cantemir, avem destule cauze explicative ale mării revoluții naționale dezlănțuită de Tudor Vladimirescu, ca și ale ideii de secularizare al averilor înstrăinate care devine din ce în ce, obiectul de gândire al opiniei publice românești din acea vreme.

Situația mănăstirilor închinat din Muntenia după fanarioți

După Convenția de la Petersburg, din ianuarie 1834, se numără în Principatele Române cei dintâi domni regulamentari.

În Țara Românească fusese numit Alexandru Ghica. Între alte multe probleme, el avea de rezolvat greaua chestiune a mănăstirilor închinată și totodată îmbunătățirea stării materiale a țărănimii.

Logofăt bisericesc era Barbu Știrbei, dregător cu bune intenții de organizare interioară a Bisericii românești. El a propus organizarea de seminarii teologice cu scopul pregătirii elementelor destoinice dintre care să se recruteze personalul bisericesc de oficiere a serviciului religios și de conducere și administrație a averilor mănăstirești. Știrbei propunea, în realitate, o adevărată reformă morală și administrativă a Bisericii noastre decăzute, cu scopul de a substitui stării de corupție și spiritului de comercializare de care erau animați clericii vremii ideile sănătoase ale unei activități eclesiastice, bazate pe onestitate, dreptate, demnitate și datorie. Prin aceste propuneri, Barbu Știrbei viza, în special, înlăturarea abuzurilor și ilegalităților care se făceau în numirile cu caracter bisericesc.

În vremea aceea, Mitropolia era un focar al celor mai scandaloase abuzuri. Se știe de exemplu, că egumenatele se puneau la mezat, iar moșiile mănăstirești se vindeau de mai multe ori.

La 16 noiembrie, făcând Adunarea Obștească o dare de seamă asupra activității departamentului său, el constată că, dacă prin lege se putea regla chestiunea arendării moșiilor mănăstirilor pământene, nu tot așa se putea ajunge la soluționarea chestiunii averilor mănăstirilor închinată.

Problema aceasta reclama o soluționare energetică din partea autorităților românești, cu cât actele abuzive ale călugărilor greci în administrarea bunurilor mănăstirești îmbrăcase forme de manifestare necunoscute până atunci. Egumenii arendau averile mănăstirești înainte de expirarea termenului, luau arvuna înainte, pentru ca un alt egumen, trimis de orânduire, să le rearendeze.

Egumenii, fiind vremelnici, se sileau să vândă în ascuns toate bunurile mobile. Pădurile erau, de asemenea, în stare destul de proastă. Față de această situație, Adunarea Obștească hotărăște ca egumenii greci, înainte de a fi întăriți în posturile lor, să dea încredințare Logofetei în scris că nu sunt sudiți străini și că „se vor supune întru toate la legiurile și așezământurile acestui pământ”.

Toate măsurile și legiurile acestea nu erau însă luate în seamă de călugări. În lăcomia lor, nu încetau să mijlocească și să facă tot felul de tranzacții între mănăstiri și stat, din care, din nefericire, de multe ori, chiar domnitorul trăgea foloase și țara era păgubită.

La 3 iulie 1837 Adunarea roagă pe domn: “Să se fixeze partea ce se cuvine a da după vechiul drept al țării și al documentelor ziditorilor mănăstirile închinată, fiindcă în curs de 6 luni lucrarea această, după toate mișcările ce s-au făcut, încă nu se vede isprăvită”; la care întâmpinare, Ghica răspunde că: “S-au făcut în destule mișcări din partea stăpânirii, atât mai înainte, cât și în a mea domnie, dar mijlocește împotriviri din partea chiriarhiceștilor locuri, ce au ridicat împotriviri, căroră nu s-au dat încă sfârșit”.

În 1838, cu scopul de a veni în ajutorul statului, s-au cercetat socotelile Casei Centrale și s-au întocmit table de toate moșiile mănăstirilor pământene și închinată, precum și tablouri cu numele arendașilor. S-a constatat cu prilejul acestei anchete că mănăstirile închinată nu contribuieră cu nimic la sarcinile statului.

În 1840 se fixează prin lege o comisie care să înscrie în condiții documentele tuturor mănăstirilor. Comisia avea să cerceteze și veniturile mănăstirilor. În acest scop, egumenii au fost obligați să prezinte zapisele de proprietate departamentului bisericesc.

Tot în 1840 se alcătuieste un proiect de lege în care se prevede ca arendarea moșilor mitropoliei să se facă la “mezat”

(licitație), pe trei ani, sub supravegherea logofătului bisericesc. Venitul avea să se împartă în șapte părți egale, din care patru să rămână mitropolitului, iar celelalte trei să servească la întreținerea a două seminarii și a 14 metoace ale mitropoliei; din ultima parte rămasă, 100.000 de lei erau destinați pentru acte de caritate, iar restul casei de rezervă. Sumele acestea trebuiau să se întrebuițeze cu aprobare domnească.

Curentul naționalist arătase în acea vreme astfel de forme de manifestare, care îngrijorau cercurile religioase ale patriarhilor din Orient. Dovadă de aceasta sunt chiar multe din hotărârile Adunării Obștești pe care domnitorul le sprijinea cam fără voie, nevoind să-și compromită situația prin adeviune prea fățișă. Mitropolitul Neofit chiar reclamă rușilor pe domnitorul Ghica, care s-ar fi arătat prea slab față de naționaliști și ar fi încurajat anumite abuzuri în arendarea averilor mânăstirești, de unde a rezultat înăsprirea raporturilor dintre proprietarii moșilor și clăcași. S-a mai atras atenția că demnitari însemnați ai statului luau sume mari de bani pentru ca să obțină de la domn reduceri de arenze la moșii.

Sub influența politicii impusă de Rusia, cât și din simpatie pentru cauza grecească, călugării greci au fost sprijiniți și pe față și pe ascuns chiar de unii români din Principate. Printre aceștia se poate cita chiar Alexandru Ghica, care, pentru că în ultimul timp proteja pe călugării greci, își atrage din partea Adunării Obștești multe și repetate proteste în ședințele plenare din 22, 24 iunie 1837 și din decembrie 1838. Tot el mijlocește în favoarea grecilor pe lângă consulul general al Rusiei la București, baronul Rukmann, și pe lângă ministrul Rusiei la Constantinopol, de Bouteniéff, explicându-le cererile Adunării Obștești și expunându-le chestiunea grecească.

În octombrie 1842 Alexandru Ghica retrăgându-se, se instalează Căimăcămia de trei. În decembrie se alege Bibescu Vodă. Acesta, de la începutul domniei sale, se interesează cu multă autoritate și energie de chestiunea mânăstirilor.

Alcătuiește un memoriu, la 20 mai 1843, pe care îl trimite la Constantinopol, lui Nesselrode, ambasadorul Rusiei. El însuși face o vizită la Constantinopol, în speranța că va rezolva două chestiuni grele: a mănăstirilor închinatelor și a vănilor.

Trimite lui Nesselrode mai multe memorii, prin care căuta să dovedească că veniturile "arătate chiar de călugări" nu sunt folosite de Sfintele Locuri, și încheia astfel în ultima scrisoare care însoțea memoriul din 1845: "faceți ce știți în chestiunea mănăstirilor închinatelor". Mănăstirile închinatelor de la 1829 nu contribuiseră cu nimic la sarcinile statului. La 15 mai 1843, întărește legea votată de Adunare pentru opinia pe viitor a egumenilor de a mai da locuri în arendă fără știrea stăpânirii.

Rusia aprobă această legiuire, obligând Sfintele Locuri să dea din venitul anual 20.000 de galbeni caselor făcătoare de bine și să se mulțumească anual cu 250.000 piaștri valahi pentru nevoile școlilor, ospiciilor grecești din Constantinopol și altor locuri din Orient. Se numea, de asemenea, pentru fiecare principat câte un exarh care să supravegheze activitatea mănăstirilor, prin care numiri, rușii le rezervau de fapt drepturi de stat în stat. Consimțământul Rusiei a fost dat la 1 august 1843, prin declarația cunoscută sub numele de Memorandum de la Buiuc-Dere.

Billecocq, consul francez la București, scrie din București, la 28 noiembrie 1843, ministrului francez Guizot, care îi ceruse relații despre afacerea mănăstirilor închinatelor. El face un istoric al chestiunii până la Bibescu, arătând abuzurile egumenilor acestor mănăstiri, prin amestecul rușilor, în urma căruia însuși domnul avea neplăceri. Dar Bibescu trimite din nou un memoriu, prin care protestează în contra numirii exarhilor și administrării averilor mănăstirești prin reprezentanții Sfintelor Locuri. El cere sprijinul lui Kiseleff, propunându-i să împartă mănăstirile în categorii, fixându-li-se o sumă anuală necesară întreținerii și un fond de rezervă pentru

reparații, iar din prinosul anual propune să se dea o parte caselor făcătoare de bine din Principate. Arendarea moșiilor avea să se facă prin licitație pe șase ani, în prezența logofătului credinței. Se urmărea ca mănăstirile să nu mai fie “niște triste singurătăți în care abia se găsește un slujitor care să celebreze serviciul divin”.

În aprilie 1844 Bibescu Vodă face un alt memoriu, în care arată că veniturile de trei milioane piaștri ar trebui să se împartă astfel: o parte să se dea instituțiilor de binefacere din țară, iar trei părți, Sfințelor Locuri.

Călugării, la rândul lor, cer însă ca arendarea moșiilor să se facă fără știrea guvernului, ceea ce determină pe Bibescu la redactarea unui al patrulea memoriu, prin care combate pretențiile nejustificate ale grecilor și propune ca Sfințele Locuri să renunțe, în schimbul unei sume globale, dată odată pentru totdeauna, la pretențiile lor de proprietate, adăugând că ceea ce se petrece în ziua de astăzi cu mănăstirile, “nu s-a mai văzut nici chiar în epocile cele mai nenorocite ale Principatelor. Astăzi călugării nu vor să recunoască nici lege, nici guvern, nici ierarhie eclesiastică, înfruntă totul și la orice măsură ce voiește a lua guvernul, fie în interesul mănăstirilor, fie a țăranilor care locuiesc pe moșiile lor, ei se revoltă și devin agresivi”.

Neprimind răspuns favorabil, Bibescu începe să ia măsurile pe care le crede necesare. Astfel, la 23 ianuarie 1845, printr-un decret lege, desființează epitropia Sfântului Mormânt, ce se așezase în țară în timpul lui Kiseleff și fusese tolerată de Alexandru Ghica. Prin acest decret se hotărăște “ca nici o rânduială să nu se poată face pe un soroc mai mare de trei ani, nici cu alte condiții decât a celor ce s-au primit de către noi, pentru mănăstirile cele neînchinat”. Către 1845, Bibescu începe să capituleze și consimte ca licitația publică a moșiilor să înceapă abia în 1852, iar mănăstirile închinat să nu plătească până atunci decât modesta sumă de 20.000 galbeni instituțiilor de binefacere.

Ultima sa încercare pentru rezolvarea acestei spinoase probleme este intervenția care o face pe lângă Aristarchis, agentul țării la Constantinopol, pe care-l roagă să apere instituțiile Principatului. În țară, însă, Bibescu începe să fie acuzat că trage foloase personale din exploatarea moșiilor mânăstirești. "Mânăstirile grecești deveneau obiectul unor rușinoase speculații", scrie mitropolitul Neofit, "egumenii care consimțeau să dea concurs păcatelor cărmuirii erau menținuți și ocrotiți, ceilalți depărtați sau împiedicați".

În februarie 1847, Obșteasca Adunare intervine pe lângă Bibescu ca să oblige mânăstirile să respecte testamentele ctitoricești, legiurile și obiceiurile, la care domnul răspunde că "n-a scăpat nici o împrejurare spre dobândirea acestei legiuite dorințe".

Se face o lege în 1847 prin care se fixează ca arendarea să se facă prin licitație pe cinci ani și că vinderea pădurilor este interzisă. Bibescu, încurajat, ia unele măsuri de administrație. Doi egumeni ai mânăstirilor închinatelor, care nu voiau să admită controlul guvernului în arendarea moșiilor, au fost expulzați. "Se va da de știre la mânăstirea Sinai, cu poftire să trimită alții cu frica lui Dumnezeu și cu cuvenitele calități". În 1847, în fața acestei situații, Poarta și ambasada rusă hotărăsc ca mânăstirile închinatelor să plătească anual, cu începere de la 1848, fiecărui Principat, o parte din venit.

Începe revoluția națională din 1848. Revoluția aceasta, care era socotită de partida liberală ca o faptă însemnată, iar de cea conservatoare o încercare ridicolă a tinerilor, avea să dea o formă și mai concretă aspirațiilor de emancipare a economiei naționale din mâinile străinilor. În proclamația de la 9 iunie 1848 erau menționate următoarele: "Poporul român, în generozitatea și evlavie sa, se închină locurilor Sfinte, și va trimite de acum înainte la Sfântul Mormânt și la alte așezăminte religioase, untdelemn, tămâie, făclii și chiar bani, pentru ținerea de școale, de preoți, spre lauda lui Dumnezeu.

Și tot spre adevărata laudă a Celui ce s-a răstignit, pentru dezrobirea celor săraci, decretă ca prinosul veniturilor mănăstirești să fie al țării, spre ajutorul celor săraci, și reclamă moșile mănăstirilor închinată a le scoate de sub orice autoritate străină”.

Elementul grecesc rămas în mănăstiri constituia un permanent pericol de conflict, pe lângă că țara era jefuită, iar populația sătească trăia în neagră mizerie.

În vremea aceea, primejdia mare pentru Principate fiind intențiile de anexare ale rușilor și înstrăinarea sufletelor românești, problema averilor mănăstirești, fără să fie pierdută o clipă din vedere, cade totuși pe un al doilea plan. Aceasta s-a întâmplat în special sub domnia lui Barbu Știrbei.

În 1849, Rusia, cu consimțământul Turciei, pune domn în Tara Românească pe Barbu Știrbei, care avea o foarte bună pregătire pentru a conduce țara, deoarece fusese în mai multe rânduri conducătorul departamentelor esențiale și cunoștea personal treburile statului și nevoile lui.

Barbu Știrbei se ocupă cu organizarea armatei, școlii și justiției. El fixează raporturile dintre plugari și proprietari și se mai ocupă de teatru și tipografii. Barbu Știrbei dorea să treacă în istorie de păstrător al vechilor privilegiilor și să transmită urmașilor, pe lângă “depozitul ce a primit”, progrese reale de dezvoltare: “Mă silesc”, scria el ambasadorului rus Titov de la Constantinopol, “ca să înrădăcinez în oameni încredințarea că nu mai e vremea cuvintelor și formulelor zadarnice, ci a unei voințe cumpănite și hotărâte”. Preocupat de reformele imediate care aveau să-i asigure un nume bun în istorie, el neglijează chestia mănăstirilor, care continua să rămână în starea de mai înainte. În această vreme, călugării se declară de proprietari ai averilor mănăstirilor. Totuși, în 1851, Știrbei nu pierde prilejul de a protesta, spunând că, din moment ce ei nu puteau ipoteca sau vinde, nu erau proprietari. Grecii însă răspund că nu li se poate contesta dreptul de proprietate,

deoarece nici copiii și femeile măritate nu pot vinde sau ipoteca, și cu toate acestea nu li se contestă acest drept. El înaintază un memoriu Patriarhului Constantinopolului, în care îi descrie situația, rugându-l totodată să prevadă din venituri o sumă pentru stat, deoarece cheltuielile sunt mai mari decât veniturile. Intențiile lui Știrbei de a lua din mâna călugărilor moșiile și de a dezrobi pe clăcași au fost zădărnice. Partea ultimă a domniei lui a fost tulburată de ocupația austriacă și de războiul Crimeii.

Starea de lucruri în Moldova

În Moldova era aceeași stare de lucruri, deoarece mănăstirile închinat se organizaseră, ca și în Țara Românească, ca un stat în stat.

Ele aveau ca autoritate spirituală supremă Mitropolia din Iași. În privința averilor, mănăstirile se împărțeau în trei categorii: unele atârnav de Sfintele Locuri din Răsărit, considerându-se proprietatea lor, altele aparțineau Mitropoliei și celor două eparhii din Moldova – a Romanului și a Hușilor – și, în fine, mai erau mănăstiri autonome, care se conduceau și dispuneau de averile lor cu totul independent.

La 1812, Divanul din Iași a cerut mitropoliei un tablou de mănăstiri cu moșiile lor, pentru “a lua măsurile cuviincioase spre o bună alcătuire a rânuielii fânului ce trebuia să se gătească pentru îndestularea căilor împărătești.” Din acest tablou se constată numărul mare de mănăstiri din Moldova și câte moșii înglobau aceste așezăminte privilegiate. Din catalog se vede însă că au răspuns numai 40 de mănăstiri. Cele ce n-au răspuns au fost: Episcopia de Roman și mănăstirile: Războieni, Doljești, Socola, Galata, Bârnova, Dancul, Nicorița, Hangul, Buhalnița, Frumoasa cu Sfânta Paraschiva, Pobrata, Burdujeni, Mira, Precista din Focșani, Precista din Bacău, Sfântul Nicolae din Botoșani, Bursuci, Sfântul Nicolae din Iași, Sfântul Gheorghe și Sfântul Dimitrie din Galați și Sfântul prooroc

Samuil din Focșani. Multe din aceste mănăstiri se găsesc în catagrafia de la 1851.

Mănăstirea Cetățuia avea 14 moșii; Trei Sfetitele avea 13 moșii; Sfântul Sava avea 23 de moșii, multe din ele în Basarabia;

Bărboiul, câte o moșie în ținutul Vasluiului, Romanului, Iașului și Sorocăi; Sfântul Spiridon, 21 de moșii; Căpriana, 15 moșii; Sfântul Ioan Zlatoust-Iași, 6 moșii; Zbierenii și Zagravei, 4 moșii; Aron Vodă, 7 moșii; Florești, 11 moșii; Adam, 7 moșii; Făstâci, 12 moșii; Tazlău, 11 moșii; Dobrovățul, 8 moșii; Teodorenii, 9 moșii; Pângărați, 6 moșii; Bistrița, 15 moșii; Schitul Frumoasei, 5 moșii; Episcopia Hușului era trecută cu 16 moșii; mănăstirea Precista a Răducanului din Târgu Ocna avea moșiile în ținutul Hotinului, Tecuciului, Covurlui și Bacăului, în total vreo 15 moșii; Văratec, 7 moșii; Agapia, 11 moșii; Râșca 10 moșii; Vorona "are pen prejurul mănăstirii numai o moșie cu locuitorii ei, toată moșia numai pădure, iar câmp prea puțin, fânațul și de arat"; Bisericieni avea 11 moșii; schitul Rafail din Vaslui avea moșia Osăștii și 55 stânjeni din moșia Todireștilor; Coșula, 5 moșii; Slatina, 21 moșii; Vizantea, 20 pământuri și o moară la Breziești, moșie la Câmpuri și altele la Clipicești; Precista din Roman, 6 moșii; Secul, 17 moșii; Neamțul, 26 moșii; Schitul Vovidenia, 72 pământuri; Răchitoasa, 34 moșii; Precista din Galați, 5 moșii; Cașinul, 5 moșii; Soveja avea o moșie "ce se dă în șase bucăți, două în ținutul Tutovii, anume: Jefu și Măzăreștii, nelocuite, iar celelalte patru în ținutul Tecuciului: Ruptura, Galbeni, Șărbănești, Dănceni, pe trei locuiesc oameni, iar pe una, nu. În ținutul Putnei, mănăstirea Soveja avea pentru trebuința ei o bucățică de moșioară la Căputari, nelocuită, altă bucățică la Talapan, nelocuită și alta la Babele, nelocuită". Mănăstirea Doamnei din Botoșani era trecută cu două moșii, iar Brezunțul cu 9 moșii. Mănăstirea Bogdana avea 14 moșii, în Bacău, Neamț, Putna și Iași. Mănăstirea Sfântul Lazăr a răspuns că n-are moșii.

Din vremurile trecute și până la punerea în aplicare a Regulamentului Organic toate aceste mănăstiri se foloseau de mari înlésniri și nu plăteau nici o dare. Pentru îmbunătățirea finanțelor țării, Regulamentul a mai micșorat aceste înlésniri. A îndatorat clerul, deopotrivă cu clasa boierească, să plătească vamă pentru toate produsele și obiectele importate spre trebuința și folosința lor. Mitropolia și cele două eparhii, a Romanului și a Hușilor, erau datoare să ajute anual cu 60.000 de piaștri seminarul de la Socola, acest ajutor adăugându-se la celelalte venituri destinate întreținerii școlilor publice. Mănăstirile din primele două categorii, adică cele grecești dependente de mitropolie și eparhii, au fost împovărate cu o anumită contribuție. Pe celelalte mănăstiri, Regulamentul le-a scutit de orice contribuție: mănăstirea Sfântul Spiridon, pentru că ținea pe socoteala sa un spital, mănăstirile Neamțu și Secu, Văratec, Agapia și altele, din pricina marelui număr de călugări și călugărițe; mănăstirea Socola, pentru că în ea se așezase un seminar. Dar, cu toate mărginirile acestor înlésniri, în același Regulament se spune că “aceste îndatoriri ale mănăstirilor și eparhiilor nu înlătură întru nimic dreptul lor de proprietate, pentru că aceste instituții au primit ca dar, atât din partea guvernului, cât și din partea persoanelor particulare, averile care le aparțin acum, pentru fapte cuvioase și folos obștești, potrivit dorințelor de binefacere și vrednice de amintire ale dăruitorilor”.

Regulamentul Organic prevedea pentru Moldova o comisie formată din patru persoane – fețe bisericești – și din patru boieri, cunoscuți prin cinstea lor, să alcătuiască, sub președinția mitropolitului, inventarul tuturor averilor mănăstirești, să orânduiască administrația lor și să facă cunoscute veniturile acelor mănăstiri care erau datoare cu contribuții față de stat și cu ajutoarele anuale pentru întreținerea așezămintelor de binefacere, ca seminarii, școli publice și altele.

În acest chip, Regulamentul Organic a lăsat mitropoliei, eparhiilor și mănăstirilor o deplină libertate în conducerea averilor mișcătoare și nemișcătoare, aparținătoare lor. Controlul guvernului era îngăduit numai în măsura în care acesta era trebuit pentru supravegherea luării ajutorului de la acele mănăstiri, care erau îndatorate la aceasta de Regulament.

După retragerea ocupației rusești din Moldova, a fost numit Domn Mihail Sturdza. În aprilie 1834, el s-a căsătorit la Constantinopol cu Smaranda, fiica influentului Vogoridi, principe de Sașos, căreia i-a dat în scris că timp de 10 ani nu va ridica legea mănăstirilor închinată. Odată stabilit în țară, el însărcinează pe mitropolitul Veniamin să facă un regulament pentru "organizația cârmuirii averilor pământeștilor mănăstiri", pe care Adunarea Obșetască îl votează. După acest regulament, mănăstirile neînchinată erau împărțite în patru stări, după averea lor. Se fixau sumele necesare întreținerii, iar prisosul avea să se dea, jumătate instituțiilor de binefacere, Seminarului din Socola, iar jumătatea cealaltă trebuia să se depună în păstrare la Mitropolie. Moșiile mănăstirilor aveau să se arendeze pe trei ani, la mitropolie, în fața unui delegat al Domnului. Egumenii trebuiau să întocmească situația de socoteli pe care o înaintau mitropolitului, iar acesta, Domnului. La mitropolie se înființează o casă centrală.

În situație aparte rămâneau mănăstirile Neamțu, Secu, Văratec, Agapia, Vorona și Adam, mănăstiri independente. Proiectul, aprobat de Adunare, a fost trimis spre cercetare în Rusia, care l-a găsit în cadrul regulamentului Organic, dar aplicarea s-a hotărât să nu se facă decât după șapte ani.

Sturdza a fost de la începutul domniei acuzat de necinste: "dregătoriile le pune la mezat, dreptatea vândută celui care da mai mult". Este acuzat că face schimburi silite cu averile mănăstirilor, de acord cu mitropolitul Veniamin, prin nepotul său, N. Canta. Într-o audiență particulară, agentul austriac Wallenburg este rugat de Sturdza să exprime lui Metternich

dorința “de a dobândi o mare parte a proprietăților bisericești, ce sunt în vânzare în Bucovina, deoarece, prin acest chip, s-ar găsi pus cu averea sub legile și jurisdicția austriacă”. Ceea ce urmărea printr-un asemenea aranjament era asigurarea propriilor averi, deoarece acestea provocaseră nemulțumiri în țară. Pentru liniștirea spiritelor, hotărăște să exileze pe Canta. Agenții străini Rükmann și Kotzebue îl sfătuiesc să renunțe la acest proiect, pentru a nu indispuie pe Veniamin și mai ales pentru că un grup naționalist se constituise contra domnului și a tot ce era rusesc.

În Moldova, ca și în Muntenia, concomitent se dezvoltă și consolida ideea unificării naționale, pregătindu-se preluarea pe seama statului a averilor închinare mănăstirilor din Orient. Cu mici diferențe de ani și împrejurări, dezideratele Principatelor erau relativ aceleași. Aceasta se vede și din proiectul de organizare a Moldovei, întocmit de comisarul Leonte Radu în septembrie 1839. În planul acesta se prevede ca toate averile bisericești, atât ale Sfântului Mormânt, cât și ale clerului Moldovei, să se ia în deplină stăpânire a ocârmuirii locale, “cu dreptate, ca acele ce, de către ctitorii pământeni, s-au dat pentru feluri de faceri de bine și de pomenire, care nicicum nu se urmează, ba mai vârtos, multe mănăstiri și biserici au ajuns a fi mai rele decât grajduri, iar veniturile se cheltuiesc și se întrebuințează prea cu necuviință; dar să se regularisească a se da pe tot anul o dare potrivită Sfântului Mormânt, iar sporul din cele greco-mănăstirești și cu venitul din mănăstirile pământești se va întrebuința atât pentru acele mănăstiri, dar și pentru feluri de îmbunătățiri și așezămături patrioticești plăcute lui Dumnezeu”. Acest proiect mai prevedea ca Epitropia Sfântului Mormânt “cu totul să se desființeze”. Egumenii greci să fie izgoșiți și în locul lor să se rânduiască călugări moldoveni, bărbați de toată cuviința, cu lefi potrivite, ca toți ceilalți monahi. Schiturile aveau să se desființeze. Monahii și monahiile să se adune pe la lavre și chinovii. Se mai prevedea: “să se catagrafisească

toți călugării și să se oprească a se mai tunde și nici a se mai primi de prin alte țări, fără știrea și primirea cărmuirii politicești, sub grea răspundere a Sinodului pentru dimpotrivă urmare. În fieștecare mânăstire se va lăsa o obște de monahi sau monahii potrivit cu înlesnirea de față, însă frații și surorile ce se vor găsi încă fără tunderă se vor scoate afară la lume, iar monahii sau monahiile ce se vor găsi pe la mânăstiri din alte țări, să se trimită la urma urmelor”.

Proiectul nu devine însă realitate. El are o mare valoare istorică pentru ideile preconizate, prin care se credea că se puteau îndrepta sau rezolva problemele de administrare ale averilor mânăstirești închinate și neînchinat. El amintește, în liniile sale generale, ideile legilor votate în Muntenia de Adunările Obștești în timpul domniilor lui Alexandru Ghica și Bibescu Vodă.

Conflictul dintre domnitor și mitropolit se accentuează și mai mult, mai ales că Sturdza se amesteca în controlul mânăstirilor Neamțul și Secu și obliga episcopii să-și plătească datoriile. Deoarece conflictul acesta putea să-i cauzeze serioase prejudicii față de opinia publică a țării, Mihail Sturdza se hotărăște să se adreseze Porții.

La 6 decembrie 1841, el scrie la Constantinopol, cerând ca mânăstirile închinat să intre în regimul prevăzut pentru toate mânăstirile, așa cum prevedea art. 416 din Regulamentul Organic, fiindcă i se fac neajunsuri mari în țară. Răspunsul ce i s-a dat n-a fost deloc satisfăcător. I s-a răspuns că această chestiune este rezervată negocierilor dintre Rusia și Poartă.

Tot în 1841, el dă decretul pentru alcătuirea comitetului de cinci persoane, alese dintre călugării clerului, căruia i se da ca însărcinare administrarea averilor mânăstirilor mitropolitane și eparhiale.

La 18 ianuarie 1842, veneratul mitropolit Veniamin Costache demisionează forțat din pricina schimbărilor de moșii pe care domnul le făcea cu mitropolia și cu mânăstirile. Mitro-

politul era străin de aceste afaceri, însă ca să scape de el, Sturdza a căutat să-i aducă tot felul de învinuiri pe cale publică, iar prin scrisori anonime l-a înfricoșat și i-a luat demisia. Domnitorul primește demisia și o comunică Adunării, care o ratifică fără părere de rău.

Deoarece ideea laicizării administrației averilor bisericesti și mănăstirești se impusese de multă vreme, la 2 februarie 1842 Adunarea votează trecerea atribuțiilor de conducere a Eforiei Școalelor și casei Milelor în mâna laicilor, atribuții care înainte se găseau în mâinile mitropolitului.

La 6 martie 1842, Adunarea numește pe Sturdza "Părinte al Moldovei", pentru că încuviințase inițiativa acestei legiuiri. Măsurile luate sunt făcute cunoscute Porții și lui Voșoridi, care răspunde că actele domnului sunt binevenite. S-au făcut numai câteva rezerve, și acelea platonice, asupra procedurii urmate.

Chestiunea bisericească era deosebit de importantă în politica orientală a timpului. Rușii aveau interese în Moldova. Pentru a-și spori autoritatea asupra Bisericii din Orient, Rusia forțează mâna mitropolitului demisionat ca să exprime Curții rusești dorința sa de a rămâne mai departe în scaun, cu scopul: "de a despărți Biserica Moldovei de cea din Constantinopol, pentru a o închina Bisericii rusești, iar după aceea să demisioneze în favoarea unui mitropolit rusesc, numit de sinodul imperiului". În aceeași vreme, principele de Samos, Voșoridi, se străduia la Constantinopol să obțină din partea Patriarhiei aprobarea demisiei lui Veniamin Costache. El a scris lui Mihail Sturdza că ar avea nevoie de 5000 de galbeni pentru a dobândi de la sinodul patriarhal o soluționare favorabilă a acestei demisii. Ceva mai târziu, demisia a fost aprobată în schimbul sumei de 2000 de galbeni. Scrisoarea patriarhului încuviința dreptul de alegere a unui nou mitropolit, dar reproșa în același timp domnitorului procedura anticanonică după care se făcuse demiterea.

Pe baza acestei aprobări și a nemulțumirii pe care i-o cauza purtarea boierilor, care se amestecau tot mai mult în chestiunea averilor mânăstirești, Sturdza cere alegerea unui nou mitropolit, "pentru a rezolva chestiunea bunurilor bisericesti și a mânăstirilor închinate". Până la această alegere, el modifică așezământul unor mânăstiri și alcătuiește un proiect de administrare a bunurilor bisericesti. În acest proiect prevede secularizarea averilor mânăstirilor închinate, ceea ce ridică de partea călugărilor o mulțime de proteste. Domnitorul rămâne însă neclintit în hotărârea sa. Recunoaște greșeala și încearcă să recheme pe Veniamin. Nereușind, el cere un prelat rus, mai ales că, rupând relațiile cu Constantinopolul, intrase în sfera influenței rusești.

În martie 1844 noul mitropolit Meletie își însușește și iscălește noul proiect de lege privitor la conducerea averilor mitropolitane și eparhiale. Prin acest proiect se hotăra înființarea unui departament special bisericesc, care, între altele, trebuia să administreze averile mânăstirilor mitropolitane și eparhiale, împreună cu mitropolitul, episcopii și egumenii acestor mânăstiri. Pentru o mai bună gospodărire, se înființează la Iași o Casă Centrală Bisericească.

Răspunderea totală cădea asupra vornicului bisericesc, care avea supravegherea tuturor averilor mânăstirești și bisericesti.

Fiindcă proiectul acesta avea și aprobarea guvernului rusesc, Sturdza intervine ca și mânăstirile închinete să intre în dispozițiile departamentului bisericii, fără succes însă. În zadar, în noiembrie 1844, se arată că averea acestor mânăstiri este moldovenească și că numai "închinarea mânăstirilor este la Locurile Sfinte". Mânăstirile închinete au trebuit să rămână în afară de lege. Li s-a impus numai ca egumenii să primească împuternicirea prin vornicul bisericesc, iar nu prin ministerul de interne. Această excepție se explică prin aceea că interesele Rusiei din acele momente erau să susțină mai mult pe greci decât pe români.

Între 1844 și 1848 începe seria frământărilor politice. Se înființează Partidul Național, se răspândesc tipărituri cu caracter politic, iar Domnului i se aduc învinuiri. Rusia începe să piardă din influența pe care o avea asupra Moldovei. În 1845, cu ocazia unei petreceri la teatrul din Iași, se strigă: "Jos grecii!" Situația se agravează și Mihail Sturdza adresează la 1846 un memoriu Rusiei prin care cere ca mănăstirile închinete să fie obligate să subvenționeze stabilimentele de pietate și utilitate publică. Cu ocazia izbucnirii epidemiei de holeră, el impune mănăstirilor străine, fără avizul Rusiei, să dea suma de 10.000 de galbeni pentru cheltuielile cu care trebuia să sprijine măsurile luate contra epidemiei.

Boierii naționaliști erau și contra rușilor, dar în primul rând erau pentru înlăturarea grecilor din mănăstiri. În dezideratele lor de la 27 martie 1848 au cerut "ridicarea nivelului cultural al clerului și secularizarea averilor mănăstirești". Veniturile mănăstirilor închinete întreceau bugetele tuturor orașelor din Moldova.

Mihail Sturdza nu putea rezista acestor deziderate ale curentului naționalist și le sprijini în mod public. La 26 iulie 1848 el dă "Minunata Constituție", în care, la art. 28, spune: "Toate chinoviile din Principate să dea socoteală de întrebuințarea veniturilor ce au, ca să nu scape vreo mică parte din zeciualala legiuită". Atât se prevedea în chestiunea mănăstirilor, chestiune atât de mult discutată. Totuși, prin această dispoziție, Sturdza era socotit ca "original" și pus alături de Ștefan cel Mare. Sturdza nu era însă sincer, ceea ce boierii n-au întârziat să-și dea seama. Ei chiar publică o broșură ostilă lui Sturdza, cu ocazia sosirii în Moldova a comisarilor împărătești Efendi și Duhamel. Soluția preconizată de Partidul Național al acestor boieri era: "Înturnarea către stat a averilor mănăstirilor închinete", spunând că ar fi păcat național de a lăsa averile publice în mâinile unor călugări străini, "pururea rebeli la legile țării, ce-i îngrașă de atâtea veacuri.

Mănăstirile s-au îndepărtat cu totul de la rolul lor, au devenit case de arendatori, sunt ocupate de mirenii și întrebuințarea însemnatelor venituri este un scandal public”.

Faptul că nemulțumirile generale aduseseră revoluția ar fi trebuit să dea de gândit domnitorului.

Mulți dintre naționaliștii moldoveni care luptaseră fățiș împotriva domnitorului pentru rezolvarea acestor idei sunt forțați să se exileze. Ei s-au refugiat în Transilvania și în Bucovina, la moșia lui Hurmuzaki. Din consfăturile care au avut loc în acest refugiu s-a născut ideea unei Constituții prin care să se pună capăt abuzurilor domnitorilor. Cu elaborarea proiectului ei însărcinează pe Mihail Kogălniceanu. În această Constituție se prevedea, printre altele, “secularizarea averilor mănăstirești”. După Convenția de la Balta Liman, încheiată la 19 aprilie 1849, prin derogare de la dispozițiile Regulamentului Organic, domnii, “acești mari funcționari”, au fost numiți de sultan cu învoirea Rusiei, pe șapte ani. Domn al Moldovei este numit Grigore Ghica.

De la începutul domniei, Grigore Ghica Vodă alcătuiește un memoriu în chestiunea mănăstirilor, pe care îl înaintează la Constantinopol. Arată că deși venitul mănăstirilor s-a îndoit, partea fiscului a rămas tot ca în vechime, și nici acesta nu se plătește, iar statul este în mare strâmtorare. În materie de administrație, propune ca egumenii mănăstirilor închinată să fie aleși în unire cu mitropolitul țării. De asemenea, arendările să fie făcute prin licitație, iar a patra parte să fie dată slujitorilor altarului; partea ce mai rămânea, aproape jumătate, să fie în folosul comunității. Pentru susținerea acestui memoriu, trimite la Constantinopol pe Costache Negri și pe Dimitrie Rallet.

Intervenția sa a fost fără rezultat. Domnitorul scoate la licitație, în 1851, moșiile mănăstirești. Licitația dădea drept la uzufruct abia de la 23 aprilie 1852 și arendarea ținea până la 1855.

Rusia și Turcia erau încă de la 1853 în război pentru apărarea ortodocșilor și pentru cheile Sfântului Mormânt. Franța, Anglia și Sardinia iau partea Turciei, fiindcă nu vedeau cu ochi buni expansiunea rușilor în Răsărit, mai ales în direcția Constantinopolului. Războiul se mută în Crimeia, unde rușii sfârșesc prin a fi învinși.

În timpul războiului Crimeii, Grigore Ghica părăsește țara, plecând în Austria. Reîntors, el găsește Moldova într-o situație foarte grea. Ocuparea țării de armatele străine produsese mare jenă financiară și un mare deficit bugetar. El reușește totuși să echilibreze bugetul. Chestiunile economice nu-i mai dădeau răgaz însă să se ocupe și de vechea problemă a mănăstirilor.

După cum vedem, în afară de indiferența sau lipsa de patriotism a unor domnitori, interesați ei înșiși, uneori, de menținerea privilegiilor de care se bucurau în țară călugării reprezentanți ai Locurilor Sfinte, exista și interferența de interese dintre Rusia și Turcia care dădeau câștig de cauză când românilor, când comunităților Locurilor Sfinte, după împrejurări. Din aceste conjuncturi politice grecii știau să profite cu multă abilitate. Numai așa ne putem explica lunga agonie a acestui proces istoric, până la jumătatea secolului al XIX-lea, fără speranțe de dezlegare în favoarea Principatelor.

Secularizarea averilor mănăstirești

După unirea Principatelor Române, în 1859, sub domnitorul Alexandru Ioan Cuza, Camera, sub influența opiniei publice, ia măsuri din ce în ce mai potrivnice grecilor. După hotărârea din 1862 ca venitul mănăstirilor să se verse în bugetul statului, ea instituții românești de stat, cu buget de cheltuieli, la 13 decembrie 1863, Kogălniceanu, pus de domnitorul Cuza, prezintă legea secularizării averilor mănăstirești.

La 14 decembrie se comunică Porții, explicându-se cu documente pentru ce s-a luat această măsură definitivă: "S-a

făcut un act de înaltă necesitate, o măsură de ordin politic. Domnitorul n-a făcut decât să asculte de ideea progresului epocii, suprimând bunurile inalienabile, a făcut uz de un drept absolut. El a imitat tot ce-au practicat înaintea lui aproape toate statele europene, ceea ce urmărește în acest moment guvernul italian în provinciile sale din Adriatica, ceea ce Sublima Poartă își propune să realizeze ea însăși. Sunt considerațiuni generale care sunt axiome în economia politică. Dacă nu s-a făcut până acum, aceasta se datorește faptului că domnitorul a nădăduit într-o înțelegere. Legea a răspuns sentimentelor țării.”

Adunarea electivă, clerul ortodox, presa, opinia publică, țara întregă doreau de mult această soluționare atât de dreaptă și de necesară intereselor României. Adunarea electivă nu lăsa să treacă nici o sesiune fără să amintească guvernului că această chestiune națională trebuie să aibă prioritate. Și este important de remarcat cum orice dezbinări, orice dizidențe încetau, ori de câte ori era vorba de chestiunea mânăstirilor închinată. În această privință, este de lăudat atitudinea demnă, patriotică pe care au avut-o membrii clerului din țară. Toți, de la mitropoliți până la preoții de la sate, s-au unit să protesteze împotriva neîntemeiatelor pretenții și interpretări a comunităților Sfintelor Locuri.

Presa, cu libertatea ei absolută, a îmbrățișat această chestiune. Foaiă oficială se întorcea de multe ori împotriva guvernului, acuzându-l de trădare națională. O mulțime de broșuri apar pentru a întreține spiritul populației. Se publică lucrări pentru a sprijini drepturile românilor înaintea Puterilor Europei, care erau chemate să se pronunțe în această chestiune. S-a căutat să se dărâme teza grecească, care căuta să explice că “închinare” însemna “donație”, în loc de “ajutor”. Între altele, se susținea că actele acestea de închinare nu trebuiesc înțelese decât ca un fel de supuneri de ordin spiritual, datorate suzeranității religioase.

Se amintea, de asemenea, că ajutorul hărăzit lavrelor din Orient, în spiritul acestor închinări, trebuia să se facă numai din prisosul mănăstirilor, "iar în anii de lipsă să se trimită mai puțin".

Teza grecească era combătută cu multe argumente serioase. Așa, de exemplu, se susținea că averile primilor donatori fuseseră închinare de donatorii de mai târziu, încât închinarea ar fi putut să conțene, în cel mai bun caz, pe averile date de ei și nu de alții. Adevărul istoric aspra chestiunii nu întârzie să apară, mulțumită publicării documentelor de închinare a mai multor mănăstiri, în care închinarea era socotită ca o "pomană veșnică a prisosului veniturilor spre a fi călugărilor de trebuință", iar nu ca o donație reală, definitivă. Dar chiar această "pomană a prisosului veniturilor" era condiționată în actele de închinare de astfel de restricții: "de se va întâmpla vreun an neroditor, să nu se trimită".

Înțelesul cuvântului "închinare" a fost discutat pe larg de aleșii națiunii și s-au dovedit, cu documente, intențiile de fraudă ale călugărilor greci.

Din cercetarea serioasă a documentelor de închinare reieșea astfel că mănăstirile fuseseră închinare cu oarecare tocmeală, și anume, întâi, să se întrețină mănăstirile pământene, și numai ce prisosește să se trimită. Nici unui ctitor nu i-ar fi trecut prin minte că, închinând mănăstirea din țară unei mănăstiri din răsărit, așezământul lui în țară trebuia să se desființeze.

Dar chiar comunitățile religioase străine, cărora ele fuseseră închinare, deviaseră de la îndatoririle religioase prescrise de aceste acte. Cele mai multe mănăstiri erau în părăsire sau se transformaseră în conace de administrație ale patronilor din Orient, cu sucursale în Principate. Grecii se justificau susținând că Sfintele Locuri nu puteau să întrețină comunitățile religioase din Țările Române, deoarece s-ar fi pretins de la ele un lucru potrivit regulilor Bisericii și temeliei organizării

monahale din Răsărit. Ceva mai mult, ele neavându-și scaunele în Principate, legal nu erau obligate să se îngrijească de așa ceva. Cu atât mai mult cu cât nu figurau ca proprietari, sau nu li se recunoștea dreptul de proprietate.

De aceea, conform canoanelor, mănăstirile din Principate trebuiau desființate și transformate în centre de administrație.

După cum vedem, grecii nu recunoșteau mănăstirilor închinare nici o importanță spirituală, ci numai una economică și financiară. Cu alte cuvinte, gândul le era numai la exploatarea lor.

În ceea ce privește ruina mănăstirilor, grecii o explicau prin reținerile din 1822-1827, impuse de autoritățile locale, și prin jafurile turcilor din vremea Eteriei.

Numai în urma numeroaselor discuții și laborioaselor cercetări a documentelor de închinare, Adunarea electivă, în frunte cu Kogălniceanu, votează proiectul de lege al secularizării tuturor averilor mănăstirești, lege care fusese amânată până atunci din motive de "înalță prudență".

Toți își dădeau seama că orice întârziere putea fi dăunătoare pentru "liniștea publică".

În raportul care însoțea acest proiect de lege se arăta, pentru împăcarea Porții, că guvernul a fost numai organul executor: "Miniștrii Prințului domnitor nu puteau să se țină de o parte, să se izoleze și, pentru a se spune astfel, să protesteze pentru liniștea lor contra actului atât de emina-mente național".

Guvernul român așteptase rezolvarea conflictului prin Poartă. Văzând că aceasta întârzie, a luat asupra-și rezolvarea lui, conform intereselor naționale, exprimând regretele sale Curtii suzerane și Puterilor Garante.

Alexandru Ioan Cuza "a dorit să facă să meargă până la Tron responsabilitatea și onoarea acestui mare act". Ședința votării a fost înflăcărată. Șeful guvernului, Kogălniceanu, a citit proiectul și, după ce a terminat, s-a coborât de la tribună, spunând: "N-avem

nevoie, domnilor, a vă arăta importanța acestei chestiuni în țară și pentru țară”. Apoi, făcând aluzie directă la domnitor, a adăugat: “Șeful statului refuză un triumf diplomatic. El preferă toate pericolele, dar chestiunea să se dezlege în țară și de țară”.

Textul legii hotăra ca toate averile mănăstirești, închinete și neînchinete, precum și alte legate publice sau daruri făcute de către feluriți testatori sau donatori din Principatele Unite, Sfântului Mormânt, Muntelui Athos și Sinai, Antiohia, Alexandria etc., mitropoliilor și episcopiilor, să se proclame “domeniuri ale statului român”. Votul secret al Camerei, în ședința de la 13-26 decembrie 1863, întrunind 97 bile albe și 3 negre, a fost binecuvântat de mitropolitul Nifon.

În general, secularizarea a fost privită de poporul român ca un act suprem. Puțini au fost aceia care au protestat împotriva actului. S-au făcut manifestații pe stradă. Municipalitatea Bucureștiului, șefii corporațiilor, au mers la palat și au prezentat domnitorului Cuza omagiul țării. Studenții români la Paris scriu domnitorului că ei consideră actul secularizării ca un act istoric și “salută era nouă care se ridică pentru această țară atât de asuprită. Ultimele urme ale bizantinismului și ale monahismului să dispară din această țară care aparține de aici înainte libertății”.

Votarea și sancționarea acestei legi a impresionat Poarta. Marele Vizir Faud s-a grăbit să răspundă domnitorului: “Nu trebuie ascuns Alteței Voastre efectul ce-a produs asupra Sublimei Porți acest fel de a proceda al guvernului său. Surpriza noastră a fost cu atât mai profundă, cu cât noi eram departe de a ne gândi că Alteța Voastră va pune o atât de mare precipitare, de a îmbrăca cu o nouă destinație modul soluției pe care-l propusese, fără să aștepte răspunsul Sublimei Porți și al Puterilor Garante”.

Rusia, de asemenea, a aprobat acest act politic al Adunării Naționale.

(“Procesul mănăstirilor închinete”, Institutul de Arte Grafice, București, 1936)

**TABLOUL CU PROPRIETĂȚILE
ROMÂNEȘTI ÎNCHINATE
MUNTELUI ATHOS**

Pr. Marin Popescu-Spineni

MÂNĂSTIRI, SCHITURI ȘI BISERICI

BUCUREȘTI:	Cotroceni (1682), Radu-Vodă (1613), Sf. Apostoli (1760), Plumbuita (1586), Sf. Spiridon (1776), Mihai Vodă (1599).
BACĂU:	Berzunți (1773), Răducanu (1678).
BOTOȘANI:	Todireni (1664).
DOLJ:	Roaba, Jitia.
GALAȚI:	Precista.
IAȘI:	Golia (1606), Bărboi (1669), Dancu (1702), Trei Sfinți (1646).
PUTNA:	Vizantea (1777), Mira sau Miera (1592).
IALOMIȚA:	Slobozia (1635).
ROMANAȚI:	Hotărani.
VASLUI:	Dobrovățu (1651), Florești (1806).
VLAȘCA:	Căscioare (1631).
OLT:	Clocociovu (1625).
TECUCI:	Răchitoasa (1729).
ARGEȘ:	Tutana, Beștila, Ciutura.
BUZĂU:	Isvoreanu (Isvorani).
FĂLCIU:	Bursuci (1662).
IALOMIȚA:	Apostolache.
MEHEDINȚI:	Baia de Aramă.
MUSCEL:	Budișteni.
PRAHOVA:	Văleni de Munte.
VASLUI:	Lipovăț (1651).
TUTOVA:	Grăjdeni (1602).

**TABLOUL CU PROPRIETĂȚILE
ROMÂNEȘTI ÎNCHINATE
MUNTELUI ATHOS**

Pr. Marin Popescu-Spineni

MĂNĂSTIRI, SCHITURI ȘI BISERICI

BUCUREȘTI:	Cotroceni (1682), Radu-Vodă (1613), Sf. Apostoli (1760), Plumbuita (1586), Sf. Spiridon (1776), Mihai Vodă (1599).
BACĂU:	Berzunți (1773), Răducanu (1678).
BOTOȘANI:	Todireni (1664).
DOLJ:	Roaba, Jitia.
GALAȚI:	Precista.
IASI:	Golia (1606), Bărboi (1669), Dancu (1702), Trei Sfinți (1646).
PUTNA:	Vizantea (1777), Mira sau Miera (1592).
IALOMIȚA:	Slobozia (1635).
ROMANAȚI:	Hotărani.
VASLUI:	Dobrovățu (1651), Florești (1806).
VLAȘCA:	Căscioare (1631).
OLT:	Clocociovu (1625).
TECUCI:	Răchitoasa (1729).
ARGEȘ:	Tutana, Beștila, Ciutura.
BUZĂU:	Isvoreanu (Isvorani).
FĂLCIU:	Bursuci (1662).
IALOMIȚA:	Apostolache.
MEHEDINȚI:	Baia de Aramă.
MUSCEL:	Budișteni.
PRAHOVA:	Văleni de Munte.
VASLUI:	Lipovăț (1651).
TUTOVA:	Grăjdeni (1602).

BACĂU: Precista.
FOCȘANI: Precista.
Tg. OCNA: Precistă (1777).

MOȘII

ARGEȘ: Tutana (3100 ha), Beșteleiu.
BACĂU: Letea (4100 ha), Lupeni, Berzunți (4000 ha), Cetățuia Prăjești (2371 ha), Pințești, Brătila, Viforeni.
BOTOȘANI: Trușești (2359 ha), Suharăul, Preliepa (în comuna Văculești), Movileni, Comăndărești, Buciumeni, Adâncata, Gurbănești, Burdujeni.
BRĂILA: Cioara, Lacul Tătarului, Cremenea, Ivănuțu.
BUZĂU: Mărgineanca, Misileanca (700 ha), Năeni (1362 ha), Glodeanu-Cârlig, Jugureni, Izvoranu, Predeleni (răpită de călugării greci și alipită schitului Izvorani, din comuna Grăjdana), Tăbărăști, Căldărușa, Cotorca (1350 ha).
CAHUL: Orzărești, Gura Moldoveni.
COVURLUI: Vameșul sau Vămășeni, Vădeni, Gerul, Zmulți, Cișmelele (1000 fălci).
DÂMBOVIȚA: Drăgoești, Haimanale, Voințești, Socetul, Ismene, Părlita (pădure de 82 000 ari).
DOLJ: Podari-Palilula, Plosca, Balțica, Balcanu, Bechetul-Călărași (9455 ha), Cârțioai (Cârcea), Ciutura (551 ha arabile și 300 ha vie), Goicea Mare, Câmpeni, Roaba, Siliștea.
DOROHOI: Ghindești.

- FALCIU:** Covasna (1200 ha), Elanul (cu deal, pârâu, șes întins, în marginea comunei Urlăți), Tălhărești.
- IAȘI:** Tomești, Spineni, Oprișeni, Șorogari, Copou, Rădiul lui Tatar, Cărnicieni (1859 ha), Frâncești, Moara Dancu, Buciumi Ciorogari.
- IALOMIȚA:** Piscul Carapanul (trup din moșia Persica sau Bordușelele), Ciorianca, Coslogeni (trup din moșia Trăneșeni), Săpunari (lângă Lehliu), Cunești (în comuna Rasa), Făurei (în comuna Ulmu), Odăi Vlădica (pădure pe moșia Bărăgan, de 18 ha, în comuna Lupșani), Odaea Călugărului (850 ha, în comuna Copuzu), Odaea Protopopului (3500 ha), Racu, Mătăsești (în comuna Șocariciu, avea 23 000 ha), Ciocănești (6000 ha), Berlești-Popești (14 000 ha), Stelnică (între Fetești și Cegani, avea 6000 ha la baltă și 4290 ha pe Bărăgan), Lata Sărată, Gaița (3200 ha), Patru Părți (în comuna Murgeanca), Strachina (lac în comuna Murgeanca), Motâlva (1400 ha), Ivănești (în comuna Larga, cu o pădure de 100 ha), Slobozia, Fundu-Crășani (13 900 ha), Ciacu, Petroiu (3000 ha), Lăteni, Găunoși (3500 ha, Larga (6000 ha).
- ILFOV:** Luica, Luica Cotroceni, Luica Mituni, Căscioare Bolintinu, Herăstrău, Lupești, Isvoru, Moara Nouă, Ogrăzeni, Otopeni Plumbuita, Glina, Gâștile, Căldărarul, Cosciocul, Cotroceni,

- Ciurel, Dudul, Băleni, Vadu Ocnei, Spanciova, Prisiuni, Tămădău.
- MEHEDINȚI:** Batotiții, Pristolu, Hotărani, Apa Neagră.
- MUSCEL:** Budișteni, Valea Văleni, Baloteasca.
- OLT:** Fărliți, Preotești, Mogoșești, Donești, Uda (2000 ha), Unchiașul, Bârca (150 ha), Odești.
- PRAHOVA:** Vatra Văleni, Valea Ștubei, Râncezi (cu pădure de 250 ha), Valea Cucului, Protosinghelul (în comuna Măgurele), Tisa, Vatra Schitului Apostolache, Vărești, Muscelul, Glodeanu, Homorâciul, Munții Homorâciu, Ceptura, Văleanca Ceptura, numită și Cotroceanca, Crețulescul, Urlățeanca, Fundoaia, Bălăceanca, Sforile, Radu-Vodă, Căldărușanca, Macovei, Chitioara, Buchilași (în comuna Râfovul).
- PUTNA:** Grigorești, Fitinghești, Fitionești, Mera (pădurea avea 4589 pogoane), Lespezi, Pădureni, Petrești, Mândrești, Balotești, Vizantia (150 ha), Simionoaca.
- ROMANAȚI:** Hotărani, Fundul Vornicului.
- ROMAN:** Rediul (lângă comuna Bozieni), Fărcășani (în comuna Scheea).
- TECUCI:** Ciușlea, Răchitoasa, Tarnița (105 ha), Glăvănești (cu 768 ha arabile și 380 ha pădure), Odaia, Gura Bereheciu, Țigănești (7432 ha), Vicoleni, Binești, Baicani, Barcea (3152 ha), Vladnic, Țepoaia (cu 311 ha), Gurdunul.
- TELEORMAN:** Cireașovul, Dorobanțul, Goleasca, Goala, Pieptea (în Piatra avea 3788 ha din moșiă Starița), Stavila Semintele, Stomborești.

- TUTOVA:** Liești, Șendrești, Tehulești, Andonia (arabil și pădure), Strâmtura, Trestiana, Hălărești, Pătăciuni, Gâlcești, Grăjdeni, Fântânele, Berești, Bălănești, Odaia-Bursucanul, Bursuci.
- VASLUI:** Dănești (1430 ha), Tatomirești (715 ha), Ciocârlești (604 ha), Coropcenii (1538 ha), Florești (3446 ha), Miclești (4100 ha), Deleni (2574 ha), Laza (4498 ha), Toporăști (2009 ha), Ivănești (2832 ha), Dobrovățul (5106 ha), Lipovățul, Corbul, Bolboaca (8851 ha), Ruleni (397 ha), Zăpodeni (840 ha).
- VLAȘCA:** Buciumul (400 ha), Coteni, Căscioarele, Daia, Pietrele, Găiușeni, Gâstești (1100 ha), Dăița, Zădăriciul.

PODGORII

În Muntenia, 400 pogoane vie situate în diferite localități.

În Moldova:

IAȘI:	73 pogoane
PUTNA (ODOBEȘTI):	52 pogoane
FOCȘANI:	63 pogoane
VASLUI:	34 pogoane
TECUCI:	24 pogoane
BACĂU:	25 pogoane

CLĂDIRI

HANURI: unul în Craiova (hanul zis Tura) și unul în Iași (Trei Sfinți)

CASE: 20 în Iași
 PRĂVĂLII: 20 în București, 32 în Iași și
 una în Craiova
 PRĂVĂLII CU EMBATIC: 400 în București, 150 în Iași,
 400 în Focșani,
 200 la Odobesti și 400 în Galați

RECAPITULAȚIE

	MUNTENIA	MOLDOVA	TOTAL
MĂNĂSTIRI	12	13	25
SCHITURI	7	3	10
BISERICI	-	3	3
MOȘII	118	93	211
CLĂDIRI	23	54	77
POGOANE VIE	400	271	671
PLASAMENT ÎN EMBATIC	400	1150	1550

Numai între anii 1848–1854, mănăstirile de la Muntele Athos au încasat din Muntenia 3.960.658 plăști, iar din Moldova 3.859.443 plăști, în total 7.820.101 plăști.

*(“Procesul mănăstirilor închinat”,
 Institutul de Arte Grafice, București 1936)*

CUPRINS

PREFAȚA

- † Serafim,
Mitropolit al Germaniei, Europei Centrale și de Nord 7

I. MUNTELE ATHOS

1. DESCRIERE

- Privire generală asupra Muntelui Athos 10
– Atanasie Mironescu
Clima și vegetația Athosului 17
– Pr. Prof. Teodor Bodogae
Primele așezări la Athos 20
– Pr. Stoica Nicolaescu
Locuri și priveriști athonite 31
– Veniamin Pocitan
Legenda Muntelui Athos 54
– Monah Antipa Dinescu
Cântarea Sfântului Munte 66
– Monah Teodosie Bonteanu

2. ISTORIE

- File de cronică athonită 71
– Nicolae Iorga
Frământări și speranțe la Athos 78
– Axente Frunză
Organizare și viețuire la Athos 94
– Aurel Cosma
Atitudinea Vaticanului față de Sfântul Munte Athos 105
– Pr. Prof. Petru Rezuș

3. MONAHISMUL

Tradiția Sfântului Munte	
– Pr. Prof. Dragomir Demetrescu	109
Începuturile și dezvoltarea monahismului athonit	
– Pr. Prof. Teodor Bodoșgae	114
Mănăstirile Athosului	
– Veniamin Pocitan	152
Sfântul Atanasie Athonitul	
– Pr. Prof. Liviu Stan	208
Sfântul Grigorie Palama și Tomul Aghioritic	
– Protos. Ambrozie Meleacă	213
Sfinții Athoniți – Ierom. Paisie Lambru	235
Calendarul mucenicilor de la Athos	237
Cuvânt de laudă Părinților aghioriți	
– Arhim. Ioanikios Kotronis	238
Monahismul athonit astăzi	
– Ierom. Macarie Simonopetridis	274

4. ROLUL ATHOSULUI ÎN ORTODOXIE

Misiunea Athosului în Ortodoxie	
– Veniamin Pocitan	285
Înrăurirea Sfântului Munte în viața popoarelor ortodoxe	
– Pr. Prof. Teodor Bodoșgae	288
Rolul Athosului în istoria cultului ortodox	
– Pr. Prof. Ene Braniște	299
Muntele Athos – Acropolă a Ortodoxiei	
– Gheorghe Cronț	317

5. AUTONOMIA SFÂNTULUI MUNTE

Patronajul asupra Sfântului Munte	
– Pr. Prof. Teodor Bodoșgae	332
Caracterul interortodox al Muntelui Athos	
– Pr. Prof. Liviu Stan	344
Biserica Ortodoxă Română și problema Muntelui Athos	379

Athosul – centru de iradiere a culturii bizantine în țările ortodoxe	414
Sigiliile mănăstirilor de la Muntele Athos – Maria Dogaru	424

II. LEGĂTURILE ISTORICE ALE ROMÂNILOR CU MUNTELE ATHOS

1. ASPECTE GENERALE

Vlahii la Muntele Athos – Marcu Beza	431
Sfântul Munte Athos și importanța lui pentru români – Pr. Stoica Nicolaescu	435
Considerațiuni istorice privind legăturile Bisericii Ortodoxe Române cu Muntele Athos – Pr. Prof. Teodor Bodogae	441
Legăturile Țărilor Române cu Muntele Athos până la mijlocul veacului al XV-lea – Petre Năsturel	454
Biserica Moldovei și Muntele Athos la începutul secolului al XIX-lea – Prof. Alexandru Elian	480
Contribuția românească pentru susținerea Muntelui Athos în decursul veacurilor – Pr. Prof. Gheorghe Moisescu	495

2. INFLUENȚA ATHOSULUI ÎN ȚĂRILE ROMÂNE

Influența Sfântului Munte asupra vieții religioase din Muntenia și Moldova – Pr. Prof. Alex. Ciurea	533
Pătrunderea spiritului atanasian în Țara Românească – Nicolae Iorga	550
Personalități athonite în Țările Române (1650-1863) – Pr. Ioan Moldoveanu	555

Proschinatare ale Sfântului Munte tipărite
pe pământul românesc
– Pr. Ioan Dură 562

3. CTITORII ROMÂNEȘTI LA ATHOS

Voievozi și boieri români ctitori la Athos
– Nicolae Iorga 568

Mănăstirea Cutlumuș – ctitorie românească
– Pr. Prof. Teodor Bodogae 601

Ctitorii mănăstirii Cutlumuș
– Aurelian Sacerdoțeanu 610

Începutul legăturilor Țării Românești
cu mănăstirea Hilandar (1492)
– Petre Năsturel 615

Ctitori moldoveni la Athos
– Pr. Prof. C. Cojocar 619

Urme românești la Muntele Athos
– Marcu Beza 631

Manuscrise muzicale românești la Muntele Athos
– Arhid. Prof. Sebastian Barbu Bucur 640

4. DANII ROMÂNEȘTI LA ATHOS

Danii moldovene pentru Muntele Athos
în secolul al XVI-lea
– Maria Muțiu 649

Danii românești la mănăstirea Xiropotamu
– Pr. Ioan Moldoveanu 654

O danie neobișnuită făcută de Constantin Brâncoveanu
mănăstirii Sfântul Pavel
– Pr. T. G. Bulat 666

Un prapor bisericesc dăruit de Ștefan cel Mare
mănăstirii Zoğrafu
– Pr. Stoica Nicolaescu 669

Un prețios chivot de la Neagoe Basarab la mănăstirea Dionisiu	
– Pr. Stoica Nicolaescu	675
O danie la mănăstirea Hilandar	
– Pr. Stoica Nicolaescu	680
Situația daniilor în bani făcute de voievozii români la Athos	
– Pr. Prof. Teodor Bodogae	684
Tablou cu clădirile, reparațiile și picturile făcute de voievozii români la Athos	
– Prof. Teodor Bodogae	692
Catalogul principalelor ajutoare românești la Sfântul Munte Athos	
– Cristina Băcanu	694

5. ÎNCHINĂRI DE MĂNĂSTIRI PĂMÂNTENE

Situația mănăstirilor închinat la Muntele Athos din Țara Românească la mijlocul secolului al XIX-lea	
– Pr. Prof. Gh. Moiescu	718
Abuzurile egumenilor greci în administrarea mănăstirilor închinat	
– Pr. Coman Vasilescu	741
Secularizarea averilor mănăstirilor închinat	
– Pr. Marin Popescu-Spineni	759
Tablou cu proprietățile românești închinat la Muntele Athos	
– Pr. Marin Popescu-Spineni	796